

การศึกษาสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง
เพื่อออกแบบสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี

นายณรงค์ฤทธิ์ ทองแสง

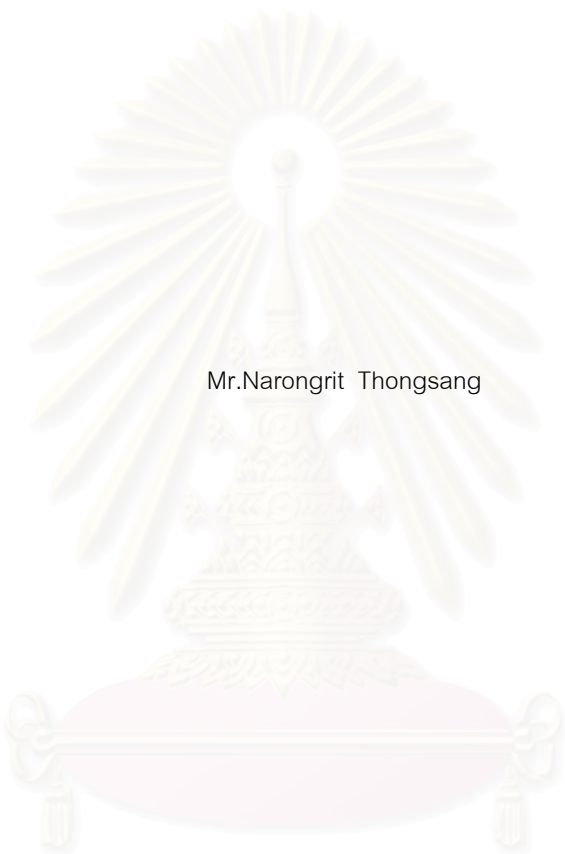
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY OF ISAN SIMS IN TAI-LAO CULTURE AROUND THE LOWER MEKHONG
BASIN FOR DESIGNING THE SIM OF WAT LUANG, UBONRATCHATHANI PROVINCE

Mr.Narongrit Thongsang

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture
Chulalongkorn University

Academic Year 2007

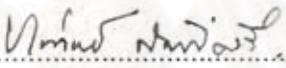
Copyright of Chulalongkorn University

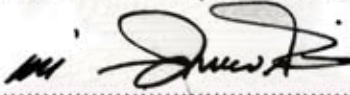
หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาสัมมนาสถานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เพื่อออกแบบสิ่งแวดล้อม เมืองอุบลราชธานี
โดย	นายณรงค์ฤทธิ์ ทองแสง
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ เมา สุวรรณศักดิ์ศรี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้มอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

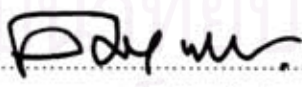

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาลัย) คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

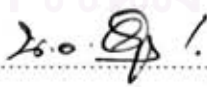
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ศาสตราจารย์ ปิทธิคุณ หม่อมราชวงศ์ แ่งน้อย ศักดิ์ศรี) ประธานกรรมการ

.....
(อาจารย์ เมา สุวรรณศักดิ์ศรี) อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

.....
(รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์) อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

.....
(รองศาสตราจารย์ สมใจ นิมเล็ก) กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

.....
(นาวาอากาศเอก อวรุท เงินฐุกลิน) กรรมการ

นายณรงค์ฤทธิ์ ทองแสง : การศึกษาสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เพื่อออกแบบ
สิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี. (A STUDY OF ISAN SIMS IN TAI-LAO CULTURE AROUND THE LOWER
MEKHONG BASIN FOR DESIGNING THE SIM OF WAT LUANG, UBONRATCHATHANI PROVINCE)

อ. ที่ปรึกษา : อ. เฝ่า สุวรรณศักดิ์ศรี, อ. ที่ปรึกษาร่วม : รศ. วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 409 หน้า.

การศึกษาสิม(โบสถ์)อีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจุดมุ่งหมายศึกษาวัฒนธรรมอีสาน
ซึ่งสืบสายจากวัฒนธรรมไท-ลาว และศึกษาวิวัฒนาการรวมทั้งอิทธิพลรูปแบบศิลปะต่างๆ ทางสถาปัตยกรรม อันจะ
นำไปสู่การค้นหาลักษณะของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยเก็บข้อมูลจากการศึกษาภาค
เอกสาร การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้นำเสนอข้อมูลในเรื่อง ตำแหน่งที่ตั้งวัด ลักษณะการ
วางผังและรูปแบบสิมในกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับวิเคราะห์เปรียบเทียบจัดกลุ่มรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
ตามลำดับอายุก่อนหลัง และสรุปผลเป็นข้อมูลที่ใช้ในงานออกแบบ นำเสนอเป็นผลงานการออกแบบสิมวัดหลวง เมือง
อุบลราชธานี

ผลจากการศึกษาสิมในกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ทราบว่า ที่ตั้งวัด ได้ถูกกำหนดโดยชนชั้นผู้ปกครอง หรือ พระสงฆ์
หรือ ประชามติของคนในชุมชน ซึ่งมักกำหนดให้วัดอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ บนเนินสูง หรืออยู่ทิศใต้ชุมชน และพบว่า ภายใน
เขตวัดอันประกอบด้วยเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณประโยชน์ ไม่ได้มีการแบ่งเขตชัดเจนเหมือนกับการวาง
ผังบริเวณวัดทางภาคกลาง ทั้งนี้ ในระบบสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาวเดิม ได้ให้ความสำคัญแก่อาคารอาสาม
(วิหาร) เป็นประธานภายในเขตวัด แต่ปัจจุบันด้วยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ทำให้อาคารสิมได้รับความสำคัญขึ้นมา
ทดแทนอาสาม สิมจึงเป็นอาคารประธานของวัดในเขตพุทธาวาส ที่มักตั้งอยู่บริเวณที่โล่งใจกลางวัด หันหน้าไปทางทิศ
ตะวันออก และจะไม่ตั้งสิมให้เป็นแนวแกนชัดเจนกับอาคารข้างเคียง ส่วนเขตสังฆาวาสมักอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นหลัก
แล้วเชื่อมต่อไปยังทิศเหนือและใต้ ตามลำดับ ส่วนเขตสาธารณประโยชน์ เป็นเขตที่เกิดขึ้นภายหลังเพื่อตอบสนอง
ประโยชน์ใช้สอยของชุมชน มักเป็นอาคารกลุ่มอาคารสถานอยู่ตามมุมวัดหรือติดรั้ววัดด้านใดด้านหนึ่ง และเมื่อศึกษา
เรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมพบว่า รูปแบบของสิมในกลุ่มตัวอย่าง แบ่งตามอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมและช่วงลำดับ
ก่อนหลังได้ 3 กลุ่ม คือ

1. สิมที่รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบดั้งเดิม
2. สิมที่รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมผสานภาคกลาง
3. สิมที่รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบท้องถิ่นอีสาน

ปัจจุบัน หลักฐานทางศิลปะสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองอุบลราชธานี มีแนวโน้มที่จะสูญหายและถูกเปลี่ยนแปลง
ไปตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง ในกรณีของอาสามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี วัดสำคัญประจำเมืองที่สร้าง
โดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองคนแรก นับเป็นตัวอย่างของการสูญหายของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งควร
ได้รับการสืบหารูปแบบเดิม และพัฒนาศิลปะสถาปัตยกรรมให้เห็นเอกลักษณ์ของรูปแบบที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกับ
วัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นรากเหง้าของศิลปะสถาปัตยกรรมท้องถิ่น รวมทั้งสนองประโยชน์ใช้สอยได้สอดคล้องกับความ
เป็นอยู่ของสังคมในยุคปัจจุบัน ตลอดจนสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสิมในภาคอีสานได้ ดังที่ได้นำเสนอใน
ผลงานการออกแบบสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม
ปีการศึกษา 2550

ลายมือชื่อนิสิต.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4774121225 : MAJOR ARCHITECTURE

KEY WORD : ISAN SIM / TAI-LAO CULTURE / SIM OF WAT LUANG / LOWER MEKHONG / UBONRATCHATHANI

NARONGRIT THONGSANG : A STUDY OF ISAN SIMS IN TAI-LAO CULTURE AROUND THE LOWER MEKHONG BASIN FOR DESIGNING THE SIM OF WAT LUANG, UBONRATCHATHANI PROVINCE.

THESIS ADVISOR: PAO SUWANSAKSRI, THESIS CO-ADVISOR: ASSOC.PROF VIVAT TEMIYABANDHA, 409 pp.

This study of Isan *sims* (the northeastern word for 'ubosot', the ordination hall, in central Thai) in Tai-Lao Culture around the Lower Mekhong Basin aims to study the evolution of northeastern architectural culture. The research methodology includes the collection of documentary data, a field survey, and interviews. Findings include the locations of the temples, the layout and the patterns of the *sims* in the sample group, leading to a comparative analysis of architectural components and forms. The study findings are then used in the design of the *sim* at Wat Luang, Ubonratchathani Province.

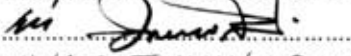
The study of the *sims* in the sampling reveals that the location of the temple is designated by the ruling class, monks, or by the community consensus. Mostly, the temple is located near a source of water, on a high hill, or to the south of the local community. The division between the Buddhavas, the Sanghavas and the area for public use is not so clearly marked as in the layout planning of temples in the central region. This is because earlier in the architecture of Tai-Lao culture, the focus was on the vihara (or the *ah-haam* in northeast dialect) as opposed to the ubosot or *sim*. However, with cultural changes, the *sim* building has become the major structure in the Buddhavas area instead. Usually situated in the open space in the middle of the temple compound, facing east, the *sim* is not to be placed in a defined axis line with nearby buildings. The Sanghavas or the monastery is often in the west extending to the north and the south respectively. The area for public use is established later to meet the needs of the community, often as a group of buildings for funeral rites and cremation situated on the temple periphery.

The research also finds that the *sims* in the sample group can be divided architecturally into three groups according to time periods and architectural and art influences. These are:

- 1. the *sims* with the influence of original *Lan Chang* art and architecture
- 2. the *sims* with the influence of art and architecture from *Lan Chang* and the central region
- 3. the *sims* with the influence of art and architecture of the local northeastern *Lan Chang* art and architecture

At present, it seems that the local art and architecture of Ubonratchathani is likely to be over powered by that of the central region. A good example of such loss of historical evidence is the case of the *ah-haam* or the vihara of Wat Luang, Ubonratchathani, the important provincial temple built by Phra Pratum-worarajsuriyawongse, the first governor. Combining the rediscovered architectural identity of the Tai-Lao culture with contemporary functional requirements, the research proposes new design for the *sim* of Wat Luang, Ubonratchathani.

Department of Architecture Student's signature.....

Field of Study: Architecture Advisor's signature.....

Academic Year 2550 Co-advisor's signature...VIVAT...TEMIYA.BANDHA

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อและคุณแม่ ด้วยความเคารพสูงสุดที่ได้ให้กำเนิดลูก และได้ดูแลอบรมบ่มนิสัยลูก
 อย่างดี ให้ทำหน้าที่ของคนที่ดีของสังคมและประเทศชาติ

ขอกราบขอบพระคุณครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาและให้ความรู้แก่ลูกศิษย์จนเรียนจบได้ปริญญา ประสพ
 ผลสำเร็จด้วยดี ด้วยความเคารพอย่างสูง ขอขอบพระคุณ

อาจารย์ เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ศาสตราจารย์ กิตติคุณ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี

รองศาสตราจารย์ ดร. ภิญโญ สุวรรณศิริ

รองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก

นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น

รองศาสตราจารย์ ดร. วิโรฒ ศรีสุโร

อาจารย์ ประชา แสงสายัณห์

อาจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์

และ ครูอาจารย์ท่านอื่นๆ ที่ได้เอ่ยนาม ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอกราบนมัสการ ขอบพระคุณท่านพระครูวิลาสกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี ผู้ให้ข้อมูล
 เกี่ยวกับวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี

ขอกราบขอบพระคุณคุณตา บำเพ็ญ ณ อุบล ปราชญ์อาวุโสแห่งเมืองอุบลราชธานี ที่ได้ให้ข้อคิด คำแนะนำ และ
 ข้อมูลต่างๆ ที่หาได้ยากยิ่งอันเป็นประโยชน์อย่างมากแก่การทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบคุณพี่ เพื่อน น้อง ร่วมรุ่น ร่วมคณะที่ร่ำเรียนศึกษาร่วมกันมาด้วยความอุตสาหะ

ขอขอบคุณบุคคลอันเป็นที่รักทุกท่าน ที่ช่วยเหลือ ให้กำลังใจในการทำงาน ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบคุณบุคคลอื่นๆ ที่ได้เอ่ยนาม ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญภาพลายเส้น.....	ฬ
สารบัญแผนที่.....	ม
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Significance of the research problem).....	1
1.2 วัตถุประสงค์ (Research Objectives).....	5
1.3 ขอบเขตในการศึกษา (Research Scope).....	5
1.4 ข้อตกลงเบื้องต้นในการศึกษา (Assumption).....	5
1.5 วิธีการศึกษาค้นคว้า(Method of study).....	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Applications of research findings).....	7
1.7 การนิยามศัพท์ (Terminology).....	8
1.8 ข้อจำกัดและอุปสรรคในการวิจัย (Research Limitations).....	9
1.9 การวิจัยต่อเนื่องในอนาคต (Future Research Work).....	9
บทที่ 2 กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว และ ชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว.....	10
ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ	
2.1 กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว: บรรพบุรุษชาวอีสาน.....	10
2.2 สภาพทั่วไปของชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว.....	30
จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และ อำนาจเจริญ	
2.3 ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และโบราณคดี.....	31
2.4 ประวัติการก่อตั้งเมืองสำคัญในพื้นที่ 3 จังหวัด: อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ.....	33
2.5 ประชากร.....	39
2.6 การปกครอง.....	40
2.7 สภาพสังคม และเศรษฐกิจ.....	42
2.8 ศาสนา.....	43
2.9 ความเชื่อ.....	47
2.10 ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่น.....	52

บทที่ 3	คติการสร้างวัดและสิมในภาคอีสาน.....	58
	3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน.....	58
	3.2 องค์ประกอบหลักภายในบริเวณวัด.....	59
	3.3 รูปแบบการวางผังบริเวณวัด.....	62
	3.4 สิม.....	63
บทที่ 4	สิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี.....	74
	ยโสธร และอำนาจเจริญ	
	4.1 อาขาม(วิหาร)วัดหลวง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	81
	4.2 สิมวัดมณีวนาราม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	93
	4.3 สิมวัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี.....	99
	4.4 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ.....	110
	4.5 สิมวัดหมากมี หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสบ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	128
	4.6 สิมวัดใต้ศรีมงคล ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร.....	142
	4.7 สิมวัดทุ่งศรีเมือง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	161
	4.8 สิมวัดใต้ยางซึก บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เซียงโน จ.อุบลราชธานี.....	182
	4.9 สิมวัดแจ้ง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	194
	4.10 สิมวัดบ้านยางซึก บ.ยางซึก ต.อำนาจ อ.สี้ออำนาจ จ.อำนาจเจริญ.....	207
บทที่ 5	บทวิเคราะห์สิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ.....	218
	5.1 ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน.....	220
	5.1.1 มูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัด.....	220
	5.1.2 ปัจจัยในการกำหนดที่ตั้งวัด.....	223
	5.2 ผังบริเวณวัด.....	225
	5.2.1 ขนาดพื้นที่วัด.....	225
	5.2.2 รูปร่างและการกำหนดเขตวัด.....	230
	5.2.3 ทิศทางเข้า – ออกวัด.....	230
	5.2.4 การแบ่งเขตภายในวัด.....	230
	5.2.5 ทางสัญจร ทางเชื่อม และลานภายในวัด.....	234
	5.2.6 ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด.....	234
	5.3 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม.....	235
	5.3.1 ผังพื้นที่อาคาร.....	235
	5.3.2 ลักษณะรูปทรง และสัดส่วนอาคาร.....	246
	5.3.3 โครงสร้างและวัสดุ.....	261
	5.3.4 องค์ประกอบประดับตกแต่งภายนอกอาคาร.....	273
	5.3.5 สภาพภายใน และองค์ประกอบประดับตกแต่งภายในอาคาร.....	312
	5.4 สรุป.....	321

บทที่ 6	ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้ในการออกแบบ.....	325
6.1	วิเคราะห์ที่ตั้งวัดหลวง.....	325
6.2	วิเคราะห์ผังบริเวณวัดหลวง.....	326
6.3	สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุสำคัญภายในวัดหลวง.....	334
6.4	รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับโครงการออกแบบ.....	347
บทที่ 7	โครงการออกแบบ : สิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี.....	354
7.1	เกณฑ์ในการออกแบบ และ บทสรุปเพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบ.....	354
7.2	รายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ.....	354
7.2.1	ความเป็นมาของโครงการ.....	354
7.2.2	วัตถุประสงค์โครงการ.....	355
7.2.3	รายละเอียดการใช้พื้นที่.....	355
7.2.4	ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ.....	356
7.3	แนวคิดในการออกแบบ.....	356
7.4	ผลงานการออกแบบ.....	357
	รายการอ้างอิง.....	375
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	381

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 4.1 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไทย-ลาว กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี.....	77
ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามลำดับอายุการก่อสร้างสถาปัตยกรรม	
ตารางที่ 4.2 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไทย-ลาว กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี.....	78
ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามเขตการปกครองปัจจุบัน	
ตารางที่ 5.1 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไทย-ลาว ที่เป็นกรณีศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี.....	219
ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามลำดับอายุการก่อสร้างสถาปัตยกรรม	
ตารางที่ 5.2 ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน: แสดงการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งวัดและชุมชน.....	222
ตารางที่ 5.3 แสดงการวิเคราะห์การวางผังวัดกับชุมชน.....	224
ตารางที่ 5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างขนาด สัดส่วน และพื้นที่ของผังพื้นลิมและวิหารที่เป็นกรณีศึกษา.....	238
ตารางที่ 5.5 ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดผังพื้น กับ สัดส่วน ของรูปทรงลิมและวิหารที่เป็นกรณีศึกษา.....	247

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 2-1 เรือนคหบดีชาวไท-ลื้อ ในนครเชียงรุ่ง.....	13
ภาพที่ 2-2 เรือนเครื่องผูก กลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว เมืองหลวงพระบาง.....	13
ภาพที่ 2-3 วัดที่ก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนขาว มีหลายแห่งในสิบสองปันนา.....	14
ภาพที่ 2-4 วัดตามชนบทสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน	14
ภาพที่ 2-5 วิหารวัดบ้านเก้อ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา	14
ภาพที่ 2-6 วัดหย่วน ชุมชนไท-ลื้อ อ.เชียงของ จ.เชียงราย	14
ภาพที่ 2-7 ชาलयพ่อเผ่าพู่ ไสยกิจ จ.ขอนแก่น	15
ภาพที่ 2-8 พระธาตุหลวงองค์เดิม เมืองเวียงจันทน์ ทรงบัวเหลี่ยม.....	21
ภาพที่ 2-9 พระธาตุหลวง ปัจจุบัน ถูกบูรณะให้บัวเหลี่ยมเรียวขึ้น.....	21
ภาพที่ 2-10 พระธาตุพนมในอดีต(พ.ศ.2234-2483)	21
ภาพที่ 2-11 พระธาตุพนม ปัจจุบันถูกบูรณะให้ทรวดทรงสูงเรียวขึ้นกว่าเดิม.....	21
ภาพที่ 2-12 ธาตุไม้วัดโพธิ์ศรีสว่าง บ.หนองศิริราษฎร์ อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม	22
ภาพที่ 2-13 ธาตุปูนสามัญ วัดบ้านเปือยใหญ่ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด.....	22
ภาพที่ 2-14 พระธาตุศรีสองรัก อ.ด่านซ้าย จ.เลย.....	22
ภาพที่ 2-15 พระธาตุวัดมหาธาตุ จ.ยโสธรรับอิทธิพลของสกุลช่างล้านช้าง.....	22
ภาพที่ 2-16 ธาตุเขี้ยวค้อม จ.หนองคาย	22
ภาพที่ 2-17 สถูปวัดเหนือ เมืองร้อยเอ็ด.....	23
ภาพที่ 2-18 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ.....	24
ภาพที่ 2-19 สิมเก่าวัดมณีวนาราม เมืองอุบลราชธานี(รื้อถอนแล้ว).....	24
ภาพที่ 2-20 สิมวัดใหญ่(สรรพผล) อ.เมือง จ.หนองคาย	24
ภาพที่ 2-21 สิมวัดคีลี เมืองหลวงพระบาง	24
ภาพที่ 2-22 สิมวัดศรีฐาน กิ่งอ.ทุ่งเขาหลวง จ.ร้อยเอ็ด.....	24
ภาพที่ 2-23 สิมวัดศรีคุณเมือง จ.เลย รับอิทธิพลรูปแบบจากล้านช้าง.....	24
ภาพที่ 2-24 สิมวัดศรีมงคลใต้ อ.เมือง จ.มุกดาหาร เทียบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมกับ.....	24
ภาพที่ 2-25 วิหารวัดองค์ดีอมหาวิหาร ซึ่งเป็นศิลปะล้านช้างในเมืองเวียงจันทน์.....	24
ภาพที่ 2-26 วิหารวัดมโนภิรมย์ อ.ห้วยน้ำใหญ่ จ.มุกดาหาร	25
ภาพที่ 2-27 สิมวัดลัญจิวัดวัน อ.ห้วยน้ำใหญ่ จ.มุกดาหาร	25
ภาพที่ 2-28 คันทวยสิมวัดลัญจิวัดวัน ที่แสดงการรับรูปแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง	25
ภาพที่ 2-29 คันทวยระเบียงคดวัดพระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว.....	25
ภาพที่ 2-30 หอไตรหนองซุหลุ อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี.....	25
ภาพที่ 2-31 กุฏิวัดบ้านกระเดียน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี.....	25
ภาพที่ 2-32 หอระฆังฯ วัดลัญจิวัดวัน อ.ห้วยน้ำใหญ่ จ.มุกดาหาร.....	25

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 2-33 หอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมือง เมืองอุบลราชธานี.....	25
ภาพที่ 2-34 หอแจกไม้วัดสิงห์ทองวรเจติยาราม	25
ภาพที่ 2-35 และ 2-36 สูปแต้มภายนอกสิมวัดสวนวารวิพัฒน์นาราม อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น.....	27
ภาพที่ 2-37 สูปแต้มภายในสิมวัดสวนวารวิพัฒน์นาราม	27
ภาพที่ 2-38 เจ้าชายสิทธัตถ์ตัดสินพระทัยเสด็จออกผนวช	27
ภาพที่ 2-39 พระพุทธเจ้าผจญมาร สูปแต้มฝาผนังด้านหลังพระประธานสิมวัดทุ่งศรีเมือง	27
ภาพที่ 2-40 มขมานพถวายดอกบัวแด่พระมาลัย วัดโพธิ์คำ.....	27
ภาพที่ 2-41 นรกภูมิจากชาดก เรื่องเนมิราชวัดพุทธสีมา	27
ภาพที่ 2-42 พระเวสสันดรชาดก ตอนทานกัณฑ์ และกัณฑ์มัทรี กัณฑ์หิมพานต์ วัดพุทธสีมา.....	27
ภาพที่ 2-43 ลินไซกัณฑ์โอรสทั้งหก วัดสวนวารวิพัฒน์นาราม อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น	28
ภาพที่ 2-44 การละเล่นหมอลำ หมอแคน วัดป่าเรไรย์ อ.นาइन จ.มหาสารคาม.....	28
ภาพที่ 2-45 ฝาฉะหวัด แขนงอยู่ภายในสิมวัดบ้านนาควาย เมืองอุบลราชธานี.....	28
ภาพที่ 2-46 ยั้งฝั้งแกะสลักไม้ สิมวัดศรีฐาน จังหวัดร้อยเอ็ด.....	29
ภาพที่ 2-47 หางหงส์ไม้แกะรูปหัวนาค สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	29
ภาพที่ 2-48 พระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง ศิลปะท้องถิ่นอีสานวัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น.....	29
ภาพที่ 2-49 พระพุทธรูปหล่อโลหะ สิมวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....	29
ภาพที่ 2-50 พระเจ้าใหญ่อินทร์แปง.....	29
ภาพที่ 2-51 กลุ่มพระพุทธรูปไม้ศิลปะท้องถิ่นอีสาน วัดไชยศรีสุ่มังคลาวาราม จังหวัดยโสธร.....	29
ภาพที่ 3-1 วิหารวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร.....	67
ภาพที่ 3-2 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอำนาจเจริญ.....	67
ภาพที่ 3-3 สิมวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น.....	67
ภาพที่ 3-4 สิมโป่งวัดกลางโคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์.....	67
ภาพที่ 3-5 สิมวัดศรีฐาน จ.ร้อยเอ็ด.....	68
ภาพที่ 3-6 สิมวัดสระเกตุ จ.ร้อยเอ็ด.....	68
ภาพที่ 3-7 สิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ จ.ร้อยเอ็ด.....	68
ภาพที่ 3-8 สิมวัดไตรรัตนาราม จังหวัดนครพนม.....	68
ภาพที่ 3-9 สิมวัดบ้านยางซำ จังหวัดอำนาจเจริญ.....	68
ภาพที่ 3-10 สิมวัดบ้านนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี.....	68
ภาพที่ 3-11 สิมไม้วัดเจริญทรงธรรม จังหวัดหนองบัวลำภู.....	68
ภาพที่ 3-12 สิมไม้วัดกุดชุมใน จังหวัดยโสธร.....	68
ภาพที่ 3-13 สิมเก่าวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร.....	69
ภาพที่ 3-14 สิมวัดราษฎร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน) จังหวัดอุบลราชธานี.....	69
ภาพที่ 3-15 สิมหรือหอพระพุทธรูปวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.....	69
ภาพที่ 3-16 สิมวัดชัยภูมิการาม(วัดกลาง) จังหวัดอุบลราชธานี.....	69
ภาพที่ 3-17 สิมวัดศรีอุบลรัตนาราม เมืองอุบลราชธานี.....	69

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-1 อาสาม(วิหาร)เก่าวัดหลวงวิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี	81
ภาพที่ 4-2 และ 4-3 โห่ และรอยระกาไม้แกะสลัก ตัวรอยระกาเป็นแบบไม่มีนาคสะดุ้ง.....	88
ภาพที่ 4-4 ทางหงส์ อาสามวัดหลวง แกะเป็นรูปนาคสามเศียร.....	88
ภาพที่ 4-5 แผงแลคอสองประดับไม้แกะสลักรูปคล้ายปากนกแก้วในวิหารล้านนา.....	88
ภาพที่ 4-6 และ 4-7 บัวหัวเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ตามลำดับ.....	90
ภาพที่ 4-8 และ 4-9 ลายลูกขนานแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ประดับส่วนอั้งผึ่ง.....	91
ภาพที่ 4-10 คันทวยไม้แกะ แบบแผงหูช้าง อาสามวัดหลวง รูปแบบอิทธิพลจากศิลปะเมืองหลวงพระบาง...	91
ภาพที่ 4-11 ส่วนฐานอาสามวัดหลวง ก่ออิฐเป็นบัวแฉกชันปากพาน.....	92
ภาพที่ 4-12 สิมวัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว.....	93
ภาพที่ 4-13 โครงสร้างหลังคาส่วนเชิงกลอน ซึ่งไม่มีไม้สะพานหนอร่องด้านบนก่อนจะ พาดกลอน	96
ภาพที่ 4-14 4-15 และ 4-16 หลังคาสิมวัดมณีวนารามประดับเครื่องลายของ.....	96
ภาพที่ 4-17 และ 4-18 อั้งผึ่งไม้แกะประดับระหว่างเสาร่วมใน สังกตลายลูกขนานแบบศิลปะลาว.....	97
ภาพที่ 4-19 คันทวยแบบแผงหูช้างไม้แกะสลักอย่างประณีต งดงาม ฝีมือช่างอีสานท้องถิ่น.....	97
ภาพที่ 4-20 บานประตูด้านหน้าสิมวัดมณีวนาราม แกะสลักรูปลายเครือและรูปสัตว์ นก.....	97
ภาพที่ 4-21 ฐานอาคาร “แฉกชันบัวปากพาน”แบบอีสาน.....	98
ภาพที่ 4-22 สิมวัดเวฬุวัน.....	99
ภาพที่ 4-23 รูปตั้งสิมวัดเวฬุวันในอดีต.....	103
ภาพที่ 4-24 รูปตั้งด้านหน้าสิม.....	103
ภาพที่ 4-25 รูปตั้งด้านข้างสิม.....	103
ภาพที่ 4-26 รูปตั้งด้านหลังสิม.....	103
ภาพที่ 4-27 การทิ้งชายคาพาดเลยขอบผนัง	104
ภาพที่ 4-28 เครื่องลายของรูปตัวนาค แบบศิลปะท้องถิ่นอีสาน สิมวัดเวฬุวัน.....	105
ภาพที่ 4-29 สีหน้า(หน้าบัน)ปูนปั้นลายก้านขดเครือเถาอิทธิพลศิลปะล้านช้าง	105
ภาพที่ 4-30 นาคสามเศียร ศิลปะจากช่างท้องถิ่น.....	105
ภาพที่ 4-31 ปลายชายคา ไม่มีสะพานหนู.....	105
ภาพที่ 4-32 คันทวยนาค อิทธิพลจากภาคกลาง แต่สูงค่าด้วยการสร้างสวรรค์จากช่างท้องถิ่น.....	106
ภาพที่ 4-33 ชุ่มประตูคู่หน้าสิม ไม่มีที่ใดเหมือน ฝีมือการปั้นปูนแปะ เซาะร่องแต่มีสี.....	106
ภาพที่ 4-34 ชุ่มประตูเข้าห้องสังฆกรรม ทรงแบบถาวร ประดับลายธรรมจักร.....	106
ภาพที่ 4-35 ชุ่มหน้าต่างทรงจั่วสามเหลี่ยม และ ทรงแบบถาวร กรรมวิธีเดียวกับการทำชุ่มประตู.....	106
ภาพที่ 4-36 บันไดทางขึ้นอาคารรูปแบบเรียบง่าย ตามวิถีชีวิตของคนอีสาน.....	107
ภาพที่ 4-37 ฐานแฉกชัน มีการออกแบบหน้ากระดานบัวหางย้อชันรับด้านใต้ แทนชั้นบัวคว่ำ.....	107
ภาพที่ 4-38 ฐานสิงห์ แบบผสมผสานอิทธิพลอยุธยาและล้านช้าง.....	108
ภาพที่ 4-39 ฝ้าเพดานไม้ตีซิดลระดับตามการลดชั้นหลังคาด้านนอกอาคาร.....	108
ภาพที่ 4-40 และ 4-41 พระบริวารองค์เล็กที่หลังพระประธาน.....	108

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-42 บานประตูไม้เรียบไม่มีการประดับลวดลาย ผนังห้องสีขาว เจาะช่องสามเหลี่ยมเล็กๆ.....	108
ภาพที่ 4-43 เสมอหินทรายรูปแบบศิลปะทวารวดีปักอยู่รอบลิม.....	109
ภาพที่ 4-44 ชุ่มประตูลายปูนปั้นเครื่องลายของนาคนแบบฝีมือช่างท้องถิ่นอีสาน.....	109
ภาพที่ 4-45 เสาเม็ดที่มุมกำแพงแก้ว เป็นบัวแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	109
ภาพที่ 4-46 ฐานชั้นกำแพงแก้วยกสูง.....	109
ภาพที่ 4-47 ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต.....	110
ภาพที่ 4-48 รูปตั้งด้านหน้าลิม.....	117
ภาพที่ 4-49 รูปตั้งด้านข้างลิม.....	117
ภาพที่ 4-50 รูปตั้งด้านหลังลิม.....	117
ภาพที่ 4-51 การพาดชายคารวดเดียว ไม่มีร่องตีนผี	119
ภาพที่ 4-52 ร่องรอยการบูรณะยกหลังคาตบกลางให้ชันขึ้น	119
ภาพที่ 4-53 เครื่องลายของ โห้ง(ช่อฟ้า) และหางหงส์ ได้รับการบูรณะเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบ(เซรามิค) .	120
ภาพที่ 4-54 ช่อฟ้า(สัตว์บริภัณฑ์)กระเบื้องเคลือบรูปใบโพธิ์ และปักใบระภาคลายใบวันเล่นที่สันหลังคา.....	120
ภาพที่ 4-55 และ 4-56 ลานปูนเพชรบันรูปเทพพนม ประกอบเครือพฤษชาติ.....	121
ภาพที่ 4-57 ช่อไม้หน้ากระดาน บัวหางประดับลายกลีบบัวดอก.....	121
ภาพที่ 4-58 ลายประดับเหนือซุ้มหลัก ช่องเสาร่วมใน รูปราหู เทพพนม หนุมาน	122
ภาพที่ 4-59 ซุ้มร่อง ช่องเสาร่วมนอก ลายชดกันหอยหัวม้วน อิทธิพลศิลปะลาว.....	122
ภาพที่ 4-60 ซุ้มซุ้มหลัก ลายชดกันหอยหัวม้วน ขอบโค้งเป็นลายลูก.....	122
ภาพที่ 4-61 ราหูกลืนจันทร์ บริเวณเหนือซุ้มหลัก ตามความเชื่อว่าเป็นการกลืนกินสิ่งชั่วร้ายต่างๆ.....	122
ภาพที่ 4-62 ตัวเทพพนม และหนุมาน ประกอบลายก้านเครือพฤษชาติ.....	122
ภาพที่ 4-63 เสากลีบบัวทรงเตี้ยแบบศิลปะล้านช้าง ประดับหน้าเสา (บูรณะ).....	123
ภาพที่ 4-64 คันทวยนาคอิทธิพลภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	123
ภาพที่ 4-65 ชุ่มประตูโขงปูนปั้น อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	123
ภาพที่ 4-66 ยอดชุ่มประตูโขงปราสาทซ้อนชั้น อิทธิพลล้านช้าง.....	123
ภาพที่ 4-67 บานประตูบูรณะใหม่ ลงรักปิดทองรูปเทพ และ เทพพนม เป็นผู้รักษาดูแลลิม.....	123
ภาพที่ 4-68 ชุ่มประตูโขงรูปนาคเกี่ยวหวัดทางขึ้น แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	123
ภาพที่ 4-69 ชุ่มประตูรองลดทอนรูปจากชุ่มประตูโขงหลัก ทรงเตี้ย ใช้รูปนาคหวัดทางเช่นกัน.....	124
ภาพที่ 4-70 ลวดลายบริเวณอกเสา ฝีมือช่างท้องถิ่น แบบอิทธิพลศิลปะลาว.....	124
ภาพที่ 4-71 ชุ่มหน้าต่างปูนปั้นรูปนาคหวัดทางเกี่ยวขึ้น ตามอิทธิพลศิลปะลาว.....	124
ภาพที่ 4-72 บานหน้าต่างรับการบูรณะใหม่ ลงรักปิดทอง รูปเสี้ยวกาง เป็นผู้รักษาลิม.....	124
ภาพที่ 4-73 ฐานแอมซันบัวปากพานใหญ่ ปลายกลีบงอน แบบอีสาน.....	125
ภาพที่ 4-74 บันไดประดับสัตว์ปูนปั้น ตัวมกรคายนาค ซึ่งนาคคู่ตัวอ้วน หงอนสั้น.....	125
ภาพที่ 4-75 ภายในลิมวัดพระเหลา ประดิษฐานพระเหลาเทพนิมิต พุทธศิลป์แบบลาว.....	126
ภาพที่ 4-76 พระบริวารหล่อโลหะ.....	126
ภาพที่ 4-77 ผ้าทิพย์เหนือฐานพระประธาน รูปพระแม่ธรณีบีบมวยผม.....	126

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-78 เสาบัวทรงเตี้ย และผนังลายก้านแย่ง (บูรณะใหม่).....	126
ภาพที่ 4-79 ฝาเพดานประดับดาวเพดานไม้แกะสลัก แบบศิลปะภาคกลาง.....	126
ภาพที่ 4-80 และ 4-81 ประตูหน้าต่างภายในเป็นบานไม้แผ่นเรียบทาสี ไม่มีลวดลาย กรอบบานแฝด.....	127
ภาพที่ 4-82 พื้นภายในสิม ปูกระเบื้องซีเมนต์.....	127
ภาพที่ 4-83 ตำแหน่งเสมาเดิมอยู่ติดชิดขอบฐานสิม.....	127
ภาพที่ 4-84 ใบเสมาหินทรายรูปใบโพธิ์หรือปลายหอย ปีก 3 ใบในตำแหน่งเดียว.....	127
ภาพที่ 4-85 จากซ้ายไปขวา หอพระอุโบสถ ธาตุเก่า ธาตุอดีตเจ้าอาวาส(ใหม่) และธาตุพระครูธิ.....	127
ภาพที่ 4-86 สิมเก่าวัดหมากมี.....	128
ภาพที่ 4-87 รูปตั้งด้านหน้าสิมเก่า.....	133
ภาพที่ 4-88 รูปตั้งด้านข้างสิมเก่า.....	133
ภาพที่ 4-89 รูปตั้งด้านหลังสิมเก่า.....	133
ภาพที่ 4-90 โครงสร้างหลังคาทรงจั่ว.....	134
ภาพที่ 4-91 โครงสร้างหลังคาส่วนหน้าอุด ใช้การตั้งตั้งรับช่อที่ยื่นจากเสาร่วมใน.....	134
ภาพที่ 4-92 ยอดหลังคาจั่วตั้งตั้งเอกรับอกไก่.....	134
ภาพที่ 4-93 แปหัวเสาวางเฉียง.....	134
ภาพที่ 4-94 โครงหลังคาแบบไม่มีจันทัน.....	134
ภาพที่ 4-95 โหง่ปูนปั้น ได้รับการบูรณะใหม่.....	135
ภาพที่ 4-96 หางหงส์ไม้แกะสลักตัวเก่า.....	135
ภาพที่ 4-97 และ 4-98 ภาพรวมสีหน้า(หน้าบัน)ด้านหน้าสิม.....	136
ภาพที่ 4-99 สีหน้ากรุไม้ลูกฟัก บริเวณจั่วบน.....	136
ภาพที่ 4-100 สีหน้ากรุไม้ลูกฟัก บริเวณจั่วหน้าอุด.....	136
ภาพที่ 4-101 ยังฝั่งไม้แกะสลักระหว่างเสาร่วมใน ตัวกลางรับอิทธิพลศิลปะลาว.....	137
ภาพที่ 4-102 ยังฝั่งไม้แกะสลักระหว่างเสาร่วมนอกด้านขวาและซ้ายของสิมตามลำดับ.....	138
ภาพที่ 4-103 คันทวยหูข้างแบบเก่า.....	138
ภาพที่ 4-104 คันทวยขนาด รับอิทธิพลจากภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	138
ภาพที่ 4-105 ส่วนคันทวยเก่าที่ถูกก่อดมบังทับ.....	138
ภาพที่ 4-106 ประตูด้านหน้าสิม.....	138
ภาพที่ 4-107 นมอกเลาบานประตูสิม ลักษณะลวดลายศิลปะอิทธิพลลาว.....	138
ภาพที่ 4-108 ช่องหน้าต่างลูกกรงมะหวด.....	138
ภาพที่ 4-109 ราวระเบียงก่ออิฐโปรงสลับทึบ.....	139
ภาพที่ 4-111 ฐานแอวนขันบัวปากพานที่ห้องสิม.....	139
ภาพที่ 4-110 ฐานแอวนขันบัวปากพาน มุขระเบียงด้านหน้า.....	139
ภาพที่ 4-112 ราวบันไดขนาดก่ออิฐโปรง.....	139
ภาพที่ 4-113 นาคปูนปั้นเขียนสี ศิลปะอีสานท้องถิ่น.....	139
ภาพที่ 4-114 ปูนปั้นบริเวณหางนาค รูปชายหนุ่มถวายดอกบัวเพื่อบูชาพุทธศาสนา.....	139

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-115 ภายในห้องสิม พระประธานประดิษฐานเหนือฐานแฉวงชั้นบัวปากพาน ก่อติดผนังสิม.....	140
ภาพที่ 4-116 พระประธานก่ออิฐถือปูนปิดทอง ศิลปะท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลศิลปะลาว.....	140
ภาพที่ 4-117 พระบริวารหินทรายแกะ และศิลปวัตถุต่างๆ.....	140
ภาพที่ 4-118 ผนังก่ออิฐฉาบปูนภายในสิม	140
ภาพที่ 4-119 เสมาหิน.....	141
ภาพที่ 4-120 สิ่งหิ้งปูนบนันหน้า.....	141
ภาพที่ 4-121 ปูนปั้นรูปคนและสุนัข ศิลปกรรมท้องถิ่น.....	141
ภาพที่ 4-122 สิมวัดใต้ศรีมงคล.....	142
ภาพที่ 4-123 รูปตั้งด้านหน้าสิม.....	147
ภาพที่ 4-124 รูปตั้งด้านข้างสิม.....	147
ภาพที่ 4-125 รูปตั้งด้านหลัง.....	147
ภาพที่ 4-126 ตำแหน่งทางหงส์ของดับหลังคัจจุบันยื่นเลยแนวเสาออกมามาก	148
ภาพที่ 4-127 เเชิงแป ทำหน้าที่แทนตำแหน่งของแผงแลคอสองที่ประดับปากนกแก้ว.....	148
ภาพที่ 4-128 โครงสร้างหลังคัจ้วสามเหลี่ยมบริเวณหน้าอุค.....	149
ภาพที่ 4-129 ส่วนใต้ชายคาของหลังคัจ้วสามเหลี่ยมบริเวณหน้าอุค.....	149
ภาพที่ 4-130 ไม้ยึดโครงหลังคัจ้วชั้นบนและชั้นลดเพิ่มความแข็งแรง.....	149
ภาพที่ 4-131 โหงค.ส.ล.หล่อบูรณะใหม่ เลียนแบบศิลปะภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น.....	150
ภาพที่ 4-132 ทางหงส์ค.ส.ล.หล่อ เลียนแบบศิลปะภาคกลาง แต่มีการประดับปลายลาย.....	150
ภาพที่ 4-133 สีหน้า(หน้าบัน)ปูนปั้นบูรณะใหม่รูปเทพพนมและกระหนกก้านชดเลียนแบบภาคกลาง	151
ภาพที่ 4-134 ลายปูนปั้นรูปกระหนกก้านชด บริเวณสีหน้าส่วนหน้าอุค.....	151
ภาพที่ 4-135 ลายปูนปั้นรูปกระหนกก้านชด บริเวณสีหน้าส่วนหน้าอุค.....	151
ภาพที่ 4-136 สะพานหนุวางบนเชิงกลอนไม้.....	151
ภาพที่ 4-137 อั้งผึ้งเสาร่วมในด้านหน้าสิม เป็นลายพุดตานประดับสาหร่ายรวงผึ้งแบบกระจังวน.....	153
ภาพที่ 4-138 ตัวจบลายสาหร่ายรวงผึ้งรูปนาคแบบอีสาน.....	153
ภาพที่ 4-139 อั้งผึ้งเสาร่วมนอกสัดส่วนผอมยาวตามช่องเสาที่แคบ.....	153
ภาพที่ 4-140 บริเวณใต้ช่อเหนืออั้งผึ้ง.....	153
ภาพที่ 4-141 บัวหัวเสापูนปั้นรูปบัวจงกลหน้าสิมทรงสูง.....	154
ภาพที่ 4-142 บัวหัวเสาด้านหลังสิมทรงสูงและทรงเตี้ยตามลำดับ ลักษณะกลีบบัวยาว	154
ภาพที่ 4-143 คันทวยนาคเลียนแบบภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	154
ภาพที่ 4-144 ชุ่มประตู่โงง อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	154
ภาพที่ 4-145 ยอดชุ่มประตู่โงง ทรงยอดบัวกลุ่ม องค์ระฆังสองชั้น.....	154
ภาพที่ 4-146 ยอดบัวกลุ่ม 3 ชั้น กลีบบัวประดับปลายลาย แบบศิลปกรรมท้องถิ่น.....	154
ภาพที่ 4-147 องค์ระฆังอิทธิพลศิลปะลาวประดับชุ่มเทพพนม.....	154
ภาพที่ 4-148 เทพถือพระขรรค์ฝีมือช่างท้องถิ่นประทับในชุ่มบันแถลงแบบภาคกลาง.....	154
ภาพที่ 4-149 องค์ประกอบตัวชุ่มตามระเบียบภาคกลางแต่ผสมผสานศิลปะอีสาน.....	155

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-150 ส่วนฐานซุ้มเป็นรูปแบบฐานจากภาคกลางชัดเจน.....	155
ภาพที่ 4-151 ลายแกะสลักรูปกรอบกระจกวั้นหน้านาง ประดับที่กรอบเขตหน้าประตู.....	155
ภาพที่ 4-152 ออกเลบานประตูลายลูกฟักลอย ลวดลายรับอิทธิพลศิลปะลาวฝีมือช่างท้องถิ่น.....	155
ภาพที่ 4-153 หน้าต่างประดับซุ้มบันแถลง 2 ชั้น เลียนแบบภาคกลาง.....	155
ภาพที่ 4-154 ตัวซุ้มหน้าต่างใช้องค์ประกอบแบบภาคกลาง.....	155
ภาพที่ 4-155 รูปสัตว์ปูนปั้นต่างๆ ประดับที่ราวระเบียงลิม.....	156
ภาพที่ 4-156 ราวระเบียงลิม.....	156
ภาพที่ 4-157 ฐานบัวบัวอกไก่ หน้ากระดานล่างชั้น 2 ชั้น ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	156
ภาพที่ 4-158 นาคปูนปั้นเลียนแบบภาคกลาง โดยฝีมือช่างท้องถิ่น.....	156
ภาพที่ 4-159 ภายในลิมวัดใต้ศรีมงคล.....	157
ภาพที่ 4-160 พระประธานหล่อโลหะ พุทธศิลป์แบบพระลาว.....	157
ภาพที่ 4-161 ฐานพระประธานองค์กลาง อิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง.....	158
ภาพที่ 4-162 ลายเครือเถาพุทธदानบริเวณหน้ากระดาน และลายประดับส่วนอื่นๆ.....	158
ภาพที่ 4-163 ฐานพระองค์ข้าง เป็นบัวฐานสิงห์ผสมผสานศิลปะลาว.....	158
ภาพที่ 4-164 ฐานชั้นล่างก่อติดแนวผนังหลังลิม.....	158
ภาพที่ 4-165 ฐานประดับที่ผนังหลังลิม เขียนเป็นซุ้มกรอบพระประธาน ลายหัวเสา ลายเทพชุมนุม.....	158
ภาพที่ 4-166 พระบริวาร พระยืนที่มุมห้องลิมซ้ายขวา เป็นพระแบบอีสาน ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	158
ภาพที่ 4-167 ผนังภายในห้องลิมด้านหน้าเขียนฐานประดับเรื่องทศชาติชาดก.....	159
ภาพที่ 4-168 ผนังภายในห้องลิมด้านขวาพระประธานเขียนฐานประดับเรื่องราวพุทธประวัติ.....	159
ภาพที่ 4-169 หน้าต่างบานภายในลิมทำผนังเป็นบานแฝด ทาสีเรียบไม่มีการตกแต่ง.....	159
ภาพที่ 4-170 ภายในลิมประดับลายดาวเพดานแบบภาคกลาง.....	159
ภาพที่ 4-171 ดาวจกกลไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก แบบศิลปะจากภาคกลาง.....	159
ภาพที่ 4-172 ไม้กรอบแว่นเดินคิ้วมุมบัว และค้ำคาวเข้ามุมแบบศิลปะจากภาคกลาง.....	159
ภาพที่ 4-173 ธาตุมุมกำแพงแก้ว ศิลปะผสมผสานระหว่างการรับอิทธิพลศิลปะจากภาคกลางและลาว.....	160
ภาพที่ 4-174 กำแพงแก้วและลานภายใน เห็นตำแหน่งการปักใบเสมา.....	160
ภาพที่ 4-175 ใบเสมาหินทรายแกะ แบบใบเสมาคู่ยอดรูปใบโพธิ์.....	160
ภาพที่ 4-176 ลิม หรือ หอพระพุทธรูป วัดทุ่งศรีเมือง.....	161
ภาพที่ 4-177 ลิมวัดทุ่งศรีเมืองก่อนบูรณะ.....	168
ภาพที่ 4-178 รูปตั้งด้านหน้าลิม.....	168
ภาพที่ 4-179 รูปตั้งด้านข้างลิม.....	168
ภาพที่ 4-180 บริเวณมุมด้านหลังลิม.....	168
ภาพที่ 4-181 โครงสร้างไม้ตั้งใหม่แบบไม่มีจันทัน ลิมวัดทุ่งศรีเมือง.....	170
ภาพที่ 4-182 ระดับสะพานหนุอยู่ต่ำกว่าระดับแปหัวเสา ระดับเดียวกัน.....	170
ภาพที่ 4-183 โหงแบบภาคกลางลิมวัดทุ่งศรีเมือง.....	171
ภาพที่ 4-184 สีหน้าจั่ว ไม้แกะสลักประดับกระจกลีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ.....	171

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-185 หางหงส์แบบภาคกลาง.....	171
ภาพที่ 4-186 สีหน้าอุตุปีกนกลายเครือเถา.....	171
ภาพที่ 4-187 ฮ้างฝั้งลายพุดตานแบบภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	173
ภาพที่ 4-188 บัวหัวเสาทรงสูงรูปแบบอิทธิพลผสมผสานศิลปะล้านช้างและภาคกลาง.....	173
ภาพที่ 4-189 คันทวยทรงนาคแบบภาคกลาง แต่ช่างอีสานทำเป็นรูปเทพพนม	173
ภาพที่ 4-190 ชุ่มประตูดยอปราสาทซ้อนชั้นแบบภาคกลาง	173
ภาพที่ 4-191 บานประตูไม้แกะลายก้านขด และลายที่อกเลา ฝีมือช่างท้องถิ่น	174
ภาพที่ 4-192 ลายปูนปั้นที่ฐานชุ่มประตู ฝีมือการปั้นลักษณะคล้ายกับที่วัดศรีสะเกษ	174
ภาพที่ 4-193 ชุ่มหน้าต่างทรงบันแถลงสองชั้นแบบอิทธิพลจากภาคกลาง	174
ภาพที่ 4-194 บานหน้าต่างไม้ลงรักปิดทอง.....	174
ภาพที่ 4-195 ฐานสิงห์แบบภาคกลาง สัดสวนผิดแปลกไปบ้าง เพราะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่น.....	175
ภาพที่ 4-196 จระเข้ปูนปั้นที่พนัคน์ไบ้แบบ ฝีมือช่างท้องถิ่นอันทรงคุณค่า	175
ภาพที่ 4-197 ภายในสิมวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งฐานพระประธานชิดด้านหลัง.....	178
ภาพที่ 4-198 พระประธานนวลโหระปางมารวิชัย ศิลปะอินเดียตอนใต้.....	178
ภาพที่ 4-199 ฐานพระประธานปูนปั้น ศิลปะลายภาคกลาง แต่ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	178
ภาพที่ 4-200 ฝาไม้ติดชิด ภายหลังตั้งเสาชั้นไปช่วยรับชื่อ ตัวชื่อประดับลายก้านแย่ง.....	178
ภาพที่ 4-201 บานหน้าต่างไม้เรียบ ทำเป็นบานแฉะ ผนังเขียนสุปแต่้ม.....	178
ภาพที่ 4-202 และ 4-203 สุปแต่้มที่เสาไม้ รูปกีนรีประกอบลายเครือเถา ดอกพุดตาน และลายเทพพนม ..	179
ภาพที่ 4-204 สุปแต่้มฉากหลังพระประธาน รูปพระพุทธเจ้าผจญมาร.....	179
ภาพที่ 4-205 สุปแต่้มผนังเบื้องขวาพระประธานฉากชุกชุกชอกกัญหา ชาลี จากพระเวสสันดร.....	179
ภาพที่ 4-206 สุปแต่้มผนังเบื้องขวาพระประธานช่องกลาง	180
ภาพที่ 4-207 ปูนปั้นประดับที่ช่องประตูกำแพงแก้วชั้นใน รูปสิงห์อมคู้หน้าสิม.....	180
ภาพที่ 4-208 เสาปูนปั้น หัวบัวตูมขนาดใหญ่ ที่มุมกำแพงแก้วชั้นนอก.....	181
ภาพที่ 4-209 เสาปูนปั้น หัวบัวตูมขนาดใหญ่ ที่มุมกำแพงแก้วชั้นใน.....	181
ภาพที่ 4-210 สิมวัดใต้ียงซิ่นก.....	182
ภาพที่ 4-211 รูปตั้งด้านหลังสิม.....	186
ภาพที่ 4-212 รูปตั้งด้านข้างสิม.....	186
ภาพที่ 4-213 โครงสร้างหลังคาม้าตั้งใหม่ ผสมจันทัน.....	187
ภาพที่ 4-214 การบากปลายช่อเอียงรับแปหาร.....	187
ภาพที่ 4-215 และ 4-216 บัวหัวเสาไม้แกะทรงผอมสูง	188
ภาพที่ 4-217 ไบระกาและหางหงส์ไม้แกะรูปตัวนาค ศิลปะอีสาน	188
ภาพที่ 4-218 และ 4-219 ฮ้างฝั้งไม้แกะสลักที่เสาร่วมใน ลวดลายแบบศิลปะภาคกลางผสมผสานล้านช้าง ..	189
ภาพที่ 4-220 นาคที่ปลายฮ้างฝั้ง ศิลปะแบบท้องถิ่นอีสาน.....	189
ภาพที่ 4-221 และ 4-222 บัวหัวเสาไม้แกะและปูนปั้น ทำล้อกันมา ศิลปะผสมผสาน	189
ภาพที่ 4-223 และ 4-224 คันทวยหางนาค หัวเป็นเทพพนมจากการสร้างสรรค์ของช่าง	189

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-225 4-226 และ 4-227 ชุ่มประตูดุยอดปราสาทแบบภาคกลางผสมผสานลักษณะชุ่มประตูดุโขง	190
ภาพที่ 4-228 และ 4-229 ชุ่มประตูปูนปั้นทำยอดชุ่มเล็กทรงบันแถลง	190
ภาพที่ 4-230 ชุ่มหน้าต่างทรงบันแถลง อิทธิพลภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	190
ภาพที่ 4-231 แทนราวระเบียง เป็นระเบียบการสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง	190
ภาพที่ 4-232 ฐานแป้นด้านนอกภาพเรื่องรามเกียรติ์.....	191
ภาพที่ 4-233 ฐานแป้นด้านนอกลิม ภาพการเกี่ยวพาราสี.....	191
ภาพที่ 4-234 ฐานสิงห์แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ปั้นโดยช่างท้องถิ่น.....	191
ภาพที่ 4-235 ภายในลิมวัดได้ย่างขึ้นก ประดิษฐานพระประธานติดผนังหลังลิม	192
ภาพที่ 4-236 และ 4-237 ฐานพระประธาน เป็นฐานสิงห์ ปั้นโดยช่างท้องถิ่น	192
ภาพที่ 4-238 พระบริวารหินทรายแกะ.....	192
ภาพที่ 4-239 ฝาเพดานไม้ตีขีด.....	193
ภาพที่ 4-240 บานหน้าต่างเรียบ เป็นบานแฝดและ เปิดคู่.....	193
ภาพที่ 4-241 ลิมวัดแจ้ง.....	194
ภาพที่ 4-242 รูปตั้งด้านหน้า.....	199
ภาพที่ 4-243 รูปตั้งด้านข้าง.....	199
ภาพที่ 4-244 โครงสร้างหลังคามุขหน้า ตับล่าง ทำเป็นโครงจันทันสามเหลี่ยม บักเข้าที่เสา.....	200
ภาพที่ 4-245 โครงสร้างหลังคามุขหน้า	200
ภาพที่ 4-246 โหง(ซ่อฟ้า) ไบระกา และหางหงส์ลิมวัดแจ้ง	201
ภาพที่ 4-247 ลีหน้า(หน้าบัน)ประธานไม้แกะสลักรูปช้างเอราวัณ และคชสีห์.....	201
ภาพที่ 4-248 ลีหน้าส่วนหน้าอูด ลายดอกพุดตาน.....	201
ภาพที่ 4-249 ดาวกลีบบัว อิงถึงดวงตะวัน บริเวณใต้ลีหน้าประธาน.....	201
ภาพที่ 4-250 ลายสลักไม้บริเวณหน้ากระดานเหนือซังฝั่ง.....	201
ภาพที่ 4-251 ซังฝั่งไม้แกะสลักแบบศิลปะท้องถิ่นอีสาน	202
ภาพที่ 4-252 ซังฝั่งแบบศิลปะพื้นถิ่นอีสาน ประดับลายบัวผุด สัญลักษณ์แห่งพุทธศาสนา	203
ภาพที่ 4-253 ซังฝั่งที่ช่องเสาร่วมนอก ประดับลายพฤษชาติ คุณค่าเชิงศิลปะสูง.....	203
ภาพที่ 4-254 บัวหัวเสา ทำกลีบบัวไม้แปะแบบช่างท้องถิ่น.....	203
ภาพที่ 4-255 คันทวยนาคฝีมือช่างท้องถิ่นอีสานแท้.....	203
ภาพที่ 4-256 ประตูลิมรูปแบบเรียบง่าย	203
ภาพที่ 4-257 ลายแกะสลักไม้ ที่นวมอกเลาบันประตูปูนปั้นไม้.....	203
ภาพที่ 4-258 หน้าต่างทำชุ่มแกะสลักลายพฤษชาติ.....	203
ภาพที่ 4-259 ชุ่มซังฝั่งไม้แกะสลักที่หน้าต่างลวดลายพฤษชาติ.....	203
ภาพที่ 4-260 ลูกมะหวดแกะสลักลายพฤษชาติที่หน้าต่าง.....	203
ภาพที่ 4-261 ราวระเบียงก่ออิฐที่บันแบบสถาปัตยกรรมอีสานบริเวณมุขหน้า	204
ภาพที่ 4-262 ฐานเอวขัน ลิมวัดแจ้ง.....	204
ภาพที่ 4-263 ตัวจระเข้ปูนปั้นที่ผนังบันไดทางขึ้นลิม.....	204

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 4-264 พระประธานแบบภาคกลางภายในสิม.....	205
ภาพที่ 4-265 ฝาเพดานไม้ตีขีด.....	205
ภาพที่ 4-266 ฐานพระประธาน.....	205
ภาพที่ 4-267 พระบริวารองค์เล็ก และศิลปวัตถุ.....	205
ภาพที่ 4-268 และ 4-269 หลักเสมาหินและหลักไม้โบราณบริเวณหลังสิม.....	205
ภาพที่ 4-270 สิมวัดบ้านยางช้า.....	206
ภาพที่ 4-271 รูปตั้งด้านหน้าสิม.....	210
ภาพที่ 4-272 รูปตั้งด้านข้างสิม.....	210
ภาพที่ 4-273 มุมมองด้านหลังสิม.....	210
ภาพที่ 4-274 ตั้งโครงไม้ตั้งใหม่รับโครงจั่วจันทัน.....	211
ภาพที่ 4-275 การจัดระดับชั้นลดหลังคา โดยใช้เดือยปลายเต้า ยึดกับเชิงกลอน.....	211
ภาพที่ 4-276 การติดรอยระกา เข้ากับหลังคา ใช้การเข้าเดือยกับหัวไม้ระแนง ช่วยยึด.....	211
ภาพที่ 4-277 โหง(ซ่อฟ้า)ไม้แกะรูปตัวนาคปลายหางอนนยาว แบบศิลปะท้องถิ่น.....	212
ภาพที่ 4-278 ซ่อฟ้า(สัตบริภัณฑ์)ไม้แกะทรงยอดแหลมซ้อนชั้น.....	212
ภาพที่ 4-279 เครื่องล่ายของรูปนาคอีสาน ซึ่งมีความงามแบบศิลปะท้องถิ่น.....	212
ภาพที่ 4-280 นาคสะบัดหางอนแบบอีสาน อิทธิพลศิลปะลาว ฝีมือช่างท้องถิ่น.....	212
ภาพที่ 4-281 อั้งฝั้งแกะไม้ลายก้านขดหัวม้วน ฝีมือช่างอีสาน.....	213
ภาพที่ 4-282 และ 4-283 คันทวยแบบแขนงไม้แกะสลัก ลักษณะไม่เหมือนกันสักตัว.....	213
ภาพที่ 4-284 และ 4-285 ประตูกว้างเรียบไม่มีการทำซุ้ม.....	214
ภาพที่ 4-286 และ 4-287 หน้าต่างกรอบเรียบไม่มีการทำซุ้ม.....	214
ภาพที่ 4-288 และ 4-289 ฐานแปดเหลี่ยมด้านหน้าสิม รูปพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าออกบวช.....	214
ภาพที่ 4-290 ฐานแถวชั้นบัวคว่ำบัวหงายปลายอนแบบอีสาน.....	215
ภาพที่ 4-291 มกรคายนาค หรือ จระเข้คาบสิงห์มอม ประดับบันไดทางขึ้นสิม ฝีมือช่างอีสาน.....	215
ภาพที่ 4-292 ภายในสิมวัดบ้านยางช้า เรียบง่ายแบบอีสาน.....	216
ภาพที่ 4-293 และ 4-294 ฐานแปดเหลี่ยมหลังพระประธานรูปพระพุทธเจ้า.....	216
ภาพที่ 4-295 หน้าต่างและประตูบานไม้เรียบ ไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ ทำกรอบเป็นบานแฝด.....	216
ภาพที่ 4-296 แนวใบเสมาด้านตะวันตกของสิมวัดบ้านยางช้า.....	217
ภาพที่ 5-1 กลุ่มที่ปักใบเสมาแบบขิดติดขอบฐานสิม.....	243
ภาพที่ 5-2 กลุ่มที่ปักใบเสมาแบบเว้นระยะห่างจากขอบฐานสิมโดยรอบ.....	244
ภาพที่ 5-3 ใบเสมาปักแบบเว้นระยะห่างจากขอบฐานสิม.....	244
ภาพที่ 5-4 ภายในชั้นกำแพงแก้วสิมวัดพระเหลา-เทพนิมิต.....	245
ภาพที่ 5-5 ธาตุจุมุมกำแพงแก้ว สิมวัดใต้ศรีมงคล.....	245
ภาพที่ 5-6 และ 5-7 กำแพงแก้วชั้นในซึ่งสร้างตั้งแต่ยุคแรกสร้างสิมวัดทุ่งศรีเมือง.....	245
ภาพที่ 5-8 อาสามวัดเขียงทอง เมืองหลวงพระบาง.....	249
ภาพที่ 5-9 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จ.อำนาจเจริญ.....	249

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5-10 อาฮามวัดจันทะบุรีสี่ตะตะนาคะนะหุด เมืองเวียงจันทน์	250
ภาพที่ 5-11 อาฮามวัดธาตุหลวงใต้ เมืองเวียงจันทน์	250
ภาพที่ 5-12 อาฮามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี	250
ภาพที่ 5-13 สิมวัดใต้ศรีมงคล จ.ยโสธร.....	251
ภาพที่ 5-14 สิมวัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี.....	251
ภาพที่ 5-15 สิมวัดหมากมี จ.อุบลราชธานี.....	251
ภาพที่ 5-16 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต สิมขนาดใหญ่เจาะช่องหน้าต่าง	253
ภาพที่ 5-17 สิมวัดแจ้ง	253
ภาพที่ 5-18 ซุ้มโขงประดับประตูทางเข้าสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต	253
ภาพที่ 5-19 ลักษณะการเจาะช่องหน้าต่างเรียบ ไม่มีซุ้มประดับ ที่สิมเก่าวัดหมากมี	253
ภาพที่ 5-20 ฐานสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ฐานแอวขันบัวปากพาน	254
ภาพที่ 5-21 ฐานสิมวัดพระทุ่งศรีเมือง	254
ภาพที่ 5-22 ชุดฐานแอวขัน สิมวัดแจ้ง เมืองอุบลราชธานี	254
ภาพที่ 5-23 รูปด้านมุขระเบียงหน้าอาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง.....	257
ภาพที่ 5-24 สิมวัดมณีวนาราม เมืองอุบลราชธานี	257
ภาพที่ 5-25 โบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	259
ภาพที่ 5-26 สิมวัดใต้ศรีมงคล มีรูปทรงอาคารสูงชะลูดทั้งส่วนผนังและหลังคา	259
ภาพที่ 5-27 รูปทรงสิมวัดบ้านยางซำ อันเป็นสิมฝีมือช่างท้องถิ่นในเขตชนบท	259
ภาพที่ 5-28 สิมและอาฮามที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร	260
ภาพที่ 5-29 สิมที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร แบบรับอิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง.....	260
ภาพที่ 5-30 สิมที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร	260
ภาพที่ 5-31 อาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง	262
ภาพที่ 5-32 วิหารวัดบวกรอกหลวง จ.เชียงใหม่	262
ภาพที่ 5-33 การวางระยะแป้ช่องห่าง(เมื่อเทียบกับสัดส่วนอาคาร)	263
ภาพที่ 5-34 อิฐโบราณก้อนใหญ่ของผนังสิมวัดหมากมี.....	271
ภาพที่ 5-35 ภาพแสดงการบูรณะก่ออิฐขนาดใหญ่เหมือนอิฐโบราณ.....	273
ภาพที่ 5-36 แป้นลมประดับอาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง	274
ภาพที่ 5-37 วันเล่นแป้นลมประดับอาฮาม วัดอาฮาม เมืองหลวงพระบาง.....	274
ภาพที่ 5-38 วันเล่น ที่ใช้ประกอบรอยระกา วัดพระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์.....	275
ภาพที่ 5-39 ส่วนองค์ประกอบ “วันเล่น” รูปกนกหัวม้วน	275
ภาพที่ 5-40 และ 5-41 รอยระกาลักษณะเหมือนแป้นลมผสมฝัก.....	275
ภาพที่ 5-42 กลุ่มเครื่องลำยองทำเลียนแบบตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง	276
ภาพที่ 5-43 กลุ่มรับอิทธิพลรูปแบบจากภาคกลางเข้ามาผสมผสาน	277
ภาพที่ 5-44 กลุ่มแป้นลม รับอิทธิพลดั้งเดิมจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	278
ภาพที่ 5-45 การติดตั้งส่วนปลายหางหงส์หัวนาคของเครื่องลำยอง	278

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5-46 ซ่อฟ้าไม้แกะลวดรูปจากคติเขาพระสุเมรุ	278
ภาพที่ 5-47 ซ่อฟ้าแสดงคติเรื่องเขาพระสุเมรุ อาฮามวัดเชียงทอง	278
ภาพที่ 5-48 ซ่อฟ้า สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตซ่อฟ้ารูป ไบโพธิ์ ซึ่งทำขึ้นใหม่	278
ภาพที่ 5-49 ตัวอย่างโหง่ ประดับจั่วหลังคาในสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	281
ภาพที่ 5-50 กลุ่มโหง่ในสิมอีสาน รูปขนาดแบบลวดรูป อิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง.....	282
ภาพที่ 5-51 กลุ่มโหง่ในสิมอีสาน รูปขนาดแบบนาครจริง อิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมภาคกลาง.....	282
ภาพที่ 5-52 กลุ่มโหง่ในสิมอีสาน รูปขนาดทำเลียนแบบศิลปะทางภาคกลาง.....	283
ภาพที่ 5-53 และ 5-54 หางหงส์ปูนปั้นรูปพญานาค อาฮาม	283
ภาพที่ 5-55 คันดก รูปกนกหัวม้วน วัดธาตุดหลวง เมืองหลวงพระบาง.....	283
ภาพที่ 5-56 กลุ่มหางหงส์ในสิมอีสานรูปขนาด อิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมภาคกลาง.....	284
ภาพที่ 5-57 กลุ่มหางหงส์ในสิมอีสาน ที่ทำเลียนแบบศิลปะภาคกลาง	284
ภาพที่ 5-58 กลุ่มหางหงส์ในสิมอีสานรูปขนาด อิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง	285
ภาพที่ 5-59 ลายตะเวน(ตะวัน) ส่วนสีหน้า อาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง.....	286
ภาพที่ 5-60 ลายเทพนมและก้านกนกเครือเถา อาฮามวัดล่องคูณ เมืองหลวงพระบาง.....	286
ภาพที่ 5-61 ลายกลีบบัว ชั้นไม้บัวหงาย ใต้ซ่อ ร่องรับสีหน้าแบบโครงสร้างจั่วหลังคา	286
ภาพที่ 5-62 หน้ากระดานตั้งกระຈັง แบบสถาปัตยกรรมไทย	286
ภาพที่ 5-63 กลุ่มสีหน้าแบบกรูไม้ภายในกรอบโครงสร้างจั่วหลังคา	287
ภาพที่ 5-64 กลุ่มสีหน้าแบบโครงจั่วจันทัน รับอิทธิพลจากสีหน้าสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	288
ภาพที่ 5-65 กลุ่มสีหน้าแบบโครงจั่วจันทัน แบบใช้ลวดลายรูปสัญลักษณ์.....	289
ภาพที่ 5-66 ตัวอย่างฮั่งมั่ง อาฮามวัดเชียงทอง ใช้ลายพฤษชาติ	290
ภาพที่ 5-67 ฮั่งมั่งอาฮามวัดหลวง ในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง.....	291
ภาพที่ 5-68 ฮั่งมั่งในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง.....	292
ภาพที่ 5-69 ฮั่งมั่งในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง.....	293
ภาพที่ 5-70 ฮั่งมั่งในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างผสมผสาน.....	294
ภาพที่ 5-71 บัวหัวเสาทรงเตี้ยแฉ่ อาฮามวัดป่าฝาง เมืองหลวงพระบาง ตัวเสาประดับลายรูปตัวนาค.....	295
ภาพที่ 5-72 บัวหัวเสาทรงสูงซ้อน 2 ชั้น สิมวัดธาตุดหลวงใต้ เมืองเวียงจันทน์.....	295
ภาพที่ 5-73 บัวหัวเสาทรงสูง สิมวัดศรีสะเกษเมืองเวียงจันทน์.....	295
ภาพที่ 5-74 บัวหัวเสากลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	296
ภาพที่ 5-75 บัวหัวเสากลุ่มที่รับอิทธิพลผสมผสานระหว่างศิลปะล้านช้างและภาคกลาง.....	296
ภาพที่ 5-76 บัวหัวเสา กลุ่มที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของฝีมือช่างท้องถิ่น	296
ภาพที่ 5-77 คันทวยแฉงหูช้าง อาฮามวัดเชียงทอง.....	297
ภาพที่ 5-78 คันทวยนาค สิมวัดเชียงแมน.....	297
ภาพที่ 5-79 คันทวยแขนนาง วัดธาตุดหลวงเมืองเวียงจันทน์.....	297
ภาพที่ 5-80 กลุ่มคันทวยแฉงหูช้าง อิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	298
ภาพที่ 5-81 กลุ่มคันทวยนาคแบบอิทธิพลศิลปะภาคกลาง (ทำเลียนแบบ).....	298

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5-82 กลุ่มคันทวยขนาดแบบอิทธิพลศิลปะภาคกลาง (สร้างสรรคโดยช่างท้องถิ่น).....	298
ภาพที่ 5-83 คันทวยแขนนาง พบที่สิมวัดบ้านยางช้า	299
ภาพที่ 5-84 ชุ่มประตู่โขง อาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง.....	300
ภาพที่ 5-85 หน้าต่างลูกกรงไม้กลึง แบบลูกกรงมะหวด อาสามวัดวิชุน เมืองหลวงพระบาง.....	300
ภาพที่ 5-86 กลุ่มประตู่-หน้าต่าง ซึ่งรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	301
ภาพที่ 5-87 กลุ่มประตู่-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างผสม.....	302
ภาพที่ 5-88 กลุ่มประตู่-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างผสม.....	303
ภาพที่ 5-89 กลุ่มประตู่-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างเป็นแม่แบบ.....	304
ภาพที่ 5-90 ฐานแต่้มฉากเกี่ยวพาราสิ ศิลปะแบบจิตรกรรมภาคกลาง ผั่งภายนอกสิม.....	305
ภาพที่ 5-91 ฐานแต่้มภายนอกผนังด้านหน้าสิมวัดบ้านยางช้า	305
ภาพที่ 5-92 การก่อแทนราวระเบียงอมเสา อาสามวัดคี่สิ เมืองหลวงพระบาง	306
ภาพที่ 5-93 การก่อแทนราวระเบียงอมเสา สิมวัดแจ้ง	306
ภาพที่ 5-94 การก่อแทนราวระเบียงอมตีนเสา สิมวัดบ้านยางช้า	306
ภาพที่ 5-95 การก่อแทนราวระเบียงแบบโป่ง ในสิมวัดหมากมี	306
ภาพที่ 5-96 ฐานแวงขันบัวปากพาน อาสามวัดปากคาน เมืองหลวงพระบาง.....	307
ภาพที่ 5-97 กลุ่มฐานแวงขัน ฝ่มือข้างอีสาน ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	308
ภาพที่ 5-98 กลุ่มฐานแวงขัน ฝ่มือข้างอีสาน ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	309
ภาพที่ 5-99 บันไดแบบไม่มีพนัก แต่ประดับสัตว์ปูนปั้นคล้ายตัวสิงห์มอม	310
ภาพที่ 5-100 กลุ่มบันไดเรียบ ไม่มีการทำพนักบันได.....	310
ภาพที่ 5-101 กลุ่มบันไดแบบมีพนักและประดับปูนปั้นรูปสัตว์ ฝ่มือข้างท้องถิ่น.....	311
ภาพที่ 5-102 และ 5-103 พระประธาน ปางมารวิชัย วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง.....	313
ภาพที่ 5-104 พระประธาน ปางมารวิชัย สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ลักษณะพุทธศิลป์ลาว.....	313
ภาพที่ 5-105 พระประธานปางมารวิชัย สิมวัดใต้ย่างขึ้นก	314
ภาพที่ 5-106 ฝาเพดานไม้ตีขีดแบบเรียบง่าย สิมวัดแจ้ง	315
ภาพที่ 5-107 ฝาเพดานประดับดอกดาวเพดาน	315
ภาพที่ 5-108 ช่องประตู ตกแต่งบานเฉพาะด้านนอก แต่ภายในเรียบ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต	316
ภาพที่ 5-109 บานหน้าต่างอิทธิพลภาคกลาง สิมวัดทุ่งศรีเมือง	316
ภาพที่ 5-110 แสงธรรมชาติที่ลอดผ่านช่องหน้าต่างลูกกรงมะหวด สิมวัดหมากมี	316
ภาพที่ 5-111 ภายในอาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง	318
ภาพที่ 5-112 ภายในอาสามวัดศรีบุญเรือง เมืองหลวงพระบาง	319
ภาพที่ 5-113 การใช้ช่องแสงลูกกรงมะหวด ภายในสิมวัดศรีบุญเรือง.....	319
ภาพที่ 5-114 พระเหลาเทพนิมิต พระประธานองค์ใหญ่ค้ำสิม	319
ภาพที่ 5-115 ภายในสิมวัดหมากมี สิมขนาดเล็ก ฝ่มือข้างท้องถิ่น	319
ภาพที่ 5-116 ภายในสิมวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งได้รับอิทธิพลการสร้างจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง	320
ภาพที่ 5-117 ภายในสิมวัดแจ้ง ลักษณะเรียบง่าย ไม่เน้นการประดับตกแต่งใดๆ	320

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 5-118 ภายในสิมวัดบ้านยางช้า เรียบง่ายแบบฝีมือช่างท้องถิ่น	320
ภาพที่ 6-1 ซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าวัดหลวง.....	328
ภาพที่ 6-2 หอแจกและโบสถ์ใหม่ ตั้งอยู่ใจกลางวัด	328
ภาพที่ 6-3 คอนกรีตบล็อควัฒนทางเข้าสู่หอแจก	328
ภาพที่ 6-4 ลานคอนกรีตบล็อควัฒนข้างหอแจกทางทิศเหนือ	328
ภาพที่ 6-5 บริเวณหลังโบสถ์ใหม่ทำลานคอนกรีตบล็อควัฒน	328
ภาพที่ 6-6 หอระฆัง-กลอง-โพง โบสถ์ใหม่ และ หอแจกบริเวณใจกลางวัด	328
ภาพที่ 6-7 ภูมิเจ้าอาวาสเดิม ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์เก็บศิลปวัตถุต่างๆของวัด	329
ภาพที่ 6-8 ถนนคอนกรีตทำใหม่ผ่ากลางวัดลงไปยังทำนน้ำ ด้านขวามือเป็นเขตสังฆาวาส	329
ภาพที่ 6-9 ทางเข้าภูมิพระสงฆ์และหอฉัน เป็นส่วนที่ชาวบ้านเข้ามา.....	329
ภาพที่ 6-10 ถัดจากภูมิสงฆ์และหอฉัน เชื่อมไปยังภูมิเจ้าอาวาส	329
ภาพที่ 6-11 ถนนคอนกรีตแบ่งส่วนสังฆาวาสเชื่อมจากกลางวัดสู่ทำนน้ำ.....	329
ภาพที่ 6-12 ระดับส่วนพุทธาวาสใจกลางวัดอยู่บนเนินสูง	329
ภาพที่ 6-13 บันไดคอนกรีตลงไปยังส่วนทำนน้ำซึ่งลดระดับจากส่วนใจกลางวัดประมาณ 2 เมตร	330
ภาพที่ 6-14 โครงการทำถนนสาธารณะริมน้ำผ่านเขตวัดด้านที่ติดกับแม่น้ำมูลทางทิศใต้	330
ภาพที่ 6-15 ชุมชนแออัดที่รูก้ำแนววัดจากอดีต.....	330
ภาพที่ 6-16 ถนนสาธารณะติดวัดด้านทิศตะวันออก	330
ภาพที่ 6-17 วัดเตรียมพื้นที่ถมดินด้านมุมวัดทิศตะวันออกเฉียงเหนือ.....	330
ภาพที่ 6-18 บริเวณตลิ่งทำนน้ำมีบันไดค.ส.ล.ต่อลงไปยังโป๊ะ	330
ภาพที่ 6-19 แม่น้ำมูลท้ายวัดหลวงทางทิศใต้ เป็นแม่น้ำสายหลักสวน.....	331
ภาพที่ 6-20 ภาพถ่ายในอดีตแสดงมุมมองจากอีกฝั่งแม่น้ำ บริเวณหาดสวนยาง	333
ภาพที่ 6-21 อาสาม หรือ วิหารเก่าวัดหลวง (ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว).....	334
ภาพที่ 6-22 วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง หรือ ศาลาการเปรียญใหม่(หอแจก).....	336
ภาพที่ 6-23 พระเจ้าใหญ่องค์หลวง รูปแบบพุทธศิลป์อิทธิพลศิลปะลาว.....	338
ภาพที่ 6-24 พระพักตร์ค้ำโครงเดิมรูปไข่ พระเจ้าใหญ่องค์หลวง รูปแบบอิทธิพลศิลปะลาว.....	338
ภาพที่ 6-25 รูปจำลองพระเจ้าใหญ่องค์หลวงเดิม ยอดศิรประภาเป็นพุทธศิลป์แบบลาวโดยแท้.....	338
ภาพที่ 6-26 ที่พระแก้วไพฑูริย์ พระพุทธรูปสำคัญคู่วัดหลวง.....	338
ภาพที่ 6-27 พระบริวารด้านหลังพระประธาน เป็นพระหินทรายแกะทาสีทอง	338
ภาพที่ 6-28 โบสถ์หลังใหม่วัดหลวง ทรงสูงชะลูดเลียนแบบโบสถ์ทางภาคกลาง	341
ภาพที่ 6-29 ภายในโบสถ์ใหม่ ประดิษฐานพระประธาน 3 องค์	341
ภาพที่ 6-30 ภายในโบสถ์ใหม่ ตั้งบุษบกแบบศิลปะท้องถิ่นสำหรับเก็บอัฐิพระประทุมวรราชสุริยวงศ์	341
ภาพที่ 6-31 ธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา(หน้า) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.ยโสธร.....	347
ภาพที่ 6-32 ลายก้านขดกันหอยประดับส่วนฐาน ธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา	348
ภาพที่ 6-33 พระธาตุดอนนที ธาตุพระประธานของวัด	348
ภาพที่ 6-34 หอแจก(ศาลาการเปรียญ)วัดศรีอุบลรัตนาราม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	349

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพที่ 6-35 สีหน้า(หน้าบัน)หอแจกวัดศรีอุบลรัตนาราม เป็นลวดลายปูนปั้นลายเครือเถา	349
ภาพที่ 6-36 หางหงส์ประดับส่วนหลังคารูปนาคมีปีก.....	350
ภาพที่ 6-37 ลายของตัวนาคเกี่ยวกระหวัดกันแบบอีสาน	350
ภาพที่ 6-38 โหง(ซ้อฟ้า)รูปนาคหงานสับดพ็ลั่วไหว	350
ภาพที่ 6-39 ลายประดับผนังส่วนเข้ามูม เป็นกระจังลายเครือเถาทางอีสาน	350
ภาพที่ 6-40 ส่วนล่างหน้าต่างประดับหย่องลูกกรงมะหวด.....	351
ภาพที่ 6-41 กรอบประตูประดับซุ้ม และลายอกเลาแกะสลักสวยงาม.....	351
ภาพที่ 6-42 ลายประดับกรอบบนบานหน้าต่างลายเครือเถา	351
ภาพที่ 6-43 ลายเครือเถาม้วนไขว้สลัก มีเฉพาะที่นี้แห่งเดียว.....	351
ภาพที่ 6-44 กุฏิเก่าวัดราษร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน)	352
ภาพที่ 6-45 โครงสร้างกุฏิลักษณะเป็นเขื่อนโขง แยกเป็นเอกเทศจากกัน	352
ภาพที่ 6-46 กุฏิไม้เขื่อน 3 ห้อง ฝาผนังไม้ลูกฟักปะกน	352
ภาพที่ 6-47 โหงและแป้นลมไม้แกะสลัก รูปลายดอก กนกกำนชด สลับเกล็ดนาค	353
ภาพที่ 6-48 สีหน้าตัวกุฏิเขื่อนโขง รูปลายตาเวน(พระอาทิตย์)	353
ภาพที่ 6-49 สีหน้าส่วนเขื่อนใหญ่ ทำเป็น ลายไม้ลูกฟักปะ.....	353
ภาพที่ 6-50 การเจาะช่องหน้าต่างสัดส่วนยาวและประดับกรอบลูกฟักบนและ.....	353
ภาพที่ 6-51 เชิงกลอนฉลุลายอุบะ	353

สารบัญภาพลายเส้น

ภาพลายเส้น	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 2-1 รูปลายสักชาวไท-ลื้อในลิบสองปันนา.....	15
ภาพลายเส้นที่ 3-1 ผังบริเวณวัดโพธาราม บ.ดงบัง อ.นาคนูน จ.มหาสารคาม.....	62
ภาพลายเส้นที่ 4-1 ภาพกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้น.....	79
ภาพลายเส้นที่ 4-2 การกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายโครงสร้างและวัสดุ.....	80
และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมสิบทีบ ในภาคอีสาน	
ภาพลายเส้นที่ 4-3 ผังที่ตั้งวัดหลวงภายในเขตเมืองเก่าจังหวัดอุบลราชธานี.....	83
ภาพลายเส้นที่ 4-4 ผังพื้นอาสาม(วิหาร)เก่า วัดหลวง.....	85
ภาพลายเส้นที่ 4-5 และ 4-6 รูปตัดด้านหน้าและด้านข้างอาสาม(วิหาร)เก่า วัดหลวง.....	86
ภาพลายเส้นที่ 4-7 โครงสร้างหลังคา อาสามวัดหลวง (สันนิษฐาน).....	86
ภาพลายเส้นที่ 4-8 โหง่ออาสามวัดหลวง ลักษณะคล้ายช่อฟ้าแบบศิลปะภาคกลาง.....	88
ภาพลายเส้นที่ 4-9 หางหงส์ อาสามวัดหลวง แกะเป็นรูปนาคสามเศียร.....	88
ภาพลายเส้นที่ 4-10 ลายสีหน้ากรูไม้ อาสามวัดหลวง เขียนลายรดน้ำปิดทอง.....	89
ภาพลายเส้นที่ 4-11 และ 4-12 บัวหัวเสาร่วมใน และบัวหัวเสาร่วมนอก ตามลำดับ.....	90
ภาพลายเส้นที่ 4-13 และ 4-14 ภาพสันนิษฐาน งานเขียนลายรดน้ำรูปเครื่องตกแต่งบนหลังคา.....	91
ภาพลายเส้นที่ 4-15 คันทวยไม้แกะ แบบแผงหูช้าง อาสามวัดหลวง.....	91
ภาพลายเส้นที่ 4-16 และ 4-17 ประตู-หน้าต่าง เป็นแบบกรอบเรียบ ไม่มีการประดับซุ้ม.....	91
ภาพลายเส้นที่ 4-18 ส่วนฐานอาสามวัดหลวง ก่ออิฐเป็นบัวแฉกชันปากพาน.....	92
ภาพลายเส้นที่ 4-19 ผังที่ตั้งวัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) บริเวณชายของเมืองเก่า ของเมืองอุบลราชธานี.....	94
ภาพลายเส้นที่ 4-20 โครงสร้างหลังคาจั่วมุขหน้า สิมวัดมณีวนาราม.....	95
ภาพลายเส้นที่ 4-21 ผังบริเวณบ้านไผ่ใหญ่ แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดหมากมี.....	100
ภาพลายเส้นที่ 4-22 ผังบริเวณวัด.....	101
ภาพลายเส้นที่ 4-23 ผังพื้นสิมวัดเวฬุวัน.....	103
ภาพลายเส้นที่ 4-24 โครงสร้างหลังคาสิมวัดเวฬุวัน.....	104
ภาพลายเส้นที่ 4-25 ผังเทศบาลเมืองยโสธร แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดพระเหลาเทพนิมิต.....	112
ภาพลายเส้นที่ 4-26 ผังบริเวณวัดพระเหลาเทพนิมิต.....	113
ภาพลายเส้นที่ 4-27 ผังพื้นสิมวัดพระเหลาเทพ.....	116
ภาพลายเส้นที่ 4-28 โครงสร้างหลังคาเดิม สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต.....	118
ภาพลายเส้นที่ 4-29 โครงสร้างหลังคาใหม่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต.....	118
ภาพลายเส้นที่ 4-30 ผังบริเวณคุ้มบ้านหมากมี แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดหมากมี.....	129
ภาพลายเส้นที่ 4-31 ผังบริเวณวัดหมากมี.....	130
ภาพลายเส้นที่ 4-32 ผังพื้นสิมเก่าวัดหมากมี.....	132
ภาพลายเส้นที่ 4-33 โครงสร้างหลังคามุขหน้า.....	134
ภาพลายเส้นที่ 4-34 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม.....	134

ภาพลายเส้น	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 4-35 ผังเทศบาลเมืองยโสธร แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัด.....	143
ภาพลายเส้นที่ 4-36 ผังบริเวณวัดใต้ศรีมงคล.....	144
ภาพลายเส้นที่ 4-37 ผังพื้นที่วัดใต้ศรีมงคล.....	146
ภาพลายเส้นที่ 4-38 โครงสร้างหลังคาส่วนมุขหน้า.....	148
ภาพลายเส้นที่ 4-39 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม.....	148
ภาพลายเส้นที่ 4-40 ผังเทศบาลเมืองอุบลราชธานี แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดทุ่งศรีเมือง.....	162
ภาพลายเส้นที่ 4-41 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง.....	163
ภาพลายเส้นที่ 4-42 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง.....	167
ภาพลายเส้นที่ 4-43 โครงสร้างหลังคามุขหน้า โครงมั่วตั้งใหม่แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง.....	169
ภาพลายเส้นที่ 4-44 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม โครงมั่วตั้งใหม่แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง....	169
ภาพลายเส้นที่ 4-45 ผังบ้านไต้ยางขึ้นก แสดงตำแหน่งวัดไต้ยางขึ้นก.....	183
ภาพลายเส้นที่ 4-46 ผังบริเวณวัดไต้ยางขึ้นก.....	184
ภาพลายเส้นที่ 4-47 ผังพื้นที่วัดไต้ยางขึ้นก.....	185
ภาพลายเส้นที่ 4-48 โครงสร้างหลังคามุขหน้า.....	187
ภาพลายเส้นที่ 4-49 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม.....	187
ภาพลายเส้นที่ 4-50 ผังที่ตั้งวัดแจ้ง ภายในเขต ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	195
ภาพลายเส้นที่ 4-51 ผังบริเวณวัดแจ้งปัจจุบัน.....	196
ภาพลายเส้นที่ 4-52 ผังบริเวณวัดแจ้งปัจจุบัน.....	198
ภาพลายเส้นที่ 4-53 โครงสร้างหลังคามุขหน้า.....	199
ภาพลายเส้นที่ 4-54 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม.....	199
ภาพลายเส้นที่ 4-55 ผังบ้านยางข่า แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดบ้านยางข่า.....	207
ภาพลายเส้นที่ 4-56 ผังบริเวณวัดบ้านยางข่า.....	208
ภาพลายเส้นที่ 4-57 ผังพื้นที่วัดบ้านยางข่า.....	209
ภาพลายเส้นที่ 4-58 โครงสร้างหลังคาติม.....	211
ภาพลายเส้นที่ 5-1 ผังบริเวณวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ.....	226
ภาพลายเส้นที่ 5-2 ผังบริเวณวัดหมากมี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	227
ภาพลายเส้นที่ 5-3 ผังบริเวณวัดใต้ศรีมงคล อ.เมือง จ.ยโสธร.....	227
ภาพลายเส้นที่ 5-4 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	228
ภาพลายเส้นที่ 5-5 ผังบริเวณวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี.....	228
ภาพลายเส้นที่ 5-6 ผังบริเวณวัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี.....	229
ภาพลายเส้นที่ 5-7 ผังบริเวณวัดไต้ยางขึ้นก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี.....	229
ภาพลายเส้นที่ 5-8 ผังบริเวณวัดบ้านยางข่า อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ.....	229
ภาพลายเส้นที่ 5-9 การกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้น.....	237
ภาพลายเส้นที่ 5-10 กลุ่มผังพื้นที่ขนาดใหญ่มีเสาลอย.....	241
ภาพลายเส้นที่ 5-11 กลุ่มผังพื้นที่ขนาดกลางไม่มีเสาลอย.....	242

ภาพลายเส้น	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 5-12 กลุ่มผังพื้นขนาดเล็กไม่มีเสาลอย.....	242
ภาพลายเส้นที่ 5-13 การกำหนดสัญลักษณ์กำกับระยะต่างๆ ของรูปทรงและสัดส่วนอาคาร	246
ภาพลายเส้นที่ 5-14 ผังพื้นอาฮาม วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง	255
ภาพลายเส้นที่ 5-15 ผังพื้นอาฮามทั่วไป ในเมืองหลวงพระบาง.....	255
ภาพลายเส้นที่ 5-16 ผังพื้นอาฮามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี.....	255
ภาพลายเส้นที่ 5-17 ตัวอย่างรูปแบบและสัดส่วนศาสนา.....	256
ภาพลายเส้นที่ 5-18 อาฮามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี.....	257
ภาพลายเส้นที่ 5-19 รูปแบบสถาปัตยกรรมล้ำซ่างที่ส่งอิทธิพลการก่อสร้างมายังลิมในภาคอีสาน.....	257
ภาพลายเส้นที่ 5-20 ผังพื้นอาฮาม วัดหนองศรีคุณเมือง เมืองหลวงพระบาง.....	258
ภาพลายเส้นที่ 5-21 ผังพื้นลิมวัดใต้ศรีมงคล.....	258
ภาพลายเส้นที่ 5-22 ผังพื้นลิมวัดบ้านยางซำ จ.อำนาจเจริญ.....	259
ภาพลายเส้นที่ 5-23 โครงสร้างหลังคา “ม้ายี่งใหม่” วิหารวัดปงยางคก จังหวัดลำปาง.....	261
ภาพลายเส้นที่ 5-24 กลุ่มอาคารที่ใช้โครงสร้างหลังคาแบบม้ายี่งใหม่.....	264
ภาพลายเส้นที่ 5-25 กลุ่มอาคารที่ใช้โครงสร้างหลังคาแบบม้ายี่ง.....	265
ภาพลายเส้นที่ 5-26 กลุ่มโครงสร้างหลังคาแบบม้ายี่งใหม่.....	266
ภาพลายเส้นที่ 5-27 กลุ่มโครงสร้างหลังคาแบบระบบจันทัน ยุคหลังที่รับศิลปวัฒนธรรม.....	267
ภาพลายเส้นที่ 5-28 กลุ่มโครงสร้างหลังคาประยุกต์โดยซ่างท้องถิ่น.....	268
ภาพลายเส้นที่ 5-29 วิธีการวางแปหัวเสาของลิมอีสาน ใช้การบาก 1/4 เข้ากับปลายซื่อ.....	269
ภาพลายเส้นที่ 5-30 วิธีการติดตั้งเชิงกลอน กับส่วนปลายเต้า ของลิมอีสาน.....	271
ภาพลายเส้นที่ 5-31 ตัวอย่างโครงสร้างฐานอาคารลิมวัดทุ่งศรีเมือง.....	272
ภาพลายเส้นที่ 5-32 ซื่อองค์ประกอบชุดฐานแวงซัน ในลิมอีสาน.....	307
ภาพลายเส้นที่ 6-1 ผังที่ตั้งวัดหลวง ภายในเขตเมืองเก่าจังหวัดอุบลราชธานี.....	325
ภาพลายเส้นที่ 6-2 ผังบริเวณวัดหลวงปัจจุบัน (พ.ศ. 2549).....	327
ภาพลายเส้นที่ 6-3 ผังบริเวณวัดหลวง ในอดีต.....	332
ภาพลายเส้นที่ 6-4 รูปแบบอาคารอาฮาม หรือ วิหารเก่าวัดหลวง	335
ภาพลายเส้นที่ 6-5 รูปแบบหอแจกเก่า หรือ ศาลาการเปรียญหลังเดิม	337
ภาพลายเส้นที่ 6-6 รูปแบบลิมเก่าวัดหลวง ร้างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล.....	340
ภาพลายเส้นที่ 6-7 รูปแบบหอคำ หรือ กุฏิหอ (กุฏิเจ้าอาวาส).....	343
ภาพลายเส้นที่ 6-8 รูปแบบกุฏิขวางใหญ่ ร้างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล.....	344
ภาพลายเส้นที่ 6-9 รูปแบบกุฏิขวางน้อย ร้างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล.....	345
ภาพลายเส้นที่ 6-10 รูปแบบกุฏิเขี้ยว ร้างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล.....	345
ภาพลายเส้นที่ 6-11 รูปแบบกุฏิท่า หรือ กุฏิปั้นหย่า ร้างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ	346
ภาพลายเส้นที่ 6-12 รั้วและประตูวัดหลวงในอดีต.....	346
ภาพลายเส้นที่ 7-1 ผังบริเวณวัดหลวง มาตรฐานส่วน 1 : 1000.....	357
ภาพลายเส้นที่ 7-2 ผังพื้นลิม มาตรฐานส่วน 1 : 200.....	359

ภาพลายเส้น	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 7-3 รูปตั้งด้านหน้าสิม มาตรฐาน 1 : 200.....	360
ภาพลายเส้นที่ 7-4 รูปตั้งด้านข้างสิม มาตรฐาน 1 : 200.....	360
ภาพลายเส้นที่ 7-5 รูปตัดตามขวางสิม มาตรฐาน 1 : 200.....	361
ภาพลายเส้นที่ 7-6 รูปตัดตามยาวสิม มาตรฐาน 1 : 200.....	362
ภาพลายเส้นที่ 7-7 แบบขยายสี่หน้า (หน้าบัน) สิมวัดหลวง.....	363
ภาพลายเส้นที่ 7-8 และ 7-9 แบบขยายโหง(ช่อฟ้า) และ หางหงส์ สิมวัดหลวง.....	364
ภาพลายเส้นที่ 7-10 และ 7-11 แบบขยายบัวเสาร่วมใน และบัวหัวเสาร่วมนอก สิมวัดหลวง.....	365
ภาพลายเส้นที่ 7-12 แบบขยายซังฝั่ง เสาร่วมใน สิมวัดหลวง.....	366
ภาพลายเส้นที่ 7-13 แบบขยายคันทวย สิมวัดหลวง.....	367
ภาพลายเส้นที่ 7-14 แบบขยายฐาน สิมวัดหลวง.....	367
ภาพลายเส้นที่ 7-15 ผนังหอแจกชั้นที่สอง มาตรฐาน 1 : 250.....	368
ภาพลายเส้นที่ 7-16 ผนังหอแจกชั้นที่หนึ่ง มาตรฐาน 1 : 250.....	368
ภาพลายเส้นที่ 7-17 รูปตั้งด้านหน้าหอแจก มาตรฐาน 1 : 250.....	369
ภาพลายเส้นที่ 7-18 รูปตั้งด้านข้างหอแจก มาตรฐาน 1 : 250.....	369
ภาพลายเส้นที่ 7-19 รูปตัดตามยาวหอแจก มาตรฐาน 1 : 250.....	370
ภาพลายเส้นที่ 7-20 รูปตัดตามยาวหอแจก มาตรฐาน 1 : 250.....	370
ภาพลายเส้นที่ 7-21 ผนังกุฎเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200.....	371
ภาพลายเส้นที่ 7-22 รูปตั้งด้านหน้ากุฎเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200.....	371
ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านข้างกุฎเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200.....	371
ภาพลายเส้นที่ 7-24 ผนังกุฎพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200.....	372
ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านหน้ากุฎพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200.....	372
ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านข้างกุฎพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200.....	372
ภาพลายเส้นที่ 7-24 ผนังธาดุอดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100.....	373
ภาพลายเส้นที่ 7-25 รูปตั้งธาดุอดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100.....	373
ภาพลายเส้นที่ 7-26 รูปตัดธาดุอดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100.....	373
ภาพลายเส้นที่ 7-27 ผนังธาดุพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ มาตรฐาน 1 : 100.....	374
ภาพลายเส้นที่ 7-28 รูปตั้งธาดุพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ มาตรฐาน 1 : 100.....	374
ภาพลายเส้นที่ 7-29 รูปตัดธาดุพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ มาตรฐาน 1 : 100.....	374

สารบัญแนที่

แนที่	หน้า
แนที่ 1-1 แสดงอาณาบริเวณการอพยพของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว.....	14
แนที่ 2-1 แสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไท-ลาว.....	11
แนที่ 2-2 แสดงอาณาบริเวณของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว.....	16
แนที่ 2-3 ประวัติอาณาเขตไทย แสดงอาณาเขตประเทศไทยและลาวบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง.....	19
แนที่ 2-4 แนที่ภาคอีสานในปัจจุบัน.....	30

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา(Significance of the research problem)

บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือที่รู้จักกันดีในนาม"ภาคอีสาน" เป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์อันเป็นที่ราบสูงขนาบข้างด้วยลำน้ำโขงซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักและเป็นสื่อกลางในการหลั่งไหลทางวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่อพยพเคลื่อนตัวจากพื้นที่ทางเหนือลงมาทางใต้เพื่อแสวงหาแหล่งทำกินใหม่ที่มั่นคงและหลีกเลี่ยงภัยสงครามแย่งดินแดนที่เกิดขึ้นมากมายในอดีต และเมื่อพิจารณาในเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย จะเห็นถึงการอพยพเคลื่อนตัวครั้งใหญ่อยู่ 2 ครั้งที่สำคัญ ได้แก่

ครั้งที่ 1 พ.ศ.2233 สมัยท่านพระครูโพนสะเม็ก พระภิกษุแห่งเมืองเวียงจันทน์ซึ่งอพยพราษฎร กว่า 3,000 คน¹ พร้อมหน่อเชื้อราชวงศ์หนี่งัยการแย่งชิงราชสมบัติของกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์ เมืองหลวงล้านช้างในสมัยนั้น ล่องแพตามลำน้ำโขงลงมาจนถึงดินแดนตอนล่างและได้มาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนก่อตั้งเป็นเมืองจำปาศักดิ์ พร้อมอัญเชิญหน่อราชวงศ์องค์นี้ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองเมือง จนสามารถแผ่ขยายอาณาเขตไปทั้งสองฝากฝั่งลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างเลยเข้ามาทางภาคอีสานตอนล่างบางส่วนของไทย

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2314 สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรหมเทพ (พระวอพระตา) เสนาบดีนครเวียงจันทน์ ซึ่งเกิดความขัดแย้งกับพระเจ้าสิริบุญสารกษัตริย์ลาวล้านช้าง จึงได้อพยพไพร่พลหนีมาตั้งเมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานขึ้นที่หนองบัวลุ่มภูแล้วเลยเข้ามาในดินแดนภาคอีสาน จนกระทั่งสายลูกหลานของพระวอพระตาได้มาตั้งถิ่นฐานสร้างเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และเมืองอื่นๆ อีกมากมาย² ในภาคอีสานของไทย

สังเกตได้ว่า กลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนตัวมาจากทางเหนือนี้ได้มาตั้งถิ่นฐานตามบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ค่อยๆ ขยับขยายครอบครองเป็นหมู่บ้าน เป็นคุ้มบ้านให้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่องเข้ามาตามแนวลุ่มน้ำที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง เช่น แม่น้ำมูล แม่น้ำชี แม่น้ำพอง ฯ เรียกกลุ่มชนแถบบริเวณนี้ว่า "กลุ่มชนเชื้อสายวัฒนธรรมไท-ลาว"³ ซึ่งได้กลายมาเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสานในปัจจุบัน โดยคนกลุ่มนี้เองที่ได้นำเอาวัฒนธรรม ระบบสังคม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่อันเป็นแบบอย่างเฉพาะตนมายังดินแดนภาคอีสาน จนเกิดการถ่ายโอนและหยั่งรากลึกกลายเป็นฐานทางวัฒนธรรมของชาวอีสานในปัจจุบัน และการอพยพเคลื่อนย้ายตัวอันสำคัญทั้ง 2 ครั้งนี้ มีจุดสิ้นสุดที่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง แถบเมืองอุบลราชธานีและจำปาศักดิ์ เนื่องมาจากไม่สามารถอพยพต่อไปได้เพราะติดอาณาเขตเขมร บริเวณภาคอีสานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนี้จึงเปรียบเสมือนแหล่งลุ่มอารยธรรมที่ก่อตัวเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมแล้วค่อยๆ ขยับขยายตัว แดกถูกแตกหลานออกเป็นเมืองใหญ่เมืองเล็กต่างๆ ย้อนกลับขึ้นมาทางเหนือเข้าสู่พื้นที่ที่ราบสูงและตามลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี ซึ่งปรากฏเป็นจังหวัดต่างๆของภาคอีสานในปัจจุบัน

¹ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 35.

² นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์, **ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: มิตรนารการพิมพ์, 2529), หน้า 3.

³ วิโรฒ ศรีสุโร, **อีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 23.

ในประเทศไทย พื้นที่เมืองอุบลราชธานีจัดว่าเป็นศูนย์กลางทางการถ่ายโอนทางวัฒนธรรมแห่งแรกในบริเวณภาคอีสานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วแตกตัวออกเป็นเมืองยโสธรและอำนาจเจริญตามลำดับ พื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดตามเขตการปกครองปัจจุบันจึงจัดเป็นพื้นที่ส่วนที่รับเอาวัฒนธรรมกลุ่มชนไท-ลาว อันเป็นชนกลุ่มแรกที่สร้างฐานทางวัฒนธรรมจนเกิดการพัฒนาคลีคลายกลายเป็นวัฒนธรรมอีสาน พื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดนี้จึงจัดเป็นกลุ่มที่สืบรากเหง้าและมีโครงสร้างทางวัฒนธรรมแบบเดียวกัน ทั้งในเรื่องของระบบสังคม วิถีชีวิต จารีตประเพณี คติความเชื่อ หรือการนับถือศาสนา เช่น การถือฮีตสิบสองคองสิบสี่ การนับถือผีฟ้า-พญาแถน การให้ความเคารพต่อธรรมชาติหรือสิ่งที่ไม่เห็นควบคู่ไปกับการนับถือพระพุทธศาสนา เป็นต้น ความเชื่อทั้งด้านเชื่อผีและเชื่อพุทธศาสนาควบคู่กันนี้เป็นรูปแบบทางความเชื่อของกลุ่มคนเชื้อสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งได้สะท้อนออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ในงานสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมต่างๆ ที่พบในเขตพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด เช่น สิมวัดแจ้ง จังหวัดอุบลราชธานี พระพุทธรูปนาม“พระเจ้าใหญ่อินแปง” พระประธานของวัดมหานาราม จังหวัดอุบลราชธานี พระธาตุวัดมหาธาตุจังหวัดยโสธร หรือสิมวัดพระเหลาเทพนิมิตร์ จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น และเมื่อพิจารณาเรื่องประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม จะพบว่ารูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิตและสะท้อนให้เห็นสภาพทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอาคารซึ่งถือว่ามีมีความสำคัญเป็นประธานภายในเขตวัดในยุคปัจจุบันนี้ คือ “อุโบสถ” หรือที่ในภาษาพื้นถิ่นทางภาคอีสานเรียกว่า “สิม”

สิม หรือ อุโบสถในงานสถาปัตยกรรมไทยในยุคปัจจุบัน ถือว่าเป็นหลักสำคัญที่สุดในเขตวัด ในฐานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เสมือนหนึ่งเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นอาคารที่พระวินัยในพุทธบัญญัติกำหนดขึ้นเพื่อใช้ประกอบทำสังฆกรรม⁴ ซึ่งก็คือกิจหรือการงานของสงฆ์ คำว่า“สิม”เป็นรูปของเสียงที่ก่อนมาจากคำว่า “สิมา” อันหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในทางพุทธศาสนา⁵ สิมเหล่านี้จะเป็นงานที่สะท้อนถึงรากฐานทางวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ลัทธิความเชื่อ และสภาพสังคมอันสืบเชื้อสายจากวัฒนธรรมไท-ลาวได้ดี ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงคลีคลายทางรูปแบบก็ล้วนเป็นไปเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ

สิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อพุทธศาสนาอันเป็นศูนย์กลางที่เชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นมาและแสดงเรื่องราวความเป็นอยู่ของชุมชน โดยได้สร้างสรรค์รูปแบบขึ้นจากความศรัทธา ความเชื่อ ประสานกับเทคนิควิธีการในการก่อสร้างที่ได้เรียนรู้และถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษตามขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งในปัจจุบัน สิมเหล่านี้มีอายุเก่าแก่และไม่ค่อยได้รับความสนใจจากโลกยุควัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เท่าที่ควร บางแห่งถูกปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา และที่สำคัญ มีการสร้างสิมหรือโบสถ์ใหม่ตามรูปแบบวัฒนธรรมเมืองที่หุ่รหาคตามสถาปัตยกรรมเมืองหลวงแบบภาคกลาง ทั้งแบบที่สร้างใหม่หรือแบบที่ปรับปรุงซ่อมแซม ได้พยายามสร้างหรือประยุกต์รูปแบบให้ได้ตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมเมืองหลวง โดยเห็นว่าเป็นของดีของทันสมัย หรือเพื่อให้ถูกใจเจ้าอาวาสผู้เป็นเจ้าของโครงการ จนกลายเป็นสิม

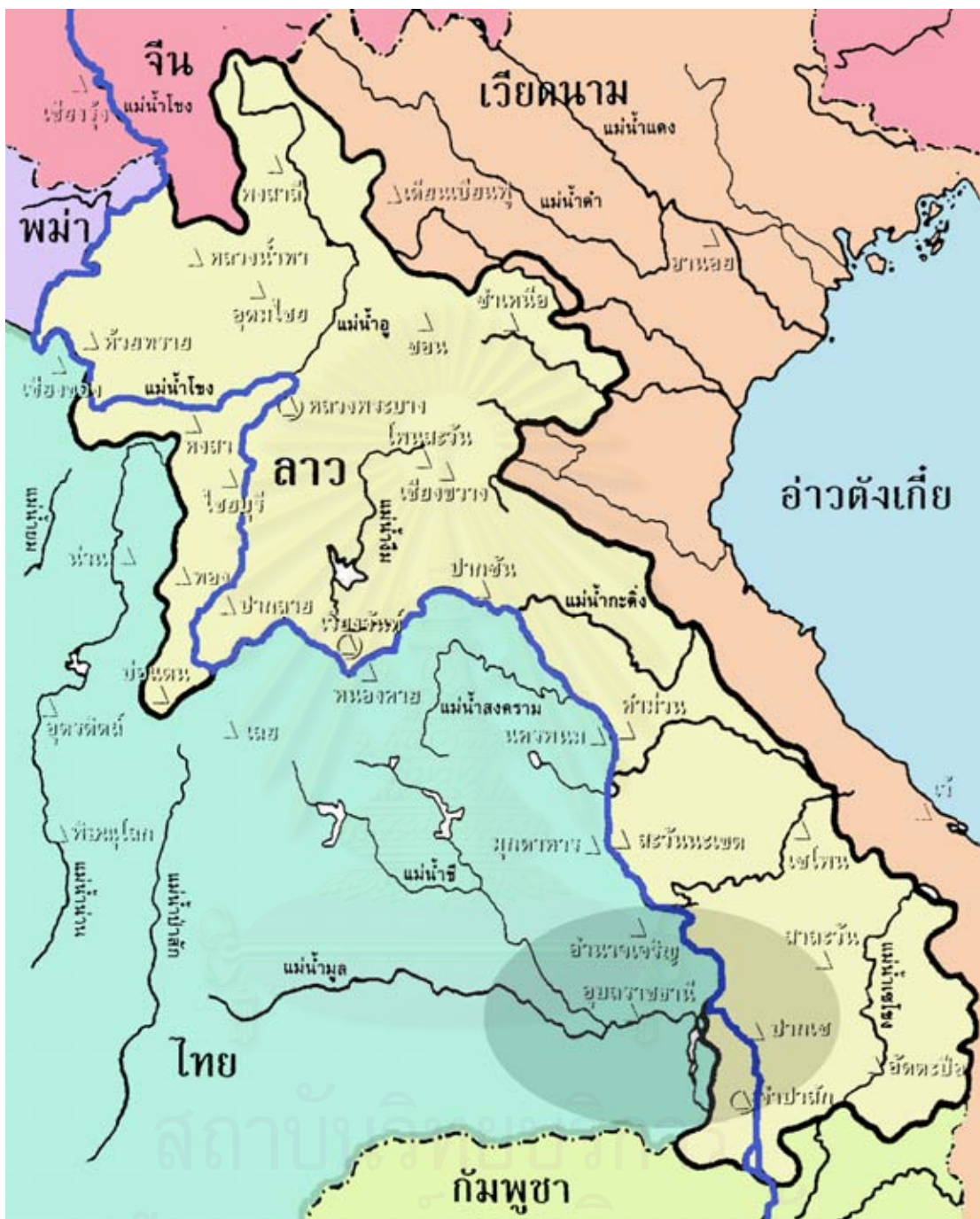
⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “กัณฑ์ที่ 24.” **วินัยมุข เล่ม 3** (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 1514), หน้า 12-18, อ้างถึงใน สุวิทย์ จิระมณี, “สิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชา ศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 2.

⁵ วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน**, หน้า 69.

ยุคใหม่ที่ขาดความชัดเจนในการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ของลัทธิธรรมที่ดั้งเดิม ซึ่งลัทธิประเพณีนี้ได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วในภาคอีสาน ทำให้เกิดปัญหาเรื่องขาดการสืบทอดรูปแบบลัทธิธรรมจากลักษณะที่ดั้งเดิม ในที่สุดลัทธิรูปแบบที่ดั้งเดิมจะสูญหายไป เท่าที่เหลืออยู่ก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในบางส่วน บางแห่งได้มีการรื้อถอนทิ้งเพราะเห็นว่าเป็นของเก่าผูกพัน ไม่มีคุณค่า

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ก่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม “ลัทธิอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง” อันเป็นประเด็นนำไปสู่การศึกษา ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของการศึกษาศาสนาการประเพณีหนึ่งในภาคอีสาน ตลอดไปจนถึงการสรุปผลเพื่อค้นหาเอกลักษณ์ของลัทธิอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง นำเสนอเป็นผลงานโครงการออกแบบลัทธิวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี วัดสำคัญที่สร้างโดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(เจ้าคำผง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก ซึ่งในอดีต พระประทุมฯ ได้สร้างวัดหลวงขึ้นอย่างปราณีต ด้วยศิลปะลวดลายชั้นเอก สร้างพระวิหาร พระเจ้าใหญ่ ธาตุใหญ่ ปราสาทไม้ย่อมุม และอาคารอื่นๆภายในวัด ล้วนแต่วิจิตรงดงามทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังได้สร้างหนังสือพระไตรปิฎก พระสูตร พระวินัย ตำนาน ตำราต่างๆไว้ประจำวัด เพื่อให้เป็นที่จำพรรษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาและสั่งสอนอบรมศีลธรรมแก่เหล่าพุทธศาสนิกชนเมืองอุบลราชธานี วัดหลวงจึงนับว่าเป็นวัดแรกที่สร้างโดยเจ้าเมือง เปรียบเสมือนศูนย์กลางของชุมชนในขณะนั้น และยังเป็นวัดที่ใช้ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในสมัยที่เมืองอุบลราชธานีอยู่ในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯ ปัจจุบันอาคารต่างๆในอดีตภายในวัดหลวงที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมได้ถูกรื้อถอนและผูกพันสูญหายเสียสิ้นที่เหลือเป็นอาคารที่สร้างใหม่ โดยเฉพาะลัทธิที่มีรูปทรงตามสมัยนิยมแบบภาคกลาง ขาดคุณค่าความงามตามแบบอย่างศิลปะที่ดั้งเดิมอีสาน อีกทั้งการจัดวางผังบริเวณของอาคารอื่นๆก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร้ระเบียบ วัดหลวง จึงเป็นวัดที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการออกแบบปรับปรุงทั้งด้านสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะลัทธิที่เป็นอาคารประธานหลักของวัด และจัดวางภูมิสถาปัตยกรรมให้สวยงามเป็นแบบแผน สะท้อนถึงศิลปะสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นรากเหง้าเดิมของสังคมเมืองอุบลราชธานี และสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ตอบสนองกับการใช้ประโยชน์ตามแนวทางของวัฒนธรรมสังคมยุคใหม่ได้เต็มที่ มีความสวยงามอุดมด้วยคุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรมให้สมกับที่เป็นวัดสำคัญคู่มืองที่สร้างโดยเจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก และเป็นแบบอย่างแก่การสร้างลัทธิและอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาวหลังอื่นๆในภาคอีสานหรือในพื้นที่ใกล้เคียง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 1-1 แผนที่แสดงอาณาบริเวณการอพยพของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว

ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือประเทศลาวและทางฝั่งขวาคือภาคอีสานของประเทศไทย ดินแดนที่กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวได้อพยพมาจากตอนเหนือ เคลื่อนตัวลงมาจนจรดเขตแดนกัมพูชาทางใต้แถบเมืองจำปาศักดิ์ จนเกิดการตั้งบ้านเมืองเป็นอารยธรรมลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง แล้วเคลื่อนตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนทางฝั่งขวาในภาคอีสาน โดยมีจังหวัดอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางแรกเริ่ม(บริเวณส่วนที่แรก) แล้วต่อเนื่องเข้าไปจนถึงภาคอีสานตอนกลาง ประสานกับกลุ่มที่อพยพเคลื่อนลงมาตามลำน้ำชี เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยสืบมาจนกลายมาเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสานในปัจจุบัน

ที่มา: หม่อมหลวงสุสวัสดิ์ สุสวัสดิ์, จากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544), ไม่มีเลขหน้า.

1.2 วัตถุประสงค์ (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมอีสานซึ่งสืบสายจากวัฒนธรรมไท-ลาวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อันมีความเชื่อมโยงกับลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมลุ่มอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างที่เป็นกรณีศึกษา
2. เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ระบบสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งอิทธิพลทางศิลปะรูปแบบต่างๆ ที่มีผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา
3. เพื่อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การสร้างและการซ่อมแซมลุ่มที่เป็นกรณีศึกษา อันเชื่อมโยงไปถึงมูลเหตุในการสร้างและแนวความคิดในการออกแบบลุ่มในภาคอีสานยุคปัจจุบัน
4. สืบค้น รวบรวม วิเคราะห์รูปแบบลุ่มที่เป็นกรณีศึกษาให้เป็นข้อมูลพื้นฐานแก่ผู้สนใจศึกษาในอนาคต เพื่อนำไปสู่การค้นหาลักษณะของสถาปัตยกรรมลุ่มอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบลุ่มภาคอีสาน ในยุคปัจจุบัน
5. เพื่อเสนอแนะงานออกแบบลุ่มวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี โดยมีเอกลักษณ์ของรูปแบบที่แสดงถึงความสืบเนื่องเชื่อมโยงจากสายวัฒนธรรมไท-ลาว ในสภาวะที่เหมาะสมและสนองประโยชน์ใช้สอยได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในยุคปัจจุบัน

1.3 ขอบเขตในการศึกษา (Research Scope)

กำหนดพื้นที่ทำการศึกษิตามการแบ่งเขตการปกครองยุคปัจจุบัน 3 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ยโสธร และ อำนาจเจริญ ซึ่งจัดเป็นกลุ่มพื้นที่เขตวัฒนธรรมแบบเดียวกัน โดยทำการศึกษิตามสถาปัตยกรรมลุ่มอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มุ่งเน้นในการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก โดยมีเงื่อนไขในการศึกษิตั้งนี้คือ

1. ศึกษาเฉพาะตัวอย่างที่มีคุณค่าในงานศิลปะสถาปัตยกรรมและมีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด หรือสามารถสืบค้นหาข้อมูลในอดีตได้
2. เลือกววิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล เฉพาะวัดหรือแหล่งที่มีข้อมูล โดยคำนึงถึงแหล่งที่เป็นชุมชนเมืองที่มีความสำคัญมาแต่อดีต และชุมชนชนบทที่ตั้งถิ่นฐานมานานเป็นเกณฑ์
3. ศึกษาลุ่มที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป(สร้างก่อน พ.ศ. 2498) จนถึงเก่าที่สุดเท่าที่หลักฐานจะปรากฏ

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้นในการศึกษา (Assumption)

1. การศึกษิต้นคว้าเรื่อง “ลุ่ม” (หรือ “โบสถ์” ในภาษาไทยภาคกลาง) มีชื่อเต็มเพื่อให้เข้าใจง่ายในภาคภาษาอังกฤษคือ “ISAN SIM = NORTHEAST BUDDHIST HOLY TEMPLE” แต่จะเรียกให้เข้าใจง่ายว่า “ลุ่ม” เท่านั้น
2. เพื่อเป็นการรักษาศัพท์และแสดงถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม ให้เกิดความซาบซึ้งและได้อรรถรสในเนื้อหางานวิจัยอันจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงแก่นแท้ของการศึกษา จึงขอใช้ศัพท์ซึ่งเรียกตามรากศัพท์เดิมไว้ เช่น

ใช้คำว่า “ลุ่ม”

แทนคำว่า “โบสถ์” (หากเป็นโบสถ์ยุคปัจจุบันใช้ คำว่า “โบสถ์”)

ใช้คำว่า “อาสาม”

แทนคำว่า “วิหาร”

ใช้คำว่า “หอแจก”	แทนคำว่า “ศาลาการเปรียญ”
ใช้คำว่า “โหลง”	แทนคำว่า “ช่อฟ้า”
ใช้คำว่า “ช่อฟ้า”	แทนคำว่า “สัตว์บริภัณฑ์”
ใช้คำว่า “ฮังผึ่ง”	แทนคำว่า “รวงผึ้ง”
ใช้คำว่า “สีหน้า”	แทนคำว่า “หน้าบัน หรือ หน้าจั่ว”
ใช้คำว่า “สุปแต่้ม”	แทนคำว่า “จิตรกรรม”
ใช้คำว่า “เอวขัน”	แทนคำว่า “เอวขัน”
ใช้คำว่า “ปือ”	แทนคำว่า “หลัก” เป็นต้น

ทั้งนี้ได้ขยายความเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำว่า “สิม” “โบสถ์” “อาฮาม” และ “วิหาร” คือ สิม เป็นภาษาท้องถิ่นอีสาน หมายถึง โบสถ์ หรือ อุโบสถ ในภาษาไทยภาคกลาง ส่วนคำว่า อาฮาม เป็นคำเรียกชื่อ วิหาร ในสมัยโบราณของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ปัจจุบันผู้สูงอายุในแถบภาคอีสานหรือในประเทศลาว ยังคงเรียกวินิจฉัยว่า อาฮาม หรือ เรียกวมไปถึง เรียกวัดว่า อาฮาม ก็มี จึงมักได้ยินวลีต่อเนื่องว่า “วัดวาอาฮาม” ซึ่งทางภาษาไทยภาคกลางก็มีเรียก “วัดวาอาราม” เช่นกัน โดยคำว่า อาฮาม นี้ ในภาษาอีสานยุคเก่าหรือในประเทศลาว หมายถึง อาคารวิหารและสิม เพราะสมัยก่อนการสร้างวิหารแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง(ส่งอิทธิพลสายวัฒนธรรมมายังภาคอีสาน) จะสร้างเป็นอาคารประธานภายในวัดหลังเดียว เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ และใช้เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมในตัว อาคารวิหารหลังนี้จึงทำหน้าที่เป็นทั้งวิหารและสิม ซึ่งรวมเรียกว่า อาฮาม นั่นเอง ในยุคถัดมาจึงได้มีการสร้างสิมแยกจากวิหาร และให้ความสำคัญกับสิมขึ้นมาแทนที่วิหาร จนทำให้สิมกลายเป็นอาคารประธานภายในวัด ในปัจจุบัน

3. ในการศึกษาสิมที่เป็นกรณีศึกษา ได้ทำการศึกษาอาคารวิหารประกอบด้วย เนื่องจากอาคารสิมและวิหารในภาคอีสานนั้นมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะร่วมกัน หากมีข้อแตกต่างกันในเรื่องของการใช้สอยพื้นที่ซึ่งได้มีการกำหนดขอบเขตพัทธสีมาแก่อาคารประเภทสิม และทั้งนี้ วิหารของวัดในภาคอีสานหลายหลังนั้นในอดีตได้เคยทำหน้าที่เป็นสิมมาก่อน แต่ปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยใหม่ไปตามความเหมาะสม ตามกาลเวลาและความจำเป็นของวัด ดังนั้นเพื่อความครอบคลุมด้านเนื้อหาและความถูกต้องของผลการวิจัย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาอาคารสิมและวิหารประกอบกัน

1.5 วิธีการศึกษาค้นคว้า(Method of study)

1. ศึกษาภาคเอกสารทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับวัดและสิมในภาคอีสานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างที่เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งศึกษาภาคเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทางประวัติศาสตร์และทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆโดยใช้การวิจัยจากเอกสารหรือห้องสมุด(documentary or library research) โดยมุ่งเน้นศึกษาเอกสารชั้นที่หนึ่ง หรือเอกสารต้นร่าง (primary sources) ที่สมบูรณ์ด้วยความแท้จริง เป็นอันดับแรก เป็นต้นว่า งานศิลปะและวรรณกรรมประกาศทางราชการ จดหมายเหตุ พงศาวดาร ตลอดจนงานงานการค้นคว้าของผู้ทรงคุณวุฒิ ในกรณีที่ไม่สามารถสืบค้นหาเอกสารชั้นที่หนึ่ง เพื่อใช้เป็นหลักฐานได้ ก็ได้ใช้เอกสารชั้นที่สอง (secondary sources) เป็นต้นว่าเอกสารที่คัดลอก และเอกสารที่เขียนขึ้นโดยใช้ข้อคิดเห็นของผู้อื่น เช่น หนังสือ วารสาร บทความวิทยานิพนธ์ เอกสารที่ไม่ได้มีการตีพิมพ์และเอกสารอื่นๆ เป็นต้น

แหล่งข้อมูลของการศึกษาภาคเอกสาร ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หน่วยงานราชการในสังกัดกรมศิลปากร หอสมุดมหาวิทยาลัย และ แหล่งข้อมูลอื่นๆ เช่น ห้องสมุดส่วนบุคคลในท้องถิ่นที่ทำการศึกษ หรือวัดที่เป็นกรณีศึกษา เป็นต้น

2. สำรวจภาคสนาม(field research) เก็บข้อมูลลักษณะทางกายภาพของสิมที่เป็นกรณีศึกษาในสภาพปัจจุบันโดยการถ่ายภาพและทำการรังวัดผังอาคาร ตัวอาคารและองค์ประกอบอาคารอื่นๆของสิม

แหล่งข้อมูลของการสำรวจภาคสนาม ตัวอาคารสิมที่ยังปรากฏเป็นหลักฐานภายในวัด หลักฐานจากชิ้นส่วนอันเป็นงานประณีตศิลปสถาปัตยกรรมที่ตกแต่งอาคาร เช่น เครื่องไม้แกะสลัก หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่นอกเหนือจากการศึกษาภาคเอกสาร เช่น จารึกบนแผ่นหิน จารึกที่ฐานพระพุทธรูปภายในสิม เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์จากนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้หรือมีผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องตลอดไปจนถึง บุคคลในท้องถิ่นที่ทำการศึกษา ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ เช่น เจ้าอาวาสวัด ชำราชากรหรือนักวิชาการประจำท้องถิ่น หรือผู้สูงอายุที่ผ่านประสบการณ์เห็นความเป็นมาของอาคาร เป็นต้น

4. นำเสนอข้อมูลจากการรวบรวมและแสดงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสิมที่เป็นกรณีศึกษา

5. วิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นที่ประเด็นลักษณะทางกายภาพของสิมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องระหว่างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมว่ามีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ความสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างไร

6. สรุปผลและนำเสนอด้วยภาพถ่ายและบทวิเคราะห์ถึงลักษณะทางกายภาพของสิมที่เป็นกรณีศึกษาเป็นรูปเล่มรายงานผลงาน

7. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ภาคเอกสาร สรุปผลนำเสนอเป็นผลงานการออกแบบ-เขียนแบบสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี แสดงการจัดวางผังบริเวณและสถาปัตยกรรมแวดล้อม ให้เห็นถึงตัวอย่างการนำรูปแบบ เอกลักษณ์ของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างมาประยุกต์ใช้สอยให้เหมาะกับการออกแบบสิมหรือโบสถ์ในภาคอีสานยุคปัจจุบัน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Applications of research findings)

1. เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูล ให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ วิวัฒนาการของรูปแบบ ระบบสัญลักษณ์และอิทธิพลทางศิลปะต่างๆที่ปรากฏอยู่ในสิมที่เป็นกรณีศึกษา อันแสดงถึงเอกลักษณ์ของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

2. เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวัดหรือสิมอื่นๆ ในภาคอีสาน

3. เป็นการแก้ไขปัญหาในการปรับปรุงสถาปัตยกรรมสิม และการจัดวางผังบริเวณวัดหลวง เมืองอุบลราชธานีให้เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว และแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน

4. ก่อให้เกิดความตระหนักต่อภูมิปัญญาของช่างพื้นถิ่นโบราณ ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีอีสาน บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

5. เป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมในรูปแบบของเอกสารจากการศึกษา ก่อนที่ข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ จะสูญหายหรือถูกทำลายทิ้งไป

1.7 การนิยามศัพท์ (Terminology)

ลิม เป็นคำเรียกในภาษาท้องถิ่นอีสาน แทนคำว่า “อุโบสถ” หรือ “โบสถ์” ในภาษาไทยภาคกลาง หมายถึง สถานที่อันเปรียบเสมือนที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นอาคารที่พระวินัยในพุทธบัญญัติกำหนดขึ้น เพื่อใช้ประกอบทำสังฆกรรม⁶ คำว่า “ลิม” เป็นรูปของเสียงที่กร่อนมาจากคำว่า “ลิมมา” อันหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ ในทางพระพุทธศาสนา ลิม มี 3 ชนิด ลิมที่ทำในบ้านเรียก คามลิม ลิมที่ทำในป่าเรียก อัมภันทรลิม ลิมที่ทำในน้ำเรียกว่า อุทกเขปลิม ลิมทั้ง 3 ชนิดนี้ ถ้าสงฆ์ยังไม่ได้ผูกเรียก อพัทธลิม ถ้าผูกแล้วเรียก พัทธลิม ส่วน วิสูงคามลิมานั้น ก็คือ คามลิม ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยกที่ดินที่จะสร้างลิมให้ แต่ลิมจะเป็นชนิดใดก็ตาม หากยังมิได้ผูกก็ยังไม่มั่นคงถาวร เพราะผู้ให้อาจจะเพิกถอนเมื่อใดก็ได้ ถ้าได้ผูกแล้วลิมจะหยั่งลงไปถึงน้ำหนุ่นแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อมีการสร้างลิมแล้วจึงนิยมผูกลิมทุกครั้งไป⁷

อาฮาม เป็นคำเรียกในภาษาท้องถิ่นอีสานโบราณและภาษาลาว แทนคำว่า “วิหาร” ในภาษาไทยภาคกลาง หมายถึง วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์⁸ เป็นอาคารที่ใช้ประกอบการบุญโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน (ชาวหลวงพระบางในประเทศลาว เรียก วิหาร ว่า อาฮาม หรือ ลิม ซึ่งตามวัฒนธรรมเก่าของวัดในเมืองหลวงพระบาง จะรวมอาคารวิหารและลิมไว้เป็นหลังเดียวกัน ไม่นิยมแยกวิหารและโบสถ์เหมือนกับวัดของไทย)⁹

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย หรือ หมายถึงวิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา¹⁰

สถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างทั้งหมด ที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ มีความชัดเจนในรสนิยมทางศิลปะและวิทยาการทางวัสดุ มีความงามและสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้¹¹

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นส่วนประกอบเพื่อเสริมความสมบูรณ์ของสถาปัตยกรรม ได้แก่องค์ประกอบในการประดับตกแต่งอาคาร เช่น บันลม ราวระกา หน้าบัน บัวหัวเสา คันทวย หรือ ฐานอาคาร เป็นต้น

สถาปัตยกรรมไทยประเพณี หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างทั้งหมด ที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ อันมีลักษณะที่ถูกต้องเป็นธรรมเนียมปฏิบัติและเป็นที่ยอมรับกันมาแต่ดั้งเดิม มีความชัดเจนในรสนิยมทางศิลปะไทย วิทยาการทางวัสดุ มีความงามและสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้

รูปแบบ หมายถึง ลักษณะ รูปทรง สภาพโดยรวม

ระบบสัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งหรือสภาพ หรือสภาวะ ที่ใช้เป็นตัวแทนเพื่ออ้างถึงหรือสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง

⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “กัณฑ์ที่ 24,” หน้า 12-18, อ้างถึงใน สุวิทย์ จิระมณี, “ลิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง,” หน้า 2.

⁷ วิโรฒ ศรีสุโร, *ลิมอีสาน*, หน้า 69.

⁸ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), หน้า 1082.

⁹ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *ชื่นชมสถาปัตยกรรม วัดในหลวงพระบาง* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 20-22.

¹⁰ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, หน้า 1058.

¹¹ การไฟฟ้าฝ่ายผลิต, *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะที่เกี่ยวข้อง* (ม.ป.ท., 2535), หน้า 716.

1.8 ข้อจำกัดและอุปสรรคในการวิจัย (Research Limitations)

การศึกษา สิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างต้องทำการศึกษาระดับภาคเอกสารควบคู่ไปกับการศึกษาภาคสนาม แต่ข้อมูลภาคสนามในสถานที่จริง อาจไม่มีเหลืออยู่ อาจถูกทำลายทิ้งสูญหายไป แล้ว ซึ่งเป็นกรณีที่พบมากในวัดแถบภาคอีสาน ทำให้การจัดเก็บข้อมูลได้ไม่เต็มที่

1.9 การวิจัยต่อเนื่องในอนาคต (Future Research Work)

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาเพื่อจะอธิบายถึง สภาพที่เป็นอยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นและเข้าใจถึงความเป็นมาและวิวัฒนาการของสิ่งที่มีมาในอดีต เพื่อที่จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำมาปรับใช้ในอนาคต การศึกษาถึงการนำไปใช้ในอนาคตเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะเห็นว่าในอนาคต สภาพแวดล้อมและความ เป็นอยู่ของมนุษย์ย่อมไม่เหมือนกับอดีตที่ผ่านมา ลักษณะรูปทรงของสถาปัตยกรรมสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาวในภาคอีสานน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีในการสะท้อนศิลปสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง(รูปแบบศิลปะจาก สถาปัตยกรรมของอาณาจักรล้านช้างดั้งเดิม มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ในประเทศลาว) ที่มาปรากฏในผืนแผ่นดินไทยบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งในโลกที่มีการแปรเปลี่ยนสภาวะของกระแสของสังคมในยุคสมัยใหม่นั้น อาจเกิดรูปแบบของสิมใหม่ๆ ที่ตอบรับกับความต้องการของความเป็นอยู่แบบสมัยใหม่ได้ดีกว่า แต่ทั้งนี้ต้องคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตัวของ สิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่มีคุณค่าตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยในสภาวะปัจจุบันและอนาคตได้อย่างเต็มที่

การศึกษา อาคารสถาปัตยกรรม ประเภท สิม นั้นผู้ที่มีความสนใจในการศึกษาค้นคว้าต่อ สามารถ ทำการศึกษาในพื้นที่ที่ใกล้เคียง ไม่จำกัดเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างเท่านั้น ในอาณาบริเวณอื่นๆ ของภาคอีสาน ก็น่าจะมีการรับเอาศิลปะจากกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว เข้ามาสร้างงานสถาปัตยกรรมเช่นกัน โดยเฉพาะ แถบบริเวณภาคอีสานริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นเส้นทางอพยพของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวมาจากทางเหนือ เช่น พื้นที่จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม เป็นต้น

และควรได้มีการศึกษาถึงศาสนาคารประเภทอื่นที่น่าสนใจ ได้แก่ พระธาตุ หอแจก หอธรรม ที่เป็นองค์ประกอบของผังวัดอื่นๆ ได้อีก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว และ ชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

ในประเทศไทย เมืองอุบลราชธานีจัดว่าเป็นศูนย์กลางทางการค้าอินทงาช้างวัฒนธรรมไท-ลาว แห่งแรก ในบริเวณภาคอีสานลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยกลุ่มคนผู้อพยพลงมาจากตอนบนทางลำน้ำโขง และลำน้ำชี ลงมาถึงลำน้ำมูลทางใต้ แล้วแตกตัวออกเป็นเมืองยโสธรและอำนาจเจริญตามลำดับ พื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดตามเขต การปกครองปัจจุบันจึงจัดเป็นพื้นที่ส่วนที่รับเอาวัฒนธรรมกลุ่มชนไท-ลาว อันเป็นชนกลุ่มแรกทางภาคอีสาน ตอนล่างที่สร้างฐานทางวัฒนธรรมจนเกิดการพัฒนาคลักรวมกลายเป็นวัฒนธรรมอีสาน

การศึกษาสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ จำเป็นที่จะต้องสืบค้นให้เห็นถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมอันเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมประเพณี ท้องถิ่น ตลอดจนไปถึงประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองและสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน ให้เห็นสภาพองค์รวม และเพิ่มประสิทธิภาพของการวิจัยให้มีความถูกต้อง อันจะนำไปสู่การสรุปผลเพื่อเป็นข้อมูล ในการออกแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทั้งนี้ ได้มีการจำแนกรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้คือ

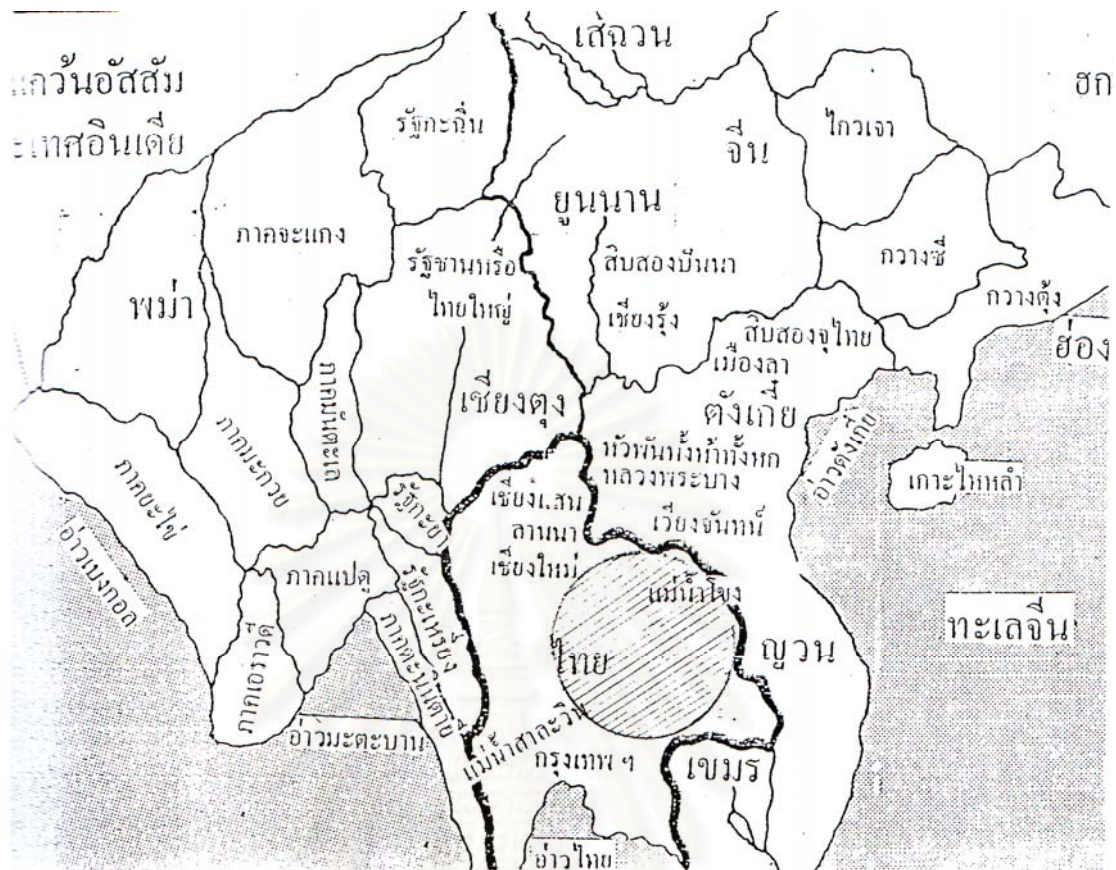
2.1 กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว: บรรพบุรุษชาวอีสาน

เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว โดยสังเขป จะได้อธิบายถึงกลุ่มชนนี้ โดยใช้เอกสารอ้างอิงจาก หนังสือ สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรม ไท-ลาว ของ วิโรฒ ศรีสุโร ดังนี้¹

2.1.1 กลุ่มคนร่วมสายวัฒนธรรมไท-ลาว

รากเหง้าของกลุ่มชนไท-ลาว สืบมาจากชาวเผ่าไท หรือ ไต ซึ่งเป็น 1 ใน 8 ชนเผ่าตระกูลภาษาไท ในประเทศจีน โดย เจีย แยนจวง ได้เขียนถึงชนเผ่าทั้ง 8 นี้ ได้แก่ ชนเผ่าจ้วง เผ่ามู่ยี่ เผ่าตุง เผ่าไท(ไต) เผ่าหลี เผ่าฮุย เผ่ามูเหล่า โดยเป็นที่ยอมรับกันว่ากลุ่มชนเผ่าทั้ง 8 นี้ น่าจะมาจากเผ่าพันธุ์เดียวกันในโบราณ คือ ชน เผ่าไป๋เยะ ตามที่ปรากฏในเอกสารจีนอายุกว่า 3,000 ปี ชนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ต่างจากคนจีนแต่จะ คล้ายคลึงกันในกลุ่ม เช่น การใช้ภาษา การทำมาหากินแบบสังคมเกษตรกรรม ด้วยการทำนาปลูกข้าว ซึ่งเป็น การทำนาลุ่ม(ไม่ใช่ลักษณะข้าวไร่) คือต้องมีน้ำหล่อเลี้ยง (การปลูกข้าวมีเฉพาะภาคใต้ของจีน ภาคเหนือของจีน ไม่มีการปลูกข้าว) อาศัยน้ำฝนและการชลประทานอย่างง่าย ปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก มีวิธีการถนอมอาหารด้วย การหมักดอง มีการทำน้ำปลา(คนจีนที่ไม่มีน้ำปลา) ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานตามที่ราบลุ่มริมห้วยติดแม่น้ำลำคลอง บางแห่งตั้งบ้านบนเชิงเขาก็มี ที่พักอาศัยเป็นเรือนไม้ยกเสาสูง ได้ถนอมเรือใช้เลี้ยงสัตว์ ทำหัตถกรรม (คนจีนไม่มี เรือนยกสูง) มีความเชื่อเรื่องการนับถือผี ทั้งผีบ้าน(ผีบรรพบุรุษ) ผีเมือง ผีป่าเขา บางกลุ่มนับถือลัทธิเต๋า และนับ ถือพุทธ ประเพณีที่น่าสนใจอื่นๆ มีบางเผ่านิยมการสักตามตัวเพื่อแสดงความกล้าหาญหรือแสดงถึงวิถีชีวิตความเป็น อยู่ เช่น การสักรูปปลา รูปเงือก เพราะมีความผูกพันกับน้ำ เป็นต้น

¹ วิโรฒ ศรีสุโร, สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว. (ม.ป.ท., 2534), หน้า 1-82.

แผนที่ 2-1 แสดงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไท-ลาว

กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่สืบสายวัฒนธรรมมาจากพื้นฐานเดียวกัน มีแนวทางการดำเนินชีวิตในวิถีทางที่คล้ายคลึงกัน โดยกระจายอยู่ตามพื้นที่ในหลายประเทศ ตั้งแต่ จีน พม่า เวียดนาม และตอนล่างมายังประเทศลาว และภาคอีสานของประเทศไทย แต่ในความเป็นจริงแล้ว ขอบเขตของสายทางศิลปวัฒนธรรมแล้ว หาได้มีเส้นแบ่งเขตแดนไม่
ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว. (ม.ป.ท., 2534), หน้า 2.

กลุ่มชนไท-ลาว หรือ ไต-ลาว สืบสายบรรพบุรุษจากกลุ่มคนผู้อพยพลงมาจากบริเวณตอนใต้ของจีนแถบมณฑลยูนนาน ในอาณาจักรข่าลาว อาจด้วยเหตุของการแสวงหาที่ทำกินใหม่ หรือหนีภัยสงคราม ได้อาศัยกระจัดกระจายอยู่ทั่วบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นที่อยู่ ได้แก่

- ชาวไต-ลื้อ ไต-ป่อ ไต-ข่า ไต-ห่า แซ่-ไต-เหนือ ไต-ลาย ไต-น้ำ ฯลฯ ในแคว้นสิบสองปันนา (มีนครเชียงรุ่งเป็นเมืองหลวง)
- ชาวไต ที่เมืองไท่แถบแม่น้ำดำ และพวกสุยปายี่แถบแม่น้ำแดง ตามชนบทแถบยูนนานกลาง
- ชาวไต-ใหญ่ ในเขตรัฐชาน(ฉาน) ประเทศพม่า
- ชาวไต แคว้นเชียงตุง ในพม่า โดยเฉพาะชาวไต-ลื้อ ในเมืองยอง(ในรัฐชานของพม่าปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเชื้อสายเดียวกันกับชาวไต-ลื้อ ในนครเชียงรุ่ง
- ชาวไท-อาหม แคว้นอัสสัมในประเทศอินเดีย (กลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า ไท-ฟ้าแก่ ไท-คำตี้ หรือ ข่าตี้ หรือ ไท-หลวง)

- ชาวไต ในภาคจะแกงประเทศพม่า อยู่ทางตะวันออกของแคว้นอัสสัม เรียกตัวเองว่า ลูกไต และชาวลูกไตเรียกชาวไต ในรัฐไต(รัฐชานของพม่า) ว่า ไต-หลวง ไท-หลวง หรือ ไท-ใหญ่ ส่วนชาวไทย-หลวง กลับเรียกตัวเองว่า ไต-คำตี้ ดังได้กล่าวมาแล้ว

- ชาวไท ในมณฑลเสฉวน(จีนเรียกตูลิหรือตุเริน) และชาวไทในมณฑลไกวเจา(จีนเรียกจุงเจีย)

- ชาวไท-ไท้ (ชาวจีนเรียก ถูเยิน) ในมณฑลกวางซี ประเทศจีน

- ชาวไท-เขิน (ชาวจีนเรียก ชานใต้) ในแคว้นเชียงตุงติดแดนพม่า อยู่ทั่วไปตามที่ราบลุ่มทาง ตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน มีความใกล้ชิดกับชาวไท-ลื้อ ทั้งด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และภูมิประเทศ

- ชาวไท-ดำ และ ชาวไท-ขาว ในเมืองถน (เดียนเบียนฟู) ประเทศเวียตนาม

ชนเผ่าไท(ไต) อาศัยอยู่ในมณฑลยูนนาน มีชาวไท-ลื้อในสิบสองปันนา นอกนั้นเป็นไท-เหนือ หรือ ไท-ใหญ่ ซึ่งสมัยโบราณตั้งเป็นอาณาจักรโกสัมพี มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองมว(ชายแดนจีนติดกับรัฐชานเหนือ ของพม่า ปัจจุบันจีนจัดให้เป็นเขตปกครองตนเองแห่งใต้คง อาจเพราะเหตุอยู่ใต้แม่น้ำคง ซึ่งชาวไท-เหนือ และ ชาวไท-ลื้อ เรียก แม่น้ำสาละวินว่า แม่น้ำคง และเรียกแม่น้ำโขงว่า แม่น้ำของ) ต่อมาอาณาจักรโกสัมพีแตกแยก กลายเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยขึ้นตรงกับทางการยูนนานของจีน การปกครองของไท-เหนือ ไม่มีเจ้าแผ่นดิน ดังเช่น เจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนา

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้จำแนกคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ตามความแตกต่างทางภูมิศาสตร์และ วัฒนธรรม เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มแม่น้ำโขง อาศัยกระจายกระจายตามลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่สิบสองปันนา ผ่านมาตอน เหนือของพม่าและลาว ลงมาจนดินแดนภาคเหนือและภาคอีสานของไทย
2. กลุ่มแม่น้ำสาละวิน ส่วนมากอยู่ตอนเหนือของพม่า ต่อมาภายหลังมีบางกลุ่มเคลื่อนตัวไป ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณแม่น้ำพรหมบุตร แคว้นอัสสัม ของประเทศอินเดีย
3. กลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง กระจายกระจายเป็นบริเวณกว้างทางภาคเหนือของเวียตนาม และต่อเนื่องไปดินแดนบางส่วนของจีน
4. กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในประเทศไทยปัจจุบัน

และหากลองให้แม่น้ำโขงเป็นเส้นกลาง จะเห็นกลุ่มคน 2 กลุ่มใหญ่ คือ ทางตะวันตกเรียก พวก ไท-ใหญ่ เชื่อว่ามีศูนย์กลางที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินทางตอนเหนือของพม่า อีกกลุ่มทางตะวันออกเรียก พวก ไท-น้อย เชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดงทางตอนเหนือของเวียตนาม

กล่าวถึงกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว แล้ว เพื่อให้เห็นรากเหง้าและภาพรวมของชนกลุ่มนี้ได้ ชัดเจนขึ้น ได้อ้างอิงประวัติศาสตร์และตำนานเรื่องขุนเจือง วีรบุรุษของชนเผ่าไทลุ่มน้ำโขง ปรากฏในตำนาน พื้นเมืองเชียงรุ่งทุกฉบับว่า ได้เสด็จมาเป็นเจ้าหอคำเชียงรุ่ง(เจ้าแผ่นดิน)คนที่ 1 ของชาวไท-ลื้อ (ไม่ระบุว่าเสด็จ มาจากที่ใด) ตามพงศาวดารโยนก กล่าวถึงความสัมพันธ์ของอาณาจักรล้านนาและล้านช้างว่า... ขุนชิน สืบสาย พระวงศ์ในไชยบุรีเชียงแสน ต่อมาถึงจอมผาเรือง จนถึง ขุนเจือง ผู้บุตร ลำดับพระวงศ์ที่ 19 เป็นผู้มียอำนาจมาก ปรากฏแคว้นล้านช้าง ปรากฏนวนแควอันนัม ได้รับอภัยแต่เจ้าแผ่นดินจีนวงศ์ของให้เป็นใหญ่ในเมืองแควประกันภู เห็ด ขุนเจืองให้ราชบุตรนาม ลาวเงินเรื่อง ครอบเมืองเชียงแสน และ ให้ราชบุตรผู้กลางนาม ยี่คำหวา ครอบเมือง ล้านช้าง จึงถือได้ว่า ขุนเจือง เป็นต้นโคตรนับจากราชบุตรลาวเงินเรื่อง สืบเชื้อสายมาจนถึง เจ้าเมงราย ผู้ตีแคว้น หริภุญชัย(ลำพูน) แล้วสร้างเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์(เชียงใหม่) ซึ่งร่วมสมัยและเป็นพระสหายกับพระร่วง

เจ้าอาณาจักรสุโขทัย และพระยาจำเมือง เจ้าอาณาจักรภูเกตุยามว(พะเยา) ต่อมาอาณาจักรล้านนา(เชียงใหม่) เจริญรุ่งเรืองอีก 15 ราชวงศ์ ไม่มีกษัตริย์สืบวงศ์ จึงไปขอพระไชยเชษฐา บุตรพระเจ้าโพธิสาร จากเมืองล้านช้าง มาครองเชียงใหม่ 2 ปี เมื่อพระเจ้าโพธิสารสิ้น พระไชยเชษฐาเสด็จกลับไปครองล้านช้าง และทำให้ล้านช้างยุคนี้ เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด (ราว พ.ศ. 2093-2115) ซึ่งก็รวมถึงด้านศิลปสถาปัตยกรรม ซึ่งคลี่คลายมาเป็นตัวของ ตัวเองจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ที่แยกออกไปจากสถาปัตยกรรมล้านนา ถึงแม้ว่าจะเริ่มต้นด้วยรากฐานอันเดียวกันก็ตาม ลักษณะของสถาปัตยกรรมล้านช้างนี้ ได้ถูกถ่ายโอนสืบต่อมายังดินแดนภาคอีสานในประเทศไทย พร้อมๆ กับการอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ตามเส้นทางลุ่มแม่น้ำสำคัญดังกล่าว ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำชี เป็นต้น

2.1.2 ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนไท-ลาว

นับแต่โบราณ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ แสดงถึงการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คน เพื่อลี้ภัยสงคราม และแสวงหาถิ่นที่ทำกินใหม่ จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง(ประเทศไทย)เข้ามาสู่แผ่นดินอีสานอันกว้างใหญ่ เป็นระลอกๆ โดยคนกลุ่มนี้คือกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ผู้นำศิลปวัฒนธรรมในทุกแขนงเข้ามาพร้อมๆ กับการตั้งถิ่นฐาน เช่น ภาษาการพูด การกิน การอยู่ การเล่น ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น

- ใช้ภาษาพูดในตระกูลไท-ลาว แม้สำเนียงจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น แต่ต้นรากภาษายังฟังกันรู้เรื่อง หรือส่วนของอักษรเขียน ก็คล้ายคลึงกัน เช่น ในภาคอีสานและประเทศไทยมีการใช้อักษรแบบไท-ลื้อ ในหนังสือธรรมที่เป็นคัมภีร์ไบเบิลสำหรับเทศน์ หรือใช้อักษรไทยน้อย ที่มีรูปร่างตัวอักษรใกล้เคียงกันกับอักษรไทยภาคกลางปัจจุบัน และคล้ายอักษรในศิลาจารึกทางภาคเหนือของไทย

- การกิน นิยมกินข้าวเหนียว แม้แต่ในอาณาจักรสุโขทัยที่เป็นสายวัฒนธรรมไท-ลาว ก็พบ แกลบข้าวเหนียวมากมายผสมในเนื้ออิฐที่เผาแล้วนำมาใช้ก่อสร้างเจดีย์ สถูป และศาสนาคารต่างๆ อาหารที่นิยมกินกันมากและขึ้นชื่อถือเป็นเอกลักษณ์ที่สุดคือ ปลาแดก(ปลาร้า) ซึ่งเป็นการถนอมอาหารอย่างหนึ่ง ปลาแดก ยังทำกินกันมาจนทุกวันนี้ในภาคอีสาน แม้กระทั่งในสิบสองปันนาก็มีการกินปลาแดก เช่นกัน

- ลักษณะที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว มักเป็นเรือนยกเสาสองชั้นเดินลอดเข้าทำงานได้ถนัด ซึ่งมักกล่าวกันแต่ก่อนว่า การยกเรือนเสาสองชั้นเพื่อหนีน้ำท่วม เพราะคนกลุ่มนี้ชอบปลูกเรือนในที่ลุ่มน้ำท่วมถึง เช่น ที่ราบลุ่มภาคกลาง ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ในความจริง ที่แคว้นอัสสัม และสิบสองปันนา คนกลุ่มนี้ปลูกเรือนที่อยู่อาศัยทั้งบริเวณที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำ และบนหุบเขา แต่ก็ล้วนเป็นเรือนยกเสาสองชั้นแล้วใช้พื้นที่ใต้ถุนเก็บสิ่งของเครื่องมือทำมาหากิน เช่น เครื่องมือทำนาทำไร่ เป็นต้น ส่วนในหุบเขาเมืองหลวงพระบางก็เต็มไปด้วยบ้านเรือนยกเสาสอง แล้วใช้ใต้ถุนทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น การทอผ้า

ภาพที่ 2-5 เรือนคหบดีชาวไท-ลื้อ ในนครเชียงใหม่
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 51 ตามลำดับ.

ภาพที่ 2-4 เรือนเครื่องผูก กลมวัฒนธรรมไท-ลาว เมืองหลวงพระบาง
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

- ศาสนา และความเชื่อ ของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวทุกหมู่เหล่า ตั้งแต่ในสิบสองปันนา เชียงตุง ล้านนา ล้านช้าง ลงมายังจำปาศักดิ์ และภาคอีสาน ต่างก็สืบต่อมาจากบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่นคือ การนับถือผี เช่น บ้านชาวไท-ลื้อ จะจัดส่วนนอนแขก เป็นห้องโถงตอนท้ายใกล้ห้องนอนเจ้าของเรือน เนื้อหัวนอนแขกทำเป็นหิ้งผีเรือน(บางแห่งทำเป็นห้องต่างหาก) แต่ไม่ตั้งพระพุทธรูป เพราะเชื่อว่าภายในบ้านเรือนมี เทวดาเรือนและผีเรือนเป็นผู้รักษา พระพุทธรูปถือเป็นสิ่งสักการะสูงสุด เอาไว้ที่วัดและนับถือด้วยใจบริสุทธิ์

ในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีศาลเจ้า หรือ ศาลผีหลังเล็กๆ ใต้ต้นไม้ใหญ่ เรียก“หอเสื้อบ้าน หรือผีเสื้อบ้าน” เป็นเทวดารักษาหมู่บ้าน หากหลายหมู่บ้านรวมเป็นเมืองก็จะมี ผีเมืองหรือเทวดาเมือง เรียก“เทวดาเมือง” เป็นเทวดารักษาเมือง และนอกจากนี้ก็ยังเชื่อผีอื่นๆอีกเบ็ดเตล็ดมากมาย การนับถือศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องผี ยังคงส่งอิทธิพลมาจนถึงภาคอีสานในปัจจุบัน ดังเช่น บริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่(บางแห่งตั้งเป็นศาล) จะจัดให้เป็น“ดอนปู่ตา” คือ ที่พำนักคอยดูแลหมู่บ้านของผีบรรพบุรุษ หรือ “หอญาปู่” ที่ตั้งอยู่กลางบ้าน ซึ่งเดิมเป็นหลักไม้ ก็คือ เป็นหลักบ้านหรือบือบ้าน(สะดือบ้าน) นั่นเอง

ชาวไท-ลื้อ ในสิบสองปันนา ให้ความสำคัญกับวิหาร มากกว่า สิม(โบสถ์) ในหนังสือ “คนไทยในสิบสองปันนา” ได้กล่าวถึงศาสนาจารย์ว่า “..วัดในเชียงรุ่งหรือแคว้นสิบสองปันนานั้น สร้างโบสถ์วิหาร ออกจะทีบๆมีดสลัก มีหน้าต่างเล็กๆ มีทางเข้า 3 ด้านคือ ตรงหน้ากับสองข้าง ฝาอิฐฉาบปูนก็มี ที่เอาอิฐก่อซ้อนๆ กัน ไม่ฉาบปูนก็มี บางแห่งเป็นฝาไม้กระดาน สร้างไม่ใหญ่โตนัก ภายในเป็นแท่นพระพุทธรูปก่อ แกะสลัก ที่หล่อด้วยทองเหลืองมีบ้างไม่มากนัก..” นอกจากนี้ศาสนาจารย์ในสิบสองปันนายังได้นำพญานาคเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเสมอ เช่น บันได โหง(ซ่อฟ้า) ทางหงส์รูปนาค เป็นต้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ มีเมืองบาดาลใต้แผ่นดิน เคยให้ความคุ้มครองพระพุทธเจ้าในอดีต นาคจึงเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา พุทธ โดยเฉพาะคนกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาวกลุ่มนี้ ไปจนถึง ล้านนา ล้านช้าง และแผ่ขยายมาสู่ภาคอีสานในที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยตั้งถิ่นที่อยู่กับแม่น้ำสายใหญ่ที่สำคัญที่สุดคือ แม่น้ำโขง

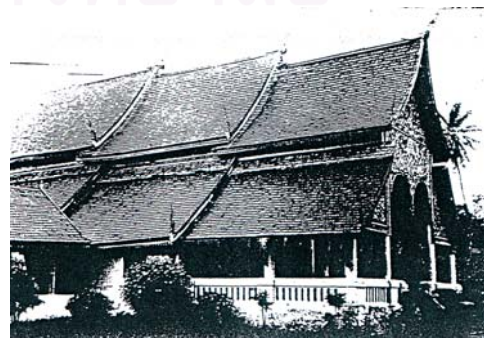
ภาพที่ 2-7 วัดที่ก่อด้วยอิฐไม่ฉาบปูนขาว มีหลายแห่งในสิบสองปันนา
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

ภาพที่ 2-8 วัดตามชนบทสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

ภาพที่ 2-9 วิหารวัดบ้านเกอ เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

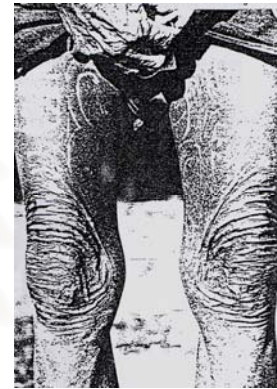
ภาพที่ 2-10 วัดหยวน ชุมชนไท-ลื้อ อ.เชียงของ จ.เชียงราย
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

- ประเพณี และวัฒนธรรม ที่น่าสนใจและบ่งบอกถึงความเป็นชนกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว คือ การสัก นิยมสืบทอดมาจากสิบสองปันนา โดยชาวไท-ลื้อ นิยมสักทั้งตัวเพื่อแสดงความกล้าหาญ มีเวทมนต์คุ้มครองตนและคนรัก มักสักเป็นรูปตัวมอม รูปเต็น(คล้ายเสือหรือสิงห์) รูปวงกลมที่ต้นคอ สี่เหลี่ยมที่หน้าอก รอยบังที่ขาทั้งสองข้าง รวมถึงอักขระเวทมนต์สารพัด ด้วยหมึกสีแดง(ชาด) และดำ(ดินหม้อผสมดีสัตว์) สักทั่วร่างกาย ทั้งคอ หน้าอก หลัง แขน ขา บ้างถึงข้อเท้า เนื้อหน้าผาก กลางขม่อม ข้างแก้ม เป็นต้น วัฒนธรรมการสักนี้สืบมาถึงชาวไทย-อีสานพอสมควร โดยดูจากคนเฒ่าคนแก่มีการสักขามอม สักรูปนกควรว ลายผักแว่น ลายแห้วหมาบ้าง แล้วแต่นิยม

นอกจากนี้ยังมีประเพณีอื่นๆที่สืบทอดมาตรงกันในกลุ่มชนไท-ลาว คือ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณียิงบังไฟ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ 2-3 รูปลายสักชาวไท-ลื้อในสิบสองปันนา ที่มา: บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ลื้อ คนไทยในประเทศจีน, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

ภาพที่ 2-11 ชาลายนพเก้าพู่ ไสยกิจ จ.ขอนแก่น ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

สรุปศิลปวัฒนธรรมของชุมชนไท-ลาว

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวที่รวมรากฐานศิลปวัฒนธรรมเดียวกัน ส่วนใหญ่ยึดแนวลำน้ำโขงเป็นแหล่งเพาะอารยธรรมสั่งสมตกทอดกันมานานหลายศตวรรษ เริ่มตั้งแต่ชาวไท-ลื้อในตอนกลางของแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนานของจีน แล้วเคลื่อนลงมาตามยังนครเชียงรุ่ง เป็นเมืองหลวง (ซึ่งบริเวณนี้ยังมีอีกหลายเผ่าที่เรียกชื่อต่างกันไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว) ชาวไท-ลื้อเป็นกลุ่มชนที่มีความเหนียวแน่นทางวัฒนธรรมมากที่สุด นอกจากนั้นก็ยังมีชาวไท-ใหญ่ ไท-เขิน ในเขตเชียงตุงรัฐชาน(ฉาน)ของพม่า ถัดไปทางตะวันออกอันเป็นชนเขาสลักชัยช้อนไปจรดอาณาเขตประเทศเวียดนามหรือตังเกี๋ย เป็นพวกไท-ดำ(ผู้ไท-ดำ) และไท-ขาว(ผู้ไท-ขาว) ในแคว้นสิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก (ไม่มีไท-แดง อย่างที่เข้าใจกัน) ในแถบเมืองแถน (เดียนเบียนฟู ปัจจุบัน) ถัดลงมาส่วนกลางเป็นพวกไท-ล้านช้าง แถบเมืองหลวงพระบาง(เมืองเชียงคง เชียงทอง) และชาวไท-พวน ในเขตเมืองเชียงขวาง และ ต่ำลงมาหาลำน้ำโขง ซึ่งมีนครเวียงจันทน์เป็นอันสิ้นสุด (สถาปนาเมื่อรัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ.2093 – 2112) เป็นกลุ่มชนไท-ลาว เรียกว่าประเทศลาว ซึ่งได้อพยพสืบต่อมายังดินแดนอีสาน จนกลายมาเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสาน มาจนบัดนี้

ส่วนอาณาจักรวัฒนธรรมกลุ่มไท-ลาว ที่อยู่ล่าสุด อยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ ติดชายแดนเขมร(ขอมโบราณ) โดยได้รับอิทธิพลสายวัฒนธรรมไท-ลาวจากนครเวียงจันทน์ เรียกว่าเป็นกลุ่มวัฒนธรรมฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือ กลุ่มอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์

แผนที่ 2-2 แสดงอาณาบริเวณของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปตามแม่น้ำโขง แม่น้ำแดง น้ำอู น้ำชี น้ำงึม น้ำมูล เป็นเส้นหล่อเลี้ยงชีวิต จนก่อเกิดเป็นสายศิลปวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ประจำเผ่า และถ่ายทอดสืบต่อมาสู่รุ่นลูกหลาน จวบจนมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในภาคอีสาน จนกระทั่งสมัยปัจจุบัน
 ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, สถาบันวิทยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว, หน้า 46.

ในกลุ่มศิลปวัฒนธรรมฝั่งขวาแม่น้ำโขง คือ ภาคอีสาน มีการเคลื่อนไหววัฒนธรรมจากส่วนบน และฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาอยู่ตลอดเวลา ซึ่งคือวัฒนธรรมจากกลุ่มชนไท-ลาว หลายๆเผ่า トラบจนปัจจุบัน อีสานประกอบด้วยชนหลายเผ่า เช่น ไท-ลาว ไท-ไล่ ไท-ผู้ไท ไท-โย้ย ไท-ย้อ ไท-กระเลิง ฯลฯ เป็นต้น กระจายอยู่ทั่วภาคอีสาน ก่อให้เกิดศิลปวัฒนธรรมตระกูลไท-ลาว และวิถีชีวิตอันเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมในทุกแขนง หลากหลายรูปแบบตามท้องถิ่น แต่ยังคงสะท้อนถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมไว้ อย่างไรก็ตาม เมื่อกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวนี้ ได้ลงหลักปักฐานในภาคอีสาน อันเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ ก็ได้พัฒนาวัฒนธรรมขึ้นใหม่ จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไท-อีสาน ตามสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับตนเอง

ศิลปวัฒนธรรม แขนงการกิน การอยู่ และความเชื่อ ได้มีตกทอดรับช่วงกันมาอย่างชัดเจน จากสิบสองปันนา มาล้านนา ล้านช้าง และล่างสุดเป็นอีสาน จนสรุปได้เป็นคำพังเพย ซึ่งแสดงเอกลักษณ์ของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวนี้ว่า “อยู่เือนสูง กินข้าวเหนียว เคี้ยวปลาร้า สักขาลาย” ซึ่งในภาคอีสาน มีการกล่าวถึงลักษณะของคนไท-อีสาน คือ “ดินแดนใดเือนมีเสา เปาแคน แหน่ข้าวเหนียว เคี้ยวปลาแดก แม่น้ำแล้วคือลาว” (ลาว ที่นี้หมายถึง กลุ่มชนไท-ลาว ไม่ใช่คนประเทศลาว)

2.1.3 ชุมชนไท-ลาว ชุมชนไท-อีสาน และ รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม จากสกุลช่างล้านช้าง สู่สกุลช่างอีสาน

การอพยพครั้งสำคัญของกลุ่มชนไท-ลาวทางเหนือจากเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งนำโดยกลุ่มพระครูโพนสะเม็กในปี พ.ศ. 2233 ที่ได้เคลื่อนตัวลงมาทางใต้เพื่อหนีจากภัยสงครามพร้อมทั้งแสวงหาที่อยู่และที่ทำกินใหม่ ได้มาลงหลักปักฐานตั้งบ้านเมือง ณ บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ และกลุ่มของพระวอพระตา ใน พ.ศ. 2314 ที่อพยพหนีภัยสงครามเช่นกัน การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนไท-ลาว จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงช่วงนี้ได้คัดสรรตอนบางส่วนจากงานวิจัยของ เรือตรี ดร.สุนัย ณ อุบล และคนอื่นๆ เรื่อง ฝ่าภัยวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล โดยมีรายละเอียดคือ ...² การอพยพครั้งสำคัญทั้ง 2 กลุ่มนี้ ก็นำมาซึ่งการตั้งชุมชนตามเส้นทางอพยพ ไม่ว่าจะเป็น นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน(หนองบัวลุ่มภู) เมืองผ้าขาวพันนา แก่งส้มโฮง เป็นต้น และจากชุมชนดังกล่าว ต่อมาได้กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสาน

สมัยรัชกาลที่ 1 พระองค์ทรงให้ตั้งหัวเมืองขึ้นนอกในภาคอีสาน เพื่อป้องกันเมืองนครราชสีมา ทำให้เกิดการเกณฑ์ผู้คน อพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามา เกิดเมืองสำคัญคือ เมืองขอนแก่น เมืองชนบท

สมัยรัชกาลที่ 2 มีท้าวพระยาจากเมืองเวียงจันทน์เข้ามาสวามิภักดิ์พร้อมไพร่พลจำนวนมาก จนในที่สุดตั้งให้เป็นพระยาภักดีชุมพล(แล) และสถาปนาเป็นเมืองชัยภูมิในสมัยรัชกาลที่ 3

สมัยรัชกาลที่ 3 เกิดเหตุการณ์ขบถเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ทำให้ทางกรุงเทพฯต้องเกลี้ยกล่อมผู้คนข้ามฝั่งมาอยู่ในแถบภาคอีสานมากขึ้น เพื่อเพิ่มความปลอดภัย ทำให้เกิดเมืองต่างๆขึ้นมากมาย โดยเฉพาะเมืองที่ติดกับแม่น้ำโขง เช่น หนองคาย โพนพิสัย เรณูนคร เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 4 เหตุการณ์ในภาคอีสานค่อนข้างสงบ แม้จะมีการรุกรานจากชาวตะวันตก แต่ผลกระทบอยู่แถบเวียดนามมากกว่า ส่วนการเคลื่อนย้ายผู้คนในภาคอีสานเป็นการตั้งหัวเมืองใหม่ โดยแยกจากเมืองภายในเดิม เช่น เจ้าขัติยวงศาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด แยกคนไปตั้งเป็นเมืองมหาสารคามในปีพ.ศ. 2408 เป็นต้น

² เรือตรี ดร.สุนัย ณ อุบล และคนอื่นๆ, ฝ่าภัยวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล (ม.ป.ท., 2536), หน้า 8-10.

สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นระยะที่มีการแยกตั้งเมืองใหม่มากมาย เช่น จตุรพักตรพิมาน วาปีปทุม โกสุมพิสัย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2428 ทรงห้ามตั้งเมืองใหม่โดยเด็ดขาด แต่ก็ยังมีการเคลื่อนย้ายอพยพอยู่ตลอด แต่ก็เป็นการภายใน เพื่อหาสภาพที่เหมาะสมกว่า เช่น การเคลื่อนย้ายของกลุ่มคนไท-ลาวจากจังหวัด อุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2432 ที่เดินทางไปยังสกลนคร กาฬสินธุ์ หนองหาร เป็นต้น

สาเหตุการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน ในระยะแรกน่าจะมาจากเรื่องหนีภัยสงคราม ทั้งนี้เพื่อหาที่สงบสุข และถูกกวาดต้อนไปก็มี นอกจากนี้ก็มีเรื่องของความแปรปรวนของธรรมชาติ คือ ย้ายหนีความแห้งแล้ง ตลอดจนจนเรื่องการเพิ่มของประชากร ก็มีส่วนอย่างมาก เช่น การเคลื่อนย้ายตัวของชาวคำเกิด-คำม่วง ที่ย้ายไปแขวงบาดาล ภายหลังคนมากขึ้น จึงอพยพไปเมืองท่าขอนยาง จ.มหาสารคาม และกุดนาขาม จ.สกลนคร ที่เหมาะสมกว่า เป็นต้น และยังมีอีกปัจจัยหนึ่งคือ การเก็บส่วยอากร ที่ผู้ปกครองท้องถิ่นพยายามพิจารณาเก็บซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ผู้คนอพยพหลบหนีไปตั้งถิ่นที่อื่น³

2.1.3.1 การตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษกลุ่มชนไท-ลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอดีต สืบต่อมาจากกลายเป็นชาวไท-อีสานปัจจุบัน ได้สร้างบ้านแปงเมืองขึ้นโดยเลือกทำเลที่ตั้งเอื้อต่อการยังชีพของตน คือ⁴

- อยู่ใกล้แหล่งน้ำ เป็นความสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองใหญ่ เป็นกุด(ลำน้ำคั่ววน) หรือลำน้ำที่แยกสาขาจากแม่น้ำใหญ่ บางแห่งเป็นเลิง มีน้ำเฉพาะฤดูฝน เป็นที่ลุ่มแบน ทำนาและเลี้ยงสัตว์ได้ บางฤดูกาลเท่านั้น ชื่อชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งก็มักขึ้นต้นด้วย เลิง วัง ห้วย กุด หนอง ท่า เป็นต้น

- ตั้งบนที่ดอน คือ เป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง สามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ มีทั้งที่ดอนริมแม่น้ำ หรือที่ดอนตามป่าริมเขาแต่มีน้ำซับไหลมาเป็นหนองหรือกุด ชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วย โคก ดอน โพน โนน เป็นต้น

- บริเวณป่าดง เป็นทำเลปลูกพืชไร่และหาของป่า มีลำธารไหลผ่าน มีสัตว์ป่าเป็นแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ เมื่ออพยพกันมาอยู่มากก็กลายเป็นหมู่บ้าน มักมีชื่อขึ้นต้นด้วย ดง ป่า เหล่า เป็นต้น

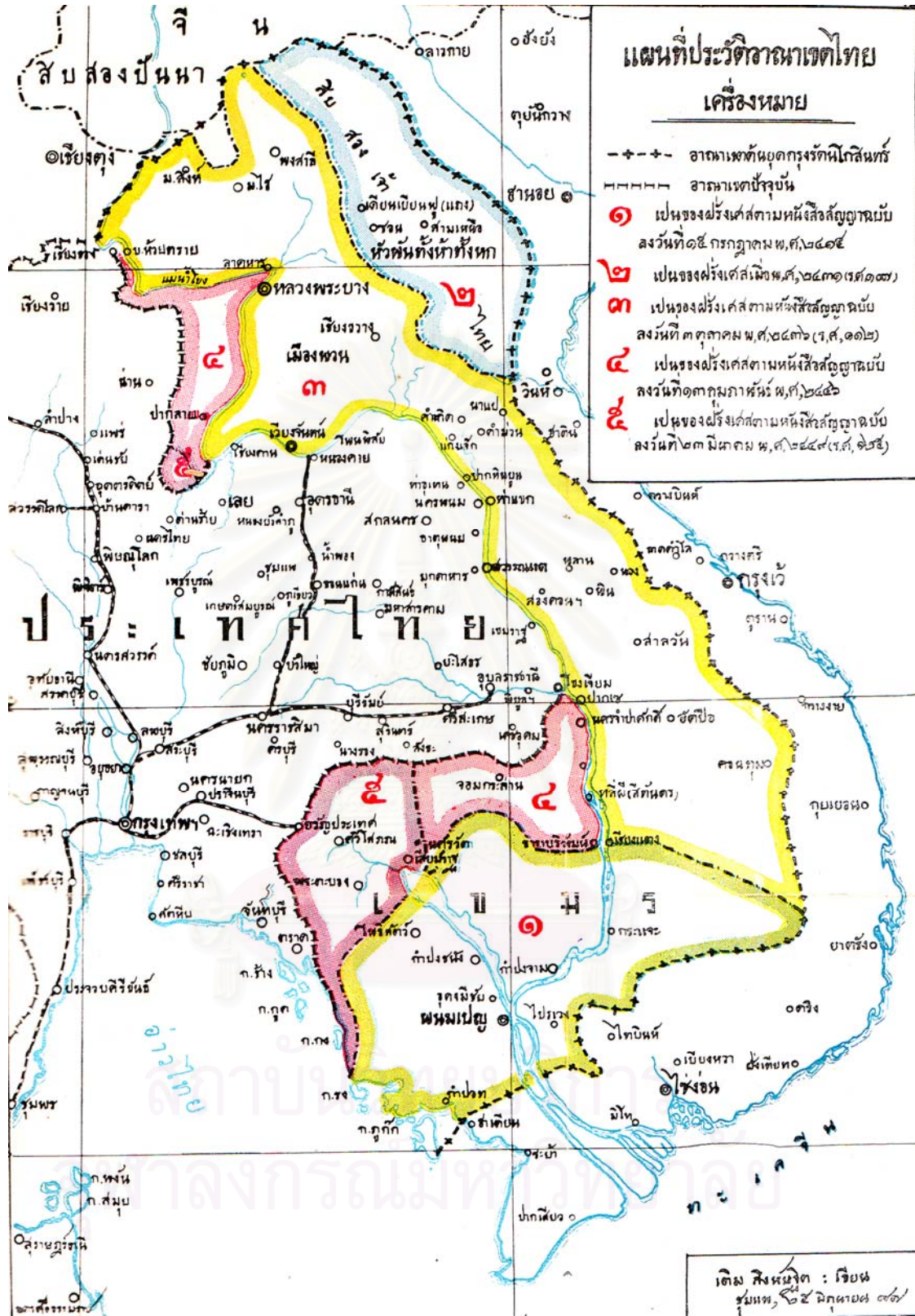
- บริเวณที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การทำนา มีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง ตัวหมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณขอบติดชายป่า อาจไม่เป็นที่สูงนักแต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝน มีแหล่งอาหารทั้งในหนองน้ำหรือป่าเชิงเขา

- บริเวณป่าละเมาะ เป็นที่สาธารณะกว้างใหญ่ เลี้ยงสัตว์และหาของป่าได้ อีกประการหนึ่งเป็นสถานที่ยกเว้นได้เป็น “ดอนปู่ตา” ตามความเชื่อของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว บางแห่งใช้พื้นที่บริเวณป่าละเมาะนี้เป็นป่าช้าเผาศพ (ปัจจุบันชาวอีสานเริ่มหันมาเผาศพในวัดแบบภาคกลางแล้ว)

กลุ่มชนไท-อีสานเหล่านี้มาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ยุคปลายกรุงศรีอยุธยา จนในสมัยรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชุมชนอีสานอยู่ในประเทศสยามตลอดทั้งพื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงไปจนจรดแดนญวน เป็นประเทศราชขึ้นกับสยาม มาจนในสมัยร.5 สยามเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กัมพูชา สิบสองจุไท หรือ หัวพันทั้งห้าทั้งหก หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ รวมถึง จอมกระสาน อรัญประเทศ ศรีโสภณ และ พระตะบอง

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

⁴ วิโรฒ ศรีสุโร, สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว, หน้า 103-105.

แผนที่ 2-3 ประวัติอาณาเขตไทย แสดงอาณาเขตประเทศไทยและลาวบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ตลอดจนเขตเมืองต่างๆ ในอดีต (ที่ได้สูญเสียให้กับฝรั่งเศส) อันเป็นเส้นทางอพยพของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว บรรพบุรุษชาวอีสานและชาวลาว

ที่มา: เดิม สิงห์ชูจิต, ฝั่งขวาแม่น้ำโขง (พระนคร: คลังวิทยา, 2499), ไม่มีเลขหน้า.

ด้วยสาเหตุดังกล่าว ทำให้ รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริเลิกประเพณีเมืองประเทศราช และให้รวมกลุ่มจังหวัดชั้นนอกเข้าเป็นมณฑล(ก่อนที่จะมีการตั้งมณฑลเทศาภิบาล) คือ

- มณฑลลาวเฉียง (เปลี่ยนจากหัวเมืองลาวพุงดำ ต่อมาเปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ) มี 6 เมือง คือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และ เกิน

- มณฑลลาวพวน (เปลี่ยนจากหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ) เดิมมีการรวมหัวเมืองฝางซ้าย แม่น้ำโขง มีเมืองเชียงขวางเป็นเมืองใหญ่ในแคว้นพวน แต่เมื่อ ร.ศ.112 แคว้นฝางซ้ายตกไปอยู่กับฝรั่งเศส คงเหลือเมืองทางฝางขวามแม่น้ำโขง 6 เมือง คือ อุดรธานี ขอนแก่น นครพนม สกลนคร หนองคาย และ เลย

- มณฑลลาวกาว (เปลี่ยนจากหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ) มี เมืองใหญ่ 7 เมือง คือ อุบลราชธานี นครจำปาศักดิ์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และ กาฬสินธุ์

- มณฑลลาวกลาง มี 3 เมือง คือ นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์

- มณฑลเขมร มี 4 เมือง คือ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ และ พนมสมร

ในภาษาราชการสมัยหนึ่งที่ใช้คำว่า “ลาว” เรียกกันอยู่ เช่น ลาวเฉียง(ลาวพุงดำ) เพราะ สักกาย์ขึ้นไปถึงเขว อยู่แถบภาคเหนือ ส่วนพวกลาวเวียง(ลาวพุงขาว) สักกาย์ตั้งแต่เขาขึ้นไปถึงโคนขา อยู่ แถบภาคอีสานตลอดไปจนฝางซ้ายแม่น้ำโขง มีชื่อรวมเรียกว่า ลาวพวน ลาวกาว

จากการเสียดินแดนในอดีตทำให้ทำให้แผ่นดินอีสานเหลืออยู่ตั้งในปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่ ใช้แม่น้ำโขงในการแบ่งเขตแดน ฝั่งขวาคือดินแดนของชาวไทย-อีสาน ที่รับศิลปวัฒนธรรมสืบทอดกันมาจากกลุ่ม คนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ทางฝางซ้าย และเมื่อลงหลักปักฐานในดินแดนภาคอีสานสืบรุ่นต่อไปก็ได้มีการ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม และวิถีชีวิตไปตามสภาพแวดล้อมและสังคมใหม่ โดยเฉพาะเมื่อความเจริญทางวัตถุได้ หลั่งไหลเข้ามาตามการแผ่ขยายวัฒนธรรมจากภาคกลาง ทำให้ส่งผลกระทบต่อผลงานทางศิลปสถาปัตยกรรม ของชุมชนอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้⁵

2.1.3.2 รูปแบบศิลปวัฒนธรรมไท-ลาวในภาคอีสาน

การรับศิลปวัฒนธรรมไท-ลาว เข้ามาสู่ดินแดนภาคอีสาน ปรากฏออกมาในรูปแบบ ศิลปวัฒนธรรมหลายแขนง ซึ่งได้อธิบายสรุปความโดยสังเขปจากหนังสือ สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรม ไต-ลาว ของ วิโรฒ ศรีสุโร ดังนี้⁶

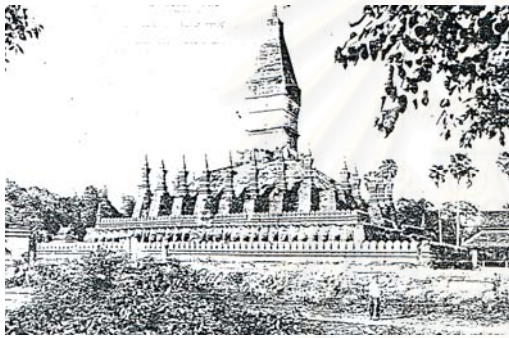
สถาปัตยกรรม นับเป็นผลงานแห่งภูมิปัญญาของช่างไท-อีสานที่ถ่ายทอดมาหลาย ชั่วคน รูปแบบถูกกลั่นกรองมาเป็นเหมือนพักอาศัย ทั้ง เถียงนา ตูบ เหง้า เล้า และตลอดไปจนถึงศาสนาคาร ทั้งหลาย ซึ่งปรากฏรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของไทย-อีสานหลายประเภท เป็นผลงานเชิงช่างของชาวไท- อีสาน ที่บ่งบอกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาพร้อมกับการอพยพตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนสายวัฒนธรรม ไท-ลาว แม้ว่าจะมีการนับถือผีผสมผสานกันบ้างก็ตาม ศาสนาคารเหล่านี้มีอิทธิพลทางรูปแบบและความเชื่อมา จากอาณาจักรล้านช้างในช่วงเริ่มต้น แต่ก็ได้คลี่คลายมาเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของช่างในแต่ละชุมชนในระยะ ต่อมา ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับบริเวณอีสานกลางเพราะตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ห่างไกลจากการติดต่อ จากทางฝางซ้าย ซึ่งอาศัยแม่น้ำโขงเป็นทางแพร่อิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมมาแต่อดีต ส่วนอีสานเหนือนั้นส่วนใหญ่ได้รับ

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107-108.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108-175.

อิทธิพลการก่อสร้างแบบตะวันตกซึ่งช่างญวนอพยพนำเข้ามาอีกทอดหนึ่ง ศาสนาคารในภาคอีสานที่บ่งบอกถึงอิทธิพลตามลักษณะดังกล่าวมักเป็นสิม(โบสถ์) พระธาตุ(ธาตุเจดีย์)มากกว่าประเภทอื่น ส่วนหอแจก(ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง หอกลอง หอโปง มักสร้างตามคติของช่างพื้นบ้านไท- อีสานโดยถือเอาผลทางประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ถือความงามเป็นรอง ส่วนวิหารไม่นิยมสร้างมากนัก หอไตรนั้นก็มักมีอิทธิพลจากสกุลช่างทางฝั่งซ้ายดังกล่าวเช่นกัน

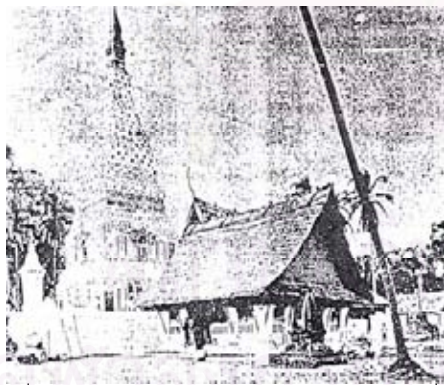
รูปแบบสถาปัตยกรรมอันสะท้อนศิลปวัฒนธรรมไท-ลาวได้ชัดเจนที่สุด คือ ศาสนาคารที่ปรากฏทั้ง 2 ฝากฝั่งแม่น้ำโขงทั้งฝั่งลาวและภาคอีสานของไทย โดยนับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสถาปนานครเวียงจันทน์(พ.ศ.2093-2115) และสร้างพระธาตุหลวง อันเสมือนสัญลักษณ์ประจำเมืองเวียงจันทน์ รวมทั้งบูรณะพระธาตุพนมให้มีทรวดทรงสูงขึ้น และมีการบูรณะเรื่อยมา จนสมัยพระเจ้านครหลวงพิชิตธิสารราชธานีสีโคตรบูรณะหลวง บูรณะเพิ่ม ทำประตูโขงชั้นกลาง และหอไหว้ทั้งสี่ด้าน ซึ่งอาจอนุมานได้ว่าเป็นการถ่ายรูปแบบสถาปัตยกรรมสกุลช่างเวียงจันทน์มาสู่ภาคอีสานเป็นครั้งแรก จนปรากฏเป็นรูปแบบหลักของพระธาตุและหอทรงจั่วในภาคอีสานในเวลาต่อมา

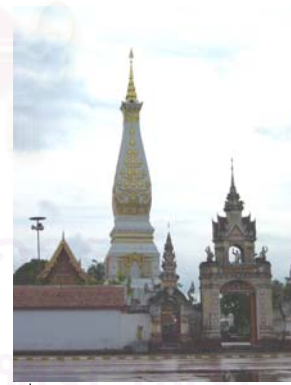
ภาพที่ 2-12 พระธาตุหลวงองค์เดิม เมืองเวียงจันทน์ ทรงบัวเหลี่ยม
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

ภาพที่ 2-13 พระธาตุหลวง ปัจจุบัน ถูกบูรณะให้บัวเหลี่ยมเรียวขึ้นลักษณะคอขวด สะโอดสะองกว่าเดิม

ภาพที่ 2-14 พระธาตุพนมในอดีต(พ.ศ.2234-2483) ซึ่งกลายเป็นต้นแบบของพระธาตุองค์สำคัญๆ ในภาคอีสานรุ่นต่อมา
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

ภาพที่ 2-15 พระธาตุพนม ปัจจุบันถูกบูรณะให้ทรวดทรงสูงเรียวขึ้นกว่าเดิม

ธาตุ - พระธาตุ เป็นสถาปัตยกรรมประเภทอนุสาวรีย์ใช้สำหรับบรรจุกระดูกหรืออัฐิ หากเป็นอัฐิของสามัญชนหรือปุถุชนธรรมดาเรียกว่าธาตุ หากเป็นพระบรมสารีริกธาตุก็เรียกว่า พระธาตุ

- **ธาตุสามัญชน** นับเป็นมูลฐานของการออกแบบ ธาตุทรงบัวเหลี่ยมของช่างสกุลไท- อีสานโดยแท้ ถึงแม้จะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบมาก่อนจากสกุลช่างล้านช้างก็ตาม เมื่อได้ผนวกกับฝีมือช่าง เชียงช่างพื้นบ้านแล้ว ธาตุเหล่านี้ก็ดูมีคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างเต็มเปี่ยมโดยมิต้องสร้างให้ใหญ่โต

มโหฬารแต่อย่างใด ได้แก่ **ธาตุไม้ ธาตุปูน ธาตุโลหะ**(ธาตุปูนชนิดหล่อสำเร็จแยกชิ้นได้) โดย**ธาตุไม้** มีลักษณะใกล้เคียงกับหลักเส(หลักวัด) ทั้งขนาดและการออกแบบ แต่หลักเสมีประโยชน์เป็นหลักแสดงอาณาเขต ซึ่งหากจะใช้เป็นหลักเสของบ้านก็จะกลายเป็นมือบ้าน(เรียก หลักบ้าน)นั่นเอง ส่วน**ธาตุไม้**จะมีช่องเจาะไว้เพื่อบรรจุอัฐิและนำกระดูกใส่หรือแผ่นไม้มาตีปิดไว้จะสามารถสังเกตเห็นได้ง่าย ในวันสงกรานต์ ก็จะมีพิธีสงฆ์นำธาตุไม้เหล่านี้ทุกๆ ปีโดยลูกหลานของผู้วายชนม์เหล่านั้น

- **พระธาตุ** นับเป็นผลงานของช่างไท-อีสานที่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรล้านช้าง พระธาตุภาคอีสานมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่ย่อมุม แต่จะซ้อนฐานลดหลั่นขึ้นไปหาเรือนธาตุ และยอดธาตุรูปทรงบัวเหลี่ยมลักษณะฐานตีนหีบเรียวยอดไปสู่ส่วนยอดที่เรียกว่า คอขวด (ลักษณะฐานบัวเหลี่ยมขนาดใหญ่ทรงคล้ายปากพาน) ตัวอย่างพระธาตุองค์สำคัญในภาคอีสานที่ได้รับอิทธิพลของสกุลช่างล้านช้าง คือ พระธาตุพนมองค์เดิม จ.นครพนม พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย พระธาตุวัดมหาธาตุ จ.ยโสธร ธาตุเขี้ยวค้อม จ.หนองคาย เป็นต้น

ภาพที่ 2-64 ธาตุไม้วัดโพธิ์ศรีสว่าง บ.หนองศิริราษฎร์ อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, **ธาตุอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2539), หน้า III.

ภาพที่ 2-65 ธาตุปูนสามัญ วัดบ้านเปือยใหญ่ อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า IV.

ภาพที่ 2-67 พระธาตุศรีสองรัก อ.ด่านซ้าย จ.เลย เป็นพระธาตุยุคแรกที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างสกุลช่างเวียงจันทน์จากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

ภาพที่ 2-68 พระธาตุวัดมหาธาตุ จ.ยโสธรรับอิทธิพลของสกุลช่างล้านช้าง

ภาพที่ 2-28 ธาตุเขี้ยวค้อม จ.หนองคาย มีรูปแบบบัวเหลี่ยมจิบมุม ทรวดทรงเดียวกับพระธาตุศรีสองรัก ที่แสดงการรับอิทธิพลศิลปะล้านช้างชัดเจน
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

นอกจากนั้น พระธาตุองค์อื่นๆ ช่างพื้นบ้านไท-อีสานเองก็ได้ถ่ายทอดรูปแบบกันต่อกันไปอีก จนแปลกเปลี่ยนกันไปในรายละเอียด ส่วนรูปทรงโดยส่วนใหญ่แล้วยังคงเป็นเช่นเดิม อาทิ พระธาตุเรณู พระธาตุวัดพระธาตุ พระธาตุท่าอุเทน ในจ.นครพนม พระพุทธบาทบัวบก ภูพระบาท จ.อุดรธานี ธาตุวัดทุ่งสว่าง จ.ยโสธร เป็นต้น

ในภาคอีสานตอนเหนือ กล่าวถึงการแบ่งอาณาเขตสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา กับพระไชยเชษฐาธิราช แห่งกรุงศรีสัตนาคณหุตเมืองเวียงจันทน์ โดยสร้างพระศรีสองรักไว้เป็นหลักเขตแดน ริมแม่น้ำหมัน อ.ด่านซ้าย จ.เลย แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นผู้คนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้มาตั้งถิ่นฐานทางฝั่งขวากระจายไปทั่วจนถึงเขต อ.ด่านซ้าย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบศิลปกรรมของพระธาตุศรีสองรัก เป็นแบบสกุลช่างเวียงจันทน์ฝ่ายเดียวไม่มีสกุลช่างอยุธยาเลย กระทั่งวิหารก็มีลวดลายบานประตูแบบล้านช้างทั้งสิ้น แสดงให้เห็นอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมในแถบอีสานเหนือยุคนี้เป็นอย่างดี

ราว พ.ศ.2256 เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร กษัตริย์เมืองจำปาศักดิ์ ให้จารย์แก้วคุมไพร่พลมาตั้งบ้านที่เมืองทุ่ง (อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ปัจจุบัน) ขึ้นกับจำปาศักดิ์ ภายหลังจารย์แก้วสิ้น ลูกหลานได้ขึ้นปกครองเมืองสืบต่อมาเกิดแตกคอกัน เจ้าเมืองทุ่งเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยา และสืบมาจนสมัยกรุงธนบุรี ก็เกิดเมืองร้อยเอ็ดขึ้น ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมไท-ลาวในภาคอีสานตอนกลางยุคแรก โดยได้รับรูปแบบศิลปกรรมจากจำปาศักดิ์ ซึ่งกลุ่มคนแถบนี้อาจเข้ามาก่อสร้างสถาปัตยกรรมต่างๆ ซ้อนทับงานศิลปกรรมเดิม เช่น องค์สถูปวัดเหนือ พบหลักฐานอักษรปัลลวะบนเสมา คาดว่าเป็นศิลปทวารวดี แต่รูปทรงสถูปปัจจุบันเป็นศิลปะลาว(จำปาศักดิ์)ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานดังที่กล่าวมา

ภาพที่ 2-16 สถูปวัดเหนือ เมืองร้อยเอ็ด
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ในช่วงเวลาเดียวกัน แถบจังหวัดอุบลราชธานี(ถือเป็นศูนย์กลางของอีสานตอนล่าง) ในการรับอิทธิพลศิลปสายวัฒนธรรมไท-ลาว) ยโสธร และอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นพื้นที่กลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว อพยพเข้ามาและรับอิทธิพลทางศิลปสถาปัตยกรรมจากนครจำปาศักดิ์ และถัดมาสมัยรัชกาลที่ 3 หลังเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์(ราว พ.ศ. 2370) การเคลื่อนย้ายผู้คนเข้ามาภาคอีสานมีมากขึ้น เกิดการสืบต่อศิลปวัฒนธรรม ในแขนงสถาปัตยกรรม (หรือสกุลช่างจำปาศักดิ์ที่ได้รับอิทธิพลจากเวียงจันทน์อีกทอดหนึ่ง) เช่น สิมวัดมณีวนา-ราม จ.อุบลราชธานี(ก่อนร้อยเอ็ด) พระธาตุอุائنันท์ วัดมหาธาตุ จ.ยโสธร สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จ.อำนาจเจริญ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารประเภท **สิม** หรือ **โบสถ์** ซึ่งเป็นอาคารประธานอันสำคัญที่สุดในวัดนั้น เป็นประเภทอาคารที่แสดงการรับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมไท-ลาว ได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง

สิม(โบสถ์) เป็นงานสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไท-อีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาวได้อย่างโดดเด่น และนำมาประยุกต์จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานอย่างแท้จริง แม้ว่าในบางยุคสมัยจะได้รับอิทธิพลจากล้านช้างซึ่งร่วมสายสัมพันธ์เดียวกับล้านนาแต่ครั้งโบราณก็ตาม สิมอีสานที่ได้รับอิทธิพลจากล้านช้าง มีรูปทรงอาคารที่มักจะมีเตี้ยแค้ง ลวงซื่อ(ด้านสกัด)จะกว้างกว่าปกติ เมื่อเทียบกับลวงแป(ด้านยาว) หลังคาลดชันน้อยกว่าต้นแบบทางล้านช้าง เพราะตัวอาคารมีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับสิมทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง(โดยเฉพาะศาสนาคารแถบเมืองหลวงพระบางจะทำหลังใหญ่โตและดูอลังการ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับสถาปัตยกรรมล้านนา) ส่วนประดับตกแต่งอาคารจะไม่มากมายเท่าแบบล้านนาหรือล้านช้าง

ภาพที่ 2-19 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ
(สร้างโดยพระครูธิศุขย์พระครูโพนสะเม็ก)

ภาพที่ 2-18 สิมเก่าวัดมณีวันราม
เมืองอุบลราชธานี(ร้างถอนแล้ว)

(ซ้าย) ภาพที่ 2-69 สิมวัดใหญ่(สรรพผล) อ.เมือง จ.หนองคาย สิมริมฝั่งโขง ที่เมื่อเทียบรูปทรงหลังคา กับ

(ขวา) ภาพที่ 2-70 สิมวัดคีลี เมืองหลวงพระบาง จะเห็นถึงการถ่ายโอนอิทธิพลทางศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้าง สู่ภาคอีสาน

ภาพที่ 2-71 สิมวัดศรีฐาน กิ่งอ.ทุ่งเขาหลวง จ.ร้อยเอ็ด
สิมท้องถิ่นที่รับอิทธิพลรูปแบบจากล้านช้าง

ภาพที่ 2-72 สิมวัดศรีคุณเมือง จ.เลย
รับอิทธิพลรูปแบบจากล้านช้าง

ส่วนในจังหวัดมุกดาหารก็ปรากฏงานศิลปสถาปัตยกรรมสกุลช่างเวียงจันทน์ อยู่ทั่วไป เช่น วิหารวัดศรีมงคลใต้ อ.เมือง วิหารวัดมโนภิรมย์ อ.หว้านใหญ่ วัดลัญจิววัน อ.หว้านใหญ่ เป็นต้น

(ซ้าย) ภาพที่ 2-21 สิมวัดศรีมงคลใต้ อ.เมือง จ.มุกดาหาร เทียบรูปทรงทางสถาปัตยกรรมกับ

(ขวา) ภาพที่ 2-22 วิหารวัดองค์ดีอ้อมหาวิหาร ซึ่งเป็นศิลปะล้านช้างในเมืองเวียงจันทน์

(บนซ้าย)ภาพที่ 2-23 วิหารวัดมโนภิรมย์ อ.ห้วยใหญ่ จ.มุกดาหาร รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างสกุลช่างเวียงจันทน์ เช่นเดียวกับ
(ล่าง)ภาพที่ 2-24 สิมวัดลัญจิวัด อ.ห้วยใหญ่ จ.มุกดาหาร (บนกลาง) ภาพที่ 2-25 คันทวยลิมวัดลัญจิวัด ที่แสดงการรับรูปแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง เทียบกับ
(บนขวา) ภาพที่ 2-26 คันทวยระเบียงควัดพระธาตุหลวงเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว

นอกจากลิมใน 4 ลักษณะนี้แล้วยังมีศาสนาจารย์อื่นๆ ที่เป็นผลงานทางภูมิปัญญาของช่างชาวไทย-อีสานโดยบริสุทธิ์ (อาจจะมือิทธิพลจากการเห็นที่อื่นมาบ้าง) โดยกลั่นกรองออกมาเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังเช่น งานประเภท หอระฆัง โปง กลอง หอไตร และหอแจก เช่น

ภาพที่ 2-79 หอไตรหนองซุหลอ อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 2-80 กุฏิวัดบ้านกระเดียน อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

(บนขวา) ภาพที่ 2-81 หอระฆังฯ วัดลัญจิวัด อ.ห้วยใหญ่ จ.มุกดาหาร ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 66.

(ล่างซ้าย) ภาพที่ 2-20 หอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมือง เมืองอุบลราชธานี (รูปแบบอิทธิพลสกุลช่างล้านช้างผสมศิลปกรรมไทย-ภาคกลาง)

(ล่างกลาง)ภาพที่ 2-82 หอแจกไม้วัดสิงห์ทองวรเจติยาราม อ.โพธิพิสัย จ.หนองคาย

ส่วนในเขตภาคอีสานตอนใต้ แถบจังหวัด สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ หรืออุบลราชธานี ตอนล่าง ไม่ค่อยพบลิ่มที่สืบสายจากกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาวนัก เนื่องจากเป็นเขตที่ศาสนาจารย์ได้รับอิทธิพล ปราสาทหินจากเขมร

จิตรกรรม (สूपแต่้ม) หัวข้อนี้ได้ใช้เอกสารอ้างอิงจากหนังสือ จิตรกรรมฝาผนังอีสานของ ไพโรจน์ สโมสรร ได้อธิบายรายละเอียดของงานสूपแต่้มในภาคอีสานไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

สूपแต่้มในภาคอีสานปรากฏอยู่ตามลิ่ม(โบสถ์) อาสาม(วิหาร) หอไตร และหอแจก (ศาลาการเปรียญ) ซึ่งโดยมากมักเขียนอยู่ข้างนอกผนังลิ่ม แต่ก็มีหลายแห่งที่เขียนไว้ทั้งด้านนอกและด้านในอาคาร สาเหตุของการเขียนไว้ด้านนอกอาจด้วยเหตุผลที่ว่า นับแต่อดีตลิ่มอีสานเป็นสถานที่ในการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ผู้ที่เข้าภายในได้เป็นเพียงพระสงฆ์ โดยเฉพาะห้ามสตรีเข้าในลิ่มโดยเด็ดขาด ดังนั้นการเขียนภาพไว้ภายในทำให้คนทั่วไปไม่อาจมองเห็นได้ บางที่จึงเขียนไว้ด้านนอกทั้ง 4 ผนัง โดยเฉพาะภาพเรื่องไตรภูมิซึ่งเป็นภาพที่เตือนสติคนในเรื่องบาปบุญคุณโทษ ช่างแต่้ม(จิตรกร)จะวาดไว้ด้านหน้าลิ่มที่เป็นผนังที่เด่น และประกอบกับลิ่มอีสานมักสร้างให้มีขนาดเล็ก ช่องหน้าต่างเล็ก ทำให้การเขียนภาพภายในมีมุมมองอันจำกัด แสงสว่างภายในน้อย จึงนิยมเขียนภาพไว้นอกตัวลิ่มด้วย

กลุ่มลิ่มในภาคอีสานตอนใต้แถบสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ มักจะไม่ปรากฏสूपแต่้ม เนื่องจากเป็นเขตที่รับอิทธิพลงานศิลปสถาปัตยกรรมจากเขมร รูปแบบปราสาทหิน

เรื่องราวที่ปรากฏในสूपแต่้มมี 3 กลุ่มใหญ่ด้วยกัน คือ เรื่องทางพุทธศาสนา วรรณกรรมท้องถิ่น และ เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้าน

- เรื่องทางพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย นรกภูมิ อรรกถาชาดก และปริศนารธรรม โดยพุทธประวัติเป็นเรื่องราวที่นิยมเขียนกันมากที่สุดนับตั้งแต่จากประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ จนถึงพระองค์เสด็จออกผนวช ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และปรินิพพาน จนกระทั่งฉากสุดท้ายตอนถวายพระเพลิงและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนอรรกถาชาดก นิยมเขียนเรื่องทศชาติชาดก โดยเฉพาะชาติสุดท้ายเรื่องพระเจ้าเวสสันดรชาดก

- วรรณกรรมท้องถิ่น เป็นเรื่องที่เกิดจากความศรัทธาของชาวอีสานต่อพุทธศาสนา จึงนิยมโยงนิทานท้องถิ่นให้เป็นนิทานชาดก ตัวเอกของนิทานจึงเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์มากกว่าจะเป็นคนธรรมดา วรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันดี เนื่องจากปรากฏตามหนังสือผูกที่พระสงฆ์ใช้เทศน์ให้ญาติโยมฟังในงานบุญต่างๆ หมอลำก็นิยมนำไปแสดง เช่น เรื่องสินไซหรือสังข์ศิลป์ชัย(โดยเฉพาะในเขตภาคอีสานตอนกลางนิยมวาดเรื่องนี้มากที่สุด และวาดไว้ที่ผนังด้านนอกของลิ่ม) เรื่องพระรามชาดก(พระลัก-พระลาม) สุริวงศ์(ภาคกลางรู้จักในชื่อ"ลักษณะวงศ์") เรื่องกาละเกด ปาจิตต์กุมารชาดก(นิทานท้องถิ่นเก่าแก่ประจำเมืองพิมาย จ.นครราชสีมา) เรื่องจำปา 4 ต้น เป็นต้น

- เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ซึ่งเป็นงานสร้างสรรค์ของช่างแต่้มที่ได้ถ่ายทอดความเป็นปฏุนที่ยังต้องการเสพความรื่นรมย์ ปรากฏเป็นภาพชีวิตของชาวบ้านแทรกอยู่บางส่วนขององค์ประกอบรวม สะท้อนออกมาในภาพตัวพระตัวนาง และภาพที่แสดงวัฒนธรรมชุมชน ภาษาช่างเรียก "ภาพาก" เรื่องราวของวัฒนธรรมที่เขียนออกมาให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้แก่ เรื่องอาชีพชาวบ้าน ประเพณีและพิธีกรรม การละเล่น เครื่องดนตรี มหรสพ การแต่งกาย และชาวต่างชาติ เป็นต้น

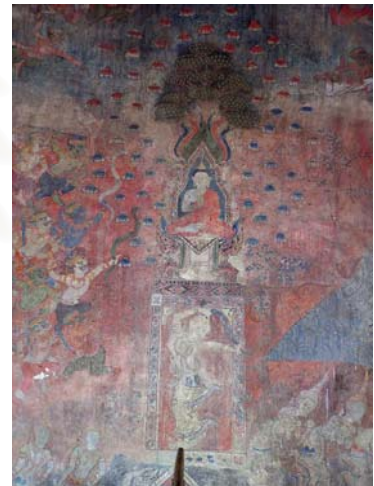

ภาพที่ 2-32 และ 2-33 ซูปแต้มภายนอกสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม
อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 2-34 ซูปแต้มภายในสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม
ที่มา: สุมาลี เอกชนนิยม, **ซูปแต้มในสิมอีสาน งานศิลป์
สองฝั่งโขง** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 38.

ภาพที่ 2-35 เจ้าชายสิทธัตถ์ตัดสินพระทัยเสด็จออกผนวช
ซูปแต้มวัดโพธิ์คำ อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ภาพที่ 2-36 พระพุทธเจ้าผจญมาร
ซูปแต้มฝาผนังด้านหลังพระประธานสิม
วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 2-37 มขมานพถวายดอกบัว
แด่พระมาลัย วัดโพธิ์คำ
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ภาพที่ 2-40 นรกภูมิจากชาดก
เรื่องเนมิราชวัดพุทธสีมา
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 136 .

ภาพที่ 2-38 พระเวสสันดรชาดก ตอนทานกัณฑ์
และกัณฑ์มัทรี กัณฑ์หิมพานต์ วัดพุทธสีมา
อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

ภาพที่ 2-41 สิ้นไซ้กับไอโรสทั้งหก วัดสวนวารวิพัฒน์นาราม
อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 146 .

ภาพที่ 2-46 การละเล่นหมอลำ หมอแคน วัดป่าไร่ไธย
อ.นาดี จ.มหาสารคาม ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

องค์ประกอบภาพและกรรมวิธีในการเขียนรูปแต้มของชาวอีสานเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ
ตน ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างจะแสดงออกอย่างเต็มที่ การเขียนจะต่อเนื่องกันไปเชื่อมกันเป็นภาพต่อภาพ ซึ่ง
เนื้อหาของภาพจะจบในตัวเอง บางแห่งใกล้ๆภาพแต่ละตอนมีตัวอักษรกำกับไว้ การค้นตอนของเรื่องบางครั้งใช้
เส้นทึบ หรือเว้นช่องเป็นพื้นว่างเพื่อไม่ให้เนื้อเรื่องแต่ละตอนสับสนกัน พื้นผนังด้านหลังไม่มีการลัว้งพื้นด้วยสี
หนัก จะรองพื้นด้วยสีขาวล้วนหรือสีขาวนวล บรรยากาศภาพจึงดูสว่าง จุดเด่นของภาพอยู่ที่ตัวละครที่วาดลงไป
ภาพรูปแต้มลักษณะนี้พบมาในอีสานตอนกลางแถบจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม กรรมวิธีเขียนแสดงเรื่องราว
หรือตัวละครลงบนฉากหลังสีขาวนวลนี้เป็นวิธีการที่เคยใช้ในงานจิตรกรรมสมัยอยุธยา เช่น ภาพจิตรกรรมวัด
เกาะแก้วสุทธาราม จ.เพชรบุรี หรืองานเขียนภาพสมุดข่อย ที่มีความแตกต่างจากงานจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์
ที่มักรองพื้นฉากหลังด้วยสีคล้ำเข้ม แล้วจึงเขียนตัวละครทับลงไป ...สรุปความจาก ⁷

งานศิลปกรรมอีกชิ้นที่น่าสนใจในแขนงนี้คือ “ผ้าผะเหวด” คือ ภาพเขียนรูปพระ
เวสสันดร ที่เขียนลงบนผ้าหน้ากว้างไม่เกิน 1.50 เมตร แต่ยาวจนจบครบ 13 กัณฑ์ตามท้องเรื่องพระเวสสันดร
(หรือ ผะเหวด ของชาวอีสาน) นำมาแห่เป็นขบวนยาวเหยียดจากชายป่าเข้าสู่หมู่บ้าน แล้วนำไปซึ่งรอบศาลาที่
เตรียมที่สำหรับการเทศน์ หรือสิมในงานเทศกาลบุญผะเหวด เดือน 4 ตามประเพณีการถือศีลสิบสองของชาว
อีสาน โดยทั่วไป

ภาพที่ 2-46 ผ้าผะเหวด แขนงอยู่ในสิมวัดบ้านนาควาย เมืองอุบลราชธานี

⁷ ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.), หน้า 35-107.

ประติมากรรม คือ งานแกะ และงานปั้นหรือหล่อ งานแกะมักเป็นงานแกะสลักไม้ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมประดับตกแต่งอาคาร เช่น ยั่งผึ้ง คันทวย โหง่ ซ่อฟ้า หางหงส์ หรืองานแกะพระไม้ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานแท้ บริสุทธิ กระทั่งงานแกะสลักไม้ส่วนประกอบของงานพิธีกรรม เช่น ฮางฮอด (จางรด) ส่วนงานปั้นหรือหล่อโลหะจะมีปรากฏในองค์พระขนาดใหญ่(แต่ก็ไม่ใหญ่โตมากเหมือนพระทางภาคกลาง) มักมีรูปแบบที่รับอิทธิพลจากสกุลช่างล้านช้างเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 2-48 ยั่งผึ้งแกะสลักไม้
สิมวัดศรีฐาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพที่ 2-49 หางหงส์ไม้แกะรูปหัวนาค
สิมวัดจักรวาทภูมิพินิจ จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพที่ 2-50 พระพุทธรูปปูนปั้น
ปิดทอง ศิลปะท้องถิ่นอีสาน
วัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 2-51 พระพุทธรูปหล่อโลหะ
สิมวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

(บน)ภาพที่ 2-52 พระเจ้าใหญ่อินทร์แปง
พระก่ออิฐปูนปั้นปิดทองขนาดใหญ่ ลักษณะพุทธศิลป์
อิทธิพลศิลปะลาว วัดมหาวนาราม(วัดป่าใหญ่)
เมืองอุบลราชธานี

(ซ้าย) ภาพที่ 2-53 กลุ่มพระพุทธรูปไม้ศิลปะท้องถิ่นอีสาน
วัดไชยศรีสุ่มังคลาราม จังหวัดยโสธร

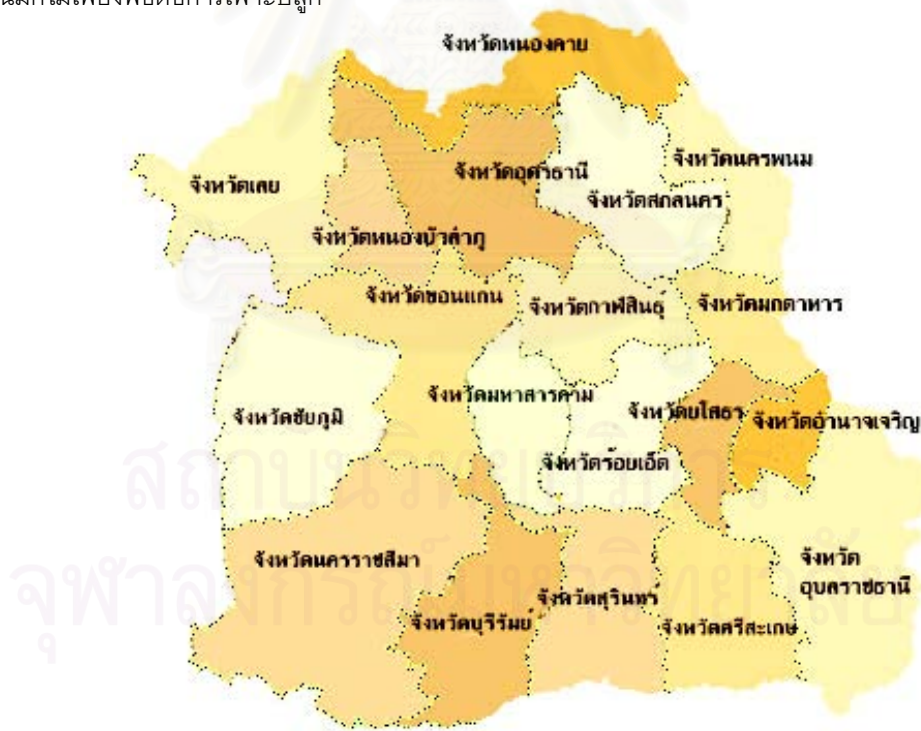
2.2 สภาพทั่วไปของชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เป็นพื้นที่ 3 จังหวัดในภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทย อยู่ด้านตะวันออกขอบสุดของประเทศติดกับประเทศลาว มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งกันพรมแดน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า แอ่งโคราช(Korat basin)สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 68 เมตร (227 ฟุต) โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูงและราบลอนลูกคลื่นลาดเอียงจากตะวันตกไปตะวันออก ตอนบนบางส่วนเป็นที่ลุ่มมีเนินเขาเตี้ยๆและที่ราบลุ่มต่ำสลับกับสันดินริมน้ำ ทางตะวันออกต่อไปยังตอนเหนือมีแนวเขาหินทรายเชื่อมต่อกันระหว่างเทือกเขาภูพานกับเทือกเขาดงเร็ก ส่วนทางตะวันออกต่อไปยังตอนใต้มีแนวเทือกเขาหินทรายสลับซับซ้อนหลายลูก บางส่วนเป็นหินภูเขาไฟ มีแม่น้ำสายหลัก 3 สายไหลมาบรรจบกัน ได้แก่ แม่น้ำโขง ซี มูล โดยแม่น้ำซีไหลมาบรรจบกับแม่น้ำมูลผ่านกลางจังหวัดอุบลราชธานี แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ อ.โขงเจียม นอกจากนี้ยังมีลำน้ำที่แตกแขนงออกจากแม่น้ำสายหลักทั้ง 3 สายอีกหลายแห่ง เช่น ลำเซบาย ลำเซบก ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ลำน้ำยัง ลำทวน ห้วยลิงโจน ห้วยสะแบกลำโพง เป็นต้น

สภาพดิน ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เกิดจากการสลายตัวของชั้นหินทรายตามธรรมชาติ ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์⁸ และดินร่วนปนทรายไม่สามารถดูดซับเก็บกักน้ำไว้ได้ ทำให้เกิดความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

สภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น มี 3 ฤดูคือ ฤดูฝนจะเริ่มตั้งแต่เดือน พ.ค.- ต.ค. ในฤดูหนาวเริ่มช่วงเดือน ต.ค.- ม.ค. ส่วนในฤดูร้อนเริ่มในเดือน ก.พ.- พ.ค. ซึ่งอาจจะมีฝนเริ่มตกอยู่บ้างในปลายเดือน เม.ย. แต่ปริมาณน้ำฝนมักไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก⁹

แผนที่ 2-4 แผนที่ภาคอีสานในปัจจุบัน ที่มา: <http://www.webesan.com/esan.php>

⁸ กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. เมืองอุบลราชธานี (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532) หน้า 26-27.

⁹ ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี, สภาพทั่วไปของจังหวัดอุบลราชธานี[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.ubonratchathani.go.th/>[20 กุมภาพันธ์ 2549]

การแบ่งพื้นที่เขตการปกครองในปัจจุบัน

จังหวัดอุบลราชธานี แบ่งเขตปกครองออกเป็น 20 อำเภอ กับอีก 5 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง ศรีเมืองใหม่ โขงเจียม เขื่องใน เขมราฐ เดชอุดม นาจะหลวย น้ำยืน บุณฑริก ตระการพืชผล กุดข้าวปุ้น ม่วงสามสิบ วารินชำราบ พิบูลมังสาหาร ตาลชุม โพธิ์ไทร สำโรง ดอนมดแดง สิรินคร พุ่งศรีอุดม

กิ่งอำเภอนาเยีย นาตาล เหล่าเสือโก้ก สว่างวีรวงศ์ น้ำขุ่น

จังหวัดยโสธร แบ่งเขตปกครองออกเป็น 9 อำเภอ ได้แก่

อำเภอเมือง ทราญมุด กุดชุม คำเขื่อนแก้ว ป่าดิว มหาชนะชัย ค้อวัง เลิงนกทา ไทยเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญ แบ่งเขตปกครองออกเป็น 7 อำเภอ ได้แก่

อำเภอเมือง ชานุมาน ปทุมราชวงศา พนา เสนางคนิคม หัวตะพาน ลืออำนาจ

2.3 ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และโบราณคดี

พื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์การเคลื่อนตัวของกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายมาแต่อดีต ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้เป็นสื่อกลางในการนำเอาวัฒนธรรมและรูปแบบทางศิลปะต่างๆเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนท้องถิ่นเดิม จนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวไท-อีसान ปัจจุบันโดยปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา จนกระทั่งมีการตั้งเมืองอุบลราชธานี อันเป็นเมืองศูนย์กลางเมืองแรกในเขตวัฒนธรรมอีसानลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24

มีข้อสันนิษฐานตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ชนชาติกวย กูย หรือละว้า ได้อพยพมาจากตอนเหนือของประเทศอินเดียเข้าสู่พม่า และผ่านมาจนถึงภาคอีสานของประเทศไทย เมื่อประมาณ 3,000 ปีเศษมาแล้ว¹⁰ ได้เข้ามาอาศัยจนเป็นชนพื้นเมือง ชาวกวย หรือ กูย จัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเดียวกับพวกข่าหรือละว้า แต่ถูกกลุ่มชนใกล้เคียงเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามลักษณะการมองและสถานภาพของกลุ่มนั้นๆ เช่นกลุ่มคนไทยในประเทศลาวเรียก“ข่า”หรือ“ขมุ”(คำว่า ข่า ก็มาจาก“ขี้ข่า”ในภาษาลาวแปลว่า“คนรับใช้”) กลุ่มคนไทยภาคเหนือเรียก“ละว้า” กลุ่มคนเขมรในกัมพูชาเรียกว่า“กวยหรือโกย” และกลุ่มคนไทยในประเทศไทยเรียกว่า“ส่วย” แต่แท้ที่จริงแล้วคือเผ่าพันธุ์เดียวกันมีภาษาวัฒนธรรมและประเพณีคล้ายคลึงกัน¹¹ นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกอื่นๆ อีก เช่น ลัวะ ม่อย ยางก้อ กะเหรี่ยง¹² แล้วแต่ท้องที่ เป็นต้น พวกกวย หรือข่า หรือละว้า มีความเจริญรุ่งเรืองในการปกครองของอาณาจักรโคตรบูร ในภาคอีสาน (พวกละว้าในภาคกลางครองอาณาจักรทวารวดีและละว้าในภาคเหนือครองอาณาจักรโยนก) ซึ่งอาณาจักรโคตรบูรได้ตั้งราชธานีที่เมืองนครพนม และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งอาณาจักรพูนันราวพุทธศตวรรษที่ 8 จนกระทั่งเมื่ออาณาจักรเจนละของเขมรรุ่นแรกเข้ามามีอำนาจเหนือพูนันก็ได้แผ่อิทธิพลเข้ามายังภาคอีสาน¹³

¹⁰ Seidenfaden, อ้างถึงใน ไพฑูรย์ มีกุล, “วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยา และประวัติศาสตร์กรณีผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์ กวย เขมร และลาว.” ใน วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์. (ม.ป.ท., 2533), หน้า 119.

¹¹ ธวัช บุญโดนทก, “ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานตอนล่าง,” ใน สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, 2527), หน้า 40.

¹² เดิม สิงห์ขัติ, ฝั่งขวาแม่น้ำโขง (พระนคร: คลังวิทยา, 2499), หน้า 4.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-9.

วัฒนธรรมเจนละ หรือวัฒนธรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 โดยอาณาจักรเจนละเป็นอาณาจักรแรกของกัมพูชา มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดภู ในเมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาวปัจจุบัน ได้นำเอา**ศาสนาฮินดูในลัทธิไศวนิกาย** เข้ามา ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดี เช่น จารึกพระเจ้ามเหศวรธรรมัน (เจ้าชาวจิตรเสน) 4 หลัก บริเวณเนินดินและโบราณสถานร้างถ้ำภูมาโน ผังขวากัลป์ปากแม่น้ำมูล อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ทับหลังเขมรแบบธรรมาปริวัตร ราว พ.ศ.1150 ที่วัดใต้ อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี กลุ่มเสมาหินทราย ภาพสลักและจารึกวงกรอบประตูโบราณสถานดอนเมืองเตย บ.สงเปลือย อ.คำเขื่อนแก้ว จ.ยโสธร เป็นต้น และในช่วงเวลาร่วมสมัยกันนี้ นอกจากอิทธิพลฮินดูในวัฒนธรรมเจนละซึ่งมักจะอยู่ในชนชั้นปกครอง ก็ยังปรากฏวัฒนธรรมพุทธของทวารวดีแพร่เข้ามา ซึ่งเป็นที่ยอมรับในชนชั้นล่างระดับชาวบ้าน

วัฒนธรรมทวารวดี ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 12 -15 มีพื้นฐานสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทาง**พุทธศาสนา** ในอินเดีย แพร่เข้ามาทางภาคกลางของไทยและเข้าสู่ภาคอีสาน โดยเฉพาะหลักฐานทางโบราณคดีอันเด่นชัด คือ การปักเสมาหิน อันสืบเนื่องมาจากคติการปักหินตั้งในสมัยโบราณที่ใช้แสดงสัญลักษณ์ในพิธีศพและบอกอาณาเขตถึงความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เสมาหินตั้งเหล่านี้เปรียบได้กับสิ่งก่อสร้างที่แสดงถึงลัทธิความเชื่อแบบพุทธลัทธิหินยานและการถือผีของชนพื้นถิ่นในยุคแรก ก่อนที่จะมีการสร้างศาสนาคาร ประเภทสิมหรือ พระธาตุ ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีในยุคนี้ เช่น กลุ่มเสมาหินทรายสลักรูปหม้อปุณณฎฐะ ปักยอดสถาปปลายแหลม ณ ชุมชนบ้านตาตอง อ.เมือง จ.ยโสธร กลุ่มเสมาหินทราย และพระพุทธรูปหินทรายประทับยืน ณ วัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี กลุ่มเสมาหินทรายวัดโพธิ์ศิลา วัดป่าเรไร และหลังโรงเรียนชุมชนบ้านเปือยหัวดง ต.เปือย อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ เป็นต้น **อย่างไรก็ดี ความเชื่อในด้านพุทธศาสนา นำจะดำรงอยู่ในชนชั้นล่าง กลุ่มชาวบ้านพื้นถิ่นเป็นหลัก ส่วนชนชั้นปกครองก็ยังคงได้รับอิทธิพลทางศาสนาฮินดูต่อไปเพื่อการแสดงอำนาจทางการเมืองและแสดงสถานะทางชนชั้น**¹⁴ กระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ 15 อาณาจักรทวารวดีในภาคกลางล่มสลาย เขมรสมัยพระนครเรืองอำนาจขึ้นมาแทนได้ แผ่ขยายอิทธิพลครอบครองอีสานใต้

วัฒนธรรมเขมรสมัยเมืองพระนคร ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15-18ได้นำเอาวัฒนธรรมแบบ**พุทธมหายานควบคู่กับฮินดูทั้งแบบลัทธิไศวนิกายและแบบไวษณพนิกาย** เข้ามาแพร่หลายในดินแดนอีสาน รวมถึงบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ดังตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดี เช่น จารึกโนนสัง บ.บึงแก อ.มหาชนะชัย จ.ยโสธร ประติมากรรมรูปพระคเณศ ศิลปะเขมรแบบเกาะแกร์หรือแปรรูป บ.โนนกาเด็น อ.สำโรง จ.อุบลราชธานี หรือ ปราสาทบ้านเบญจ ต.หนองอ้อม อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เป็นต้น จนกลางพุทธศตวรรษที่ 18 อำนาจเขมรสมัยเมืองพระนครเสื่อมลง หลักฐานทางโบราณคดีได้ลดน้อยและขาดหายไป

ครั้นราว พ.ศ.1900 พระเจ้าฟ้ารุ่งม กษัตริย์ลาวล้านช้างก็ได้ส่งกองทัพเข้ามายึดครองอีสาน ขับไล่พวกขอมหนีไปอยู่ทางเขมรบ้าง กวาดต้อนไปไว้ทางล้านช้างบ้าง ดินแดนภาคอีสานจึงเป็นเมืองร้างเป็นป่าดงพงพี กลายเป็นที่อยู่ของคนป่าที่สืบเชื้อสายมาจากพวกขอม บ้างก็เรียกกันว่า ข่า ส่วย กวย ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก อาศัยอยู่ตามภูเขาและป่าทึบ จนกลายเป็น พวกข่าตองเหลือง หรือผีตองเหลืองที่เป็นชนเผ่าเร่ร่อน

¹⁴ กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. เมืองอุบลราชธานี, หน้า 92.

วัฒนธรรมไท-ลาว ราวพุทธศตวรรษที่ 23 – ปัจจุบัน ได้มีกลุ่มชนไท-ลาว (มีบรรพบุรุษจากอาณาจักรอ้ายลาว ในมณฑลยูนนาน ตอนใต้ของจีน) นับถือศาสนาพุทธลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์อาศัยอยู่ทางเหนือแถบอาณาจักรล้านช้างอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานตามบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง น้ำมูล น้ำชี ลงมายังลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ระยะเวลาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามลำแม่น้ำแล้วแผ่ขยายไกลออกไป กลุ่มผู้อพยพที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ

- **กลุ่มพระครูโพนสะเม็ก อพยพญาติโยมและเจ้าหน่อกษัตริย์ล่องลำน้ำโขงลงมาอยู่นครจำปาศักดิ์ราว พ.ศ. 2233** สร้างบ้านแปงเมือง (ตั้งถิ่นฐานบ้านเวือน) ขึ้น จนมีกลุ่มชนไท-ลาวอื่นๆอพยพตามเข้ามาตั้งหมู่บ้านอยู่อาศัยกันมากขึ้น ชุมชนที่สำคัญในระยะนี้ได้แก่ บ้านทรายมูล บ้านคอนหนองเมือง ซึ่งต่อมาได้ขยายกลายเป็นบ้านพระเหลา จนเป็นเมืองพนานิคม ในจังหวัดอำนาจเจริญ ภายหลัง)

- **กลุ่มพระวอ พระตา ซึ่งอพยพไพร่พลหนีความยุติธรรมของการปกครองเมืองเวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2314** ได้อพยพครอบครัวมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภู มาตั้งรกรากก่อสร้างจนเป็นเมืองอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2335 ได้นำศิลปวัฒนธรรมไท-ลาวเข้ามายังพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนท้องถิ่นเดิม คือ ชาวขุย หรือละว้า จนกลายมาเป็นวัฒนธรรมกลุ่มชนไท-อีสานในยุคปัจจุบัน ดังปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดี เช่น สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตและพระเหลาเทพนิมิต บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ พระเจ้าใหญ่อินแปงวัดมหาวนาราม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ชาติและหอไตรวัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.ยโสธร หอไตรหนองขุหลุ อ.ตระการพืชผล จ.อำนาจเจริญ เป็นต้น

กล่าวถึงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์โดยสรุป คือ ในพื้นที่ภาคอีสาน บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เมื่อครั้งอดีตได้มีชนเผ่าขุย (ละว้า ข่า ส่วย) คือชนพื้นเมืองเดิมอาศัยอยู่ มีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากประเทศอินเดีย และเคยรวมตัวเป็นอาณาจักรเดิมที่มั่นคงมาก่อน ต่อมาเมื่อขอมเข้ามารุกราน อีกทั้งคนเผ่าไทยคือคนไทยในประเทศไทยและคนไทยในประเทศลาว (กลุ่มชนเชื้อสายวัฒนธรรมไท-ลาว) ได้อพยพลงมาทางเหนือ ชนพื้นเมืองเดิมคือพวกขุย ผู้ไม่ได้ จึงกระจัดกระจายหนีไปตามที่ต่างๆหรือไม่สามารถรวมตัวกันใหม่ได้ อาณาจักรชนเผ่าขุยจึงสลายไป ชาวขุยที่เหลืออยู่บางส่วนถูกนำไปเป็นทาสรับใช้ บางส่วนหนีไปอยู่ที่ปลอดภัยจากการปกครองของเผ่าอื่น บางส่วนอพยพมาตั้งหลักแหล่งในเขตภาคอีสานตอนล่าง ต่อมาดินแดนนี้ตกเป็นของราชอาณาจักรไทย ชาวขุยกลุ่มนี้ได้กลายเป็นคนไทยและถูกคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เขมรป่าดง” และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เรียกว่า “ส่วย” มาจนกระทั่งปัจจุบัน¹⁵ และบางส่วนก็ได้กระจายตัวผสมกลมกลืนไปกับชาวขอม และชาวไท-ลาว ที่ได้เข้ามาจับจองพื้นที่ภาคอีสาน ปนเปไปสืบพงศ์ดำรงพันธุ์ต่อสายสกุลผสมผสานจนกลายมาเป็นชาวไท-อีสาน ในทุกวันนี้

2.4 ประวัติการก่อตั้งเมืองสำคัญในพื้นที่ 3 จังหวัด: อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

นับตั้งแต่การอพยพครั้งสำคัญของกลุ่มชนทางเหนือจากเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งนำโดยกลุ่มของพระครูโพนสะเม็ก ในปี พ.ศ. 2233 และกลุ่มของพระวอพระตาจากหนองบัวลุ่มภู ใน พ.ศ. 2314 นั้น ทั้งสองกลุ่มได้เคลื่อนตัวลงมาทางใต้จนกระทั่งเมื่อได้ลงหลักปักฐานตั้งบ้านเมือง ณ บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ อันเป็นจุดสิ้นสุดเขตแดนในการอพยพ เนื่องจากติดกับเขตแดนเขมรไม่สามารถอพยพเคลื่อนตัวต่อไปได้ ก็เกิดการตั้งบ้านเมืองสำคัญอื่นๆ ขึ้นตามลำดับ โดยเชื้อสายพระวงศ์บ้าง โดยกลุ่มผู้นำบ้าง ตลอดจนลูกหลานในสายสกุลสืบ

¹⁵ ขึ้น ศรีสวัสดิ์, “วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างของชาวไทย-ขุย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์,” ใน วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์ (ม.ป.ท., 2533), หน้า 10.

ต่อกลายเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสาน แล้วขยับขยายแตกภูมิกว้างออกไป ดังเช่น เมืองอุบลราชธานี อันเปรียบเสมือนศูนย์กลางทางอารยธรรมอีสานตอนล่างที่ได้ขยายตัว เป็นเมืองยโสธร และอำนาจเจริญ ในปัจจุบัน โดยในปี พ.ศ. 2335 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ บุตรพระตา เป็นเจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก หรือในสมัยรัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2357 ที่มีเจ้าเมืองยโสธรคนแรก คือ ท้าวสิงห์ เจ้าราชวงศ์เมืองโขงในจำปาศักดิ์ ก็เป็นหลานของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ ตลอดไปจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2401 ก็ได้มีเจ้าเมืองอำนาจเจริญคนแรก คือ พระอมรอำนาจ ซึ่งก็เป็นหลานของพระวอ จะเห็นได้ว่า พื้นที่ทั้งสามเขตเมืองก็ล้วนมีความสัมพันธ์กันในฐานะเมืองเครือญาติที่เกิดจากการขยับขยายแตกออกเป็นเมืองลูกเมืองหลานสืบสายวงศ์ จนกระทั่งตั้งเป็นเมืองอีกหลายเมืองในพื้นที่รายล้อมและได้กลายมาเป็นอำเภอต่างๆ ในภาคอีสาน ตามระบบการแบ่งเขตการปกครองใหม่ ในยุคปัจจุบัน

2.4.1 ประวัติการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี

ตำนานเมืองอุบลฯ กล่าวว่า บรรพบุรุษของชาวเมืองอุบลราชธานีสืบเชื้อสายจากเจ้านครเขียงรุ่ง แสนหวิฬ้า คือเจ้าปางคำ พระบิดาของเจ้าพระตา เจ้าพระวอ¹⁶ ซึ่งเจ้าปางคำได้อพยพหนีการจลาจลเงินย้อยหัวชาวปล้นเมืองในปี พ.ศ.2228 มาพึ่งพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชแห่งเวียงจันทน์ พระประยูรญาติฝ่ายมารดา(พระเจ้าสุริยวงศาฯ เป็นโอรสเจ้าตอนคำ สืบสายตระกูลพระไชยเชษฐาธิราช) ตั้งที่มั่น ณ เมืองหนองบัวลุ่มภู มีชื่อว่า “นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง¹⁷ ต่อมาเจ้าปางคำเสกสมรสกับพระราชนัดดาพระเจ้าสุริยวงศาฯ ได้โอรสคือ พระตา พระวอ (สันนิษฐานว่าทั้งสองท่านเป็นเสนาบดีกรุงศรีสัตนาคนหุตในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 พระอัยกาของพระเจ้าสิริบุญสาร)¹⁸

เมื่อเจ้าสุริยวงศาฯ สิ้นพระชนม์ พระยาเมืองจันทน์ แย่งชิงราชสมบัติขึ้นครองเวียงจันทน์แทน¹⁹ และหวังจะเอานางสุมังคลา พระชายาของเจ้าขมภู พระเชษฐาพระเจ้าสุริยวงศาฯ เป็นภรรยา (ตำนานนครจำปาศักดิ์ ว่าเป็นนางเป็นมเหสีพระเจ้าสุริยวงศาฯ บ้างว่าเป็นพระราชธิดา) ซึ่งขณะนั้นนางเป็นม่ายมีโอรสคือพระชัยองค์เวียด และยังมีครรภ์อ่อน(ภายหลังคลอดออกมาคือ เจ้าหน่อกษัตริย์)ได้หลบหนีไปพึ่งพระครูยอดแก้วโพนสะเม็ก(“ยอดแก้ว” เป็นตำแหน่งสังฆราชโบราณ) พระครูโพนสะเม็ก จึงได้เชิญเจ้าหน่อกษัตริย์และนางสุมังคลาร่วมกับครอบครัวไพร่พลกว่า 3,000 คน อพยพจากเมืองเวียงจันทน์ล่องลำน้ำโขงลงมายังเขตเมืองจำปาศักดิ์ ใน พ.ศ. 2233 และได้ลงหลักปักฐานตั้งบ้านเมืองขึ้นจนกระทั่ง พ.ศ. 2256 พระครูโพนสะเม็กได้ตั้งบ้านเมืองขึ้นเป็นนครจำปาศักดิ์ โดยได้อัญเชิญเจ้าหน่อกษัตริย์ขึ้นครองนคร พระนามว่า “เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร”²⁰

¹⁶ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าพระวอ เจ้าพระตา เป็นที่ถกเถียงกันไม่ยุติ ประวัติเมืองอุบลฯ ฉบับสิน สงเคราะห์ ว่าเจ้าพระตาเป็นบิดาเจ้าพระวอ ฉบับของเดิม วิชาคณนกิจว่า เจ้าพระตา เจ้าพระวอเป็นพี่น้องร่วมบิดา คือ เจ้าปางคำ, อ้างถึงใน ธนาคารกรุงเทพฯ, **อุบลราชธานี 200 ปี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 5.

¹⁷ ธนาคารกรุงเทพฯ, **อุบลราชธานี 200 ปี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 5.

¹⁸ เดิม วิชาคณนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 119.

¹⁹ **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3(ประชุมพงศาวดาร ภาค 3 และภาค 4 ตอนต้น)**. พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: ศึกษาภณพณิช, 2506), หน้า 186-187.

²⁰ เดิม วิชาคณนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 40-41.

พ.ศ. 2310 พระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (พระชัยองค์เวียด โอรสนางสุ่มังคลาซึ่งหนีไปเวียดนาม และ
 ขอกองทัพพญวนกลับมาชิงราชสมบัติจากพระยาเมืองจันทน์ ได้ครองเวียงจันทน์²¹) ทิวคต เจ้าองค์บุญผู้หลาน
 ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติแทน ทรงพระนามว่า **พระเจ้าสิริบุญสาร** ครองเวียงจันทน์ ด้วยความช่วยเหลือจาก
 พระวอ พระตา (เจ้าองค์บุญหนีพระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 เพื่อลี้ภัยการแย่งชิงราชสมบัติมาอยู่กับเจ้าปางคำ บิดา
 ของพระวอ พระตา ณ เมืองหนองบัวลุ่มภู)²² ภายหลังพระเจ้าสิริบุญสารเกิดขัดแย้งกับพระวอ พระตา เนื่องจาก
 ระแวงว่าพระวอ พระตามีไพร่พลมากเกรงจะก่อการกบฏ พระวอ พระตาจึงอพยพไพร่พลกลับเมืองหนองบัวลุ่มภู
 พระเจ้าสิริบุญสารส่งกองทัพมาปราบถึง 3 ปี ไม่สำเร็จ ต่อมาได้กองทัพมาเข้าร่วมตีเมืองหนองบัวลุ่มภูจนแตก
 เจ้าพระตาตายในที่รบ ก่อนหนองบัวลุ่มภูจะแตก เจ้าพระตาได้สั่งให้ท้าวคำสู ท้าวคำสิงห์ (บุตรท้าวฝ่ายหน้า)
 อพยพไพร่พลไปสร้างเมืองใหม่แถวลุ่มน้ำชี น้ำมูล ท้าวคำสู ท้าวคำสิงห์ มาสร้างเมืองสิงห์โคก สิงห์ท่า (ปัจจุบัน
 คือจังหวัดยโสธร)²³ เมื่อหนองบัวลุ่มภูแตก เจ้าพระวอได้อพยพไพร่พลไปตามเส้นทางที่ท้าวคำสู ท้าวคำสิงห์
 อพยพมาก่อนหน้านี้ และแบ่งไพร่พลแยกย้ายไปตั้งหมู่บ้านตามพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ บ้านศรีลำดวนหรือบ้านดอน
 ใหญ่ (อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ ในปัจจุบัน) บ้านทุ่ง (อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ในปัจจุบัน)²⁴ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ ในอดีต
 อยู่ในเขตจำปาศักดิ์ ส่วนพระวอได้แบ่งเอาไพร่พลพร้อมด้วย ท้าวคำผิง ท้าวทิดพรหม ท้าวฝ่ายหน้าบุตร
พระตา และท้าวกำบุตรของตนเอง อพยพลงมาถึงบริเวณดอนมดแดง เกาะในลำน้ำมูล (แถบเมือง
 อุบลราชธานี ปัจจุบัน) เพื่อขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) ราชโอรสของพระเจ้าสร้อย
 ศรีสมุทรพุกทราภรณ์ ซึ่งขึ้นครองนครจำปาศักดิ์ต่อจากพระราชบิดา (ขณะนั้น พระเจ้าองค์หลวงมีปัญหาขัดแย้งกับ
 อุปฮาดพระธรรมเทโวเรื่องราชสมบัติ จึงลี้ภัยออกจากเมืองจำปาศักดิ์มาอยู่ที่ดอนมดแดง) พระเจ้าองค์หลวงขอ
 ตัวพระวอไว้จากพระเจ้าสิริบุญสาร และให้กลุ่มพระวอตั้งถิ่นฐานที่แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ บริเวณ **ตำบลเวียง
 ดอนกอง เรียก ค่ายบ้านดู่ บ้านแก** (ริมห้วยกุดลิง ใกล้เส้นทางช่องเม็ก-ปากเซ ปัจจุบัน)²⁵ พระเจ้าสิริบุญสาร
 ก็มีได้ติดใจเอาความต่อแต่อย่างใด ต่อมาเมื่ออุปฮาดธรรมเทโวถึงอสัญกรรม พระเจ้าองค์หลวงกลับเข้าครอง
 นครจำปาศักดิ์ตามเดิม²⁶ กลุ่มพระวอก็ได้เข้ามาอยู่ในนครจำปาศักดิ์ด้วย กระทั่ง พ.ศ.2314 พระเจ้าองค์หลวง
 ทรงดำริสร้างเมืองปากคันทิหารอด พระวอสร้างกำแพงเมืองถวายเป็นแต่พระเจ้าองค์หลวงกลับไม่โปรดนัก พระวอจึง
 อพยพไพร่พลมาอยู่ที่ **ดอนมดแดง** (ในข้อนี้ อาจเป็นการใส่ความจากเหล่าเสนาอำมาตย์นครจำปาศักดิ์ที่ไม่พอใจ
 ที่กลุ่มพระวอได้เข้ามาอยู่ในวัง) พระเจ้าสิริบุญสารจึงส่งพระยาสุโพบเป็นแม่ทัพเวียงจันทน์ยกทัพมาตีพระวอ
 จนกระทั่งพ.ศ. 2318 พระวอไปตั้งอยู่ที่ **ค่ายบ้านดู่ บ้านแก** ตามเดิม และพระวอถูกกองทัพ
 เวียงจันทน์สำเร็จโทษ **ท้าวคำผิง ท้าวทิดพรหม ท้าวฝ่ายหน้าบุตรพระตา และท้าวกำบุตรพระวอ** ตีฟ้างล้อม
 เข้าศึกออกมาได้ จึงมีใบบอกไปยังเมืองนครราชสีมาขอความช่วยเหลือเข้าเป็นข้าขอบขัณฑสีมา เมื่อพระเจ้ากรุง

²¹ พระยาประมวลิชาพูล, พงศาวดารเมืองล้านช้างและลำดับสกุลสิทธิสารบุตร ราชตระกูลล้านช้างเวียงจันทน์ (ม.ป.ท., 2484), หน้า 32.

²² เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า 48-49.

²³ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คเนจร), “ประชุมพงศาวดารภาค 4 พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ประชุม พงศาวดาร เล่ม 3 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 203, อ้างถึงใน ธนาคารกรุงเทพ, อุบลราชธานี 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 6-7.

²⁴ นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์, ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน (กรุงเทพฯ: มิตราการพิมพ์, 2529), หน้า 22.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22-23.

²⁶ เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า 48-49.

ธนบุรีทราบเรื่อง ได้ส่งกองทัพโดยมีเจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์ผู้นองยกทัพมา จนพระยาสุโขทัยได้อพยพกลับเวียงจันทน์ กองทัพไทยจึงยกไปตีเมืองจำปาศักดิ์ เมืองนครพนม และบ้านหนองคายได้ จนไปล้อมเมืองเวียงจันทน์ไว้ ทางด้านหลวงพระบางเห็นได้ทีก็ยกทัพมาช่วย จนตีเมืองเวียงจันทน์แตก พระเจ้าสิริบุญสารหนีไปเมืองคำเกิดติดแดนญวน เมื่อเสร็จศึกพระยาจักรี ให้พระยาสุโขทัยเมืองเวียงจันทน์ พร้อมทั้งอัญเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางกลับมายังกรุงธนบุรี²⁷ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์หนึ่ง จากมรดกกรรมของพระวอในครั้งนี้ เป็นชนวนให้เกิดสงครามไทย-ลาว และส่งผลให้เมืองเวียงจันทน์ตกเป็นอาณาเขตของกรุงสยามและเมืองจำปาศักดิ์ตกเป็นเมืองประเทศราช กรุงสยามตั้งแต่นั้นมา²⁸

เมื่อเสร็จศึกเวียงจันทน์แล้ว ท้าวคำผง ท้าวทิดพรหม ท้าวฝ่ายหน้าบุตรพระตา และท้าวกำนุดบุตรพระวอ ซึ่งร่วมรบในศึกเวียงจันทน์ ได้กลับมาตั้งรกรากที่ค่ายบ้านคู บ้านแก ซึ่งท้าวคำผงได้รับแต่งตั้งเป็นพระประทุมสุรราช(คำผง) เป็นนายกองคุมเลขขึ้นกับเมืองจำปาศักดิ์²⁹ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี คือ

ราวปี พ.ศ. 2319 พระประทุมสุรราชได้อพยพไพร่พลกลับมาตั้งมั่นที่ดอนมดแดงตามเดิม และย้ายไปบ้านห้วยแจระแม(ทิศเหนือเมืองอุบลฯ ปัจจุบัน)เป็นการชั่วคราวเพื่อหนีน้ำท่วม และให้แสนท้าวเสนาสำรวจพื้นที่จนกระทั่งพบบริเวณที่เรียกว่า “ดงอู้งิ้ง” คือบริเวณริมแม่น้ำมูลฝั่งซ้ายได้ห้วยแจระแมปากมูลน้อยตกมูลใหญ่เป็นชัยภูมิที่ดี อีกทั้งยังมีปรางค์คูเก่าทางตอนเหนือของดงเหมาะแก่การตั้งบ้านเมือง ดังนั้นหลังจากน้ำลดแล้วในปี พ.ศ. 2320 พระประทุมสุรราชจึงได้อพยพไพร่พลมาตั้งบ้านเมืองอย่างถาวร ณ บริเวณนี้ให้เกณฑ์ไพร่พลสร้างกำแพงเมืองด้วยเสาไม้แก่น ถมดินเป็นเชิงเทิน ด้านเหนือ ด้านตะวันออกและตะวันตกมีประตูเมืองด้านละ 1 ประตู ด้านใต้ใช้แม่น้ำมูลเป็นกำแพงเมือง และตั้งคุ้มเจ้านายคอยกำกับดูแล 4 คุ้ม คือ³⁰ คุ้มโสมกลาง(คุ้มเจ้าหลวง)เป็นคุ้มเจ้าเมือง คุ้มโสมเหนือเป็นคุ้มเจ้าอุปฮาด(อุปราช) คุ้มโสมใต้เป็นคุ้มเจ้าราชวงศ์ คุ้มโสมท่ง เป็นคุ้มเจ้าราชบุตร (คำว่า“โสม” เป็นภาษาถิ่นอีสาน หมายถึง โรง ที่อยู่ บ้าน)

ราวปี พ.ศ. 2322 หลังจากสร้างเมืองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้มีหนังสือไปบอกพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอตั้งขึ้นเป็นเมือง พระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้าฯ ตามที่ทูลขอ ให้ชานานนามว่า “เมืองอุบล” ตามนามพระประทุมฯ ซึ่งสืบเนื่องมาจากเมืองเขื่อนขันธกานแก้วบัวบานเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ถิ่นเดิม คือ เมืองหนองบัวลุ่มภู และตั้งให้พระประทุมสุรราชเป็น “พระประทุมราชวงศา” เป็นเจ้าเมืองอุบลคนแรก เจ้าทิดพรหมเป็นเจ้าอุปฮาด เจ้ากำนุดบุตรพระวอเป็นราชวงศ์ ท้าวสุดตาบุตรพระประทุมเป็นราชบุตร³¹ นับเป็นคณะอาญาสี่ชุดแรกที่ปกครองเมืองอุบล ตามระเบียบการปกครองแบบธรรมเนียมล้านช้าง (ส่วนเจ้าฝ่ายหน้าน้องชายพระประทุมฯ และเจ้าคำสิงห์บุตร ขออพยพไพร่พลไปอยู่ที่บ้านสิงห์โคก สิงห์ท่า ถิ่นเดิมตั้งแต่เมื่อครั้งอพยพหนีพระเจ้าสิริบุญสารร่วมกับพระวอ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเมืองยโสธร ดังจะกล่าวต่อไปในประวัติเมืองยโสธร)

²⁷ นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์, ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน, หน้า 25-26.

²⁸ เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า 49-52.

²⁹ นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์, ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน, หน้า 26.

³⁰ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 22 มิถุนายน 2549. และ กุณินานุสรณ์ '46 (อุบลราชธานี: อุบลกิจอพยพเหตุการณ์พิมพ์, 2546), หน้า 11-12.

³¹ บำเพ็ญ ณ อุบล, เล่าเรื่อง...เมืองอุบลราชธานี. พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545), หน้า 62-63.

จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงจัดเหตุบ้านการเมืองในกรุงเทพฯ เสร็จเรียบร้อยดีแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระนครหัวเมืองทั้งปวงเข้าเฝ้าถวายความจงรักภักดี และทรงมีนโยบายจัดตั้งขั้วขยายเมืองให้มากขึ้น เพื่อเป็นการรวบรวมไพร่พลให้เป็นปึกแผ่นสงบสุข และเพื่อเป็นการพระราชทานความดีความชอบแก่เจ้าหัวเมืองรายรอบต่างๆ ที่ได้ร่วมต่อสู้ในการสงครามขยายพระราชอาณาเขต ควรได้ยกย่องเป็นเมืองประเทศราช จึงได้สถาปนาเจ้าเมืองประเทศราชขึ้นหลายตำแหน่ง ซึ่งก็รวมถึงพระประทุมราชาวงศ์ให้เป็น **“พระประทุมวรราชสุริยวงศ์”** เป็น**เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก** ในปี พ.ศ. 2335³² ตามนามพระประทุมฯ ซึ่งทั้งคำว่า“ประทุม” คำว่า“อุบล” ก็มีความหมายแปลว่า ดอกบัวนั่นเอง เมืองอุบลฯ นี้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเมืองอาสาข้าหลวงเดิม หากเกิดศึกสงครามก็โปรดเกล้าฯ ให้ตามเสด็จช่วยรบเข้าศึกทุกครั้งในฐานะที่เป็นเมืองประเทศราช ด้วยเหตุนี้เองจึงพระราชทานชื่อเมืองอุบลฯ ต่อท้ายว่าเป็น **“เมืองอุบลราชธานี”** ขึ้นกับกรุงเทพฯ³³

หลังจากมีการก่อตั้งเมืองอุบลราชธานีแล้ว ก็ได้มีการก่อตั้งเมืองสำคัญต่างๆ ในเขตการปกครองของเมืองอุบลราชธานี ในยุคนั้น โดยมากก็มักเป็นการสืบสายสกุลเจ้าเมืองหรือในเครือการปกครองเดียวกัน ไปจนถึงกลุ่มผู้นำต่างๆ ที่ข้ามฝั่งแม่น้ำโขงมาจากประเทศลาว เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ไทย ขอพระบรมราชานุญาตตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้น อีกหลายเมืองตามลำดับ คือ

ในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้มีการตั้งเมือง**ยโสธร** เมือง**เขมราฐ** เมือง**โขงเจียม**

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการตั้งเมือง**เสนางคณิศร** เมือง**เดชอุดม** เมือง**คำเขื่อนแก้ว** เมือง**บัวกัน**(อำเภออุบลรัตน์)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการตั้งเมือง**เมืองอำนาจเจริญ** เมือง**พิบูลมังสาหาร** เมือง**ตระการพืชผล** เมือง**มหาชนะไทย**

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการตั้งเมือง**เมืองชานุมานมณฑล** เมือง**พนานิคม** เมือง**วารินชำราบ** เมือง**โดมประดิษฐ์**(ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านใน อ.น้ำยืน จ.อุบลราชธานี) เมือง**เกษมสีมา**(ปัจจุบันคือ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี) เป็นต้น

2.4.2 ประวัติการก่อตั้งเมืองยโสธร

เดิมทีเดิมมีฐานะเป็นหมู่บ้านชื่อบ้านสิงห์ท่า **เจ้าฝ่ายหน้า**(บุตรพระตา น้องเจ้าคำผง)เคยอพยพครอบครัวไพร่พลมาตั้งหลักแหล่งอยู่แล้วครั้งหนึ่ง(พร้อมกับสร้างวัดมหาธาตุ ที่ปรากฏอยู่ที่เมืองยโสธรมานจนทุกวันนี้) จนกระทั่ง พ.ศ. 2334 เกิดกบฏอ้ายเชียงแก้วเข้ายึดนครจำปาศักดิ์ไว้ได้³⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้พระพรหมภักดี ยกกระบัตรเมืองนครราชสีมายกกองทัพไปปราบ แต่เมื่อยกทัพไปถึงปรากฏว่า พระประทุมสุรราชเจ้าเมืองอุบลและ**เจ้าฝ่ายหน้า**ที่ตั้งอยู่**บ้านสิงห์ท่า**(จังหวัดยโสธรในปัจจุบัน) ได้ยกกำลังไปปราบจับอ้ายเชียงแก้วประหารแล้ว จากความดีความชอบในการปราบกบฏอ้ายเชียงแก้วนี้เอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าฝ่ายหน้าเป็น**พระวิไชยราชขัตติยวงศา** ครอง**นครจำปาศักดิ์**แทนพระเจ้าองค์หลวงที่ถึงแก่พิราลัย

³² เดิม วิชาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน**, หน้า 97.

³³ เดิม วิชาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน เล่ม 1**, หน้า 126.

³⁴ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม คนจอร์), “ประชุมพงศาวดารภาค 4 พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” **ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3** (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 207, อ้างถึงใน ธนาคารกรุงเทพ, **อุบลราชธานี 200 ปี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 9.

ต่อมาในปี พ.ศ. 2357 ในสมัยรัชกาลที่ 2 **ราชวงศ์(สิงห์)เมืองโขง**(คือท้าวคำสิงห์ บุตร พระวิไชยราชขัตติยวงศา) มีพอใจที่จะทำราชการขึ้นกับเมืองจำปาศักดิ์ ได้อพยพไพร่พลมาตั้งที่บ้านสิงห์ท่าและขอพระบรมราชานุญาตตั้งเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยก **บ้านสิงห์ท่า** ขึ้นเป็น **"เมืองยศสุนทร"** ให้**ราชวงศ์(สิงห์)เมืองโขง** เป็น**พระสุนทรราชวงศา** เจ้าเมืองคนแรกขึ้นกับกรุงเทพฯ ผูกส่วยน้ำรัก 2 เลขต่อเบี้ย ป่าน 2 เลขต่อขอ³⁵

ราว พ.ศ. 2545 เมืองยศสุนทรได้ยุบเป็นอำเภอ ขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี คำว่า **"ยศสุนทร"** ต่อมากลายเป็น **"ยะโสธร"** มีความหมายว่า "ทรงไว้ซึ่งยศ" แต่การเขียนหรือการเรียกสั้น ๆ ว่า "ยะโส" ไม่เป็นที่ไพเราะหูและไม่เป็นมงคลนาม ร.ต.ท.พวง ศรีบุญลือ นายอำเภอยะโสธร ได้มีหนังสือขอให้เขียนชื่อใหม่เป็น **"ยโสธร"** และได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทยโดยความเห็นชอบของราชบัณฑิตยสถานให้เปลี่ยนได้ และใช้มาจนบัดนี้³⁶ และต่อมาได้แยกตัวออกตั้งเป็นจังหวัดตามประกาศตั้งจังหวัดยโสธร ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 70 ประกาศ ณ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2515 บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2515³⁷

2.4.3 ประวัติการก่อตั้งเมืองอำนาจเจริญ

พ.ศ.2393 ท้าวอุปราชา เจ้าเมืองจำพร(แขวงสุวรรณเขต ประเทศลาวปัจจุบัน) ได้อพยพครอบครัวมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้าน **ค้อใหญ่**³⁸ (ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ)

จนกระทั่งปี พ.ศ.2401 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 **พระเทพวงศา(บุญสิงห์)** หลานพระวอ ผู้เป็นเจ้าของเหมราชูฐ(ปัจจุบัน คือ อ.เหมราชูฐ ในจ.อุบลราชธานี) ในขณะนั้น ได้มีใบบอกขอตั้งบ้านค้อใหญ่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะ**บ้านค้อใหญ่** เป็น**เมืองอำนาจเจริญ** ขึ้นกับเมืองเขมราชูฐธานี ตั้ง**ท้าวจันทบรม(เสื่อ)** บุตรชายคนโตของพระเทพวงศา(บุญสิงห์) เป็น**พระอมรอำนาจ**(ต้นสกุลอมรสิน) เป็นเจ้าเมืองอำนาจเจริญ³⁹

พ.ศ.2410 พระยาอมรอำนาจ(เสื่อ อมรสิน) ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองมาขึ้นกับเมืองอุบลราชธานีเพื่อความสะดวกในการติดต่อราชการ จนกระทั่งได้แบ่งเขตอำเภอจากจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2536 เป็นจังหวัดที่ 75 ของประเทศไทย⁴⁰

³⁵ **เมืองในภาคอีสาน** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2516). หน้า 30-31.

³⁶ **ประวัติความเป็นมาเมืองยโสธร**[Online]. แหล่งที่มา: <http://www.yasothon.org/ypoc/oth/history.html> [20 กุมภาพันธ์ 2549]

³⁷ **เมืองในภาคอีสาน** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2516). หน้า 31.

³⁸ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี, **คู่มือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น** (อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2540), หน้า 255.

³⁹ ศาลากลางจังหวัดอำนาจเจริญ, **ประวัติความเป็นมาเมืองอำนาจเจริญ**[Online]. อำนาจเจริญ: กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดอำนาจเจริญ, (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.amnatcharoen.go.th/data/history/index.htm>[24 มกราคม 2549]

⁴⁰ **ประวัติความเป็นมาเมืองอำนาจเจริญ**[Online]. แหล่งที่มา: <http://us.geocities.com/cddamnat/history.htm> [24 มกราคม 2549]

2.5 ประชากร

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ แบ่งตามลักษณะของวัฒนธรรมชนบทธรรมเนียมประเพณี และความเป็นอยู่ได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ ⁴¹

2.5.1 กลุ่มชนสายตระกูลมอญ-เขมร เป็นชนกลุ่มน้อยดั้งเดิมที่อยู่มาก่อนชนกลุ่มอื่นๆ กลุ่มชนนี้อาศัยอยู่หนาแน่นทางตอนใต้ของเขต 3 จังหวัด โดยแบ่งตามลักษณะการใช้ภาษาได้ 3 พวก คือ พวกเขมร พวกส่วย และพวกข่า และจากการที่พงศาวดารไทยเรียก หัวเมืองทางอีสานตอนล่าง ว่า “หัวเมืองเขมรป่าดง” (ปัจจุบันคือจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบางส่วนของจังหวัดอุบลราชธานี) น่าจะหมายถึง พวกกูย กูยหรือส่วยที่คนไทยเรียก “ส่วย” หรือ “เขมรส่วย” อาจมาจากส่วยหรือไพร่ส่วย (คือประชากรที่ส่งส่วยสิ่งของแทนการเข้าประจำการเหมือนไพร่หลวง ไพร่สม ฉะนั้นประชากรส่วนใหญ่ของหัวเมืองเขมรป่าดงก็เป็นชนชาติกูย ⁴²

2.5.2 กลุ่มชนสายตระกูลไท-ลาว ไม่ใช่กลุ่มชนพื้นถิ่นเดิม แต่เป็นพวกที่อพยพลงมาจากทางเหนือ ⁴³ เป็นประชากรส่วนใหญ่ของภาคอีสาน กระจายอยู่ทั่วไป เป็นกลุ่มชนที่มีจุดเด่นในการยังค้ำรักษา วัฒนธรรมนิยม วัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ได้ค่อนข้างดี แม้จะถูกกระแสวัฒนธรรมทางภาคกลางแพร่ขยายเข้ามาจนทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังค้ำรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ โดยเฉพาะในเรื่องศาสนา ความเชื่อ การละเล่น และดนตรีพื้นบ้าน ชนกลุ่มนี้ ได้แก่

- พวกภูไทหรือผู้ไท ใน อ.กุดข้าวปุ้น อ.เขมรราชู จ.อุบลราชธานี และอ.เลิงนกทา จ.ยโสธร
- พวกไทย้อบริเวณบ้านกุดคอก่าน อ.เลิงนกทา จ.ยโสธร
- พวกกุลหรือไทยใหญ่บริเวณบ้านธาตุเจริญสุข อ.เขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
- กลุ่มคนไทยพื้นบ้านใน อ.เสนางคณิศร อ.ชานุมาน ในจังหวัดอำนาจเจริญ
- กลุ่มชาวบ้านไท-ลาว พุฒสำเนียงศรีสะเกษ อาศัยอยู่บางตำบลของอำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง จ.ยโสธร เป็นต้น

2.5.3 กลุ่มชนที่อพยพเข้ามาช่วงหลัง เป็นกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากเพื่อประกอบอาชีพทางการค้า มักอาศัยอยู่ภายในเขตตัวเมือง เช่น ชาวเวียดนาม ชาวจีน และชาวสิกข์จากอินเดีย(จำนวนน้อย) ปัจจุบันชนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะชาวจีนที่เข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยต้นรัชกาลที่ 4 ส่วนชาวเวียดนามได้อพยพเข้ามามากช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนเกิดมีนิคมภูวนอพยพในจังหวัดอุบลราชธานี บางส่วนก็เข้ามาอาศัยตามชานเมืองหรือในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี เขตเทศบาลตำบลพิบูลมังสาหาร เป็นต้น ซึ่งชาวภูวนมีความเชี่ยวชาญทางด้านงานปูนรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นก่ออิฐถือปูน จึงมักจะมีฝีมือของช่างภูวนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็น พระธาตุ ลิม หรือธรรมาสัน หรือแม้กระทั่งภาพปูนปั้น(จิตรกรรม)ภายในลิม ⁴⁴ ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน เป็นต้น

⁴¹ สุกิจ เทียงมณีกุล, รายงานการสำรวจจัดทำโครงการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี (ม.ป.ท., 2531), ไม่ระบุเลขหน้า, อ้างถึงใน กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ. เมืองอุบลราชธานี (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532) หน้า 50.

⁴² ธวัช บุญโณทก, “ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานตอนล่าง,” ใน สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3, หน้า 39-40.

⁴³ เดิม สิงห์รัฐิต, *ฝั่งขวาแม่น้ำโขง*, หน้า 4-5.

⁴⁴ ปิยะฉัตร ปิตะวัน, “การสำรวจศิลปะภูวนและศิลปะลาวในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร,” ใน *สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี* (อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์ออฟเซต, 2541), หน้า 23. (อัครสำเนา)

2.6 การปกครอง

2.6.1 การปกครองระบบเดิม(เมืองยโสธร และเมืองอำนาจเจริญยังอยู่ในเขตเมืองอุบลราชธานี)

เมืองอุบลราชธานีมีสถานะเป็น**เมืองประเทศราช**ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร ให้ใช้ธรรมเนียมการปกครองที่มีมาแต่โบราณที่สืบจากอาณาจักรล้านช้าง คือ ระบบ**“คณะอาญาสี่” (อาชญาสี่) ประกอบด้วย เจ้าเมือง อุปฮาด (อุปราช) ราชวงศ์ ราชบุตร 4 ตำแหน่ง** ซึ่งก็มักจะเป็นเชื้อพระวงศ์สายเครือญาติ มีอำนาจลดหลั่นตามลำดับ เจ้าเมืองมีอำนาจปกครองดูแลราษฎรในเมืองตน โดยเก็บส่วยจากราษฎรส่งเมืองหลวงทุกปี⁴⁵ ด้วยลักษณะการปกครองนี้ ทำให้พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรกตั้งคณะอาญาสี่ คือ เจ้าทิตพรมเป็นเจ้าอุปฮาด เจ้ากำบุตรพระวอเป็นราชวงศ์ ทำวสุตตามบุตรพระประทุมฯเป็นราชบุตร เป็นคณะปกครองชุดแรก

สมัยรัชกาลที่ 3 หลังศึกเจ้าอนุวงศ์ โปรดเกล้าฯ **ยกเลิกประเทศราชเวียงจันทน์** อุบลราชธานีเปลี่ยนสถานะเป็น**หัวเมืองเอกในหัวเมืองลาวตะวันออก** ยังคงใช้ระบบอาญาสี่เช่นเดิม สมัยนี้เน้นนโยบายที่เด่นชัดอันดำเนินมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 คือ การสะสมเพิ่มกำลังประชากรในประเทศไทย โดยรวบรวมผู้คนจากสองฝั่งโขงให้ตั้งหลักถิ่นฐานในฝั่งประเทศไทย ดังนั้นเมื่อท้องถิ่นใดมีผู้อยู่อาศัยมากมีความมั่นคงก็ให้ตั้งเป็นเมือง จึงเกิดมีเมืองต่างๆขึ้นที่มีความสัมพันธ์กับเมืองอุบลราชธานีที่เป็นศูนย์กลางขึ้น เช่น เมืองยโสธร เมืองเขมราฐ เมืองโขงเจียม เมืองเสนางคินคม เมืองเดชอุดม เมืองคำเขื่อนแก้ว เมืองบัวกัน(อำเภอบุญศรี) เป็นต้น

สมัยรัชกาลที่ 4 ทรงให้ผู้ครองนครตำแหน่งต่างๆ สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าด้วย คือ เจ้านคร เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชบุตร เจ้าราชภาคนิย เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ และให้แบ่งเขตเมืองที่ตนปกครองเป็น 4 กอง คือ กองเจ้าเมือง กองอุปฮาด กองราชวงศ์ และ กองราชบุตร แล้วประกาศให้ราษฎรมาขึ้นสำมะโนครัวทั้ง 4 กองตามแต่สมัครใจ⁴⁶

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2420-2425 สมัยรัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ ได้ขยายอำนาจการปกครองไปยังหัวเมืองลาวตะวันออกเป็นครั้งแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงหลายนายออกไปรักษาราชการหัวเมืองลาวตะวันออกต่างๆ โดยหลวงจินดารักษ์ได้มาเป็นข้าหลวงประจำเมืองอุบลราชธานีคนแรก และ เนื่องจากเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ายึดเวียดนามและเขมร หัวเมืองภาคอีสานยังได้รับการดูแลไม่ทั่วถึง จึงโปรดเกล้าฯปฏิรูปการปกครองขึ้นใน พ.ศ. 2433 ให้รวมหัวเมือง เอก โท ตริ จัตวา เป็น 4 กอง มีข้าหลวงกำกับกอง และให้มีข้าหลวงใหญ่กำกับราชการอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์อีก 1 คน ดังนี้⁴⁷ คือ

- หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกให้ข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ เป็นข้าหลวงประจำหัวเมือง
- **หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ** รวมหัวเมืองเอก 12 เมือง ซึ่ง**เมืองอุบลราชธานี** และ**เมืองยโสธร**อยู่ในกลุ่มนี้ ให้หลวงภักดีณรงค์(ทัต ไกรฤกษ์) ข้าหลวงเมืองอุบลราชธานีคนที่ 2 เป็นข้าหลวงประจำหัวเมือง

- หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ให้ปลัดข้าหลวงเมืองหนองคาย เป็นข้าหลวงประจำหัวเมือง
- หัวเมืองลาวฝ่ายกลาง ให้ข้าหลวงเมืองนครราชสีมาเป็นข้าหลวงประจำหัวเมือง

พ.ศ. 2434 เป็นช่วงของการปักปันเขตแดนกับฝรั่งเศสและอังกฤษยังไม่เรียบร้อย จำเป็นต้องมีการส่งข้าหลวงใหญ่ไปประจำรักษาพระราชอาณาเขตซึ่งติดต่อกับหัวเมืองต่างประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

⁴⁵ กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เมืองอุบลราชธานี**, หน้า 34.

⁴⁶ วิโรฒ ศรีสวัสดิ์, **ลิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 48-49.

⁴⁷ กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เมืองอุบลราชธานี**, หน้า 35.

ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำอยู่ ณ เมืองจำปาศักดิ์ เรียกว่า “ข้าหลวงหัวเมืองลาวกาว” แล้วให้รวมหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก(จำปาศักดิ์) กับหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ(อุบลราชธานี) เข้าด้วยกันเรียกว่า “มณฑลลาวกาว” ทั้งนี้ กรมหลวงพิชิตปรีชากรมิได้ประทับที่เมืองจำปาศักดิ์ แต่ได้เสด็จมาประทับ ณ เมืองอุบลราชธานี และใช้เป็นสถานที่กำกับดูแลราชการต่างๆ ในหัวเมืองลาวกาว เป็นเหตุให้เมืองอุบลราชธานีกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญและเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ ขณะเดียวกันได้ทรงจัดระเบียบการปกครองใหม่ โดยยกเลิกกองเจ้าเมือง กองอุปราช กองราชวงศ์ และกองราชบุตร (เนื่องจากมีปัญหาแบ่งแยกเป็นกลุ่มกอง แตกความสามัคคีกันเอง) ส่วนตำแหน่ง**อาญาสี่ของเมืองคงไว้**ดูแลเมืองขึ้นของตนไปตามเดิม และ**ตั้งกรมการเมืองรองจากคณะอาญาสี่เป็นนายเส้น(นายอำเภอ) นายแขวง(ปลัดกิ่งอำเภอ) และกรมการผู้ช่วยตามสมควร**

พ.ศ. 2436 ไทยเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทั้งหมดให้ฝรั่งเศส รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ **พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์** (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์) มาเป็นข้าหลวงใหญ่ดูแลหัวเมืองลาวกาว และปีถัดมาได้เริ่มใช้ระบบเทศาภิบาลในการปกครอง โดยแบ่งส่วนการปกครองหัวเมืองออกเป็นมณฑล จัดระบบงานราชการเช่นเดียวกับกระทรวง **ในพระมหานคร** ต่อมาพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ได้ทรงยกเลิก**คณะอาญาสี่** นับเป็นการรวมอำนาจการบริหารทั้งหมดเข้าเป็นของรัฐบาลกลางโดยเด็ดขาด และในปี พ.ศ. 2442 รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวกาว เป็น “**มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ**” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “**มณฑลอีสาน**” เมื่อ พ.ศ. 2443 ได้ทรงมีท้องตราไปยังหัวเมืองต่างๆ ให้สำรวจสำมะโนครัวจำนวนราษฎรพลเมือง มณฑลทุกหัวเมือง จนถึงพ.ศ. 2450 เมื่อทรงทราบจำนวนพลเมืองแล้ว โปรดฯ ให้จัดแบ่งการปกครองท้องที่เป็น “**อำเภอ**” ตามจำนวนพลเมือง และให้มีบริเวณ(จังหวัด)ในเขตมณฑลอีสาน 4 บริเวณ คือ **อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ชุขันธ์ และสุรินทร์**⁴⁸

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ใน พ.ศ. 2455 โปรดเกล้าฯ ให้แยกมณฑลอีสานออกเป็น 2 มณฑล คือ **มณฑลร้อยเอ็ดกับมณฑลอุบลราชธานี** พ.ศ. 2456 มีพระราชโองการให้รวมมณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี และมณฑลร้อยเอ็ดเป็น “**ภาคอีสาน**” ตั้งที่บัญชาการมณฑลภาคที่เมืองอุดรธานี พ.ศ. 2459 ทรงพระกรุณาฯ ให้เปลี่ยนชื่อเรียกเมืองเป็น “**จังหวัด**” ทั้งหมด

ต่อมา พ.ศ. 2468 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เกิดเศรษฐกิจตกต่ำ ได้ยกเลิก**ภาคอีสาน** และ **ยุบมณฑลอุบลราชธานีกับมณฑลร้อยเอ็ดลงเป็นจังหวัด** โดยโอนการปกครองจังหวัดทั้งสองไว้ในมณฑลนครราชสีมา

2.6.2 การปฏิรูปการปกครองหลังปี พ.ศ.2475

การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล ได้ใช้ปกครองมาจนถึงสิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2475 และได้มีการปฏิรูปการบริหารงานส่วนภูมิภาคขึ้นใหม่ ใน พ.ศ. 2476 โดยยกเลิก**มณฑลเทศาภิบาล** ให้จังหวัดเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคที่สำคัญที่สุด และมีการปรับปรุงจัดตั้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นขึ้นอีกส่วนหนึ่งพัฒนาโดยลำดับ จนกระทั่งเป็นระบบที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้⁴⁹

⁴⁸ กรมศิลปากร. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เมืองอุบลราชธานี**, หน้า 41.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-44.

2.7 สภาพสังคมและเศรษฐกิจ

เมืองอุบลฯ สมัยแรกแทบไม่มีการซื้อขายกันเลย มีแต่แลกเปลี่ยนสินค้าพึ่งพาอาศัย เงินตราที่ใช้เป็นเงินลาด เงินฮอย เงินฮาง เงินลาดและเงินโอย โดยผู้ปกครองบ้านเมืองให้หล่อขึ้นใช้เองตามความจำเป็น ส่วนเงินฮางเป็นเงินที่นำมาจากเมืองจีน รูปเรือหัวตัด คัดน้ำหนักเป็นตำลึง แท่งหนึ่งๆ จะมีน้ำหนักตั้งแต่สิบสองตำลึงขึ้นไป⁵⁰

อุปนิสัยของชาวอุบลราชธานี ยโสธร อำนาจเจริญ เป็นอย่างชาวอีสานโดยทั่วไป คือ มีลักษณะอ่อนโยน สุภาพ ดังคำกล่าวของสังฆราชปาลเลกัวซ์ว่า อุปนิสัยของราษฎรภูมิภาคแถบนี้คือ“ไว้ใจคนง่าย หุเบา ถือโคลง ซื่อสัตย์ สุภาพ และไร้เดียงสา สันโดษมักน้อย และเชื่อถือในภูตผีปีศาจ”⁵¹ ลักษณะสังคมเป็นแบบเกษตรกรรม ดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง เช่น ผู้ชายทำงาน ทำนา ทำกสิกรรม ทำอาหาร หรือทำหัตถกรรม ทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำในยามว่าง ส่วนผู้หญิงช่วยผู้ชายทำงาน ทำครัว ถนอมอาหารไว้กินในยามถึงฤดูขาดแคลน ทำงานบ้าน เลี้ยงดูลูกหลาน หรือทอผ้า เป็นต้น ซึ่งเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มนี้ ได้มาจากการปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมกันแทบทุกชุมชนในชนบท โดยเฉพาะในจังหวัดอุบลราชธานีชาวบ้านสามารถผลิตผ้าฝ้ายไว้นุ่งห่มในชีวิตประจำวัน ทอผ้าไหมไว้ใช้ในเทศกาลพิเศษและผลิตขายให้เมื่อตลาดต้องการ จนมีชื่อเสียงโด่งดังมาตราพบทุกวันนี้⁵²

สภาพสังคมปัจจุบันมีวัฒนธรรมเมืองจากภาคกลางกระจายเข้าสู่เขตท้องถิ่นมากขึ้น คนรุ่นหนุ่มสาวมักมีค่านิยมในการเข้าเมืองเพื่อแสวงหาความเจริญ เพื่อเรียนหนังสือบ้าง เพื่อหางานทำบ้าง จะสังเกตได้ว่าปัจจุบันตามหมู่บ้านในชนบทจะพบแต่คนแก่และเด็ก คนหนุ่มสาวที่เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านมักจะเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองเป็นส่วนใหญ่

อาชีพและการทำมาหากิน

ประชาชนแถบนี้มีอาชีพและการทำมาหากินเป็นแบบพึ่งพาตนเอง ในอดีตทำนาข้าวเหนียว ทำกสิกรรมเป็นหลัก อาศัยการเพาะปลูกตามฤดูกาลแบบยังชีพ ชุมชนไหนอยู่ใกล้แหล่งน้ำลำคลอง หรือกุดต่างๆ ก็ได้อาศัยแหล่งน้ำเป็นที่ใช้สอยอุปโภคบริโภค ชุมชนไหนอยู่ไกลจากแหล่งน้ำก็อาศัยฝนฟ้าตามฤดูกาล เมื่อว่างเว้นจากการทำนาก็มีอาชีพเสริมคือ การทอผ้า จับปลา เลี้ยงสัตว์ ทำหัตถกรรม หรือเก็บของป่านำมาใช้สอยในครัวเรือน หรือนำไปซื้อขายบ้างเล็กน้อย ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเศรษฐกิจแบบยังชีพมาจนถึง พ.ศ. 2500 มีลักษณะพึ่งตัวเองได้ แทบไม่ต้องพึ่งเมืองและราชสำนักในกรุงเทพฯ⁵³ การประกอบอาชีพเพาะปลูกตามฤดูกาล ทำให้บางชุมชนมีปัญหาเรื่องภาวะฝนแล้ง ต้องมีการย้ายถิ่นฐานเพื่อหาที่อยู่ใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม

ปัจจุบันได้มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ในเชิงเศรษฐกิจ คือ การปลูกข้าวเหนียว มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ปอ ข้าวโพด พริกหัวเรือ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง อ้อย ละหุ่ง ฝ้าย และมีการปลูกไม้ยืนต้นอื่นๆ เช่น มะม่วง มะขาม มะม่วงหิมพานต์ และยางพารา มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ ซึ่งเลี้ยงไว้ใช้งานควบคู่ไปกับการเลี้ยงเป็นอาชีพ โดยเลี้ยงปล่อยตามท้องไร่ท้องนา การเลี้ยงสุกรลักษณะธุรกิจรายย่อย การเลี้ยงไก่เนื้อพื้นบ้าน และเปิดเทศ รวมทั้งทำประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในพื้นที่ลุ่มลำนํ้ามูล และลำนํ้าชี พอสสมควร เช่น การเพาะปลาตะเพียน ปลาไนล ปลาอุก ปลายี่สก เป็นต้น

⁵⁰ ธนาคารกรุงเทพ, **อุบลราชธานี 200 ปี**, หน้า 14-17.

⁵¹ ไพฑูรย์ มีกุล. **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ. 2436-2453**, หน้า 8, อ้างถึงใน ธนาคารกรุงเทพ, **อุบลราชธานี 200 ปี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ขอนพิมพ์, 2535), หน้า 17.

⁵² วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, หน้า 48.

⁵³ สุวิทย์ จิระมณี, “ลิมพื้นที่อีสานตอนกลาง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ วิทยาลัยศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 13 .

2.8 ศาสนา

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ตรวจพบในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ได้เป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นถึงการรับเอาวัฒนธรรมและศาสนาจากอาณาจักรเวณแคว้นต่างๆ ที่อยู่รายล้อมพื้นที่ภาคอีสาน หากเมื่ออาณาจักรใดมีความเจริญรุ่งเรืองก็แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามา พร้อมกับนำวัฒนธรรมและศาสนาไปยังดินแดนอีสาน ดังตัวอย่างของการพบจารึกหรือชิ้นส่วนทับหลังที่แสดงถึงการแพร่ อิทธิพลของศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายจากอาณาจักรเจนละของเขมรยุคแรก ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 พร้อมกับการแพร่อิทธิพลของศาสนาพุทธลัทธิหินยานจากอาณาจักรทวารวดี จากภาคกลางของไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีอย่างชัดเจนคือ ใบเสมาหินตั้งต่างๆ ที่พบตามชุมชนโบราณในชนบทของพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด ซึ่งก็เป็นที่น่าประหลาดว่าศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ นั้น น่าจะเป็นที่นิยมกันเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองที่ต้องการแสดงอำนาจทางการเมืองและแสดงฐานะอันดั่งศักดิ์ตามแบบราชสำนักเขมรเท่านั้น แต่ในระดับชนชั้นล่าง ผู้คนทั่วไปก็ยังนับถือศาสนาพุทธซึ่งเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดี อาจเนื่องมาจากศาสนาพุทธมีลักษณะเป็นศาสนาสากลมากกว่า และอยู่ใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน ส่วนศาสนาฮินดูนั้นอยู่ไกลตัวและเป็นเรื่องของการปฏิบัติพิธีกรรมและแสดงอำนาจของกษัตริย์หรือชนชั้นปกครองนั่นเอง ในยุคต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 อาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนครได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นแผ่อำนาจเข้ามาพร้อมกับนำเอาศาสนาฮินดูทั้งลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกายควบคู่ไปกับศาสนาพุทธลัทธิมหายาน(กษัตริย์เขมรบางพระองค์เปลี่ยนการนับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูมานับถือศาสนาพุทธ เช่น พระเจ้าไชยวรมันที่ 7) เข้ามายังภาคอีสานตอนล่าง รวมทั้งพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด เช่น การค้นพบปราสาทเขมรหลายแห่งทางตอนใต้ฝั่งแม่น้ำมูล รูปสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น ดินแดนแถบนี้ในยุคโบราณจึงผสมผสานไปด้วยผู้คนที่ยึดทั้งศาสนาพุทธและฮินดูควบคู่กันไป

จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดการเคลื่อนตัวของกลุ่มชนรุ่นล่าสุดคือ กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่อพยพลงลำน้าโขงลงมาจากทางเหนือแถบกรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างเวียงจันทน์ ก็ได้นำเอาศาสนาพุทธลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์(ที่ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในประเทศไทย ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 18) พร้อมกับนำวัฒนธรรมแบบกลุ่มชนไท-ลาวเข้ามา และได้หยั่งรากลึกเป็นพื้นฐานพร้อมทั้งผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนท้องถิ่นเดิม จนกลายเป็นวัฒนธรรมและการนับถือพุทธศาสนานิกายหินยานของชุมชนชาวไท-อีสานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ในทุกวันนี้

2.8.1 พุทธศาสนา ในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

พุทธศาสนาที่หินยานแบบลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พุทธศตวรรษที่ 19-20) แล้วตกทอดมาสู่กรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ได้เกิดความระส่ำระสายไปกับเหตุสงครามพม่า กระทั่งพื้นที่ฟื้นคืนมาอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อมีการสถาปนากรุงเทพมหานคร และเมื่อพุทธศาสนาแพร่ขยายมาสู่ชุมชนอีสานแถบจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ก็มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ในอดีตของกลุ่มคนท้องถิ่นอีสานผู้สืบเชื้อสายจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวนี้ ต้องเผชิญกับความยากลำบากจากภัยสงครามและการกินอยู่ให้รอดปลอดภัย ประกอบกับเป็นช่วงสร้างบ้านแปงเมืองที่ต้องอาศัยกำลังกายและกำลังใจของทุกคนฟันฝ่าอุปสรรคและความยุ่งยากต่างๆ พุทธศาสนาจึงเปรียบเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสานที่จะนำทางชีวิตสู่ความสงบสุข ความสบายใจ พุทธศาสนาจึงได้รับการตอบรับและได้รับความนิยมน้อย่างเต็มใจยิ่งภายในชุมชนชาวอีสานจนเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ

เมืองอุบลราชธานีถือเป็นเมืองศูนย์กลางทางวัฒนธรรมแห่งแรกจากทั้ง 3 เมือง ในยุคที่มีการสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ ภายหลังที่ได้ตั้งเมืองอุบลราชธานีเป็นที่มั่นคงแล้ว ขนบธรรมเนียมของพุทธศาสนาได้แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ ขนบลาว ขนบไทย ขนบมอญ ดังที่เรียกกันทั่วไปว่า **“พระครองลาว พระครองไทย พระครองมอญ”** ซึ่งหมายถึง วัฒนธรรมในระยะแรกได้รับอิทธิพลล้านช้าง(เวียงจันทน์) จึงเรียก **“พระครองลาว”** อันเห็นได้จากคัมภีร์ที่พระสงฆ์ศึกษาเล่าเรียน การจัดสมณศักดิ์ และธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ เช่น เถรภิเษก(การฮอตสงฆ์) การครองผ้า ตลอดจนรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและศาสนวัตถุต่างๆ ตัวอย่าง เช่น **วัดหลวง** ซึ่งเป็นวัดแรกที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก ได้สร้างขึ้นพร้อมกับการตั้งเมือง ในปี พ.ศ.2324 มีวิหารหลังเก่ารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างเวียงจันทน์ มีท่านหอเจ้าแก้ว เป็นหลักคำ(เทียบได้กับเจ้าคณะจังหวัด)ปกครองคณะสงฆ์ สามเณรเล่าเรียนพระธรรม ตามธรรมเนียมแบบล้านช้าง นอกจากนี้ในสมัยพระประทุมฯ ได้มีการสร้างวัดอื่นๆ คือ **วัดเหนือท่า วัดกลาง** และถัดจากนั้นในสมัยพระพรหมวรราชสุริยวงศ์(ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลฯ คนที่ 2 ก็มีการสร้าง **วัดใต้ท่า**(วัดป่าแห่งแรกของเมืองอุบลฯ ภายหลังถูกยุบไป) **วัดป่าใหญ่(วัดมหาวนาราม)** และ**วัดป่าน้อย(วัดมณีวนาราม)**

ต่อมา พระพรหมวรราชสุริยวงศ์(ทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ 2 โปรดให้มีการสร้างวัดขึ้นหลายวัด ซึ่งวัดส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นวัดป่า(อรัญวาสี) ซึ่งเข้าใจว่าเป็นธรรมเนียมของพระสงฆ์ล้านช้างที่นิยมไปทำกรรมฐานในป่า โดยออกจากวัดที่เป็นสำนักเดิมไปนั่งปฏิบัติธรรมในที่วิเวก 15-30 วัน เรียกว่า **“รุกขมูล”** ดังเช่นเมื่อครั้งที่พระมหาธาตุเจ้าหอแก้ว หลักคำเมืองอุบลราชธานีมรณภาพ รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ **พระอริยวงศาจารย์(สู้ย)** รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่เป็น **“พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมก”** มาเป็นหลักคำเมืองอุบลฯ สถิตที่**วัดป่าน้อย(วัดมณีวนาราม)** ซึ่งได้มีการย้ายสำนักศูนย์กลางการปกครองสงฆ์และการศึกษามาอยู่ที่วัดป่าน้อยแห่งนี้ และเมื่อท่านได้โปรดมานั่งรุกขมูล บริเวณป่าที่สังกัดจากวัดป่าน้อยจึงได้สร้าง**วัดทุ่งศรีเมือง**ขึ้น โดยพระอริยวงศาจารย์(สู้ย)ผู้นี้ เป็นพระภิกษุเมืองอุบลฯ ที่ได้เรียนพระปริยัติธรรมสำนักวัดสระเกศฯ ในกรุงเทพฯ จนสำเร็จเปรียญ 3 ประโยค ท่านจึงได้นำขนบธรรมเนียมและศิลปวัฒนธรรมแบบรัตนโกสินทร์กลับมาเผยแพร่ ตั้งการสอนพระปริยัติธรรม หนังสือไทย และเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญทางสถาปัตยกรรมไทย เป็นผู้นำชุมชนในการสร้างลิม สร้างพระพุทธรูปจำลอง สร้างหอไตร ณ วัดทุ่งศรีเมือง อันเป็นศาสนาครันแบบสำคัญที่นำศิลปะแบบเมืองหลวงเข้ามาผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่นเป็นแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี ที่ได้เป็นต้นแบบของศาสนาครันแห่งอื่นๆ อีกหลายแห่งในพื้นที่ใกล้เคียง จากการที่ยุคนี้ พระสงฆ์ในเมืองอุบลราชธานีได้ไปศึกษาพระศาสนาในกรุงเทพฯ และได้รับเอาขนบธรรมเนียมจากกรุงเทพฯ กลับมาเผยแพร่ยังเมืองอุบลราชธานีและพื้นที่ใกล้เคียงนี้ จึงได้เรียกว่า **“พระครองไทย”** และนอกจากวัดทุ่งศรีเมืองแล้ว สมัยพระพรหมวรราชสุริยวงศ์(ทิดพรหม) ยังมีการสร้าง **วัดใต้เทิง** ในตัวเมืองอุบลฯ และ**วัดเลียบ** ที่สร้างขึ้นสมัยพระพรหมวรราชวงศา(กุทอง) เจ้าเมืองอุบลฯ คนที่ 3 ในตัวเมืองอุบลราชธานี เช่นกัน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพุทธศาสนาในประเทศไทย คือ พระวชิรญาณ(ภิกขุรัชกาลที่ 4) ทรงสถาปนาพุทธศาสนาธรรมยุตินิกายขึ้นที่วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทนิกายนั้นได้แยกออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย และธรรมยุตินิกาย กระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองแห่งแรกในภาคอีสาน ที่ได้รองรับการเผยแพร่พุทธศาสนาฝ่ายธรรมยุตินิกายจากเมืองหลวง จึงเรียกว่า **“พระครองมอญ”** อันเนื่องมาจากรัชกาลที่ 4 มีพระดำริขยายสาขาธรรมยุติไปยังท้องถิ่นที่ห่างไกลและทรงเห็นว่ามีภิกษุชาวอีสาน เกรงครัดคุณธรรมเป็นที่ไว้วางพระทัยได้ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระพรหมราชวงศา(กุทอง) เจ้าเมืองอุบลฯ คนที่ 3 อาราธนา

พระเถระท่าน**พนฺธุโล(ดี)** และท่าน**เทวธมฺมิ(ม้า)** ออกไปปฏิบัติธรรมและสร้าง “**วัดสุปฏิญนารามวรวิหาร**” ใน พ.ศ.2396 เป็นวัดธรรมยุติกายแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี⁵⁴ เมืองอุบลราชธานีจึงถือเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ธรรมยุติกายไปทั่วภาคอีสาน รวมทั้งการปกครอง และการศึกษาของคณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานีได้ย้ายสำนักมาอยู่ที่วัดสุปฏิญนารามฯ แห่งนี้ด้วย ต่อจากนั้น คณะอาณัติและเจ้าเมืองรุ่นถัดมาก็ร่วมกันสร้างวัดฝ่ายธรรมยุติกายขึ้นอีกมากมาย เช่น ในสมัยท่าน**พนฺธุโล(ดี)**เป็นเจ้าอาวาสวัดสุปฏิญนารามฯ มีการสร้างวัดธรรมยุติ 6 วัด คือ อุปฮาด(โท)สร้าง**วัดศรีทอง(วัดศรีอุบลรัตนศาสตร์าราม)** ราชบุตร(สู้ย)สร้าง**วัดสุทัศนาราม** พระพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ เจ้าเมืองอุบลฯคนที่ 4 สร้าง**วัดชัยมงคล** ในเขตเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้ก็มีการสร้างวัดนอกเมืองอีกหลายแห่ง เช่น **วัดสระแก้ว** เมืองพิบูลมังสาหาร(ปัจจุบันเป็นอำเภอ ในจังหวัดอุบลราชธานี) **วัดหนองใน**เมืองมหาชนะชัย(ปัจจุบันเป็นอำเภอ ในจังหวัดยโสธร) และสมัยท่าน**เทวธมฺมิ(ม้า)**ขยายวัดธรรมยุติออกไปได้อีก 5 วัด ได้แก่ **วัดบ้านกลาง** **วัดบ้านผึ้ง** **วัดมหาธาตุยาราม** (3 วัดในจำปาศักดิ์) **วัดสร้างโตก**(ยโสธร) **วัดมหาชัย**(อุดรธานี) เป็นต้น โดยทั้งนี้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกายได้เข้ามามีอำนาจปกครองสังฆมณฑลในอุบลราชธานี และเกิดนโยบายเปลี่ยนแปลงนิกายสงฆ์ของพระเถระธรรมยุติรุ่นหลัง ขณะที่เจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่ให้ความเคารพแก่วัดโดยพยายามให้เท่าเทียมกัน เนื่องด้วยพระสงฆ์ทั้ง 2 นิกายนี้ เคยมีเรื่องทะเลาะบาดหมางกัน จนสมัยพระพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์(เจ้าหน่อคำ)เจ้าเมืองอุบลฯ คนที่ 4 จึงปรากฏว่า เมื่อผู้ใดดำริจะสร้างวัดฝ่ายธรรมยุติ ก็จะต้องสร้างวัดฝ่ายมหานิกายควบคู่กันไป ดังเช่น เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์สร้าง**วัดชัยมงคล**(ธรรมยุติ) เจ้าราชบุตร(หน่อคำ)ก็สร้าง**วัดทองนพคุณ**และ**วัดแจ้ง**(มหานิกาย)⁵⁵ เป็นต้น

พ.ศ.2434 ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร ข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการหัวเมืองลาวกาว เสด็จมาประทับ ณ เมืองอุบลราชธานี โปรดเกล้าฯให้**พระอริยวิจิตร(ธมมรักขิต อ่อน)** มาเป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลราชธานีรูปแรก สำนักอยู่ที่วัดศรีทอง และให้ท่าน**พระครูวิจิตรธรรมภาณี** [ภายหลังคือ**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจันโท)**] ไปเป็นเจ้าคณะเมืองนครจำปาศักดิ์⁵⁶

ในขณะที่ธรรมยุติกายกำลังเฟื่องฟู พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วย **พระอาจารย์สีทา** **ชยเสโน** **พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล** **พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต** ได้นำธรรมเนียมปฏิบัติเดิมของอีสานผสมผสานเข้ากับแนวทางของธรรมยุติกาย จนเกิดเป็นสงฆ์สำนักวัดป่าขึ้นในภายหลัง ซึ่งมีวัตรปฏิบัติอันโดดเด่น ดังเช่น การบำเพ็ญภาวนาสถิระ วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบและปัญญา การดำรงชีวิตเรียบง่าย สันโดษ รักษาภาวะเบียบเคร่งครัด ซึ่งถือเป็นชนบทของพระป่าอีสานอันเป็นแนวทางที่ได้รับการยกย่องนับถือโดยทั่วไป ซึ่งได้เกิดวัดสายวิปัสสนาธุระขึ้น เช่น **วัดบูรพา** เมืองอุบลราชธานี ที่สร้างในปี พ.ศ. 2439 โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงสร้างเพื่อเป็นสำนักของท่านอาจารย์สีทา [และได้สร้าง**วัดสารพัดนึก**(มหานิกาย)ให้เป็นที่สำนักของภิกษุม้า พุชชาของหม่อมเจียงคำ พระชายาของพระองค์ ตามนโยบายการสร้างวัดดังที่กล่าวมา] หรือ **วัดหนองป่าพง** อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี(สร้าง พ.ศ. 2497 โดยพระอาจารย์ชา สุภทฺโท ศิษย์อาจารย์มั่น ภูริทัตโต) เป็นต้น

⁵⁴ วิโรฒ ศรีสวัสดิ์, **ส่วนประคับคองสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี** (ในเขต อ.เมือง) (ม.ป.ท., 2536), หน้า 9.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁵⁶ ธนาคารกรุงเทพ, **อุบลราชธานี 200 ปี**, หน้า 117.

ท่านพระอริยกวี(ธมมรักขิต อ่อน) ได้วางระเบียบปกครองคณะสงฆ์แขวงเมืองอุบลราชธานี โดยจัดหมวดหมู่และทำบัญชีพระสงฆ์ส่งกระทรวงและห้ามลัทธิประเพณีบางประการที่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น ห้ามมิให้พระสงฆ์สามเณรเกี่ยวข้องกับงานบุญบั้งไฟ เสังกลอง(แข่งกลอง) แข่งเรือและเลี้ยงม้า ท่านได้ตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมขึ้นจำนวนมาก รวมทั้งได้ขยายวัดให้กว้างขวางออกไป⁵⁷ เกิดวัดธรรมยุตินิกายอีก 5 วัด ได้แก่ **วัดใต้**และ**วัดเลียบ**(เดิมเป็นมหานิกาย) **วัดบูรพา**(สายวิปัสสนาธุระ) **วัดบ้านคูเมือง**และ**วัดบ้านหวาง**(อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี) ฝ่ายทาง**พระอุบาลีคุณูปมาจารย์** เจ้าคณะใหญ่ นครจำปาศักดิ์(เมื่อครั้งยังเป็นของประเทศไทย) ได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาบาลีและไทยที่นครจำปาศักดิ์และจังหวัดอุบลราชธานีอีกหลายแห่ง นับเป็นการแสดงถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ชุมชนอีสานโดยแท้ กล่าวได้ว่าเมื่อสิ้นสมัยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจันโท) ปราบกฏวัดธรรมยุตินิกายในอุบลราชธานีและบริเวณใกล้เคียงถึง 18 วัด⁵⁸

ปี พ.ศ.2446 พระอริยกวี(ธมมรักขิต อ่อน)มรณะภาพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจันโท) มาดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอีสาน เนื่องจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลอีสาน เห็นว่ามณฑลอีสานควรจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ได้แล้ว ถัดมา 1 ปี โปรดเกล้าฯ ให้พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจันโท)กลับไปครองวัดบรมนิวาส และให้**พระศาสนดิลก(อ้วน ติสฺโส)**(ศิษย์ท่านพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ภายหลังคือ**สมเด็จพระมหาธีรวงศ์(ติสฺสเถระ)**) ทำหน้าที่แทนเจ้าคณะมณฑลอีสานอยู่ 1 ปี แล้วทรงโปรดฯ ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอีสาน ซึ่งท่านเป็นพระมหาเถระชาวอุบลราชธานีที่สำคัญรูปหนึ่ง ท่านดำรงตำแหน่งสังฆนายกองค์แรกของประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2484 ได้รับความนิยมนยกย่องเคารพอย่างสูงจากชาวอีสาน เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบการพระศาสนาให้เรียบร้อย โดยท่านได้ไปจัดกิจการพระศาสนาอยู่ ณ วัดสุปฏิหาราม เมืองอุบลราชธานี ได้แก่ การจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ให้เป็นหมวดหมู่คณะ คือ กำหนดวัดต่างๆ ในมณฑลอีสานให้เป็นหมวด แขวง และเมืองหรือจังหวัดรวมเข้าเป็น 1 มณฑล ให้ภิกษุ สามเณรและศิษย์วัดนั้นๆ ขึ้นต่อพระอธิการ(เจ้าอาวาส) พระอธิการรวมขึ้นต่อเจ้าอธิการ(เจ้าคณะหมวด หรืออุปัชฌายะ) เจ้าอธิการรวมขึ้นต่อเจ้าคณะแขวง เจ้าคณะแขวงรวมขึ้นต่อเจ้าคณะมณฑล การให้ความรู้แก่กุลบุตรเรื่องภาษาบาลีและภาษาไทย หรือการกำหนดกฎระเบียบอันเคร่งครัดต่อการบวชพาและอุปสมบทให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยจริงๆ การประกาศยกเลิกสมณยศอย่างโบราณโดยเด็ดขาด เป็นต้น⁵⁹

จนกระทั่งปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา การปกครองคณะสงฆ์ได้มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงเป็นแบบมหาเถรสมาคม มีการปรับปรุงแก้ไขอีก 2 ครั้งในปี พ.ศ.2484 และ พ.ศ.2504 พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับตราบเท่าทุกวันนี้⁶⁰

ขนบธรรมเนียมของพุทธศาสนาแบบ **"พระครองลาว พระครองไทย พระครองมอญ"** ทั้ง 3 แบบ ในพื้นที่เมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ได้ปรากฏผสมผสานอยู่ในวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมาจนยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ รูปแบบธรรมเนียมศาสนาที่มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างมาก คือ รูปแบบ "พระครองลาว" อันเนื่องมาจากเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่รับธรรมเนียมปฏิบัติตามแบบวัฒนธรรมล้านช้าง จากกลุ่มชนชายวัฒนธรรมไท-ลาว รุ่นบรรพบุรุษ ซึ่งสอดคล้องกับการถือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ที่ได้รวมถึง

⁵⁷ วิโรฒ ศรีสวัสดิ์, ส่วนระดับสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง), หน้า 9.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁶⁰ ธนาคารกรุงเทพ, อุบลราชธานี 200 ปี, หน้า 118-119.

ฮีดวัดคองสงฆ์ อันเป็นหลักสำคัญของบุคคลที่ต้องยึดถือปฏิบัติต่อพุทธศาสนาด้วย ขณะเดียวกันตามแนวทางวัฒนธรรมล้านช้างก็ให้ความเคารพต่อบรรพบุรุษ ผีฟ้า พญาแถน ผีปู่ตา ผีตาแฮก มีประเพณีทำบุญอุทิศให้มิได้ขาด แสดงถึงความสำคัญของพุทธศาสนาที่เป็นแกนหลักในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ซึ่งประสานสัมพันธ์กับชนบจารีตประเพณี และระบบความเชื่อดั้งเดิม จนไม่สามารถแยกขาดจากกันได้

2.9 ความเชื่อ

การอพยพเคลื่อนตัวของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวจากตอนเหนือและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงลงมาสร้างบ้านแปงเมืองจนกลายเป็นบรรพบุรุษของชาวอีสานและชาวเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญในที่สุด ซึ่งชนกลุ่มนี้มีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง ตลอดถึงการนับถือศาสนาและคติความเชื่อดั้งเดิมสืบทอดโยงต่อกันมามิได้ขาดสาย เช่นเดียวกับชุมชนไท-ลาวทั้งหลายแถบบริเวณล้านนา ล้านช้าง และสิบสองปันนาทางตอนใต้ของจีน กระทั่งได้มาผสมผสานกับคติความเชื่อของคนพื้นถิ่นเดิม จำพวกกุย ข่า ส่วย หรือขอม แล้วคลี่คลายกลายเป็นวัฒนธรรมความเชื่อของคนอีสานในแบบเฉพาะตน แต่ก็ยังสืบรากเหง้าตามรูปแบบของคติความเชื่อของกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏให้เห็นได้ในยุคปัจจุบันนี้ ได้แก่

2.9.1 การถือผี ผีฟ้าพญาแถน

ชาวอีสานทั้งหมดจนถึงแถบจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ มีการนับถือพญาแถน คือ ผีฟ้า ก็คือเทวดาผู้ดูแลบันดาลน้ำฝนในการทำสิกรรม

นอกจากนี้ในชุมชนอีสาน ยังมีการนับถือผีอีกหลายประเภท เช่น ผีเมเหล็กข์ ผีหลักเมือง ซึ่งคำว่า "เมเหล็กข์" หมายถึง เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองรักษาให้ความร่มเย็นแก่คนในโลกมนุษย์ ชั้นสูงสุดคือพระอิศวร และทำวจตุโลกบาลทั้ง 4 ชั้นรองลงมาได้แก่ ผีเมเหล็กข์หลักเมือง หมายถึง วิญญาณของพระมหากษัตริย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งผีเมเหล็กข์สำคัญของเมืองอุบลราชธานี ได้แก่ เสด็จเจ้าหอคำ เมเหล็กข์หลักเมืองอุบลราชธานี หรือเจ้านอภักษัตริย์ (พระเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร)เจ้านครจำปาศักดิ์องค์แรก (ในสมัยพระประทุมฯ สร้างเมืองอุบลฯ ได้สร้างหอมเหล็กข์หลักเมืองไว้ที่ด้านมะขามใหญ่ สามแยกใกล้โรงต้มกลั่นสุราก็่า ทางตะวันออกของวัดกลาง) หากเป็นวิญญาณของสามัญชนผู้ทำความดี จะเรียกว่า "ผีปู่ตาบ้าน ผีปู่ตาเมือง" เป็นต้น การนับถือผีเมเหล็กข์เป็นการนับถือผีบรรพบุรุษ ปรากฏในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ (ดังจะกล่าวต่อไป) อันเป็นธรรมเนียมเดิมของชาวอีสาน ซึ่งเชื่อว่า ผีบรรพบุรุษจะคุ้มครองปกปักรักษาให้ความร่มเย็นแก่บุตรหลานไพร่ฟ้าประชาราษฎร ในหมู่บ้านบางแห่งจะพบศาลผีเล็ก ๆ ใต้ต้นไม้ใหญ่เรียก "หอเสื้อบ้าน" อันเป็นที่สิงสถิตย์อยู่ของ "ผีเสื้อบ้าน" คือ เทวดาผู้รักษาดูแลหมู่บ้าน หากเป็นระดับเมืองก็จะเรียกว่า "ผีเสื้อเมือง-ทรงเมือง" หรือ "เทวดาเมือง" โดยปกติจะมีการบวงสรวงเลี้ยงบูชาผีเมเหล็กข์หลักเมืองปีละครั้ง ในวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 6 จนถึงเดือน 6 เดือน 7 ของทุกปี เรียกพิธีการเลี้ยงช่วง เลี้ยงปาง (คำว่าเลี้ยงปาง หมายถึง การบวงสรวงเจ้าเมเหล็กข์ของเมืองนั้น ติดตามไปคุ้มครองให้ปลอดภัย และชนะข้าศึกศัตรู เมื่อตั้งทัพที่ใด แม่ทัพ นายกองจะสร้างหอ หรือ ศาลชั่วคราวให้เป็นที่ประทับของเจ้าเมเหล็กข์)⁶¹ ภายหลังการปฏิรูปการปกครอง เกิดกรณีกบฏผีบุญผีบาป พ.ศ. 2444 สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ยกเลิกพิธีการนี้ และมีข้อกำหนดมิให้ทรงเจ้าเลี้ยงผี หอผีต่างๆได้

⁶¹ คณิงนิตย์ จันทบุตร, "พุทธศาสนาในอุบลราชธานี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," ใน เอกสาร สัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี (26-28 กันยายน 2531 ณ ห้องประชุมอาคารหอสมุด วิทยาลัยครูอุบลราชธานี), หน้า 442-445.

ถูกรื้อถอน รวมทั้งห่อหุ้มเหล็กหลักเมืองอุบลฯ หรือถูกปล่อยทิ้งร้าง ภายในบ้านเรือนผู้คนจึงต้องมีห้องห่อหุ้มเหล็ก ทำการบวงสรวงเป็นการภายใน เพิ่งจะฟื้นฟูขึ้นมาใหม่มีการบวงสรวงหลักเมืองเมื่อ 7-8 ปีที่ผ่านมา⁶²

การนับถือผีบ้าน เช่นสรวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้ปกป้องรักษาลูกหลาน มีการตั้ง“ดอนเจ้าปู่” หรือ“ดอนปู่ตา”เลือกชัยภูมิที่มีโคกน้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่หนาที่บรุ่มครึ้ม ตั้งตุง ศาลหรือศาลาเป็นที่สถิตของ เจ้าปู่ทั้งหลาย สถานที่นับถือเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครรูกกล้าหรือตัดต้นไม้หรือแสดงวาจาหยาบคายไม่ได้ ปู่ตาจะลงโทษ กระทำให้เจ็บหัว ปวดท้อง เป็นต้น คำว่า“ปู่ตา”ย่อหมายถึง ญาติฝ่ายบิดาหรือปู่-ย่า กับญาติฝ่ายมารดา คือ ตา-ยาย รวมเป็นปู่-ย่า-ตา-ยาย ซึ่งคนทั้ง 4 นี้เวลามีชีวิตอยู่ก็เป็นที่เคารพนับถือของลูกหลาน ครั้นเมื่อตายไป ลูกหลานก็ยังนับถืออยู่(บ้างก็เรียกว่า“ผีเชื้อ”) จึงปลุกหอให้ท่านอยู่ ทั้งนี้จะมีพิธีเลี้ยง“ผีปู่ตา” กระทำในเดือน 7⁶³

มีการเซ่น“ผีอฮัก”คือ เทพารักษ์ให้ดูแลคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีแสง(อยู่เย็นเป็นสุข) ตลอดกาล⁶⁴ ซึ่งผีที่สิงสถิตย์อยู่ตามป่า ได้แก่ ผีอฮักกมไม้ และ ผีโป่ง นอกจากนี้ก็ยังมีกรนับถือ “ผีตาแถก” ซึ่ง ถือว่าเป็นผีคุ้มครองที่นา ดูแลข้าวกล้าให้เจริญงอกงาม ขับไล่ศัตรูข้าวพวก นก หนู ปูนา ไม่ให้มาทำลายต้นข้าว ความเชื่อเกี่ยวกับผีอื่นๆ ได้แก่ “ผีนางธรรณี” ที่เป็นผีที่ชาวบ้านชาวเมืองอัญเชิญขึ้นเพื่อคุ้มครอง รักษาสัตว์เลี้ยงในบ้าน “ผีโพรง”หรือ“ผีกระสือ” “ผีปอบ”ที่เกิดจากคนที่มีคาถาอาคมแรงกล้าสามารถฆ่าคนอื่นได้ เมื่อฆ่าแล้วไม่มีการปิดเป่าล้างโทษ จึงกลายเป็นผีปอบ)⁶⁵ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องการตั้ง “บือบ้าน” หรือ“หลักบ้าน” เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน หรือแม่แต่ภายใน วัดก็ยังมี “บือวัด” หรือ “หลักเส” เป็นความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นของชาวอีสานเกี่ยวกับเรื่องผี เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยมีคนล้มตายผิดปกติขึ้นในหมู่บ้าน หรือเกิดเหตุวุ่นวายทะเลาะวิวาทตีรันฟันแทงกัน ถือกันว่า หลักบ้านหลัก เมืองไม่ดีไม่เที่ยงตรง ต้องตอกหลักบ้านนั้นให้เที่ยงตรง มีการสวดมนต์เลี้ยงพระสงฆ์ แล้วหาหลักไม้แก่นมา 1 หลัก จะเขียนคาถาหรือยันต์ใส่ก็ได้ตามแต่เห็นสมควร สถานที่ใช้ประกอบพิธีคือศาลากลางบ้าน มีการสวดญัตติ เสาก่อนจะเอาลงดิน⁶⁶ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าการปัก“บือบ้าน”หรือ“บือวัด”นี้ อาจสืบจากคติการปักหินตั้งแต่ โบราณอันเป็นคติทางพุทธสืบเนื่องมาสู่การปักเสมาหินแบบทวารวดีที่ปรากฏในภาคอีสานโดยทั่วไป (คุณตา บำเพ็ญ กล่าวไว้ในธรรมเนียมอีสาน ไม่มีหลักเมือง หลักเมืองเป็นลัทธิความเชื่อที่ถือตามแบบอย่างกรุงเทพฯ โดยการนำเข้ามาของข้าราชการจากเมืองหลวง และข้าราชการหัวเมืองอีสานเองได้ยึดถือปฏิบัติตาม)⁶⁷

ในขณะที่เดียวกัน วันพระ วันโกน วันสำคัญทางพุทธศาสนาหรือวันบุญประจำเดือนตามฮีต 12 ต่างๆ ก็มีอุบาสกอุบาสิกา มาถือศีล ฟังธรรมอยู่ ณ หอแจกของวัดในหมู่บ้านมิได้ขาด นอกจากนี้ยังนิยมให้ ลูกหลานบวชเรียนตั้งแต่ยังเป็นสามเณร และมีมากมายที่ได้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์ครองเพศสมณะอยู่ตราบจน มรณภาพ ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตทางความเชื่อของคนอีสานที่นับถือพุทธศาสนาไปพร้อมกับการนับถือผีหรือ วิญญาณบรรพบุรุษไปด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน⁶⁸

⁶² สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 26 มิถุนายน 2549.

⁶³ วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, หน้า 23.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁶⁵ คณินันต์ จันทบุตร, “พุทธศาสนาในอุบลราชธานี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475,” ใน **เอกสาร**

สัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี, หน้า 442.

⁶⁶ วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, หน้า 23.

⁶⁷ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 26 มิถุนายน 2549.

⁶⁸ วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, หน้า 23.

2.9.2 การให้ความเคารพต่อสถานที่หรือสิ่งปลูกสร้างเดิม

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งในเรื่องการสร้างบ้านแปงเมืองของชาวอีสานมาแต่โบราณ คือ กลุ่มชาวอีสานผู้ที่มีรากเหง้าจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว จะให้ความสำคัญต่อความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ หากมีการอพยพมาตั้งหมู่บ้านในพื้นที่หนึ่ง แล้วได้พบว่าบริเวณนั้นเคยเป็นเขตการปักเสมาหินตั้งหรือเป็นบริเวณที่เคยมีการสร้างปราสาท ศาสนสถานต่างๆ ในอดีต เมื่อครั้งที่อิทธิพลแบบทวารวดีและเขมรได้แผ่เข้ามายังภาคอีสาน ชาวอีสานมักจะไม่รื้อถอนทำลายศาสนสถานเหล่านั้นทิ้ง แต่มักจะถูกปรับเป็นการใช้ประโยชน์ตามแนวทางพุทธศาสนาและตามคติความเชื่อของคนตนในปัจจุบัน เช่น มีการสร้างพระธาตุ สิม วิหาร ทับ ณ บริเวณเนินโบราณที่มีการปักเสมาหรือบริเวณที่มีศาสนสถานโบราณเดิม ด้วยมีความเห็นพ้องว่าเป็นสถานที่เก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์มาแต่อดีต หรือการนำเอาโบสถ์มาโบสถ์มาโบสถ์เหล่านั้นไปเป็นหลักเสมาของสิมในวัดไปเป็นหลักเมืองหรืออำเภอในท้องที่ของตน หรือการสร้างศาลปู่ตาขึ้นในบริเวณดังกล่าว เพื่อแสดงว่าเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ห้ามผู้ใดกระทำการลบหลู่ จะได้รับการลงโทษจากผีปู่ตา⁶⁹ เป็นต้น คติความเชื่อแบบดั้งเดิมเหล่านี้มีพื้นฐานจากวัฒนธรรมแบบพุทธศาสนาผสมผสานกับการถือผีของชนท้องถิ่น ในปัจจุบันตามกำแพงวัดบางวัดก็จะพบการบรรจุอัฐิผู้ล่วงลับในรูปโบสถ์มา อันเป็นการระลึกถึงผู้ตาย ซึ่งก็นับเป็นตัวอย่างของการสื่อให้เห็นระบบความเชื่อแบบโบราณของคนอีสานได้อย่างดี

2.9.3 ความเชื่อในการปลูกเรือน

ความเชื่อทางสถาปัตยกรรมในการปลูกเรือนของชาวอีสานนั้น มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าแขนงอื่นที่มีมาแต่โบราณกาล แม้ว่าในปัจจุบันจะคลายความนับถือจนเกือบจะสูญหายไปแล้วก็ตาม เช่น การเลือกเสาขวัญ เสาแอก(เสาเอก)ในการสร้างบ้าน ไม่ต้องห้ามในการสร้างบ้านเรือน ความเชื่อในการกำหนดวันในการตัดไม้ การทำนายไม้ล้ม การตั้งชื่อเสาเรือน วันเวลาอันเป็นมงคลในการปลูกเรือน เป็นต้น⁷⁰

2.9.4 ความเชื่อเรื่องไม้มงคล เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ฯลฯ

ในการสร้างบ้านแปงเมืองของชาวอีสาน มีความเชื่อที่สืบมาแต่กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว รุ่นบรรพบุรุษคือ การเลือกเสาแอกในการปลูกเรือน ที่ต้องเลือกเอาไม้ที่เกิดในที่ราบเรียบ ไบไม่ระเกะระกะกับต้นอื่น ลำต้นปลอดเกลี้ยง ไบดกมองดูคล้ายพระสงฆ์ขึ้นทางร่ม กิ่งไบไม่เหี่ยวแห้ง มีนกหนูและมดดำอาศัยอยู่มาก หากได้ไม้แบบนี้มาทำเสาแอกของเรือน เจ้าของเรือนจะร่ำรวยอุดมด้วยทรัพย์สิน และการเลือกเสาสำคัญอันดับสอง คือ การเลือกเสาขวัญ ที่จะต้องเลือกไม้ที่เกิดบนดินสูงเล็กน้อยแล้วลาดต่ำลงมาทุกด้าน มีลำต้นสูงกว่าทุกต้น กิ่งไบไม่เหี่ยวแห้ง เวลาสังัดไม่มีลมพัดจะมีไบหนึ่งไหวติงอยู่ไม่ขาดระยะ หากได้ไม้ชนิดนี้มาเป็นเสาขวัญ เจ้าของเรือนจะมั่นคงมั่งมีศรีสุข⁷¹

ไม้อ้อที่ห้าม ได้แก่ ไม้ที่ตัดในฤดูฝน ไม้ที่เกิดบนจอมปลวก ไม้จมนดินฝังอยู่ในหนองน้ำ ไม้ตายยืน หรือไม้ที่ล้มเอง ไม้ที่อยู่ในน้ำ ไม้ฟ้าผ่า ไม้ขอนที่ล้มเอง ไม้มีโกน(โพรง) ไม้ปลายเป็นง่ามหางปลา ไม้มีเครือไม้เกี่ยว ขึ้นไปตลอดยอด ไม้ใกล้เจ้าปู่ ใกล้ผีเสื้อเมือง-ทรงเมือง ไม้ใกล้หอใกล้น้ำ ไม้เสียดสีกันเสียดอยู่ตลอดเวลา ไม้เหล่านี้หากมีความจำเป็นต้องนำมาทำวิหาร ศาลา กุฏิ หรือปะรำพิธี จะเกิดโทษแก่ผู้หลักผู้ใหญ่ หากเอามาทำ

⁶⁹ ศรีศักร วัลลิโภดม, *แจหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย แอ่งอารยธรรมอีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2546), หน้า 347-348.

⁷⁰ วิโรฒ ศรีสุโร, *ลิมอีสาน*, หน้า 57.

⁷¹ วิโรฒ ศรีสุโร, *สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว*, หน้า 57.

สะพานจะเกิดโทษแก่เจ้าบ้าน เจ้าบ้านจะเสื่อมถอยยศศักดิ์⁷² ในปัจจุบันหาไม้มาทำเรือนได้ยาก ก็ต้องขอขมาก่อนจะลงมือตัดไม้ ให้หาหมากคำยากอก ขอเอาจากรุกขเทวดาผู้ดูแลต้นไม้ ต้องการดีงามอย่างไรก็ว่าไป ทำอย่างนี้ก็จะเป็นสุข

2.9.5 ความเชื่อเรื่องสัตว์มงคล หรือ อมนุษย์

2.9.5.1 นาค

สาเหตุที่สำคัญของการยึดคติเรื่องนาคก็คือ กลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยเดิมกินอยู่กับแม่น้ำสายใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ คือ แม่น้ำโขง ซึ่งในภาษาจีน จะเรียกแม่น้ำโขงว่า “จิวหลงจาง” ที่แปลว่า มังกรทั้งเก้าหรือนาคเก้าตัว ส่วนในคติความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนในสิบสองปันนาอันเป็นดินแดนแถบเดียวกันกับจุดกำเนิดของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวนั้น มีความเชื่อวานาคเป็นสัตว์ประเสริฐสุด เคยให้ความคุ้มครองป้องกันพระพุทธเจ้าในอดีต อาศัยอยู่ในผืนน้ำใต้แผ่นดิน เป็นเมืองที่มีศีลธรรมอันดี⁷³ อีกทั้งตำนานการเกิดเมืองต่างๆในแถบภูมิภาคนี้ ก็ปรากฏการกล่าวถึง“นาค”เป็นผู้สร้างเมือง ทั้งตำนานล้านนาล้านช้าง ตลอดจนการเกิดเมืองในภาคอีสานและการเกิดแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี อันเป็นแม่น้ำ 3 สายหลักในภาคอีสาน ก็ล้วนมีตำนานกล่าวถึงการเลื้อยของพญานาคที่นำมาสู่การเกิดแม่น้ำทั้ง 3 สายที่หล่อเลี้ยงดินแดนแห่งนี้มาอย่างช้านาน ในอีกแง่มุมหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่า ชาวอีสานได้รับวัฒนธรรมเรื่องของนาคมาจากวัฒนธรรมเขมร ที่เคยเข้ามาแผ่อิทธิพลในดินแดนแถบนี้ในสมัยโบราณ โดยชาวเขมรนั้นมีความเชื่อว่า “พระยานาค”เป็นบรรพบุรุษของชาวขอมและเป็นผู้ปกป้องอาณาจักรเขมร

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า“นาค”เป็นสัตว์มงคลตามคติความเชื่อหนึ่งของคนแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาแต่โบราณ เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ อันเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนและนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำมาหากิน คอยดูแลปกป้องรักษาเมืองและพุทธศาสนา “นาค”จึงมีความสำคัญในระบบความเชื่อของชาวอีสาน จนมีคำเรียกขานว่า“พระยานาค” หรือ “พญานาค” เป็นการยกย่องเชิดชู รวมทั้งการแสดงออกมาในรูปแบบวัฒนธรรมทางกายภาพ ในสายงานศิลปะต่างๆ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตได้ว่า“นาค”มักถูกนำมาใช้ประกอบในงานสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวอยู่เสมอ เช่น ซ่อฟ้า โหง่ คันทวย รวบบันได พระประธาน ฮางฮวดสงฆ์(รางวัลสงฆ์) สัตพัน หรือลวดลายประดับองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและลายประดับครุภัณฑ์ต่างๆ เช่น ลายฝ้าเพดาน ธรรมาสัน เป็นต้น

2.9.5.2 นกหัสดีลิงค์

ความเชื่อเรื่อง“นกหัสดีลิงค์”หรือในภาคอีสานเรียก“นกสั๊กกะไดลิงค์”(ในล้านนาเรียก“นกหัสดีลิงค์”หรือ“นกหัสดีลิงค์” บ้างก็เรียกนกหัสถ์หรือนกหัส) เป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจากกลุ่มคนไตในนครเชียงรุ่งแสนหวีฟ้าทางเหนือ และแพร่ขยายเข้าสู่อาณาจักรล้านนาจนกระจายตัวสู่ลุ่มน้ำโขงเข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้าง จนกระทั่งสืบมาจนถึงบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนล่างแถบเมืองอุบลราชธานี นกหัสดีลิงค์นี้ถือเป็นสัตว์หิมพานต์ ลักษณะเป็นนกยักษ์ตัวเป็นนก หัวเป็นช้าง มีแรงเท่ากับช้าง 5 เชือก กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร โดยเฉพาะชอบเนื้อมนุษย์ ซึ่งตามตำนานเดิมนั้นกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งที่มีการประกอบพิธีศพกษัตริย์เมืองเชียงรุ่งได้มีการอัญเชิญพระศพเพื่อประกอบพิธีถวายพระเพลิง ได้มีนกหัสดีลิงค์จากป่าหิมพานต์บินโฉบมาแย่งพระศพ

⁷² ธรรมศาสนานิก. (ม.ป.ท., 2534), ไม่มีเลขหน้า. อ้างถึงใน วิโรฒ ศรีสู่ไร, สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว. (ม.ป.ท., 2534), หน้า 58.

⁷³ วิโรฒ ศรีสู่ไร, สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว, หน้า 64.

พระมหาลีให้เหล่าเสนาอำมาตย์และทหารเข้าต่อสู้ที่ไม่สามารถแย่งพระศพคืนได้ จนกระทั่งเจ้านางสีดา บุตรีของพระมหาราชครูซึ่งมีฝีมือด้านการยิงศร ก็อาสาเข้าต่อสู้ ยิงศรใส่อกนักษัตรดิถีตาย พระมหาลีจึงโปรดให้ประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระศพของกษัตริย์พร้อมกับนักษัตรดิถี อธิษฐานความเชื่อนี้ได้สืบทอดจนกลายเป็นธรรมเนียมของเจ้านายระดับสูงในเมืองอุบลราชธานี(รวมยโสธรและอำนาจเจริญ) คือเมื่อถึงแก่สัญกรรมแล้วให้ทำเมรุรูปนักษัตรดิถีประกอบห่อแก้วแล้วอัญเชิญพระศพขึ้น ชักลากออกไปบำเพ็ญกุศลครบ 3 วัน แล้วจึงเผา ณ บริเวณทุ่งศรีเมือง ก่อนเผาจะต้องมีพิธีผ่านนักษัตรดิถีก่อน โดยมีขบวนแห่นางสีดา ซึ่งต้องเป็นผู้สืบทอดจากนางสีดา มีคันศรกับหมวกที่เป็นเครื่องหมายของการสืบทอด โดยขบวนแห่นางสีดาจะวนรอบนักษัตรดิถี 3 รอบ ยิงศรรอบละ 1 ดอก ครบ 3 ดอก ถือว่านักษัตรดิถีตายแล้ว จึงทำพิธีเผาทั้งศพทั้งนก

พิธีศพเมรุรูปนักษัตรดิถี ได้สืบทอดมา จนกระทั่งสมัยพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ประจำเมืองอุบลราชธานี โปรดให้ยกเลิกพิธีด้วยเห็นว่าเป็นการเทียบเสมอเหมือนกับพิธีในพระนคร ยกเว้นแต่เมื่อพระเถระผู้ใหญ่มรณภาพ ให้มีการจัดพิธีศพแบบนักษัตรดิถีได้⁷⁴

2.9.5.3 ช้างเอราวัณ

ช้างเอราวัณเป็นสัตว์ที่พบมากในงานสถาปัตยกรรมอีสาน ซึ่งมักจะปรากฏในรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ซึ่งช้างเอราวัณเป็นสัตว์พาหนะของพระอินทร์ ในภาคอีสานมักใช้รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประดับส่วนสีหน้า(หน้าบัน)ของศาสนาคาร ซึ่งเปรียบคล้ายกับหน้าบันรูปนารายณ์ทรงสุบรรณที่นิยมใช้กับสถาปัตยกรรมเมืองหลวงภาคกลาง รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณนี้ มักปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้างในประเทศลาวเช่นกัน โดยสื่อความหมายถึงเจ้าหรือกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง⁷⁵ ดังเช่น เมืองจำปาศักดิ์ก็ใช้รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณเป็นตราประจำเมือง อีกนัยหนึ่งนั้นอาจหมายถึง ช้างเอราวัณคอยปกป้องรักษาดูแลพระพุทธรูป รักษาหนังสือพระธรรม คัมภีร์พระไตรปิฎก อันเป็นของศักดิ์สิทธิ์ควรรักษา และถือเคารพไว้เหนือหัว ช้างเอราวัณจึงมักปรากฏเป็นองค์ประกอบส่วนยอดสีหน้าซึ่งเป็นที่สูงอยู่เสมอ⁷⁶

ในภาคอีสาน ตลอดจนถึงจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ก็มักจะพบรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประดับสีหน้าศาสนาคารเสมอ อันเนื่องมาจากการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมจากล้านช้างตามเชื้อสายกลุ่มชนไท-ลาว รุ่นบรรพบุรุษ ดังตัวอย่างเช่น สิม(หอพระบาท)วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี เป็นการสื่อถึงเชื้อเจ้านครจำปาศักดิ์เป็นผู้ร่วมสร้างวัด เป็นต้น

2.9.5.4 จระเข้

เรื่องเล่าของจระเข้ มีเรื่องราวกล่าวกันว่า สมัยพุทธกาล มีกษัตริย์เมืองหนึ่งเสด็จประกอบพระราชพิธีทอดกฐิน โดยได้เสด็จผ่านทางน้ำ เมื่อจระเข้ได้รับทราบข่าวการเสด็จทอดกฐินของกษัตริย์องค์นี้ ก็บังเกิดกุศลจิตอยากที่จะร่วมทำบุญทอดกฐินด้วย อันเนื่องมาจากเชื่อว่าตนจะได้รับส่วนกุศลผลบุญจากการร่วมทอดกฐินในครั้งนี้ จระเข้จึงขอพระราชทานอนุญาตตามขบวนเสด็จเข้าร่วมพิธีด้วย ซึ่งกษัตริย์พระองค์นั้นก็ทรงมีความชื่นชมยินดียิ่ง ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จระเข้ว่ายน้ำตามขบวนเรือเสด็จไปด้วย แต่เนื่องจากระยะทางอันไกลยังไม่ถึงวัดเสียที จนเจ้าจระเข้เกิดความเหนื่อยล้าไม่สามารถติดตามเสด็จต่อไปได้ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตถวายชื่อกับกษัตริย์เพื่อขอร่วมทำบุญถวายกฐินในครั้งนี้ ส่วนตนจะว่ายน้ำ

⁷⁴ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, “นกช้าง” ห้องจัดแสดงนิทรรศการถาวร, 19 เมษายน 2549. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁷⁵ สัมภาษณ์พระอาจารย์จันดี, วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, 17 พฤษภาคม 2549.

⁷⁶ สัมภาษณ์พระมหาบุญจันทร์ กิตติโสภณ, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, 20 พฤษภาคม 2549.

กลับไปอยู่ถิ่นเดิม กษัตริย์ทรงอนุญาตและได้ทำตามที่จะขอ พร้อมทั้งมีความยินดียิ่ง⁷⁷ ซึ่งเป็นเรื่องเล่าคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาในพุทธศาสนา ที่แม้สัตว์อย่างจะเข้ยังมีใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาถึงเพียงนี้ หากเราได้เกิดเป็นมนุษย์ในชาตินี้แล้วจะไม่แสดงออกซึ่งกำลังศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้อย่างไร จะเข้จึงสื่อถึงพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการเฝ้าปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา เราจึงมักพบเห็นจะเข้ในงานศิลปกรรม โดยเฉพาะองค์ประกอบประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมพนักบันไดทางขึ้นสิมหลายแห่ง ศาสนา เช่น สิมวัดแจ้ง เมืองอุบลราชธานี เป็นต้น

2.9.5.5 มอม

มอมเป็นสัตว์ในตำนานของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว มีรูปร่างคล้ายแมวผสมสิงโต เป็นพาหนะของเทพปักษุณนะเทวบุตร (เทพเจ้าแห่งฝนในคติล้านนา) ช่างปั้นบางครั้งก็ปั้นให้ดูคล้ายตุ๊กแกหรือค่าง รูปแบบศิลปะรับอิทธิพลจากจีน⁷⁸ โดยมักพบตัวมอมในสถาปัตยกรรมล้านนาอันถือเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสายกับสถาปัตยกรรมล้านช้างที่เป็นต้นสายวัฒนธรรมของคนอีสาน มอมจึงมาปรากฏเป็นส่วนประดับอยู่บริเวณพนักบันไดของศาสนาทางภาคอีสาน ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่นแต่ละคนที่ได้คิด สร้างตัวมอมออกมา มีรูปลักษณ์ที่แตกต่างกัน เหมือนสัตว์ผสมหลากหลายตามแต่จินตนาการของช่าง

มอม หรือ สิงห์มอม เป็นสัตว์หิมพานต์ ปรากฏให้เห็นในรูปของยันต์ที่ชายชาวไทย-ลาวโบราณนิยมสักบริเวณขาที่เรียก "สักขาลาย" หรือไม่ก็ปรากฏเป็นรูปปั้นตามซุ้มประตูวัด ตามฐานซุกชี ฐานพระเจดีย์ บางแห่งมีรูปเทวดายืนอยู่บนตัวมอม ซึ่งน่าจะเป็นเทวดาที่ชื่อ "ปักษุณนะ" เทพเจ้าแห่งฝน การที่มีรูปเทวดาองค์นี้ ก็เพราะมีความเชื่อว่าบ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์ฝนไม่ขาดฟ้า และมอมเป็นสัตว์พาหนะของเทพเจ้าแห่งฝน ดังนั้นในเชิงปฏิบัติทางวัฒนธรรมตามความเชื่อจึงมีการนำมอมมาแห่ตามพิธีกรรม เพื่อขอให้ฝนตก หากเกิดภาวะฝนแล้งชาวบ้านจะนำรูปสลักมอมขึ้นใส่เสลี่ยง จัดขบวนแห่รอบหมู่บ้าน มีการสาดน้ำตัวมอมให้ชุ่มตลอด ผู้ร่วมขบวนจะแสดงพฤติกรรมตลกคะนอง ผิดธรรมชาติ เช่น ชายแต่งกายเป็นหญิงนุ่งห่มเสื้อผ้ากลับหน้ากลับหลัง บางคนถือรูปอวัยวะเพศ บางคนแต่งหน้าทาปากเป็นที่ตลกขบขัน ด้วยเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้เทวดาร้อนใจและบันดาลให้ฝนตกในที่สุด ปัจจุบันการแห่มอมหาได้ยาก อาจเป็นเพราะสังคมเกษตรอ่อนกำลังลง แต่ก็ยังมีวิธีที่คล้ายกัน คือการจับแมวมมาแต่งหน้านุ่งผ้าใส่เสื้อ แล้วแห่แหนในลักษณะเดียวกัน ซึ่งปรากฏในกลุ่มคนไทถิ่นอื่นด้วย คือ พิธีแห่นางแมว⁷⁹

2.10 ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่น

ประเพณีท้องถิ่นชาวอีสานแถบเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ มีความแตกต่างจากภาคกลางตรงที่ขนบธรรมเนียมประเพณีของภาคกลางได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูและคัมภีร์พระมนุธรรมศาสตร์ มีลักษณะเป็นพราหมณ์มากกว่าพุทธ ดังเช่นพระราชพิธีสิบสองเดือน ส่วนขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานได้รับอิทธิพลล้านช้างจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวที่เป็นบรรพบุรุษ จะมีลักษณะความเป็นพุทธมากกว่า⁸⁰ ดังรายละเอียดของการถือศีตสิบสอง-คองสิบสี่ และประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ดังนี้ คือ

⁷⁷ สัมภาษณ์พระมหาบุญจันทร์ กิตติโสภณ, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, 20 พฤษภาคม 2549.

⁷⁸ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี <http://th.wikipedia.org/wiki/>

⁷⁹ <http://www.pantown.com/board.php> โดย: ผู้ใหญ่บ้าน [8 พ.ค. 50 16:46] (IP A:203.144.169.187 X:)

⁸⁰ ธนาคารกรุงเทพ, อุบลราชธานี 200 ปี, หน้า 111.

2.10.1 การถือศีตสิบสอง

ศีตสิบสอง หมายถึง ประเพณีที่ต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือนในแต่ละปี “ศีต”มาจากคำว่า“จารีต” ถือเป็นจรรยาบรรณของสังคม หากฝ่าฝืนก็จะมีผลผิด เรียกว่า ผิดศีต หมายถึง การผิดจารีต นั่นเอง ซึ่งการถือศีตสิบสอง ถือเป็นจารีตประเพณีหลักในการดำเนินชีวิตในแต่ละเดือนจนครบรอบปีของกลุ่มชาวอีสาน ที่ได้รับการสืบทอดมาจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวรุ่นบรรพบุรุษ เป็นแนวทางปฏิบัติที่แทรกตัวอยู่ในวิถีชีวิตโดยมีความเกี่ยวพันกับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น (ในประเทศลาว ต้นแบบวัฒนธรรมล้านช้าง ก็มีการถือประเพณีตามศีตสิบสองเช่นกัน) ดังนั้นเมื่อถึงช่วงการทำบุญตามการถือศีตในแต่ละเดือน วัดจะมีบทบาทสำคัญยิ่ง ทั้งในเรื่องของสถานที่อันเป็นศูนย์รวมและการพัฒนาจิตใจของคนในชุมชนคุ่มบ้านนั้น ได้อธิบายเรื่องศีตสิบสองในการปฏิบัติตลอดช่วงระยะเวลา 1 ปี ดังนี้

เดือนอ้าย(เดือนเจียง): บุญเข้ากรรม เริ่มเดือน**ธันวาคม** พระสงฆ์เข้ากรรม(ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ต้องอาบัติหมวดสังฆาภิเสกได้เข้ากรรมสรวาต่อคณะสงฆ์ เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตนและมุ่งประพฤติดนให้ถูกต้องตามพระวินัยต่อไป ภิกษุที่จะเข้ากรรมจะต้องจัดแจงสถานที่ให้สะอาด อาจทำเป็นกระท่อมเล็กๆ ให้น้ำกินน้ำใช้ไว้ให้เพียงพอที่จะเข้ากรรม โดยการอยู่ปริวาส(ค้างคืน) และจำศีลให้ครบกำหนด พุทธศาสนิกชนจะนำข้าวปลาอาหาร จตุปัจจัยไทยทาน ไปถวายภิกษุผู้เข้าอยู่ปริวาสกรรม จนกว่าท่านจะออกจากกรรม แล้วก็จัดให้มีการฟังเทศน์ มีการไปนั่งสมาธิที่วัด ตลอดจนการเลี้ยงผีต่างๆด้วย

เดือนยี่: บุญคูณลาน เริ่มเดือน**มกราคม** คือ การทำบุญข้าว เปิดยุ้งข้าว(หลังจากเสร็จสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวแล้วต้องเก็บข้าวเข้ายุ้ง) ด้วยความเชื่อว่า ข้าวเป็นพืชเลี้ยงชีวิตที่มีเทพารักษ์นามว่า "แม่โพสพ" ซึ่งเป็นขวัญข้าวที่เลี้ยงมนุษย์มา ต้องขอคุณแม่โพสพผู้ให้ที่ดินในการปลูกข้าว ในพิธีบุญ ชาวบ้านจะขนเอามัดรวงข้าวที่เกี่ยวข้องเสร็จแล้ว กองรวมกันไว้ที่ลานเก็บข้าว การนำข้าวที่นวดแล้วมากองขึ้นให้สูงเรียกว่า "คูณลาน" ชาวบ้านนิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีสู่ขวัญข้าว เจริญพระพุทธมนต์เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก มีการทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เมื่อพระภิกษุสงฆ์ฉันท์เสร็จก็ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้กองข้าว เจ้าภาพนำข้าวปลาอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมงานบุญ รวมทั้งผูกข้อต่อแขนกัน

เดือนสาม: บุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา เริ่มเดือน**กุมภาพันธ์** หลังจากการเปิดยุ้งข้าว ก็นำข้าวจี(ข้าวเหนียวปิ้งชุบไข่และน้ำอ้อย)มาถวายพระ คือ เมื่อถึงวันทำบุญข้าวจี มักจะเป็นวันเพ็ญเดือนสาม ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านจัดเตรียมข้าวจี แล้วนิมนต์พระสงฆ์มารวมกันที่หอแจกหรือศาลาโรงธรรม ญาติโยมมาพร้อมกันแล้วอาราธนาศีล ว่าคำถวายข้าวจีเสร็จแล้ว นำข้าวจีใส่บาตร พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว ญาติโยมถวายอาหาร เมื่อพระฉันท์เสร็จแล้ว มีการแสดงพระธรรมเทศนา อนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี ในปัจจุบันนอกจากทำบุญข้าวจีแล้วยังทำบุญมาฆบูชา เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสาม ตอนเย็นมีการเวียนเทียนมาฆบูชาฟังเทศน์ที่วัด และมีการเลี้ยงผีญาติพี่น้องผู้ล่วงลับและอุทิศผีไร่ญาติต่างๆ

เดือนสี่: บุญผะเหวด ช่วงเดือน**มีนาคม** ถือเป็นงานบุญใหญ่ของชาวอีสาน คำว่า“ผะเหวด” หมายถึง “พระเวสสันดร” มีการฟังเทศน์มหาชาติ เพราะชาวอีสานเชื่อตามคัมภีร์พระมาลัยในทางพุทธศาสนาว่าการฟังเทศน์มหาชาติ(พระเวสสันดรชาดก)รวม 13 กัณฑ์ให้จบภายในวันเดียว จะได้รับอานิสงส์ผลบุญมากได้ เข้าเฝ้าพระศรีอริยเมตตรัยในภูมิภพหน้า ในงานบุญจะมีการเตรียมสถานที่ตั้งปะรำพิธี ซึ่งมักจะใช้ศาลาโรงธรรมหรือหอแจกที่รวบรวมผู้คนได้มาก ตั้งธรรมาสน์สำหรับพระผู้เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์ ในรุ่งเช้าวันงานก่อนเทศน์จะมีพิธีบูชาและแห่ข้าวพันก้อนก่อน เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระเวสสันดร โดยการนำข้าวเหนียวหนึ่งป็นเป็นก้อน 1,000 ก้อน ตามจำนวนพระคาถาในการเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านแห่ข้าวพันก้อนทำทักษิณาวัตรรอบธรรมาสน์ 3 รอบ

ในระหว่างที่เวียนทักษิณาวัตรก็หย่อนข้าวลงที่ชั้นกระหย่อง(ชั้นไม้ไผ่สานทรงสี่เหลี่ยมกลมมุ่ม มีเชิงทั้งสี่ด้านเป็นขา)4 ใบที่จัดไว้ที่บริเวณมุ่มธรรมาสันทั้ง 4 ทิศ⁸¹ ช่วงบ่ายหรือเย็นจะมีการจัดขบวนแห่รับพระเวสสันดรเข้าเมืองตามท้องเรื่องช่วงที่หลังจากการถูกเนรเทศไปอยู่ป่าหิมพานต์ โดยใช้พระพุทธรูปหรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่นับถือในหมู่บ้านสมมุติประหนึ่งเป็นพระเวสสันดร ชาวบ้านแต่งขบวนไปรับพระเวสสันดรจากชายป่าข้างหมู่บ้านที่สมมุติให้เป็นป่าหิมพานต์ ในขบวนแห่จะมีการแห่ผ้าฉะเหวด ซึ่งเป็นผ้าขาวเขียนรูปเรื่องราวเกี่ยวกับพระเวสสันดรตั้งแต่ต้นจนจบ แบ่งเป็น 13 กัณฑ์ โดยมีมือช่างพื้นถิ่นอีสาน(มีลักษณะคล้ายภาพพระบถ)ยาวหลายสิบลวา ซึ่งปัจจุบันหาชมได้ยากยิ่ง ผ้าฉะเหวดนี้จะถูกนำมาแขวนในศาลาที่ใช้สำหรับเทศน์มหาชาติในตอนกลางคืน เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมฟังเทศน์ได้ดูให้เกิดความทราบซึ่ง ซึ่งวัดภาคอีสานบางแห่งจะมีการนำผ้าฉะเหวดไปแขวนไว้ภายในสิมหรือวิหารหลังเสร็จจากงานบุญมหาชาติด้วย ต่อจากการแห่ผ้าฉะเหวดมักจะเป็นขบวนแห่เครื่องกัณฑ์เทศน์คือข้าวของที่นำมาถวายพระ ประจำแต่ละหมู่บ้านแต่ละเจ้าภาพ สลับกับบรรดววง กลองดนตรีปี่แคนต่างๆอย่างสนุกสนาน โดยเฉพาะขบวนกัณฑ์พิเศษสุดทำนอกเหนือจากทั้ง 13 กัณฑ์ เรียกว่า "กัณฑ์หลอน" ซึ่งถือเป็นกัณฑ์สมทบไม่มีการจองเป็นเจ้าภาพล่วงหน้า และไม่จำกัดจำนวน⁸²(หากเป็นของที่เจาะจงถวายเฉพาะพระสงฆ์ที่ตนนิมนต์มาเทศน์จะเรียกว่า "กัณฑ์จอบ" ซึ่ง คำว่า"จอบ" ในภาษาอีสานก็หมายถึง การข่มขู่ให้แน่ใจเสียก่อน)

ภายในประำพิธีจะมีการตั้งห่อพระอุปคุต เพื่ออัญเชิญพระอุปคุตตามความเชื่อของชาวพุทธที่สืบทอดต่อมา ซึ่งเชื่อว่าพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์สมัยพุทธกาลผู้มีฤทธิ์มากในการปราบมาร คอยปกป้องดูแลรักษาความสงบและขจัดปัดเป่าอุปสรรคปัญหาต่างๆอันเปรียบเหมือนพญามารให้หมดสิ้น เพื่อให้งานบุญดำเนินไปอย่างราบรื่น⁸³

เดือนห้า: บุญสงกรานต์(บุญสงรงน้ำ) ในช่วงเดือนเมษายน มีการสงรงน้ำพระพุทธรูป พร้อมบูชาอธิษฐานขอพรให้ชุมชนบ้านเมืองสงบร่มเย็น ฝนตกต้องตามฤดูกาล รวมทั้งสงรงน้ำพระสงฆ์ ผู้หลักผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพระลึกถึง เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต กำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นเดือนสำคัญในการเริ่มต้นปีใหม่ มีการทำบุญถวายทาน ช่วงเย็นมีงานก่อประทาย(ก่อกองทราย โดยการขนทรายเข้าวัด) โดยชาวบ้านจะนำทรายตามที่ต่างๆตามแต่จะหาได้ขนเข้ามากองในลานวัด ประดับประดาตกแต่งเป็นพระเจดีย์ทราย เป็นการบูชาพระไตรรัตน์ซึ่งเชื่อว่าได้บุญมาก และเพื่อสำนึกว่าเวลาเข้าวัดแล้วได้เหยียบย่ำเอาทรายในวัดออกไปด้วย เมื่อครบรอบปีก็ควรขนทรายกลับเข้ามาคืนวัด

เดือนหก: บุญบั้งไฟและบุญวันวิสาขบูชา ช่วงเดือนพฤษภาคม เป็นบุญสำคัญก่อนลงมือทำนาปลูกข้าว งานบุญจะมีการจุดบั้งไฟบูชาพญาแถนและมีการบวชนาคพร้อมกันด้วย เพื่อเป็นการขอฝนขอขมาพญาแถน ซึ่งตามความเชื่อของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ถือว่าพญาแถนเป็นผู้ดูแลฝนฟ้า โดยหมู่บ้านใกล้เคียงจะทำบั้งไฟมาประกวด หมู่บ้านเจ้าภาพจัดอาหารคาวหวาน เหล้ายา เลี้ยงโดยไม่คิดมูลค่า มีการแห่ขบวนเซิ้งบั้งไฟไปยังฐานปล่อยบั้งไฟประจำหมู่บ้าน หากบั้งไฟใครขึ้นสูงก็จะได้รับเสียงปรบมือ หรือองยินดี หากบั้งไฟไม่ขึ้นหรือแตก เจ้าของจะถูกจับลงบ่อโคลนเป็นที่สนุกสนาน เป็นงานบุญตอบรับกับวิถีชีวิตชาว

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-62.

⁸² ฉัตร ปิยะอุย, งานบุญฉะเหวด มุกดาหาร (กรุงเทพฯ: พิรสกล, 2541), หน้า 44-60.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-71.

อีสาน ประกอบไปกับงานบุญวันวิสาขบูชาที่มีการพึ่งเทศน์ในตอนกลางวัน และเวียนเทียนในตอนกลางคืน เช่นเดียวกับภาคอื่นๆ

เดือนเจ็ด: บุญข้าชะ(ล้าง) ช่วงเดือนมิถุนายน บุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเช่นสรวงหลักเมืองหลักบ้าน ผีปู่ตา ผีเมือง ผีตาแฮก ให้ปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างกายและใจให้สะอาดปราศจากเสนียดจัญไร และเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ โดยมีการบูชาหลักบ้านหลักเมืองก่อน มักจัดพิธีที่ศาลากลางบ้าน(หากไม่มีศาลากลางบ้านก็จัดทำประรำพิธี) โดยชาวบ้านจะนำขันน้ำ ขันกรวดทราย ผ้ายผูกแขน นิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีการถวายภัตตาหารเช้า พระสงฆ์ให้พรและรดน้ำมนต์ ชาวบ้านจะนำน้ำกลับไปประพรมสมาชิกในครอบครัว บ้านเรือน ไร่ ไร่นา ส่วนกรวดทรายจะนำไปหว่านรอบบริเวณบ้านสวนไร่นาเพื่อไล่เสนียดและสิ่งอัปมงคล รวมทั้งนำผ้ายผูกแขนลูกหลานทุกคนเพื่อเป็นสิริมงคล ต่อจากนั้นก็มีการบูชาเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งถือเป็นผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน มีการทำความสะอาดดอนปู่ตาและบ้านเรือนของตนเอง

เดือนแปด: บุญเข้าพรรษา ช่วงเดือนกรกฎาคม ตรงกับวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรง จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับในภาคอื่นๆ เช่น การทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร ถวายสงฆ์ จีวร ผ้าอาบน้ำฝน เทียนพรรษาและดอกไม้บูชาแด่พระสงฆ์ การฟังพระธรรมเทศนาในช่วงบ่ายและเวียนเทียนในตอนเย็น ชาวบ้านหล่อเทียนใหญ่ถวายเป็นพุทธบูชา และเก็บไว้ใช้ตลอดพรรษา โดยเฉพาะที่จังหวัดอุบลราชธานีจะมีการประกวดต้นเทียนแต่ละคุ้มวัด เป็นขบวนแห่ประดับประดาเป็นรูปต่างๆทางพุทธศาสนาอันงดงาม เช่น รูปพระพุทธเจ้า รูปเรื่องพระเวสสันดร ถือเป็นงานประจำอันยิ่งใหญ่ของจังหวัด

เดือนเก้า: บุญข้าวประดับดิน ช่วงเดือนสิงหาคม ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งตามความเชื่อของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว เชื่อว่าเป็นวันเดือนดับที่ประตูนรกเปิด ยมบาลจะปล่อยให้ผีนรกออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ในคืนนี้คืนเดียวเท่านั้นในรอบปี ดังนั้นชาวบ้านจึงพากันจัดเตรียมห่อข้าว โดยใช้ใบตองห่อขนาดเท่าฝ่ามือ รวมทั้งจัดหมากพลู เหล้า บุหรี่ ห่อใบตองเป็นห่อเล็กๆไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ใหญ่ บริเวณรอบเจดีย์หรือสิม หรือที่ใดที่หนึ่ง ในคืนเดือนดับนั้น พร้อมเชิญวิญญาณญาติผู้ล่วงลับมารับอาหารไป เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศญาติผู้ล่วงลับ พ่อปู่เข้าชาวบ้านใส่บาตร พระสงฆ์แสดงธรรมเรื่องอาณิสย์บุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านถวายปัจจัยไทยทานแด่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ให้พรเสร็จ ก็กรวดน้ำให้แก่ผู้ล่วงลับ

เดือนสิบ: บุญข้าวสาก(กระยาสาร) ช่วงเดือนกันยายน ตรงกับวันเพ็ญเดือน 10 เป็นงานบุญเพื่อให้ข้าวในนาที่ปักดำเจริญงอกงามดีและอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ ในงานมีการถวายข้าวสากแก่พระสงฆ์โดยจัดเตรียมเป็นห่อข้าวน้อยห่อใบตอง(การเตรียมห่อข้าวน้อยมักจะเตรียม 10 คู่ เพื่อเลี้ยง"ผีตาแฮก"ในที่นาของตน ให้ผีตาแฮกพอใจ จะได้ดูแลข้าวกล้าที่ปลูกไว้) เมื่อชาวบ้านมารวมกันที่ศาลาหรือหอแจก ผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของทาน และเขียนชื่อลงในบาตร หากพระสงฆ์หรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ของใคร ผู้นั้นก็เข้าไปถวายของปัจจัยไทยทานหรือสารกับข้าว เมื่อพระฉันเสร็จแล้วก็มีการพึ่งเทศน์

เดือนสิบเอ็ด: บุญออกพรรษา ช่วงเดือนตุลาคม ในวันขึ้น 15 ค่ำ พระสงฆ์แสดงอาบัติและทำการบวระณมา คือว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเตือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ทรงศีล กลางคืนมีการจุดประทัดที่โคมไฟแว่นไว้ตามวัด นอกจากนี้ยังมีงานบุญประเพณีที่นิยมทำกันในเดือน 11 นี้ คือ พิธีได้ประทัด คือการทำ"ฮ่านประทัด" ขึ้นหน้าสิม(ลักษณะเสา 4 ต้นประดับต้นกล้วยต้นอ้อย ปูพื้นไม้ไผ่สานขัดแตะตาห่างๆยกสูงประมาณ 1 เมตร) แล้วชาวบ้านจะนำประทัด รูป เทียน มาจุดบูชา พระรัตนตรัย ในคืนวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และแรม 1 ค่ำ เดือน 11

นอกจากนี้ยังมีพิธีไหลเรือไฟ อันเนื่องมาจากการบูรณาการพระพุทธรูปพระพุทธรูปเจ้าที่ริมฝั่งแม่น้ำมณฑลตามที พระยานาคทูลขอ ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญในการจัดพิธีในปัจจุบันที่เป็นการบูรณาการบ้านเมืองและพญานาค ในพิธีชาวบ้านจะทำเรือไฟของแต่ละหมู่บ้านโดยประดับตกแต่งตะเกียงแก้ว โคมไฟ ซึ่งภายหลังจากการได้ประทีปแล้ว ชาวบ้านจะนำดอกไม้มาประดับเรือ จุดประทีป ตะเกียง โคมไฟ และเทียนปักตามแคมเรือแล้วนำไปลอยในแม่น้ำ บ้างมีการประกวดประชันกันจัดขบวนแห่ไหลเรือไฟอย่างสนุกสนาน

รวมทั้งพิธีลอยกระทง ซึ่งจะลอยกระทงพร้อมกับการไหลเรือไฟ เพื่อเป็นการบูชาและขออโหสิกรรมพระแม่คงคา

เดือนสิบสอง: ทำบุญกฐิน ช่วงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเริ่มตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 - วันเพ็ญ กลางเดือน 12 ในเดือนนี้เป็นการทำบุญแก่พระสงฆ์ที่จะจำพรรษาในช่วงฤดูฝนครบ 3 เดือน คือ มีการทำบุญทอดกฐิน ชาวบ้านถวายเครื่องกฐิน ผ้ากฐิน แต่พระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์จะมีโอกาสเปลี่ยนไตรจีวรใหม่หลังจากผ่านช่วงเข้าพรรษาแล้ว ทั้งนี้พระสงฆ์จะรับกฐินได้ต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูป(ห้ามนิมนต์จากวัดอื่น) และใน 1 ปี วัดรับกฐินได้เพียงกองเดียว โดยในพิธี เจ้าภาพทอดกฐินจะป่าวประกาศให้ชาวบ้านมาร่วมทอดกฐิน จัดเป็นกองกฐินแห่รอบศาลาโรงธรรมหรือหอแจก 3 รอบก่อนถวาย เชื่อกันว่าเป็นงานอันได้บุญมาก นอกจากนี้ยังมีการจัดประเพณีแข่งเรือ(สรงเฮือ)เพื่อบูชาพญานาค บางแห่งมีงานทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ทอเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระเถระ บางแห่งทำบุญโพนจุกลูกสาวซึ่งเป็นที่นิยมทำกันมากในสมัยโบราณ

ประเพณีตามฮีตสิบสองดังกล่าวนี้ ถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือ หากผู้ใดไม่สนใจเข้าร่วมจะถูกตั้งข้อรังเกียจและไม่คบหาสมาคมด้วย การร่วมประชุมทำบุญประจำปีนี้จึงทำให้ชาวอีสานมีความสมัครสมานสามัคคีไม่เฉพาะแต่ในหมู่บ้านของตนเท่านั้น ยังแผ่ไปถึงหมู่บ้านข้างเคียงอีก

2.10.2 การถือครองสิบสี่

เป็นข้อยึดปฏิบัติตามธรรมเนียมล้านช้างเดิม การถือครองสิบสี่ คือ ถือครองธรรม 14 อย่าง เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง ตลอดจนการปฏิบัติตนระหว่างคนธรรมดาด้วยกัน ได้แก่ ฮีตเจ้าครองขุน ฮีตเจ้าครองเพี้ย(เพี้ย หมายถึง พระยา) ฮีตไพร่ครองนาย ฮีตบ้านครองเมือง ฮีตปู่ครองย่า ฮีตพ่อครองแม่ ฮีตสะใภ้ครองเขย ฮีตป่าครองลุง ฮีตลูกครองหลาน ฮีตเฒ่าครองแก่ ฮีตปีครองเดือน ฮีตไร่ครองนา ฮีตวัดครองสงฆ์ (ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม เช่น ให้พระสงฆ์สร้างวัดวาอาราม พระธาตุเจดีย์ ให้พร้อมกันทำรั้วหลักกำแพงล้อมวัดและบ้านเรือน กับปลูกหนุชชาทั้งสี่มุมบ้านเรือน เป็นต้น) ฮีตเจ้าครองเมือง

2.10.3 ประเพณีในการไปวัด หรือทำบุญตักบาตรในวันธรรมดาและวันพระ

ชาวบ้านจะถือประเพณีปฏิบัติตนในการเข้าวัดฟังธรรมตามการถือฮีตสิบสองเป็นประจำ การทำบุญตักบาตรในตอนเช้าจะตักข้าวเหนียวหนึ่งเป็นอาหารหลัก มีตักกับข้าวด้วย หากเป็นวันพระชาวบ้านมักจะนำปิ่นโตกับข้าวไปถวายพระที่วัด ชีวิตประจำวันของชาวอีสานผูกพันกับวัดและการทำบุญอยู่เสมอ โดยมักจะนำดอกไม้ธูปเทียน รวมถึงข้าวปลาอาหารจัดถวายพระสงฆ์ ทำบุญถวายสังฆทานเป็นกิจวัตร สถานที่ทำบุญมักจะเป็นหอแจก(ศาลาการเปรียญ) หรือหอฉัน เพื่อรองรับผู้คนจำนวนมากโดยเฉพาะในวันพระ หากเป็นวันธรรมดาคนน้อย อาจใช้กุฏิเจ้าอาวาสที่ในปัจจุบันมักสร้างหลังใหญ่ไว้รับกลุ่มญาติโยม การเข้าวัดของชาวอีสานเป็นการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของคนในชุมชน เพราะล้วนแต่เป็นเพื่อนบ้านรู้จักมักคุ้นกัน ได้ทำบุญร่วมกัน ได้พบปะพูดคุยถามไถ่สารทุกข์สุขดิบระหว่างกัน บ้างก็ปิดกวาดเข็ดดูศาลา ลานวัด ทำความสะอาดลิ้ม วิหารตามแต่ละระแวก เป็นเรื่องที่น่าชื่นชมทำกัน ถือว่าจะได้บุญกุศล

2.10.4 ประเพณีงานบวช

คำว่า "บวช" มาจากคำว่า "ปะวะชะ" แปลว่า งดเว้น ได้แก่ งดเว้นในสิ่งที่ควรงดเว้น คือ เว้นจากกิจบ้านการเรือนมาบำเพ็ญเพียรทำกิจพระศาสนา มี สวดมนต์ ภาวนา เป็นต้น การบวชนั้น หากว่าเป็นสามเณร เรียก "บรรพชา" หากว่าเป็นพระภิกษุ เรียก "อุปสมบท" มี 3 อย่าง คือ พระพุทธเจ้าบวชให้ พระสาวกบวชให้ และ พระสงฆ์ 5 รูป รวมทั้งพระอุปัชฌาย์บวชให้ ซึ่งเป็นการบวชที่ทำอยู่ในปัจจุบัน

คนที่จะบวช เรียกว่า "นาค" แปลว่าผู้ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป ด้วยเรื่องเดิมว่า พญานาคแปลงตัวเป็นมนุษย์มาขอบวช เวลานอนหลับกลับเพศเป็นนาคตามเดิม จนพวกภิกษุนำเรื่องไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสเรียกมาถามได้ความเป็นจริง จึงสั่งให้สึกเสีย พญานาคมีความอาลัยในเพศบวช จึงกราบทูลขอฝากชื่อนาคไว้ หากผู้ใดเข้ามาบวชขอให้เรียกว่านาค คำว่า "นาค" จึงเป็นคำเรียกชื่อผู้มาบวชจนทุกวันนี้

เมื่อบุตรหลานมีอายุครบที่จะบวชเป็นพระหรือเณร พ่อแม่จะนำไปฝากไว้ที่วัดก่อนบวช 1 เดือน เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนทำวัตร สวดมนต์ ท่องปณหานาค ทำพินทุ ปัจจุบันพื้นฐานเรียนหนังสือธรรม การนำลูกหลานไปฝากหลวงพ่ที่วัด จะจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่ขันนำตัวนาคไป เมื่อท่านรับขันแล้ว ก็ตีโปงหรือระฆัง ให้ชาวบ้านได้อนุโมทนาสาธุการ เรียกว่า "การประเคนนาค" เมื่อนาคใช้ชีวิตในวัดจนกระทั่งอีก 2-3 วันก่อนวันบวช จะมีการ "ปล่อยนาค" ให้นำดอกไม้ธูปเทียนไปลาผู้ใหญ่ ญาติพี่น้อง หรือสังฆาฐ์สาว หากมีหนี้สินก็ให้ไปชดใช้ให้เรียบร้อย เพื่อจะได้เป็นคนบริสุทธิ์ จะได้มีสมาธิกับการบวชให้ได้ตั้งใจใฝ่ธรรมบำเพ็ญกุศลต่อไป

เครื่องใช้ที่จะนำมาบวช เรียก "กองบวช" ขาดไม่ได้คือ บริหาร 8 ได้แก่ ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าสังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็ม ประคตเฑาะ และผ้ากรองน้ำ ส่วนบริวารนอกมี เสื่อ สาด อาสนะ ร่ม รองเท้า เต้า โคนเตี้ย ตั้ง จะมีหรือไม่มีก็ได้ไม่จำเป็น

การแห่บวชทำตามศรัทธาของเจ้าภาพ จะแห่ด้วย ช้าง ม้า รถ เรือ ก็ได้ ที่แห่ด้วยม้าคงถือเอาตอนที่พระสิทธัตถะคราวออกบวชเป็นตัวอย่าง ถ้าตั้งกองบวชไว้ที่บ้านให้แห่มารวมกันที่วัด เมื่อถึงวัดแล้วมีการแห่รอบศาลาอีกครั้งหนึ่ง หลังจากแห่เสร็จแล้ว ญาติพี่น้องนั่งห้อมล้อมพาขวัญพรหมณ์ทำพิธี "สู่ขวัญนาค" เสร็จแล้วผูกแขนนาค นำเข้าพิธีบวชต่อไป

การบวชนาค เวลาจะเข้าโบสถ์ให้พ่อบุญมือซ้าย แม่บุญมือขวาเข้าไปในโบสถ์แล้ว นาคนำดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระ เสร็จกลับมาที่นั่งที่ พ่อแม่ยกผ้าไตรสงให้นาค นาคกราบแล้วรับผ้าไตร แล้วอุ้มผ้าไตรคุกเข่าพนมมือเข้าไปท่ามกลางสงฆ์ กล่าวคำขอบรรพชาต่อพระอุปัชฌาย์ ขอเสร็จแล้วออกมาครองผ้า แล้วเข้าไปขอศีลกับพระอาจารย์ เป็นอันได้บวชเป็นสามเณร ต่อจากนั้นอุ้มบาตรเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์กล่าวคำขอนิสัย เมื่อท่านเอาบาตรคล้องคอแล้วมอบบาตรจีวรให้ ให้ออกไปยืนอยู่ข้างนอก พระอาจารย์คู่สวดจะสมมุติตนเป็นผู้สอนและซักข้อมนาค จะออกไปซักถามนาค เสร็จแล้วเรียกนาคเข้ามาถามต่อหน้าสงฆ์ พระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่บอกเล่าสงฆ์ แล้วอาจารย์สวดเป็นผู้ถาม พอลาแล้วเสร็จก็สวดปฏิบัติ 1 ครั้ง และอนุสาวนา 3 ครั้ง เรียก "ญัตติจตุตถกรรมวาจา" เป็นอันว่านาคได้บวชเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์แล้ว เมื่อบวชแล้วพระอุปัชฌาย์จะบอกอนุศาสน์ คือบอกกิจที่พระควรทำ 4 คือ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล เทียบวิณฑบาตร อยู่โคนไม้ ฉนยาดองด้วยน้ำมูตร และกิจที่ไม่ควรทำ 4 คือ เสพเมถุน ลักของเขา ฆ่าสัตว์ พุดอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน บอกอนุศาสน์จบแล้ว ถือว่าเสร็จการบรรพชาอุปสมบทแล้ว พระใหม่มาจตุปัจจัยไปถวายพระอุปัชฌาย์ อาจารย์และพระสงฆ์ เสร็จแล้วไปนั่งทำอาสนะคอยรับอัฐบริวาร เสร็จแล้วกลับมาที่นั่งที่เดิม เตรียมกรวดน้ำเพื่อแผ่ส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับ เมื่อพระ

อุบิษฌาย์ว่า..ยถา ให้พระใหม่เริ่มกรวดน้ำ พอท่านว่าถึง..มณีโชติโรยถา ให้กรวดน้ำให้หมด เป็นอันเสร็จสิ้นพิธี
บวช หลังจากนั้น 3 วันจะมีการฉลองพระบวชใหม่โดยการนำอาหารมาเลี้ยงพระ และสวดวิญให้พระบวชใหม่⁸⁴

สถาบันวิทย์บริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸⁴ พระมหาปรีชา ปริญญาโณ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 5 (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2525),
หน้า 16-22.

บทที่ 3

คติการสร้างวัดและสิมในภาคอีสาน

ชุมชนกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว รุ่นล่าสุดที่เข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในภาคอีสานดังกล่าวนี้ มีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตัวเองอยู่แล้ว ตลอดถึงการนับถือศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมก็ได้นำมาสืบทอดโดยไต่ต่อกันมาได้ขาดสาย เช่นเดียวกับชุมชนไต-ลาวทั้งหลายแถบบริเวณล้านนา ล้านช้าง และสิบสองปันนาตอนใต้ของประเทศจีน มีการนับถือผีบ้านและแดน คือผีฟ้า มีการเช่นสรวงวิญญานบรรพบุรุษเพื่อให้ปกป้องรักษาลูกหลาน มีการตั้ง “ดอนเจ้าปู่” หรือ “ดอนปู่ตา” เลือกชัยภูมิที่เหมาะสม หรือตั้งปะรำ ศาลเป็นที่สถิตของเจ้าปู่ทั้งหลาย ตลอดถึงการปัก “บือบ้าน” หรือ “หลักบ้าน” เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน มีพิธีเลี้ยง “ผีปู่ตา” ก็จะกระทำในเดือน 7 มีการเช่น “ผีอาฮัก” คือ เทพารักษ์ให้ดูแลคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีแวง(อยู่ดีมีแวง-แข็งแรง) ตลอดกาลนาน นับเป็นการแสดงออกถึงความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นของชาวอีสานเกี่ยวกับเรื่องผีและวิญญาน แต่ในขณะที่เดียวกันวันพระ วันโกนก็มีอุบาสกอุบาสิกา มาถือศีล ฟังธรรมอยู่ ณ หอแจกของวัดในหมู่บ้านมิได้ขาด นิยมให้ลูกหลานบวชเรียนตั้งแต่ยังเป็นสามเณร และมีมากมายที่ได้อุปสมบทเป็นพระสงฆ์ครองเพศสมณะอยู่ จนตราบมรณภาพ ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตทางความเชื่อของคนอีสานที่นับถือ พระพุทธศาสนาไปพร้อมกับการนับถือวิญญานบรรพบุรุษ (หรือผี) ไปด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน

ส่วนพระพุทธศาสนาที่ได้ประดิษฐานอยู่ในอีสานปัจจุบันนั้น ได้รับอิทธิพลมาพร้อมกับการปกครอง ตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ เมื่ออีสานหรือแผ่นดินทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตลอดถึงทางฝั่งซ้าย ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศสยามในขณะนั้น พระพุทธศาสนาลัทธิหินยานอย่างลังกาวงศ์ได้ฝังรากเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี (พุทธศตวรรษที่ 19-20) แล้วตกทอดมาสู่กรุงศรีอยุธยา จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ก็ได้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ และแพร่เข้ามายังภาคอีสาน ประกอบกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพุทธศาสนาในสยามประเทศ คือ ลัทธิหินยานได้แยกออกเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย และธรรมยุตินิกาย ซึ่งเป็นนิกายที่พระองค์สถาปนาขึ้นเมื่อครั้งทรงผนวช ภาคอีสานในขณะนั้น เมืองอุบลราชธานี นับเป็นหัวเมืองแห่งแรกที่ได้รับราชการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ธรรมยุตินิกายจากเมืองหลวง มีพระเถระที่มีความสามารถเป็นประมุขปกครองคณะสงฆ์ เจ้าบ้านผ่านเมืองตลอดถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พ่อค้าคหบดีในสมัยนั้นได้เอาพระทัยและเอาใจใส่สอดส่องร่วมกันสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนากันอย่างดียิ่ง จนเป็นรากฐานของการศึกษาในพุทธศาสนาของอีสานมาตราบทุกวันนี้¹

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน

ตำแหน่งการตั้งวัดในชนบทภาคอีสาน มักเลือกสถานที่สงบอยู่ห่างออกไปอยู่บริเวณขอบหมู่บ้านที่มิใช่เป็นป่าช้าหรือดอนปู่ตา อาจมีหนองน้ำหรือสระที่สามารถเก็บน้ำได้ตลอดทั้งปีอยู่ใกล้วัด ส่วนบริเวณกลางหมู่บ้านนั้นนิยมสร้าง “บือบ้าน” หรือ “หลักบ้าน” เอาไว้ให้เป็นที่ตั้งสถิตของเทพารักษ์เพื่อไว้ปกป้องรักษาผู้คนในหมู่บ้าน “บือบ้าน” จึงมีสาระสำคัญยิ่งในการพิจารณาตั้งบ้านแปงเมือง น่าสังเกตว่าทุกเมืองในภาคอีสานจะต้องมี “บือบ้าน” หากบ้านหรือหมู่บ้านใดได้พัฒนาเติบโตใหญ่ขึ้นตามจำนวนประชากร ขยายเป็นเมือง บือบ้านก็จะกลายเป็น “หลักเมือง” นั่นเอง ปัจจุบัน บือบ้านได้สูญหายตามกาลเวลา บางหมู่บ้านก็มี บางหมู่บ้านก็ไม่มี

¹ วิโรฒ ศิริสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 23-24.

ชัยภูมิของการตั้งวัดมักจะเลือกที่โนนสูงกว่าการตั้งบ้าน ด้วยถือว่าวัดเป็นสถานที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ ได้รับการดูแลก่อสร้างอย่างประณีตบรรจง มีกำแพง 4 เหลี่ยมมั่นคงสวยงาม ในขณะที่บ้านเรือนของผู้คนไม่ได้คำนึงถึงการสร้างรั้วหรือประตูเลย ประหนึ่งว่าจะบอกใบ้ให้เห็นถึงชีวิตการครองเรือนของผู้บริโภคคาม ซึ่งหาได้มีขอบเขตแต่อย่างใดไม่ สุดแล้วแต่กิเลสตัณหาจะพาไป ต่อเมื่อเข้าไปสู่เพศวิสัยของบรรพชิตแล้ว จะถูกกำแพงแห่งวินัยบัญญัติบังคับให้ดำรงตนอยู่ภายใต้กรอบแห่งสิกขาบทของพระพุทธศาสนา

ในระยะแรกที่ก่อตั้งเป็นสำนักสงฆ์นั้น ย่อมยังไม่มี สิม หรืออาคารสำคัญอย่างอื่นเลย อาจจะมีเฉพาะ หอแจก(ศาลาการเปรียญ) กับเสนาสนะคือกุฏิสงฆ์เท่านั้น วัดในชนบทห่างไกลหลายแห่งยังมีหลักฐานของ “บิเอด” หรือ “หลักเส” ฝังไว้เพื่อแสดงถึงอาณาเขตพื้นที่เป็นบริเวณทลจากใจกลางวัดไปถึงหลักเขตโดยรอบอันเรียกว่า “เสาสเ” ซึ่งควรจะมีถึง 4 หลักเป็นอย่งน้อย ต่อเมื่อมีการสร้างสิม ขึ้นมา และได้พระราชทานเขตวิสุงคามสีมาแล้วนั่นเอง “บิเอด” จึงจะหมดความสำคัญไป ซึ่งบางแห่งอาจจะรื้อถอนแต่ก็ยังมีบางแห่งเก็บเอาไว้พร้อมสร้าง “หอไตร หรือ หอธรรม” ปลูกเป็นตูปหรือปะรำตั้งอยู่เคียงกัน² ขึ้นไว้ใกล้ ๆ บิเอด นั้นเอง

3.2 องค์ประกอบหลักภายในบริเวณวัด

สิม เป็นคำเรียกในภาษาท้องถิ่นอีสาน แทนคำว่า “อุโบสถ” หรือ “โบสถ์” ในภาษาไทยภาคกลาง หมายถึง สถานที่อันเปรียบเสมือนที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นอาคารที่พระวินัยในพุทธบัญญัติกำหนดขึ้นเพื่อให้ประกอบทำสังฆกรรม³ คำว่า “สิม” เป็นรูปของเสียงที่กร่อนมาจากคำว่า “สีมา” อันหมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ ในทางพระพุทธศาสนาสิม มี 3 ชนิด สิมที่ทำในบ้านเรียกคามาสีมา สิมที่ทำในป่าเรียก อัพกันตรสีมา สิมที่ทำในน้ำเรียกว่า อุทกเขปสีมา สิมทั้ง 3 ชนิดนี้ ถ้าสงฆ์ยังไม่ได้ผูกเรียก อัพกันตรสีมา ถ้าผูกแล้วเรียก พัทธสีมา ส่วน วิสุงคามสีมานั้น ก็คือ คามาสีมา ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยกที่ดินที่จะสร้างสิมให้ แต่สีมาจะเป็นชนิดใดก็ตาม หากยังมีได้ผูกก็ยังไม่มั่นคงถาวร เพราะผู้ให้อาจจะเพิกถอนเมื่อใดก็ได้ ถ้าได้ผูกแล้วราคาสิมจะหยั่งลงไปถึงน้ำหนุ่นแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อมีการสร้างสิมแล้วจึงนิยมผูกสิมทุกคราวไป⁴

สิมหรือโบสถ์ ถือเป็นอาคารประธานในวัดปัจจุบัน ซึ่งในยุคโบราณอาคารประธานของวัดคือวิหาร แต่เมื่อวัฒนธรรมเปลี่ยนถ่ายในยุคถัดมา โดยเฉพาะในเขตภาคอีสานสมัยรัตนโกสินทร์ การให้ความสำคัญของวิหารลดลง กลายเป็นสิมที่โดดเด่นและมีความสำคัญขึ้นมาเป็นอาคารประธานของวัดแทน อาคารสิมอีสานจึงมักตั้งอยู่ใจกลางวัดในเขตพุทธาวาส

รูปแบบของสิมมีหลายรูปแบบที่ปรากฏตามจังหวัดแถบลุ่มน้ำโขง ในยุคแรกก็ยังคงมีการรับรูปแบบจากอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามา เช่น สิมวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร ติดแม่น้ำโขง รับรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างเวียงจันทน์ สิมแบบยื่นชั้นหลังคาหันสาดปีกนกรอบอาคาร เช่น สิมวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น สิมโป่งวัดกลางโคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือสิมท้องถิ่นฝีมือช่างพื้นบ้านแต่ก็ยังคงเห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมไท-ลาวชัดเจน แถบจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น สิมวัดศรีฐาน หรือสิมญวน เป็นต้น (ดูอธิบายเพิ่มเติมเรื่องรูปแบบสิม ในหัว 3.4.7 เรื่อง รูปแบบสิม)

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, “กัณฑ์ที่ 24,” หน้า 12-18, อ้างถึงใน สุวิทย์ จิระมณี, “สิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง,” หน้า 2.

⁴ วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน**, หน้า 69.

วิหาร หรือ อาฮาม คำว่า "อาฮาม" เป็นคำเรียกในภาษาท้องถิ่นอีสานโบราณและภาษาลาว แทนคำว่า "วิหาร" ในภาษาไทยภาคกลาง หมายถึง วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์⁵ ใช้เป็นอาคารที่ใช้ประกอบกรบุญโดยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน (ชาวหลวงพระบางในประเทศลาว เรียกวิหาร ว่า อาฮาม หรือ สิม ซึ่งตามวัฒนธรรมเก่าของวัดในเมืองหลวงพระบาง จะรวมอาคารวิหารและสิมไว้เป็นหลังเดียวกัน ไม่นิยมแยกวิหารและโบสถ์เหมือนกับวัดของไทย)⁶ สำหรับวิหารทางเหนือแบบสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งเป็นสายวัฒนธรรมกลุ่มไท-ลาวร่วมกับแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง จะให้ความสำคัญกับวิหารเป็นประธานวัด วิหารล้านนาจึงหลังใหญ่ และรองรับผู้คนที่ย่างเข้ามาใช้สอยได้คราวละมากๆ แต่วิหารหรืออาฮามทางภาคอีสานจะลดขนาดลง และกลายเป็นสิมที่มีความสำคัญขึ้นมาทดแทน(ดังที่กล่าวมาแล้ว) บางวัดในภาคอีสานจึงมีการปรับเปลี่ยนวิหารในอดีตให้กลายเป็นสิมตามระบบวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป หรือบางวัดก็มีทั้งวิหารและสิมตั้งขนานหรือเคียงข้างกัน เช่น วิหารและสิมวัดสระเกตุ จังหวัดร้อยเอ็ด

ธาตุ เนื่องจากผู้คนในอีสานส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนในสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่สืบสายศิลปวัฒนธรรมมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อันเป็นดินแดนที่เรียกว่า อาณาจักรล้านช้าง ในสมัยโบราณ รูปแบบของสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนา จึงยังคงมีอิทธิพลต่อกันอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย โดยเฉพาะทางรูปแบบของธาตุ หรือ พระธาตุ นั้น สามารถมองเห็นความสืบต่อกันได้อย่างสนิทแน่นแฟ้น กระทั่งศาสนาจารย์ประเภทอื่น ๆ ก็ยังคงหลงเหลือรสชาติที่พลัดลิ้มรสได้คล้าย ๆ กัน ถึงจะผิดแผกแตกต่างไปบ้างก็ไม่มากนัก แต่เนื่องจากภูมิภาคอีสานเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่สำหรับผู้คนที่อพยพมาสร้างบ้านแปงเมืองในยุคนั้น จึงจำเป็นต้องปรับวิถีทางการดำเนินชีวิตใหม่ให้สอดคล้องกัน รูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วย⁷ รูปแบบของพระธาตุซึ่งพบเห็นส่วนใหญ่ในภาคอีสาน เป็นธาตุก่ออิฐถือปูนทรงบัวเหลี่ยมซึ่งเป็นรูปแบบที่สืบทอดอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง เช่น พระธาตุพนมองค์เดิม จ.นครพนม พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย เป็นต้น

หอแจก (ศาลาการเปรียญ) เป็นอาคารหลังใหญ่ มักตั้งอยู่ใกล้ๆ กับสิม เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมงานบุญตามประเพณีการถือศีลสองของชาวบ้านเป็นหลัก ในอดีตหอแจกตามวัดในเขตชนบท มักทำเป็นเครื่องไม้หรือครึ่งปูนครึ่งไม้ โดยใช้เสาปูนโครงหลังคาไม้ ยกได้สูงระดับแถว ผนังเปิดโล่งให้ลมถ่ายเท เช่น หอแจกไม้วัดจอมศรี จังหวัดมุกดาหาร หอแจกวัดท่าโพธิ์ชัย จังหวัดนครพนม บางแห่งทำเป็นโครงสร้างไม้ติดพื้นดินแต่ก็ไม่พบมากนัก เช่น หอแจกวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา(เรือถอนแล้ว) หรือบางแห่งทำก่ออิฐถือปูนทั้งเสา ผนัง ส่วนล่างมักทำติดดินทั้งสี่ด้าน ทำผนังส่วนบนเป็นกระจุกบานเกล็ด จนยึดเป็นรูปแบบมาตรฐานมาถึงปัจจุบัน หลังที่นำจะมีอิทธิพลต่อรูปแบบกลุ่มนี้คือ หอแจกเก่าวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (เรือถอนแล้ว)⁸

หอไตร หรือ หอธรรม ในอดีตมักสร้างเป็นอาคารไม้อยู่กลางน้ำ หรือสร้างบนพื้นดินแต่ยกยกพื้นสูงท่วมหัว เพื่อประโยชน์ในการเก็บรวบรวมพระไตรปิฎกอันมี พระอริยธรรมปิฎก พระสุตตันตปิฎก(พระสุต) และพระวินัยปิฎก เพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียน การเก็บพระธรรมคัมภีร์ใบลาน หนังสือผูก ตำราสอนธรรมต่างๆ เหล่านี้จึงมักสร้างอาคารหอไตรเก็บคัมภีร์ไว้กลางน้ำ เพื่อให้พ้นจากมดปลวกที่จะเข้าไปกัดทำลายเอกสาร เช่น

⁵ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 1082.

⁶ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **ชื่นชมสถาปัตยกรรม วัดในหลวงพระบาง** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 20-22.

⁷ วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน**, หน้า 37.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-47.

หอยโปง-หอยระฆัง-หอยกลอง ซึ่งแต่เดิมวัดทางภาคอีสานตามชนบทนิยมใช้ โปง ทำด้วยไม้เนื้อแข็งกระทุ้งให้สัญญาณเสียงทุ้มนุ่มนวลได้ยินไปไกล ผู้ไว้ตักธูปหรือหอยแจกก็นำโปงไปใช้แทนได้ ไม่จำเป็นต้องทำเป็นโองเครื่องแต่อย่างใด ต่อมาเมื่อได้รับอิทธิพลการใช้ระฆังหรือกลองมาจากเมืองหลวง กอปรกับไม่ทำโองหอยเข้า ด้วยโปงเก่าเมื่อกระทุ้งบ่อยๆ ก็จะสึกและชำรุด จนทำให้เสียงเสียไป ทางวัดจึงได้ทำหอยโปง-ระฆัง-กลอง ผสมเข้าด้วยกันให้อยู่ในหอยเดียวกันไปเลย ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบหอยสูง 3 ชั้นขึ้นเป็นกรณีพิเศษ⁹ เช่น หอยโปง-ระฆัง-กลอง วัดโสภณภูมิสุข จังหวัดหนองคาย หอยโปง-ระฆัง-กลองวัดลัญจิวัดวัน จังหวัดมุกดาหาร

เรื่องของความแตกต่างในหน้าที่การใช้สอยโอง-ระฆัง-กลอง มีดังนี้

- การใช้งานโองเหมือนกับระฆัง คือ โองเป็นของวัฒนธรรมอีสาน แต่ระฆังเป็นวัฒนธรรมที่รับมาจากภาคกลาง แต่มีการใช้สอยอย่างเดียวกัน คือ การบอกเวลา โดยวิธีการกระทุ้ง(ทุ้ง)โอง หรือ ตีระฆัง เพื่อบอกเวลา เข้าก่อนพระออกบิณฑบาตร และ เวลาเย็น 16.00 น. เพื่อบอกให้ญาติโยนเตรียมตัวมาทำวัตรเย็น ทำบุญ ฟังศีล ฟังธรรมร่วมกับพระสงฆ์

- กลองใช้ตีบอกเวลาต่างๆ โดยการตีเป็นจังหวะผสมกับฆ้อง ได้แก่ เวลา 4.00 น. เรียก ตีกลองตี และ เวลา 15.00 น. เรียก ตีกลองเย็น และ ตีกลองเป็นจังหวะแบบไม่ผสมฆ้องในเวลา 11.00 น. เรียก ตีกลองเพล รวมทั้งตีในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา นอกจากนี้ยังมีการตีกลองแบบไม่เป็นจังหวะ คือ ตีรว เพื่อใช้ในเวลาฉุกเฉิน เรียก ตีถ่วง(ทักท้วง)

กุฎิสงฆ์ เป็นอาคารพำนักของสงฆ์ในเขตสังฆาวาส มักสร้างเป็นอาคารไม้ทรงจั่ว อาจมีชานหรือไม่มี กุฎิสงฆ์ในวัดทางภาคอีสานแบบโบราณ มีทั้งแบบที่เลียนมาจากเฮือน(เรือน)พักอาศัยของฆราวาส ทั้งแบบเฮือนหลังเดียว เป็น เฮือนเกย หรือ เฮือนแฝด เฮือนโขง ที่มีชานเชื่อมถึงกัน แต่อาจมีการประดับตกแต่งเพิ่มเติมเช่น ประดับโหง่ ไบระกา หางหงส์ เช่น กุฎิเก่าวัดราชบุรุษประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน) จังหวัดอุบลราชธานี กุฎิเหล่านี้ อาจตั้งอยู่โดดๆ หรือเรียงเป็นกลุ่มแนวตามรั้ววัด แต่ก็จะมีวันระยะห่างพอสมควร กุฎิอีกรูปแบบที่เกิดจากวัดปฏิบัติของพระอีสานสายวัดป่า ซึ่งเน้นหนักในการวิปัสณากรรมฐาน ที่ยึดหลักความสันโดษ เรียบง่าย สมถะ ทำให้เกิดรูปแบบกุฎิที่มักทำเป็นเฮือนหลังเล็ก ขนาดเพียงพอพระจำวัดได้ 1 รูป ตั้งกระจายตัวอยู่ในเงาร่มไม้ครึ้ม วันระยะห่างกัน แต่ก็มีบ้างที่ตั้งเรียงเป็นแนวตามชายป่าขอบรั้ววัด เช่น กุฎิวัดเวฬุวัน จังหวัดอุบลราชธานี

หอยฉิ่ง เป็นอาคารโรงเรือน สำหรับพระสงฆ์ฉันอาหาร (มักเป็นวันปกติที่ไม่มีงานบุญ หรือวันที่ไม่ใช่วันสำคัญทางศาสนา) ญาติโยมจะมาถวายอาหารในช่วงเช้าโดยนำกับข้าวตามมาที่วัดหลังจากการใส่บาตรในตอนเช้ามีด หรือถวายอาหารช่วงเพล พระสงฆ์ได้มารวมกันฉันอาหาร โดยมากมักมีครัวอยู่ใกล้ๆ เพื่อการเตรียมอาหารของเหล่าฆราวาสและเก็บภาชนะถ้วยชามต่างๆ บางวัดไม่มีหอยฉิ่ง เนื่องจากอาจไปรวมฉันที่หอยแจกที่เดียว หรือ ที่กุฎิเจ้าอาวาส เป็นต้น

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-66.

3.3 รูปแบบการวางผังบริเวณวัด

ในปัจจุบัน สิมเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสร่วมกับอาคารอื่นๆ เช่น วิหาร หอแจก หอไตร หอกลอง ระฆัง โปง และองค์พระธาตุเจดีย์ โดยสิมมักตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก หรือทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

- การวางผังพุทธาวาสจะวางให้แยกออกจากเขตสังฆาวาส เช่นเดียวกันกับวัดในภาคอื่น ๆ แต่ก็ได้เคร่งครัดนัก อาจเนื่องด้วยบริเวณวัดมิได้กว้างขวางจนเกินไป หรือประกอบอาคารต่างๆ มีน้อยและไม่นิยมสร้างให้ใหญ่โตมโหฬาร วัดตามชนบททางไกลจึงมักจะสร้างเฉพาะสิม หอแจก และหอกลอง ระฆัง โปง อยู่รวมกัน

- ส่วนกุฏิพระสงฆ์นั้นก็สร้างไว้ในบริเวณใกล้ ๆ มิได้มีกำแพงแบ่งให้เห็นเป็นเขตสังฆาวาสแต่อย่างใด จึงดูค่อนข้างจะไม่ค่อยเป็นระเบียบนัก กุฏิสงฆ์เหล่านี้มักจะเลือกเอาบริเวณด้านติดกำแพงด้านหนึ่งด้านใดของวัดที่มีต้นไม้ใหญ่หรือกอไผ่ร่มครึ้ม อาจมีสระหรือหนองน้ำอยู่ใกล้ ๆ เมื่อดูแล้วนารื่นรมย์และรู้สึกวิเวกเหมาะสมเป็นเสนาสนะของผู้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา¹⁰

- ตำแหน่งในการสร้างกุฏิสงฆ์จะไม่วางหน้าสิม เพราะเป็นตำแหน่งหน้าพระประธาน เป็นการไม่เหมาะสมหากพระสงฆ์ขาดการสำรวม กระทำการอันเป็นวิบัติแก่วัดและตัวพระสงฆ์เอง

- ยังมีคติความเชื่อในการไม่สร้างอาคารโอบตบบังสิม คือไม่ให้เงาสิมตกกระทบอาคารแวดล้อม อาคารที่จะสร้างใกล้เคียงมักสร้างเยื้องออกไปทางทิศตะวันตกลงสู่ทิศใต้ แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็ไม่ได้ยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดเท่าใดนัก ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมในการเลือกสร้างอาคารมากกว่า

- สิมส่วนใหญ่จะแยกตัวห่างจากอาคารอื่นภายในเขตพุทธาวาส หากวัดที่มี “พระธาตุ” ในเขตพุทธาวาสของวัด ก็มักจะสร้างสิมไว้ด้านหลังและหันหน้าสิมไปทางทิศตะวันออกเป็นส่วนใหญ่ หากวัดนั้นมีวิหารอยู่ก่อน สิมก็อาจแยกห่างออกไปอีกต่างหาก การจัดเขตพุทธาวาส และ สังฆาวาสก็จะเห็นได้ชัดเจน ดังเช่น วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จ.สกลนคร วัดพระธาตุพนม อ.ธาตุพนม จ.นครพนม เป็นต้น

ขอยกตัวอย่างผังบริเวณวัดไพฑาราม บ้านดงบัง อ.นาตูน จ.มหาสารคาม เพื่อให้เห็นลักษณะภาพรวมของการจัดองค์ประกอบของอาคารต่างๆ ภายในวัด โดยสังเขป

ภาพลายเส้นที่ 3-1 ผังบริเวณวัดไพฑาราม บ.ดงบัง อ.นาตูน จ.มหาสารคาม
ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 84.

¹⁰ เรืองเดียวกัน, หน้า 81.

ตัวอย่างการวางผังบริเวณวัดโพธาราม แสดงให้เห็นส่วนพุทธาวาสที่ประกอบด้วยสิมและพระธาตุอยู่บริเวณใจกลางวัด โดยที่วางพระธาตุไว้หน้าสิม สิมหันหน้าทางทิศตะวันออก ส่วนอาคารหอแจก(ศาลการเปรียญ) ตั้งอยู่เคียงข้าง เว้นระยะห่างกับส่วนพุทธาวาสเพื่อแสดงความสำคัญ และเขตสังฆาวาส หรือกฎีกต่างๆ วางเรียงรายตามขอบวัดชิดแนวริมรั้ว

- สิมอีสาน ในสมัยก่อนไม่ได้เคร่งครัดในการหันหน้าไปสูทิศตะวันออกนัก เพราะไม่ได้มีกฎเกณฑ์บังคับทางพระวินัยในเรื่องนี้ คงจะพิจารณาเอาตามสภาพภูมิประเทศและทางสัญจรของผู้คนเป็นหลักอย่างเดียวกับพระอุโบสถในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังเช่น วัดหน้าพระเมรุ เป็นต้น ซึ่งหันหน้าพระอุโบสถไปทางทิศใต้ ที่มีลำคลองเป็นทางสัญจรที่สำคัญในสมัยนั้น วัดในภาคอีสานที่มีสิมมิได้หันหน้าไปทิศตะวันออกนั้นยังพอมีตัวอย่างให้เห็นได้ เช่น สิมวัดกลางไค้ก้อ อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ หรือ สิมวัดบ้านผักแว่น อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี ซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับทางกรุงเทพฯ มากขึ้น ทั้งทางการปกครองและการพระศาสนา สิมอีสานก็ได้รับอิทธิพลเข้ามาโดยผ่านทางพระสงฆ์ที่ได้ไปเล่าเรียนพระปริยัติธรรมดังกล่าวแล้ว รูปแบบของสิมก็ถูกเปลี่ยนแปลงไป พร้อมกับคติความเชื่อเรื่องหันหน้าสิมไปสูทิศตะวันออก จนกระทั่งเกิดการเอาอย่างกันแพร่หลายไปจนกลายเป็นกฎเกณฑ์บัญญัติที่ทุกวัดต้องปฏิบัติโดยไม่รู้ต้นสายปลายเหตุไปในที่สุด

อนึ่ง การหันหน้าสิมไปทางทิศตะวันออกนี้ อาจเกิดขึ้นจากการที่องค์พระประธานซึ่งนิยมเป็นปางมารผจญ (หรือสะดุ้งมาร, ผจญมาร) กันเป็นพื้น หมายถึงพุทธประวัติสมัยองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ออกแสวงหาวิโมกข์ธรรม ก็กาลครั้งก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์ได้เสด็จไปสูพุทธคยา และได้อธิษฐานจิตตั้งความเพียรจะประทับนั่งไปจนตรานเลือดเนื้อและร่างกายเหือดแห้งสูญสลายก็จะไม่ลุกจากอิริยาบถนั้น หากยังไม่ถึงซึ่งการตรัสรู้พระอริยสัจ พระองค์ได้ฝันพระพักตร์ไปสูบูรพทิศและประทับนั่งบนวัชรอาสน์ ซึ่งปลุกด้วยหญ้าคาได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น แม้จะมีหม่อมมาร (กิลเลสมาร) เข้ามาเบียด พระองค์ก็เอาชนะด้วยอิทธิบาทอันฉกาจจากลำจันได้ตรัสรู้สมภูมิปรารถนาและได้เป็นองค์ศาสดาแห่งชาวไทยเราทั้งหมด ด้วยคติตามเหตุการณ์ที่สาธกมานี้เมื่อปั้นรูปปฏิมาปางมารผจญสถิตบนฐานชุกชีภายในสิมจึงนิยมให้หันพระพักตร์สูทิศบูรพาหรือเบื้องตะวันออกทิศเดียว จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา แต่อย่างไรก็ตาม ในฐานะของช่าง เราก็อาจออกแบบให้สิมอีสานหันหน้าไปทางทิศอื่นก็ได้ หากเราจะออกแบบองค์พระประธานให้เป็นปางอื่นที่มีใช้ผจญมาร อาทิเช่น ปางปฐมเทศนา, ปางสมาธิ, ปางลีลา หรือปางห้ามสมุทร เป็นต้น¹¹

3.4 สิม

3.4.1 กำเนิด “สิม”

คำว่า “สิม” มีความหมายอย่างเดียวกับ “โบสถ์” หรือ “อุโบสถ ของทางภาคกลาง เป็นรูปของเสี้ยวที่กร่อนมาจากคำว่า “สิมา” ซึ่งก็หมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา กิจหรือการงานของสงฆ์เรียกว่า “สังฆกรรม”¹²

3.4.2 หน้าที่ใช้สอยของสิม

- ใช้ทำอุโบสถกรรมตามพระวินัยบัญญัติ ได้แก่ ทำการสวดปาติโมกข์ในวันพระใหญ่(ทุกครึ่งเดือน ในวัน 14 หรือ 15 ค่ำ) และ ใช้ในการสวดทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็นที่ต้องปฏิบัติทุกวันในช่วงเช้าพรรษา

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

- ใช้ประกอบพิธีอุปสมบท
- ใช้ในการพิธีสวดผ้ากฐิน ซึ่งจัดขึ้นในเดือนสิบสองตามประเพณีถวายผ้ากฐิน การรับผ้ากฐินสามารถทำในศาลาหรือกุฏิสงฆ์ได้ ด้วยเห็นว่าไม่สะดวกแก่บรรดาญาติโยมที่เข้าไปในสิมอันเป็นเขตของสงฆ์ตามคติความเชื่อ เมื่อพระสงฆ์รับผ้ากฐินแล้วจะนำไปสวดในสิม อันเป็นกิจของสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง
- ใช้ในกิจกรรมการสวดอื่นๆ เช่น การสวดอัฎฎาน (สวดระงับอาบัติสังฆาทิเสส)¹³

3.4.3 ประเภทของสิม มี 3 ชนิด ได้แก่

3.4.3.1 **คามสีมา** คือ สิมที่ทำในบ้าน หมู่บ้าน หรือคุ้มบ้าน ซึ่งเป็นสิมที่พบมากจนถึงยุคปัจจุบัน โดยกลุ่มชนท้องถิ่นมักเรียกว่า “สิมบก” ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบตามลักษณะทางกายภาพได้ 2 ประเภท คือ

- **สิมทึบ** มีลักษณะของผังอาคารเป็น 4 เหลี่ยมผืนผ้า ความยาว 3 - 5 ช่วงเสา ก่อผนังทึบทั้ง 4 ด้าน เว้นช่วงเสาแรกด้านหน้าเป็นระเบียบทางเข้า มักทำบันไดขึ้นด้านหน้าตรงๆ ที่ผนังบันไดมักมีรูปสัตว์ต่างๆ ปั้นประดับตกแต่ง เช่น ตัวนาค จระเข้ หรือมกรคายนาศ ผนังด้านยาวมักเจาะช่องหน้าต่าง 1 - 3 ช่อง ยกเว้นช่องผนังหลังสุดที่เป็นที่ตั้งพระประธานมักจะไม่เจาะช่องเปิด หลังคาทรงจั่ว เป็นหลังคาตบเดียวหรือ 2 ตับ และซ้อนชั้นไม่เกิน 2 ชั้น ส่วนประดับหลังคาอาจมีปราสาทยอดวางไว้กลางสันหลังคา ส่วนปิดเครื่องมุงเป็นไม้ปั้นลมเรียบๆ หรือ เป็นลักษณะไม้แกะสลักลวดลาย ส่วนมากมักทำเป็นรูปตัวนาค ส่วนประดับหน้าตาอาคารที่เด่นชัด คือเสาห่วยรวงผึ้ง(ฮังผึ้ง) มักเป็นไม้แกะสลักลวดลายหรือทำเป็นรูปลักษณะโค้งคิ้ว องค์ประกอบช่วยประดับตกแต่งสิมอื่นๆ เช่น คันทวย นิยมทำเป็นไม้แกะสลักรูปนาค หรือ ทำเป็นคันทวยแฝงไม้ ส่วนฐานทำเป็นโบกคว่ำโบกหงาย(บัวคว่ำบัวหงาย)ลักษณะบัวปากพาน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนของสิมอีสาน เรียกว่า “ฐานแอมขัน”

- **สิมโปร่ง** เกิดจากการสร้างรูปแบบให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางอีสานที่มีอากาศร้อนแห้งแล้ง สิมโปร่ง มักเป็นอาคารกึ่งโถง คือ ผนังด้านหลังพระประธานก่ออิฐทึบ ผนังสองข้างที่เหลือก่อโล่ระดับเป็นชั้นบันไดขึ้นมาทางพระประธาน ทำให้เป็นช่องผนังโล่ง ลมพัดพาอากาศถ่ายเทได้ดี สิมโปร่งนี้มักมีหลังคากันสาดปีกนกยื่นยาวรอบอาคารเพื่อกันแดดฝน เพราะที่ไม่มีผนังเต็มช่วงชื่อนั้นเอง ส่วนประดับตกแต่งอาคารจะคล้ายกับสิมทึบ แต่จะไม่มากมายเท่าสิมทึบ

ทั้งสิมทึบและสิมโปร่งนี้ มักทำเป็นสิมมหาธาตุ คือมีทางเข้าออกทางด้านหน้าด้านเดียว มักไม่มีช่องทางออกด้านหลัง ผนังด้านหลังส่วนใหญ่จะก่อทึบตันเพื่อวางพระประธาน

3.4.3.2 **อัฏฎานสิมา** คือ สิมที่ทำในป่า

3.4.3.3 **อุทกเขปสิมา** คือ สิมที่ทำในน้ำ เนื่องจากความจำเป็นเร่งด่วนในการประกอบสังฆกรรมในภูมิภาคชนบทห่างไกลทุรกันดาร ซึ่งยังไม่มีวัดหรือมีก็เป็นแต่เพียงสำนักสงฆ์ที่ยังขาด “สิม” อันได้ผูกพัทธสีมาถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ ในการกำหนดสิมน้ำโดยถูกต้องนั้น พึงพิจารณาตามพระวินัยปิฎกดังได้คัดลอกมาจาก วินัยมุข เล่ม 3 กัณฑ์ที่ 24 ดังนี้ “น่านน้ำที่สงฆ์จะกำหนดเป็นอุทกเขปได้มี 3 คือ

- นที แม่น้ำ
- สมุทร ทะเล
- ชาตสระ ที่ซึ่งน้ำอันเกิดเอง ได้แก่ บึงบ่าง หนองบ่าง ทะเลสาบบ่าง คำว่าหนอง

¹³ สุวิทย์ จิระมณี, “สิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 44.

หรือบึงนั้น ยากที่จะกำหนด ต่างกำหนดตามขนาดหรือตามสัดส่วนไม่ได้ทั้งนั้น... จะทำสังฆกรรมในน่านน้ำ 3 ชนิดนี้ จะทำบนเรือหรือบนแพอันผูกกับหลักในน้ำหรือทอดสมอกี่ก็ได้ ให้ห่างจากตลิ่งกว่าชั่ววิดน้ำสาม (ประมาณ 3 วา) ท่านห้ามไม่ให้ทำในเรือในแพอันกำลังกำลังเดินจะทำบนร้านอันปลูกขึ้นในน้ำ ท่านว่าได้...”¹⁴

ฉะนั้น “ร้านอันปลูกขึ้นในน้ำ” จึงเป็นมูลเหตุมาเป็น สิมน้ำ ประเภทถาวรขึ้นสามารถใช้สอยได้ในระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้ความคงทนจะสู้ สิมบก ไม่ได้ก็ตาม

การสร้างสิมน้ำ ในระยะแรกนี้มักใช้เรือหรือแพผูกมัดเข้าหากันแล้วปูพื้นกระดานทำเป็นเรือนโรงแบบง่าย ๆ มิได้คำนึงถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อความสวยงามแต่ประการใด สิมน้ำนิยมแพร่หลายในช่วงการเผยแผ่พุทธศาสนาธรรมยุติกาย ในสมัยของท่านพระอาจารย์มั่น ภูมิตตโต ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และท่านพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม ซึ่งถือว่าเป็น 3 แม่ทัพธรรมอันยิ่งใหญ่ทางวิปัสสนากรรมฐานของอีสาน ดังปรากฏถึงการใช้สิมน้ำในหนังสือ “ภาพชีวิตประวัติและปฏิปทา ของพระอาจารย์มั่น อจฺจาโร”¹⁵

ปัจจุบันสิมในภาคอีสานนั้น ปรากฏเห็นเป็นส่วนใหญ่อยู่เพียง 2 ชนิด คือ ความสิดา ที่ชาวอีสานมักเรียกว่า “สิมบก” และอุทกขบสิดา ที่เรียกกันว่า “สิมน้ำ” เท่านั้น โดยเฉพาะสิมน้ำมีน้อยมาก

3.4.5 อาณาเขตและขนาดสิม

หากสงฆ์ยังไม่ได้กำหนดเขตสิดา คือยังไม่ได้ผูกเรียก “อพัทสิดา” หมายถึง แดนที่ไม่ได้ผูก เป็นเขตที่บ้านเมืองกำหนดไว้ตามปกติ หรือมีอย่างอื่นที่เป็นเครื่องหมายทางธรรมชาติกำหนด สงฆ์ถือเอาตามกำหนดนั้นไม่วางกำหนดขึ้นเองใหม่ แต่ถ้าผูกแล้วเรียก “พัทสิดา” หมายถึง แดนที่ผูก เป็นเขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเอง ส่วน “วิสุทตสิดา” นั้น ก็คือ ความสิดาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยกที่ดินที่จะสร้างสิดาให้

แต่ไม่ว่าสิดาจะเป็นชนิดใดก็ตาม หากยังมีได้ผูกก็ยังไม่มั่นคงถาวร เพราะผู้ให้อาจจะเพิกถอนเมื่อใดก็ได้ ท่านว่าถ้าได้ผูกแล้วรากสิดาจะหยั่งลงไปถึงน้ำหุนแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อมีการสร้างสิดาแล้วจึงนิยมผูกสิดาทุกราวไป¹⁶

การถืออาณาเขตของสิดายึดตามแนวเขตพัทสิดาที่เกิดจากการผูกสิดา โดยการผูกสิดา ซึ่งก็คือการฝังลูกนิมิตแสดงอาณาเขตของพัทสิดา ทั้งนี้หากพิจารณาถึงการกำหนดนิมิตตามพุทธบัญญัตินั้น ได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ 8 อย่างที่สามารถใช้เป็นนิมิตในการกำหนดขอบเขตสิดาได้ คือ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และน้ำ หากเป็นวัตถุประสงค์อื่นจาก 8 ชนิดเหล่านี้ ห้ามไม่ให้กำหนดเป็นนิมิต แม้ใช้ก็ไม่นับเอาเป็นนิมิต โดยได้กำหนดขอบเขตของสิดาไว้ดังนี้ คือ “ห้ามไม่ให้สมมติสิดาเล็กเกินไปจนจุกจิก 21 รูปนั่งหัดบาสกันไม่ได้ และห้ามไม่ให้สมมติสิดาใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ สิดาเล็กเกินไปใหญ่เกินไปอย่างนี้ เป็นสิดาวิบัติ ใช้ไม่ได้” และได้กำหนดไว้ว่า สิดาตามแนวโรงอุโบสถเป็นขันตสิดา สิดาที่คลุมรอบนอกหรือรอบวัดเป็นมหาสิดา ดังนั้น สิมในภาคอีสานส่วนใหญ่ที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่โตเหมือนภาคกลาง ก็เป็นเขตสิดาแบบขันตสิดา เท่านั้น และได้กล่าวถึงจำนวนของนิมิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดขนาดพื้นที่ของสิดาหรือสิดาไว้ดังนี้ คือ “นิมิตนั้นไม่มีจำกัดชัดว่าเท่าไร แต่ก็มีอยู่โดยบรรยาย ต้องมีตั้งแต่ 3 ขึ้นไปจึงจะใช้ได้ ข้างมากไม่มีกำหนด แต่มีเพียง 2 ซักแนวบรรจบไม่ถึงกันใช้ไม่ได้” สิดามีนิมิต 3 แห่ง มีสัดส่วนเป็นกงจาก (รูป 3 เหลี่ยม) สิดามีนิมิต 4 แห่ง มีสัดส่วนเป็น 4 เหลี่ยมรูปต่างๆ มีนิมิตมากแห่งสัดส่วนย่อมเป็นต่าง ๆ กัน¹⁷

¹⁴ วิโรฒ ศรีสุมะ, สิมอีสาน, หน้า 74.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 74-75.

ในปัจจุบันเป็นนิยมฝังนิมิต 8 นิ้ว นั้นสืบเนื่องจากการกำหนดเป็นมหาสิมาเต็ม จำนวน 8 นิมิต ถ้าเป็นเขตสิมาเล็กก็ใช้เพียง 4 นิมิต กำหนดที่ 4 มุมก็เพียงพอแล้ว ส่วนกรณีที่ฝังนิมิตลูกที่ 9 ลงกลางสะดือโบสถ์ (ปือสิม) นั้น ในพระวินัยมุข กัณฑ์ที่ 24 กล่าวว่า

“...กรรมทั้งปวง คือ ถอน ทักนิมิต สวดสมมติ จำต้องทำในภายในสิมา ทำนอกสิมา เป็นกรรมวิบัติ สิมานั้นพลอยเป็นสิมาวิบัติไปตามกัน เพราะเหตุนี้กระมัง ธรรมเนียมเก่าจึงฝังนิมิตศิลาไว้ในท่ามกลางโรงอุโบสถ เป็นเครื่องหมายว่า สงฆ์ให้สวดสมมติตรงนั้น ในบาลีอรรถกถาฎีกาไม่กล่าวถึงเลย นอกจากนี้ยังไม่แลเห็นว่าฝังไว้เพื่อประโยชน์อะไร...”

โดยการฝังลูกนิมิตจะฝังตั้งแต่ 3 - 8 ลูกรอบสิม และมี 1 ลูก แยกไปฝังตรงกลางสิม เรียกว่า “ปือสิม” หลุมลูกนิมิตจะขุดเป็นรูป 4 เหลี่ยม ขนาดกว้างและลึกอย่างละ 1 เมตร ผู้มีจิตศรัทธาจะนำเครื่องของบูชา เช่น แก้วแหวนเงินทอง เพชรนิลจินดา ฝังลงไปด้วย เนื้อหลุมลูกนิมิตจะปักเสมาเพื่อบอกตำแหน่งของลูกนิมิต ซึ่งนิยมทำเป็นใบเสมาหิน มีทั้งที่แกะสลักลวดลายสวยงามหรือไม่มีลวดลายใดๆ ทั้งนี้มีข้อสังเกตได้ว่า พิธีกรรมฝังลูกนิมิตในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ทำตามความนิยมสืบต่อ ๆ กันมา กอปรกับเพื่อประโยชน์ของการหารายได้เข้าวัดโดยการจัดงานผูกพัทธสิมาหรือฝังลูกนิมิต(เอก) ดังที่ปฏิบัติกันเป็นปกติธรรมดาทั่ว ๆ ไป

ส่วนในกรณีที่เกี่ยวข้องกับขนาดของสิมหรือสิมาอันมีขนาดเล็กสุดจนจุภิกษุได้ 21 รูปนั้น หากพิจารณาจากขนาดของสิมในภาคอีสานบางแห่งแล้ว จะรู้สึกว่าน่าจะขัดกับพระวินัย เพราะสิมรุ่นเก่าๆ มักจะมีขนาดเล็กมาก หากจะให้พระภิกษุนั่งหัตถบาสนั้นจริง ๆ แล้ว จำนวน 21 รูปก็พอจะนั่งเบียดกันได้ แต่ก็ดูอึดอัดเต็มที อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นอนุโลมให้สำหรับสิมในเขตปัจจุบันประเทศ(ประเทศตรงปลายเขตแดน) ซึ่งหาพระภิกษุลงทำสังฆกรรมได้น้อยกว่าเขตมัชฌิมประเทศ(ตามโบราณคือประเทศอินเดียตอนกลาง ณ ที่นี้หมายถึง ประเทศอันเป็นศูนย์กลางมีความเจริญรุ่งเรือง) จึงสร้างสิมขึ้นมาให้มีขนาดเล็กพอบรรจุพระภิกษุได้จำนวนไม่เกิน 10 รูป ก็สามารถทำสังฆกรรมได้ตามนัยแห่งการอนุโลม¹⁸

ดังนั้น สิมหรืออุโบสถ จึงถูกกำหนดด้วยพระวินัยบัญญัติ ทั้งในเรื่องของขนาดและนิมิต อันเป็นเครื่องหมายที่กำหนดขึ้นประกอบกันเป็นขอบเขตซึ่งเรียกว่า “สิมา” หรือ “สิม” ที่ถูกต้องโดยสมบูรณ์ สามารถประกอบพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาได้โดยไม่ผิดพระวินัย ในสมัยพุทธกาล ไม่ปรากฏสิมหรืออุโบสถในรูปแบบที่เป็นอาคารอย่างที่เห็นในปัจจุบัน การใช้สถานที่ประกอบสังฆกรรม ก็คงนิยมใช้ที่โล่ง ไม่มีเครื่องมุง มีแต่เครื่องปูลาด บางครั้งฝนตกฟ้าร้องก็ต้องเลิกทำสังฆกรรมนั้นๆ แต่ที่แน่นอนก็คงต้องมีนิมิต อันกำหนดหมายอยู่ใน นิมิต 8 ชนิด ดังที่ได้กล่าวมา “สิม” จึงเป็นสถาปัตยกรรมเพื่อประกอบกิจของสงฆ์อันเนื่องในพุทธศาสนา ซึ่งได้วิวัฒนาการมาจากพื้นที่ที่โล่ง ซึ่งอาจมีแค่เพียงเครื่องปูลาดหรืออาสนะสำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรม มีการกำหนดนิมิตตามพุทธบัญญัติ จนมาก่อรูปเป็นอาคาร มีเครื่องมุง(หลังคา) และตลอดถึงมีเครื่องกั้น(ฝาผนัง) เพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยตามสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น

3.4.6 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตัวสิม

ความเชื่อที่เคร่งครัดมาตั้งแต่สมัยโบราณของกลุ่มชนในท้องถิ่น คือ การถือว่าเขตสิม หรือเขตสิมานั้น เป็นเขตอันเป็นกิจของสงฆ์เท่านั้น เมื่อพระสงฆ์ทำสังฆกรรมหรือในพิธีการอุปสมบท ขวาวาสทั้งชายและหญิงจะเข้าไปร่วมในพิธีไม่ได้ แม้แต่บริเวณบันไดหรือส่วนที่เป็นระเบียบ ขณะประกอบพิธีก็ต้องออกไปจากบริเวณดังกล่าว อาจนั่งพักคอยตามศาลารอบๆหรืออยู่บริเวณลานหน้าสิม ด้วยกิริยาอาการที่สำรวมไม่ทำเสียง

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

ส่วนอีกความเชื่อหนึ่ง ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมซึ่งห้ามสตรีเข้าไปในสิมนั้น (ส่งผลต่อรูปแบบการเขียนจิตรกรรมที่ผนังด้านนอกสิมในภาคอีสาน เพื่อให้สตรีได้ศึกษาพระพุทธศาสนา โดยไม่ต้องเข้าไปในตัวสิม) เรียกได้ว่า แทบจะไม่หลงเหลืออยู่แล้ว แต่ก็ยังพบเห็นอยู่ในบางแห่ง เช่น สิมวัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี ในปัจจุบันสตรีมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษ สามารถเข้าไปสักการะ บูชา พระพุทธศาสนาภายในสิมได้อย่างปกติ

3.4.7 รูปแบบสิม

รูปแบบของสิมมีหลายรูปแบบ สิมที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่หลงเหลือเพียงสิมบก ส่วนสิมน้ำ คือ สิมที่ทำในน้ำ เนื่องจากความจำเป็นเร่งด่วนในการประกอบสังฆกรรมในภูมิภาคชนบทห่างไกลทุรกันดาร ซึ่งยังไม่มีวัดหรือมีก็เป็นแต่เพียงสำนักสงฆ์ที่ยังขาด "สิม" อันได้ผูกพัทธสีมาถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ ที่แทบไม่พบแล้วในปัจจุบัน เพราะส่วนใหญ่จะใช้ไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้าง จึงผุพังไป

สิมบกที่พบมักเป็นสิมที่ทึบมากกว่าแบบสิมโปร่ง สิมบกที่ปรากฏตามจังหวัดแถบลุ่มน้ำโขง ในยุคแรก เป็นสิมที่ทึบที่มีการรับรูปแบบจากอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามา เช่น วิหารวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร ติดริมแม่น้ำโขง รับรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างเวียงจันทน์ หรือ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพที่ 3-1 วิหารวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร

ภาพที่ 3-2 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จังหวัดอำนาจเจริญ

ในส่วนภาคอีสานตอนกลางมีการพัฒนารูปแบบสิมให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศที่ร้อน แห้งแล้งของภาคอีสาน โดยยื่นชั้นหลังคาทึบรอบอาคาร มีทั้งที่เป็นแบบสิมทึบและสิมโปร่ง เช่น สิมวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น สิมโปร่งวัดกลางโคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์

ภาพที่ 3-3 สิมวัดโพธิ์ศรี จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 3-4 สิมโปร่งวัดกลางโคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์

หรือในส่วนตามพื้นที่เขตชนบทที่พัฒนารูปแบบเฉพาะตัวเป็นลิมแบบท้องถิ่นฝีมือช่างพื้นบ้าน แต่ก็ยังคงเห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมไท-ลาวชัดเจน กลุ่มนี้มีมากในแถบจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจัดเป็นลิมพื้นบ้านแบบคลาสสิก เช่น ลิมวัดศรีฐาน ลิมวัดสระเกตุ ลิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ เป็นต้น

ภาพที่ 3-5 ลิมวัดศรีฐาน
จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3-6 ลิมวัดสระเกตุ
จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 3-7 ลิมวัดจักรวาลภูมิพินิจ
จ.ร้อยเอ็ด

หรือลิมแบบท้องถิ่นฝีมือช่างพื้นบ้านแท้ อันเป็นที่เกิดจากความเชื่อ ความเรียบง่ายของช่างท้องถิ่นผู้ก่อสร้าง เช่น ลิมวัดไตรรัตนาราม จังหวัดนครพนม ลิมวัดบ้านยางช้า จังหวัดอำนาจเจริญ หรือ ลิมวัดบ้านนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 3-8 ลิมวัดไตรรัตนาราม
จังหวัดนครพนม

ภาพที่ 3-9 ลิมวัดบ้านยางช้า
จังหวัดอำนาจเจริญ

ภาพที่ 3-10 ลิมวัดบ้านนาควาย
จังหวัดอุบลราชธานี

ลิมพื้นบ้านบริสุทธิ์อีกรูปแบบหนึ่งคือ ลิมไม้ ปัจจุบันหาได้ยากเนื่องจากลิมไม้ส่วนใหญ่ถูกไฟไหม้ไปตามกาลเวลา เช่น ลิมไม้วัดเจริญทรงธรรม จังหวัดหนองบัวลำภู ลิมไม้วัดกุดชุมใน จังหวัดยโสธร

ภาพที่ 3-11 ลิมไม้วัดเจริญทรงธรรม จังหวัดหนองบัวลำภู

ภาพที่ 3-12 ลิมไม้วัดกุดชุมใน จังหวัดยโสธร

ลิมอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะทางภาคอีสานคือ ลิมแบบช่างญวน คือ เป็นงานฝีมือของช่างญวนที่อพยพเข้ามาทำกินในภาคอีสาน และได้รับถ่ายทอดศิลปะจากช่างฝรั่งเศสที่เข้ามาครอบครองญวน จุดเด่นของลิมประเภทนี้คือ เป็นลิมที่ปก่ออิฐถือปูน เนื่องจากช่างญวนมีความชำนาญด้านงานปูน การทำส่วนซุ้มประตูหรือหน้าต่างก่อโค้งครึ่งวงกลม(semi circular arch) ตามแบบช่างยุโรป(ฝรั่งเศส) เช่น ลิมเก่าวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร ลิมวัดราษฎร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน) จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 3-13 ลิมเก่าวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร
จังหวัดสกลนคร

ภาพที่ 3-14 ลิมวัดราษฎร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน)
จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนรูปแบบของลิมยุคหลังจากรับอิทธิพลแบบภาคกลางเข้ามาผสมผสาน แต่ก็ยังเห็นถึงรากเหง้าของความเป็นลิมสายวัฒนธรรมไท-ลาว จากอิทธิพลศิลปะล้านช้างอยู่ ด้วยฝีมือช่าง เช่น ลิมหรือหอพระพุทธรูปวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ลิมวัดชัยภูมิการาม จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 3-15 ลิมหรือหอพระพุทธรูปวัดทุ่งศรีเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพที่ 3-16 ลิมวัดชัยภูมิการาม(วัดกลาง)
จังหวัดอุบลราชธานี

สำหรับอีสานในยุคปัจจุบันมักได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง โดยการทำลอมแบบหรือเลียนแบบให้เหมือน ด้วยคิดว่าเป็นของทันสมัย แต่ขาดซึ่งเอกลักษณ์และรากเหง้าของศิลปะท้องถิ่น เช่น ลิมวัดศรีอุบลรัตนาราม จังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้สร้างตามแบบโบสถ์วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ

ภาพที่ 3-17 ลิมวัดศรีอุบลรัตนาราม เมืองอุบลราชธานี

ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, อุบลราชธานี 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 124.

3.4.8 โครงสร้างและวัสดุ

3.4.8.1 โครงสร้าง

สถาปนาคาร์โนอีसान โดยเฉพาะ “ลิม” ยุคแรกสมัยโบราณจะใช้โครงสร้างเสารับโครงหลังคา ซึ่งเป็นทรงจั่วรูปสามเหลี่ยม เครื่องบนหลังคาเป็นไม้มุงแป้นเกล็ด(กระเบื้องไม้)แทบทั้งสิ้น การถ่ายน้ำหนักจากยอดจั่วผ่านดั่งลงสู่ข้อและลงสู่เสาเป็นที่สุด หากเป็นรูปแบบหลังคามีปีกนกรอบ ก็จะถ่ายน้ำหนักลงสู่ข้อปีกนก แล้วถ่ายลงสู่เสานางเรียงอีกทอดหนึ่ง นับเป็นโครงสร้างปกติโดยทั่วไปของงานช่างท้องถิ่นอีसान ส่วนโครงสร้างฐานแอวชันนั้นมักใช้วิธีก่ออิฐฉาบปูน ก่อเป็นโอบคอกว่าโอบหงาย(บัวคว่ำบัวหงาย) มีท้องกระดานและลวดบัวเช่นเดียวกับฐานสถาปนาคาร์โนทางภาคกลาง แต่มีทรวดทรงและสัดส่วนที่ต่างกัน¹⁹

สมัยโบราณ วัสดุโครงสร้างลิมส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง โดยเฉพาะมักใช้ไม้ประดู่หรือไม้ตะเคียน เนื่องจากคุณภาพดี ทนทาน สีแดงงาม และหาได้ง่าย ส่วนที่ใช้รองลงมาก็คือไม้แดง แต่ปัจจุบันไม้หายาก ราคาแพง และคุณภาพไม่ดีเท่าเมื่อก่อน มักคงงอ ไม้งาม ไม้ตะเคียนหรือไม้แดงหายาก มักใช้ไม้ยางที่ขึ้นอยู่ทั่วไปตามภาคอีसानแทน ประกอบกับช่างไม้ที่เป็นงานฝีมือด้านศิลปะจริงนั้นหาได้ยาก จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุโครงสร้างมาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งจะพบเห็นได้ตามลิม(โบสถ์) วิหารยุคใหม่โดยทั่วไป เนื่องจากเป็นวัสดุที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรมจัดหาซื้อได้ง่าย เป็นที่นิยม ทำงานได้สะดวก และมีช่างรองรับ²⁰

3.4.8.2 วัสดุ

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารหนึ่งหลังประกอบด้วยไม้ทั้งหมด ตั้งแต่เสา มักนิยมใช้ไม้เต็งรัง โครงสร้างใช้ไม้ตะเคียน ประตู กระจัง หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด หากคุณภาพดีต้องแป้นเกล็ดไม้ตะเคียน(ไม้แคน) รองลงมาเป็นไม้ซาด และไม้กุง เป็นต้น ในงานศิลปกรรมอีसानที่มีการแกะสลัก เช่น เกวียนของชาวอีसानนิยมใช้ไม้ประดู่ หากเป็นโครงสร้างตัวเกวียนที่ต้องการความแข็งแรงใช้ไม้พยุง(ไม้ขยุง) หรือ ไม้ชิงชัน ส่วนงานทำเพลาใช้ไม้นางดำ(ไม้เคง) ซึ่งทนทานและมีความยืดหยุ่น ใช้งานได้ดีกว่าเหล็ก²¹

วัสดุในการทำผนังลิมในสมัยโบราณได้ใช้ทั้งไม้ ซึ่งยังคงหาได้โดยทั่วไป และวัสดุที่ใช้ทำผนังอันเป็นที่นิยมอย่างมากคือ อิฐ โดยเป็นอิฐที่ทำขึ้นเอง โดยใช้ดินเหนียวในพื้นที่ อันมีส่วนประกอบทั้งดินเหนียว ททราย และซลิก้าตามธรรมชาติ นำมาคลุกน้ำเหยียบย่ำให้เข้ากัน อาจผสมขี้เถ้าหรือแกลบเพื่อป้องกันการบิดตัวเมื่อเผาแล้ว ขนาดก้อนอิฐมีตั้งแต่กว้าง 10-15 เซนติเมตร ยาว 17-25 เซนติเมตร และหนาตั้งแต่ 7-10 เซนติเมตร แล้วแต่ประเภทของการใช้งาน ซึ่งในภาคอีसानสามารถแบ่งอิฐได้ 2 ชนิด²² คือ

อิฐดิบ คือ ใช้ดินดิบผสมแกลบหรือทราย แล้วนำไปตากให้แห้งโดยไม่ต้องเผา เมื่อนำไปก่อใช้ตัวประสานโดยการสอดด้วยเลน แล้วฉาบด้วยปูนประทาย (ปูนขาว ผสม ททราย ยางบง และ น้ำหนั่งสัตว์) ทับอีกชั้นหนึ่งเพื่อป้องกันน้ำฝนสาด อิฐดิบนี้ช่างนิยมนำมาก่อส่วนฐานแอวชันของลิมเป็นส่วนใหญ่ เช่น ฐานลิมวัดโพธิ์ชัยเสมาราม จังหวัดกาฬสินธุ์ ฐานและผนังลิมวัดบ้านค้อ เมืองมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งในแต่ละท้องที่จะมีกรรมวิธีในการทำอิฐดิบ ที่มีส่วนผสมแตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-64.

²⁰ สัมภาษณ์ อูส์ห์ จันทร์วิจิตร, 8 พฤษภาคม 2549

²¹ วิโรฒ ศรีสุโร, ลิมอีसान, หน้า 62-63.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

- การทำอิฐดิบ โดยใช้ดินเหนียว(เรียกว่า ดินโพน) ผสม ฟางข้าว แกลบ ผสมด้วยขี้วัว ขี้ควาย คลุกให้เข้ากัน ปั้นเป็นก้อนขนาดประมาณ 5" x 8" ปล่อกทิ้งไว้ให้แห้งไม่ต้องเผา จากนั้นนำไปวางเรียงซ้อนกันเป็นผนัง ตัวเชื่อมอิฐแต่ละก้อนคือ ยางบงผสมทรายละเอียด เมื่อได้เป็นรูปผนังตามต้องการแล้วนำยางบงผสมทรายฉาบพื้นผนังทั้งภายในและภายนอกอีกครั้ง บางแห่งผสมเถ้าไม้เซียกที่มีสีขาว เพื่อให้ได้พื้นผนังสีขาวนวลกว่าปกติ ²³ (การทำผนังเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเขียนรูปแต้มหรือจิตรกรรม)

- การทำอิฐดิบ โดยใช้ดินเหนียวหรือดินโพนจอมปลวก ภายในห้องถื่นตามลำหอนของคลองบึงในคุ้มบ้าน มีกรรมวิธีในการทำคือ ชุดหลุมให้หมาดน้ำดินเหนียว แล้วนำขี้วัวขี้ควาย แกลบ ยางบง ผสมลงไป ปั้นเป็นก้อน(ซึ่งมักมีขนาดใหญ่กว่าอิฐยุคปัจจุบัน) เสริมแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง โดยไม่มีการเผาไฟแต่อย่างใด กลายเป็นก้อนอิฐดิบ ซึ่งอิฐดิบที่ได้นี้มีคุณสมบัติดีมาก เหนียวไม่แตกหัก จากการสอบถามพ่อใหญ่อุสุห์ จันทรวิจิตร ช่างเมืองอุบลราชธานี บอกว่า "อิฐโบราณนี้เหนียวมาก ชุดไม่เข้า" หมายถึงเอาจอบเสียบพื้นสับแล้วก็ไม่แตกหักงายๆ ²⁴

อิฐสุก (ชาวอีสานเรียก **ดินจี** หรือ **ดินกั**) โดยใช้อิฐดิบที่แห้งสนิทแล้วนำมาเผาไฟโดยใช้แกลบเป็นเชื้อเพลิง ใช้เตาเผาแบบก่อเรียงกลางแจ้ง(ไม่นิยมขุดเป็นเตาใต้ดิน เหมือนอย่างการเผาภาชนะดินเผาอื่น เพราะจะทำให้อิฐแก็ไฟเกินความจำเป็น) เผาสุกนานพอสมควรประมาณ 1 สัปดาห์ เมื่อนำมาก่อแล้วฉาบปูนทับอีกชั้นหนึ่ง อิฐสุกเป็นที่นิยมนำมาก่อสร้างมากกว่าอิฐดิบ เพราะมีความทนทานมากกว่า อย่างไรก็ดีตามการเผานี้ยังไม่สามารถทำให้อิฐสุกได้อย่างสม่ำเสมอ เนื้ออิฐภายในจึงมักจะยังดิบอยู่ ทำให้ได้อิฐคุณภาพไม่ดีนัก เมื่อนำไปก่อผนังนานวันเข้าถูกน้ำฝนสาดซึมเข้าสู่อิฐก็จะเปื่อยยุ่ยไป

กระเบื้องดินขอ เป็นวัสดุคุมหลังคาอาคารของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวมา ยาวนาน โดยเฉพาะในอาณาจักรล้านช้าง และล้านนา คำว่า "ขอ" มาจากตัวกระเบื้องซึ่งมีขอไว้สำหรับเกี่ยวยึดกับไม้ระแนง มีกระบวนการทำคล้ายกับการทำเครื่องปั้นดินเผาทั่วไป โดยใช้ดินเหนียวบริเวณใกล้แหล่งน้ำ (ชาวอีสานเรียก ดินทาม) คุณภาพของดินใกล้เคียงกับที่ใช้ปั้นหม้อ นำดินมาแช่น้ำในหลุมที่เตรียมไว้ ทิ้งไว้ 1 คืน แล้วใช้เท้าย่ำให้ดินเป็นเนื้อเดียวกันจนมีเนื้อเหนียวตามความต้องการ แล้วนำไปอัดลงในแบบพิมพ์ที่ทำด้วยไม้ เขาจะเป็นร่องรูปห้าเหลี่ยมตามรูปทรงกระเบื้อง ตรงกลางส่วนฐานแบบพิมพ์เจาะรูลึกเพื่อให้เป็นพิมพ์ขอเกี่ยว คนปั้นดินขอหนึ่งคนอาจใช้แบบพิมพ์ 3-5 พิมพ์ เวลาอัดดินเหนียวลงแบบจะใช้ผ้าฝ้ายชุบน้ำรองก่อน แล้วอัดดิน ใช้ไม้แผ่นเรียบกวาดหน้าดินให้เสมอกัน จึงดึงชายผ้าฝ้ายยกแผ่นกระเบื้องออกจากพิมพ์มาวางเรียงเป็นระเบียบฝั่งลมไว้แห้งหมาดๆ 2-3 วัน (จะไม่ทิ้งไว้จนแห้ง เพราะจะทำให้กระเบื้องแตกกระแหง) เสริมแล้วนำไปเผาในเตาเผาซึ่งเป็นเตาเหมือนเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาทั่วไป โดยปกติจะขุดดินเป็นขาเตาเพื่อใส่ฟืนก่อไฟ แล้วใช้อิฐก่อเป็นรูปเตาสำหรับวางดินขอ ใช้เวลาเผา 3-5 วัน จึงลดความร้อนแล้วปล่อยให้เย็น จะได้แผ่นดินขอที่แกร่งพร้อมจะนำไปมุงหลังคาได้ ส่วนขั้นตอนการมุงดินขอ ให้วางบนระแนงไม้ (แก) ระยะเวลาของระแนงประมาณ 2 ใน 3 ความยาวกระเบื้อง เพื่อให้ตัวกระเบื้องหล่อมซ้อนทับกันลึกพอไม่ให้น้ำฝนรั่ว ตัวระแนงเดิมทำเป็นไม้ไผ่ 2 นิ้วผ่าซีกเหลาได้ขนาดแล้วนำไปแช่น้ำโคลนประมาณ 1 เดือน เพื่อกันไม่ให้ปลวกและมอดเจาะ จึงนำมาตีเป็นระแนง ²⁵

²³ ไพโรจน์ สโมสรร, **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน** (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.), หน้า 30.

²⁴ สัมภาษณ์ อุสุห์ จันทรวิจิตร, 8 พฤษภาคม 2549

²⁵ ประจักษ์ บุญอารีย์, **ธรรมชาติกับวิถีชุมชนอีสาน** (อุบลราชธานี: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2544), หน้า 49.

กระเบื้องดินขอ เป็นที่นิยมใช้ในการมุงหลังคาศาสนาและบ้านเรือน ทำให้เกิดบรรยากาศและเอกลักษณ์ของความเป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่นได้ดี โดยเฉพาะนิยมทำกรรมมากแถบอีสานเหนือตามจังหวัดหนองคาย นครพนม มุกดาหาร และสกลนคร เป็นต้น ในระยะต่อมาชาวบ้านได้หันมาใช้กระเบื้องซีเมนต์ชนิดหางว่าว และกระเบื้องวิบูลย์ศรีแทน จนปัจจุบันวัสดุเหล่านี้เสื่อมความนิยมลงไป มีวัสดุมุงหลังคายุคใหม่เข้ามาแทนที่ได้แก่ สังกะสี กระเบื้องลอนคู่ กระเบื้องลอนลูกฟูก กระเบื้องซีเมนต์อีกหลายยี่ห้อ สุดแล้วแต่ทางวัดหรือเจ้าของบ้านจะนิยมชมชอบแบบใด²⁶

ปูน เป็นวัสดุโบราณที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้สำหรับงานฉาบผนัง และงานปั้นประดับตกแต่งสิ่งต่าง ๆ ข้างพื้นบ้านท้องถิ่นอีสานในอดีตได้คิดค้นการทำปูนฉาบ และปูนปั้นขึ้นมาเอง เรียก “ปะทาย” หรือ “ชะทาย” ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นก็จะมีวัสดุที่ใช้เป็นส่วนผสมในการทำปูนแตกต่างกันไปตามแต่เทคนิควิธีของช่างแต่ละคน แต่ก็เห็นส่วนผสมที่มีความใกล้เคียงกันอยู่ เช่น

หากเป็นปูนฉาบหรือสอเรียก “ชะทายโบก” มีส่วนผสมของ ปูนขาว 5-ทราย 7-น้ำอ้อย 2-น้ำหนัง(โค กระบือ) 1-ยางบง 9 ส่วน (ถ้าต้องการปูนฉาบมีสีอะไรก็นำสีมาผสม เช่น ต้องการผนังสีแดง ก็นำดินแดงมาบดละเอียดผสมเข้าไปกับปูนฉาบ) หากใช้เป็นปูนปั้นลายเรียก “ชะทายเพชร” มีส่วนผสมของ ปูน 2-ทราย 5-น้ำมะขาม 2-น้ำมันยาง 1 ส่วน ใช้ปั้นลวดลายไม่ติดมือ²⁷

หากเป็นปูนโบราณที่ใช้ได้แก่ ปูนดำ(เช่นเดียวกับกรรมวิธีของศิลปะอยุธยา เพชรบุรี) ซึ่งวิธีการทำปูนดำนั้นจะผสมชัน(ชาวอีสานเรียก ชี้ชี้ เกิดจากการนำยางไม้เต็งรังปามาบดให้ละเอียด²⁸) และน้ำมันยางบงเพื่อเพิ่มความเหนียว หากแต่กรรมวิธีการทำปูนดำเป็นเรื่องยุ่งยากในปัจจุบันจึงมีการนำปูนทรายมาใช้แทน เนื่องจากปูนทรายมีความสะดวกรวดเร็วในการใช้งาน แข็งตัวเร็วกว่า โดยถ้าหากเป็นปูนฉาบจะใช้อัตราส่วนปูนต่อทราย 1 : 2 หรือ 1 : 3 ถ้าหากเป็นปูนปั้นจะใช้อัตราส่วน 1 : 1 และถ้าหากเป็นงานโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กก็จะใช้อัตราส่วนปูน : ทราย : หิน ที่ 1 : 2 : 3 ส่วน²⁹

ส่วนปูนที่ใช้ทำตุ๊กตาแบบโบราณนั้นมีวิธีการที่น่าสนใจคือ จะมีโครงลายแปะ แล้วเอาปูนโปะทำให้ตุ๊กตาอยู่ได้คงทน ปัจจุบันใช้วิธีการตีพิมพ์นั้นไม่คงทนหลุดลอกง่าย³⁰

วัสดุและส่วนผสม ที่ในการทำปูน³¹

- **ปูนขาว** ได้จากการขุดเอาหินปูนที่มีมากในแถบภาคอีสาน นำมาเผาให้สุกแล้วทิ้งไว้ให้เย็น(ห้ามโดนน้ำ หากโดนแล้วจะเปื่อยยุ่ยทันที) เมื่อจะใช้งานก็นำหินปูนเผาสุกนั้นมาแช่น้ำ หินปูนจะละลายเดือดขึ้น ให้เทออกฝั่งลมไว้จนกว่าจะเย็น แล้วนำมาบดละเอียดเป็นผง ที่ผสมรวมกับ ยางบง - น้ำหนัง - น้ำมะขามเปียก - น้ำแฉะเครือเถาวัลย์หางหนู(ชิงช้าชาลี) - ทราย เพื่อใช้ทำปูนขาวฉาบผนัง

²⁶ วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, หน้า 63.

²⁷ “สัมภาษณ์ โปธิ์ สงศรี, พุศจิกายน 2512.” ใน **ลิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพชร, 2536), หน้า 63.

²⁸ พระอริยานุวัตร เขมจารี, **หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางอย่าง** (มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2525), หน้า 28.

²⁹ สัมภาษณ์ อูส์สารี จันทร์วิจิตร, 8 พฤษภาคม 2549

³⁰ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

³¹ พระอริยานุวัตร เขมจารี, **หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางอย่าง**, หน้า 33-35.

- **ยางบง** เป็นชื่อต้นไม้ขนาดใหญ่ บางทีเรียก ต้นบง พบมากทางภาคอีสาน และ เป็นพืชที่มีคุณประโยชน์ของชาวอีสานอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการนำมาเป็นส่วนผสมในการสร้างสรรคงานศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมต่างๆทางภาคอีสาน กรรมวิธีในการทำยางบงคือ ใช้มีดถากเฉพาะส่วนเปลือกของต้นเท่านั้น แล้วนำเปลือกมาตากแดดให้แห้ง 2-3 อาทิตย์ แล้วนำมาตำในครก บดละเอียดเป็นผง เก็บไว้เป็นส่วนผสมในชิ้นงานต่างๆ³² เช่น ใช้ผสมกับผงปูน(ชาวบ้านเรียก ชื้นกอินทรีย์)ที่เผาไฟให้สุกแล้วนำมาบดให้ละเอียด แล้วผสมน้ำจันเหนียว ใช้ยึดก้อนอิฐหรือฉาบทาผนัง³³ ใช้เป็นส่วนผสมในการทำอิฐ การทำปูนปั้น เพราะว่าคุณสมบัติเด่นของยางบงคือ ทำให้เกิดความเหนียว ยางบงจึงถือเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ใช้ผสมกับวัสดุอื่นตามสภาพการใช้งาน

- **น้ำหนั่ง** ซึ่งใช้หนังวัว หนังควาย ตัดเป็นแผ่นเล็กๆตากให้แห้ง แล้วนำไปแช่น้ำในอ่างประมาณ 2 อาทิตย์ จะมีกลิ่นเหม็นอับ ใช้หนังหลายๆแผ่นแช่น้ำจนเกิดเป็นยางเหนียวพอสมควร ใช้ทำเป็นน้ำเชื่อมผสมกับยางบง 1 ส่วน ต่อน้ำหนั่ง 3 ส่วน ละเลงให้เข้ากันเหมือนการผสมปูนซีเมนต์

- **น้ำมะขามเปียก** ให้นำมะขามสุกมาปอกเปลือกและเมล็ดออกใช้เฉพาะส่วนเนื้อเท่านั้น แช่น้ำละเลงโดยใช้ไม้ตี กวนจนกว่าน้ำจะเป็นยางข้นเข้ากันดี จึงใช้เป็นน้ำเชื่อมได้

- **น้ำแช่เครือเถาวัลย์หางหนู(ชิงช้าชาลี)** เป็นเครือเถาวัลย์ป่าเกาะอยู่ตามไม้ใหญ่ ใช้มีดสับเป็นท่อนนำมาแช่น้ำประมาณ 2-3 อาทิตย์ จะเกิดการเน่าเปื่อย เป็นน้ำเหนียว นำไปผสมกับปูนปะทายได้

- **ทราย** จะเป็นทรายเม็ดละเอียดหรือเม็ดหยาบก็ได้แล้วแต่ ช่วยเป็นส่วนผสมในเนื้อปูน

รัก ใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการประดับตกแต่งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซึ่งในสายช่างเมืองอุบลราชธานีนั้น สืบความได้ว่า ในสมัยตั้งเมืองอุบลยุคต้นๆ มักใช้ รักสีแดง ซึ่งเป็นสินค้านำเข้าจากญี่ปุ่น รักแดงนี้ได้แพร่กระจายเข้ามาทางเวียดนาม ลาว และมายังประเทศไทย ด้วยคุณสมบัติมีความทนทานกว่า รักดำ หรือ รักน้ำเกลือ (ปัจจุบันวัดส่วนใหญ่มักใช้รักดำ ส่วนรักดำนี้ก็มีความทนทานกว่ารักทองถิ่น) รักแดงมักใช้กับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ต้องการความงดงามให้คงทนยาวนาน เช่น ส่วนปั้นลม (ปั้นลม) สีหน้า(หน้าบัน) ซ่อฟ้า ไปจนถึงบานประตู หน้าต่างหรือลูกมะหวด หรืองานศิลปวัตถุ เช่น พระประธานบุษบก เป็นต้น ส่วนรักดำนั้นมักใช้กับตัวไม้โครงสร้างอาคาร³⁴

กระจก กระจกประดับสมัยโบราณ เช่น บริเวณปั้นลม สีหน้า คันทวย เป็นกระจกที่ช่างในเคลือบตะกั่ว ช่างนอกเป็นกระจก ทำให้ตัดได้ ตัดได้³⁵

สี ในยุคโบราณนั้นมักจะใช้สีฝุ่น หรือสีดิน นั่นเอง ส่วนปัจจุบันได้มีกรรมวิธีในการผลิตสีตามระบบอุตสาหกรรมมากมาย ทั้งสีน้ำมัน สีน้ำพลาสติก เป็นต้น

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³³ ไพโรจน์ สโมสร, **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**, หน้า 37.

³⁴ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ฌ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

³⁵ วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า. พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2547), หน้า 20.

บทที่ 4

ลิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

เมื่อกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ได้อพยพจากตอนเหนือลงมาตามลำแม่น้ำโขง แม่น้ำชี และ แม่น้ำมูล แม่น้ำ 3 สายหลักในภาคอีสาน และได้มาตั้งรกรากก่อสร้างบ้านเมืองขึ้นบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยมีเมืองอุบลราชธานีเป็นศูนย์กลางอารยธรรม และได้ขยายตัวแตกออกเป็นเมืองลูกเมืองหลานอีกมากมายหลายเมือง เมืองใดมีกลุ่มชนผู้นำเข้มแข็ง มีความเป็นอยู่มั่นคงก็ได้สร้างบ้านเรือน และวัดวาอารามตามชนบทประเพณีโบราณยังความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ

วัดที่สร้างขึ้นตามคุ้มบ้านต่างๆ เปรียบเสมือนศูนย์กลางทางจิตใจแก่คนในชุมชน อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของชาวอีสานจะมีความสัมพันธ์กับวัดอย่างเหนียวแน่น แม้จะมีความเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากอดีต แต่ในปัจจุบันชาวอีสานก็ยังคงมีวัฒนธรรมการใช้ชีวิตที่ผูกพันกับวัดและพุทธศาสนาอยู่ไม่ขาด โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ห่างไกลจากวัฒนธรรมเมือง สังเกตได้จาก การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า พร้อมทั้งการจัดสำรับกับข้าวไปถวายพระสงฆ์ในตอนสาย และเวลาเพล หรือในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา ก็จะมีญาติโยมศรัทธาวัดไปทำบุญ ฟังเทศน์ ร่วมประกอบศาสนพิธีอย่างเนืองแน่น เมื่อถึงช่วงว่างเว้นจากฤดูทำนาเหล่าพ่อแม่ก็นิยมส่งบุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรหรืออุปสมบทเป็นพระสงฆ์ หรือแม้กระทั่งการฝากบุตรหลานเข้าเป็นศิษย์วัดให้ได้ใช้ชีวิตอยู่ในวัดและศึกษาเล่าเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ การรักษาปัญหาสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ หรือการประชุมหารือเรื่องสำคัญ ตลอดจนการสอบสวนเรื่องต่างๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ก็กระทำกันที่ศาลาภายในวัด เป็นต้น วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมตามวิถีทางของพุทธศาสนาซึ่งมีความสอดคล้องตามครรลองของการถือศีลสิบสองอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนไท-ลาวนั่นเอง และด้วยความใกล้ชิดระหว่างวัดกับชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น วัดต่างๆที่ได้สร้างขึ้นตามชุมชน ตามคุ้ม หรือหมู่บ้าน ในแถบจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ หรือในภาคอีสานหลายแห่ง จึงมักมีชื่อวัดตรงตามชื่อหมู่บ้าน เช่น วัดหมากมี ณ บ้านหมากมี จังหวัดอุบลราชธานี วัดยางช้า ณ บ้านยางช้า จังหวัดอำนาจเจริญ เป็นต้น วัดในคุ้มบ้านหรือวัดประจำหมู่บ้านเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งยืนยันถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับวัด การแสดงออกถึงความศรัทธาและความสำคัญของพุทธศาสนาที่ได้หยั่งรากลึกในระบบวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นอีสานได้เป็นอย่างดี

ภายในวัดตามภาคอีสาน จะประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญปรากฏให้เห็นเด่นชัดในรูปแบบของสถาปัตยกรรมประเภทศาสนาจารย์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษอันแสดงออกถึงการรับวัฒนธรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวผู้สร้าง โดยเฉพาะลิมหรือวิหารที่ได้ปรากฏเป็นตัวอย่งให้ศึกษา ในพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด คือ อุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่ที่ขยายตัวสร้างบ้านเมืองโดยกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวทั้งสิ้น บริเวณนี้ได้ปรากฏหลักฐานการสร้างลิมและวิหารมากมายตั้งแต่อดีตทั้งในเขตชุมชนเมืองและในเขตชนบท ซึ่งเป็นต้นแบบของลิมสายวัฒนธรรมไท-ลาวปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน หากแต่ได้ให้ความสำคัญน้อยลง ปัจจุบันลิมหรือโบสถ์หลังใหม่ในภาคอีสานรวมทั้งเขตพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดนี้ มักมีรูปแบบเป็นโบสถ์อย่างภาคกลาง ทำให้หลักฐานอันเป็นต้นแบบของศาสนาจารย์ประจำท้องถิ่นที่สำคัญและทรงคุณค่าถูกทอดทิ้งผู้ส่งสูญหายหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม จนเหลือเป็นกรณีศึกษาได้จำนวนน้อยเท่านั้น

กรณีศึกษา

การศึกษาสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาวนี้ ได้ทำการสำรวจทั้งภาคเอกสารและสำรวจภาคสนาม โดยมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก ซึ่งเลือกเฉพาะตัวอย่างที่มีคุณค่าในงานศิลปะ สถาปัตยกรรม ตัวอย่างที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดหรือสามารถสืบค้นหาข้อมูลในอดีตได้ และศึกษาสิมที่มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป (สร้างก่อนปี พ.ศ. 2498) จนถึงเก่าที่สุดเท่าที่หลักฐานจะปรากฏ โดยคำนึงถึงแหล่งที่เป็นชุมชนเมืองที่มีความสำคัญมาแต่อดีต และชุมชนชนบทที่ตั้งถิ่นฐานมานานเป็นเกณฑ์ ทำให้สืบค้นได้ ตัวอย่างสิมและวิหาร รวมทั้งหมด 26 ตัวอย่าง ได้แก่

1. อาซาม(วิหาร)วัดหลวง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
2. สิมวัดกลาง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
3. สิมวัดมหานาราม	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
4. สิมวัดมณีวนาราม	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
5. สิมวัดทุ่งศรีเมือง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
6. สิมวัดบ้านนาควาย	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
7. สิมวัดบ้านด้าย	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
8. สิมวัดแจ้ง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
9. สิมวัดหมากมี	หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
10. วิหารวัดคำไฮใหญ่	บ.คำไฮใหญ่ ต.คำไฮใหญ่ อ.ดอนมดแดง จ.อุบลราชธานี
11. สิมวัดเหนือบ้านยางซึก	บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
12. สิมวัดใต้ยางซึก	หมู่ 10 บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
13. สิมวัดบ้านผักแว่น	บ.ผักแว่น ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
14. สิมวัดหนองเชื่อมเหนือ	บ.หนองเชื่อมเหนือ ต.สร้างถ่อ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
15. สิมวัดบ้านสร้างถ่อ	บ.สร้างถ่อ ต.สร้างถ่อ อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
16. สิมวัดหนองเหล่า	บ.หนองเหล่า ต.หนองเหล่า อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
17. สิมวัดโพธิ์ศรีมงคล	บ.ปาก่อ ต.หนองเหล่า อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
18. สิมวัดเวฬุวัน	บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
19. สิมวัดพระโรจน์	บ.พระโรจน์ ต.หนองซ่างใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
20. สิมวัดชัยภูมิการาม(วัดกลาง)	ต.เขมราฐ อ.เขมราฐ จ.อุบลราชธานี
21. สิมวัดใต้ศรีมงคล	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร
22. สิมวัดทุ่งสะเดา	บ.สะเดา ต.ตาดทอง อ.เมือง จ.ยโสธร
23. สิมวัดกุดชุมใน	บ.กุดชุมใน ต.กุดชุม อ.กุดชุม จ.ยโสธร
24. สิมวัดราษีาราม(วัดไก่อคำ)	บ.ไก่อคำ ต.ไก่อคำ อ.เมือง จ.อำนาจเจริญ
25. สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต	บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ
26. สิมวัดบ้านยางซ้า	บ.ยางซ้า ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ

ทั้งนี้ อันเนื่องมาจากปัจจัยของความสมบูรณ์ของสภาพที่ตั้งและตัวสถาปัตยกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการถูกทิ้งให้ชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา การบูรณะเปลี่ยนแปลงรูปแบบจนยากแก่การสืบค้นร่องรอยเดิม รวมถึงปัจจัยเรื่องรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมที่ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโครงการออกแบบสิมวัดหลวง จึงได้คัดเลือกนำเสนอข้อมูลเฉพาะตัวอย่างที่สมบูรณ์ หรือเหลือร่องรอยเพียงพอต่อการสืบค้นข้อมูลในอดีตได้ รวมทั้งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์และเชื้อในการใช้เป็นข้อมูลประกอบการสำหรับการโครงการออกแบบสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี โดยได้คัดเลือกสิมและวิหารเป็นกรณีศึกษาเพื่อนำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูลโดยละเอียด เป็นจำนวนทั้งสิ้น 10 ตัวอย่าง คือ

- **กลุ่มตัวอย่างที่ถูกรื้อถอนทำลายแล้ว** เป็นการศึกษาภาคเอกสารและการสัมภาษณ์เป็นหลัก และมีการสำรวจพื้นที่จริงประกอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความถูกต้องมากที่สุด โดยเรียงลำดับตามอายุการสร้างจากมากไปน้อย ได้แก่

- 4.1 อาสาม(วิหาร)วัดหลวง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- 4.2 สิมวัดมณีวนาราม ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

- **กลุ่มตัวอย่างที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน** เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏอยู่จริงในปัจจุบันจากการสำรวจภาคสนามเป็นหลัก พร้อมกับการศึกษาภาคเอกสารและการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความถูกต้องมากที่สุด โดยเรียงลำดับตามอายุการสร้างจากมากไปน้อย ได้แก่

- 4.3 สิมวัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
- 4.4 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ
- 4.5 สิมวัดหมากมี หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- 4.6 สิมวัดใต้ศรีมงคล ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร
- 4.7 สิมวัดทุ่งศรีเมือง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- 4.8 สิมวัดใต้ยางซึก บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
- 4.9 สิมวัดแจ้ง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- 4.10 สิมวัดบ้านยางซึก บ.ยางซึก ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.1 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามลำดับอายุการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม	ที่ตั้ง	ปี พ.ศ. ที่สร้างวัด	ปี พ.ศ. ที่สร้างสถาปัตยกรรม	ยุคสมัย
1. สิมวัดเวฬุวัน	บ. ใฝ่ใหญ่ ต. ใฝ่ใหญ่ อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี	2250	-	กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย
2. สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต	บ. พนา ต. พนา อ. พนา จ. อำนาจเจริญ	2254	2263	กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย
3. อาษามวัดหลวง *	ต. ในเมือง อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	2324	2324	เริ่มก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์
4. สิมวัดมณีวันาราม *	ต. ในเมือง อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	2322(เดิมเป็นวัดร้าง)	-	ร.1
5. สิมวัดหมากมี	หมู่ 1 บ. หมากมี ต. กระโสม อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	2330	2330-2332	ร.1
6. สิมวัดใต้ศรีมงคล	ต. ในเมือง อ. เมือง จ. ยโสธร	2330	2338	ร.1
7. สิมวัดทุ่งศรีเมือง	ต. ในเมือง อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	2356	ปลาย ร.2 – ต้น ร.3	ปลาย ร.2 – ต้น ร.3
8. สิมวัดใต้ยางซึก	บ. ยางซึก ต. ยางซึก อ. เขื่องใน จ. อุบลราชธานี	2392	-	ปลาย ร.3 – ต้น ร.4
9. สิมวัดแจ้ง	ต. ในเมือง อ. เมือง จ. อุบลราชธานี	2418	2455	ต้น ร. 6
10. สิมวัดบ้านยางซ้า	บ. ยางซ้า ต. อำนาจ อ. ลืออำนาจ จ. อำนาจเจริญ	2470	2460-2475	ร. 6 – ร. 7

หมายเหตุ

* สํารวจภาคเอกสารและการสัมภาษณ์เท่านั้น เนื่องจากตัวสถาปัตยกรรมถูกื้อถอนแล้ว

ตารางที่ 4.2 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามเขตการปกครองปัจจุบัน

สถาปัตยกรรม	ที่ตั้ง	ปี พ.ศ. ที่สร้างวัด	ปี พ.ศ. ที่สร้างสถาปัตยกรรม
1. อาสามวัดหลวง *	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2324	2324
2. สิมวัดมณีวนาราม *	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2322 (เดิมเป็นวัดร้าง)	-
3. สิมวัดทุ่งศรีเมือง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2356	ปลาย ร.2 – ต้น ร.3
4. สิมวัดแจ้ง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2418	2455
5. สิมวัดหมากมี	หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2330	2330-2332
6. สิมวัดใต้ยางซึก	หมู่ 10 บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี	2392	-
7. สิมวัดเวฬุวัน	บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี	2250	-
8. สิมวัดใต้ศรีมงคล	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร	2330	2338
9. สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต	บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ	2254	2263
10. สิมวัดบ้านยางซึก	บ.ยางซึก ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ	2470	2460-2475

หมายเหตุ * สํารวจภาคเอกสารและการสัมภาษณ์เท่านั้น เนื่องจากตัวสถาปัตยกรรมถูกรื้อถอนแล้ว

ขั้นตอนของการนำเสนออาคารในกลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็นหัวข้อในการนำเสนอ คือ

1. ประวัติวัด
2. ผังวัดกับชุมชน
3. ผังบริเวณวัด
 - ลักษณะทางกายภาพ
 - กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด
4. อาคารตัวอย่าง
 - ผังอาคาร
 - รูปตั้ง
 - โครงสร้างและวัสดุ
 - องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ได้แก่
 - องค์ประกอบส่วนหลังคา
 - องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร
 - องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร
 - องค์ประกอบภายในสิม
 - องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

- โดยหัวข้อที่ 4. อาคารตัวอย่าง เรื่อง ผังอาคาร ได้กำหนดการนิยามศัพท์ในการอธิบายคือ

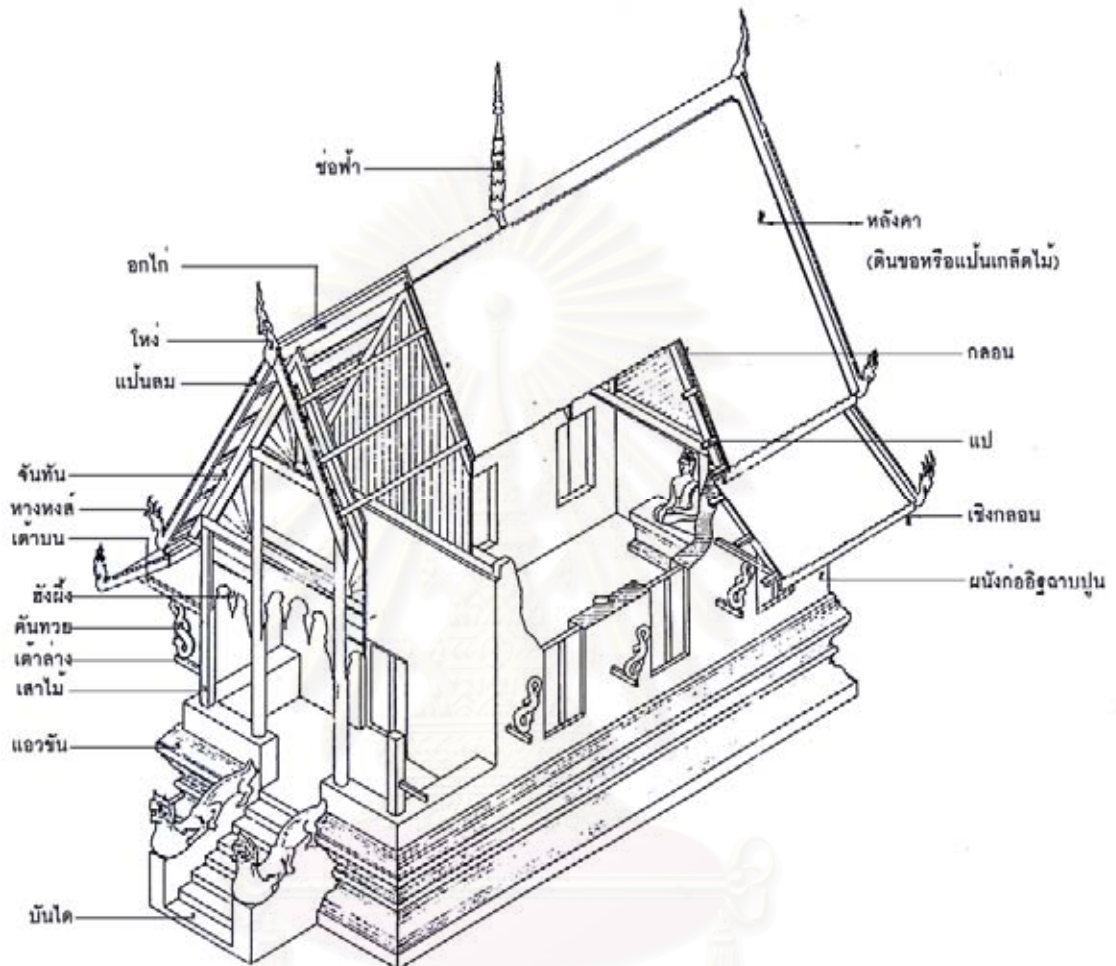

ภาพลายเส้นที่ 4-1 ภาพกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้นที่

ส่วนบริเวณด้านหน้าอาคารส่วนทางเข้า เรียก “มุขหน้า”

ส่วนห้องภายในตัวศาสนาคาร เรียก “ห้องสังฆกรรม”

- และหัวข้อที่ 4. อาคารตัวอย่าง เรื่อง โครงสร้างและวัสดุ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
ได้กำหนดการนิยามศัพท์ในการอธิบาย คือ

ภาพลายเส้นที่ 4-2 การกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายโครงสร้างและวัสดุ
และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมสืบที่บ ในภาคอีสาน

ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 152.

เมื่อการก่อตั้งพระพุทธศาสนาในสมัยเริ่มตั้งเมืองอุบลราชธานี เริ่มมีแบบแผนมั่นคงขึ้น ต่อมาจึงมีการก่อสร้างวัด สิม(โบสถ์) วิหาร พระพุทธรูป ปรากฏขึ้นหลายแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่สร้างโดยเจ้าเมืองและกลุ่มเจ้านาย อุบฮาด ราชวงศ์และราชบุตร ดังปรากฏหลักฐานว่าภายหลังการสร้างเมืองอุบลราชธานีได้ 2 ปี จึงได้มีการสร้างวัดแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี ชื่อว่า“วัดหลวง”

4.1 อาสาม(วิหาร)วัดหลวง ถ.พรหมเทพ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-1 อาสาม(วิหาร)เก่าวัดหลวง

วิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี สร้าง พ.ศ.2324 รื้อถอน พ.ศ.2492

อาสาม เป็นคำที่ใช้เรียกสถาปัตยกรรมหลังนี้มีตั้งแต่โบราณ¹ เป็นรากศัพท์ดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากกลุ่มชนไท-ลาว ที่ตรงตามความหมายเดิมที่สุด ซึ่งหมายถึง อาคารที่ทำหน้าที่เป็นวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปและขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นโบสถ์หรือสิมในตัว คือสมัยโบราณนั้นตามวัฒนธรรมการก่อสร้างศาสนาคาร

¹ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 26 มิถุนายน 2549.

ของชาวล้านช้าง ต้นสายบรรพบุรุษชาวอีสานและชาวเมืองอุบลราชธานี จะไม่สร้างวิหารและสิมแยกกัน แต่จะสร้างอาคารประธานขึ้นมาหลังเดียวภายในวัด เรียก อาฮาม (ปัจจุบันยังเป็นคำที่ใช้อยู่ในประเทศลาว แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปมีการสร้างขึ้นมาเป็นอาคารประธานวัด จึงเกิดการแยกอาคารเป็น 2 อย่าง ตามหน้าที่การใช้ประโยชน์ที่ต่างกัน คือ สิม และ วิหาร นั่นเอง)

4.1.1 ประวัติวัด

วัดหลวง เป็นวัดคันถธุระฝ่ายมหานิกาย สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2324 พร้อมกับการสร้างวิหารและพระเจ้าใหญ่องค์หลวง พระประธานคู่วัด ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2530 มีประวัติความเป็นมาในการก่อสร้าง คือ

ภายหลังจากที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง)อพยพไพร่พลมาตั้งมั่น ณ ดงอู่ผึ้ง และสร้างเมืองอุบลเป็นที่มั่นคงดีแล้ว ในปี พ.ศ. 2322 ถัดมาอีก 2 ปี จึงได้สร้างวัดขึ้นตามโบราณราชประเพณีเป็นวัดแรกในชุมชน ให้ชื่อว่า“วัดหลวง” พ้องกับนามของพระประทุมฯ ซึ่งชาวเมืองเรียกท่านว่า “เจ้าองค์หลวง” หรือ “อาฮามหลวงเฒ่า” รวมทั้งตำแหน่งที่ตั้งวัดยังอยู่ใกล้ถัดจากคุ้มของท่านซึ่งเรียกว่า “คุ้มเจ้าหลวง” หรือ “คุ้มโสมกลาง” พระประทุมฯได้สร้างวัดหลวงขึ้นอย่างวิจิตรด้วยศิลปลอยตัวชั้นเอกตามแบบศิลปะล้านช้าง โดยสร้างพระวิหาร(คือ“อาฮาม” ตามรากศัพท์เดิมของภาษาของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว) สร้างพระเจ้าใหญ่ เป็นพระประธานวัด สร้างธาตุใหญ่ หอแจก(ศาลาการเปรียญ) หอไตร หอระฆัง หอกลอง หอบึง กุฏิ ซึ่งล้วนมีรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า แต่ปัจจุบันได้ผุพังทลายหมดแล้ว เนื่องจากวัสดุในการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ นอกจากนี้ยังได้สร้าง หนังสือ พระไตรปิฎก พระสูตร พระวินัย ตำนาน ตำราต่างๆ ประจำวัด เพื่อเป็นที่จำพรรษาเล่าเรียนพุทธศาสนา และสั่งสอนอบรมศีลธรรมแก่เหล่าพุทธศาสนิกชนในเมืองอุบลราชธานี วัดหลวงจึงนับว่าเป็นวัดแรกของชุมชนเมืองอุบลราชธานียุคแรก และที่สำคัญวัดนี้ยังได้ใช้เป็นพระอารามที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาด้วย² นอกจากนี้ วัดหลวงยังเป็นสถานที่จำพรรษาของผู้เป็นสังฆปาโมกข์ คือพระมหาราชครูเจ้าหอแก้วเป็นเจ้าอาวาสหรือหลักค้ำองค์แรก ซึ่งเดิมเมืองอุบลราชธานีใช้ระเบียบการปกครองสงฆ์ตามธรรมเนียมเหมือนอย่างเวียงจันทน์ พระประทุมฯ มีหลานชายชื่อ แก้ว ได้อุปสมบทและได้รับสถาปนาเป็นพระมหาราชครูเจ้าหอแก้ว เจ้าคณะใหญ่ประมุขสงฆ์เมืองอุบลฯ ปกครองดูแลการพระศาสนาเมืองอุบลฯ จนกระทั่งมรณภาพ ชาวเมืองก็สร้างธาตุท่านพระมหาราชครูไว้ภายในวัด ซึ่งปัจจุบันพังทลายแล้ว เจ้าอาวาสรูปต่อมาคือพระมหาราชครูเจ้าหอเทน ซึ่งได้รับการสดสงฆ์(รดสงฆ์) สถาปนาเป็นพระมหาราชครูเจ้าหอองค์สุดท้ายตามธรรมเนียมการปกครองสงฆ์แบบเวียงจันทน์ ก่อนที่ทางราชการจะจัดระเบียบปกครองสงฆ์แบบใหม่มาใช้ในปัจจุบัน³

อาคารและศิลปวัตถุที่สำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวงคือหอแจกหรือศาลาการเปรียญ เป็นอาคารที่สร้างขึ้นหลังจากได้มีการรื้อถอนวิหารหลังเก่า ณ ตำแหน่งเดิมของวิหารหลังเก่า ประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวง พระประธานองค์สำคัญของเมืองอุบลราชธานี และพระบริวารหินทรายแกะสลักอีก 2 องค์ นอกจากนี้ วัดหลวงยังเก็บรักษาพระแก้วไพฑูรณ์ พระพุทธรูปสำคัญในความครอบครองของเจ้านายเมืองอุบลฯมายาวนาน และมีจารึกดาวไม้แกะสลักปิดทองระบุเรื่องราวการบูรณะวัดหลวงในปลายปี

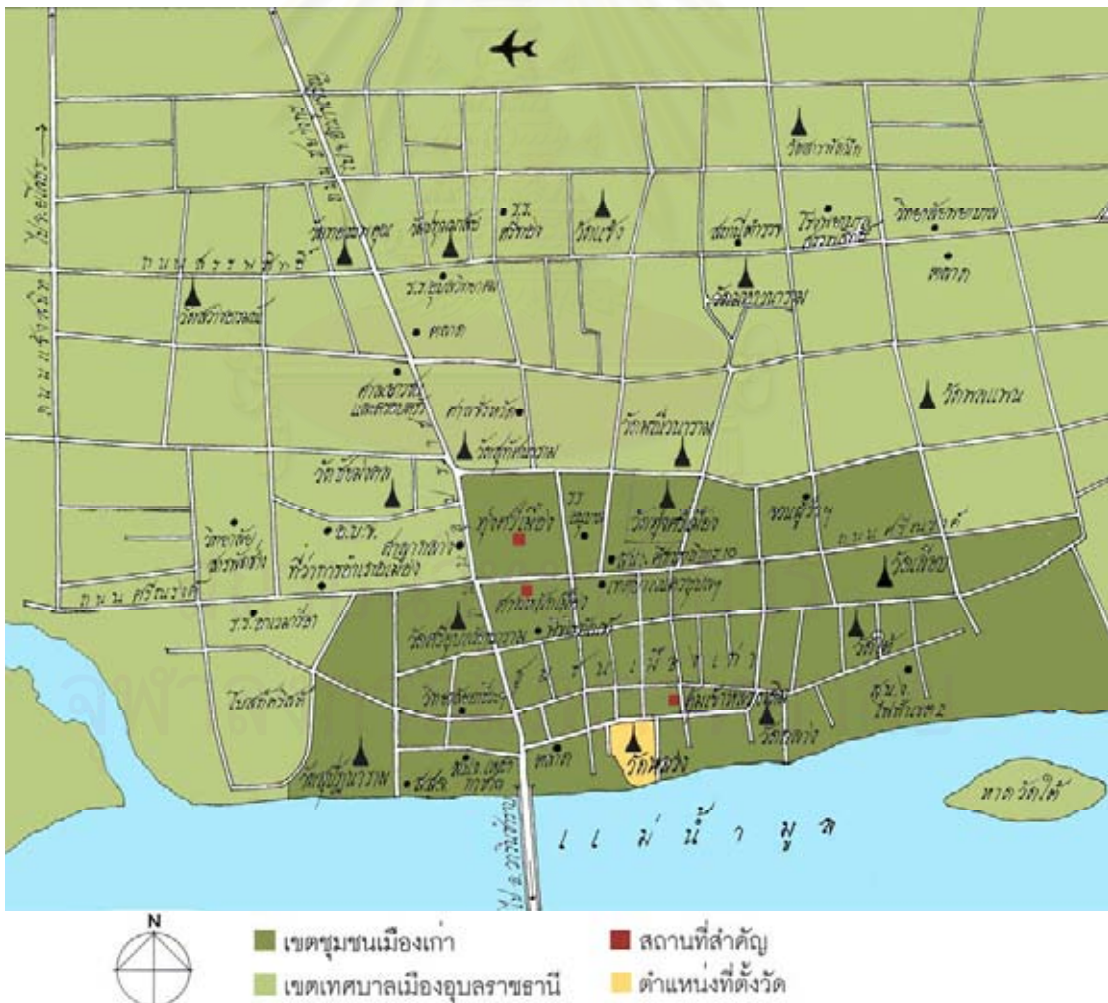
² วิโรฒ ศรีสุโร, *ส่วนประตูปสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี(ในเขต อ.เมือง)*, (ม.ป.ท., 2536), หน้า 12.

³ *กรีนานุสรณ์ '46* (อุบลราชธานี: อุบลกิจจอพเซทการพิมพ์, 2546), หน้า 2.

พ.ศ. 2445 - 2458 ที่บูรณะวัดหลายส่วน ทั้งวิหาร หอแจก กุฏิ หอไตร หอกลอง หอโพง หอระฆัง ซึ่งก็ยังคงไว้ในรูปแบบเดิม เป็นจารึกที่ติดอยู่ผนังด้านหน้าเหนือประตูทางเข้าวิหารเก่า แต่ข้อความได้ลบเลือนไปมาก และพระพุทธรูปเงินนุทองซึ่งชุดได้จากซากธาตุใหญ่ที่พังทลายลง รวมทั้งศิลปวัตถุโบราณ เช่น กาน้ำ เหยือก เสิงเทียนโบราณ ปัจจุบันทั้งหมดเก็บไว้ในกุฏิเจ้าอาวาส

ปัจจุบันวัดหลวงมีพระครูวิสาสิกจาทกร เป็นเจ้าอาวาสลำดับที่ 11 ปกครอง มีพระสงฆ์จำพรรษา 8 รูป และ สามเณร 7 องค์ สภาพแวดล้อมภายในบริเวณวัด พบว่าอาคารต่างๆในอดีตที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมได้ถูกรื้อถอนและผูกงูสูญหายเสียสิ้น กลายเป็นอาคารที่สร้างใหม่ และการจัดวางผังบริเวณภายในวัดมีความเปลี่ยนแปลงไร้ระเบียบ มีการสร้างบูรณะอาคารและพื้นที่โดยขาดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องตามหลักการออกแบบ เช่น การสร้างสิมหรือโบสถ์ใหม่ที่มีรูปทรงตามสมัยนิยมแบบภาคกลาง ขาดคุณค่าความงามตามแบบอย่างศิลปะท้องถิ่นอีสาน การจัดวางตำแหน่งอาคารหรือการกำหนดที่อยู่สงฆ์หรือส่วนห้องนํ้ามีความแออัดและเป็นตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม การปลูกอิฐซีเมนต์เพิ่มที่ลานหน้าวัดทำให้ลดความอ่อนนุ่มของบรรยากาศภายในวัด และทำให้พื้นที่สีเขียวส่วนที่เป็นธรรมชาติลดลง เป็นต้น

4.1.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-3 ผังที่ตั้งวัดหลวงภายในเขตเมืองเก่าจังหวัดอุบลราชธานี

วัดหลวง ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลระหว่างท่ากวางตั้งกับท่าจวน(ตลาดใหญ่) ถนนพรหมเทพ ใกล้คุ้มเจ้าหลวงหรือคุ้มโฮงกลาง อันเป็นคุ้มพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) เจ้าเมืองอุบลฯคนแรกผู้สร้างวัด ใกล้กับที่อยู่ของท่านเอง ปัจจุบันคือคุ้มตะวันตกวัดหลวง ที่ตั้งของวัดหลวงจึงอยู่ภายในศูนย์กลางเขตเมืองเก่าทางด้านทิศใต้ โดยสร้างบนที่เนินสูงติดริมแม่น้ำมูล แม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงเมืองอุบลฯ และถือเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในยุคนั้น ตำแหน่งที่ตั้งวัดยังอยู่ใกล้กับคุ้มโฮงกลาง หรือคุ้มเจ้าหลวง คือบ้านของเจ้าเมือง ที่ตั้งอยู่เยื้องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดเล็กน้อย เพื่อแสดงถึงความใกล้ชิดและสะดวกในการเดินทางประกอบกิจการศาสนาของเจ้าเมือง ส่วนบริเวณรอบเมืองถัดขึ้นไปทางเหนือ เป็นส่วนสถานที่สำคัญประจำเมือง เช่น ศาลหลักเมือง หุ่นศรีเมือง (ลานกิจกรรมประจำเมือง) ส่วนภายในตัวเมืองก็มีการสร้างวัดขึ้นอีกมากมาย โดยเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ เจ้านาย หรือพระสงฆ์ ตลอดจน ชาวเมืองอุบลฯได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นใหม่หรือบูรณะวัดเก่าขึ้นมาในยุคหลัง ก็ได้สร้างขยับขยายพื้นที่ออกไปรอบๆ ตัวเมือง และตามขอบเมืองต่างๆ

4.1.3 ผังบริเวณวัด

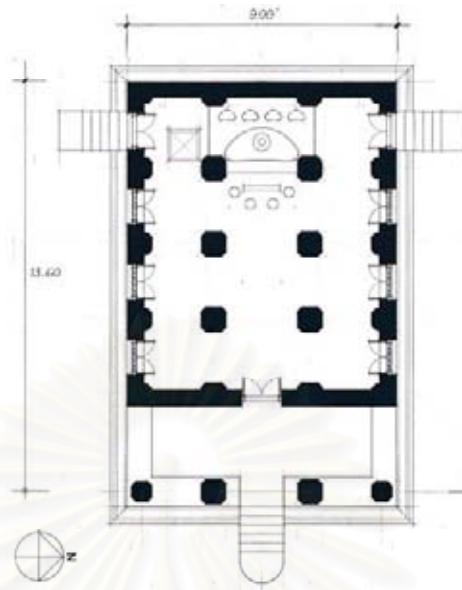
เนื่องจากปัจจุบันอาสามวัดหลวงได้ถูกรื้อถอนแล้ว การศึกษาผังบริเวณวัดหลวง เรื่องตำแหน่งที่ตั้งของอาสาม จึงเป็นการสำรวจภาคเอกสารและการสัมภาษณ์เป็นหลัก ข้อมูลเรื่องผังบริเวณที่ได้ เป็นข้อมูลจากอดีต ซึ่งเป็นประโยชน์สำหรับโครงการออกแบบ จึงไม่นำเสนอในบทนี้ (ทั้งนี้ประเด็นการวิเคราะห์ผังบริเวณวัดหลวง ได้นำเสนอโดยละเอียดในบทที่ 6 ซึ่งเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อกำหนดรายละเอียดการออกแบบในลำดับต่อไป)

4.1.4 อาสาม(วิหาร)เก่าวัดหลวง (ปัจจุบัน รื้อถอนแล้ว)

เป็นวิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2324 ภายหลังการตั้งเมืองอุบลได้ 2 ปี โดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก ที่สร้างวัดหลวงขึ้นตามโบราณราชประเพณี และได้สร้างวิหารหลังนี้ขึ้นเพื่อประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวงที่สร้างขึ้นพร้อมกัน ซึ่งล้วนเป็นฝีมือช่างจากเมืองเวียงจันทน์ ตัววิหารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างเมืองหลวงพระบาง จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นบรรพบุรุษของชาวอุบลฯ ซึ่งสืบสายต้นตระกูลจากเมืองหลวงพระบาง (เนื่องจากพระประทุมฯ เป็นเชื้อสายต่อเนื่องจากพระเจ้าสุริยวงศ์ศาธรรมิกราช สายตระกูลพระไชยเชษฐาธิราชผู้ครองเมืองหลวงพระบาง เมืองหลวงเดิมแห่งอาณาจักรล้านช้าง) อพยพหนีภัยสงครามมายังเมืองเวียงจันทน์ ก่อนที่จะอพยพต่อลงมาตั้งเป็นเมืองอุบลฯ ช่างผู้สร้างจึงเป็นช่างกลุ่มคนผู้ที่อพยพติดตามพระประทุมฯมาจากเมืองเวียงจันทน์ โดยทั้งนี้วิหารเก่าวัดหลวง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากอาสามวัดเชียงทอง (รากศัพท์ประเทศลาว ศูนย์กลางอาณาจักรล้านช้าง ไม่มีการแยกลิ้มหรือวิหาร แต่จะรวมกันเป็นหลังเดียว เรียกว่า"อาสาม") ซึ่งเป็นอาสามที่ถือว่าเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมศิลปะล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง มีความสวยงาม ทรงคุณค่า และมีความสำคัญมากที่สุดของเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

อาสามวัดหลวง ได้ใช้เป็นสถานที่สักการะพระเจ้าใหญ่องค์หลวงของชาวเมืองอุบลราชธานี ได้มีการบูรณะในช่วงปี พ.ศ. 2445- 2458 ตามที่ระบุในดาวไม้จารึกที่ผนังหน้าวิหาร ซึ่งได้คงรูปแบบเดิมไว้ มาจนกระทั่ง พ.ศ. 2492 ได้ชำรุดทรุดโทรม จนทางวัดได้รื้อถอนทิ้ง (แล้วสร้างวิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวงหลังใหม่ที่ทำหน้าที่เป็นหอแจกหรือศาลาการเปรียญขึ้นแทนที่ ปรากฏมาจนถึงปัจจุบันนี้) ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมอาสามได้สอบถามจากคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล ปรากฏเก่าแก่เมืองอุบลราชธานี ผู้มีความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี และเป็นผู้คลุกคลี คุ่นเคยอยู่ในพื้นที่วัดหลวง มาตั้งแต่เด็กในฐานะเด็กวัด ได้ให้ข้อมูลอันสำคัญยิ่งดังนี้

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-4 ผังพื้นอาฮาม(วิหาร)เก่า วัดหลวง

อาฮามตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นอาฮามที่ขนาดค่อนข้างใหญ่กว่าวิหารหรือสิมวัดต่างๆ ในเมืองอุบลราชธานี ขนาดประมาณ 9 x 13.20 ม. ยกพื้นสูงประมาณ 1.50 ม. แปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความยาว 5 ช่วงเสา ช่องหน้าต่างเป็นมุขระเบียงทางเข้ามีบันไดทางขึ้น 5 ขั้น ด้านสกัดเป็นเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ 4 ต้น ผนังด้านหน้าเจาะเป็นช่องประตูทางเข้าออกสำหรับญาติโยมชาวบ้าน ช่องหลังสุดทำอาฮามเจาะเป็นช่องประตูเข้าออกมีบันไดขึ้นลง 2 ข้างซ้ายขวา 5 ขั้นเช่นกัน เป็นทางเข้าออกสำหรับพระสงฆ์ ผังอาคารก่ออิฐถือปูนเจาะช่องหน้าต่างทุกช่วงเสา รวม 6 ช่องหน้าต่างต่าง ผนังด้านหลังทึบ ภายในห้องอาฮามมีเสาก่ออิฐถือปูนใหญ่เป็นเสาLOYรับโครงหลังคา 6 ต้น และมีเสาพอกติดรอบด้านและมุมผนังภายในอีก 14 ต้น ผนังภายในเรียบตลอดไม่มีอาสน์สงฆ์ ส่วนฐานพระประธานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว โดยก่อติดกับผนังด้านหลังมาจรดกับเสาLOYคู่หลังห้องอาฮาม ด้านหลังพระประธานประดิษฐานพระบริวาร 4 องค์ ด้านขวาพระประธานตั้งธรรมาสน์โบราณยอดปราสาท(ตั้งประดับไว้ แต่ไม่มีการเทศน์ในวิหารแต่อย่างใด เป็นเพียงการสักการะพระเจ้าใหญ่องค์หลวงและสวดมนต์ให้พระเจ้าเท่านั้น)⁴ บริเวณหน้าพระประธานวางราวรูปราวเทียนและชั้นกระหย่งใส่ดอกไม้และเครื่องสักการะบูชา

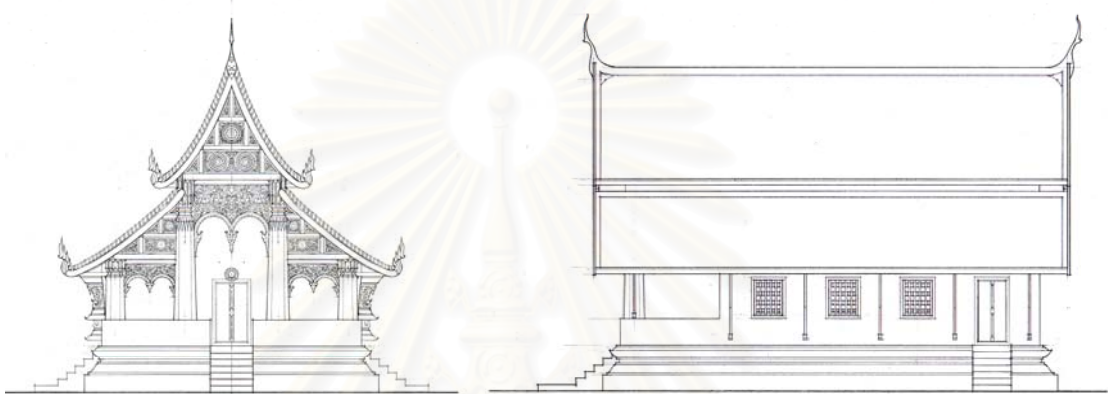
รูปตั้ง

อาฮามวัดหลวงมีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากศิลปะล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง⁵ ลักษณะการตั้งเสาใหญ่ 4 ต้น หน้าวิหาร และการทิ้งชายคาค่า คล้ายกับที่วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง แต่ทรวดทรงสูงชันดูคว่าและการตัดความอ่อนช้อยของหลังคาไม่มากเท่า ส่วนหลังคาโครงไม้ทรงจั่ว 2 ตับ ไม่มีการซ้อนชั้น เดิมมุงกระเบื้องดินขอชายกลมมน ปิดเครื่องมุงด้วยชุดแป้นลม(ปั้นลม)ไม้แกะสลักประดับด้วยโง่

⁴ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 3 มกราคม 2549.

⁵ วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า. พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2547), หน้า 13.

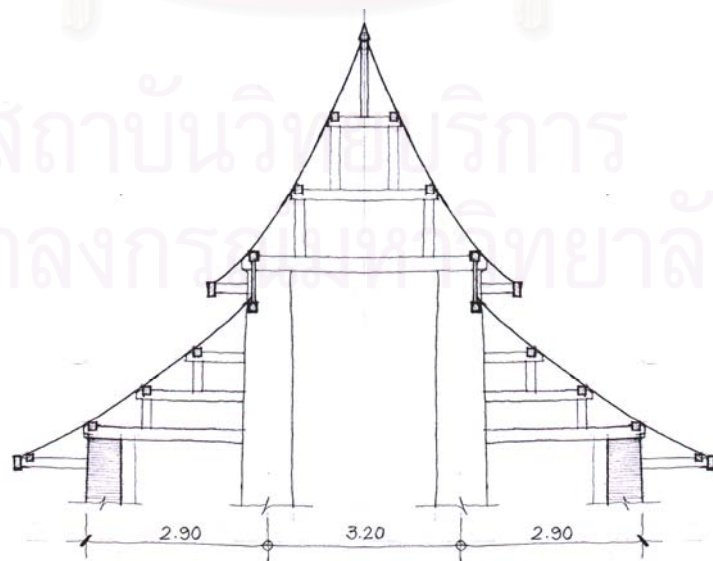
โบระกา ทางหงส์ แบบไม่มีนาคสะดุ้ง และวางไม้แป้นลมปิดหัวแป ลักษณะการใช้แป้นลมแบบไม่มีนาคสะดุ้ง และการวางแป้นลมปิดหัวแปนี้ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง ระหว่างหลังคาตบบนและหลังคาตบล่างประดับด้วยแผงแลคอสองไม้แกะสลัก ส่วนสีหน้า(หน้าบัน) เป็นลายรดน้ำปิดทอง ส่วนหน้าอาฮามประดับด้วยยั้งผึ้งไม้แกะสลัก ผนังอาคารและเสาก่ออิฐฉาบปูน เสา 4 ต้นที่มุมระเบียงด้านหน้าเขียนลายรดน้ำ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสถาปัตยกรรมสกุลช่างหลวงพระบางเช่นกัน แต่ได้ชำรุดหลุดลอกไป ด้านหลังอาฮามก่อผนังอิฐขึ้นไปจรดโครงหลังคา ช่องประตูหน้าต่างเรียบไม่มีซุ้ม และส่วนฐานเป็นฐานแฉกชั้นบัวปากพาน ซึ่งเป็นรูปแบบนิยมในสถาปัตยกรรมภาคอีสาน ส่วนบันไดทางขึ้นไม่มีพนัก บันไดด้านหน้ามีการตกแต่งส่วนปลายบันไดโค้งมน คล้ายอัมจันทรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว

ภาพลายเส้นที่ 4-5 และ 4-6 รูปตั้งด้านหน้าและด้านข้างอาฮาม(วิหาร)เก่า วัดหลวง
ร่างจากการวิเคราะห์ภาพถ่าย ประกอบข้อมูลตามคำบอกเล่าของ นายบำเพ็ญ ณ อุบล

โครงสร้างและวัสดุ

เนื่องจากหลงเหลือหลักฐานอยู่น้อย ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่สามารถสืบค้นถึงเรื่องโครงสร้างได้อย่างชัดเจน ในการนำเสนอจึงเป็นการสันนิษฐานโดยพิจารณาจากภาพถ่ายและการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลเป็นภาพร่างโครงสร้างจากการสันนิษฐานดังนี้คือ

ภาพลายเส้นที่ 4-7 โครงสร้างหลังคา อาฮามวัดหลวง (สันนิษฐาน)

อาสามวัดหลวงถือเป็นอาคารขนาดค่อนข้างใหญ่ ความกว้างด้านสกัดประมาณ 8 เมตร ทำให้ต้องใช้ชื่อไม้ขนาดใหญ่พาดเป็นชื่อประธาน ลักษณะโครงสร้างหลังคาตบบนเป็นรูปแบบที่นิยมตามศิลปะล้านช้าง คือ การใช้โครงสร้างแบบมั่วตั้งใหม่ (เป็นโครงสร้างที่นิยมในสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งเป็นสายวัฒนธรรมไท-ลาวร่วมสายเดียวกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง) การตั้งเสาดั้งโพนชื่อประธาน รับชื่อโถและแปหาร แล้วตั้งเสาดั้งอีกตัวรับชื่อโถระดับเหนือขึ้นไปไล่ระดับกันไปเรื่อยๆ จนถึงตั้งเอกตัวกลางที่ขึ้นไปรับอกไก่ แล้วพาดไม้กลอนตามสันแปลงมาจนประกับเข้าเดียวกับไม้เชิงกลอน ตำแหน่งของแปหัวเสาจะยื่นออกมาจากแนวกลางเสาเล็กน้อย ส่วนชายคาใช้การพาดกลอนโค้งให้ได้ความอ่อนช้อยไปเข้าเดียวกับเชิงกลอนซึ่งจะยึดกับหัวเสาที่ยื่นออกจากเสา ไม้กลอนจะวางห่างกันทุกๆ ระยะประมาณ 0.20 ม. ส่วนหลังคาตบล่างใช้วิธีการเดียวกัน ซึ่งบริเวณจุดเชื่อมต่อระหว่างหลังคาตบบนและตบล่าง ใช้แผงแลคสองเป็นตัวเชื่อม ตัวแผงแลคกับท้องแปหัวเสาของหลังคาตบบน แล้ววางบนหลังแปหัวเสาของหลังคาตบล่าง (ซึ่งใช้เป็นจุดพาดไม้กลอนของหลังคาตบล่าง) ไม้กลอนจะวิ่งยาวไปเข้าเดียวกับเชิงกลอนที่ยึดกับหัวเสาที่ยื่นจากแนวเสา ท้องเต้าของหลังคาตบล่างจะติดคันทวยซึ่งวางอยู่บนเต้าล่างที่ยื่นจากผนังหรือหน้าเสา การยื่นชายคาพาดเลยขอบนอกหัวเสาออกไปรอดเดียวไม่ได้วางจบที่บริเวณแปหัวเสา แล้วเว้นช่องตีนผีเล็กน้อย แบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง) ลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของรูปแบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่ได้ถ่ายทอดรูปแบบมาที่ยังดินแดนอีสาน

อาสามใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูนทึบ ก่อผนังหน้าด้านหน้า-ข้าง-หลัง ประมาณ 0.45 - 0.50 - 0.50 ม. ส่วนฐาน เป็นฐานบัวแฉกชั้นปากพาน(แฉกชั้นปากพาน) ก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

เดิมมุงกระเบื้องดินขอชายกลมมน ครอบสันหลังคาและหลบกระเบื้องเป็นปูนปั้น ไม่มีการประดับช่อฟ้า(ปราสาท)ที่สันหลังคา

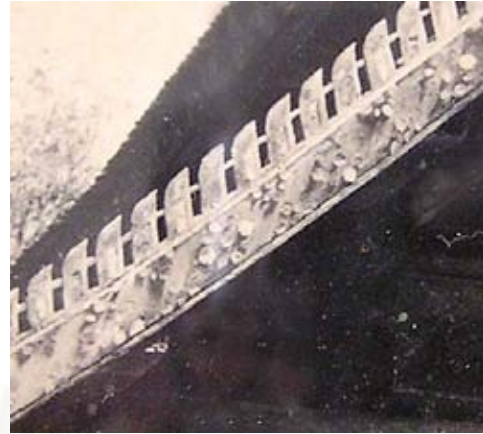
ปิดเป็นไม้แป้นลมประดับด้วย โหง(ช่อฟ้า) ไบระกา หางหงส์ ไม่มีนาคสะดุ้ง เป็นอิทธิพลศิลปะล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง ส่วนโหงเป็นไม้แกะสลักกลวงรักปิดทองประดับกระจกกลมฝังในเนื้อไม้บริเวณส่วนอกตัวโหง ตัวไม้แป้นลม ปักไบระกาทำเป็นรวยระกาปิดทองประดับกระจกเงินขาว โดยวิธีการฝังเข้าไปในเนื้อไม้ เป็นลวดลายประจำยาม เรียก"ลายลูกฟักกะปู"⁶ ตัวหางหงส์เป็นไม้แกะสลักรูปเศียรนาคเรียงซ้อนกัน 3 เศียร ปิดทองประดับกระจกโดยฝังเข้าไปในเนื้อไม้เช่นกัน

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วประธาน กรูไม้เขียนลายรดน้ำปิดทอง พื้นลายลงรักสีแดง ส่วนกลางช่องลูกฟักเป็นลายบัวแก้ว เป็นดาวดอกกลม ลักษณะเหมือนดอกบัวบาน สื่อความหมายเป็นลายตะเวน (พระอาทิตย์) อันเป็นลายเอกลักษณ์ประจำสีหน้าของสถาปัตยกรรมภาคอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง ลวดลายประกอบเป็นลายเครือเถารูปนกเปลว ส่วนลายประดับตัวไม้โครงสร้างดั้งและชื่อเป็นลายประจำยามสลับลายดอก ส่วนสีหน้าอุคปีกนกมีรูปแบบอย่างเดียวกัน

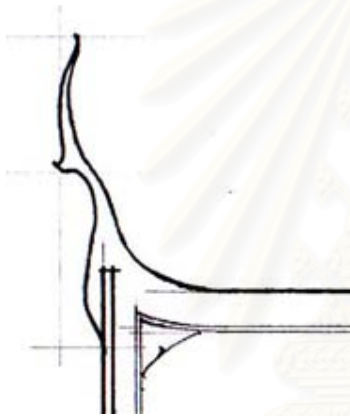
ส่วนแผงแลคสอง เป็นไม้แกะสลัก (แผงแลคสองเป็นลักษณะเด่นของศิลปะล้านนา อันเป็นศิลปะร่วมสายวัฒนธรรมไท-ลาวกับศิลปะล้านช้าง)

ไม่มีการตีฝ้าไซราช่วงหลังคาตบบน แต่ฝ้าไซราของหลังคาตบล่างเป็นไม้กลอนตีชิด

⁶ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 3 มกราคม 2549.

ภาพที่ 4-2 และ 4-3 โหง(ช่อฟ้า) และรอยระกาไม้แกะสลัก ตัวรอยระกาเป็นแบบไม่มีนาคสะดุ้ง (ตามอย่างสถาปัตยกรรมล้านช้าง) แต่มีใบระกาแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ตกแต่งด้วยการฝังกระจกจีนขาว เข้าไปในเนื้อไม้ เป็นลาย “ลูกฟักกะปู้”

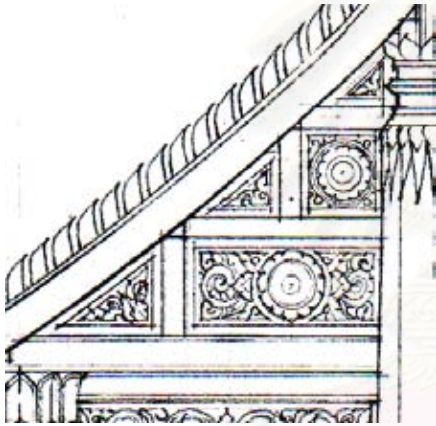
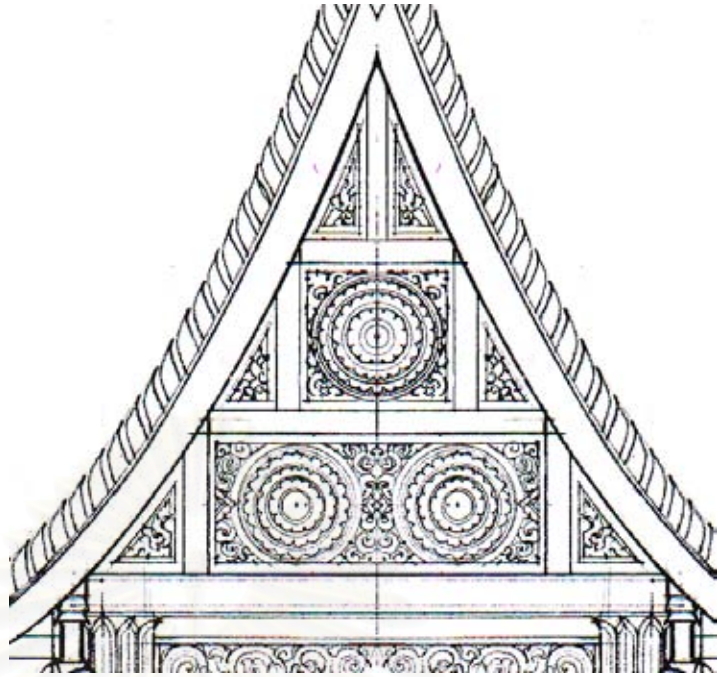

ภาพลายเส้นที่ 4-8 โหงอาฮามวัดหลวง ลักษณะ คล้ายช่อฟ้าแบบศิลปะภาคกลาง แต่ไม่ยื่นตะโงก มากเท่า คล้ายกับจะอิงกับลักษณะปั้นลม(ปั้นลม) แบบเรียบของสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-4 และ ภาพลายเส้นที่ 4-9 ทางหงส์ อาฮาม วัดหลวง แกะเป็นรูปนาคสามเศียร ซึ่งเป็น ลักษณะพิเศษ ไม่ค่อยพบที่ใดในภาคอีสาน

ภาพที่ 4-5 แผงแลคอสอง ประดับไม้แกะสลักรูปคล้าย ปากนกแก้วในวิหารล้านนา

ภาพลายเส้นที่ 4-10 ลายสีหน้า(หน้าบัน)
กรุไม้ อาสามวัดหลวง เขียนลายรดน้ำปิด
ทอง ลายบัวแก้ว เป็นดาวดอกกลม สื่อ
ความหมายเป็นลายตะเวน (พระอาทิตย์)
ลวดลายประกอบเป็นลายเครือเถารูปนก
เปลว ส่วนสีหน้าอุดปีกนกมีรูปแบบอย่าง
เดียวกัน

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบทั้งภายนอกและภายในไม่มีการเขียนรูปแต้ม

เสาภายนอกอาสาม 4 ต้น บริเวณมุขหน้า เป็นเสา 4 เหลี่ยมกลมมุมเป็น 8 เหลี่ยม

ก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ โคนเสาใหญ่กว่าหัวเสา เขียนลายรดน้ำรอบเสารูปดอกประจำยาม รูปแบบอิทธิพลศิลปะ
ล้านช้างมี 2 แบบคือ เสาคู่ร่วมในมีบัวหัวเสาเป็นบัวจกกล 2 ชั้นทรงสูง มีกลีบบัวคว่ำคล้ายลายกรวยเชิง และเสา
คู่ร่วมนอกเป็นเสาหัวบัวจกกล 1 ชั้น ทรงเตี้ย ไม่มีกลีบบัวคว่ำ

เสาลอยภายในห้องสังฆกรรมรับโครงหลังคาเป็นเสาก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ 2 คน
โอบ เสากลมมุมเป็น 8 เหลี่ยม โคนเสาใหญ่กว่าหัวเสา หัวเสาหัวบัวจกกล 2 ชั้น อิทธิพลแบบศิลปะล้านช้าง ลงรัก
ปิดทองสอดไส้ลายประดับกระจกลีที่ใจกลางกลีบบัว ตัวเสาลงรักปิดทองลายดอกประจำยามตั้งแต่หัวเสาจนถึง
โคนเสา ส่วนเสาพอกติดผนังมีรูปแบบเป็นอย่างเดียวกัน

ยังมีช่องเสาร่วมในเป็นไม้แกะสลักรูปโค้งลงรักปิดทองประดับกระจกลี รูปแบบ
ศิลปะรับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง(ประดับกระจกลีเป็นลายลูกขนานบริเวณส่วนโค้ง

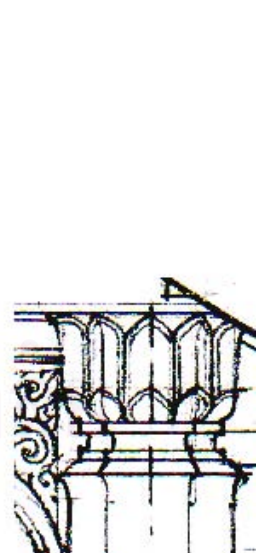
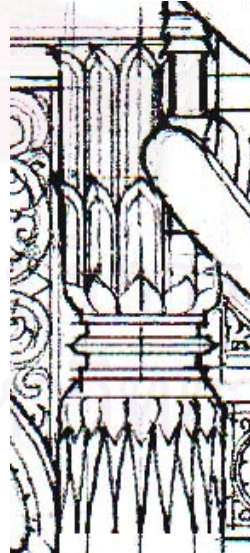
ของฮังฝิ่ง กระเจ๊กนี้นำเอามาจากฝาตลับน้ำมันหอมที่ส่งมาจากเมืองจีนในสมัยโบราณ) ชวงบนฮังฝิ่งเป็นไม้เขียนลายรดน้ำรูปเครือเถารูปก้านขดเปลว ส่วนฮังฝิ่งชวงเสาร่วมนอกมีรูปแบบอย่างเดียวกัน

คันทวยแบบหูช้าง รับอิทธิพลศิลปะล้านช้าง สกุลช่างหลวงพระบาง เป็นไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสีขาวโดยการฝังในเนื้อไม้บริเวณที่เป็นไม้ลาย คันทวยมี 2 แบบ คือ แบบสั้นและแบบยาว แบบสั้นจะติดอยู่ข้างเสาคู่ด้านหน้าสุด เพราะจะติดในระดับที่พอดีกับขอบราวระเบียงมุขหน้า ส่วนที่เหลือจะเป็นคันทวยยาวรอบอาคาร คันทวยทั้ง 2 แบบ วางบนเด้าตัวล่างที่ยื่นออกจากผนังมารับ มีการแต่งมุมปลายเด้าล่างให้สวยงาม ถือเป็นเอกลักษณ์ของการติดตั้งคันทวยในสถาปัตยกรรมภาคอีสาน ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ส่วนประตูด้านหน้าเป็นแบบกรอบเรียบไม่มีซุ้ม ตัวกรอบขีดหน้าลงรักมีลายทองบานประตูด้านนอกเป็นไม้เรียบ ติดประดับด้วยผ้าเขียนสีลายเครือพฤษชาติสลักสี บานด้านในเรียบ บริเวณเหนือช่องประตูด้านหน้าติดประดับดอกไม้แกะสลักกลีบบัว เป็นจารึกการบูรณะศาสนาคารในวัด แต่ลบเลือนไปมาก ส่วนประตูด้านท้ายวิหารทั้ง 2 ข้างเป็นประตูเรียบไม่มีซุ้ม บานประตูด้านนอกเรียบทาสีแดง มีร่องรอยตัวลายแต่ลบเลือนไม่สามารถระบุรูปแบบลายได้

หน้าต่าง เจาะเป็นช่องเรียบไม่มีซุ้ม กรอบขีดหน้าเป็นไม้ แล้วตั้งลูกกรงมะหวด 5 แฉก เป็นไม้ท่อน 4 เหลี่ยม(น่าจะเป็นไม้แคน คือ ไม้ตะเคียน)แกะสลักทาสีแดง⁷ ประดับลายรดน้ำสีทองเป็นลายประจำยามรูปดอกพิกุล ตรงกลางลูกกรงเต็มดอก ตรงขอบบน-ล่างที่ติดกับกรอบขีดหน้าครึ่งดอกแต่ไม่ทำเป็นลาย เพียงแต่แกะไม้หนุนล๊อกันกับตัวดอกตรงกลางแล้วปิดทอง ส่วนบานหน้าต่างด้านในเป็นบานไม้ทาสีแดงไม่มีลวดลาย มีเดือยสำหรับลงสลักเวลาปิดเหมือนบานประตู

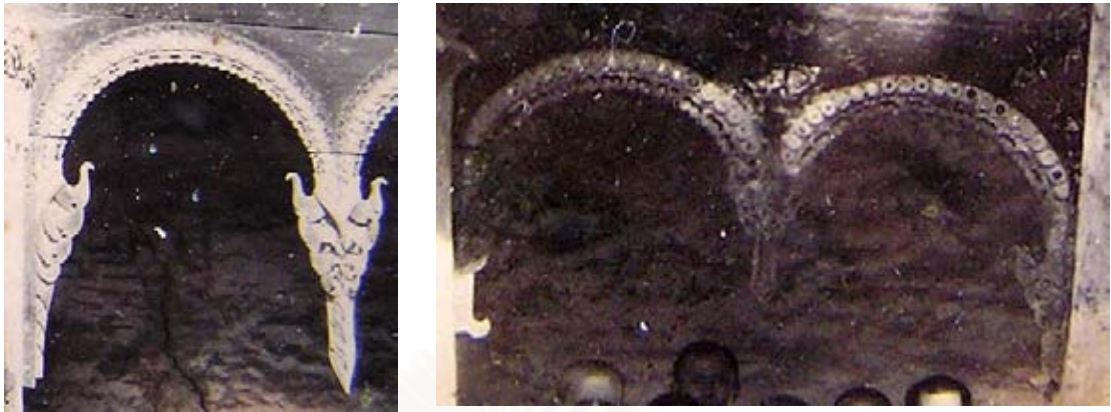
ราวระเบียงบริเวณมุขหน้าก่ออิฐฉาบปูนที่ปั้น ซึ่งเป็นอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง

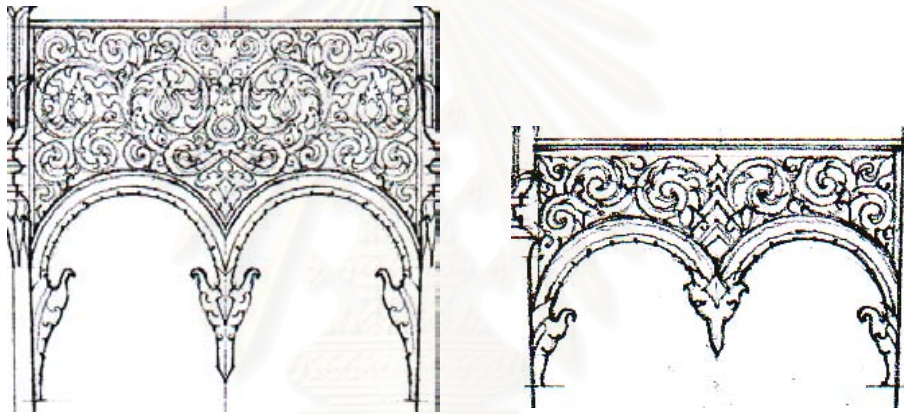
ภาพที่ 4-6 และ 4-7 บัวหัวเสาร่วมในและเสาร่วมนอกตามลำดับ เป็นบัววงกลหัวเสาทรงสูง 2 ชั้น และทรงเตี้ยชั้นเดียวแบบศิลปะล้านช้าง

ภาพลายเส้นที่ 4-11 และ 4-12 บัวหัวเสาร่วมในและบัวหัวเสาร่วมนอก ตามลำดับ

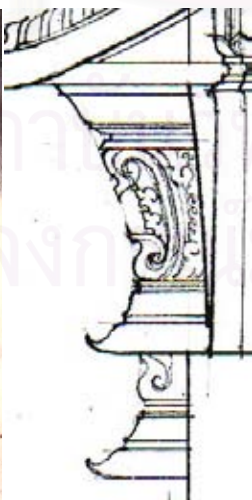
⁷ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 3 มกราคม 2549.

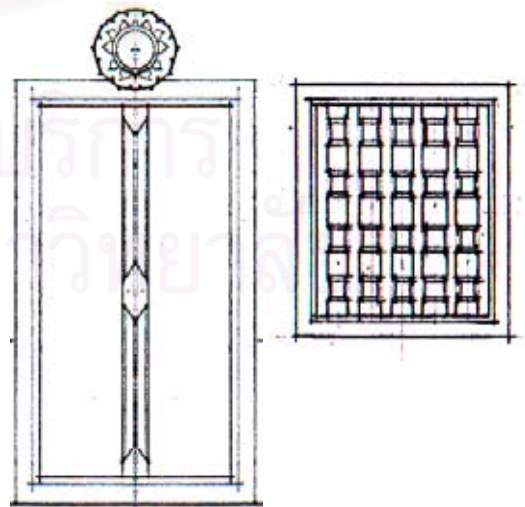
ภาพที่ 4-8 และ 4-9 ลายลูกขนานแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ประดับส่วนอั้งฝั่งระหว่างเสาร่วมใน และอั้งฝั่งระหว่างเสาร่วมนอก ตามลำดับ โดยใช้วิธีการประดับกระจกตลับเป็นลายลูกขนาน

ภาพลายเส้นที่ 4-13 และ 4-14 ภาพสันนิษฐาน งานเขียนลายรดน้ำรูปเครือเถาก้านขดเปลว ช่างบนอั้งฝั่งระหว่างเสาร่วมใน และอั้งฝั่งระหว่างเสาร่วมนอก ตามลำดับ

ภาพที่ 4-10 และ ภาพลายเส้นที่ 4-15
คันทวยไม้แกะ แบบแผงหูช้าง อาสามวัดหลวง
รูปแบบอิทธิพลจากศิลปะเมืองหลวงพระบาง

ภาพลายเส้นที่ 4-16 และ 4-17 ประตูหน้าต่าง เป็นแบบ
กรอบเรียบ ไม่มีการประดับซุ้ม ตัวหน้าต่างติดลูกกรง
มะหวดขนาดใหญ่ แบบที่นิยมในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานอาคารเป็นฐานแบบอีสาน เรียกว่า “ฐานแฉกชั้นบัวปากพาน” ส่วนบนเป็นบัวแฉกใหญ่กึ่งปากพาน ส่วนล่างเป็นบัวคว่ำ ที่มีกระเบื้องด้านหน้ามีการก่ออิฐเป็นราวกระเบื้องเหนื่อฐาน

บันไดทางขึ้นอาคารเป็นบันไดก่ออิฐ 5 ขั้น บันไดหน้าชั้นแรกทำเป็นรูปโค้งพระจันทร์เสี้ยวคล้ายอัมจันทร์ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในสถาปัตยกรรมภาคอีสาน บันไดทั้งหมดไม่มีการทำพนักบันได

ตัววิหารวางอยู่บนลานดิน ไม่มีการทำลานรอบอาคารแต่อย่างใด

ภาพที่ 4-11 และ ภาพลายเส้นที่ 4-18 ส่วนฐานอาสามวัดหลวง ก่ออิฐเป็นบัวแฉกชั้นปากพาน

รูปแบบผสมกับฐานปัทม์ จากอิทธิพลศิลปะภาคกลาง

องค์ประกอบภายในวิหาร

ภายในวิหารประดิษฐานพระประธาน นาม “พระเจ้าใหญ่องค์หลวง” สร้างโดยพระประทุมฯ พร้อมกับการสร้างวัด องค์พระก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง พระพักตร์เดิมกลมรูปไข่ ยอดพระเมาลีเดิมทรงสูง ฝีมือช่างจากเวียงจันทร์ เป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญคู่วัดหลวงและเมืองอุบลฯ ด้านหลังพระประธานเดิมมีพระบริวาร 4 รูป (ปัจจุบันเหลือ 2 รูป) ประดิษฐานเหนือฐานชุกชีเป็นฐานเขียงก่ออิฐถือปูนไม่มีลวดลาย

ผนังภายในก่ออิฐฉาบปูนเรียบไม่มีการเขียนสุปแต่มี พื้นภายในเป็นพื้นปูนเรียบ สีสัณฐานชาติ ฝ้าเพดานเป็นฝ้าไม้ไผ่สานลายคุบ เดินคิ้วกรอบไม้ใผ่รอบ กวักด้วยผ้าเขียนสีลายดอกดาวจงกล และลายประจำยามเป็นช่วงๆ ประกอบลายเครือเถา รวมทั้งรูปสัตว์จำพวกนกบิน นกจับกิ่งไม้ กระรอก กระแต ล้อมกรอบด้วยลายกบบัว เป็นฝีมือศิลปะลาวชั้นสูง

บริเวณหลังพระประธานมีการชิงฝ้าประดับ ตัวฝ้าเขียนภาพพระภุ เป็นพระยืนทรงเครื่องปางห้ามสมุทร เขียนลายปิดทององค์พระ ลายกรอบรูปกบบัวเหมือนลายกรอบฝ้าเพดาน ด้านข้างทั้ง 2 ข้างตัวภาพเป็นฉัตรโบราณ 5 ชั้น (สูญหายตอนรีวิหวาร) ด้านขวาพระประธานเอียงไปทางด้านหน้า ตั้งธรรมาสันเทศน์เป็นธรรมาสันทรงสูงศิลปะล้านนา ยอดปราสาทแหลม เสาย่อมุมไม้สิบสอง บันไดขึ้นรูปนาคสะดุ้ง หัวบันไดตั้งอยู่บนฐานสิงห์ ฐานบัวปากพาน ส่วนเบื้องหน้าพระประธานวางสัตถภัณฑ์(จาวเทียน) เป็นไม้แกะสลักประดับกระจกปิดทองร่องชาด สำหรับติดเทียนและวางเครื่องสักการะบูชา พร้อมชั้นกระหย่อง(ไม้ไผ่สานรูปร่างคล้ายพาน)ใส่ดอกไม้ธูปบูชา ไม่เติมน้ำเพราะเหตุว่า หากขาดการดูแลน้ำจะเน่าเสีย เป็นการเคื่องพระพักตร์พระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นวิถีปฏิบัติอันละเอียดอ่อนต่อพุทธศาสนาของชาวอีสานโบราณ⁸

⁸ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 3 มกราคม 2549.

4.2 สิมวัดมณีวนาราม (วัดปาน้อย) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-12 สิมวัดมณีวนาราม(วัดปาน้อย) ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว
ที่มา: กรมอาชีวศึกษา, หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี,
สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี (อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์ออฟเซท. 2541). หน้า 17. (อัครสำเนา)

4.2.1 ประวัติวัด

วัดมณีวนาราม(วัดปาน้อย) เป็นวัดที่คู่กันกับวัดมหานาราม(วัดป่าใหญ่) ตั้งอยู่ชายดงคูฝิ่ง อาณาเขตติดทุ่งศรีเมือง ซึ่งเรียกว่า ดงใหญ่ จึงตั้งเป็นวัดป่าใหญ่ ส่วนข้างๆ ถัดมาจากดงใหญ่ เป็นดงไม้เล็กๆ ชื่อ และมีโบราณสถานร้างเดิมคือ “วัดปาน้อยมณีวัน” เป็นวัดที่มีมาแต่เดิมก่อนมีการสร้างบ้านเมือง สร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2322⁹ กระทั่ง พ.ศ. 2485 เจ้าคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์(อ้วน ติสสเถระ) ได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดมณีวนาราม” แต่ชาวบ้านก็ยังคงเรียก “วัดปาน้อย” มาจนถึงทุกวันนี้ สันนิษฐานว่า พระอุปฮาด(กำ) กบติดแก้วเป็นผู้สร้าง (ในจารึกไม่ได้ระบุนามอุปฮาดผู้สร้าง)¹⁰ และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2518

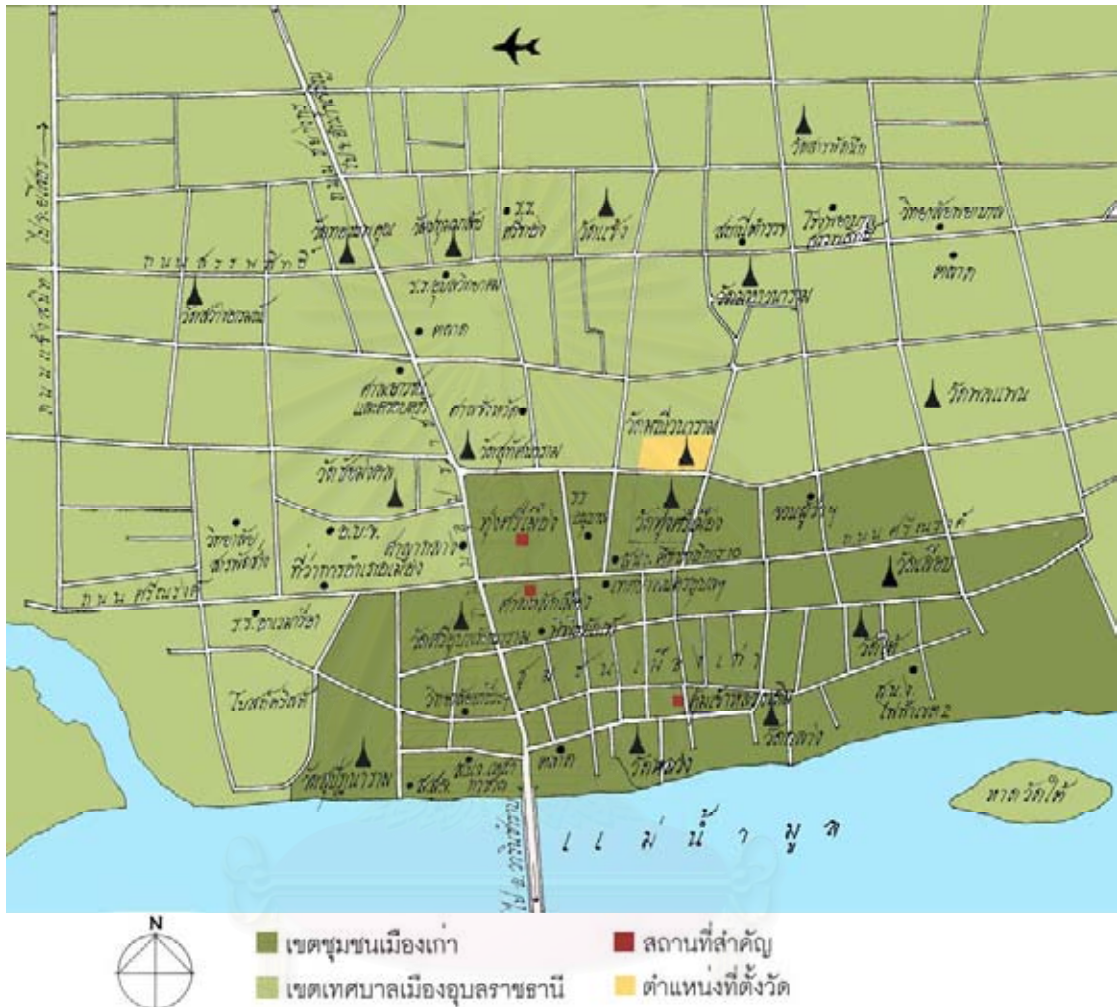
วัดนี้เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการบริหารคณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานี คือ ภายหลังจากท่าน พระมหาราชครูเจ้าหอแก้ว หลักล้าเมืองอุบลราชธานีมรณภาพ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระอริยวงศาจารย์(สูย์) รับ

⁹ กรมศาสนา, กองพุทธศาสนสถาน, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 263.

¹⁰ ธนาคารกรุงเทพ, อุบลราชธานี 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535), หน้า 120.

พระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระราชกณະผู้ใหญ่ เป็น “พระอริยวงศาคตญาณญาณวิมลอุบลสังฆปาโมก” มาเป็นหลักคำเมืองอุบลราชธานี สถิตที่วัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) แห่งนี้

4.2.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-19 ผังที่ตั้งวัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) บริเวณชายของเมืองเก่า ของเมืองอุบลราชธานี

วัดมณีวนารามเป็นวัดดั้งเดิมของเมืองอุบลราชธานี ที่ก่อตั้งด้วยพระสงฆ์ผู้ปลื้กวิเวกนึ่งสมาธิยังชายขอบเมือง โดยอิงจากสถานที่อันเงียบสงบร่มเย็น ณ ชายขอบเมือง ถือเป็นวัดยุคแรกของการตั้งเมือง ทำเลที่ตั้งวัดจึงขยับออกมาจากใจกลางเมือง ด้วยเหตุผลของการต้องการความสงบในการปลื้กวิเวกของพระสงฆ์ผู้เคร่งครัดในวิปัสสนากรรมฐาน

4.2.3 ผังบริเวณวัด

เนื่องจากปัจจุบันสิมวัดมณีวนารามได้ถูกรื้อถอนแล้ว การศึกษาผังบริเวณวัดมณีวนาราม เรื่องตำแหน่งที่ตั้งของสิม จึงเป็นการสำรวจภาคเอกสารและการสัมภาษณ์ ข้อมูลเรื่องผังบริเวณที่ได้ เป็นข้อมูลจากอดีต และสืบค้นเป็นข้อมูลในการออกแบบได้ไม่ชัดเจน จึงไม่นำเสนอในส่วนนี้

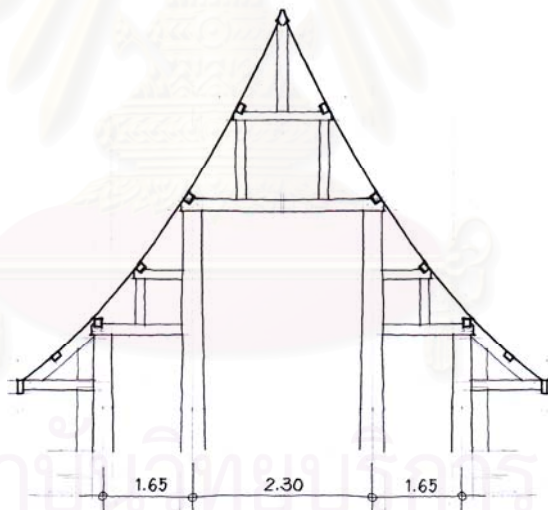
4.2.4 สิมวัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย)

สิมหลังนี้ ถูกรื้อถอนไปแล้วเมื่อ พ.ศ. 2512 แต่ยังคงพบบทหลักฐานถึงรูปลักษณะของอาคารได้จากภาพถ่ายต่างๆ รูปแบบสิมมีลักษณะสถาปัตยกรรมอีสานที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างเวียงจันทน์ จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวรุ่นบรรพบุรุษ โดยมีการผสมผสานองค์ประกอบสถาปัตยกรรมแบบภาคกลางเข้าไปภายหลัง จากการวางผังอาคารมีมุขทางเข้าด้านหน้า เป็นสิมก่ออิฐถือปูนผนังทึบ หลังคาทรงจั่วตบเดียวไม่มีการซ้อนชั้น องค์ประกอบสถาปัตยกรรมส่วนอั้งผึ้งและคันทวยไม้แกะสลักแบบหูช้างเป็นฝีมือช่างชั้นครูของอีสานที่รับอิทธิพลศิลปะลาวล้านช้างดั้งเดิม ส่วนฐาน เป็นฐานแฉกชั้นบัวปากพานแบบอีสาน แม้ว่าเครื่องปิดเครื่องมุงเป็นเครื่องลายอง นาคสะดุ้ง ประดับโห่ง และหางหงส์เลียนแบบภาคกลาง แต่ก็เป็นที่นำมาติดภายหลัง ทำให้เกิดความสวยงามในรูปแบบการผสมผสานศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากล้านช้างและศิลปะแบบไท-ภาคกลาง

สิมวัดมณีวนารามเป็นสิมอีกหลังในเมืองอุบลราชธานีที่มีความงดงามและทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการรับอิทธิพลศิลปะล้านช้างที่ชัดเจนหลังหนึ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า สิมหลังนี้ยังมีได้ชำรุดมากมายเท่าใดนักก็ถูกรื้อทิ้งไปในปี 2512 และทางวัดได้สร้างสิมแบบภาคกลางทับที่เดิมแทน¹¹

โครงสร้างและวัสดุ

เนื่องจากหลงเหลือหลักฐานอยู่น้อย ทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่สามารถสืบค้นถึงเรื่องโครงสร้างได้อย่างชัดเจน ในการนำเสนอโดยพิจารณาจากภาพถ่าย เขียนเป็นภาพร่างโครงสร้าง ดังนี้

ภาพลายเส้นที่ 4-20 โครงสร้างหลังคาจั่วมุขหน้า สิมวัดมณีวนาราม

สิมวัดมณีวนารามถือเป็นอาคารขนาดกลาง ความกว้างด้านสกัดสันนิษฐานจากภาพถ่าย น่าจะประมาณ 6 เมตร ลักษณะโครงสร้างหลังคาแสดงความอ่อนช้อย ทรวดทรงสูงชะลูดแบบสถาปัตยกรรมเมืองเวียงจันทน์ เพียงแต่ทำหลังคาเป็นผืนเดียว ไม่มีการซ้อนชั้น รูปแบบโครงสร้างนิยมตามศิลปะล้านช้าง คือ การใช้โครงสร้างแบบมั่วตั้งใหม่ ถายน้หนักไปจนถึงตั้งเอกตัวกลางที่ขึ้นไปรับอกไก่ แล้วพาดไม้กลอนตามสันแป ลงมาจนประกับเข้าเดียวกับไม้เชิงกลอน(ไม่มีไม้สะพานหนู) ระยะห่างกลอนน่าจะไม่เกิน 0.30 ม.ตำแหน่งของ

¹¹ วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 39.

แปหัวเสาจะยื่นออกมาจากแนวกลางเสาเล็กน้อย ส่วนชายคาใช้การพาดกลอนโค้งให้มีความอ่อนช้อยไปเข้าเดียวกับเชิงกลอนซึ่งจะยึดกับหัวเสาที่ยื่นออกจากเสา ซึ่ง ไม้กลอนจะวิ่งยาวไปเข้าเดียวกับเชิงกลอนที่ยึดกับหัวเสาที่ยื่นจากแนวเสา ท้องเต้าของหลังคาตีปลั่งจะติดกันทวยซึ่งวางอยู่บนเต้าล่างที่ยื่นจากผนังหรือหน้าเสา การยื่นชายคาพาดเลยขอบนอกหัวเสาออกไปรอดเดียว(ไม่ได้วางจบที่บริเวณแปหัวเสา แล้วเว้นช่องตีไม้เล็กน้อยแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง) ลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของรูปแบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้างที่ได้ถ่ายทอดรูปแบบมายังดินแดนอีสาน

นิยมใช้ผนังก่ออิฐฉาบปูนที่ทับ ก่อผนังหนา ส่วนฐาน เป็นฐานบัวแฉกชันปากพาน(แฉกชันปากพาน) ก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว

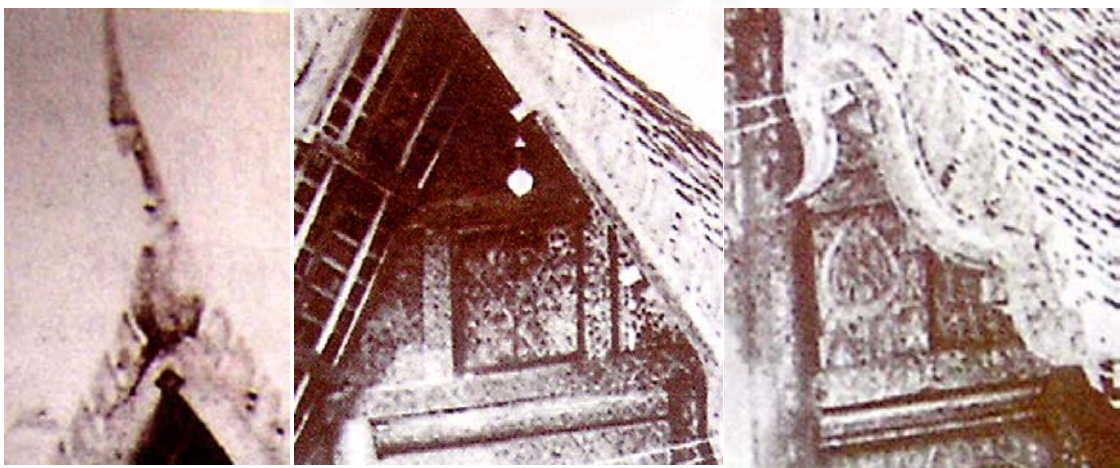

ภาพที่ 4-13 โครงสร้างหลังคาส่วนเชิงกลอน ซึ่งไม่มีไม้สะพานหนุนรองด้านบนก่อนจะ พาดกลอน เป็นลักษณะนี้พบในศาสนาจารย์ประเทศลาว เช่นกัน

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

ส่วนปิดเครื่องมุงเปลี่ยนใหม่จากเดิม เป็นเครื่องลำยอง ประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์แบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง สีหน้า(หน้าบัน)กรุไม้ฉลุปักประดับลวดลาย ตามช่องของไม้โครงสร้างหลังคา ซึ่งเป็นรูปแบบของสีหน้าศาสนาจารย์ประเทศลาว และ ตัวอาคารไม่มีการตีฝ้าใดๆ

ภาพที่ 4-14 4-15 และ 4-16 หลังคาสิมวัดมณีวนารามประดับเครื่องลำยอง ช่อฟ้า(ภาคกลาง)

ใบระกา ทางหงส์ แบบสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง ฝีมือช่างพื้นเมืองทำได้สัดสวยงามดี ส่วนสีหน้า(หน้าบัน)กรุไม้ฉลุปักประดับลวดลาย ซึ่งเป็นการทำสีหน้าตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ เสामักกลมโคนใหญ่ปลายเล็ก เรียบไม่มีบัวหัวเสา
 ยังฝังไม้แกะสลักแบบมีลายลูกขนานบ อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง
 คันทวยแบบหูช้าง รัับอิทธิพลศิลปะล้านช้าง สกulptช่างหลวงพระบาง เป็นไม้แกะสลัก
 ลายเครือเถาแบบอีสาน วางบนเต้าไม้ตัวล่างที่ยื่นออกจากผนังมารับ

ส่วนประตูด้านหน้าเป็นแบบกรอบเรียบไม่มีซุ้ม ตัวกรอบขีดหน้าแกะสลักลวดลาย
 เช่นเดียวกับตัวบานไม้แกะรูปเครือเถา และสัตว์ต่างๆ ฝีมือช่างอีสานงดงาม

หน้าต่าง เจาะเป็นช่องเรียบไม่มีซุ้ม มีการประดับหย่องหน้าต่าง

ราวระเบียงบริเวณมุขหน้าก่ออิฐฉาบปูนที่บตัน อันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสิม
 อีสาน ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-17 และ 4-18 ยังฝังไม้แกะประดับระหว่างเสาร่วมใน สังเกตลายลูกขนานแบบศิลปะลาว
 และ ยังฝังระหว่างเสาร่วมนอก มีรูปแบบศิลปะเดียวกัน

ภาพที่ 4-19 คันทวยแบบแผงหูช้างไม้แกะสลัก
 อย่างประณีต งดงาม ฝีมือช่างอีสานท้องถิ่น
 ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส,
 2536), หน้า 40.

ภาพที่ 4-20 บานประตูด้านหน้าสิมวัดมณีวนาราม
 แกะสลักรูปลายเครือและรูปสัตว์ นก
 ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, **ส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน**
กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง), หน้า 13.

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานอาคารเป็นฐานแบบอีสาน เรียกว่า “ฐานแอวขันบัวปากพาน” ส่วนบนเป็นบัวแก้วปากพาน ส่วนล่างเป็นบัวคว่ำ (เรียกโดยทั่วไปว่า ไบคหงาย คือ บัวคว่ำบัวหงาย) ที่ मुखหน้ามีการก่ออิฐทำเป็นราวระเบียงเหนือชั้นฐานนี้ เสมือนเป็นฐานตีนเสา

ภาพที่ 4-21 ฐานอาคาร “แอวขันบัวปากพาน”แบบอีสาน

ที่มา: วิโรฒ ศรีสุใจ, **อีสาน**, หน้า 40.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.3 สิมวัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-22 สิมวัดเวฬุวัน

4.3.1 ประวัติวัด

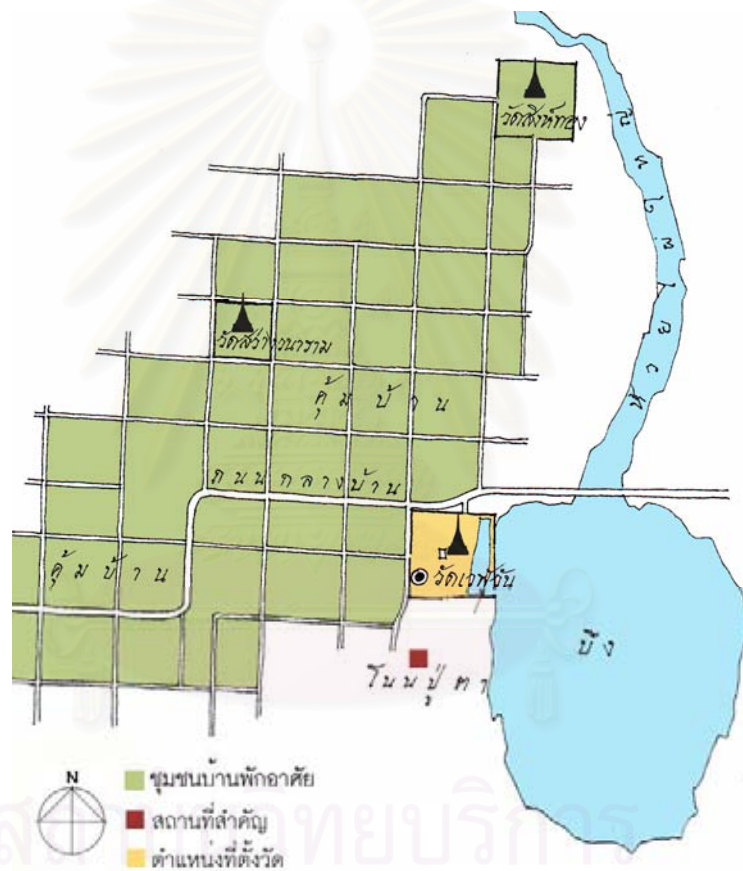
ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2250 จากคำบอกเล่าของพระครูโศภนธรรมภรณ์(พระมหาจุม ไซตโก ปธ.3)ท่านเป็นอดีตเจ้าสำนักเรียนวัดเวฬุวัน เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น ได้กรุดมาเล่าไว้ในคำสนทนาของพ่อท่านเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2530 (ท่านได้มรณภาพเมื่อ 8 กรกฎาคม 2530 รวมอายุ 89 ปี พรรษา68) ว่าท่านเคยได้ยินคนแก่เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมเป็นคนอยู่บ้านหนองไหล และบ้านปะอาว เมืองอุบล ในสมัยนั้นบ้านเมืองมีศึกสงคราม มีการกวาดต้อนผู้คนเป็นอันมาก เจ้าเมืองเห็นว่าทั้ง 2 หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้เมืองเกินไปจะไม่ปลอดภัย จึงได้อพยพแยกย้ายกันออกไปหาที่ปลอดภัยกว่า ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงและเด็ก คนชรา จึงได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านในปัจจุบัน เรียกว่า “หนองเจ้าบ้าน”ต่อมามีพระพุทธรูปองค์หนึ่งชื่อว่า พระญาคุสา เดินธุดงค์จากเวียงจันทน์ผ่านมาพบบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันและที่ตั้งวัดเวฬุวัน ซึ่งมีสิมร้างอยู่หลังหนึ่งมีกอไผ่ขึ้นปกคลุม แต่มีหลังคาพอเป็นที่กันแดดกันฝนได้ จึงเข้าไปอาศัย และต่อมาได้ชักชวนชาวบ้านที่ออกไปบิณฑบาตให้ไปตั้งบ้านอยู่ในที่ปัจจุบันนี้ แต่ให้อาศัยอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตก ส่วนด้านทิศใต้นั้นอยู่ไม่ได้เนื่องจากมีอาชุก(พระภูมิเจ้าที่) แข็งมาก ปัจจุบันคือ “โนนปู้ตา”ต่อมามีคนเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านไผ่คุสา หรือบ้านไผ่ญาคุสา แบ่งเป็น 3 คุ่ม ได้สร้างวัดประจำคุ่มขึ้นมา คุ่มเหนือสร้างวัดเลียบ(ปัจจุบันเรียกวัดสิงห์ทอง)คุ่มตะวันตกสร้างวัดสว่าง และคุ่มวัดเวฬุวัน หรือคุ่มวัดใหญ่ จากหนังสือ “พระดีบ้านไผ่ใหญ่”ดังกล่าวแล้วนั้น ทำให้เราทราบว่าสิมเก่าได้มีมาก่อนการตั้งบ้านไผ่ใหญ่ พร้อมกับองค์พระประธานซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ได้มีการซ่อมแซมบูรณะมาตลอด¹²

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 252-253.

ศิลปวัตถุสำคัญภายในวัดคือ โบสถ์มหาจินตหราয়รูปปลายคล้ายใบหอก ที่ฐานสลักกสิปบัวคว่ำบัวหงายเป็นจำนวนมาก และพบพระพุทธรูปยืนศิลปะทวารวดีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่12-13 และพบเศษภาชนะดินเผาตามพื้น รวมทั้งบ้านไม้ใหญ่มีคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งบ่งบอกความเป็นชุมชนในวัฒนธรรมทวารวดีเดิมขนาดใหญ่แถบนี้มาก่อน

ปัจจุบันวัดเวฬุวันปกครองโดยพระครูเวฬุวัน สุภกิจ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำพรรษา 5 รูป และสามเณร 2 องค์ สภาพแวดล้อมภายในวัดยังคงรักษาบรรยากาศของวัดทางภาคอีสานได้ดีพอสมควร มีลานดิน ลานหญ้า และต้นไม้ร่มครึ้มสงบร่มเย็นดี

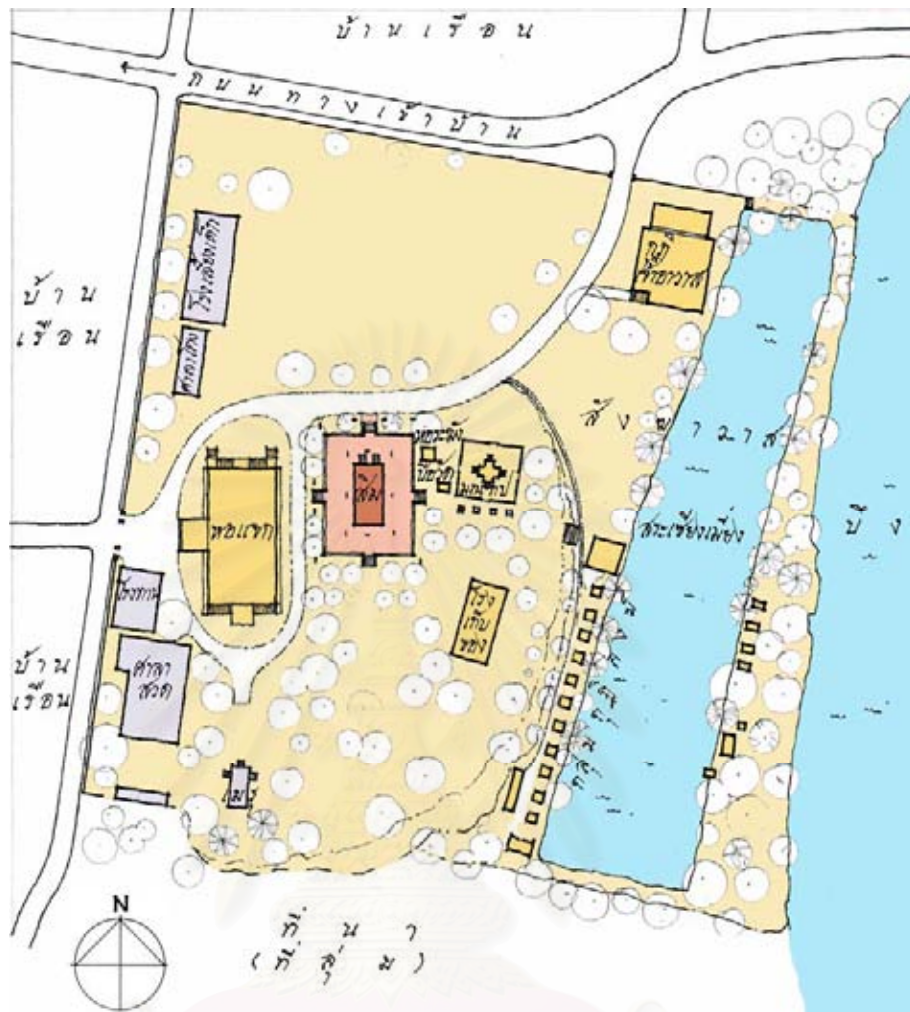
4.3.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-21 ผังบริเวณบ้านไม้ใหญ่ แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดหมากมี

ตำแหน่งที่ตั้งวัดเกิดจากการเลือกที่ตั้งโดยพระญาติสา ชวเวียงจันทน์ซึ่งเดินทางมาพบวัดร้างอันเจียบสัจด์ จึงชักชวนชาวบ้านบูรณะขึ้นเป็นวัด โดยชุมชนเดิมตั้งอยู่ทางตะวันตก เรียก หนองเจ้าบ้าน และพระญาติสาชักชวนชาวบ้านให้ย้ายหมู่บ้านมาอยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของวัดเวฬุวัน แต่ทิศใต้ตั้งหมู่บ้านไม่ได้ เนื่องจากเจ้าที่แรง เลยตั้งเป็นโนนปู้ตาแทน ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำบ้าน โดยการตั้งหมู่บ้านเริ่มที่คุ้มบ้านเวฬุวัน วัดเวฬุวันประจำบ้าน แล้วขยายออกทางทิศตะวันตก สร้างวัดสว่างวารามประจำบ้าน และสุดท้ายแยกไปตั้งคุ้มบ้านทางเหนือ สร้างวัดเลียบ(วัดสิงห์ทอง)ขึ้นประจำบ้าน ด้านทิศตะวันออกของวัดเป็นบึงห้วยไผ่ใหญ่คอยหล่อเลี้ยงชุมชน ทางวัดได้ขุดเป็นสระต่อเข้ามายังสวนสังฆาวาสภายในวัดด้วย

4.3.3 ผังบริเวณวัด

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-22 ผังบริเวณวัด

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเนื้อที่วัดทั้งหมด 13 ไร่ 2 งาน 10 ตารางวา¹³ มีสระสี่เหลี่ยมเป็นสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกซึ่งเชื่อมกับห้วยไผ่ใหญ่ทางเข้าหลักของวัดมี 2 ทาง คือ ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก ซึ่งเป็นถนนทางเข้าหมู่บ้าน ทำเชื่อมต่อกับหมู่บ้านทั้ง 2 ทาง ส่วนด้านทิศใต้ เป็นที่ลุ่มทำนาข้าว เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำคุ้มบ้าน คือ โนนปู่ตา

ภายในวัดแบ่งพื้นที่เป็น 3 เขตใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณะประโยชน์ เนื่องจากมิได้มีการแบ่งแต่ละเขตอย่างชัดเจน เป็นเพียงการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น โดยเขตพุทธาวาสจะตั้งอยู่บนเนินดินกลางวัด ประกอบด้วยสิมเป็นประธาน หอระฆัง บิโหวัด(หลักวัด) และมณฑปตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งสิมหันด้านหน้าอาคารไปทางด้านทิศเหนือหรือด้านหน้าของวัด เป็นลักษณะ

¹³ แท่นจารึกภายในบริเวณวัดเวฬุวัน บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี

การวางทิศสิมตามแบบโบราณ และสิมตั้งอยู่เกือบจะขนานกับหอแจก ซึ่งมีถนนอยู่รอบหอแจก ประหนึ่งเป็นอาคารสำคัญอันเป็นศูนย์รวมทางกิจกรรมของคนชุมชน ถนนนี้เชื่อมออกไปสู่ประตูวัดทั้งสองช่อง

ส่วนสังฆาวาสซึ่งเป็นส่วนของวัดที่ต้องการความเงียบสงบ ทำให้หมู่กุฏิทั้งหมดอยู่ในทิศตะวันออกซึ่งเป็นป่าและสระน้ำ ลดระดับลงจากส่วนเนินที่ตั้งพุทธาวาสประมาณ 2 เมตร เป็นการแยกเขตโดยใช้ระดับดิน กุฏิตั้งเป็นแถวเรียงยาวไปตามขอบสระน้ำทั้ง 2 ด้าน หลังเล็กตามธรรมเนียมวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดของพระอีสาน ส่วนกุฏิเจ้าอาวาสตั้งอยู่ทางถนนด้านหน้าวัด คอยกำกับดูแล ซึ่งญาติโยมสามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก

ส่วนเขตสาธารณะประโยชน์ เนื่องจากทิศตะวันตกของวัด ตั้งติดกับชุมชนขนาดใหญ่ ทำให้อาคารที่เป็นอาคารเพื่อสาธารณะจึงอยู่ในบริเวณเขตริมรั้วที่ติดกับหมู่บ้าน ได้แก่ ศาลาโถง โรงเลี้ยงเด็ก โรงทาน ศาลาสวด ซึ่งจะมีถนนจากทางเข้าด้านข้างเชื่อมต่อกับอาคารต่างๆ ส่วนเมรุตั้งอยู่ด้านหลังของบริเวณวัด

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด ปัจจุบัน สิมวัดเวฬุวัน เป็นสิมประจำคุ้มบ้านเวฬุวัน ยังคงมีการใช้งานอยู่โดยพระสงฆ์ใช้ทำวัตรเช้า-เย็น ใช้ในงานบวช และสวดปาติโมกข์

หอแจกหรือศาลาการเปรียญ เป็นอาคารศูนย์กลางทางกิจกรรมประจำปี ตามการถือฮีตสิบสองของชาวอีสาน การประกอบงานบุญของชาวบ้าน มีพื้นที่กว้างขวางรองรับคนจำนวนมากได้ วิถีชีวิตตามปกติของชาวบ้านเวฬุวันไปทำบุญวันธรรมดา ถวายภัตตาหารที่หอแจก พระสงฆ์จะมารวมกันฉันที่หอแจกหลังนี้ งานบุญสำคัญต่างๆ ก็จะทำกันที่หอแจก

สิมยังคงเป็นประธานของวัด สังเกตได้จากการเวียนเทียนจะเวียนรอบสิมเป็นหลัก

4.3.4 สิมวัดเวฬุวัน

เป็นสิมร้างเดิมที่ถูกบูรณะสร้างขึ้นโดยพระญาณาคูสา พระสงฆ์ชาวเวียงจันทน์ซึ่งธุดงค์มาพบแล้วชักชวนชาวบ้านสร้างเป็นวัดขึ้น จนกลายเป็นชุมชน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมผสมผสานศิลปะภาคกลาง โดยมีมือช่างท้องถิ่น

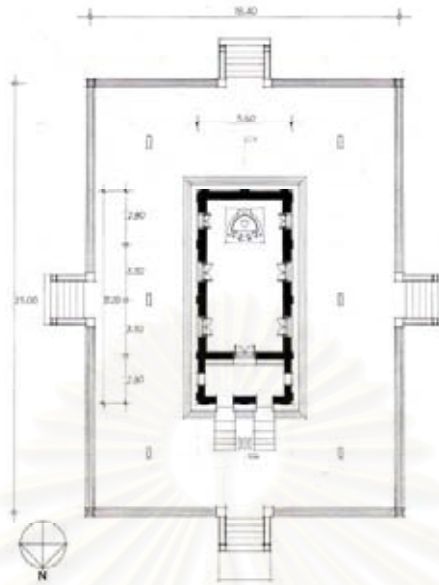
สืบประวัติการบูรณะจากหลวงพ่อบุญ ได้ว่า ปี พ.ศ.2458 เมื่อหลวงพ่อบุญเป็นสามเณรอายุได้ 17 ปี พระอาจารย์คำพา(เจ้าอาวาสลำดับที่ 3) เป็นผู้ดำเนินการขอมพระประธาน และซ่อมแซมสิมครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ.2489 ใช้เวลาซ่อมอยู่ 3 ปี มีการเปลี่ยนกระเบื้องปั้นเกล็ดมาเป็นกระเบื้องดินขอ (ต่อมาหลวงพ่อบุญซ่อมเปลี่ยนกระเบื้องดินขอเป็นกระเบื้องซีเมนต์) พ.ศ.2490 กรมศิลปากรเข้ามาสำรวจ พ.ศ. 2497 หลวงพ่อบุญพาชาวบ้านบูรณะซุกดินเดิมที่อยู่ระดับฐานแอ่วชั้นลงมา แล้วทำลานกำแพงแก้วรอบสิม

ในปี พ.ศ.2471 พระองค์เจ้าธานีนิวัตได้เสด็จมายังสิมดังกล่าว และเมื่อ พ.ศ.2574 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าฯ ก็ได้เสด็จไปพิสูจน์หาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังวัดเวฬุวันแห่งนี้

ผังอาคาร

สิมวัดเวฬุวันตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 5.60 x 12.20 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.20 เมตร ทำบันไดทางขึ้นคู่ด้านหน้า 4 ชั้น เป็นสิมที่บ่ออิฐฉาบปูนขนาด 4 ช่วงเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสังฆกรรม 3 ช่วงเสา และส่วนมุขระเบียงด้านหน้า 1 ช่วงเสา ส่วนมุขหน้าก่อเป็นผนังเจาะซุ้มประตูทางเข้าคู่ ส่วนห้องสังฆกรรมเป็นผนังก่ออิฐหนาเจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ภายในห้องสิมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐลอยจากผนังที่บ่อด้านหลัง สิมวางอยู่บนฐานประทักษิณ

ขนาดใหญ่ ที่มีการบูรณะทำขึ้นภายหลัง รอบๆ สิม เว้นระยะห่างออกมาประมาณ 6.00 เมตร ก่ออิฐเป็นกำแพง
แก้วรอบ 1 ชั้น ทำซุ้มบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ทิศ

ภาพลายเส้นที่ 4.23 ผังพื้นสิมวัดเวฬุวัน

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-23 รูปตั้งสิมวัดเวฬุวันในอดีต
ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, สิมอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 251.

ภาพที่ 4-24 รูปตั้งด้านหน้าสิม

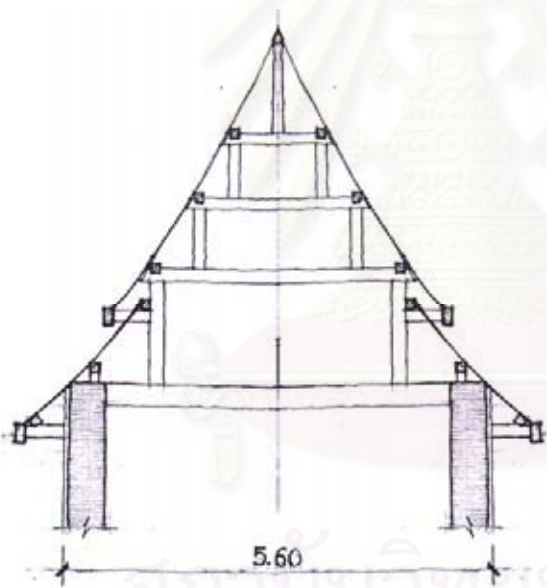
ภาพที่ 4-25 รูปตั้งด้านข้างสิม

ภาพที่ 4-26 รูปตั้งด้านหลังสิม

เป็นลิมทึบก่ออิฐฉาบปูนหันหน้าไปทางทิศเหนือ ยาว 4 ห้อง โดยแบ่งเป็นมุขหน้า 1 ห้อง หลังคาทรงจั่วสองตับลดหน้าหลัง มุงกระเบื้องซีเมนต์แบบหางว่าว สีหน้าปั้นปูนแต้มสีเป็นลายเครือเถา ที่จั่วหลังคามีหลังคาปีกนกทั้ง 2 ด้าน ตัวโถง นาคสะดุ้ง และหางหงส์ทำด้วยปูน ซึ่งทำขึ้นภายหลัง จากตัวเครื่องไม้ชำรุดลง แต่คันทวยนั้นดูจะเก่ากว่าและเป็นของดั้งเดิมทำด้วยไม้แกะสลักตามแบบอย่างของช่างพื้นบ้านไท-อีสาน แม้จะมีอิทธิพลจากทางภาคกลางบ้างแล้วก็ตาม ก็ยังบ่งบอกคุณค่าสูงส่งเป็นอย่างยิ่ง มีบันไดด้านมุขหน้า 2 บันได ขึ้นผ่านซุ้มทางเข้าทรงยอดแหลม ตกแต่งซุ้มด้วยการแต้มสีลงบนปูนปั้นนูนต่ำเป็นลวดลายแบบพื้นเมือง หน้าต่างข้างละ 3 ช่อง ตกแต่งซุ้มเช่นเดียวกัน ฐานแอมซันทำสูง 2 เมตรเศษ ให้ความรู้สึกหนักแน่นมั่นคงมาก โดยเฉพาะหลังคา นั้นให้อารมณ์ไปทางงานสถาปัตยกรรมทางภาคกลางมากกว่าอีสาน แต่เมื่อพิจารณาโดยทั่วไปแล้วก็ยังคงมีกลิ่นอายของความเป็นอีสานพื้นถิ่นอยู่ เช่น ส่วนของแอมซัน ขนาดอันกะทัดรัด ส่วนตกแต่ง ลายแต้มที่ซุ้มมุข และหน้าต่าง เป็นต้น นับว่าสมควรอนุรักษ์คุณค่าไว้ตลอดไป อนึ่ง ทำเลที่ตั้งของลิมหลังนี้นับได้ว่าเหมาะสมและสง่างามมากกว่าหลังใดๆ เพราะเป็นเนินดินที่ค่อนข้างสูง ส่วนใบเสมาหินทรายนั้นเป็นของเก่ารุ่นทวารวดีที่ทางวัดนำมาจากบริเวณรอบๆของหมู่บ้านไผ่ใหญ่แห่งนี้

โครงสร้างและวัสดุ

ภาพลายเส้นที่ 4-24

โครงสร้างหลังคาสิมวัดเวฬุวัน

ภาพที่ 4-27 การทิ้งชายคาพาดเลยขอบผนัง

อันเป็นลักษณะเด่นที่ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้าง

หลังคาแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง

โครงสร้างหลังคาของสิมวัดเวฬุวันได้รับอิทธิพลผสมผสานระหว่างการทำรูปแบบหลังคาซ้อนชั้นแบบทรงหลังคาทางภาคกลาง แต่ยังคงเลือกใช้โครงสร้างแบบล้านช้างดั้งเดิม จากภาพลายเส้นที่ 4-40 ซึ่งเป็นการสันนิษฐานโครงสร้างภายใน น่าจะเป็นระบบมั่วตั้งใหม่แบบเดียวกับโครงสร้างที่ใช้ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งสังเกตได้จากตำแหน่งของการวางแป และการสอดของตับหลังคาล่างเข้ากับชายคาชั้นบน มีช่องห่างระหว่างแปหัวเสา(หัวเสาตุ๊กตา)กับระยะเชิงกลอนห่างกันมาก จนไม่น่าจะใช้ระยะช่องตีนผีแบบระบบหลังคาสถาปัตยกรรม

ภาคกลาง รวมทั้งการทิ้งชายคายาวพาดรอดเดียว ไม่ได้จบที่แปหัวเสา ซึ่งก็เป็นลักษณะเฉพาะทางโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้าง นั่นเอง

ส่วนผนังเป็นวัสดุก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ปัจจุบันพื้นถูกบูรณะเป็นการปูด้วยกระเบื้องเซรามิคแล้ว และ ส่วนฐานวัสดุก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวเป็นฐานแฉวงชั้นใหญ่

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมลิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

หลังคาประดับเครื่องล่ายองเดิมเป็นไม้ที่ผุพัง ปัจจุบันถูกบูรณะเป็นปูนปั้น โดยคงรูปแบบเดิมไว้ ทำเป็นรูปตัวนาค แม้ใช้เครื่องล่ายองอันเป็นระบบการประดับหลังคาที่รับอิทธิพลจากภาคกลาง แต่เครื่องล่ายองของลิมวัดเวฬุวันได้รับการสร้างสรรค์เป็นงานศิลปกรรมของช่างท้องถิ่นอย่างสวยงาม แม้ว่าตัวโหง(ช่อฟ้า)จะทำตามแบบอย่างภาคกลางก็ตาม แต่ตัวล่ายองและหางหงส์รูปนาคสามเศียร ก็เป็นรูปแบบที่รังสรรค์โดยช่างท้องถิ่นที่สวยงาม ทรงคุณค่า

วัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องซีเมนต์หางว่าว ก่อนหน้านี้มุ่งกระเบื้องปั้นเกล็ด และกระเบื้องดินขอ ส่วนกรอบทับสันหลังคา และหลบกระเบื้องเป็นปูนปั้นแต่งคิ้วบัวลักษณะแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วทำลายปูนปั้นแปะ แล้วลงสีอันเป็นกรรมวิธีของช่างท้องถิ่น ทำรูปลายเครือเถาก้านขด รับอิทธิพลล้านช้าง และผสมผสานด้วยชุดลายกระเจิง หน้ากระดานฐานพระแบบภาคกลาง ไม่มีไม้สะพานหนูไม้ แต่ทำเชิงกลอนหนา หน้าตัดเกือบจัตุรัสรับชายกระเบื้อง ฝ้าไชราเป็นไม้กลอนตีขีด ไม่มีฝ้าชายคา

ภาพที่ 4-28 เครื่องล่ายองรูปตัวนาคแบบศิลปะท้องถิ่นอีสาน ลิมวัดเวฬุวัน

(บน)ภาพที่4-29 สีหน้า(หน้าบัน)ปูนปั้นลายก้านขดเครือเถาอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ผสมลายกระเจิงหน้ากระดานฐานพระแบบอิทธิพลศิลปะภาคกลาง

(ซ้าย)ภาพที่ 4-30 นาคสามเศียร ศิลปะจากช่างท้องถิ่น

(ขวา)ภาพที่ 4-31

ปลายชายคา ไม่มีสะพานหนู

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังสีมุก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ผนังภายนอกก่อเป็นแนวเสาย่อมุมไม้แปดตามแบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง

คันทวยนาค อันเป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลจากศิลปะภาคกลาง แต่ผสมผสานศิลปะอีสาน เป็นคันทวยไม้แกะสลักรูปนาคสามเศียรที่เกิดจากจินตนาการช่างท้องถิ่น คุณค่าสูง

ช่องประตูทางเข้าด้านหน้า ทำเป็นช่องคู่ เจาะผนังเป็นยอดสามเหลี่ยม คล้ายทรงจั่ววัดไทยภาคกลาง ใช้วิธีการปั้นปูนแปะแล้วเซาะร่องแถมสีเป็นลายเส้น เป็นวิธีการของช่างท้องถิ่น ได้งานศิลปะกรรมที่แปลกตา ส่วนประตูเข้าสู่ห้องสังฆกรรมเจาะ 1 ช่อง ทำซุ้มทรงบันแถลง แปะปูนสีหน้ารูปธรรมจักรอิงถึงพุทธศาสนา ตัวบานและกรอบเซ็ดหน้าไม้แบบเรียบไม่มีการประดับตกแต่ง

ช่องหน้าต่างใช้วิธีการทำบานและกรอบเซ็ดหน้าเรียบ และทำซุ้มปั้นปูนแปะ เซาะร่องแถมสีเช่นกัน ทรงซุ้มมีทั้งแบบยอดจั่วสามเหลี่ยม และแบบทรงบันแถลงประดับลายธรรมจักร ซึ่งก็ทำล้อมา กับซุ้มประตู นั่นเอง

ภาพที่ 4-32 คันทวยนาค อิทธิพลจากภาคกลาง แต่สูงค่าด้วยการสร้างสรรค์จากช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-33 ซุ้มประตูคู่หน้าสีมุกไม่มีที่ใดเหมือนฝีมือการปั้นปูนแปะ เซาะร่องแถมสีของช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-34 ซุ้มประตูเข้าห้องสังฆกรรม ทรงบันแถลงประดับลายธรรมจักร

ภาพที่ 4-35 ซุ้มหน้าต่างทรงจั่วสามเหลี่ยม และ ทรงบันแถลง กรรมวิธีเดียวกับการทำซุ้มประตู

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานลิมก่อก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว ทรงบัวแฉกชั้นแฉกคอดกึ่งแบบที่นิยมกัน แต่มีลักษณะแปลกตากว่าที่อื่น โดยการเพิ่มชั้นหน้ากระดานหัวหงายอีกชั้นด้านล่าง แทนที่จะเป็นบัวคว่ำ ซึ่งก็เป็นไปตามจินตนาการสุดแท้แต่การออกแบบของช่าง ส่วนขอบหน้ากระดานบนยกสูงเสมอเหมือนระดับของราวระเบียงมุขทางเข้าด้านหน้าอาคาร

บันไดทางขึ้นทางหน้าอาคาร ทำเป็นบันไดคู่ 4 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูนแบบเรียบง่าย ไม่มีพนักบันได มีเพียงการแต่งคิ้วมุมก้นบันได ให้กลมมน

ภาพที่ 4-36 บันไดทางขึ้นอาคารรูปแบบเรียบง่ายตามวิถีชีวิตของคนอีสาน

ภาพที่ 4-37 ฐานแฉกชั้น มีการออกแบบหน้ากระดานบัวหงายซ้อนรับด้านใต้ แทนชั้นบัวคว่ำ แปลกตา

องค์ประกอบภายในลิม

ภายในลิมประดิษฐานพระประธานนาม “หลวงพ่อเวฬุวัน” เป็นพระปางผจญมาร ปูนปั้นลงรักปิดทอง เป็นของเก่าแก่มาแต่เดิม ตั้งอยู่บนฐานชุกชีที่อ่อนช้อยพอเหมาะพอดี ตัวฐานตั้งห่างออกมาจากผนัง ซึ่งต่างลิมอีสานหลังอื่นๆที่มักตั้งฐานพระประธานชิดผนัง ฐานพระประธานเป็นชุดฐานสิงห์โค้งอ่อนช้อยแบบฐานอยุธยา ยกสูงรับองค์พระ ตั้งหน้ากระดานล่างสามชั้นแบบฐานแฉกชั้นและทำบัวลูกแก้วบนคล้ายบัวปากชามของศิลปะล้านช้าง นับเป็นรูปแบบการผสมผสานระหว่างศิลปะอย่างลงตัว ดงาม

เบื้องหลังพระประธานตั้งโต๊ะไม้ สำหรับตั้งพระบริวารองค์เล็กองค์น้อยหลายองค์ เป็นทั้งพระหล่อโลหะและพระไม้

ฝ้าเพดานภายในเป็นไม้ตีขีด และลดระดับต่ำลงมาตรงห้องเหนือเศียรพระประธาน ก็เนื่องมาจากการลดชั้นหลังคาภายนอกอาคารนั่นเอง เหนือเศียรพระประธานประดับดาวเพดานใหญ่

ภายในห้องลิมเป็นห้องสี่เหลี่ยมโถงรูปผืนผ้า ขนาด 3 ช่วงเสา 6 ช่องหน้าต่าง โดยช่องหน้าต่างและช่องประตูเป็นบานไม้ทาสีเรียบ ไม่มีการประดับตกแต่ง เหนือขอบประตูและหน้าต่าง ชุดช่องผนังเป็นรูปสามเหลี่ยมรอบผนังภายในลิม คล้ายว่าจะทำเป็นช่องเก็บพระพุทธรูปองค์เล็กองค์น้อย

ส่วนพื้นภายในห้องสังฆกรรมและมุขหน้า ปัจจุบันบูรณะเป็นพื้นปูกระเบื้องเซรามิค

ภาพที่ 4-38 ฐานสิงห์ แบบผสมผสาน
อิทธิพลอยุธยาและล้านช้าง

ภาพที่ 4-39 ฝาพาดานไม้ตีขีดลดระดับตามการลดชั้น
หลังคาต้านนอกอาคาร

(บน) ภาพที่ 4-40 และ 4-41
พระบริวารองค์เล็ก
ที่หลังพระประธาน

ภาพที่ 4-42 บานประตูไม้เรียบไม่มีการประดับลวดลาย
ผนังห้องสีขาว เจาะช่องสามเหลี่ยมเล็กๆเรียงแนวนอน
คล้ายจะเตรียมเป็นช่องใส่พระเล็กพระน้อย

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

ลานรอบสิมเกิดจากการขุดดินลอกพื้นที่ออก แล้วทำแทนลานใหญ่เป็นพื้นคอนกรีต ห่างจากตัวสิมประมาณ 6.00 เมตร มีชั้นกำแพงแก้วล้อมรอบ 1 ชั้น เว้นช่องประตูทางเข้าออกทั้ง 4 ด้าน ทำเป็นซุ้มประตูปูนปั้น ทรงจั่วติดเครื่องลายของหัวนาค ฝีมือช่างท้องถิ่น การทำชั้นกำแพงแก้วเป็นการรับอิทธิพลจากการสร้างกำแพงแก้วเน้นอาคารสำคัญแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ตัวกำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูนปั้น เสาที่มุมกำแพงแก้วเป็นเสาหัวบัวใหญ่ ศิลปะอิทธิพลล้านช้าง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภายในเขตกำแพงแก้วบนลานประทักษิณใหญ่มี ปักโบเสมาหินทรายแกะสลักรูป ยอดใบโพธิ์ หรือรูปยอดทรงคล้ายปลายดอก ปักอยู่รอบฐานสิมทุกด้านจำนวน 8 ใบ ทั้ง 4 ด้านของสิม โดยปักด้านหน้า-หลังสิม อย่างละใบ และแบ่งซ้าย-ขวา ด้านละ 3 ใบ ซึ่งเป็นเสมาหินทรายตามวัฒนธรรมทวารวดีดั้งเดิมของชุมชน

ภาพที่ 4-43 เสมาหินทรายรูปแบบศิลปะทวารวดีปักอยู่รอบสิม

ภาพที่ 4-44 ซุ้มประตูลายปูนปั้นเครื่องลายของนาคแบบฝีมือช่างท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ 4-45 เสาเม็ดที่มุมกำแพงแก้ว เป็นบัวแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-46 ฐานชั้นกำแพงแก้วยกสูง

4.4 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ

ภาพที่ 4-47 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

4.4.1 ประวัติวัด

วัดพระเหลาเทพนิมิต เป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2254¹⁴ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2261 และสิมหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2263 จัดเป็นสิมหลังเก่าแก่ที่สุดหลังหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญ ผู้ที่ก่อตั้งวัดคือพระครูธิหนึ่งโนพระเกจิสานุศิษย์ของพระครูโพนสะเม็กซึ่งได้อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์พร้อมกัน¹⁵ โดยมีประวัติการก่อตั้งวัด คือ เมื่อครั้งที่พระครูโพนสะเม็กได้อพยพไพร่พลชาวเวียงจันทน์หนีภัยสงครามลงมาตามลำน้ำโขง จนมาพำนักที่เมืองจำปาศักดิ์ ได้มีพระลูกศิษย์ 3 รูป คือ พระครูธิ ภิกษุแก้ว ภิกษุอิน ขอแยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านบ่อพันขันธุ์ แขวงเมืองร้อยเอ็ด และมีชาวบ้านอีกกลุ่มขอแยกไปอยู่ที่บ้านมะขามเน็ง ตอนเหนือของเมืองจำปาศักดิ์ ชาวบ้านมะขามเน็งส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นพรานป่า ในจำนวนนั้นมีพรานพี่น้อง 2 คน คือพรานที่ผู้พี่และพรานทองผู้น้อง มีไพร่พลบริวารคนละมากๆ ได้ออกสำรวจถิ่นที่มั่นออกล่าสัตว์จนมาพบดงใหญ่แห่งหนึ่งเป็นทำเลดี เป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ มีบึงกว้าง มีลำห้วย มีสัตว์นานาชนิด จึงกลับไปชวนพรรคพวกจากบ้านเดิมมาตั้งอยู่ที่ดงใหญ่แห่งนี้ เรียกว่า “บ้านทรายมูล”(บริเวณดอนเจ้าปู่ในปัจจุบัน) ส่วนพรานทองผู้น้องไปตั้งบ้านอยู่ชายดงทิศตะวันออกเฉียงใต้ เรียก “บ้านดอนหนองเมือง” และทั้งสองบ้านก็ได้สร้างวัดขึ้น(ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นซากวัดร้างทั้งสองแห่งจนทุกวันนี้) ต่อมาพระครูธิ ภิกษุแก้ว ภิกษุอิน ได้ทราบข่าวการตั้งบ้านใหม่ของพรานทั้งสอง จึงได้พากันเดินทางมาเยี่ยมเยียน และได้มาพบบึงใหญ่(กุดพระเหลา ใน

¹⁴ กรมศาสนา, กองพุทธศาสนสถาน, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 14**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2538), หน้า 693.

¹⁵ วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน**, หน้า 43.

ปัจจุบัน) ซึ่งเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมกว่าบ้านทรายมูลและบ้านดอนหนองเมือง จึงได้ชักชวนพราวนทีพราวนทองพาคครอบครัวบริวารมาตั้งบ้านใหม่ขึ้น บริเวณริมบึงด้านตะวันออก ได้บ้านแต่(ปัจจุบันคือ บ้านโนนธาตุ เป็นที่อยู่ของพวกข้าดั้งเดิม ที่พราวนทีพราวนทองได้ไล่ที่ให้อพยพไปอยู่ทางเหนือบริเวณ บ้านหนองข้าปัจจุบัน) เมื่อช่วยกันตั้งบ้านเสร็จแล้วได้สร้างวัดขึ้นตามธรรมเนียม บริเวณริมบึงกุดพระเหลานี้ เรียก"วัดศรีโพธิ์ธรรมาคารามวดี" และนิมนต์ พระครูฐิ ขึ้นเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งได้มีการอุทิศที่ดินบริเวณวัดเป็นเขตอภัยทานตามคำขอของพระครูฐิ ให้เป็นพื้นที่ห้ามรบกวนหรือจับสัตว์น้ำในกุดบึงเป็นอันขาด พระครูฐิองค์นี้เป็นผู้สร้างสิม พระพุทธรูป ภูมิเสนาสนะต่างๆ สร้างหอพระไตรปิฎกพร้อมทั้งสร้างตู้พระธรรมเก็บคัมภีร์ให้ญาติโยมสาธุศิษย์ได้ศึกษาอ่าน เขียน¹⁶ โดยได้ร่วมกับสาธุศิษย์สร้างสิมขึ้น พร้อมกับสร้างพระประธาน ซึ่งพระครูเป็นผู้ออกแบบและหลักการทำพระประธานมอบให้ภิกษุแก้วและภิกษุอินเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง แต่ทำเท่าไรก็ทำไม่ได้ไม่งาม จนกระทั่งมีพระลูกวัดท่านหนึ่งนาม พระชาพรหม ได้อาษาขอทำ และทำแก้ไขออกมาได้งดงามยิ่งนัก จนพระครู สาธุศิษย์ และญาติโยมทุกคนต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่างดงามยิ่งนัก จึงได้ขนานนามว่า "พระเหลา" เพราะงามเหมือนเหลา ดังนั้นวัดศรีโพธิ์ธรรมาคารามวดีจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "วัดพระเหลา" นับแต่บัดนั้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2441 ท่านพระอุบาลีคุณูปมาจารย์(จันทร์ สิริจันโท) ครั้งดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ที่ พระครูวิจิตรธรรมภาณี เจ้าคณะใหญ่นครจำปาศักดิ์ ได้นำการศึกษาภาษาไทยมายังวัดพระเหลา ได้มาพบพระประธานสวยงามเหมือนเทพยดามาแต่ให้ จึงได้เรียกชื่อองค์พระเหลาว่า "พระเหลาเทพนิมิต" จึงได้เรียกชื่อวัดใหม่ว่า "วัดพระเหลาเทพนิมิต" สืบต่อกันมา¹⁷

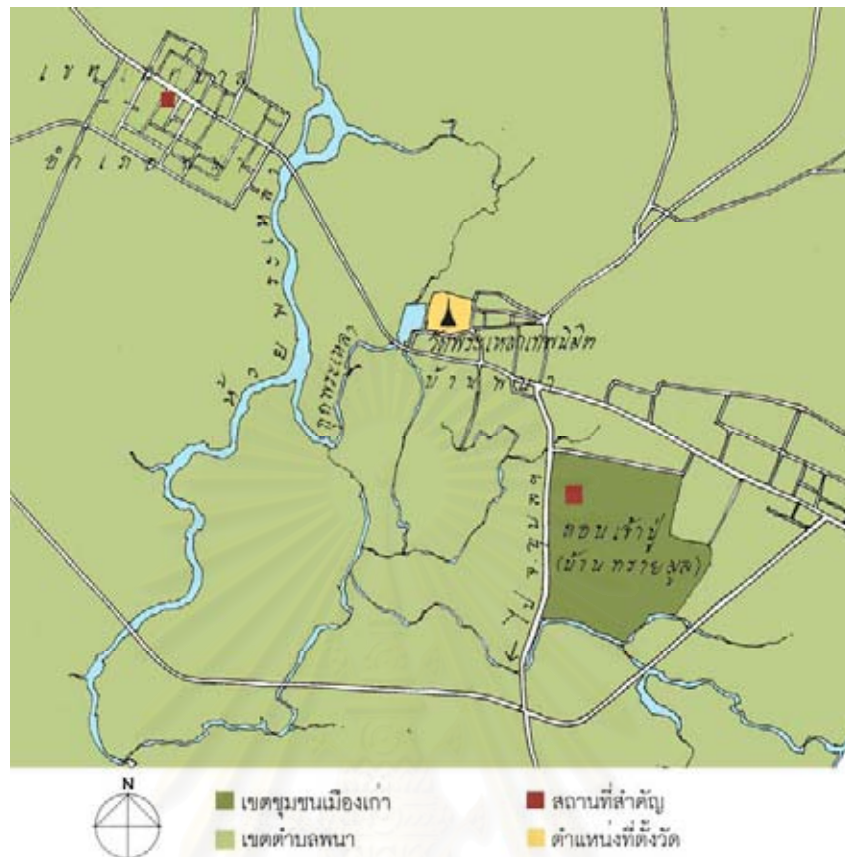
อาคารและศิลปวัตถุที่สำคัญภายในวัดได้แก่ สิมเก่ารูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างดั้งเดิม จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวอันเป็นบรรพบุรุษ อีกหลังหนึ่งคือหอแจกก่ออิฐถือปูนเก่าที่ตั้งขนานข้างสิม ซึ่งสร้างหลังสิมในยุคถัดมา สมัยพระครูบุญมา เจ้าอาวาสรูปที่ 4 มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าในแง่ของการสะท้อนศิลปะของช่างท้องถิ่น ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นปูชนียสถานของชาติในปี พ.ศ. 2534 จากกรมศิลปากร ศิลปวัตถุที่สำคัญคือพระประธาน องค์พระเหลาเทพนิมิต ถือเป็นพระประธานองค์สำคัญและงดงามที่สุดองค์หนึ่งของภาคอีสาน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นปูชนียวัตถุของชาติ เมื่อ พ.ศ. 2525 จากกรมศิลปากร เช่นเดียวกัน

ปัจจุบันวัดพระเหลาเทพนิมิตปกครองโดยพระครูอุดมวิহারกิจ เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 21 มีพระสงฆ์จำพรรษา 7 รูป สภาพแวดล้อมภายในวัดมีการปรับปรุงพื้นที่แตกต่างไปจากสภาพเดิม เช่นมีการทำลานสนามปลูกหญ้า ตัดถนนและปูปลีคอกคอนกรีตภายในวัด รวมทั้งมีการก่อสร้างอาคารยุคใหม่ที่ทำขึ้นกันเองหลายหลัง อาคารหลังเก่าก็ได้ชำรุดทรุดโทรมถูกรื้อถอนสร้างเป็นอาคารใหม่ตามสภาพของกาลเวลา บริเวณพื้นที่พุทธาวาสซึ่งเป็นศูนย์กลางวัดได้รับการดูแลอย่างดี เพื่อพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของทางจังหวัดอำนาจเจริญ

¹⁶ คณินันต์ จันทบุตร, "พุทธศาสนาในอุบลราชธานี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," ใน เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี (26-28 กันยายน 2531 ณ ห้องประชุมอาคารหอสมุด วิทยาลัยครูอุบลราชธานี), หน้า 429-431.

¹⁷ พระอาจารย์ปลัดบัณฑิต อคฺคปัญโญ, ประจักษ์กิจจานุถูล, ประเดิม สมบูรณ์ และ วิจิตร กัลยา. ประวัติพระเหลาเทพนิมิต (ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544), หน้า 2-7.

4.4.2 ผังวัดกับชุมชน

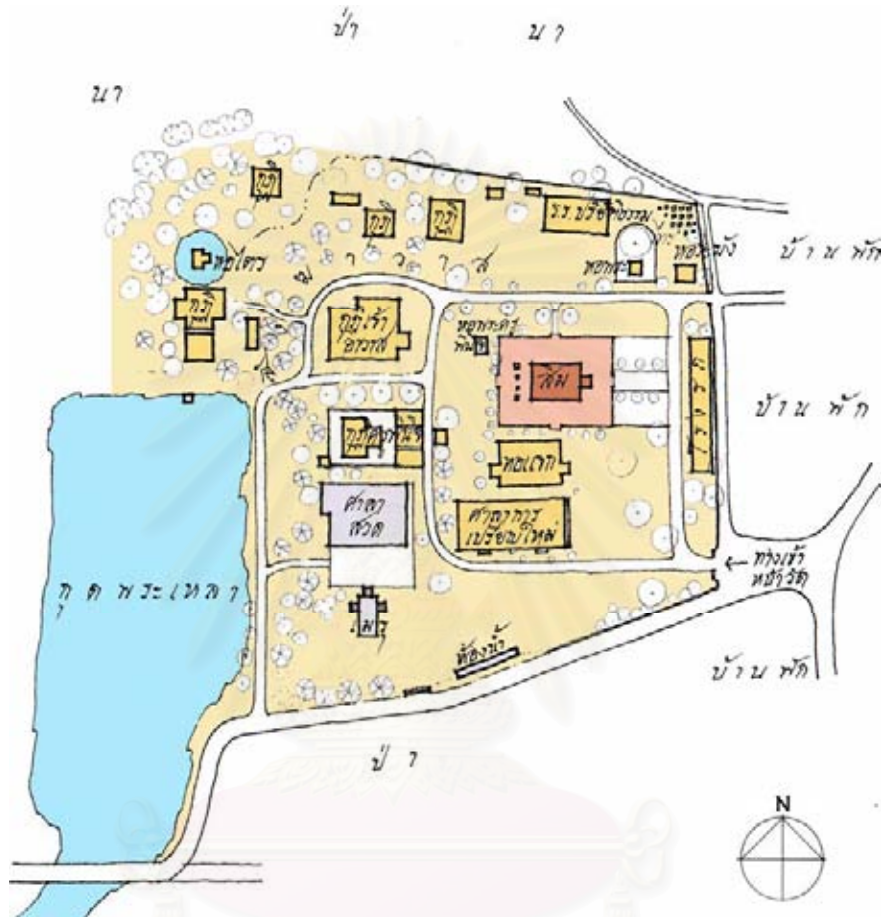
ภาพลายเส้นที่ 4-25 ผังเทศบาลเมืองยโสธร แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดพระเหลาเทพนิมิต

วัดพระเหลาเทพนิมิตตั้งอยู่ใจกลางบ้านพนา ก่อนไปทางตะวันตก บ้านพนาตั้งห่างจากตัวอำเภอพนามาทางตะวันออกเพียงได้เป็นระยะทางไม่มาก บ้านพนาเป็นเสมือนศูนย์กลางที่ได้แตกแขนงเป็นบ้านต่างๆ รายล้อม ไม่ว่าจะเป็น บ้านโนนธาตุ บ้านหนองข่า ทางเหนือ บ้านดงคึมใหญ่ บ้านยอดไอบแดง บ้านพนาดี ทางตะวันตก บ้านทรายมูลและบ้านดอนหนองเมือง(บ้านเดิมของพรานที่ พรานทอง เป็นผู้เลือกชัยภูมิในยุคแรก) บ้านโนนตาขวาง บ้านเสียวสวาสดี ทางใต้ บ้านดอนขวัญ ทางตะวันออก เป็นต้น ส่วนบ้านทรายมูลเดิมกลายเป็นดอนเจ้าปู่ ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันแสดงถึงต้นกำเนิดของการตั้งบ้านเดิม แต่ละบ้านที่แยกตัวออกไปก็มีการสร้างวัดขึ้นประจำบ้านของตน วัดพระเหลาเทพนิมิตก็ถือเป็นวัดที่สำคัญที่สุด เป็นศูนย์รวมของบ้านรายล้อม ดังเช่นในตัวบ้านพนายังมีวัดที่สร้างขึ้นภายหลังทางตะวันออกของบ้าน คือวัดบูรพาหรือวัดน้อย ส่วนวัดพระเหลาเทพนิมิตนี้ บ้างชาวบ้านก็เรียกว่า วัดใหญ่

ที่ตั้งบ้านเดิมก่อนการตั้งบ้านพนา คือบริเวณบ้านทรายมูลและบ้านดอนหนองเมือง(ปัจจุบันคือบริเวณดอนเจ้าปู่ เป็นเขตอภัยทานสัตว์) การเลือกที่ตั้งวัดถูกกำหนดโดยพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพศรัทธาของเหล่าชาวบ้าน ซึ่งต่างก็มีความเห็นพ้องต้องกันเนื่องจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีดินดำปลุกหมากพร้าวขึ้นดี อยู่ไม่ไกลจากบ้านทรายมูลและบ้านดอนหนองเมืองเดิม ที่ได้รับการสำรวจเลือกทำเลอย่างดีจากพรานที่พรานทองผู้เป็นหัวหน้าซึ่งมีความชำนาญในการวิเคราะห์ชัยภูมิต่างๆ การย้ายบ้านเรือนและวัดมาอยู่บริเวณเหนือบ้านเดิมให้ใกล้ชิดกับลำห้วยและกุดพระเหลาถือเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกที่ตั้งวัด ซึ่งบริเวณนี้เป็นจุดที่ลำห้วยมีขนาดใหญ่มีปริมาณน้ำมาก รวมทั้งมีกุดสำหรับกักเก็บน้ำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้าน ต่างจากบริเวณบ้านเดิมที่

เป็นกิ่งของลำห้วย น้ำน้อย อาจไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน รวมทั้งการเลือกที่ตั้งวัดติดลำห้วยหรือ
 กุดสำคัญพร้อมกับกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่อภัยทานสัตว์ถือเป็นกุศโลบายสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและ
 ความอุดมสมบูรณ์ให้อยู่คู่กับบ้านไปเป็นเวลานาน นั่นเอง

4.4.3 ผังบริเวณวัด

ภาพลายเส้นที่ 4-26 ผังบริเวณวัดพระเหลาเทพนิมิต

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดพระเหลาเทพนิมิต มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู พื้นที่
 วัดตั้งอยู่บนเนินสูง สภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันจากทิศตะวันออกลงมาทางตะวันตกซึ่งติดกับกุดพระเหลา(มีการ
 ขุดตกแต่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในปี พ.ศ. 2535) เมื่อมองจากถนนทางทิศใต้จะเห็นพื้นที่วัดตั้งอยู่บนเนินโคกสูง
 ประตูทางเข้าหลักของวัดอยู่ด้านทิศตะวันออกมีถนนคอนกรีตเรียบรั้ววัดด้านหน้าและด้านข้างวัดซึ่งเชื่อมออกสู่
 คุ้มบ้านต่างๆและตัวอำเภอพนา ตามลำดับ มีประตูเข้าออกรอง 2 ช่อง ทางทิศตะวันออกและทิศใต้ ทิศ
 ตะวันออกเป็นที่ดินบ้านพักอาศัย ทิศเหนือและตะวันตกเป็นที่นาชาวบ้าน ส่วนทางใต้เป็นป่า

ภายในวัดแบ่งพื้นที่เป็น 3 เขตใหญ่ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตสาธารณะประโยชน์
 โดยเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ใจกลางวัด มีอาคารสิมเป็นประธาน มีกำแพงแก้วล้อมรอบ(ก่อสร้างภายหลัง) ส่วนเขต
 สังฆาวาสโอบล้อมเขตพุทธาวาสจากทิศตะวันตกต่อไปทางเหนือ การวางตำแหน่งอาคารไม่เน้นการแบ่งเขต
 พุทธาวาสและสังฆาวาสอย่างชัดเจนเหมือนกับผังวัดทางภาคกลาง โดยหอแจกเก่าซึ่งสร้างขนาบสิมบริเวณใ
 กลางวัดเป็นเสมือนอาคารเชื่อมระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ส่วนศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่สร้างขนาด

ใหญ่วางในแนวเดียวกันกับสิมและหอแจกเก่า ก็สร้างขึ้นในยุคหลังตามอิทธิพลลักษณะการวางผังวัดภาคกลาง ที่เน้นการวางอาคารเข้าในแนวแกนเดียวกัน อาคารทั้ง 3 หลังนี้จึงเปรียบเสมือนศูนย์กลางของวัดที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้มีการตัดถนนเชื่อมกับทางเข้าออกหลักและรองของวัดล้อมรอบ เน้นความสำคัญของกลุ่มอาคารนี้ โดยมีสิมเป็นอาคารประธาน ส่วนกุฏิเจ้าอาวาสตั้งอยู่หลังสิมทางทิศตะวันตก (กุฏิเจ้าอาวาสหลังเดิมอยู่หลังหอแจกเก่า) ตัวกุฏิเจ้าอาวาสมีการทำถนนล้อมรอบเป็นการเน้นความสำคัญให้เด่นชัดกว่ากุฏิพระลูกวัดหลังอื่นๆ ซึ่งเป็นกุฏิเดี่ยวแต่จะตั้งกระจายตามปามะพร้าวเรียงรั้ววัดด้านทิศเหนือและด้านทิศตะวันตกหลังวัด บริเวณปามะพร้าวทางตะวันตกนี้ มีการขุดบ่อน้ำเล็กๆ(ซึ่งเดิมมีร่องน้ำเชื่อมต่อกับกุดพระเหลาแล้วถ่ายน้ำเข้ามาในบ่อ)ทำเป็นหอไตรกลางน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ต้องการความสงบในเขตสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีสมาธิในการศึกษาพระธรรมคัมภีร์ต่างๆภายในหอไตร นั่นเอง หน้าวัดด้านทิศตะวันออกที่มุมประตูทางเข้าออกรอง มีหอรชังตั้งอยู่ อาจด้วยเหตุผลของการใกล้กับทิศของบ้านชาวบ้าน ซึ่งจะสามารถได้ยินเสียงระฆังหรือไปบอกเวลางานบุญต่างๆได้สะดวก ส่วนเขตสาธารณะประโยชน์สร้างขึ้นภายหลังตามความต้องการของวิถีชีวิตยุคใหม่ อยู่ทิศใต้ของวัด เป็นส่วนฌาปนสถาน คือ เมรุซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ศาลาสด เป็นต้น

สภาพบรรยากาศในวัดมีการอนุรักษ์ไม้สำคัญบางส่วน เช่น ต้นไทรใหญ่มุมวัดทางตะวันออกเฉียงเหนือ มีการสร้างหอพระไว้ใต้ต้นไทร บริเวณหน้าสิมปูปลือกคอนกรีตเป็นลานกว้าง เพื่อเน้นความสำคัญและเน้นการเข้าถึงให้เด่นชัด ต้นไม้ที่เหลือเป็นจำพวก มะพร้าว หมากรวม มะม่วง มะขาม หูกวาง และมีการปลูกต้นสนเป็นแนวเสริมประดับส่วนที่ต้องการเน้นพื้นที่ เช่น บริเวณรอบสิม และหอแจกเก่า เป็นต้น

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด ปัจจุบันสิมวัดพระเหลาเทพนิมิตยังคงมีการใช้งานตามปกติ และเป็นสถานที่สำคัญของชาวบ้านพนา ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันสำคัญของจังหวัดอำนาจเจริญ ปัจจุบันพระสงฆ์ใช้สิมทั้งการทำวัตรเช้า-เย็น การลงอุโบสถสวดปาติโมกข์ในวันพระใหญ่ และงานประกอบพิธีอุปสมบทพระภิกษุ หรืองานพิธีกรรมที่ต้องทำในเขตพัทธสีมา เช่น การกรานกฐินของสงฆ์

ในวันธรรมดาช่วงเช้าพระสงฆ์ทำวัตรเช้า ช่วงบ่าย 2 โมง จะมีญาติโยมมาสวดทำวัตร จากนั้นพระสงฆ์จะเทศนา และทำวัตรเย็นต่อ หากเป็นวันพระใหญ่ ขึ้น 8 ค่ำ ขึ้น 15 ค่ำ หรือวันสำคัญทางศาสนาจะไปใช้ศาลาการเปรียญหลังใหม่ในการทำวัตร เนื่องจากมีญาติโยมศรัทธาวัดจำนวนมากมาร่วมงาน มีการทำวัตรสวดมนต์ เดินจงกรม ทำสมาธิ เป็นต้น หากเป็นงานบุญตามประเพณีการถือฮีตสิบสองต่าง ๆ เช่น ช่วงกลางงานบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะมานอนจำศีลที่วัด 1 คืน เดิมจะนอนจำศีลในหอแจกเก่า ซึ่งมีจำนวนคนหมู่มาก ปัจจุบันจึงมีการสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่ขนาดใหญ่กว่าหอแจกหลังเดิม เพื่อรองรับจำนวนผู้คนที่มาใช้สอยทำกิจกรรมต่างๆในวัดมากกว่าก่อน หอแจกหลังเดิมจึงปิดไม่ได้ใช้สอยประโยชน์อะไร

ในวันธรรมดา กิวัตรประจำวันของพระสงฆ์และสามเณรในช่วงเช้าเมื่อบิณฑบาตรแล้วจะมาร่วมกันฉันอาหารที่กุฏิเจ้าอาวาส เว้นวันพระ วันสำคัญทางศาสนา หรือในวันงานบุญตามประเพณีถือฮีตสิบสอง จะมีชาวบ้านมาร่วมกันจำนวนมาก บางงานมีการถวายภัตตาหาร ทำสังฆทาน จะขึ้นไปฉันบนศาลาการเปรียญหลังใหม่ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางกว่า

งานบุญสำคัญต่างๆ ประจำปีได้แก่ งานประเพณีนมัสการองค์พระเหลาเทพนิมิต(พระเจ้าใหญ่) ในวันมาฆบูชา วันเพ็ญเดือน 3 ของทุกปี ถือเป็นงานใหญ่ จะมีประชาชนหลังไหลมาจากทั่วทุกสารทิศ กลุ่มชาวบ้านรายล้อมซึ่งแตกตัวออกไปจากบ้านพนา ก็จะกลับมาร่วมทำบุญใหญ่ครั้งนี้ มีการ แก่บน คนที่สมควรตามที่บนบานจะนำปราสาทผึ้งพร้อมดอกไม้ธูปเทียนมาสักการะ ตลอดงานประจำปีตามฮีตสิบสองที่ชาวบ้าน

ถือปฏิบัติเป็นปกติทุกเดือน เช่น งานบุญผะเวส ก็จะมีการแห่ผ้าผะเวส สวดเทศน์มหาชาติ ที่ศาลาการเปรียญ หลังใหม่ เป็นต้น หากผู้คนรวมจำนวนมากก็ใช้ลานวัดบริเวณศาลาการเปรียญและบริเวณด้านหน้าสิม

4.4.4 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2263 (ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2261) โดยพระครูธิ เจ้าอาวาสรูปแรก ท่านเป็นพระลูกศิษย์ของพระครูโพนสะเม็กที่ได้อพยพหนีภัยสงคราม ร่วมกันมาจากเวียงจันทน์ แล้วได้แยกย้ายมาช่วยพรวนที่พรวนทอง หัวหน้ากลุ่มชาวบ้านบุกเบิกตั้งบ้านขึ้น บริเวณบ้านพนาในปัจจุบัน พร้อมกับสร้างวัดพระเหลาเทพนิมิตขึ้นคู่บ้าน และได้ร่วมกับสานุศิษย์สร้างสิมขึ้น

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นสิมอีสานที่มีมุขระเบียงทางขึ้นด้านหน้า มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างดั้งเดิม จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวอันเป็นบรรพบุรุษ สิมหลังนี้ ได้รับการบูรณะหลายครั้ง แต่รูปแบบ สัดส่วน ทรวดทรง ตลอดจนเรื่องขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันก็ยังคงแสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะล้านช้างอย่างชัดเจน ได้พอสมควร

โดยทั้งนี้ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตได้รับการบูรณะต่างๆ เท่าที่สืบค้นได้ ดังนี้คือ¹⁸

- พ.ศ. 2466 พระครูสวน(พระครูตรีรัฐมนี เจ้าอาวาสรูปที่ 18) รื้อซ่อมแซมหลังคาสิม เปลี่ยนแป้นเกล็ดไม้ใหม่ เปลี่ยนเสาภายในสิมจากเสาไม้เนื้อแข็งกลม ขนาดรอบวง 0.76 ม. ล่องชาดลายน้ำ ทั้งหมด 8 ต้น เป็นเสาก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยม และปิดทององค์พระเหลาใหม่

- พ.ศ. 2471 ซ่อมแซมแทนองค์พระเหลา ส่วนลายทองร่องชาด เขียนสีลายเถาไม้ที่เสาด้านหน้าส่วนห้องภายในพระประธาน ทำตัวช่อลายทองและทำผ้า ดอกดาวเพดานไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกสี โดยฝีมือพระครูวิโรจน์รัตนโนบล เจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์ จังหวัดอุบลราชธานี พระเกจิผู้มีชื่อเสียงด้านงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในภาคอีสาน

- พ.ศ. 2481 สมัยพระครูตรีรัฐมนี มีการบูรณะเบื้องซีเมนต์ที่พื้นสิม และเจาะช่องหน้าต่างสิมเพิ่มเติม จากเดิมมีช่องแสงด้านละ 1 ช่อง (พร้อมรูปกรอบหน้าต่างหลอกอีกด้านละ 2 ช่อง รวมเป็นด้านละ 3 ช่อง) ได้เจาะช่องแสงเพิ่มอีกด้านละ 2 ช่อง บริเวณห้องด้านหน้าพระประธาน

- พ.ศ. 2514 เปลี่ยนหลังคาแป้นเกล็ดไม้ เป็นหลังคากระเบื้องเคลือบดินเผา ก่อด้วย เปลี่ยนโถงและ เครื่องล่ายองไม้เดิม เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา

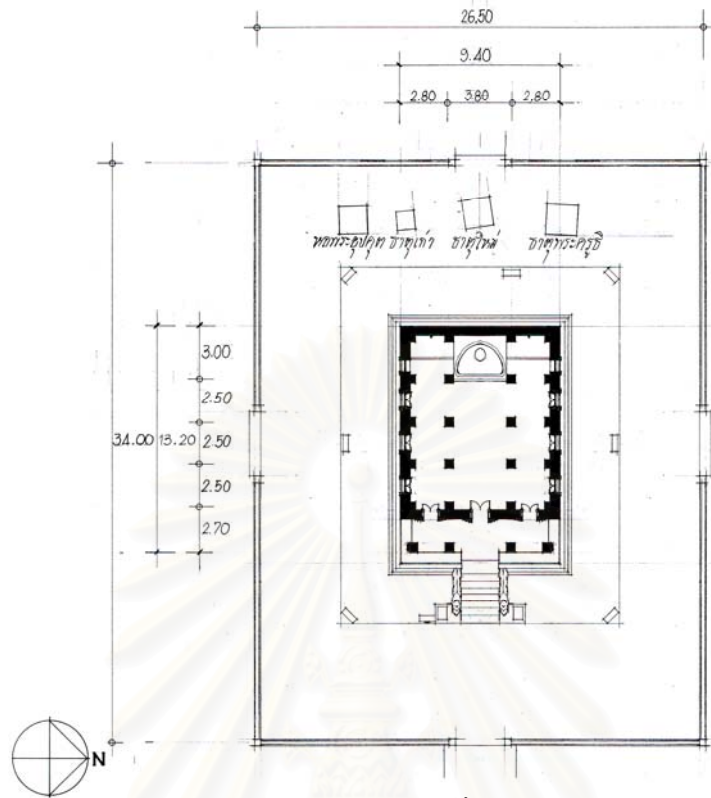
- พ.ศ. 2529 บูรณะองค์พระเหลาเทพนิมิตและปิดทองคำเปลวทั่วองค์

- พ.ศ. 2531 ซ่อมแซมเสาทั้งในและนอกสิมทุกต้น ปรับผิวเหลี่ยมเสาทั้งสี่ด้านให้ราบเรียบ ปรับผิวผนังด้านในให้เรียบ เขียนลายลงสีทองทุกเสาและผนัง

- พ.ศ. 2543 บูรณะซ่อมแซมหลังคา เปลี่ยนโครงไม้เป็นเหล็ก เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาสุโขทัยไบโพลิท์ พร้อมทาสีทอง โถง เครื่องล่ายอง คันทวย และสีหน้าใหม่ เทพื้นรอบสิม ด้านในกำแพงแก้ว สร้างซุ้มเสมา ติดเสาไฟพุ่มแสงจันทร์ รอบสิม

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-37.

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-27 ผังพื้นสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก วางอยู่บนที่เนินดินถมสูงประมาณ 1 เมตร มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 9.40 x 13.20 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.70 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 9 ขั้น (ปัจจุบันมีการปรับระดับลานรอบสิมสูงขึ้น ทำให้เหลือบันไดสิม 8 ขั้น) เป็นสิมที่ปก่ออิฐฉาบปูนขนาด 5 ช่วงเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสิม 4 ช่วงเสา และส่วนมุขระเบียงด้านหน้า 1 ช่วงเสา ด้านสกัดด้านหน้ามี 3 ช่องเสา แบ่งเป็นช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ส่วนมุขหน้านี้มีเสาก่ออิฐใหญ่ 4 ต้นรับโครงหลังคา ตัวเสาร่วมในเป็นเสาน้ำตดสี่เหลี่ยม ส่วนเสาร่วมนอกมีการลอบมุมเสาด้านขอบนอก ส่วนห้องสิมเป็นผนังเรียบก่ออิฐหนา เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 3 ช่อง ช่องประตูตรงกลางใหญ่สุดเป็นช่องทางเข้าออกหลัก เจาะช่องหน้าต่าง 8 ช่อง แต่ปิดตายเป็นช่องหน้าต่างลอก 2 ช่องบริเวณ ภายในห้องสิมมีเสากลางใน ซึ่งเดิมเป็นเสาไม้ ปัจจุบันเป็นเสาก่ออิฐถือปูน ตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง โดยตั้งเป็นฐานประธานใหญ่แปะติดกับช่วงเสาร่วมในห้องท้ายสิมและมีฐานรองแปะติดตลอดแนวผนังด้านหลัง รอบๆสิมเว้นระยะห่างออกมาประมาณ 3 เมตร เป็นตำแหน่งของแนวขุ้มเสมา ถัดจากแนวขุ้มเสมาประมาณ 5-6 เมตร ก่ออิฐเป็นกำแพงแก้วรอบ 1 ชั้น ซึ่งเป็นการก่อสร้างในภายหลัง

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-48 รูปตั้งด้านหน้าสิม

ภาพที่ 4-49 รูปตั้งด้านข้างสิม

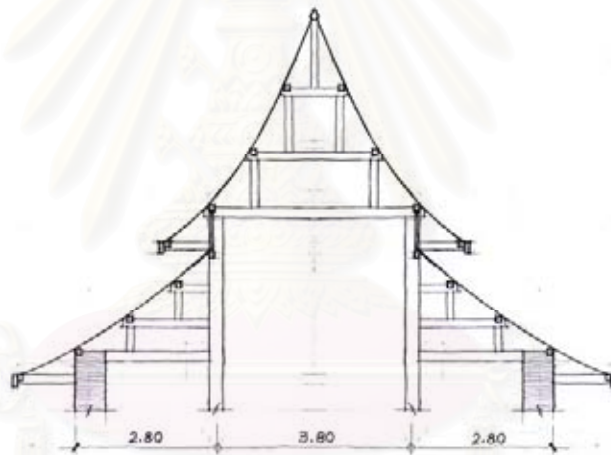
ภาพที่ 4-50 รูปตั้งด้านหลังสิม

สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตเป็นสิมที่บมีมุขระเบียงด้านหน้า ยกฐานสูงประมาณระดับศิระหลังคาทรงจั่วสูงมีรูปทรงและระเบียบวิธีการก่อสร้างที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว เป็นหลังคาชั้นเดียว 2 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบรูปใบโพธิ์(จากเดิมที่เคยมุงแป้นเกล็ดไม้แบบโบราณ) ตัวผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ช่วงความสูงผนังกับมวลรวมของหลังคาโดยรวมมีลักษณะทรงกลม แจ้ คล้ายสิมแถบเมืองหลวงพระบางหรือสิมบางหลังในเมืองเวียงจันทน์ อันเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ด้านสกัดด้านหน้าตั้งเสาเหลี่ยม 4 ต้น ช่องเสาร่วมในมีสัดส่วนที่กว้างกว่าช่องเสาร่วมนอกไม่มากนัก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสิมแบบล้านช้าง เสา 4 ต้นนี้เดิมเป็นเสาก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวเรียบ แต่มีการเขียนลายตกแต่งในยุคหลัง ผนังด้านหน้าเจาะช่องทางเข้าออก 3 ช่อง ทำซุ้มโขงแบบศิลปะลาวทั้ง 3 ช่อง โดยประตูช่องกลางกว้างสุดเป็นซุ้มโขงใหญ่สุด เน้นความสำคัญของการเป็นประตูหลัก แต่รูปแบบศิลปะเป็นแบบช่างท้องถิ่นที่คลี่คลายจากรูปแบบศิลปะลาวช่างหลวงเดิมแล้ว ส่วนด้านข้างแบ่งช่วงเสาแต่ละห้องเท่าๆกัน เป็นผนังปูนเรียบขาวเช่นเดียวกัน เจาะช่องหน้าต่างและประดับซุ้มทรงบันแถลง แต่ก็ได้รับอิทธิพลผสมผสานศิลปะลาวจากฝีมือช่าง ซึ่งเน้นตัวนาค คล้ายขนาด 2 ตัวเกี่ยววัดปลายหาง

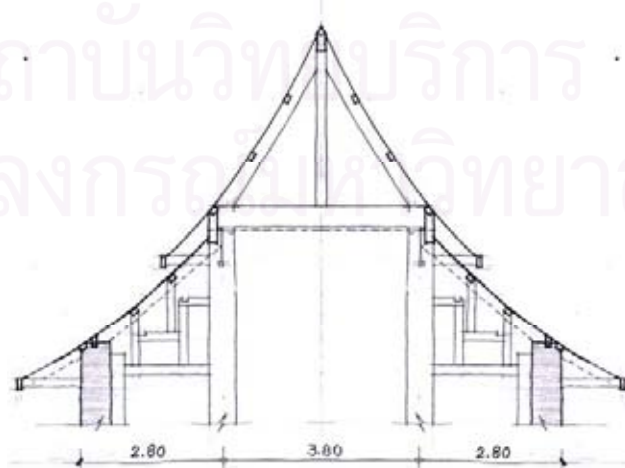
รวมเป็นยอดซุ้มแบบซุ้มโขง โดยช่องหน้าต่างหลังสุดบริเวณห้องพระประธานมีขนาดใหญ่กว่าช่องอื่นๆ เจาะเป็นช่องหน้าต่างหลอกปิดตายไว้ และเจาะช่องซิดกับแนวเสา ไม่ได้อยู่ที่กลางเหมือนกับช่องอื่นๆ ส่วนผนังด้านหลังเป็นผนังปูนขาวเรียบไม่มีการประดับตกแต่งแต่อย่างใด ซึ่งเป็นอีกเอกลักษณ์ของสิมทางภาคอีสาน ที่ไม่นิยมประดับผนังด้านหลัง แต่จะเน้นเฉพาะการตกแต่งผนังด้านหน้าเท่านั้น

อาคารมีการประดับตกแต่งองค์ประกอบเต็มรูปแบบ องค์ประกอบประดับตกแต่งหลังคาซึ่งเดิมเป็นไม้ ในปัจจุบันถูกบูรณะเป็นเครื่องล่ายของตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่องค์ประกอบตัวโหง่ หางหงส์ ยังคงใช้ตัวขนาดที่เป็นเอกลักษณ์เด่นของศิลปะลาว ด้านหน้าสิมประดับสีหน้าลายปูนปั้น(บูรณะใหม่ของเดิมน่าจะเป็นไม้แกะสลัก) มีการประดับฮั้งผึ้งไม้แกะสลักอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมอีสาน องค์ประกอบบางส่วนได้รับการผสมผสานอิทธิพลจากศิลปะภาคกลางบ้าง จากการบูรณะในยุคหลังๆ เช่น การประดับลายกระจัง การใช้ลายประจำยามก้ามปูที่หน้ากระดาน หรือการเขียนลวดลายลายก้านต่อดอกเปลว เป็นต้น ส่วนองค์ประกอบที่แสดงการรับศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างอย่างชัดเจนคือ การใช้คันทวยขนาดแบบมีเต้าล่างยื่นรับ หรือ การใช้ฐานแอมซันบัวปากพาน ซึ่งมีความงดงามและได้อรรถรสของศิลปะล้านช้างอย่างยิ่ง

โครงสร้างและวัสดุ

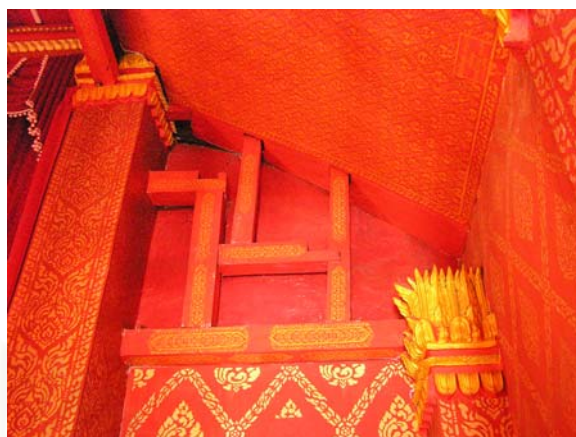
ภาพลายเส้นที่ 4-28 โครงสร้างหลังคาเดิม สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

ภาพลายเส้นที่ 4-29 โครงสร้างหลังคาใหม่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

ภาพที่ 4-51 การพาดชายคารวดเดียว
ไม่มีร่องตีนผี เป็นลักษณะอิทธิพลของ
รูปแบบหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-52 ร่องรอยการบูรณะยกหลังคาตบล่างให้ชันขึ้น
เห็นการบากซื่อเพื่อรับแปของโครงสร้างไม้ตั้งใหม่แบบ
อิทธิพลโครงสร้างสถาปัตยกรรมล้านช้าง

โครงสร้างหลังคาของสิมวัดพระเหลาเทพนิมิตได้รับการบูรณะใหม่ครั้งล่าสุดในปี พ.ศ. 2543 โดยเปลี่ยนจากโครงไม้เดิม เป็นโครงสร้างค.ส.ล. โดยโครงสร้างหลักส่วนใหญ่ถูกปรับปรุงให้เป็น ค.ส.ล. ไม่ว่าจะเป็นอกไก่ ด้ง ซื่อประธาน แปะ จันทัน เเชิงกลอน ซึ่งสังเกตได้จากบริเวณมุขหน้าอาคาร แต่บางส่วนยังคงรักษาโครงไม้เดิมไว้ซึ่งมักจะเป็นส่วนที่มีการตกแต่งประดับลวดลายเก่าอยู่ ดังเช่น ส่วนซื่อรับสีหน้า บริเวณช่องเสาร่วมนอกทั้งสองข้าง ส่วนภายในห้องสิมนั้นบริเวณชั้นหลังคาตบล่างยังคงแสดงโครงสร้างเดิมที่เป็นไม้อยู่ มีลักษณะคล้ายกับโครงไม้ตั้งใหม่ ซึ่งสังเกตได้จากรอยบากไม้เพื่อวางแปหาร ยังคงปรากฏอยู่ทุกวันนี้ แต่ได้มีการปรับต่อเติมระดับหลังคาชั้นนี้ยกสูงขึ้นจากเดิมทั้งผืน โดยการเสริมตั้งให้ยาวขึ้น ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า รูปทรงโครงหลังคาเดิมจะต้องลดระดับหลังคาตบล่างเพื่อเว้นระยะให้กับแผงแคลคสอง ตามระเบียบของสถาปัตยกรรมล้านช้าง อันเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบ แต่เมื่อได้รับการบูรณะในยุคปัจจุบัน ก็ได้พยายามยกหลังคาตบล่างนี้ไปประชิดกับเชิงกลอนของหลังคาตบบน ตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลางซึ่งแผ่อิทธิพลเข้ามาในภาคอีสานยุคหลัง แต่อย่างไรก็ดี รูปแบบโครงสร้างก็ยังคงแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของโครงสร้างแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างอย่างชัดเจน จากการพาดผืนหลังคายื่นเลยช่วงขอบนอกหัวเสาออกมาแล้วยื่นเข้ามารับปลายชายคา ซึ่งจะต่างจากสถาปัตยกรรมภาคกลางซึ่งจะจบปลายชายคาบริเวณขอบนอกหัวเสา

ส่วนผนังเป็นวัสดุก่ออิฐฉาบปูนเรียบ และส่วนฐานวัสดุก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวเป็นฐานแฉวงชั้นใหญ่ปลายองสนสวยงาม

วัสดุโบราณที่พบในการก่อสร้าง คือ ปูน โดยที่นี้เรียกว่าปูนเพชร ใช้ตกแต่งบันล้ายสีหน้าของสิมเป็นปูนโบราณ ซึ่งมีกรรมวิธีในการทำคือ นำเอาดินเหนียว ดินทาม มาหมักเหยียบผสมกับปูนขาวของจีน พร้อมกับผสมน้ำเปลือกยางบง(เอายางบงมาแช่น้ำ) ให้เข้ากันเป็นเนื้อเดียว หมักจนได้ที่ แล้วนำมาใช้เป็นวัสดุปั้นตกแต่งเป็นลวดลายได้

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมลิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

เครื่องลายองประดับหลังคาถูกบูรณะใหม่เป็นแบบลักษณะภาคกลาง ใช้วัสดุเป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา(เซรามิค) แต่ก็ยังคงเห็นเค้าฝีมือช่างอีสานที่สืบรับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง ทั้งตัวโหง(ช่อฟ้า) รวยระกา หางหงส์ ส่วนยอดหลังคาประดับช่อฟ้ารูปใบโพธิ์ เป็นกระเบื้องเคลือบเช่นกัน และตามสันหลังคาปักใบระกา คล้ายกับการปักใบวันแล่นที่สันหลังคาของสถาปัตยกรรมล้านช้าง

วัสดุมุ่งเปลี่ยนหลังคาเป็นเกล็ดไม้ เป็นหลังคากระเบื้องเคลือบดินเผาจากกล้วย และล่าสุดเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาสุโขทัยใบโพธิ์ รวมทั้งส่วนครอบสันหลังคา และปูนหลบกระเบื้องก็เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา เช่นกัน

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วประธานและสีหน้าอุดปีกนก เป็นลายปูนปั้น(บูรณะใหม่ของเดิมน่าจะเป็นไม้แกะสลัก) ใช้ปูนเพชร(เป็นปูนโบราณ ทำจากดินเหนียวหมักผสมปูนขาวจีน และน้ำเปลือกยางบง) ปั้นเป็นรูปเทพพนมประกอบลายเครือ ก้านพฤกษชาติ ตอนล่างมีการปั้นเป็นลายประดับแบบภาคกลาง ลายหน้ากระดานกระจังฐานพระและลายประจำยามก้ามปู(ฝีมือช่างท้องถิ่น) แต่องค์ประกอบที่ทำหน้าที่รับสีหน้าจริงคือไม้ช่อหน้ากระดานบัวหางย และแกะสลักรูปกลีบบัวถลาออกซ้าย-ขวา ตามแบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

สะพานหนูไม้ค.ส.ล.ติดกระเบื้องเคลือบดินเผา

ฝ้าไซราเป็นไม้อัดแผ่นเรียบ

ภาพที่ 4-53 เครื่องลายอง โหง(ช่อฟ้า) และหางหงส์ ได้รับการบูรณะเป็นกระเบื้องเคลือบดินเผาเคลือบ(เซรามิค)

รูปนาคแบบผสมผสานศิลปะภาคกลาง โดยฝีมือช่างท้องถิ่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4-54 ช่อฟ้า(สัตบริภัณฑ์)กระเบื้องเคลือบรูปใบโพธิ์ และปักใบระกาคล้ายใบวันแล่นที่สันหลังคาตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง มุงกระเบื้องดินเผาสุโขทัยใบโพธิ์

ภาพที่ 4-55 และ 4-56 ลานปูนเพชรปั้นรูปเทพพนม ประกอบเครื่องพฤษชาติ

ภาพที่ 4-57 ชื่อไม้หน้ากระดาน บัวหงายประดับลายกลีบบัวดอกออก
แบบชุดลายรับสีหน้าของสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่ส่งอิทธิพลมายังลิมหลังนี้

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังสีมุก่ออิฐฉาบปูนเรียบ

มีการประดับฮั้งผึ้งไม้แกะสลักลวดลายสวยงามแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ลาย
เหนือฮั้งผึ้งตรงกลางช่องเสาร่วมใน เป็นไม้แกะสลักรูปาหูกลิ้นจันท์ ตัวเทพพนม หนูมาน ประกอบลายก้าน
เครื่องพฤษชาติ ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้าง เช่นกัน ส่วนลายเหนือฮั้งผึ้งช่องเสาร่วมนอกเป็นปูนเพชรปั้น
ลายก้านดอกไม้

มีการซ่อมแซมเสาปรับผิวเหลี่ยมเสาทั้งสี่ด้านให้ราบเรียบ เสาบริเวณมุขหน้าเขียน
ลายก้านต่อดอกเปลวแบบภาคกลาง ลงสีทองทุกเสาและผนัง บัวหัวเสาทรงเตี้ยอิทธิพลศิลปะล้านช้าง

คันทวยนาคนูรณะเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบ รูปแบบผสมผสานอิทธิพลภาคกลาง
ติดตั้งบนเต้าค.ส.ล.(เดิมเป็นไม้)ที่ยื่นจากผนัง

ช่องประตูเจาะเข้าด้านหน้า 3 ช่อง ช่องกลางใหญ่สุด ประดับด้วยซุ้มประตูโขงปูน
ปั้นตามแบบอิทธิพลของงานสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นแบบงานศิลปะของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ฝีมือ
ช่างท้องถิ่น ซุ้มรูปขนาดเกยกวัดทางขึ้น ยอดทรงปราสาทซ้อนชั้นแบบล้านช้าง ทำกลีบบัวที่เสาซุ้มสะบัด
ปลายอนแบบศิลปะลาว ส่วนซุ้มประตูองซ้ายขวามันเป็นรูปนาคกระหวัดทางเช่นกัน แต่ยอดทรงเตี้ย เพราะติด

กับผืนหลังคา คุณค่าเชิงช่างสูง สวยงาม ตัวบานประตูบานใหม่ ลงรักปิดทองรูปเทพพนม และเทพีพนม ส่วนที่มีความประณีตทางลวดลายยิ่งคืออกเลาที่แกะสลักลายลักษณะศิลปะลาวปิดทองสวยงาม

ช่องหน้าต่างประดับซุ้มปูนปั้นรูปนาคเกี่ยวกับระหวัดทางขึ้นไปบรรจบกันเป็นจั่วสามเหลี่ยม ลักษณะเหมือนลวดทอนรูปจากซุ้มประตูโขง ฝีมือช่างท้องถิ่นอีสานที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างสวยงาม ส่วนเสาบันนกลีบบัววงบนแบบลาว ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่าขนาดแต่ละตัวมีการออกแบบให้ไม่เหมือนกันสักช่องหน้าต่าง โดยช่องที่ตรงกับห้องพระประธานทำกรอบใหญ่สุด(แต่ปิดตาย) ก็เพื่อเป็นการเน้นห้องที่สำคัญของอาคาร นั่นเอง การปิดช่องหน้าต่างห้องพระประธานเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธาต่อองค์พระศาสดา ที่ไม่ต้องการให้คนเข้าเฝ้าถึงกายใกล้ เป็นการรบกวนพระพุทธรูปที่เปรียบเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนบานหน้าต่างบานประตูใหม่ลงรักปิดทองรูปเลี้ยววง ซึ่งเป็นยักษ์แบบจีนที่คอยปกป้องรักษาพุทธศาสนา

ภาพที่ 4-58 ลายประดับเหนือซุ้มหลัก ช่องเสาร่วมใน
รูปราหู เทพพนม หนุมาน และก้านเครือพฤษชาติ

ภาพที่ 4-59 ซุ้มร่อง ช่องเสาร่วมนอก ลายชด
กันหอยหัวม้วน อิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-60 ซุ้มหลัก
ลายชดกันหอยหัวม้วน ขอบโค้ง
เป็นลายลูกขนานบ และลายคล้าย
ใบวันแล่นอิทธิพลศิลปะลาว
โดยฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-61 ราหูกลืนจันทร์ บริเวณ
เหนือซุ้มหลัก ตามความเชื่อว่าเป็น
การกลืนกินสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ของผู้ที่ผ่าน
เข้ามาภายในสิม

ภาพที่ 4-62 ตัวเทพพนม และ
หนุมาน ประกอบลายก้านเครือ
พฤษชาติ ซึ่งเป็นลายที่ปรากฏ
ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

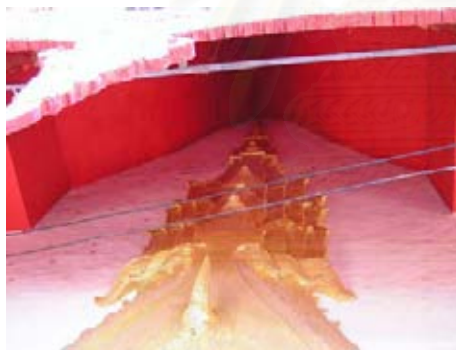
ภาพที่ 4-63 เสากลีบบัว
ทรงเตี้ยแบบศิลปะล้านช้าง
ประดับหน้าเสา (บุรณะ)
เป็นลายก้านตอดอกเปลว
แบบภาคกลาง

ภาพที่ 4-64 คันทวย
นาคอิทธิพลภาคกลาง
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-65 ชุ่มประตู่โขงปูนปั้น อิทธิพล
จากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-66 ยอดชุ่มประตู่โขงปราสาทซ้อนชั้น
อิทธิพลล้านช้าง

ภาพที่ 4-68 ชุ่มประตู่โขงรูปขนาดเกือบจะหัวัด
ทางขึ้น แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

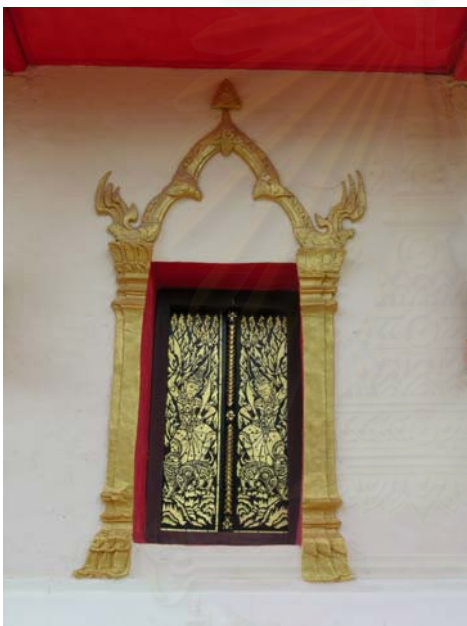
ภาพที่ 4-67 บานประตูบุรณะใหม่ ลงรักปิด
ทองรูปเทพ และ เทพีพนม เป็นผู้รักษาดูแลสิม

(ซ้าย)ภาพที่ 4-69 ชุ่มประตูลงทอน
รูปจากชุ่มประตูโขงหลัก ทรงเตี้ย ใช้รูป
นาคกระหวัดหางเช่นกัน

(ขวา)ภาพที่ 4-70 ลวดลายบริเวณนอกเสา
ฝ่มือช่างท้องถิ่น แบบอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-71 ชุ่มหน้าต่างปูนปั้นรูปนาคกระหวัดหาง
เกี่ยวขึ้น ตามอิทธิพลศิลปะลาว โดยช่างท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ 4-72 บานหน้าต่างรับการบูรณะใหม่
ลงรักปิดทอง รูปเสี้ยวกาง เป็นผู้รักษาสิม

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวเป็นฐานแฉวงชั้นบัวปากพาน ซึ่งมีความงดงามและได้
อรรถรสของศิลปะล้านช้างอย่างยิ่ง

บันไดทางขึ้นหน้าสิม เป็นบันได 8 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน ปูพื้นบันไดด้วยกระเบื้องซี
เมนต์ พนักบันไดก่ออิฐ ประดับปูนปั้นรูปมกรคายนาค แต่เป็นขนาดตัวใหญ่ข้วน มองดูคล้ายสิงห์อมกก็เป็นได้ ซึ่ง
ก็เกิดจาก ฝ่มือช่างปั้นท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ จากจินตนาการของตน

ภาพที่ 4-73 ฐานแฉกชั้นบัวปากพานใหญ่ ปลายกลีบงอน แบบอีสานที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างชั้นบัวหงายรองรับด้วยบัวกลมมน ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในศาสนาคารล้านช้าง

ภาพที่ 4-74 บันไดประดับสัตว์ปูนปั้น ตัวมกรคายนาค ซึ่งนาคดูตัวอ้วน หงอนสั้น บางที่ก็เหมือนสิงห์หม่อม ก็สุดแล้วแต่ตามจินตนาการของช่างท้องถิ่น

องค์ประกอบภายในสิม

พระประธานก่ออิฐถือปูนปิดทองนาม “พระเหลาเทพนิมิต” ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 2.85 สูง 2.70 ม. รูปแบบพุทธศิลป์อิทธิพลลาว จากเศียรโต เอวคอดกั้ว คิ้วโก่ง พระโอษฐ์แย้มนิดๆ ซึ่งพระครูธิผู้สร้าง และพระชาพรหมผู้ปั้น ล้วนเป็นพระภิกษุผู้อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ องค์พระเหลาฯ มีการซ่อมแซมบูรณะปิดทองเรื่อยมา ประดิษฐานเหนือแท่นฐานก่ออิฐถือปูนเป็นฐานเชิงใหญ่ตั้งชิดติดผนังหลังสิม ตัวฐานประดับลายโคมก้านแย่ง เหนือฐานคาดเป็นลวดบัวทำเป็นกลีบบัวรับองค์พระประธาน ส่วนหน้าเป็นผ้าทิพย์ประดับลายพระแม่ธรณีบีบมวยผม

มีองค์พระบริวารตั้งอยู่บนแท่นฐานบัวคว่ำที่วางเป็นแนวยาวติดผนังหลังสิม แท่นฐานประดับลายโคมก้านแย่งเช่นเดียวกับแท่นฐานพระประธาน องค์พระบริวารเป็นพระเด็กพระน้อย ทั้งพระนั่งและพระยืน โดยมากเป็นพระหล่อโลหะ

ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบพื้นแดงประดับลายคล้ายลายฉลุสีทองรูปก้านต่อดอกเปลวบานประตุและหน้าต่างเป็นไม้แผ่นเรียบทาสีไม้ประดับลาย กรอบบานแฉกภายในห้องสังฆกรรมมีเสาลอย เนื่องจากเป็นสิมขนาดใหญ่ เปลี่ยนเสาภายในสิมจากเสาไม้เนื้อแข็งกลม ขนาดรอบวง 0.76 ม.(เส้นผ่านศูนย์กลาง 0.25 ม.) ล่องชาดลายน้ำทั้งหมด 8 ต้น เป็นเสาก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยมพื้นแดง ประดับลายคล้ายลายฉลุสีทองรูปก้านต่อดอกเปลว บัวหัวเสาเป็นบัวจงกลพื้นภายในปูกระเบื้องซีเมนต์

ฝ้าเพดาน ทำตัวซี่อลายทองและทำฝ้าดอกดาวเพดานไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจกลี เดินคิ้วบัวรอบแฉกไม้ย้อมมูม แบบอิทธิพลฝ้าเพดานจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง โดยมีมือพระ

ครูวิโรจน์รัตนโนบล เจ้าคณะจังหวัดกิตติมศักดิ์ จังหวัดอุบลราชธานี พระเกจิผู้มีชื่อเสียงด้านงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในภาคอีสาน

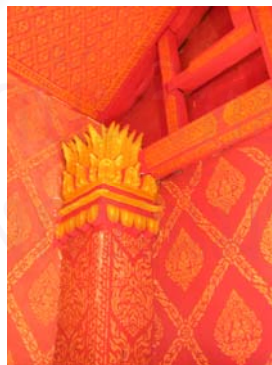
ภาพที่ 4-75 ภายในสิมวัดพระเหลา ประดิษฐานพระเหลาเทพนิมิต พุทธศิลป์แบบลาว

ภาพที่ 4-76 พระบริวารหล่อโลหะ

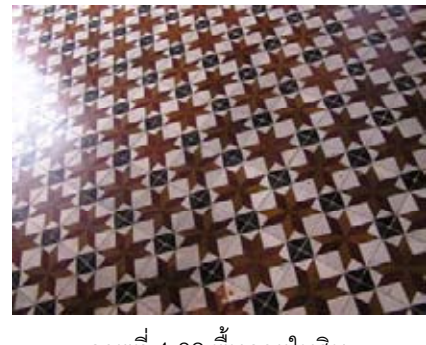
ภาพที่ 4-77 ผ้าทิพย์เหนือ
ฐานพระประธาน รูปพระแม่
ธรณีบีบมวยผม สอดคล้อง
กับองค์พระที่เป็นปางมารวิชัย

ภาพที่ 4-78 เสาบัว
ทรงเตี้ย และผนังลาย
ก้านแย่ง (บูรณะใหม่)

ภาพที่ 4-79 ผ้าเพดานประดับดาวเพดานไม้
แกะสลัก แบบศิลปะภาคกลาง
ฝีมือครูวิโรจน์รัตนโนบล

ภาพที่ 4-82 พื้นภายในสิม
ปูกระเบื้องซีเมนต์

ภาพที่ 4-80 และ 4-81 ประตูหน้าต่างภายในบานไม้แผ่นเรียบ
ทาสี ไม่มีลวดลาย กรอบบานแฝดละ

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

เดิมบริเวณรอบสิมเป็นลานดิน ห่างจากขอบฐานสิมประมาณ 7 เมตร เป็นรั้วกำแพง
แก้ว ซึ่งยกระดับขึ้นจากพื้นดินด้านนอกประมาณ 0.50 ม. ที่ขอบฐานสิมปักไบริศมาแปะไว้ข้างฐาน ต่อมามีการ
ย้ายห่างออกมาจากขอบฐานประมาณ 2.50 ม. แล้วทำซุ้มประดับ ปักทั้งหมด 8 ไบริศ ตามนิมิตสูงสุดที่กำหนดไว้
ในพระวินัยบัญญัติ ส่วนด้านหน้าสิมปักไบริศมาเชื่อมกับบันไดทางขึ้น ตัวไบริศมาเป็นเสมาหินทราย มีทั้งแบบไบริศ
ใหญ่ไบริศเดียว หรือบางจุดมีไบริศใหญ่และไบริศเล็กคู่ รวมเป็น 3 ไบริศในจุดเดียว

ส่วนหลังสิมภายในเขตกำแพงแก้ว มีธาตุบรรจุอัฐิพระครูผู้สร้างวัดและสิม ธาตุเก่า
ธาตุอดีตเจ้าอาวาสรูปในยุคหลัง(สร้างใหม่) และหอพระอุปคต(สร้างใหม่)

ส่วนกำแพงแก้วมีรูปแบบสมัยใหม่

ภาพที่ 4-83 ตำแหน่งเสมาเดิมอยู่ติดซิดขอบฐานสิม

ภาพที่ 4-84 ไบริศมาหินทรายรูปไบริศโพธิ์
หรือปลายหอ ปัก 3 ไบริศในตำแหน่งเดียว

ภาพที่ 4-85 จากซ้ายไปขวา หอพระอุปคต ธาตุ
เก่า ธาตุอดีตเจ้าอาวาส(ใหม่) และธาตุพระครู
ตามลำดับ ตั้งอยู่บริเวณหลังสิม

4.5 สิมเก่า วัดหมากมี หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสบ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-86 สิมเก่าวัดหมากมี

4.5.1 ประวัติวัด

ประวัติวัดหมากมีได้ตรวจสอบจากประวัติการตั้งบ้านหมากมีและการสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านหมากมี สรุปเป็นใจความได้คือ¹⁹

วัดหมากมีสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2330 โดยกลุ่มชาวบ้านหมากมี ซึ่งเดิมเป็นกลุ่มคนผู้อพยพหนีภัยสงครามมาจากเขตเมืองหนองบัวลุ่มภู ซึ่งก็คือกลุ่มคนผู้อพยพเชื้อสายวัฒนธรรมไท-ลาว สายพระวอพระตา คนกลุ่มนี้อพยพมา 3 กลุ่มใหญ่ๆคือ กลุ่มแรกอพยพมาจากหนองบัวลุ่มภู ไม่ทราบจำนวน มาแผ้วถางก่อร่างสร้างตัวปลูกบ้านขึ้นแถบลำห้วยหนองผ่า ซึ่งเป็นลำห้วยอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของบ้านหมากมีปัจจุบัน ไหลตกแม่น้ำมูล ซึ่งตั้งบ้านอยู่ได้ไม่นาน ก็ได้อพยพหนีน้ำท่วมไปอยู่ยังเมืองจำปาสักในเขตประเทศลาวปัจจุบัน สิ่งปลูกสร้างต่างๆก็ได้ผู้พังลงไปจากน้ำท่วม คงเหลือเป็นคุ่มบ้านร้าง และต้นหมากมีใหญ่ 1 ต้น (“หมากมี” ในภาษาอีสาน หมายถึง “ขนุน”) ต่อมากลุ่มที่สอง อพยพตามกันมาไม่ทราบจำนวนแน่ชัด มาตั้งบ้านเรือนแถบนาคูน เรียก “บ้านอูดอีดานาคูน” ซึ่งอยู่สักระยะหนึ่งก็ต้องอพยพหนีน้ำท่วม ไปหาที่พักพิงยังแหล่งอื่น จนกระทั่งกลุ่มที่สาม อพยพตามกันมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภู ในปี 2250 ไม่ทราบจำนวนแน่ชัดเช่นกัน คงทยอยตามกันลงมาเรื่อยๆ ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณต้นหมากมีใหญ่ ใช้น้ำตามห้วยหนองใกล้เคียง (ระยะหลังมีการขุดบ่อน้ำใช้ในคุ่มบ้าน) และได้สร้างวัดขึ้นประจำบ้าน ในปีพ.ศ. 2251-2252 คือวัดหมากมีเดิมอยู่บริเวณในคุ่มบ้าน ตัวสถาปัตยกรรมได้ผู้พังหมดปัจจุบันเหลือร่องรอยเพียงพระพุทธรูปเก่าแก่ที่สร้างศาลาคลุมไว้ วัดหมากมีเดิมนี่ตั้งหันพักตร์พระพุทธรูปไปทางทิศเหนือ เนื่องจากผู้สร้างวัดมีความเคารพศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนม พระมหาธาตุองค์สำคัญในภาคอีสาน จึงสร้างสิมและพระพุทธรูปหันหน้าขึ้นทิศเหนือไปทางพระธาตุพนมเพื่อเป็นการแสดง

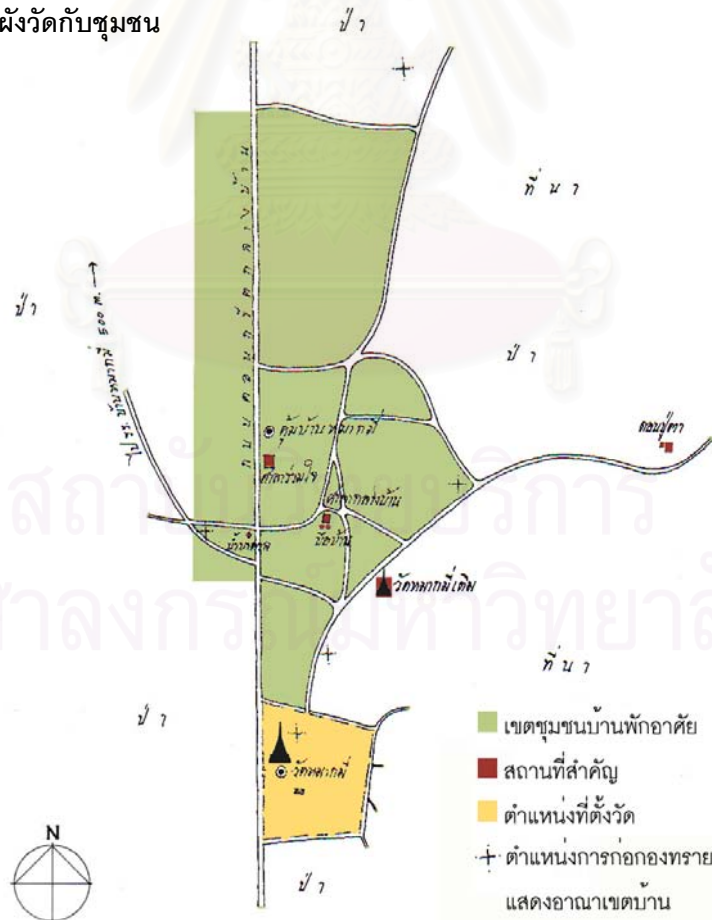
¹⁹ สัมภาษณ์ เสริม สุวรรณา, 24 พฤษภาคม 2549.

ความเคารพ ตามศรัทธาของผู้สร้าง หลังจากนั้นเมื่อกลุ่มผู้คน บ้านเรือนขยายขยายมากขึ้น วัดเดิมอยู่ใกล้ชิดกับบ้าน มีความอึดทึบ ไม่สงบ รวมทั้งมีพื้นที่น้อย(2 ไร่ 1 งาน) ในปี พ.ศ. 2330 จึงได้มีการโยกย้ายที่ตั้งไปสร้างวัดหมากมีใหม่ที่ขอบบ้านทางทิศใต้ห่างประมาณ 200 เมตร บนที่ดินของนายตุ้ ชาวบ้านหมากมีผู้บริจาคที่ดินให้แก่วัดจำนวน 20 ไร่ 2 งาน ซึ่งก็คือวัดหมากมีที่ปรากฏมาจนถึงทุกวันนี้

อาคารที่สำคัญภายในวัดได้แก่ สิมเก่ารูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานท้องถิ่น มีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและฝีมือช่างสูง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2332 และต่อมามีการสร้างอาคารอุโบสถหลังใหม่ เรียก ศาลาสวรรณไตรมุข หรืออุโบสถศาลา เป็นลักษณะการสร้างรวมโบสถ์และศาลาการเปรียญไว้ด้วยกัน รูปแบบอาคารเลียนแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาใหม่ ในปี พ.ศ. 2543 โดยมีการทำพิธีสวดถอนพัทธสีมาเรียบร้อยแล้ว อาคารที่น่าสนใจอีกหลังหนึ่งคือ หอระฆังไม้เก่า สูง 3 ชั้น มีการประดับโหง่ ไบระกาและหางหงส์ ศิลปะแบบอีสานโดยฝีมือช่างท้องถิ่น

ปัจจุบันวัดหมากมี ปกครองโดยหลวงปู่บุญ ธรรมวิโร เจ้าอาวาสลำดับที่10 มีพระสงฆ์ 3 รูป และสามเณร 1 องค์ สภาพแวดล้อมภายในวัดคงสภาพแบบท้องถิ่นพอสมควร เป็นลานสนามหญ้า และมีต้นไม้อยู่มาก ทั้งไม้ยืนต้น จำพวกมะม่วง มะขาม มะพร้าว หูกวาง และปากอไผ่ ริมวัด เป็นต้น และเริ่มมีการสร้างอาคารใหม่ขึ้นโดยฝีมือชาวบ้าน ซึ่งมักใช้การเลียนแบบสถาปัตยกรรมจากภาคกลาง เช่น อาคารอุโบสถ กุฏิเจ้าอาวาส หอฉัน ศาลา หอระฆัง เมรุ เป็นต้น

4.5.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-30 ผังบริเวณคุ่มบ้านหมากมี แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดหมากมี

วัดหมากมีปัจจุบันได้ย้ายตำแหน่งมาอยู่ขอบบ้านทางทิศใต้ จากที่วัดเดิมเคยตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มบ้าน ด้วยเหตุผลคือเพื่อความเงียบสงบและการขยายพื้นที่ของวัด คุ้มบ้านหมากมีมีรูปร่างยาวจากแนวเหนือมาได้ มีถนนคอนกรีตสายหลักผ่ากลางบ้านเชื่อมมาสู่วัดหมากมี คุ้มบ้านและวัดรายล้อมด้วยป่าและที่นา บริเวณกลางบ้านมีบ่อน้ำหรือหลักบ้าน บ่อน้ำอยู่หลังศาลากลางบ้าน 2 หลัก แสดงถึงศูนย์ใจกลางในการตั้งบ้าน ถัดจากบ่อน้ำไปทางทิศตะวันออกเป็นวัดหมากมีเดิมที่ตั้งหันหน้าไปทิศเหนือเพื่อบูชาพระธาตุพนม ชายบ้านทิศตะวันออก เว้นระยะห่างจากบ้านพอสมควร ประมาณ 300 เมตร เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเงียบสงบเป็นสถานที่ตั้งของ ดอนปู่ตา

4.5.3 ผังบริเวณวัด

ภาพลายเส้นที่ 4-31 ผังบริเวณวัดหมากมี

เนื้อที่วัดทั้งหมด 20 ไร่ 2 งาน มีอาณาเขต ดังนี้²⁰

ทิศเหนือ	จรดที่ดินนางสุภี ชัยทวีไล
ทิศตะวันออก	จรดที่ดินนายสี ชื่นสำราญ
ทิศใต้	จรดที่ดินนายโจอม นิมธัญรักษ์
ทิศตะวันตก	จรดถนนมิตรภาพ

²⁰ กรมศาสนา, กองพุทธศาสนสถาน, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 14, หน้า 416.

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดหมากมีเป็นรูปคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมูขนาดใหญ่ แวดล้อมด้วยป่าธรรมชาติและที่นาชาวบ้าน ทางเข้าออกหลักของวัดอยู่ด้านทิศตะวันตก มีถนนมิตรภาพเป็นถนนคอนกรีตตัดผ่านเชื่อมเข้าไปสู่คุ้มบ้านหมากมีทางเหนือ ด้านแคว้นล้อมอีก 3 ด้านที่เหลือเป็นถนนดินตัดรอบวัด มีช่องทางเข้าออกรองด้านทิศเหนือและทิศใต้ด้านละช่อง ถนนดินรอบวัดมีทางเชื่อมไปสู่ที่นาชาวบ้าน

ภายในบริเวณวัดประกอบด้วย 3 อาณาเขตใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตสาธารณะประโยชน์ จากคุ้มประตูทางเข้าวัดหลักด้านทิศตะวันตกเชื่อมเข้าสู่ถนนดินภายในวัดซึ่งตัดแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ใจกลางวัด ประกอบด้วยอาคารสิมเก่า และอุโบสถศาลาใหม่ ตั้งหันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออกทั้งสองหลัง ตามคตินิยมในการหันหน้าอาคารสำคัญไปยังทิศมงคล คือทางตะวันออก หลังสิมเก่ามีธาตุบุคคลเล็ก ๆ ตั้งอยู่ อาคารอุโบสถศาลาสถาสร้างใหม่บริเวณที่ตั้งของหอแจกเดิม เป็นอาคารขนาดใหญ่ มีบันไดทางขึ้นด้านหน้าและด้านข้างซ้ายขวา เพื่อเชื่อมกับทางสัญจรและอาคารรอบข้าง บริเวณหน้าสิมเก่าเยื้องไปทางใต้เล็กน้อยมีการตั้งศาลเจ้าปู่ 2 หลัง ตามความเชื่อของคนท้องถิ่นว่าเป็นผู้คอยปกป้องรักษาดูแลวัด เขตสังฆาวาสมีรูปร่างเป็นตัว L โอบล้อมสวนพุทธาวาสทางทิศเหนือและตะวันออก มีถนนเชื่อมกับถนนหลักภายในวัดตัดผ่ากลางเขตสังฆาวาสไปยังช่องประตูวัดทิศเหนือ เขตสังฆาวาสประกอบด้วยอาคารกุฏิ หอฉัน หอระฆังและหอกลอง ตั้งกระจายตัวอยู่เป็นหย่อมๆ โดยกลุ่มกุฏิส่วนใหญ่ตั้งกระจายตัวอยู่ทางทิศเหนือ กุฏิเจ้าอาวาสสร้างใหม่ติดกับหอฉันใหม่ ถัดจากหอฉันไปทางเหนือเป็นโรงครัว เพื่อความสะดวกในการจัดสำรับอาหารของเหล่าศรัทธา วัด ส่วนหอฉันเดิมเคยตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถศาลาทางทิศตะวันออก ปัจจุบันใช้เป็นกุฏิ บริเวณกลางสังฆาวาสมีหอระฆังและหอกลอง ตั้งอยู่ในจุดที่สะดวกแก่การใช้งานที่สัญญาณบอกกำหนดการณ์ต่างๆ ส่วนมุมวัดทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีร่องทางเดินเท้าเล็กๆเชื่อมไปยังบริเวณที่มีการปรับพื้นที่ใหม่สร้างเป็นส่วนสาธารณประโยชน์ ซึ่งเดิมเป็นแนวป่าไผ่และไม่ยื่นต้นล้อมวัดด้านใต้และตะวันออก สร้างเป็นเขตฌาปนสถาน ประกอบด้วย เมรุซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก และศาลาสวด

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัดปัจจุบัน สิมน้ำวัดหมากมียังคงมีการใช้งานอยู่ โดยพระสงฆ์ใช้ทำวัตรเช้า-เย็น และใช้เป็นสถานที่นั่งสมาธิ ด้วยถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

อาคารอุโบสถศาลาก่อสร้างขึ้นใหม่แล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นอาคารที่รวมการใช้ประโยชน์ของสิมและหอแจกไว้ด้วยกัน มีการปักเสมา และประกอบพิธีสวดถอนพัทธสีมาจากสิมหลังเก่า เรียกร้อย พระสงฆ์และชาวบ้านหมากมีร่วมกันสร้างขึ้นบนตำแหน่งหอแจกเดิม อาคารหลังนี้ใช้ประกอบพิธีกรรมได้ทั้งการทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ หรือการประกอบงานบุญของชาวบ้าน มีพื้นที่กว้างขวางรองรับคนจำนวนมากได้ ไม่ว่าจะเป็นงานพิธีบวชซึ่งแต่เดิมทำในสิมหลังเก่า งานบุญมหาชาติในเดือนก.พ. ซึ่งเป็นงานบุญใหญ่ประจำปี งานบุญวันมาฆบูชา บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญเข้าพรรษา หรือบุญกฐิน เป็นต้น วิถีชีวิตตามปกติของชาวบ้านหมากมีไปทำบุญวันธรรมดา ถวายภัตตาหารที่หอฉัน หากเป็นวันพระหรือวันบุญสำคัญที่มีผู้คนมาร่วมกันมากก็จะมีการทำบุญ ถวายภัตตาหารในอุโบสถศาลา

งานบุญสำคัญต่างๆ มีรายละเอียดของการใช้สอยพื้นที่ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป เช่น การกรานกฐินของพระสงฆ์ในงานบุญกฐิน เมื่อพระสงฆ์รับกฐินและมีการอุปโลกกฐิน จะมีการกรานกฐิน ซึ่งต้องกระทำในเขตพัทธสีมา ตามวินัยบัญญัติ ห้ามฆราวาสเข้าไปในอาณาบริเวณ โดยแต่เดิมจะกรานกฐินในสิมหลังเก่า ปัจจุบันเปลี่ยนมากระทำบนอุโบสถศาลาแทน หรือช่วงกลางงานบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะมานอนจำศีลที่วัด 1 คืน เดิมจะนอนในหอแจกหลังเก่าที่ได้ออกไป ปัจจุบันสามารถนอนในอุโบสถศาลาแทนได้ ส่วนในงานบุญเทศน์มหาชาติ มีการแห่ผ้าผะเวดรอบทั้งสิมเก่าและอุโบสถศาลา แล้วนำผ้าผะเวดซึ่งภายในสิม

หลังเก่า 3 วัน จนจบงานถึงปลดผ้าออก การแห่กันหลอน หรือเวียนเทียน จะเวียนรอบทั้งสิมเก่าและอุโบสถ ศาลา เสมือนว่าอาคารทั้งสองเป็นประธานของวัด เป็นศูนย์กลางในส่วนพุทธาวาส นั่นเอง

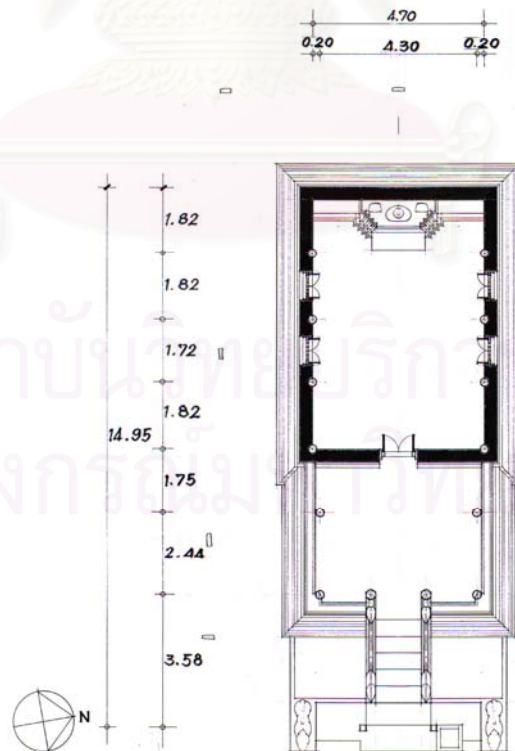
ปัจจุบันพระสงฆ์วัดหมากมีมีจำนวนไม่พอต่อการลงอุโบสถสวดปาติโมกข์ในวันพระใหญ่ ต้องไปร่วมปาติโมกข์กับกลุ่มพระสงฆ์จากวัดอื่นๆที่วัดบ้านกะโสบ บ้านใกล้ติดกัน ซึ่งเป็นบ้านที่กลุ่มผู้คนจากบ้านหมากมีย้ายขยายตัวออกมาตั้งเป็นบ้านและวัดเมื่ออดีต ปัจจุบันวัดกระโสบเป็นศูนย์กลางของวัดในเขต ตำบลกระโสบ 7 คุ่มบ้านด้วยกัน

4.5.4 สิมเก่าวัดหมากมี

สิมเก่าวัดหมากมีสร้างขึ้นในปีใด ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัด แต่เมื่อพิจารณาจากประวัติการตั้งวัดในปี พ.ศ. 2330 และประวัติการรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในปี พ.ศ. 2332 ก็สันนิษฐานได้ว่า สิมเก่าหลังนี้สร้างขึ้นพร้อมกับการตั้งวัดหมากมี ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นสิมที่บิมีมุขระเบียงทางขึ้นด้านหน้า ฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งอพยพมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภูมาตั้งถิ่นฐานตั้งบ้านและวัด และได้สร้างสิมวัดหมากมีขึ้น

สิมวัดหมากมีได้ทำการบูรณะเรื่อยมา ตามประวัติการบูรณะที่ตรวจสอบได้คือในปี พ.ศ. 2535 โรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์ในตัวเมืองอุบลราชธานี เป็นเจ้าภาพในการบูรณะ มีการเปลี่ยนโครงหลังคาบางส่วน เปลี่ยนวัสดุมุงเป็นเก็ดเป็นไม้ใหม่ ต่อไม้ปั้นลมซึ่งทำใหม่ตามรูปแบบเดิม ปูพื้นสิมเป็นกระเบื้องเซรามิคจากของเดิมซึ่งเป็นพื้นปูนฉาบผสมยางบง แกลบ น้ำอ้อยและซีเมนต์ ต่อจากนั้น ในต้นปี พ.ศ. 2547 พระสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันเปลี่ยนเป็นเก็ดมุงหลังคาใหม่ เพราะการบูรณะครั้งก่อน ใช้ไม้ไม่มีคุณภาพ ครั้งนี้จึงเปลี่ยนใหม่เป็นไม้มันป่า ซึ่งมีความทนทาน ทนแดดทนฝนมากกว่า²¹

ผังอาคาร

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-32 ผังพื้นสิมเก่าวัดหมากมี

²¹ สัมภาษณ์ เสริม สุวรรณา, 24 พฤษภาคม 2549.

สิมเก่าวัดหมากมีตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 4.70 x 11.40 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.50 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 5 ขั้น มีการยกเข้าเป็นมุขระเบียงทางขึ้น เป็นอาคารสิมที่บิขนาด 6 ช่องเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องภายใน 4 ช่องเสาและส่วนมุขระเบียงด้านหน้า 2 ช่องเสา ส่วนมุขหน้านี้ตั้งเสาไม้กลม เป็นเสาลอยรับหลังคา ส่วนด้านสกัดมี 3 ช่องเสา แบ่งเป็นช่องเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ส่วนห้องสิมนั้น ตั้งเสาไม้รับโครงหลังคา ก่อผนังอิฐอมมาจนถึงแนวกึ่งกลางเสา เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 4 ช่อง ภายในห้องสิมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง ตามลักษณะนิยมของการตั้งพระประธานในสิมทางภาคอีสาน

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-87 รูปตั้งด้านหน้าสิมเก่า

ภาพที่ 4-88 รูปตั้งด้านข้างสิมเก่า

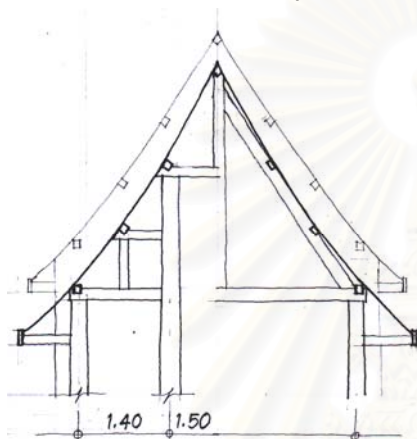
ภาพที่ 4-89 รูปตั้งด้านหลังสิมเก่า

สิมวัดหมากมีเป็นสิมที่บิมีมุขระเบียงด้านหน้า ยกฐานสูง หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น ไม่มีการซ้อนดับหลังคา แต่มีการลดชั้นเป็นหลังคาจั่วคลุมมุขระเบียงด้านหน้า บันไดทางขึ้นด้านหน้าต่อหลังคาเทิบคลุม น่าจะเป็นการต่อเติมภายหลัง มุงด้วยแป้นเกล็ดไม้ทั้งหลัง ช่องประตูและหน้าต่างเป็นแบบเรียบไม่มีการประดับซุ้มแต่อย่างใด รูปแบบศิลปกรรมโดยรวมเป็นสิมอีสานฝีมือช่างท้องถิ่น สิมหลังนี้มีการประดับตกแต่งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตามธรรมเนียมของสิมอีสานอย่างงดงาม ทั้งส่วนหน้าสิมประดับแป้นลมไม้เรียบซึ่งติดตั้งแบบปิดหัวแปประดับด้วยโหง้และหางหงส์นาค การประดับยังมีไม้แกะสลักอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของสิมอีสานตลอดไปจนถึงการตกแต่งด้วยคันทวยไม้แกะ และการประดับนาคปูนปั้นที่ผนังบันไดทางขึ้น ไปจนถึงการยกฐาน

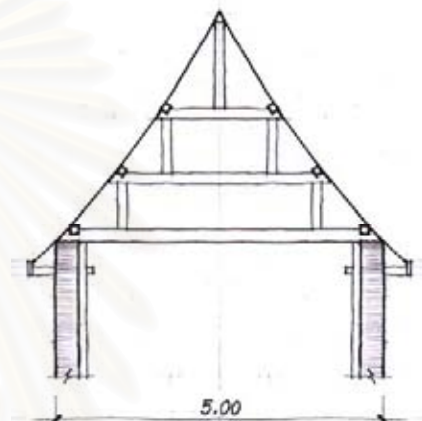
แนวชันสูงแบบอีสาน ทำให้ลิมหลังนี้มีคุณค่าทางศิลปกรรมสูงในฐานะเป็นลิมที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของลิมอีสานฝีมือช่างท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้จากการสำรวจภาคสนาม พบร่องรอยคันทวยแบบหูช้าง ซึ่งเป็นคันทวยเก่าฝังอยู่ในแนวผนังรอบลิม เมื่อตรวจสอบระยะของสัดส่วนคันทวยกับแนวเสากภายในลิม พบว่าคันทวยเก่านี้ น่าจะประดับอยู่ระหว่างเด้าบนและเด้าล่างซึ่งยื่นจากขอบเสากภายในลิม ดังนั้นอาจเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่าลิมหลังนี้แต่เดิมอาจเป็นลิมโปร่งไม่มีผนัง มีรูปทรงหลังคาจั่วและมีชั้นกันสาดปีกนกด้านหลังหรืออาจจะรอบอาคาร ต่อมาภายหลังจึงมีการก่อผนังอิฐหุ้มแนวเสากขอบนอกคันทวยตัวเก่าเกือบหมด แล้วทำชายคาตั้งคันทวยตัวใหม่ ก็เป็นไปได้

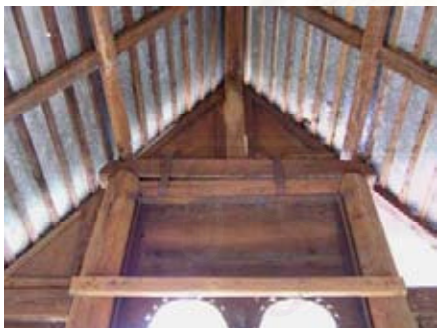
โครงสร้างและวัสดุ

ภาพลายเส้นที่ 4-33 โครงสร้างหลังคามุขหน้า

ภาพลายเส้นที่ 4-34 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม

ภาพที่ 4-90 โครงสร้างหลังคาทรงจั่ว

ภาพที่ 4-91 โครงสร้างหลังคาส่วนหน้าสุด

ใช้การตั้งรับช่อที่ยื่นจากเสาร่วมใน

ภาพที่ 4-92 ยอดหลังคาจั่ว ตั้งตั้งเอกรับอกไก่

ภาพที่ 4-93 แปหัวเสาวางเอียง

ภาพที่ 4-94 โครงหลังคาแบบไม่มีจันทัน

ลิมหลังนี้มีการบูรณะโครงสร้างบางส่วนแต่ก็ยังคงมีส่วนโครงสร้างดั้งเดิมหลงเหลืออยู่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในส่วนมุขระเบียงด้านหน้า โดยโครงสร้างลิมทรงจั่วบนเป็นโครงไม้ใช้การพาดข้อหัวเสาแล้วตั้งตั้งขึ้นไปรับอกไก่ตามปกติ ส่วนปลายช่อปากเอียงวางแปหัวเสาที่วางเอียงรับกับแนวหลังคาตบเดียว ยกเว้นแปหัวเสาร่วมนอกตัวล่างสุดที่เป็นแปตัวใหญ่ วางนอน(ปัจจุบันถูกบูรณะเป็นไม้ 2" x 4" วางทางตั้ง) โครงหลังคาช่วงหน้าสุดใช้การตั้งตั้งไม้จากช่อเสาร่วมนอก ขึ้นไปรับช่อที่ยื่นออกมาจากขอบข้างเสาร่วมใน ปลายช่อชั้นนี้ปากเอียงรับแปลนเช่นกัน โครงสร้างไม่มีจันทัน คล้ายการประยุกต์จากโครงสร้างมาตั้งใหม่ ที่ตั้งเอกของหลังคาจั่วหน้านี้นี้ มีรูคล้ายกับรูรับเดือยกไก่ ทำให้สันนิษฐานได้ว่ารูปแบบของลิมเดิมอาจมีการลดชั้นหลังคาจั่วด้านหน้าอีกชั้นหนึ่ง ส่วนปลายชายคาใช้การยื่นกลอนยาวแอ่นตามความโค้งของหลังคาไปพาดกับเชิงกลอนไม้ซึ่งยึดกับปลายเต้าไม้ที่ยื่นจากเสาร่วมนอกโดยไม่มีสะพานหนู ไม้ระแนงวางพาดบนไม้กลอน @ ประมาณ 17 ซม. เพื่อมุงแป้นเกล็ดไม้ (ปัจจุบันมีการปูชั้นแผ่นสังกะสีรองเหนือระแนงกันน้ำฝนรั่วอีกชั้นหนึ่ง) ส่วนหลังคาจั่วที่มุขระเบียงด้านหน้านั้นแยกเป็นเอกเทศจากตัวหลังคาจั่วห้องลิม ไม่ได้ฝากโครงสร้างเข้าที่บริเวณจั่วห้องลิมเหมือนกับลิมทั่วไป อาจเป็นเพราะความสะดวกและง่ายในการก่อสร้างก็เป็นได้

ส่วนผนังก่ออิฐฉาบปูน ผนังภายในห้องลิมมีเนื้อปูนฉาบบางทำให้เห็นรอยแนวอิฐชัดเจนเป็นอิฐโบราณก้อนใหญ่ ส่วนพื้นเดิมเป็นปูนฉาบผสมยางบง แกลบ น้ำอ้อยและขี้ควาย แต่ได้มีการบูรณะปูเป็นพื้นกระเบื้องเซรามิคใหม่ในปัจจุบัน

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมลิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

จั่วแป้นลมไม้แบบเรียบ มีร่องรอยการต่อเติม ประดับยอดโหง(ช่อฟ้า)ปูนปั้นและหางหงส์ไม้แกะสลัก มีรูปแบบศิลปะอย่างภาคกลางแต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ล้วนแต่ได้รับการบูรณะใหม่ภายหลัง วัสดุเป็นไม้แป้นเกล็ด ปัจจุบันเป็นไม้มันปา ที่คงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ได้รับการติดตั้งจากการบูรณะอาคารในปี พ.ศ. 2547

ครอบสันกระเบื้องเป็นไม้

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วทั้งหมด ใช้การกรุไม้ลูกฟักภายในช่องระหว่างไม้โครงสร้าง เติงตกแต่งด้วยคิ้วไม้กรอบแฉ่นรอบ ลูกฟัก

เชิงกลอนเป็นไม้แผ่นเรียบขนาด 1/2" x 8" ทาสี ไม้มีสะพานหนู

ไม่มีการทำฝ้าไซราหรือฝ้าชายคา

ภาพที่ 4-95 โหงปูนปั้น ได้รับการบูรณะใหม่

ภาพที่ 4-96 หางหงส์ไม้แกะสลักตัวเก่า

ภาพที่ 4-97 และ 4-98 ภาพรวมสีหน้า(หน้าบัน)ด้านหน้าสิม

ภาพที่ 4-99 สีหน้ากรุไม้ลูกฟัก บริเวณจั่วบน

ภาพที่ 4-100 สีหน้ากรุไม้ลูกฟัก
บริเวณจั่วหน้าอุด

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังสิมก่ออิฐฉาบปูนเรียบ เป็นอิฐก้อนใหญ่แบบอิฐโบราณ ฉาบด้วยปูน
ปูนโบราณ ผสมยางบง แกลบ น้ำอ้อยและขี้ควาย ซึ่งเป็นกรรมวิธีการทำวัสดุในท้องถิ่นภาคอีสาน ที่ผนัง
ด้านหน้าสิมมีบัวเชิงผนังก่ออิฐฉาบปูน

ซั้งผึ้งประดับอยู่ทั้งส่วนเสาร่วมในและเสาร่วมนอก เป็นไม้แกะสลักประดับกระจกลี
ผีมือช่างท้องถิ่นที่มีความปราณีต งดงามและมีคุณค่าสูง หาได้ยาก ระเบียบของลวดลายเป็นตามแบบศิลปะ
ลาวล้านช้าง เดินเส้นขอบซั้งผึ้งด้วยลายลูกขนานประกอบตัวลายคล้ายใบวันแล่นของศิลปะลาว ลายตัวซั้งผึ้ง
ระหว่างเสาร่วมในตรงกลาง มีการปล่อยชายคล้ายรูปเชิงกลวยห้อยย้อยลงมาเหมือนลักษณะซั้งผึ้ง แกะสลักเป็น
ลายก้านขด ศิลปะท้องถิ่นซึ่งผสมผสานอิทธิพลจากภาคกลางเล็กน้อย ระหว่างช่องไฟของตัวลายประดับกระจกลี
ซี่ซึ่งตัดตามรูปร่างของช่องไฟ ส่วนลายซั้งผึ้งบริเวณเสาร่วมนอกทั้ง 2 ซ้าง ใช้กรรมวิธีเดียวกัน มีรูปร่างเป็นครึ่ง
วงกลม แกะสลักเป็นลายกระจงใหญ่ขนานข้างด้วยนกคาบกำนไบพฤษชาติประกบกัน ซั้งผึ้งด้านขวาของสิมนั้น
นกหันหน้าออกจากกัน ส่วนซั้งผึ้งด้านซ้ายของสิมนกหันหน้าเข้าหากัน และที่กึ่งเล็บเหมือนกับจับสัตว์คล้ายนาค
อยู่ด้วย รูปแบบซั้งผึ้งที่เสาร่วมนอกนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาวล้านช้างผสมผสานกับอิทธิพลจากภาคกลาง
เล็กน้อย การติดตั้งซั้งผึ้งจะติดตั้งประกบกับไม้ตัวขวางที่จะติดอยู่ได้ท้องซั้ง ไม้ตัวขวางนี้ลบบมมนเหมือนรูป
บัวหงาย แล้วแกะสลักลายประดับกระจกลีคล้ายรูปกลีบบัวหงายเป็นบัวรวนสับคปลายแยกออกไป 2 ซ้างซ้ายขวา

ตรงกลางเป็นรูปดอกกระเจี๊ยบหรือประจำยาม เดินขอบด้วยลายลูกขนาน ซึ่งเป็นระเบียบเดียวกับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ในประเทศลาวทั้งลวดลายและวิธีการ สะท้อนให้เห็นถึงการถ่ายโอนวัฒนธรรมการก่อสร้างอาคารของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท - ลาว อย่างเด่นชัด

เสาอาคารมีทั้งเสาลอยด้านนอกบริเวณมุขระเบียงทางเข้าและเสาในท้องถ้ำซึ่งมีผนังก่ออิฐหุ้มจนถึงแนวกึ่งกลางเสา ล้วนเป็นเสาไม้กลมเรียบไม่มีการประดับลวดลายแต่อย่างใด

คันทวย มีทั้งคันทวยเก่า และ คันทวยใหม่ ตัวคันทวยเก่าถูกผนังก่ออิฐหุ้มไว้แต่ยังเหลือร่องรอยบางส่วนโผล่พ้นออกมา เป็นคันทวยไม้แกะสลักทรงหูช้างรูปแบบอิทธิพลศิลปะลาวล้านช้าง ส่วนคันทวยใหม่เป็นไม้แกะสลักรูปตัวนาคอิทธิพลจากภาคกลาง แต่ฝีมือยังคงเป็นช่างท้องถิ่น เป็นคันทวยที่รับอิทธิพลภาคกลางแต่ให้อารมณ์ ความรู้สึกแบบท้องถิ่นภาคอีสาน ซึ่งตัวที่ประดับบริเวณมุขหน้าจะยื่นเอนออกมามากกว่าตัวที่ประดับท้องถ้ำ เนื่องจากสัดส่วนของชายคาที่ยื่นออกมามากกว่า นั่นเอง

ช่องประตูเจาะเป็นช่องเรียบสี่เหลี่ยมไม่มีการประดับซุ้ม กรอบเข็ดหน้าไม้เดินคิ้วบัว กาบกล้วย ส่วนบานประตูเป็นบานคู่ เปิดเข้า เป็นแผ่นไม้เรียบ ประดับด้วยอกเลาซึ่งแกะสลักลวดลายกระหนก ก้านขด รูปแบบศิลปกรรมได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาวผสมผสานภาคกลางเล็กน้อย เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ช่องหน้าต่างเจาะเป็นสี่เหลี่ยมเรียบ รััดด้วยไม้วงกบตัวแบนเป็นกรอบนอกติดช่องผนัง 1 ชั้น แล้วรััดด้วยกรอบเข็ดหน้าเดินคิ้วไม้อีก 1 กรอบ ระหว่างช่องตั้งลูกกรงไม้กลึงรูปลูกมะหวด 5 แถวทางตั้ง ด้านในเป็นบานคู่ เปิดเข้า บานเป็นแผ่นไม้เรียบ

ราวระเบียงตั้งอยู่เหนือฐานแอวขัน บริเวณทางขึ้นด้านหน้าถ้ำ สร้างต่อเนื่องเชื่อมกับส่วนฐานอาคาร เป็นราวก่ออิฐฉาบปูน ส่วนบนปั้นเป็นบัวโค้งครึ่งวงกลม ช่วงกลางราวมีการก่ออิฐฉาบปูนทับสลักรับการก่ออิฐโชว์แนวแบบโปร่งสลักรูปลายตารางหมากรุก นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเชิงการออกแบบ ที่สร้างระนาบให้เกิดจังหวะแก่องค์ประกอบส่งเสริมตัวสถาปัตยกรรมได้อย่างดี

ภาพที่ 4-101 ยั้งผึ้งไม้แกะสลักระหว่างเสาร่วมใน ตัวกลางรับอิทธิพลศิลปะลาว
ฝีมือช่างท้องถิ่น ส่วนเสาไม้กลมเรียบง่าย ไม่มีการประดับลวดลาย

ภาพที่ 4-102 ซั้งผึ้งไม้แกะสลักรูปปริศนารธรรมระหว่างเสาเรือนอกด้านขวาและซ้ายของสิม ตามลำดับ
อิทธิพลศิลปะลาว ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-103 คันทวยหูช้างแบบเก่า ภาพที่ 4-104 คันทวยนาค รับ ภาพที่ 4-105 ส่วนคันทวยเก่าที่ถูก
อิทธิพลจากภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น ก่อผนังทับ

ภาพที่ 4-106 ประตูด้านหน้า ภาพที่ 4-107 นมอกเลาบานประตูสิม
ลักษณะลวดลายศิลปะอิทธิพลลาว ภาพที่ 4-108 ช่องหน้าต่าง
ลูกกรงมะหวด

ภาพที่ 4-109 รวาระเบียงก่ออิฐโปรงสลับทึบ

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานสิมเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวแบบฐานแฉวงชั้นบัวปากพาน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของฐานอาคารทางภาคอีสาน มี 2 แบบ คือตัวฐานที่อยู่บริเวณมุขระเบียงด้านหน้า และตัวฐานของห้องสิม ทั้ง 2 แบบ ลักษณะใกล้เคียงกัน ต่างกันเพียงฐานมุขระเบียงด้านหน้าปั้นปากพานหยายแล้วมีบัวคว่ำเล็กๆประกบด้านบนคล้ายบัวลูกแก้วขนาดใหญ่ ส่วนฐานตัวสิมเป็นปากพานตัวหยายแบบตัดตรง

บันไดทางขึ้นทางหน้าอาคาร เป็นบันได 5 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน พนักบันไดก่ออิฐโปรง ลักษณะแบบเดียวกับราวระเบียงมุขหน้า ราวพนักบันไดปั้นปูนเขียนสีรูปมกรคายนาค โดยมีมือข้างบนท้องถื่นรูปแบบศิลปกรรมแบบภาคอีสานสวยงาม แม้จะเป็นงานปั้นซ่อมแซมภายหลัง ตอนทำยส่วนหาง มีปูนปั้นเพิ่มเติม เป็นรูปชายหนุ่มพนมมือถวายดอกบัวในชั้นกะหย่อง(เครื่องจักสานไม้ไผ่ สานเป็นภาชนะสำหรับใส่ดอกไม้บูชาในภาคอีสาน) บูชาพุทธศาสนา ส่วนลูกบันไดก่ออิฐ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการปูกระเบื้องเซรามิค

ภาพที่ 4-110 ฐานแฉวงชั้นบัวปากพานมุขด้านหน้า ภาพที่ 4-111 ฐานแฉวงชั้นบัวปากพานที่ห้องสังฆกรรม

ภาพที่ 4-112 ราวบันไดนาคก่ออิฐโปรง

ภาพที่ 4-113 นาคปูนปั้นเขียนสี ศิลปอีสานท้องถื่น

ภาพที่ 4-114 ปูนปั้นบริเวณหางนาค รูปชายหนุ่มถวายดอกบัวเพื่อบูชาพุทธศาสนา

องค์ประกอบภายในลิม

ภายในลิมประดิษฐานพระประธานก่ออิฐถือปูนปิดทอง ปางมารวิชัย หรือ ปางสะดุ้งมาร ขนาดประมาณเท่าคนจริง ชาวบ้านหมากมีชานนามว่า “พระเจ้าใหญ่” มีรูปแบบศิลปกรรมแบบ พระอีสานได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาว ฝีมือปั้นโดยช่างท้องถิ่น โดยเฉพาะส่วนยอดพระเศวตนั้นเป็นแบบยอด ศิลปะลาวชัดเจน องค์พระประดิษฐานเหนือฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวเป็นฐานแฉกชั้นบัวปากพานแบบอีสานแต่ ได้รับอิทธิพลจากฐานชุกชีภาคกลางโดยการย่อมุมกะเปาะ ส่วนฐานก่อเต็มติดผนังด้านหลัง บริเวณใต้พระ ประธานย่อมุมยื่นเลยออกมาและก่อระดับสูงกว่าปกติ ตอนหน้าก่อเป็นฐานเรียงแบบเรียบสำหรับวางเครื่อง สักการบูชา

พระบริวารเป็นพระเล็กหลายองค์ องค์ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1 ศอก เป็น พระก่ออิฐถือปูนปิดทองประดิษฐานเบื้องขวาพระประธาน และมีพระหินทรายแกะอีก 2 องค์ ซ้ายขวา

ภายในห้องลิมเป็นแบบเรียบง่ายไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ ผนังก่ออิฐฉาบปูน เรียบ ส่วนพื้นเดิมเป็นปูนฉาบเรียบผสมกับยางบง แกลบ น้ำอ้อยผสมขี้ควาย ปัจจุบันบูรณะเป็นพื้นปูด้วย กระเบื้องเซรามิค ส่วนเพดานปิดด้วยฝ้ากระเบื้องแผ่นเรียบ ซึ่งเป็นการติดตั้งเพิ่มเติมภายหลัง

ภาพที่ 4-115 ภายในห้องลิม พระประธานประดิษฐาน
เหนือฐานแฉกชั้นบัวปากพาน ก่อติดผนังลิม

ภาพที่ 4-116 พระประธานก่ออิฐถือปูนปิดทอง
ศิลปะท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-117 พระบริวารหินทรายแกะ และ
ศิลปวัตถุต่างๆ

ภาพที่ 4-118 ผนังก่ออิฐฉาบปูนภายในลิม

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

สิมวางอยู่บนพื้นลานสนามหญ้า รอบสิมมีการปักเสมา ในตำแหน่งด้านทิศใต้และทิศตะวันออกของสิม เป็นเสมาหินทรายปักอยู่ในพื้นดิน จำนวน 5 ใบ

ส่วนด้านหน้าสิมมีรูปปูนปั้นรูปคล้ายคน และรูปสุนัข เป็นรูปแบบศิลปกรรมอีสาน ฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งแตกหักพังแล้ว ส่วนรูปสิงห์คู่ ปั้นต่อเติมขึ้นภายหลัง เลียนแบบภาคกลาง

ภาพที่ 4-119 เสมาหิน

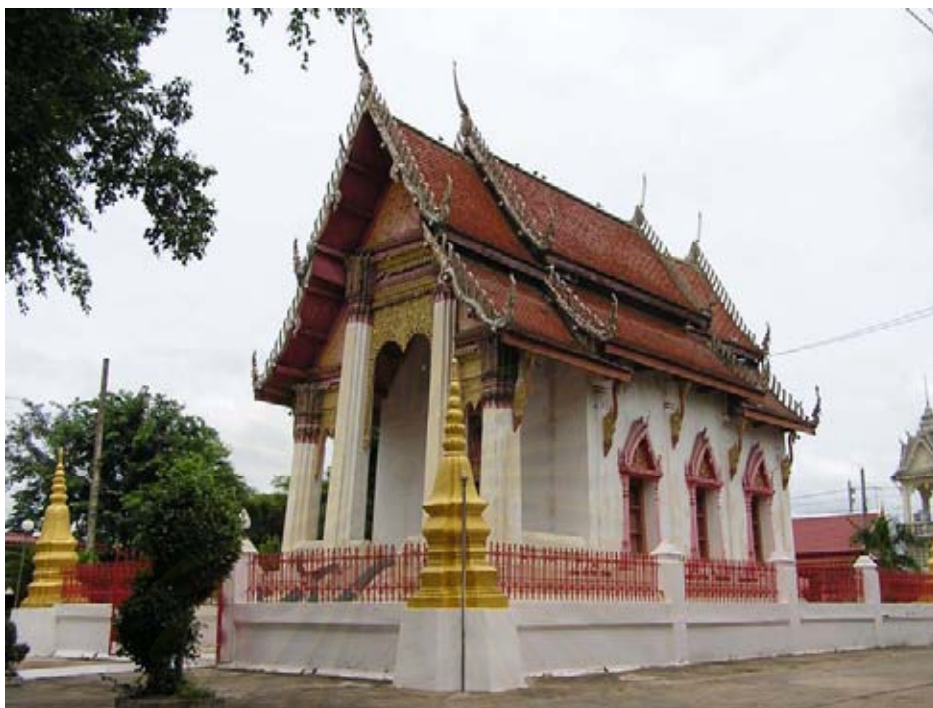
ภาพที่ 4-120 สิงห์คู่ปูนปั้นหน้า

ภาพที่ 4-121 ปูนปั้นรูปคนและสุนัข
ศิลปกรรมท้องถิ่น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.6 สิมวัดใต้ศรีมงคล เลขที่10 ถ.มงคลบูรพา ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร

ภาพที่ 4-122 สิมวัดใต้ศรีมงคล

4.6.1 ประวัติวัด

วัดใต้ศรีมงคลสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2330 โดยอุปฮาด(กำแพง)เป็นผู้สร้างวัด และคาดว่าจะสร้าง สิมขึ้นพร้อมกับการตั้งวัด อุปฮาด(กำแพง)ผู้นี้มีเชื้อสายกุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว สายพระวอพระตา เนื่องจากเป็นบุตรของพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) เจ้าเมืองอุบลคนแรก ในสมัยนั้นได้มาอาศัยอยู่กับเจ้า ฝ่ายหน้าผู้เป็นอา โดยเจ้าฝ่ายหน้าเป็นผู้ปกครองบ้านสิงห์ท่า(ก่อนที่จะตั้งขึ้นเป็นเมืองยโสธร ในเวลาต่อมา) จนกระทั่งเติบโตใหญ่ได้เป็นอุปฮาดในสมัยพระสุนทรราชวงศา(สีชา) เป็นเจ้าเมืองยโสธร²²

อาคารและศิลปวัตถุที่สำคัญภายในวัดได้แก่ สิมเก่ารูปแบบสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่าง ศิลปะท้องถิ่นและศิลปะอิทธิพลจากภาคกลาง มีคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและมีมือช่างสูง สร้างโดยพระเถระจาก เมืองเวียงจันทน์ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2338 และได้มีการบูรณะต่อเรื่อยมา อีกหลังหนึ่ง คือหอพระพุทธรูปหน้าวัด ซึ่งทรุดโทรมเกือบหาซากไม่เห็นแล้ว พระพุทธรูปนี้ได้ย้ายไปประดิษฐาน ในพระ เจดีย์วัดบูรพาภิคาร(วัดทุ่งนอกเมือง หรือบางตำนานว่าเป็นวัดชัยชนะสงคราม) ต่อมาได้มีการอัญเชิญไป ประดิษฐานที่วัดสร้างโตก(คือวัดศรีธรรมาราม พระอารามหลวงในปัจจุบัน) ศิลปวัตถุที่สำคัญคือพระประธาน 3 องค์ ภายในสิม ตามประวัติเป็นพระโลหะ หล่อโดยพระครูพิมพ์และพระครูพรม พระภิกษุ 2 พี่น้อง ผู้สร้างสิม นัยว่าเป็นพระเถระมาจากเมืองเวียงจันทน์ หล่อสำเร็จทุกองค์ เป็นฝีมือชั้นโงดงามมาก แต่ปัจจุบันพระองค์ ซ้ำยและขวากฎโจรกรรม คงเหลือแต่องค์พระประธานกลาง ส่วนภายในสิมเดิมมีสุปแต่้ม(จิตรกรรม) เรื่อง ปฐมกัลป์ ปฐมมูล เทวา 6 ชั้น พรม 16 ชั้น ฝีมือชั้นงามขนาดกลาง แต่ก็หาที่เปรียบได้ยาก ปัจจุบันมีการบูรณะ เสร็จซ่อมแซมแล้ว

²² สัมภาษณ์ พระมหาสุวัฒน์ สุวัชโณ, พระเลขาธิการวัดใต้ศรีมงคล อ.เมือง จ.ยโสธร, 26 กรกฎาคม 2549.

ปัจจุบันวัดใต้ศรีมงคล ปกครองโดยพระมหาประเดิม ปัญญาโร เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์ 12 รูป และสามเณร 19 องค์ สภาพแวดล้อมภายในวัดมีการปรับปรุงพื้นที่แตกต่างไปจากสภาพเดิม เช่นมีการทำลานสนามหญ้า ตัดถนนและเทลาคอนกรีตภายในวัดเป็นบริเวณกว้าง รวมทั้งมีการก่อสร้างอาคารยุคใหม่ที่ทำกันเองโดยช่างชาวบ้านขึ้นมากมาย ทำให้บริเวณวัดคงเหลือบรรยากาศวัดทางภาคอีสานดั้งเดิมน้อย

4.6.2 ผังวัดกับชุมชน

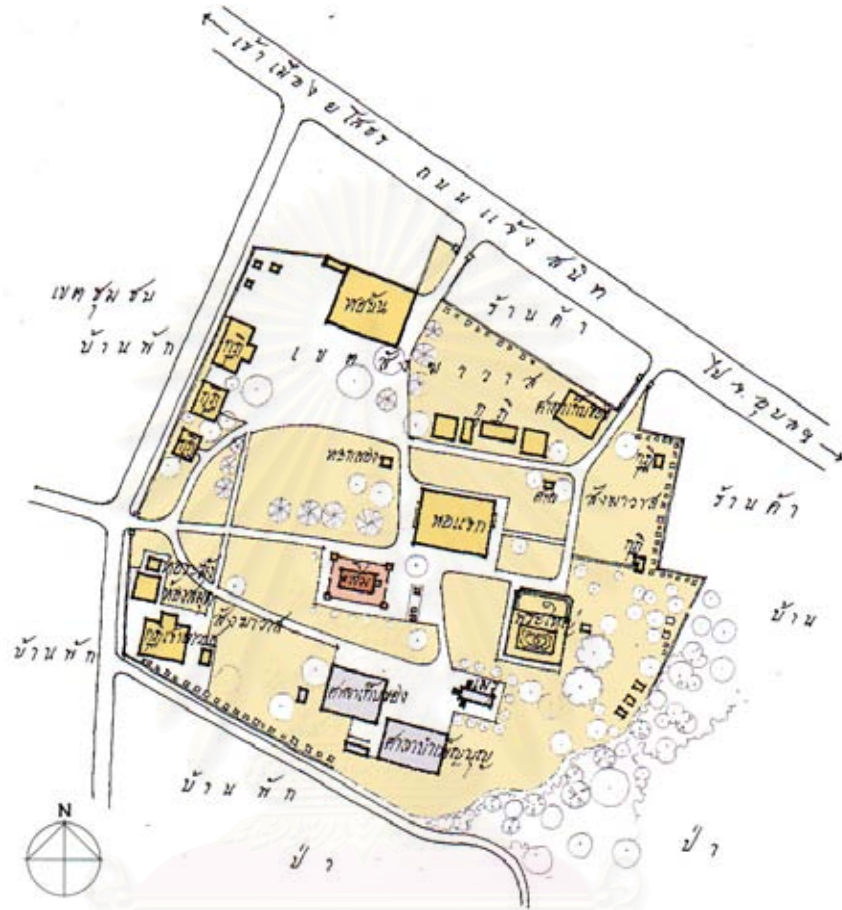
ภาพถ่ายเส้นที่ 4-35 ผังเทศบาลเมืองยโสธร แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัด

ตามประวัติศาสตร์การตั้งเมืองยโสธรเริ่มขึ้นบริเวณบ้านสิงห์ท่า ซึ่งปัจจุบันปรากฏเป็นวัดสิงห์ท่า อยู่ในย่านเมืองเก่าบ้านสิงห์ท่า และมีศาลหลักเมือง ณ ใจกลางเทศบาลเมืองยโสธร จึงเห็นได้ว่าตัวเมืองเดิมยโสธรตั้งขึ้นในชัยภูมิอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งบ้านเมือง เพราะขนานโอบล้อมด้วยลำน้ำคือ แม่น้ำชีทางทิศตะวันตกและกุดจับซึ่งแตกแขนงออกจากแม่น้ำชีโอบล้อมเมืองจากทางใต้ รวมทั้งมีลำน้ำห้วยทวนทางตะวันออกโอบล้อมไปจนถึงทิศเหนือ และเมื่อตั้งบ้านเมืองมั่นคง ก็ได้มีการสร้างวัดประจำคุ้มบ้านต่างๆ ขึ้นมากมายในตัวเมืองยโสธร ทั้งวัดประจำคุ้มบ้านริมแม่น้ำชี เช่น วัดสิงห์ท่า วัดศรีธรรมาราม(วัดสร้างโคก) วัดอัมพวัน หรือวัดที่อยู่ในตัวเมือง เช่น วัดศรีไตรภูมิ วัดสว่างชัยภูมิ เป็นต้น

วัดใต้ศรีมงคล เป็นอีกวัดหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นในตัวเมืองยโสธร ในยุคแรกของการตั้งเมืองยโสธร ตำแหน่งที่ตั้งวัดอยู่ขอบเมืองทางทิศใต้ค่อนมาทางตะวันออกเล็กน้อย ติดริมถนนแจ้งสนิท ซึ่งเป็นถนนสายหลักเชื่อมเข้าตัวเมือง เป็นวัดประจำคุ้มบ้านใต้เมือง ซึ่งประกอบด้วยคุ้มบ้านใต้ 3 บ้าน คือ บ้านใต้สระแก้ว บ้านใต้

สามัคคี และบ้านใต้เรือนจำ ประชากรของทั้ง 3 บ้าน ได้ใช้วัดใต้ศรีมงคลเป็นสถานที่เจริญพุทธศาสนา ส่วนคุ้มบ้านอื่นๆในละแวกใกล้เคียงก็ได้ใช้วัดประจำคุ้มบ้านตน ซึ่งกระจายตัวอยู่ในตัวเมืองยโสธร ดังที่กล่าวมา

4.6.3 ผังบริเวณวัด

ภาพลายเส้นที่ 4-36 ผังบริเวณวัดใต้ศรีมงคล

เนื้อที่วัดทั้งหมด 17 ไร่ 4 งาน 10 ตารางวา มีอาณาเขตคือ

ทิศเหนือ	ยาว 2 เส้น 15 วา	จรดถนนแจ้งสนิท
ทิศตะวันออก	ยาว 3 เส้น 17 วา	จรดที่เอกชน
ทิศใต้	ยาว 4 เส้น 6 วา	จรดที่เอกชน
ทิศตะวันตก	ยาว 3 เส้น 7 วา	จรดถนนมงคลบูรพา

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดมีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้สอยพื้นที่ ทำให้ที่วัดถูกตัดเฉือนมีรูปร่างไม่ชัดเจน วัดตั้งอยู่บนเนินโคกสูง ระดับพื้นที่มีความลาดชันจากทิศเหนือต่ำลงมาทางใต้ เมื่อมองจากทิศใต้จะเห็นวัดตั้งอยู่บนเนินโคกสูงกว่าคุ้มหมู่บ้าน ประตูทางเข้าออกหลักของวัดอยู่ด้านทิศตะวันตกมีถนนคอนกรีตเรียบรั้ววัดเชื่อมออกสู่คุ้มบ้านใต้ 3 คุ้มบ้าน ด้านทิศเหนือติดถนนแจ้งสนิทซึ่งเป็นถนนสายหลักเชื่อมเข้าสู่ตัวเมืองยโสธร มีประตูวัดรอง 2 ช่อง มีการแบ่งเขตเป็นพื้นที่ร้านค้า ทิศใต้มีถนนคอนกรีตเรียบรั้ววัดลัดเลาะเข้าคุ้มบ้าน ทิศตะวันออกเป็นที่ดินบ้านพักอาศัย

ภายในวัดแบ่งพื้นที่เป็น 3 เขตใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตสาธารณะ ประโยชน์ ซึ่งไม่ได้แบ่งเขตอย่างชัดเจนเหมือนกับวัดทางภาคกลาง แต่วางซ้อนเหลื่อมกันอยู่ โดยเขตพุทธาวาส ตั้งอยู่ใจกลางวัด มีอาคารสิมเป็นประธาน ตั้งหันหน้าทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้วล้อมรอบเน้นความสำคัญ หน้าสิมเป็นธาตุอดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 2 รูปที่ 4 และรูปที่ 5 ซึ่งสร้างเพิ่มเติมภายหลัง บริเวณใจกลางวัดเชื่อมทาง หน้าสิมทางตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นหอแจกซึ่งประหนึ่งว่าเป็นอาคารเคียงข้างสิม ประดิษฐานพระพุทธรูปใน เขตพุทธาวาส แต่ในแง่ของประโยชน์ใช้สอยที่เปรียบเสมือนศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในวัดก็ ทำหน้าที่เชื่อมเข้าสู่ส่วนสังฆาวาสด้วย อาคารทั้งสิมและหอแจกจึงเสมือนเป็นอาคารศูนย์กลางวัดโดยมีลาน คอนกรีตรอบหอแจกเชื่อมกับตัวลานสิมเข้าด้วยกันเพื่อเน้นความสำคัญของอาคารทั้งสอง (ทั้งนี้มีการสร้าง พระพุทธรูปใหญ่กลางแจ้งขึ้นภายหลัง ในปี พ.ศ. 2512 คือ พระศากยมุนีศรีมงคลสรรเพชญ์ เชื่อมเข้ากับลาน หน้าสิม ทำให้เสมือนว่าเขตพุทธาวาสได้เชื่อมเป็นแนวยาวมาทางทิศตะวันออก) ส่วนเขตสังฆาวาสโอบล้อมเขต พุทธาวาสจากทิศตะวันตกไปทางเหนือจนถึงทิศตะวันออกเฉียงเหนือ กุฏิเจ้าอาวาสตั้งอยู่มุมทางเข้าวัดด้านทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ มีหอรบตั้งอยู่ใกล้ๆ ที่มุมประตูวัด กุฏิพระสงฆ์หลังอื่นๆ เป็นกุฏิหลังเดี่ยวแต่จะตั้งรวมกลุ่มกัน เป็นแถวยาวเรียบริ้ววัดด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ โดยหอรบตั้งเกาะริ้ววัดอยู่ทางทิศเหนือ หน้าหอรบเป็นลาน คอนกรีตกว้างเชื่อมอาณาเขตไปหาใจกลางวัด ริ้ววัดทิศตะวันออกเป็นกุฏิเล็ก 2 หลังตั้งทิ้งระยะห่างกัน พอประมาณ ที่กลางเขตสังฆาวาสถัดจากหอแจกตั้งหอกลองเพื่อความสะดวกในการตีสัญญาณ ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือของหอแจก มีการตั้งศาลเจ้าปู่เล็กๆ อยู่ ส่วนเขตสาธารณะประโยชน์อยู่ที่ใต้ของวัด เป็น ส่วนฌาปนสถาน คือ เมรุซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ศาลาสวด ศาลาเก็บของ เป็นต้น พื้นที่ทั้ง 3 เขต ใหญ่ๆ มีการเน้นขอบเขตโดยการสร้างลานคอนกรีตรอบแต่ละส่วน จากประตูหน้าวัดทางทิศตะวันตกมีถนนหลัก และ แยกเป็น 3 แฉกเข้าสู่พื้นที่ทั้ง 3 เขต เส้นหลักกลางวัดเข้ามาทางหลังสิมเชื่อมเข้าสู่ส่วนพุทธาวาสใจกลางวัด อีก 2 สายแตกออกไปเชื่อมเข้าสู่เขตสังฆาวาสและเขตสาธารณะประโยชน์ และนอกจากนี้ในแต่ละเขตก็มีถนน คอนกรีตสายรองเชื่อมระหว่างเขตซึ่งกันและกัน

สภาพบรรยากาศในวัดปัจจุบันมีการอนุรักษ์ไม้สำคัญบางส่วน เช่น ต้นโพธิ์เล็กคู่หน้าสิม ต้น ไทรใหญ่คู่ข้างพระใหญ่ด้านทิศตะวันออก ต้นไม้ที่เหลือเป็นจำพวก มะม่วง มะพร้าว หูกวาง ต้นแก้ว และมีการ ปลุกต้นสนเป็นแนวเสริมประดับส่วนที่ต้องการเน้นพื้นที่ เช่น บริเวณรอบสิม หรือปลุกเพื่อสร้างขอบเขตและเป็น แนวบังสายตา เช่น บริเวณรอบเมรุ เป็นต้น ส่วนป่าต้นไม้อื่นๆ มีหนาแน่นทางตะวันออกของวัด

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัดได้ศรีมงคล ยังคงมีการใช้งานตามปกติ ทั้งการทำวัตรเช้า-เย็น การลงอุทิศสวดปาติโมกข์ในวันพระใหญ่ และงานประกอบพิธีอุปสมบทพระภิกษุ หรือ งานพิธีกรรมที่ต้องทำในเขตพัทธสีมา เช่น การกรานกฐินของสงฆ์ เป็นต้น

ในวันธรรมดา กิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์และสามเณรในช่วงเช้าเมื่อบิณฑบาตรแล้วจะมารวมกันฉันอาหารที่หอรบร่วมกัน หากเป็นวันพระ วันสำคัญทางศาสนา หรือในวันงานบุญตามการถือศีลสิบสอง จะมีชาวบ้านมาร่วมกันจำนวนมาก บางงานมีการถวายภัตตาหาร ทำสังฆทาน หรือช่วงกลางงานบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านจะมานอนจำศีลที่วัด 1 คืน ประมาณ 20 คน จะนอนจำศีลในหอแจก หรือศาลาการเปรียญ เนื่องจาก ต้องการพื้นที่กว้างรองรับผู้คน หอแจกจึงเป็นสถานที่สำหรับรวมคนหมู่มากและรวมกิจกรรมต่างๆ

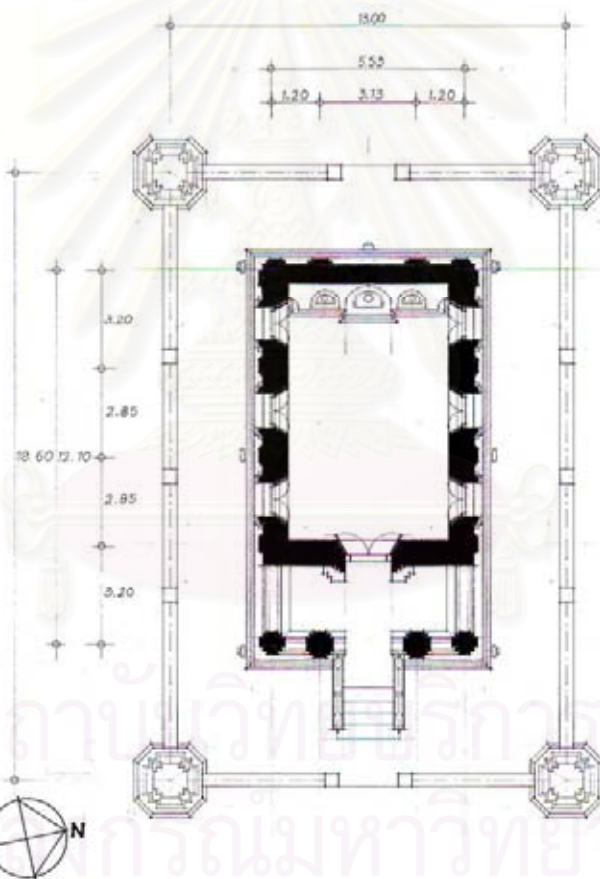
งานบุญสำคัญต่างๆ ประจำปีได้แก่ งานทรงน้ำพระเจ้าใหญ่ บริเวณลานสนามหญ้าหน้าพระ เจ้าใหญ่ ซึ่งเปรียบเสมือนลานวัดเชื่อมต่อกิจกรรมมาจากภายในหอแจก งานบุญพะเวดเทศน์มหาชาติ งานเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนาจะเวียนรอบสิมซึ่งถือเป็นอาคารประธานของวัด

4.6.4 สิมวัดใต้ศรีมงคล

สิมวัดใต้ศรีมงคล สร้างขึ้นโดยอุปฮาด(กำแพง) ในสมัยพระสุนทรราชวงศา(สีชา) เป็นเจ้าเมืองยโสธร ไม่ระบุปีที่สร้างชัดเจน คาดว่าน่าจะสร้างขึ้นพร้อมๆกับการตั้งวัด คือใน ปี พ.ศ. 2330 โดยมีนายช่างผู้สร้างคือ พระครูพิมพ์ผู้พี่ และพระครูพรมผู้น้อง นัยว่าเป็นพระเถระที่มาจากเมืองเวียงจันทน์ วัดใต้ศรีมงคลรับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2338

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นสิมอีสานที่มีมุขระเบียงทางขึ้นด้านหน้า มีรูปแบบทางศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลางผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่นสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมลาวล้านช้าง หากมองภาพรวมจะเป็นเหมือนโบสถ์ทางภาคกลาง แต่หากพิจารณาถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิธีการทำโครงสร้างแล้วจะเห็นถึงฝีมือช่างซึ่งมีความชำนาญในการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นเชื้อสายกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-37 ผังพื้นสิมวัดใต้ศรีมงคล

สิมวัดใต้ศรีมงคลตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 5.53 x 12.10 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.10 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 4 ขั้น เป็นสิมที่ปก่ออิฐฉาบปูนขนาด 4 ช่วงเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสิม 3 ช่วงเสา และส่วนมุขระเบียงด้านหน้า 1 ช่วงเสา ส่วนมุขหน้านี้มีเสาก่ออิฐใหญ่ 4 ต้นรับโครงหลังคา ตัวเสาย่อมุมไม้สิบสองแบบศิลปะภาคกลาง ด้านสกัดด้านหน้ามี 3 ช่องเสา แบ่งเป็นช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ส่วนห้องสิมเป็นผนังก่ออิฐหนา ภายในเป็นผนังเรียบแต่ผนังด้านนอกก่ออิฐเป็น

แนวเสาแปะข้างผนังแบบย่อมุมไม้สิบสองรอบตลอดทั้งหลัง เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ภายในห้องสิมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง ตั้งพระประธาน 3 องค์ ซึ่งเป็นรูปแบบลักษณะนิยมของการตั้งพระประธานในสิมทางภาคอีสานแบบหนึ่ง รอบๆสิมเว้นระยะห่างออกมาประมาณ 2.25 เมตร ก่ออิฐเป็นกำแพงแก้วรอบ 1 ชั้น ที่มุมกำแพงแก้วก่อเป็นธาตุมุมทั้งสี่ และเว้นเป็นช่องทางเข้าออก 2 ช่อง ทางด้านหน้าและหลังสิม

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-123 รูปตั้งด้านหน้าสิม

ภาพที่ 4-124 รูปตั้งด้านข้างสิม

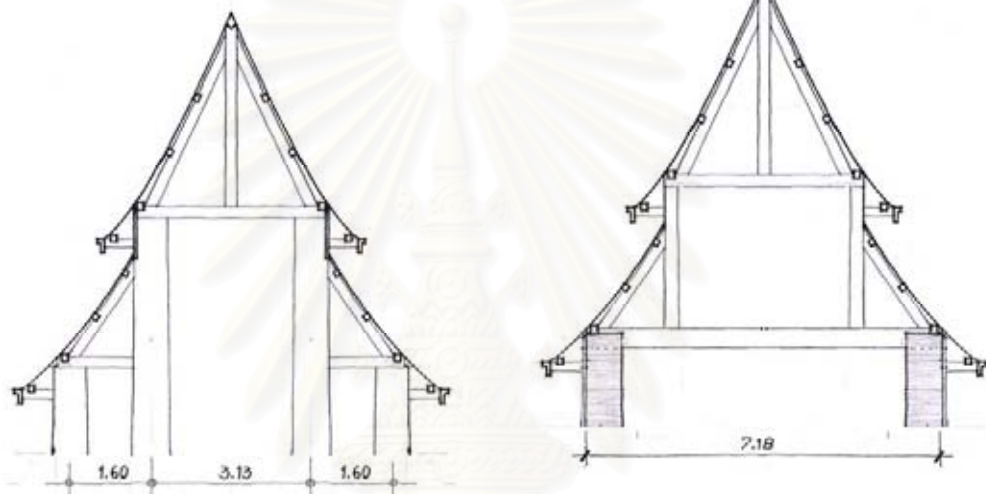
ภาพที่ 4-125 รูปตั้งด้านหลัง

สิมวัดใต้ศรีมงคลเป็นสิมที่มีมุขระเบียงด้านหน้า ยกฐานสูง หลังคาทรงจั่วสูงมีรูปทรงรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมจากภาคกลาง เป็นหลังคา 2 ตับ มีชั้นลดหน้าหลังที่ส่วนมุขระเบียงหน้าและห้องทำยสิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน ซึ่งเป็นการบูรณะช่วงหลัง ตัวผนังล้อมสอบเล็กน้อย ตามแนวเสาอาคารที่เป็นบันไดโคนเสาใหญ่ปลายเสาเล็ก ช่วงความสูงผนังกับมวลรวมของหลังคาทรงสูงขลุ่ยลักษณะคล้ายโบสถ์ภาคกลาง แต่มีการทิ้งชายคาพาดยาวเลยแนวเสาออกไปคล้ายกับสิมหรือวิหารแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ด้านสกัดด้านหน้าและหลังนั้น ช่องเสาร่วมในมีสัดส่วนที่กว้างกว่าช่องเสาร่วมนอกมาก ต่างจากสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาวโดยทั่วไป ที่สัดส่วนความกว้างของช่องเสาในประธานและนอกประธานจะมีความใกล้เคียงกัน ช่องประตูด้านหน้ามีการประดับซุ้มประตูโขงปูนปั้นตาม

ศิลปะลาวแต่มีลักษณะผสมผสานองค์ประกอบกับศิลปะภาคกลาง ส่วนช่องหน้าต่างประดับซุ้มบันแถลง 2 ชั้น แบบภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น เช่นกัน

อาคารมีการประดับตกแต่งองค์ประกอบเต็มรูปแบบตามฐานานุกัตติ์ของผู้สร้างวัด องค์ประกอบประดับตกแต่งหลังคาเป็นเครื่องลี้ยงองตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลางแต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ทั้งโถง โบระกา หางหงส์ ด้านหน้าสิมประดับสีหน้าลายปูนปั้น(บุรณะใหม่ ของเดิมน่าจะเป็นไม้แกะสลัก) มีการประดับฮั้งฝั้งไม้แกะสลักอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมอีสาน ตลอดจนการประดับบัวหัวเสาปูนปั้นและคันทวยไม้แกะสลักหรือฐานอาคารตามระเบียบสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ฝีมือล้วนเป็นของช่างท้องถิ่นกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่มีรูปแบบได้รับอิทธิพลศิลปะลาวผสมผสาน

โครงสร้างและวัสดุ

ภาพลายเส้นที่ 4-38 โครงสร้างหลังคาส่วนมุขหน้า ภาพลายเส้นที่ 4-39 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม

ภาพที่ 4-126 ตำแหน่งหางหงส์ของดัดหลังคา
จั่วบนยื่นเลยแนวเสาออกมา แสดง
โครงสร้างหลังคาแบบผสมผสาน

ภาพที่ 4-127 เเชิงแป ทำหน้าที่แทนตำแหน่งของ
แผงแลคอสองที่ประดับปากนกแก้ว
แบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-128 โครงสร้างหลังคา ภาพที่ 4-129 ใต้ชายคาของหลังคาต่บล่าง ภาพที่ 4-130 ไม้ยึดโครงหลังคาจั่ว
จั่วสามเหลี่ยมบริเวณหน้าอุต ที่ยื่นยาวพาดเลยแนวเสาออกไป ชั้นบนและชั้นลดเพิ่มความแข็งแรง

โครงสร้างหลังคาของสิมวัดใต้ศรีมงคลมีความน่าสนใจอย่างมาก เนื่องจากเป็นโครงสร้างแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้าง อันเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กับรูปแบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมภาคกลาง คือ โครงหลังคาเป็นโครงไม้จั่วสามเหลี่ยม ตั้งตั้งบนช่อหัวเสาขึ้นไปรับอกไก่ แล้วประกบจันทันสำหรับวางแปหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อรับกลอนและระแนงตามปกติ ซึ่งระบบโครงสร้างนี้เป็นระบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมภาคกลางโดยทั่วไป แต่จุดที่แตกต่างคือการพาดแนวชายคาเลยขอบนอกของแนวเสายื่นเลยลงมาจับกับเต้า ทำให้ตำแหน่งของหางหงส์ยื่นเลยออกมาจกบริเวณช่วงรอยต่อระหว่างดัดหลังคาบนและล่าง จึงไม่มีตีนผี (ดูรูปที่ ประกอบ) ซึ่งการพาดชายคายื่นยาวรวดเดียวนี้เป็นลักษณะของโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่บริเวณรอยต่อระหว่างดัดหลังคาจะเป็นแผงแลคสองระดับปากนกแก้ว แต่ที่สิมวัดใต้ศรีมงคลใช้เชิงแปแทน แล้วสอดไม้กลอนของดัดหลังคาล่างมาวางบนเชิงแปแทนตามระบบโครงสร้างภาคกลาง ไม่มีการประดับปากนกแก้ว เห็นได้ว่าระบบโครงสร้างหลังคานี้มีการผสมผสานระหว่างโครงสร้างแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง และโครงสร้างแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างอย่างชัดเจน โดยเป็นการเลือกรับเอารูปแบบของภาคกลางเข้ามาใช้จริง หากแต่ช่างท้องถิ่นผู้สร้างได้ประยุกต์ให้สอดคล้องกับระบบและวิธีการทำโครงสร้างแบบที่ตนมีความชำนาญ ปรับแต่งตามความเหมาะสม จนทำให้เกิดรูปแบบสิมที่ทรงคุณค่าและน่าสนใจ นับเป็นภูมิปัญญา ในการแก้ปัญหาที่ควรค่าแก่การศึกษาอย่างยิ่ง

ส่วนผนังเป็นวัสดุก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ปัจจุบันส่วนล่างของผนังภายในห้องสิมและพื้นถูกบูรณะเป็นการปูด้วยกระเบื้องเซรามิคแล้ว

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมสิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

หลังคาประดับเครื่องล่ายองเลียนแบบภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ทั้งตัววรายระกา ประดับโห่ง(ช่อฟ้า) ไบระกา หางหงส์ เป็นค.ส.ล.หล่อ ประดับกระจสี ตัวโห่งและหางหงส์ทำเลียนแบบภาคกลางแต่ผสมผสานศิลปะท้องถิ่นเข้าไป สังเกตได้จากการสับปลายลาย ปลายหงอนของตัวโห่งและหางหงส์จะสับมากกว่าลายทางภาคกลาง ซึ่งสัดส่วนทางความงามเชิงศิลปกรรมนั้นไม่ได้ส่วนตามแบบภาคกลางเป็นการทำกันเองตามฝีมือช่างท้องถิ่น เช่น ตัวไบระกาผอมยาวไม่สมส่วน ส่วนเครื่องล่ายองนี้เป็นการทำบูรณะ

ใหม่เป็นค.ส.ล. ขนาดบาง เพราะต้องนำขึ้นไปติดตั้งวางบนหัวแปที่เป็นไม้ คงจะเป็นการทำแทนเครื่องลำยองตัวเก่าที่เป็นไม้แกะสลัก

วัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องดินเผาหางมนชนิดเคลือบสี ซึ่งได้รับการบูรณะใหม่ ส่วนครอบทับสันหลังคา และหลบกระเบื้องเป็นปูนปั้นแต่งคิ้วบัว

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วทั้งหมด ทั้งจั่วประธานและจั่วหน้าอุด บูรณะใหม่ทำเป็นลายปั้นปูนสดเขียนสี โดยฝีมือช่างพื้นถิ่นที่ทำเลียนแบบลวดลายทางภาคกลาง สีหน้าจั่วประธานหน้าสิมเป็นลายเทพพนมประกอบลายกระหนกก้านขด บริเวณหน้าอุดเป็นลายกระหนกก้านขด ส่วนสีหน้าด้านหลังสิมปั้นเป็นรูปพระพุทธรูปยืนประดิษฐานภายในซุ้มเรือนแก้ว ลายข้างเป็นลายกระหนกก้านขด เช่นเดียวกับลายสีหน้าบริเวณหน้าอุดที่ปั้นเป็นลายกระหนกก้านขด สีหน้าลายปูนปั้นนี้ทำขึ้นใหม่เนื่องจากมีการทำโครงสร้างด้านในหน้าจั่วเป็นไม้ตีซิดทางตั้ง จึงสันนิษฐานได้ว่า สีหน้าของสิมหลังนี้เดิมเป็นไม้แกะสลัก(สอดคล้องกับการประดับกรอบแฉ่นไม้และองค์ประกอบเดิมส่วนอื่นที่เป็นไม้แกะสลัก)

ได้สีหน้ามีการประดับชุดหน้ากระดานฐานพระ ตามระเบียบการตกแต่งสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง ด้านหน้าสิมเป็นของเดิม ฝีมือการแกะลวดลายได้สัดส่วนงดงาม ส่วนลายหน้ากระดานชำรุดหลุดหายไป ส่วนหน้ากระดานฐานพระด้านหลังสิมทำใหม่เป็นปูนปั้นลวดลายหน้ากระดานรูปประจำยามก้ามปูแบบภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น สังเกตได้จากกระจังวงประดับปลายแบบศิลปะอีสาน หากแต่มีการย่อกระเปาะแบบภาคกลางยื่นออกมาเพื่อรับองค์ประยี่น

สะพานหน้าไม้วางบนเชิงกลอนเป็นไม้เซาะร่องแต่งเส้นคิ้วไม้ เป็นระเบียบเดียวกับการตกแต่งสถาปัตยกรรมภาคกลางทุกประการ

ผ้าไชราเป็นไม้กลอนตีซิด

ภาพที่ 4-131 โหงค.ส.ล.หล่อบูรณะใหม่ เลียนแบบศิลปะภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-132 หางหงส์ค.ส.ล.หล่อ เลียนแบบศิลปะภาคกลาง แต่มีการประดับปลายแบบศิลปะอีสาน

ภาพที่ 4-133 สีหน้า(หน้าบัน)ปูนปั้นบุรณะใหม่รูปเทพพนม และกระหนกก้านขดเลียนแบบภาคกลาง โดยช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-134 ลายปูนปั้นรูปกระหนกก้านขด บริเวณสีหน้าส่วนหน้าอุด

ภาพที่ 4-135 ลายปูนปั้นรูปกระหนกก้านขด บริเวณสีหน้าส่วนหน้าอุด

ภาพที่ 4-136 สะพานหวางบนเชิงกลอนไม้

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังสีมาก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ผนังภายนอกก่อเป็นแนวเสาและแนวซุ้มประตูย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนซุ้มหน้าต่างย่อถ้อย่อมุมไม้แปดตามแบบศิลปะภาคกลาง

ยังมีส่วนประดับอยู่ทั้งส่วนเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ถือเป็นองค์ประกอบหลักอันเป็นเอกลักษณ์ของลัทธิอีสาน ยังมีส่วนได้ครีมนกเป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทอง เป็นลักษณะศิลปะรับอิทธิพลจากภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ที่มีความงดงาม โดยตัวซุ้มเป็นลายเครือก้านดอกพุดตานและมีการประดับลายสาหร่ายรวงผึ้งรูปกระจังวรน ที่ปลายตัวสาหร่ายแกะเป็นรูปตัวนาคตามระเบียบลายจากภาคกลางแทน แต่ตัวนาคสะบัดหางอนหลายหงอนตามรูปแบบศิลปะอีสาน ส่วนซุ้มบริเวณเสาร่วมนอกมีสัดส่วนแคบและยาว เนื่องจากการวางระยะช่วงเสาร่วมในมีความกว้างมากกว่าช่วงเสาร่วมนอกมาก ตามสัดส่วนสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง ลักษณะรูปแบบและวิธีการสร้างเป็นแบบเดียวกับซุ้มเสาร่วมใน แตกต่างกันที่ส่วนลายบริเวณสาหร่ายเป็นลายคล้ายลายน่องสิงห์โบเทศ

ด้านหน้าลิ่มบริเวณใต้ข้อเหนืออั้งผึ่งจะมีไม้ตัวขวางติดกับใต้ข้อแกะลายลงรักปิดทองลักษณะเหมือนกลีบบัวรวนซึ่งเป็นระเบียบการตกแต่งที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง แต่ที่ลิ่มหลังนี้ได้ประยุกต์แกะเป็นลายบัวรวนแบบภาคกลางโดยมีมือช่างท้องถิ่น ส่วนเหนืออั้งผึ่งเสาร่วมในจะมีการผสมผสานศิลปะภาคกลางโดยการประดับลายกระจังวงเพิ่มเติมเข้ามา ระหว่างข้อและอั้งผึ่งเป็นพื้นที่ว่าง ส่วนเสาร่วมในใช้การประดับลายหน้ากระดานฐานพระไม้แกะสลักแบบภาคกลาง ตัวหน้ากระดานเป็นลายลูกฟูก กำมปูประกอบลายบัวคว่ำบัวหงาย ส่วนบริเวณเสาร่วมนอกบูรณะใหม่แกะเป็นลายลงรักปิดทองรูปคล้ายกระหนกก้านตอดอกแบบภาคกลาง

ผนังด้านหลังลิ่มไม่มีการประดับอั้งผึ่ง แต่มีการบูรณะใหม่เป็นปูนปั้นลายบางๆ ลักษณะกรรมวิธีเหมือนกับลายปูนปั้นที่สีหน้าด้านหลัง และประดับกระจังฐานพระแบบภาคกลางแต่เป็นฝีมือของช่างท้องถิ่น โดยส่วนเสาร่วมในปั้นลายรูปเทพพนมประกอบลายกระหนกก้านตอดอก ตอนล่างประดับกระจังฐานพระ ใต้กระจังตรงกลางปั้นเป็นลายกรวยเชิงคล้ายเลียนแบบอั้งผึ่ง ส่วนเสาร่วมนอกปั้นเป็นลายก้านใบเทศ

เสาอาคารมีทั้งเสาลอยด้านนอกบริเวณมุขระเบียงทางเข้าและเสาก่อติดผนังด้านนอก เป็นเสาก่ออิฐฉาบปูนย่อมุมไม้สิบสองอิทธิพลศิลปะภาคกลาง บัวหัวเสาด้านหน้าและด้านข้างลิ่มเป็นบัวบัวจงกลปูนปั้นสัดส่วนสวยงามตามแบบภาคกลาง บัวหัวเสาที่อยู่ด้านหน้าลิ่มประดับกระจัง มีทั้งทรงสูงและทรงเตี้ย ส่วนบัวหัวเสาด้านในโถงมุขระเบียงหน้า และที่ผนังด้านข้างลิ่มมีรูปแบบเดียวกันกับบัวหัวเสาทรงสูง ด้านหน้าลิ่มเพียงแต่ไม่ประดับกระจัง ซึ่งเป็นการเน้นเฉพาะส่วนหน้าอาคารโดยตรง ส่วนบัวหัวเสาด้านหลังลิ่มมีลักษณะต่างจากบัวหัวเสาด้านหน้าและด้านข้างเล็กน้อย โดยกลีบบัวทรงผอมยาวและปลายบานออกซึ่งเป็นรูปแบบผสมผสานจากฝีมือช่างท้องถิ่น มีทั้งทรงสูงและทรงเตี้ย เช่นกัน

คันทวยนาค รูปแบบที่รับอิทธิพลจากศิลปะภาคกลาง แต่ผสมผสานศิลปะอีสาน โดยฝีมือของช่างท้องถิ่น เป็นคันทวยไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจังสี(ภายหลังมีการบูรณะทาสีทับบางส่วน) ตัวนาคแกะเป็นนาคมีปีกสะบัดหงอนหลายหงอนซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมของนาคภาคอีสาน

ช่องประตูเจาะเป็นช่องเรียบสี่เหลี่ยมประดับด้วยซุ้มประตูโขงตามแบบอิทธิพลของงานสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นแบบงานศิลปะของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว แต่มีการผสมผสานรายละเอียดตัวองค์ประกอบต่างๆที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะภาคกลาง ตัวซุ้มประตูก่ออิฐฉาบปูนปั้นปิดทองประดับกระจังสี (ปัจจุบันมีการบูรณะทาสีทองทับบางส่วน) ยอดซุ้มมีรูปแบบเป็นยอดประตูโขงแบบลาว ฝีมือช่างท้องถิ่น มีรายละเอียดองค์ประกอบส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาว เช่น กลีบบัวยอดซุ้มประดับปลายกลีบ ตัวองค์ระฆัง 2 ชั้น ลายกลีบบัวประดับข้างองค์ระฆังประดับปลายลาย ซุ้มเทพพนมและลายเครือเถาประกอบ รูปตัวเทพถือพระขรรค์และลายประกอบ ล้วนแต่เป็นลักษณะรับอิทธิพลลาว ส่วนซุ้มบันแถลงได้รับอิทธิพลจากภาคกลางผสมผสานศิลปะท้องถิ่น สืบเนื่องจากการใช้ทางหงส์นาคแบบมีปีกแบบนาคอีสาน ส่วนเรือนซุ้มเป็นอิทธิพลศิลปะจากภาคกลางชัดเจน ทั้งการใช้เสาย่อมุมไม้สิบสอง หน้ากระดานทับหลังประดับลายประจำยามกำมปูและลายบัวคว่ำ(ติดกระจังวง สะบัดปลายลายแบบศิลปะท้องถิ่น) บัวหัวเสาเป็นบัวจงกล บัวฐานสิงห์ประดับบัวกาบพรมศรแบบภาคกลาง ส่วนกรอบเข็ดหน้าประตูเป็นไม้แกะย่อมุมบัว ตอนบนกรอบเข็ดหน้ามีลายแกะสลักประดับกระจังสีรูปกรอบกระจังแฉกแว่นหน้านาง ตรงกลางเป็นกรอบกระจังแฉกแว่นสี่เหลี่ยม ประกอบลายก้านใบเทศ ฝีมือช่างท้องถิ่น ส่วนบานประตูเป็นไม้แผ่นเรียบ ออกเลาแกะสลักลายลูกฟูกลอยแบบอิทธิพลศิลปะลาว

ช่องหน้าต่างก่ออิฐฉาบปูนปั้นทาสี รูปซุ้มบันแถลงสองชั้นเสาย่อมุม เป็นรูปแบบซุ้มที่ช่างท้องถิ่นทำเลียนแบบตามสถาปัตยกรรมภาคกลาง องค์ประกอบทุกส่วนของซุ้มเป็นไปตามระเบียบของภาคกลาง แต่รายละเอียดเป็นฝีมือของช่างท้องถิ่น เช่น สีหน้ารูปเทพพนมประกอบลายเครือเถา อิทธิพลผสมระหว่างภาคกลางและฝีมือช่างท้องถิ่น ตัวซุ้มบันแถลงแบบภาคกลางประดับทางหงส์นาคมีปีกแบบนาคภาคอีสาน เป็นต้น ส่วนกรอบเขตหน้าต่างเป็นไม้แกะลวดเป็นบัวกนกด้วย ทาสีเรียบ บานหน้าต่างเป็นไม้แผ่นเรียบ ออกเลาแกะสลักลายลูกฟักลอยแบบอิทธิพลศิลปะลาว รูปแบบเช่นเดียวกับบานประตู

ราวระเบียงตั้งอยู่เหนือฐานแอวขัน บริเวณทางขึ้นด้านหน้าสิม เป็นราวก่ออิฐฉาบปูน ส่วนบนปั้นเป็นบัวโค้งคล้ายบัวหลังเจ็ดยอดตัด ช่วงกลางราวมีการประดับปูนปั้นรูปสัตว์ต่างๆ แต่ได้แตกหักชำรุดไปมาก เช่น ตัวคชสีห์ รูปแมว สุนัข ม้า วัว เป็นต้น เป็นไปตามจินตนาการของช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-137 ซึ้งผึ้งเสาร่วมในด้านหน้าสิม เป็นลายพุดตาน ประดับสำหรับรายรวงผึ้งแบบกระจิงรวน อิทธิพลศิลปะภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-138 ตัวจบลายสาหร่ายรวงผึ้งรูปนาคแบบอีสาน

ภาพที่ 4-139 ซึ้งผึ้งเสาร่วมนอกสัดส่วนผอมยาวตามช่องเสาที่แคบ

ภาพที่ 4-140 บริเวณใต้ช่อเหนือซึ้งผึ้ง มีการประดับไม้แกะลายบัวรวนอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง และประดับหน้ากระดานฐานพระติดกระจิงตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง

ภาพที่ 4-141 บัวหัวเสาปูนปั้นรูปบัวจกกลหน้าสิมทรงสูง
ประดับเสาร่วมในและและทรงเตี้ยประดับเสาร่วมนอก
ตามลำดับ

ภาพที่ 4-142 บัวหัวเสาด้านหลังสิมทรงสูงและทรง
เตี้ยตามลำดับ ลักษณะกลีบบัวยาวฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-143 คันทวยขนาด เลียน
แบบภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-144 ชุ่มประตูโขง อิทธิพล
จากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-145 ยอดชุ่มประตูโขง ทรง
ยอดบัวกลุ่ม องค์ระฆังสองชั้น

ภาพที่ 4-146 ยอดบัวกลุ่ม 3 ชั้น
กลีบบัวประดับปลายลาย
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-147 องค์ระฆังอิทธิพล
ศิลปะลาวประดับชุ่มเทพนม

ภาพที่ 4-148 เทพถือพระขรรค์
ในชุ่มบันแถลงแบบภาคกลาง
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-149 องค์ประกอบตัวซุ้มตามระเบียบภาคกลางแต่ผสมผสานศิลปะอีสาน จากฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-150 ส่วนฐานซุ้มเป็นรูปแบบฐานจากภาคกลางชัดเจน

ภาพที่ 4-151 ลายแกะสลักรูปกรอบกระจกแฉวง หน้านาง ประดับที่กรอบเข็ดหน้าประตู

ภาพที่ 4-152 ออกเลาบานประตูลายลูกฟักลอย ลวดลายรับอิทธิพลศิลปะลาวฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-153 หน้าต่างประดับซุ้มบันแถลง 2 ชั้น เลียนแบบภาคกลาง

ภาพที่ 4-154 ตัวซุ้มหน้าต่างใช้องค์ประกอบแบบภาคกลาง แต่รายละเอียดเป็นการผสมผสานศิลปกรรมท้องถิ่นจากฝีมือช่าง

ภาพที่ 4-155 รูปสัตว์ปูนปั้นต่างๆ ประดับที่ราวระเบียงลิม

ภาพที่ 4-156 ราวระเบียงลิม

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานลิมเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวแบบเลียนแบบศิลปะภาคกลางโดยฝีมือช่างท้องถิ่น ปั้นเป็นฐานปัทม์บัวอกไก่ แต่มีการซ้อนชั้นบัวหางและหน้ากระดานล่าง 2 ชั้น ซึ่งเป็นไปตามลูกเล่นฝีมือช่างท้องถิ่น

บันไดทางขึ้นทางหน้าอาคาร เป็นบันได 4 ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน พนักบันไดก่ออิฐโค้ง ส่วนราวพนักบันไดปั้นปูนเขียนสีเป็นรูปนาค โดยฝีมือช่างปั้นท้องถิ่น ซึ่งพยายามปั้นเลียนแบบนาคทางภาคกลาง แต่ยังปรากฏส่วนความเป็นนาคอีสานจากการสละปลายหางนหลายหางอน ส่วนปากนาคที่ไม่หยักเหมือนนาคภาคกลาง ส่วนลูกบันไดก่ออิฐ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นการปูกระเบื้องเซรามิค

ภาพที่ 4-157 ฐานปัทม์บัวอกไก่ หน้ากระดานล่างซ้อน 2 ชั้น ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-158 นาคปูนปั้นเลียนแบบภาคกลาง โดยฝีมือช่างท้องถิ่น

องค์ประกอบภายในลิม

ภายในลิมประดิษฐานพระประธานโลหะหล่อ 3 องค์ โดยฝีมือพระครูพิมพ์และพระครูพรหม พระครู 2 ที่นั่งอง คาดว่าเป็นพระเถระจากเมืองเวียงจันทน์ ได้หล่อขึ้นพร้อมกับการสร้างลิม องค์กลางมีขนาดใหญ่กว่าองค์ด้านข้าง ในปี พ.ศ. 2544 พระองค์ซ้ายและขวาถูกโจรกรรม คงเหลือแต่องค์ใหญ่ตรงกลาง ขนาดองค์พระใกล้เคียงกับคน รูปแบบพุทธศิลป์แบบศิลปะลาว โดยเฉพาะส่วนยอดศีรษะประกายเป็นศิลปะลาวชัดเจน ส่วนองค์ซ้ายและขวายังคงนำพระแบบภาคกลางมาประดิษฐานแทน องค์พระทั้ง 3 องค์ ประดิษฐานเหนือฐานพระก่ออิฐติดกับผนังหลังลิมเป็นแนวยาว เป็นฐานสิงห์ฉาบปูนปั้นบัวเขียนสีแบบภาคกลางแต่ตัดส่วนและลดกลายเป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ส่วนกลางยกกระเกาะเป็นฐานพระสูงขึ้นตั้งชั้นฐานกลีบบัวรองด้วยฐานสิงห์รับองค์พระ เป็นฐานปูนปั้นลงรักปิดทองประดับลวดลายอิทธิพลจากภาคกลาง เช่น ลายผ้าทิพย์ ลายกลีบบัว

หงาย ลายประจำยามก้ามปูบริเวณคอท่อนไม้ ลายก้านเครือเถาพุดตานบริเวณหน้ากระดาน การประดับกระจังตาอ้อยเหนือหน้ากระดาน แต่ลักษณะรูปทรงของตัวลายและองค์ประกอบเป็นฝีมือช่างที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาว ทำให้เกิดการผสมผสานงานศิลปกรรมที่สวยงามได้อรรถรสในการชม ส่วนฐานพระองค์ซ้ายขวามีลักษณะวิธีการก่อสร้างและรูปแบบศิลปกรรมแบบเดียวกับฐานพระองค์กลาง แต่ตัวลายมีลักษณะของศิลปะท้องถิ่นมากกว่า และตัวฐานพระวางบนฐานชั้นล่างที่เป็นแนวยาวติดผนังด้านหลัง ฐานพระด้านขวาของพระประธานองค์กลาง ทรงเตี้ยกว่าองค์ซ้าย แต่พิจารณาจากสัดส่วนและองค์ประกอบแล้ว น่าจะเกิดการชำรุดแตกหักของเดิมคงมีสัดส่วนความสูงเท่ากับองค์ซ้าย

พระบริวารมีพระยืน 2 องค์ซ้ายขวาที่มุมห้องสี่ม ซึ่งมีมาแต่เดิมพร้อมกับการสร้างสี่ม เป็นพระแบบอีสานที่รับอิทธิพลศิลปะลาว นอกจากนี้ยังมีพระปางมารวิชัยองค์ใหญ่เป็นพระหล่อโลหะแบบศิลปะภาคกลาง 1 องค์ ประดิษฐานเหนือตั่งขาสิงห์ด้านหน้าพระประธานองค์เดิม พร้อมพระสาวกยืนเบื้องซ้ายขวา และมีพระบริวารองค์เล็กอีกหลายองค์ ทั้งพระเดิมที่เป็นพระหินแกะ 1 องค์ และพระคล้ายหล่อโลหะแล้วนำน้ำปูนมาเคลือบไว้ 5 องค์ และมีพระหล่อโลหะแบบภาคกลางนำมาประดิษฐานเพิ่มเติม อีก 4 องค์ ซึ่งส่วนใหญ่พระบริวารเหล่านี้ประดิษฐานเหนือโต๊ะหมู่บูชาที่ทางวัดนำมาตั้งเพิ่มเติมภายหลัง

ภายในห้องสี่มเป็นห้องสี่เหลี่ยมโล่งรูปผืนผ้า ขนาด 3 ช่วงเสา 6 ช่องหน้าต่าง โดยช่องหน้าต่างและช่องประตู ทำผนังเป็นบานแฉะทาสีเรียบ ไม่มีการประดับตกแต่ง

ผนังภายในก่ออิฐฉาบปูนมีการเขียนสุปแต่้ม(จิตรกรรม)ประดับ เดิมเขียนเรื่องปฐมกัลป์ ปฐมมุล เทวา 6 ชั้น พรหม 16 ชั้น ฝีมือชั้นงามขนาดกลาง ปัจจุบันมีการบูรณะเขียนซ่อมแซมใหม่เป็นกรอบแบ่งแต่ละรูป มีเส้นคาลายลูกฟักช่วงบนและล่างของแนวรูป ยอดผนังเขียนสีเป็นลายกรวยเชิง ตามระเบียบจิตรกรรมภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น เขียนเรื่องราวทศชาติชาดกและพุทธประวัติตั้งแต่ครั้งพระพุทธองค์ประสูติ เสด็จออกผนวช ตรัสรู้ ออกเผยแผ่พระธรรมโปรดสัตว์ จนกระทั่งปรินิพพาน ผนังหลังพระประธานเขียนรูปผู้มารับกับสัดส่วนพระประธานองค์กลาง ประกอบกับลายแนวเสาบัวจงกลติดฝ้าม่านคล้ายฉากเวที แวดล้อมด้วยลายเทพชุมนุมและดอกจอกดอกไม้วาง ซึ่งเป็นไปตามลูกเล่นและจินตนาการของช่างท้องถิ่น

ส่วนพื้นปัจจุบันบูรณะเป็นพื้นปูนด้วยกระเบื้องเซรามิค

ฝ้าเพดานปิดระหว่างช่วงช่อ เป็นฝ้าไม้ตีติดประกอบไม้กรอบแว่นเดินคิ้วมุมบัวทาสีแบบอย่างฝ้าเพดานทางสถาปัตยกรรมภาคกลาง กลางฝ้าติดดาวเพดานไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจังรูปดาวจงกล ช่องละ 5 ดอก มุมฝ้ามีลายค้ำคาวเข้ามุมไม้แกะสลักปิดทองลายลักษณะแบบภาคกลาง

ภาพที่ 4-159 ภายในสี่มวัดใต้ศรีมิ่งคล

ภาพที่ 4-160 พระประธานหล่อโลหะพุทธศิลป์แบบพระลาว

ภาพที่ 4-161 ฐานพระประธานองค์กลาง
อิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง

ภาพที่ 4-162 ลายเครือเถาพุดตานบริเวณหน้ากระดาน และลาย
ประดับส่วนอื่นๆได้รับอิทธิพลศิลปะภาคกลาง ผสมผสานศิลปะลาว

ภาพที่ 4-163 ฐานพระองค์ข้าง เป็นบัวฐานสิงห์
ผสมผสานศิลปะลาว

ภาพที่ 4-164 ฐานชั้นล่างก่อติดแนวผนังหลังสิม

ภาพที่ 4-165 stupādām ที่ผนังหลังสิม เขียนเป็นชุ่ม
กรอบพระประธาน ลายหัวเสา ลายเทพชุมนุม และ
ดอกไม้ร่วง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-166 พระบริวาร พระยืนที่มุมห้องสิมซ้าย
ขวา เป็นพระแบบอีสาน ฝีมือช่างท้องถิ่น มีคุณค่า
ในเชิงงานศิลปกรรมท้องถิ่นสูง

ภาพที่ 4-167 ผนังภายในห้องสิมด้านหน้าเขียน
รูปแต้มเรื่องทศชาติชาดก เป็นการเขียนบูรณะใหม่
โดยช่างท้องถิ่น

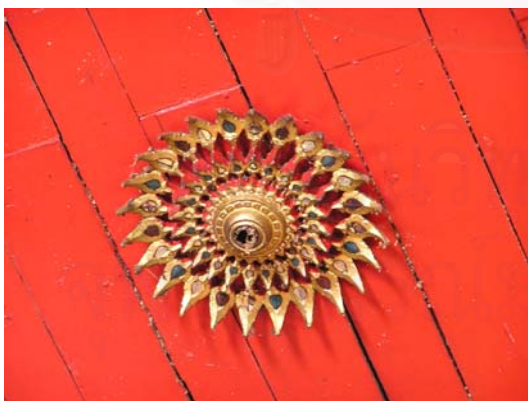
ภาพที่ 4-168 ผนังภายในห้องสิมด้านขวาพระ
ประธานเขียนรูปแต้มเรื่องราวพุทธประวัติ เขียนใหม่
โดยช่างท้องถิ่น

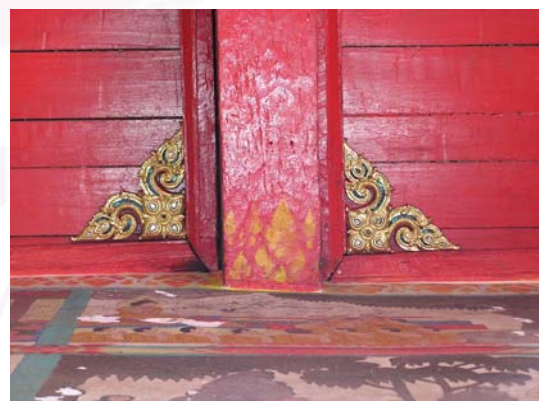
ภาพที่ 4-169 หน้าต่างบานภายในสิมทำผนังเป็น
บานแผละ ทาสีเรียบไม่มีการตกแต่ง

ภาพที่ 4-170 ภายในสิมประดับลายดาวเพดาน
แบบรับอิทธิพลจากภาคกลาง

ภาพที่ 4-171 ดาวจกงลไม้แกะสลักปิดทองประดับ
กระจก แบบศิลปะจากภาคกลาง ประดับฝ้าเพดาน

ภาพที่ 4-172 ไม้กรอบแฉ่นเดินคิ้วมุมบัว และ
ค้ำดาวเข้ามุมแบบศิลปะจากภาคกลาง

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

ลานรอบสิมเป็นพื้นคอนกรีต ห่างจากตัวสิมประมาณ 2.25 เมตร มีชั้นกำแพงแก้วล้อมรอบ 1 ชั้น เว้นช่องประตูทางเข้าออกด้านหน้าและหลังสิม ซึ่งเป็นการรับอิทธิพลจากการสร้างกำแพงแก้วเน้นอาคารสำคัญแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ตัวกำแพงแก้วก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวสูงระดับเอว เสากำแพงแก้วสูงระดับศรีษะบันหัวบัวเป็นยอดชั้นบันไดคล้ายรูปพีระมิด ปัจจุบันกำแพงแก้วเปลี่ยนรูปแบบไปจากการบูรณะ มีการเสริมลูกกรงเหล็กตัดกันขโมย

ที่มุมกำแพงแก้วมีเจดีย์แบบธาตุอีสานผสมผสานกับเจดีย์ทางภาคกลาง คงจะเป็นของดั้งเดิมเมื่อครั้งสร้างโบสถ์ มีการบูรณะเล็กน้อย บริเวณส่วนยอดหักพังไปบางส่วน โดยเป็นเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวฐาน 8 เหลี่ยม องค์เจดีย์ตั้งบนฐาน 8 เหลี่ยม เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง มีระเบียบองค์ประกอบคล้ายเจดีย์รัตนโกสินทร์ แต่สัดส่วน รูปแบบศิลปะ และมีอิทธิพลจากศิลปะลาว สังเกตจากชั้นฐานสิงห์ ชั้นกลีบบัวที่ไม่ได้สัดส่วนความงามตามแบบอย่างเจดีย์ภาคกลาง ตัวปลายฐานองค์ระฆังที่ประดับปลายอน รวมทั้งยอดบัวกลุ่มที่ปั้นตามความชำนาญของช่าง เป็นต้น

ภายในเขตกำแพงแก้วบริเวณติดกับฐานสิม ปักโบเสมาหินทรายแกะสลักรูปยอดใบโพธิ์ ปักอยู่รอบฐานสิมทุกด้าน ยกเว้นด้านหน้าสิม ส่วนใหญ่เป็นโบเสมาคู่ ซึ่งปัจจุบันถูกลานคอนกรีตถมจนเหลือแต่ส่วนยอดใบ

ภาพที่ 4-173 ธาตุมุงกำแพงแก้ว ศิลปะผสมผสานระหว่างการรับอิทธิพลศิลปะจากภาคกลางและลาว

ภาพที่ 4-174 กำแพงแก้วและลานภายใน เห็นตำแหน่งการปักโบเสมา

ภาพที่ 4-175 โบเสมาหินทรายแกะแบบโบเสมาคู่ยอดรูปใบโพธิ์

4.7 สิม(หอพระพุทธรูป) วัดทุ่งศรีเมือง เลขที่ 95 ถนนหลวง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-176 สิม หรือ หอพระพุทธรูป วัดทุ่งศรีเมือง

4.7.1 ประวัติวัด

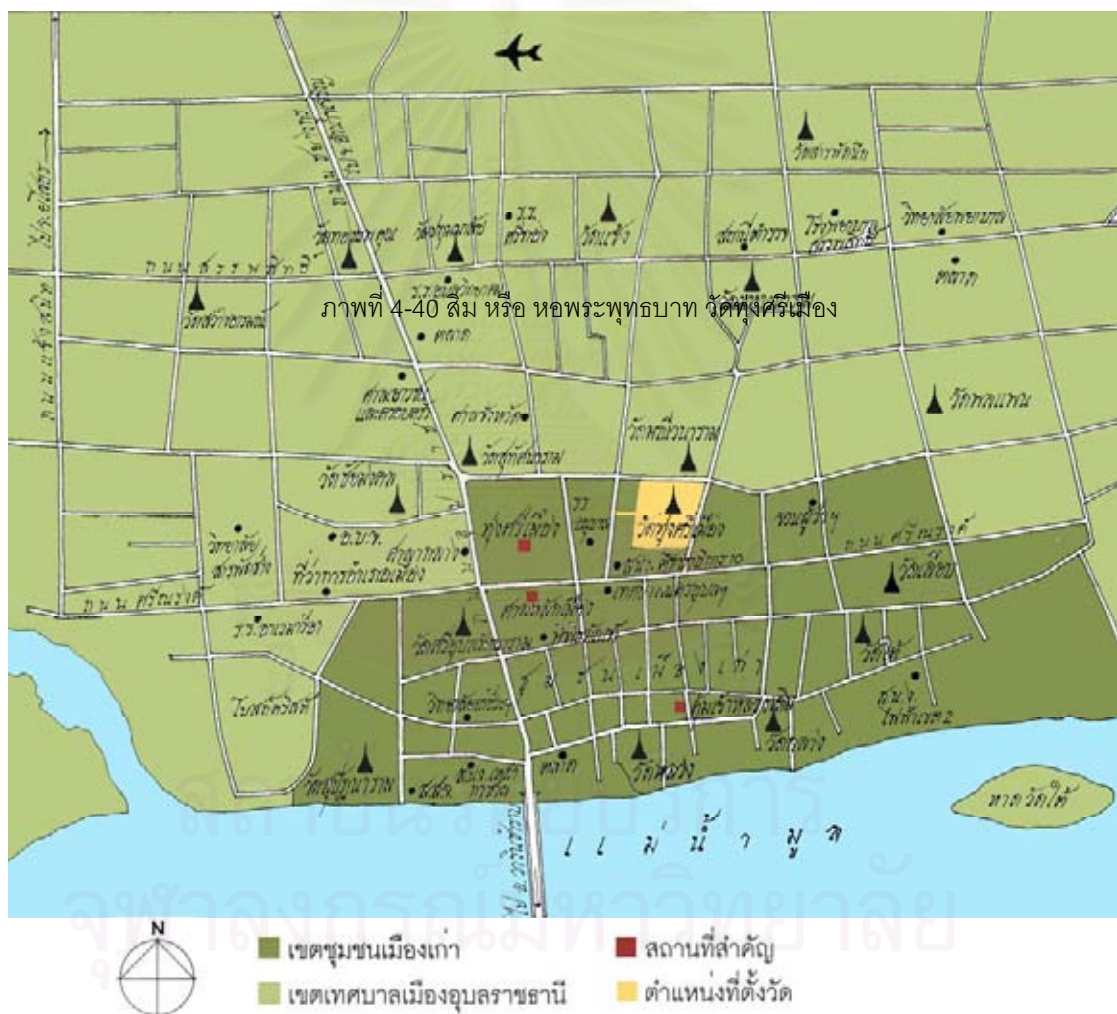
วัดทุ่งศรีเมืองเป็นวัดคันถธุระฝ่ายมหานิกาย ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2356 ในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อครั้งเจ้าคุณพระอริยวงศาคตญาณฯ ได้รับการแต่งตั้งให้ขึ้นมาเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานี ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) ที่กุฎีแดง และได้ออกมาตั้งเจริญสมณธรรม(นั่งรุกขมูล) ณ บริเวณป่าชายเมืองและป่าชายทุ่ง(ชายดงอู่มั้ง) คือ บริเวณที่ตั้งวัดทุ่งศรีเมืองปัจจุบัน เห็นเป็นชัยภูมิที่เงียบสงบอากาศเย็นสบาย ถูกรัตนาคัยของท่าน จึงได้ออกมาตั้งกรรมฐานเป็นประจำ ต่อมาเมื่อท่านได้ลงไปทำธุระที่กรุงเทพฯ ได้จำลองเอารอยพระพุทธรูปจากวัดสระเกศฯ มาประดิษฐานไว้ ณ วัดทุ่งศรีเมือง และให้ญาติช่าง พระชาวเวียงจันทน์ซึ่งจำพรรษาที่วัดสระเกศฯ และได้ติดตามท่านมายังเมืองอุบลราชธานี เป็นช่างผู้ก่อสร้างหอพระพุทธรูป ไว้เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูป

ในการสร้างหอพระพุทธรูปนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบากเนื่องจากวัดทุ่งศรีเมืองเป็นที่ลุ่มพอถึงฤดูฝนน้ำมักท่วมขังเป็นเวลานาน ต้องถมที่ให้สูง จึงได้ไปขุดเอาดินด้านทิศตะวันตกของหอพระพุทธรูป เรียกว่า "หนองหมากแซว" ปัจจุบันถูกถมไปแล้ว ขึ้นมาถมที่ให้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม และ ขุดเอาดินบริเวณทิศเหนือของหอพระพุทธรูป ขนาดกว้าง 13 ม. ยาว 24 ม. ลึก 3 ม. นำมาสร้างเป็นเขื่อนกำแพงแก้วสองชั้นรอบหอพระพุทธรูป ขนาดกว้าง 23 ม. ยาว 32 ม. ภายในพูนดินให้สูงเหมือนเป็นฐานรองรับหอพระพุทธรูป ครั้นได้สร้างหอพระพุทธรูปเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแล้ว ทางทิศเหนือจึงกลายเป็นหนองน้ำ จึงให้ญาติช่างสร้างหอพระไตรปิฎกหรือหอไตรขึ้นที่กลางสระน้ำ มีความกว้าง 25 เมตร ยาว 40 เมตร ที่เห็นอยู่ปัจจุบันนี้สำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก และปรัชญาพื้นบ้าน รวมถึงตำราต่างๆ มากมาย ซึ่งส่วนมากเป็นหนังสือโบราณจารึกด้วยอักษรธรรม และสมุดข่อย ปัจจุบันนี้คงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย (ก่อนที่พระราชรัตนโนบล เจ้าอาวาสรูปที่ 4 มาปกครอง

วัด พระไตรปิฎกได้สูญหายไปมากแล้ว) และบริเวณด้านหน้าวัดทุ่งศรีเมือง ได้ขุดเอาดินขึ้นมาเป็นก้อนอิฐ เพื่อนำมาสร้างหอพระพุทธรูป จึงเรียกหนองด้านหน้าวัดนี้ว่า "หนองดินจี้" ปัจจุบันได้ถูกถมที่ไปแล้ว เมื่อสร้างหอพระพุทธรูปและหอไตรกลางน้ำเสร็จแล้ว ก็ได้สร้างกุฏิเป็นที่อยู่ของพระภิกษุและสามเณร และได้ตั้งชื่อวัดขึ้นภายหลัง เพื่อเป็นมงคลนามเพราะตั้งอยู่ชายเมืองชายทุ่ง จึงได้ขนานนามว่า "วัดทุ่งศรีเมืองหรือทุ่งชายเมือง" มาจนบัดนี้²³ โดยมีพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (สู้ย หลักคำ) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก

วัดทุ่งศรีเมืองนี้ ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นวัดจำพรรษาเจ้าคณะจังหวัดในอดีตหลายรูปเช่น เจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ พระครูวิโรจน์รัตโนบล พระราชรัตโนบล เป็นต้น ปัจจุบัน วัดทุ่งศรีเมืองปกครองโดย พระสิริพัฒน์ภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำพรรษา 19 รูป

4.7.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-40 ผังเทศบาลเมืองอุบลราชธานี แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดทุ่งศรีเมือง

²³ วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.watthongubon.com/th/watthong.php>
[26 มิถุนายน 2549]

ชื่อของวัดได้บ่งบอกถึงสถานภาพทางตำแหน่งที่ตั้งวัดไว้เป็นอย่างดีคือ เป็นวัดที่ตั้งอยู่ชายเมืองชายทุ่ง จึงได้ขนานนามว่า "วัดทุ่งศรีเมืองหรือทุ่งชายเมือง" ซึ่งในยุคแรกของการตั้งเมือง ซึ่งใจกลางเมืองอุบลราชธานีอยู่บริเวณคูม้วัดหลวงติดแม่น้ำมูล ขอบเมืองอันเป็นที่สงบสงัด เป็นชายป่า ซึ่งเหมาะแก่การนั่งรุกขมูลกรรมฐานของเหล่าพระสงฆ์เกจิในภาคอีสาน เมื่อเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ฯ ได้รับการแต่งตั้งให้ขึ้นมาเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานี ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งมาก่อนหน้านี้ อยู่ถัดขึ้นไปทางทิศเหนือของวัดทุ่งศรีเมือง ก็ได้เห็นเป็นที่สงบร่มเย็นดี กอปรกับได้พระพุทธรูปมาจากกรุงเทพฯ จึงเห็นสมควรแก่การหาสถานที่อันเหมาะสมเพื่อจะประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งต่อมาก็ได้สร้างเป็นวัดและมีการสร้างหอพระพุทธรูป ที่ทำหน้าที่เป็นสิมขึ้น นั้นเอง

วัดทุ่งศรีเมืองจึงเกิดขึ้นตามความเหมาะสมทั้งสิ่งสำคัญประจำวัด ทั้งพระสงฆ์ผู้สร้าง และสถานที่อันเงียบสงัด บริเวณขอบเมือง

4.7.3 ผังบริเวณวัด

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-41 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดมีเนื้อที่ 19 ไร่ 59 ตารางวา มีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมคางหมู แต่จากที่ตั้งของวัดซึ่งตั้งอยู่ในเขตชุมชนเมืองทำให้ทั้งทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของวัดมีอาคารพาณิชย์ตั้งอยู่ติดเขตวัด โดยทิศตะวันออกมีถนนหลวงเป็นถนนทางเข้าด้านหน้า ส่วนทิศตะวันตกมีถนนนครบาลเป็นถนนทางเข้าด้านหลัง ด้านทิศเหนือมีถนนพโลรงฤทธิคั่นอยู่ระหว่างวัดทุ่งศรีเมืองและวัดมณีวนาราม ส่วนทางด้านทิศใต้เขตของวัดติดกับอาคารราชการ

เนื่องจากเป็นวัดที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบวัดในภาคกลาง ทำให้ผังของวัดมีการจัดอย่างเป็นระบบ และแบ่งขอบเขตของแต่ละส่วนค่อนข้างชัดเจนกว่าวัดอีสานโดยทั่วไป ส่วนพุทธาวาสตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางวัด อาคารที่สำคัญ ได้แก่ สิม หอไตร และ วิหารศรีเมือง(ทำหน้าที่เป็นหอแจก) ตั้งอยู่ตามแนวแกนใกล้เคียงกัน และหันหน้าอาคารไปสู่ทิศตะวันออกซึ่งเป็นทางเข้าหลักของวัด สิมตั้งตรงกับประตูทางเข้าหลัก ด้านหลังสิมมีธาตุพระครูวิโรจน์รัตโนบล อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 2 องค์สำคัญ ผู้นำในการพัฒนาชุมชนและมีความชำนาญเชิงช่างศิลปสถาปัตยกรรมประจำเมืองอุบลฯ หอไตรตั้งอยู่ภายในสระน้ำขนาดใหญ่ ตามหลักการสร้างหอไตรที่ต้องการจะป้องกันพระไตรปิฎกจากปลวกและแมลง ส่วนวิหารศรีเมืองตั้งขนานไปทางทิศเหนือกับหอไตรและสิม

ส่วนสังฆาวาส อย่างเป็นทางการระเบียบทำให้หมู่กุฏิทั้งหมดสร้างเป็นแถวโดยล้อมเขตพุทธาวาสทางทิศตะวันออกและทิศใต้ และมีโรงเรียนปริยัติธรรมด้านหลังวิหารศรีเมือง อาคารภายในวัดทั้งหมดถูกเชื่อมต่อด้วยถนนภายในวัดที่ล้อมเป็นวงรอบกลุ่มอาคารกลางวัด เชื่อมไปสู่ประตูวัดทั้งสามด้าน และมุมวัดทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ตั้งของเขตสาธารณประโยชน์ซึ่งได้แก่ เมรุและศาลาสวดศพ ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ทั้งจากทางถนนหลวงและถนนพโลรงฤทธิ

สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุสำคัญภายในวัด คือ

หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่ถัดจากสิมไปทางทิศเหนือ เป็นหอไตรกลางน้ำสำหรับเก็บพระไตรปิฎก และพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ สร้างขึ้นพร้อมๆกับสิม โดยท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ฯ (ฮ้อย หลักคำ) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง และช่างควบคุมการก่อสร้างคือ ญาครุช่าง ซึ่งเป็นพระชาวเวียงจันทน์ เป็นอาคารที่มีแนวคิดในการก่อสร้างแบบเดียวกับสิม คือการใช้ศิลปะแบบเมืองหลวงผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่นอีสานซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง การผสมผสานกันระหว่างงานจากสองสกุลช่างที่ลงตัว ดูโดยรวมแล้วไม่ได้ทำลายคุณค่าของกัน กลับยิ่งช่วยกันส่งเสริม ประสานให้ได้รูปแบบที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมอย่างเต็มเปี่ยมแทบจะหาจุดที่ไหนไม่ได้ ด้วยความงามและความมีคุณค่านี้เอง ทำให้หอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมืองหลังนี้ กลายเป็นแบบอย่างของการก่อสร้างศาสนาคารอื่นๆ ในยุคถัดมาของเมืองอุบลราชธานี และในจังหวัดใกล้เคียง

หอแจกหลังเก่า(ปัจจุบันพังแล้ว สร้างเป็นวิหารศรีเมือง ณ ตำแหน่งเดิม) ตั้งถัดจากสิมและหอไตรไปทางเหนือ สร้างเมื่อ พ.ศ.2458 โดยพระครูวิสุทธธรรมาจารย์ เจ้าคณะอำเภอเมืองสามสิบ และท่านพระครูวิโรจน์รัตโนบล เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมืองได้พาพระเถระ ไปทำพลับพลา ตัดเสาศาลาการเปรียญที่ค่าน้ำแซบ วัดวารินทรารามในปัจจุบันมาสร้างหอแจกหลังนี้²⁴ เป็นศิลปะแบบผสมผสานเมืองหลวงกับศิลปะพื้นถิ่นเช่นกัน ผังอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาทรงจั่วมีชั้นลดปีกนกรอบสี่ด้านซึ่งเป็นลักษณะนิยมสำหรับหอแจกภาคอีสาน ประดับซ้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวยแบบภาคกลาง ผนังก่ออิฐฉาบปูน ช่องระหว่างเสาเป็นลูกกรงไม้เต็มช่วงเสา ฐานก่ออิฐเป็นลูกกรงระบายอากาศ ภายในมีรูปปั้นพระครูวิโรจน์รัตโนบล

²⁴ ธรรมะไทย, วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.dhammadham.org/watthai/northeast/watthongsrimuang.php>[26 มิถุนายน 2549]

วิหารศรีเมือง สร้าง พ.ศ. 2507- 2525 ณ บริเวณหอแจกหลังเก่าโดยพระราชรัตนโอบล
เจ้าอาวาสรูปที่ 4 เป็นวิหารคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่ 2 ชั้น ภายในประดิษฐานพระเจ้าใหญ่ศรีเมือง

พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง พระพุทธรูปโบราณที่สุดแห่งเมืองอุบลฯ เนื่องจากสร้างขึ้นพร้อมๆกับพระเจ้าใหญ่องค์หลวงที่วัดหลวง จากประวัติว่าเป็นพระพุทธรูปประดิษฐาน ณ วัดเหนือท่า ที่สร้างโดยคณะสงฆ์ที่ติดตามมากับขบวนพระวอ พระตา ซึ่งเมื่อสร้างวัดเหนือท่าพร้อมกับสร้างเมืองแล้ว ก็สร้างวัดหลวงขึ้น แต่ภายหลังวัดเหนือท่าร้างลง พระเจ้าใหญ่ศรีเมืองจึงถูกทิ้งตากแดดฝนอยู่จนเศียรชำรุด ต่อมาพระครูวิโรจน์รัตโอบล เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมืองสมัยนั้น ได้ไปอัญเชิญและเคลื่อนย้ายมาเป็นพระประธาน ณ หอแจกหลังเก่า และได้บูรณะซ่อมแซมเศียรขึ้นใหม่โดยจำลองให้เหมือนกับพระเหลาเทพนิมิต ที่วัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ ต่อมาเมื่อพระราชรัตนโอบลหรือหอแจกหลังเก่า สร้างวิหารศรีเมืองเสร็จ จึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนวิหารศรีเมือง มาจนถึงปัจจุบัน²⁵

ธาตุพระครูวิโรจน์รัตโอบล ตั้งอยู่ด้านหลังสิม อุทิศแด่ท่านพระครูฯ ผู้เป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาวัด เป็นที่เคารพนับถือต่อชาวบ้าน เป็นธาตุย่อมุมแบบเมืองหลวงแต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด ใช้สิมเป็นสถานที่สำหรับประกอบสังฆกรรม การสวดปาติโมกข์ในวันพระใหญ่ 14 และ 15 ค่ำ พระสงฆ์ลงอุโบสถ และใช้ในงานพิธีบวช นอกจากนี้ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา จะมีการเวียนเทียนรอบสิม

หอไตร เปรียบเสมือนธรรมเจดีย์ คือเจดีย์บรรจุคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เป็นทั้งแหล่งศึกษาค้นคว้าด้านพุทธศาสนา และเป็นปูชนียสถานที่ควรแก่การกราบไหว้บูชาของพุทธบริษัท ในอนาคตทางวัดมีแผนการจะรวบรวมพระไตรปิฎก วรรณกรรมทางพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำแถบนี้มาประดิษฐานไว้เพื่อเป็นศูนย์แห่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะนำไปคัดลอกหรือตรวจค้นตามศรัทธาต่อไป²⁶

วิหารศรีเมือง เป็นสถานที่ทำวัตรเช้า-เย็นของสงฆ์ และทำหน้าที่เป็นหอแจก ใช้ในการประกอบพิธีบุญตามฮีตสิบสอง คือ หากเป็นงานบุญประเพณีสำคัญ เป็นงานบุญใหญ่มีคนมาชุมนุมหมู่มาก มักจะใช้พื้นที่วิหารศรีเมืองซึ่งสร้างไว้รองรับคนจำนวนมาก เช่น งานบุญผะเหวดซึ่งจะมีการเทศน์มหาชาติในช่วงเวลาตี 3-ปาย 2 โมง ชาวบ้านจึงไม่ได้นอนที่วัด และล้วนแต่อยู่ในละแวกคุ้มบ้านใกล้เคียงรอบวัด งานทอดกฐิน(วัดราษฎร์จะทอดกฐินกันในหอแจก ส่วนวัดหลวงรับกฐินในเปรียญได้ แต่ต้องกัณฑ์กฐินในโบสถ์) บุญสงกรานต์(รดน้ำพระสงฆ์ข้างนอกหอแจก) บุญเข้าพรรษามีการปาวรรณาและชาวบ้านถวายเทียนพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก หรืองานประเพณีอื่นๆ เช่น วันพระ มีการถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน ไหว้พระ รัชศีล ฟังเทศน์ (หากเป็นวันธรรมดา พระสงฆ์ให้พรเท่านั้น)

หอฉันท์ เป็นสถานที่หลักสำหรับฉันท์ เพราะสะดวกในการจัดเก็บภาชนะและสถานที่ ซึ่งหอฉันท์สร้างขึ้นใหม่ภายหลัง เดิมพระสงฆ์ฉันท์บนวิหารศรีเมือง

²⁵ พระเทพกิตติเมธี และคนอื่นๆ. วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี. พิมพ์ครั้งที่ 2 (อุบลราชธานี: วิทยาลัยการพิมพ์, 2546), หน้า 11-12.

²⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, สถาบันยุทธศาสตร์สำคัญเมืองอุบลฯ (ม.ป.ท., 2531), หน้า 28-29.

4.7.4 สิม(หอพระพุทธรูป) วัดทุ่งศรีเมือง

ท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์(ผู้ย หลักคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลฯ เป็นผู้สร้างสิมหลังนี้ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง ซึ่งนำมาจากวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ เรียกสิมหลังนี้ว่า “หอพระพุทธรูป” โดยมีญาครูช่าง พระจากเวียงจันทน์เป็นช่างสำคัญในการก่อสร้าง(ญาครูช่างจำพรรษา ณ วัดสระเกศฯ ได้ติดตามท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ มายังเมืองอุบลราชธานี ถือได้ว่าเป็นช่างคูปัญญาของท่านเจ้าคุณฯ)

ลักษณะของหอพระพุทธรูปวัดทุ่งศรีเมือง เป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งรับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างกับสถาปัตยกรรมแบบเมืองหลวง อาคารวางแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 6 x 13 ม. มีมุขทางเข้าด้านหน้าประตูเดียว รูปทรงมั่วรวมเป็นสิมทรงจั่วสูงลดชั้นหลังคาหน้าหลัง ประตูเครื่องลายองมีโอง โประกา นาคสะดุ้ง หางหงส์ ตามระเบียบแบบภาคกลาง แต่รายละเอียดการใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมมีการผสมผสานด้วยลวดลายแบบอีสานซึ่งรับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง ดังเช่น การประดับสีหน้ารูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง การประดับซั้งไม้แกะสลักลวดลายเป็นแบบศิลปะพื้นถิ่นอีสานที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมผสานกับศิลปะแบบเมืองหลวง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของการประดับสถาปัตยกรรมล้านช้าง องค์ประกอบเครื่องตกแต่งอาคารเป็นแบบผสมผสานศิลปะล้านช้างและศิลปะภาคกลาง โดยมีมือช่างท้องถิ่น

ภายในสิมประดิษฐานพระพุทธรูปนวลโลหะปางมารวิชัย ศิลปะอินเดียตอนใต้ เป็นพระประธานอันเก่าแก่ของเมืองอุบลฯ และประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองจากวัดสระเกศฯ กรุงเทพฯ ส่วนผนังเขียนรูปแต้มสันนิษฐานว่าเป็นฝีมือของญาครูช่าง²⁷

การบูรณะหอพระพุทธรูป ทำในสมัยพระครูวิโรจน์รัตโนบล(บุญรอด นนฺโตโร)เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ 2 (ซึ่งท่านผู้นี้เป็นพระสงฆ์ที่มีความชำนาญเชิงช่าง เป็นผู้ได้รับการอาราธนาดำเนินการบูรณะพระธาตุพนมเมื่อปี พ.ศ. 2444 เป็นผู้ปฏิสังขรณ์สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต วัดสำคัญ จ.อำนาจเจริญ และเป็นกรรมการสร้างสิมวัดสุปฏิหารามฯหลังปัจจุบัน เป็นต้น) โดยเนื่องจากขณะนั้นผนังสิมด้านหลังทรุดตัวเกิดรอยร้าวใหญ่ ต้องก่อซุ้มอิฐหนาที่ยันตัวสิมไว้ ทำให้ผนังด้านหลังสิมหนาขึ้นกว่าเดิม 1 ม. เพื่อมิให้ตัวสิมเอียงทรุดลงไป มิได้มีประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด เพียงแต่ปรับรูปแบบให้ดูสวยงามเข้ากับตัวสิมนั่นเอง(เป็นคำบอกเล่าจากพ่อใหญ่ ดร.คำหมา แสงงาม ศิษย์ช่างสมัยพระครูวิโรจน์รัตโนบล แห่งวัดทุ่งศรีเมือง โดยคุณพ่อใหญ่เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมก่อสร้างขึ้นในขณะนั้น)²⁸ และได้เปลี่ยนวัสดุผนังด้านหลังจากไม้แป้นเกล็ดมาเป็นสังกะสี และเขียนภาพต่างๆภายในฝาผนังหอพระพุทธรูป²⁹ อีกส่วนหนึ่งคือการนำเสามายื่นชื่อภายใน และวาดลวดลายที่เสา³⁰ จนปลายสมัยท่านพระครูวิโรจน์ฯ ได้ปูกระเบื้องซีเมนต์ที่ลานหอพระบาท และสร้างกำแพงแก้วล้อมรอบชั้นนอกเพิ่มขึ้นอีกชั้น(เดิมมีกำแพงแก้วมีชั้นในชั้นเดียว) ที่ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ใต้และทิศตะวันตก ส่วนทางทิศตะวันออก ได้สร้างภายหลัง และได้สร้างให้มีขนาดใหญ่ที่สุด เพราะเป็นทางเข้าและอยู่หน้าหอพระบาท ที่เชิงฐานกำแพงแก้วนี้มีภาพปูนปั้นปริศนา

²⁷ ไพบรจณ์ สโมสร, **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน** (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.), หน้า 39.

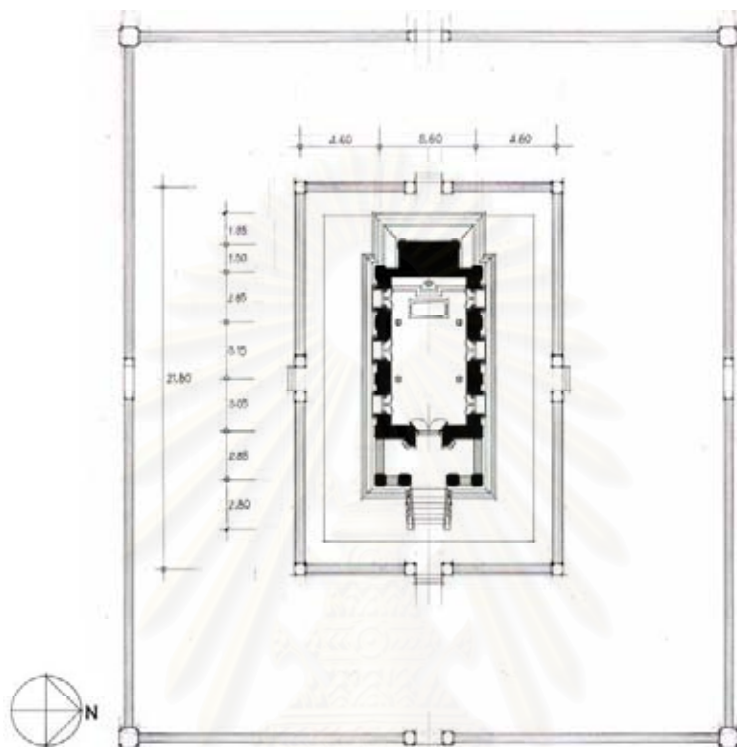
²⁸ วิโรฒ ศรีสสุโร, **ส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี** (ในเขต อ.เมือง), หน้า 23.

²⁹ พระเทพกิตติมุนี และคนอื่นๆ, **วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี**, หน้า 9.

³⁰ ธรรมะไทย, **วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.dhammadham.org/>

ธรรม เช่น หัวล้านชนกัน หาบข้างชาแมว แต่ปัจจุบันลบเลือนเกือบหมดแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. 2503 สมัยพระราช รัตโนบล(พิมพ์ นารโท)เป็นเจ้าของอาวาสรูปที่ 4 ได้มีการบูรณะอีกครั้งหนึ่ง โดยรื้อหลังคาเก่าที่ทรุดโทรมออก เปลี่ยนเป็นกระเบื้องเคลือบ และเปลี่ยนเครื่องถ่ายจากเดิมที่เป็นไม้แกะสลักมาเป็นซีเมนต์จนถึงปัจจุบัน³¹

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-42 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง

สิมวัดทุ่งศรีเมืองตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อาคารวางแปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 6 x 13 ม. ยกพื้นสูง 1.90 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 7 ขั้น เป็นสิมที่ปก่ออิฐฉาบปูนขนาด 4 ช่วงเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสังฆกรรม 3 ช่วงเสา และส่วนมุขหน้า 1 ช่วงเสา ส่วนมุขหน้านี้มีเสาก่ออิฐใหญ่ 4 ต้นรับ โครงหลังคา ตัวเสาย่อมุมไม้สิบสองแบบศิลปะภาคกลาง ด้านสกัดด้านหน้ามี 3 ช่วงเสา แบ่งเป็นช่วงเสาร่วมใน และเสาร่วมนอก ห้องสังฆกรรมเป็นผนังก่ออิฐหนา ภายในเป็นผนังเรียบแต่ผนังด้านนอกก่ออิฐเป็นแนวเสาแปะ ข้างผนังแบบย่อมุมรอบตลอดทั้งหลัง เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ภายในห้องสิมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง ตั้งพระประธาน 1 องค์ ซึ่งเป็นรูปแบบลักษณะนิยมของการตั้งพระประธานในสิมทางภาคอีสาน ด้านหลังสิมก่อที่บเพื่อกันผนังหลังสิมทรุด(บูรณะสมัยพระครูวิโรจน์ฯ)

รอบๆสิมเว้นระยะห่างออกมาประมาณ 4 เมตร ก่ออิฐเป็นกำแพงแก้วรอบ 1 ชั้น ที่มุมกำแพงแก้วก่อเป็นเสาบัวทำหน้าที่ประหนึ่งเป็นใบเสมา และเว้นเป็นช่องทางเข้าออกทั้ง 4 ด้าน ถัดออกไปจากแนวกำแพงแก้วชั้นแรก ประมาณ 8 เมตร เป็นแนวกำแพงแก้วชั้นที่ 2 (สร้างภายหลังสมัยพระครูวิโรจน์ฯ) มุมกำแพงแก้วเป็นเสามีหัวบัวขนาดใหญ่ เจาะช่องประตูตั้งเป็นซุ้มเข้าออกทั้ง 4 ด้าน

³¹ พระเทพกิตติคุณ และคนอื่นๆ. วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, หน้า 9.

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-177 สิมวัดทุ่งศรีเมืองก่อนบูรณะ

ภาพที่ 4-178 รูปตั้งด้านหน้าสิม

ภาพที่ 4-179 รูปตั้งด้านข้างสิม

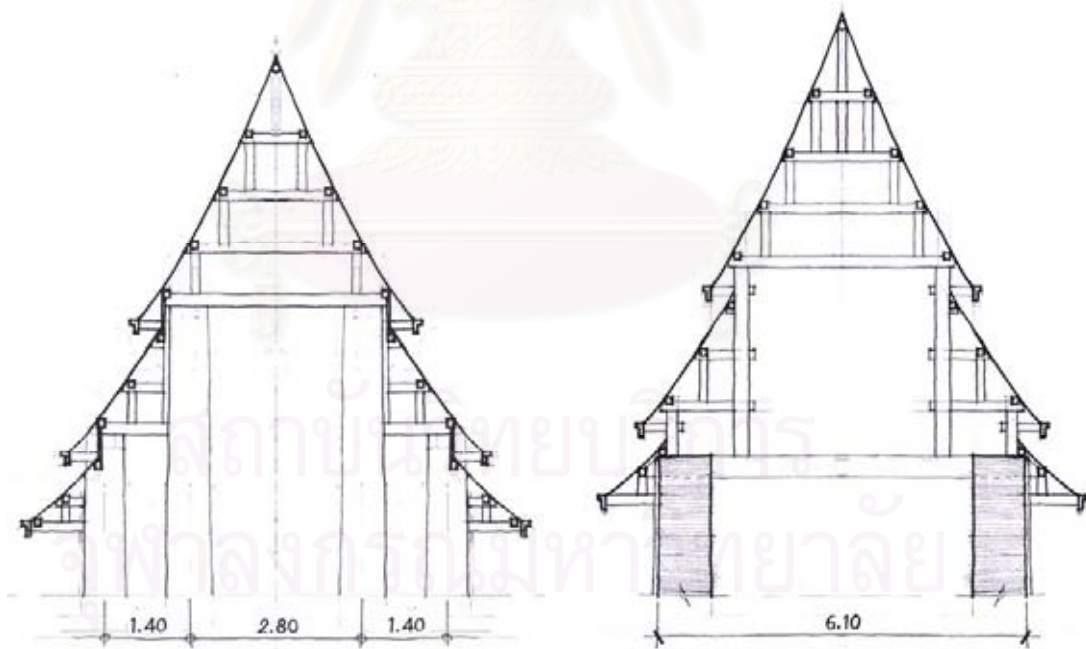

ภาพที่ 4-180 บริเวณมุมด้านหลังสิม

ลิมวัดทุ่งศรีเมืองเป็นลิมที่บึงมีมุขหน้ายกฐานสูง หลังคาทรงจั้วสูงมีรูปทรงรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง เป็นหลังคา 3 ตับ มีชั้นลดหน้าหลังที่ส่วนมุขหน้าและห้องทำยลิม มุงด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน ซึ่งเป็นการบูรณะช่วงหลัง (เดิมมุงแป้นเกล็ดไม้) ตัวผนังล้อมสอบเล็กน้อยตามแบบภาคกลาง ล้อมสอบตามแนวเสาอาคารที่ปั้นโคลนเสาใหญ่ปลายเสาเล็ก ช่วงความสูงผนังและฐานกับมวลรวมของหลังคาทรงสูงชะลูด ทรงอาคารผอมสูงลักษณะคล้ายโบสถ์ภาคกลาง แต่มีการทิ้งชายคาพาดยาวเลยแนวเสาออกไปคล้ายกับลิมหรือวิหารแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบของลิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ด้านสกัดมีช่องเสาร่วมในมีสัดส่วนที่กว้างกว่าช่องเสาร่วมนอกมาก ต่างจากลิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาวโดยทั่วไปที่สัดส่วนความกว้างของช่องเสาในประธานและนอกประธานจะมีความใกล้เคียงกัน ช่องประตูด้านหน้ามีการประดับซุ้มประตูโขงปูนปั้นตามศิลปะลาวแต่มีลักษณะผสมผสานองค์ประกอบกับศิลปะภาคกลาง ช่องหน้าต่างประดับซุ้มบันแถลง 2 ชั้น แบบภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

อาคารมีการประดับตกแต่งองค์ประกอบเต็มรูปแบบ หลังคาประดับเครื่องล่ายองตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง ทั้งโหง่ ไบระกา หางหงส์ มีการประดับฮั้งผึ่งไม้แกะสลักอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมอีสาน ตลอดจนการประดับบัวหัวเสาปูนปั้นและคันทวยไม้แกะสลักหรือฐานอาคารตามระเบียบสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ฝีมือล้วนเป็นของช่างท้องถิ่นกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่มีรูปแบบได้รับอิทธิพลศิลปะลาวผสมผสาน

โครงสร้างและวัสดุ

ภาพลายเส้นที่ 4-43 โครงสร้างหลังคามุขหน้า
โครงมำตั้งใหม่แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพลายเส้นที่ 4-44 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม
โครงมำตั้งใหม่แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

(บน) ภาพที่ 4-181 โครงสร้างไม้ตั้งใหม่

แบบไม่มีจันทัน สิมวัดทุ่งศรีเมือง

(ซ้าย) ภาพที่ 4-182 ระดับสะพานหน้อยต่ำกว่าระดับแป๊ะหั่วเสา ซึ่งต่างจากโครงสร้างสถาปัตยกรรมไทยที่ต้องอยู่ที่ระดับเดียวกัน แสดงให้เห็นความคุ้นเคยของช่างผู้สร้าง ที่ชำนาญการใช้โครงสร้างหลังคาแบบล้านช้าง ที่พาดชายคารวดเดียวเลยขอบแป๊ะหั่วเสาออกมา

โครงสร้างหลังคาของสิมวัดทุ่งศรีเมืองมีความน่าสนใจอย่างมาก เนื่องจากเป็นโครงสร้างแบบผสมผสานระหว่างรูปแบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมล้านช้าง อันเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่บรรจุอยู่ในรูปแบบของสถาปัตยกรรมภาคกลาง เนื่องจากช่างผู้สร้างเป็นพระภิกษุชาวเวียงจันทน์ อาจเพราะความคุ้นเคยในวิธีการช่างแบบศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิมของตน แม้จะนำรูปแบบอาคารและหลังคามานาจากโบสถ์แบบภาคกลาง แต่วิธีการทำโครงสร้างหลังคาภายในยังคงใช้ระบบมั่วตั้งใหม่แบบล้านช้าง โดยการตั้งตักตาขึ้นไปรับช่อ แล้ววางแป๊ะหน้าตัดจัตุรัส ที่ปลายช่อเพลาเอียงตามผืนหลังคา ไล่ซ้อนขึ้นขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงตัวสุดท่ายที่ใช้รับอกไก่ ซึ่งไม่ใช่ระบบจันทันแบบภาคกลาง และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การทำรูปแบบหลังคาแบบพาดชายคาเลยขอบผนังรวดเดียว ไม่พาดชายคาที่หั่วเสาแล้วเว้นร่องตีแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ซึ่งลักษณะการพาดชายคารวดเดียวนี้เป็นระบบโครงสร้างของหลังคาสิมอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ส่วน หน้าตัดไม้โครงสร้างก็จะมีขนาดลดหย่อนกันลงไปตามการรับน้ำหนัก ช่อประธานชั้นล่างสุดจึงระหว่างผนัง พาดช่วงยาวสุด รับน้ำหนักมากที่สุด ก็มีขนาดใหญ่ที่ โดยขึ้นส่วนของค้ำประกอบโครงสร้างหลังคาไม้สิมวัดทุ่งศรีเมือง มีขนาดดังนี้ อกไก่ไม้ 5"x5" แป๊ะหั่วไม้ 5"x5"วางตรง แป๊ะหั่วเสา 5"x5"วางตรง กลอนไม้ 1"x3" @ 0.65 ม. ระแนงไม้ 1"x1" @ 0.13 ม. มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบ ตั้งเอกไม้ 6"x6" ตักตาไม้ 8"x8.5" 6"x7.5" และ 7"x7" ช่อเอกไม้ ขนาด 0.35 x 0.35 ม. ช่อโทไม้ 6"x9" 7"x7.5" 6.5"x7 และ 6"x7 เค้าหลังคาต่บล่าง ไม้ 5"x5" เชิงกลอนไม้ 2"x9" สะพานหน้อย ประมาณ 1"x3"

ส่วนผนังและฐานสิมก่ออิฐฉาบปูนทาสี เป็นอิฐโบราณก่อนใหญ่ขนาดกว้าง 0.26-0.275 ม. ยาว 0.13 ม. หนาประมาณ 0.06-0.075 ม. ใช้ปูนก่อและฉาบเป็นปูนขาวหมัก และขัดทับหน้าด้วยปูนดำอีกชั้นก่อนทาสี

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมสีม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

หลังคาประดับเครื่องลายองไม้แกะสลักประดับกระจกสี เลียนแบบภาคกลาง ทั้งตัว
รอยระกา ประดับโหง้(ข้อฟ้า) ไบระกา หางหงส์

วัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องดินเผาหางมนชนิดเคลือบสี ส่วนครอบทับสันหลังคา และหลบ
กระเบื้องเป็นปูนปั้นแต่งคิ้วบัวตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง

สีหน้า(หน้าบัน)จั่วประธานไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกสี รูปพระอินทร์
ประทับในบุษบกเครื่องยอดเหนือช้างเอราวัณ แวดล้อมด้วยลายก้านขด ซึ่งสีหน้ารูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณนี้
เป็นรูปแบบของสีหน้าที่นิยมมากในภาคอีสานและประเทศลาว (ทั้งนี้จากคำบอกกล่าวของพระอาจารย์จันดี พระ
เลขาฯประจำวัด ว่ารูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นการอิงความสัมพันธ์ของกษัตริย์จากนครจำปาศักดิ์ที่เป็นผู้
ร่วมสร้างวัด ซึ่งรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณเป็นตราประจำนครจำปาศักดิ์ นั่นเอง) ส่วนตัวลวดลายประกอบ
เป็นลายกนกก้านขดช่อหางโต และได้สีหน้าประดับกระจกสีหน้ากระดานตามแบบอย่างภาคกลาง แต่ฝีมือเป็น
ของช่างท้องถิ่น

สีหน้าอุดปีกนกเป็นลายเครือเถา รูปแบบและกรรมวิธีเดียวกันกับสีหน้าจั่วประธาน
สะพานหนุ้ไม้วางบนเชิงกลอนไม้ เป็นระเบียบเดียวกับสถาปัตยกรรมภาคกลาง
ฝ้าไชราเป็นไม้กลอนตีขีด

ภาพที่ 4-183 โหง้แบบภาคกลาง

สิมวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพที่ 4-185 หางหงส์แบบภาคกลาง

ภาพที่ 4-186 สีหน้าอุดปีกนกลายเครือเถา

(บน)ภาพที่ 4-184
สีหน้า(หน้าบัน)จั่ว
ไม้แกะสลักประดับ
กระจกสีรูปพระอินทร์
ทรงช้างเอราวัณ อิงถึง
เจ้านายเมืองจำปา
ศักดิ์ ผู้ร่วมสร้างวัด

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังลิมก่ออิฐฉาบปูนขาวหมัก ชัดด้วยปูนดำทับหน้า ผนังภายนอกก่อเป็นแนวเสา และแนวซุ้มประตูย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนซุ้มหน้าต่างย่อมุมไม้แปดตามแบบศิลปะภาคกลาง

การประดับซุ้มผนังไม้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นที่ทำให้ลิมหลังนี้แสดงเอกลักษณ์ดั้งเดิมตามรูปแบบศิลปะล้านช้างไว้ จากตัวการประดับซุ้มผนังเอง เป็นไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจกสี ลวดลายพฤกษชาติดอกพุดตานอิทธิพลภาคกลาง ส่วนโค้งซุ้มผนังซึ่งทางล้านช้างใช้ลายลูกขนาน ส่วนนี้ปรับเป็นลายประจำยามแทน และใช้ใบระกาแทนใบวันแล่นวิงจบขอบเส้นโค้ง แต่ลักษณะฝีมือเป็นแบบช่างท้องถิ่นอีสาน ทำให้เห็นการผสมผสานระหว่างอิทธิพลศิลปะล้านช้าง และภาคกลางประสานกันอย่างกลมกลืน โดยผ่านทางช่างท้องถิ่นเป็นผู้สร้างสรรค์เกิดความงดงาม ได้รสชาติที่แปลกใหม่

เสาก่ออิฐฉาบปูนขนาด 0.82 x 0.82 ม. ปั้นปูนบัวหัวเสารูปแบบศิลปะผสมผสานระหว่างศิลปะล้านช้างและศิลปะภาคกลาง ทรวดทรงของบัวปลายเสาเป็นบัววงกลทรงสูง สะบัดปลายแหลมแบบศิลปะลาว และเสามีการย่อมุม เป็นระเบียบแบบภาคกลาง แต่ส่วนกรวยเชิงที่บัวคว่ำเสานั้นเป็นรูปแบบศิลปะล้านช้าง ฝีมือสกุลช่างท้องถิ่น

คันทวยไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจกสี รูปทรงนาคแบบที่รับอิทธิพลจากศิลปะภาคกลาง ลำตัวเป็นเกล็ดนาค แต่ช่างท้องถิ่นสร้างสรรค์ปรับหัวนาคเป็นเทพพนม อย่างสวยงาม ลงตัว

ซุ้มประตูปูนปั้นประดับกระจก ทรงยอดปราสาทซ้อนชั้น ประดับซุ้มบันแถลง และกระจังตาอ้อยแบบภาคกลาง ส่วนเสาและฐานสิงห์ย่อมุมบัวแบบภาคกลาง แต่ลวดลายปูนปั้นประดับเสาซุ้มรูปกำนหด และลวดลายที่ฐานสิงห์ เป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่รับอิทธิพลจากล้านช้าง สวยงาม คล้ายการปั้นลายประดับที่วัดศรีสะเกษเมืองเวียงจันทน์ บานประตูไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจกรูปกำนหดเครือเถาและสรรพสัตว์พวงนกอิทธิพลศิลปะล้านช้าง

ส่วนซุ้มหน้าต่างปูนปั้นประดับกระจก รูปแบบเป็นทรงบันแถลง 2 ชั้น แบบภาคกลาง แต่การประดับลวดลายต่างๆ ก็เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ตัวบานลวดรักปิดทอง ทำให้เห็นการผสมผสานระหว่างศิลปะทั้งสองสาย

ราวระเบียงตั้งอยู่เหนือฐานแอวขัน ก่ออิฐเป็นบัวหลังเจียดแต่ทำที่บันด้นคล้ายอิงกับแท่นฐานแบบที่ก่ออมดินเสาของลิมที่รับรูปแบบล้านช้าง หากมองจากด้านนอกจะเห็นเหมือนเป็นแท่นเตี้ย เพราะการก่อฐานแอวขันสูงเลยระดับพื้นลิมขึ้นมาชนกับราวระเบียง

ภาพที่ 4-187 อังผั่งลายพุดตานแบบภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-188 บัวหัวเสาทรงสูง
รูปแบบอิทธิพลผสมผสานศิลปะ
ล้านช้างและภาคกลาง

ภาพที่ 4-189 คันทวยทรงนาคนแบบ
ภาคกลาง แต่ช่างอีสานทำเป็นรูปเทพ
พนม ศิลปะท้องถิ่นผสมภาคกลาง

ภาพที่ 4-190 ชุ่มประตวยอดปราสาท
ซ้อนชั้นแบบภาคกลาง แต่ฝีมือการปั้น
ลวดลายแบบอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-191 บานประตูไม้แกะลายก้านขด และ
ลายที่อกเลา ฝีมือช่างท้องถิ่น รับอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-192 ลายปูนปั้นที่ฐานซุ้มประตู ฝีมือการปั้น
ลักษณะคล้ายกับที่วัดศรีสะเกษ เวียงจันทน์

ภาพที่ 4-193 ซุ้มหน้าต่างทรงบันแถลงสองชั้น
แบบอิทธิพลจากภาคกลาง แต่ตัวลวดลายเป็น
แบบอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-194 บานหน้าต่างไม้ลงรักปิดทอง

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้วศิลปะจากภาคกลางแต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น บ้านไต่กออสิฐ ทำพื้นเชื่อมกับพื้นมุขหน้าประตูเบื้องดินเผา

ส่วนนักบันไดทางขึ้นด้านหน้าเดิมนั้นเป็นปูนปั้นรูปจระเข้โดยฝีมือช่างท้องถิ่นหรือช่างลาว จะเข้ปูนปั้นที่สิมวัดทุ่งศรีเมืองนี้ น่าจะเป็นต้นแบบให้กับที่สิมวัดแจ้ง เพราะลักษณะนั้นเหมือนกันอย่างมาก เรียกว่าถอดแบบกันไปเลยก็ว่าได้ จะเข้นี้เป็นฝีมือการสร้างสรรค์โดยช่างพื้นถิ่นที่ดงามแบบเฉพาะตัว แต่ภายหลังมีการปั้นพญานาคศิลปะแบบภาคกลางวางขึ้นบนจระเข้อีกทีหนึ่ง ทำให้สูญเสียคุณค่าทางงานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่นไป

ภาพที่ 4-195 ฐานสิงห์แบบภาคกลาง สัดส่วน ผิดแปลกไปบ้าง เพราะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-196 จะเข้ปูนปั้นที่นักบันไดแบบ ฝีมือช่างท้องถิ่น อันทรงคุณค่า โดดเด่นจากภาคกลางมาข่มทับในภายหลัง

องค์ประกอบภายในสิม

ภายในสิมประดิษฐานพระพุทธรูปนวลโลหะปางมารวิชัย ศิลปะอินเดียตอนใต้ เป็นพระประธานอันเก่าแก่ของเมืองอุบลฯ ตั้งแต่มีการสร้างสิม ขนาดหน้าตัก 0.89 ม. สูง 1.55 ม.(เดิมปิดทองไว้จึงเข้าใจว่าเป็นพระก่ออิฐ ในปีพ.ศ. 2547 มีการบูรณะชุดทองเก่าออกทำให้เห็นว่าแท้จริงเป็นพระนวลโลหะ ซึ่งประกอบด้วย เงิน ทอง ตะกั่ว ทองเหลือง ทองแดง ฯ) และประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่จำลองจากวัดสระเกศฯ กรุงเทพฯ

ฐานพระประธานตั้งชิดติดผนัง ส่วนที่รับพระประธานย่อเป็นกระเปาะเด่น ปั้นเป็นฐานแฉวง ลวดลายประดับแบบภาคกลาง แต่ฝีมือช่างอีสาน ทำให้เกิดการผสมผสานที่สวยงาม ทรงคุณค่า พระบริวารองค์เล็ก ตั้งอยู่ที่ฐานยาวติดผนังสิม ทั้งพระนั่งและยืน เป็นหินทรายบ้าง พระปูนปั้นก็มี

ส่วนผนังเขียนสุปแต่้ม(จิตรกรรม)อันทรงคุณค่า ศิลปะอิทธิพลผสมผสานระหว่างล้านช้างและภาคกลาง สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือของญาคูขำ³² เป็นภาพพุทธประวัติตอนผจญมารและปรินิพพาน ภาพชาดก ได้แก่ ปาจิตตกุมารชาดก และมหาเวชสันดรชาดกกันต์ต่างๆ ภาพเทพชุมนุม นอกจากนี้ยังมีภาพวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมของคนพื้นถิ่นในยุคนั้น ได้แก่ ภาพความเจริญของบ้านเมือง การ

³² ไพรจรรย์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน, หน้า 39.

ประกอบอาชีพ การละเล่น พิธีกรรม การแต่งกาย ทรงผม ของชาวบ้านพื้นถิ่นอีสานและคนลาว และภาพชาวต่างชาติ ทั้งจีน ฝรั่งเศส อินเดียน ญวน ซึ่งเข้ามามีบทบาทการค้าในประเทศไทยสมัยนั้นอีกด้วย³³ โดยมีวิธีการเขียนใช้พื้น สีคราม และสีน้ำตาลแดง สีแดง ต่างจากเทคนิคการเขียนรูปแต่ภูมิภาคอีสานโดยทั่วไปที่มักจะใช้สีชาวนวลหรือสีม่วงครามเป็นสีพื้นหลัก ส่วนการแบ่งกรอบภาพแต่ละเรื่องแต่ละตอนไม่ให้สับสน จะใช้แนวกำแพงแก้ว เส้นสีเทา และทิวทัศน์รูปต้นไม้ หรือ ใจคห็นเป็นหลัก มีรายละเอียดเรื่องราว คือ

- ผนังด้านหน้า เป็นรูปถวายพระเพลิงและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โดยหมู่พระสงฆ์ ทวยเทพเทวดา กษัตริย์เจ้าบ้านผ่านเมืองทั้งหลายทั้งไทย ลาว จีน แขก ขึ้นเสด็จพระราชยานคานหามมาทับกองทหารของตน พร้อมเหล่าพุทธบริษัทจากทั่วทุกสารทิศต่างก็ร่วมใจกันมาในงานพิธี ตอนกลางเป็นภาพประชาชนต้อนรับขบวนพระเวสสันดรแห่เข้าเมือง เห็นการแต่งกายของสตรีอย่างชัดเจน ตอนหนึ่งของภาพเป็นภาพการปิดม่านของพระสงฆ์ และภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในเมืองซึ่งจำลองมาจากภาคกลาง เช่น ภาพชีวิตคนในวังและคนนอกวัง การเข้าเฝ้าเจ้าเมือง ภาพกลุ่มผู้หญิงถือเครื่องพานบูชาที่เน้นรายละเอียดทรงผมและเครื่องแต่งกายชัดเจน ภาพการละเล่นของเด็ก ชีวิตชุมชนริมท่าน้ำ การซื้อขายสินค้าริมแม่น้ำ ภาพผู้คนในเรือนแบบสถาปัตยกรรมจีน ภาพเรือสำเภาวาณิชที่เข้ามาค้าขาย ซึ่งได้แพร่เข้ามาในยุครัชกาลที่ 3 เป็นต้น

- ผนังขวาช่วงหน้า เป็นภาพพระเวสสันดรเสด็จกลับเมือง มีประชาชนให้การต้อนรับ ตั้งวงละเล่นดนตรี ขับร้อง ฟ้อนรำแสดงความยินดี ถัดมาเป็นการแสดงภาพจุดเริ่มต้นของกัณฑ์มหาชาติชาดกนี้ คือภาพเมืองพระเวสสันดร ตอนที่ชาวเมืองเข้าฟ้องพระเจ้ากรุงสัญชัยให้ขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง เนื่องจากให้ช้างปัจจัยนาเคนทร์เป็นทานแก่พราหมณ์ มีภาพประกอบเรื่อง การเกี่ยวพาราสี และการหาบเร่ขายหมูของชาวจีนแทรกอยู่

- ผนังขวาช่วงกลาง ตอนบนเป็นภาพชาวเมืองทูลขอให้พระเวสสันดรเสด็จกลับคืนพระนคร พร้อมขบวนเสด็จพระเวสสันดรแห่กลับเมือง มีทหารชายตามขบวนมากมายในชุดเครื่องแบบ และผู้หญิงที่วาดเครื่องแต่งกายชัดเจน รวมทั้งผู้คนแห่ฟ้อนรำ เป่าแคน แบบอีสานด้วยความยินดี ส่วนตอนล่างภาพเป็นเหตุการณ์ช่วงที่พระเวสสันดรพระราชทานราชรถเป็นทานแก่พราหมณ์ แล้วลงเดินพร้อมกับนางมัทรี กัญญา ชารี สุเขาวงกต ถัดมาตอนล่างเป็นภาพประกอบรูปเกวียนชาวบ้าน และภาพชุก พราหมณ์เฒ่าผู้เป็นที่รังเกียจ โคนนายพรานไถ่ยิง โคนสุนัขกัดผ้าผ่อนหลุดรูดเป็นทีอุจาด พร้อมทั้งภาพชุกกบอบอุตฤาษีชี้ทางไปเขาวงกต

- ผนังขวาช่วงหลัง เป็นเรื่องราวช่วงที่ชุกเข้ามาเจออาศรมของพระเวสสันดร แล้วเข้ามาทูลขอกัญญา ชาลี จากพระเวสสันดร ระหว่างที่นางมัทรีไปตักน้ำหาผลไม้ป่า แล้วพบเทวดาแปลงเป็นเสื่อมีภาพพระเวสสันดรตามกัญญา ชาลี ซึ่งหนีไปยังบึงบัวแล้วถอยลงเดินลงเพราะไม่อยากไปกับชุก ทำยสุตพระเวสสันดรก็ประทานกัญญา ชาลีแก่ชุก อันถือเป็นทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ก่อนที่ท่านจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในภาพมีการแสดงความทุกข์ยากของกัญญา ชาลีที่ต้องเดินทางไปกับชุก เมื่อชุกจับหลับบนต้นไม้ มีเทพธิดามาให้นมสองกุมาร

- ภาพในบานแฉะด้านขวานี้ เป็นภาพชุก เช่น ชุกเดินป่า โคนพรานยิงลิงและชุก ชาวเมืองไล่ชุก ชุกกับฝูงควาย และชุกที่องแตกตาย ชาวเมืองแสดงความยินดี เป็นต้น

³³ พระเทพกิตติมุนี และคนอื่นๆ. วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, หน้า 7-8.

- ผนังด้านหลัง เป็นพุทธประวัติรูปมารผจญ มีพญามารขี่ช้างยกพลมาร มาประจัญ แม่ธรณีจึงผุดขึ้นจากพื้นดินบิดน้ำจากมวยผมท่วมหม่อมมาร

- ผนังซ้ายช่วงหน้า เป็นภาพขบวนพระเวสสันดรแห่เข้าเมือง(ตัวเราว่า น่าจะเป็นภาพขบวนเสด็จของเจ้าชายสิทธัตถะออกจากประตูเมือง มีขบวนทหารราบและทหารม้าตามเสด็จ เพื่อ เยี่ยมชมความเป็นอยู่ของราษฎร) ซึ่งแสดงด้วยภาพวิถีชีวิตและการทำมาหากินของผู้คน เช่น ภาพการนอนหลับ พักผ่อนในศาลา ภรรยาถนอมเลี้ยงประณีตสามี แม่ให้นมลูก เจ้าบ้านต้อนรับแขก ภาพการค้าข้าว ฝ่าฝืน การละเล่นชนแพะของเด็กๆ ภาพนายพรานล่าสัตว์ ภาพควาญช้างดูแลโขลงช้าง(ภาพโขลงช้างนี้เขียนแบบเมือง หลวงภาคกลาง คือการใส่สีพื้นและบรรยายภาคต้นไม้ ไร่นา หินรอบๆ) ส่วนถัดมาเป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จ ประพาสอุทยาน พบนิมิต 4 ประการที่ทำให้ตัดสินใจออกบวช ได้แก่ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช

- ผนังซ้ายช่วงกลาง เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ประทับเหนือพระแท่น ข้างพระวรกายเป็นพระนางพิมพาและราหุลน้อยนอนหลับ พระองค์ทรงตื่น ทอดพระเนตร เห็นเหล่านางสนมนอนเกลือกกิ้งด้วยอากัปกิริยาน่าสังเวช จึงตัดสินใจออกผนวช โดยมีม้ากัณฐะกะ ยืนรออยู่ที่ ชุ่มประตูเมือง ถัดไปเป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช ทรงม้ากัณฐะกะ ร่ายล้อมด้วยเทวดาสรรเสริญ มี พญามารมาห้ามมิให้บวช ช่วงล่างเป็นฉากที่พระองค์ทรงตัดพระโมฬีด้วยพระขรรค์ ณ ชายป่าริมฝั่งแม่น้ำอนิมา และพระอินทร์ลงมาอัญเชิญพระโมฬีไปประดิษฐานในพระธาตุจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ ผนังส่วนล่างแวดล้อม ด้วยภาพผู้คนนั่งสนทนาในศาลา ภาพการละเล่นเครื่องดนตรีไทย ภาพการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวในบ้านเรือน ภาพการทำมาหากินของผู้คน จับปูปลาในแม่น้ำ ภาพอาแป๊ะพายเรือขายสุรา เป็นต้น ส่วนในช่องบานแผ่นข้าง หน้าที่ต่างเป็นภาพต้นมัทฉะผลในป่าหิมพานต์

- ผนังซ้ายช่วงหลัง เป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จประทับแสดงพระธรรม เทศนา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โปรดพระอินทร์และเหล่าเทวดา มีพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่บนยอดดาวดึงส์ ถัดมาเป็นพระธาตุจุฬามณีและรูปสิริมหายาเทพบุตร

- ภาพเทพชุมนุมใช้เป็นกรอบภาพวัดช่วงบนของแนวผนังด้านข้าง โดยหัน พักตร์เทพพนมไปหาพระประธาน

ภายหลังมีการเสริมเสาไม้ภายในเพื่อการประดับตกแต่งและช่วยรับช้อกลางอาคาร บูรณะสมัยพระครูวิโรจน์รัตโนบล มีการเขียนสลับแต้มประดับเป็นลวดลายบัวหัวเสา เริงกรวยตีนเสา ลายเทพ พนม ลายหน้ากาล และลายพรรณพฤกษาต่างๆ โดยมีพระครูวิโรจน์ฯ

ประตู-หน้าต่างภายในเป็นบานไม้เรียบทาสี ไม่ตกแต่ง กรอบบานแผ่น มีการเขียน สลับแต้ม(จิตรกรรม) ส่วนนี้ด้วย

พื้นภายในห้องสังฆกรรมปูกระเบื้องดินขัด 6"x6"

ผ้าห้องสังฆกรรมเป็นไม้ตีขัด ขนาด 1 1/2"x17" ทาสี ประดับลายส่วนชื่อเป็นลาย ก้านแย่ง

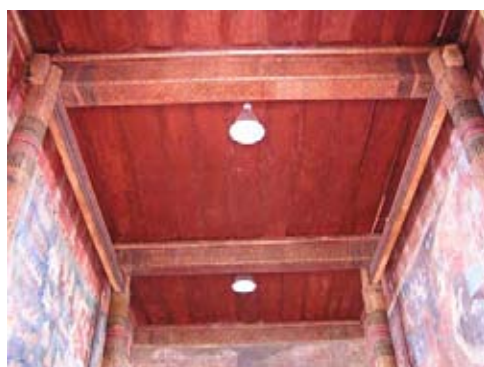
ภาพที่ 4-197 ภายในสิมวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งฐานพระประธานชิดด้านหลัง

ภาพที่ 4-198 พระประธานนวลโลหะปางมารวิชัย ศิลปะอินเดียตอนใต้

ภาพที่ 4-199 ฐานพระประธานปูนปั้น ศิลปะลายแบบภาคกลาง แต่ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-200 ฝ้าไม้ติดชิด ภายหลังตั้งเสาขึ้นไป ช่วยรับช้อ ตัวช้อประดับลายก้านแย่ง

ภาพที่ 4-201 บานหน้าต่างไม้เรียบ ทำเป็นบานแฝด ผังเขียนรูปแต้ม

ภาพที่ 4-202 และ 4-203 สูปแต้มที่เสามา รูปกนิรีประกอบลายเครือเถา
ดอกพุดตาน และลายเทพพนมศิลป์ ศิลปะผสมภาคกลาง
โดยฝีมือพระครูวิโรจน์รัตโนบล พระผู้ชำนาญการศิลปสถาปัตยกรรมประจำเมืองอุบลฯ

ภาพที่ 4-204 สูปแต้มฉากหลังพระประธาน รูป
พระพุทธเจ้าผจญมาร

ภาพที่ 4-205 สูปแต้มผนังเบื้องขวาพระประธานจากซอก
ทูลขอภัยหา ขาลี จากพระเวสสันดร

ภาพที่ 4-206 สูปแต้มผนังเบื้องขวาพระประธานช่องกลาง ภาพชาวเมืองทูลขอให้พระเวสสันดรเสด็จกลับคืนพระนคร พร้อมขบวนเสด็จพระเวสสันดรแห่กลับเมือง มีทหารชายตามขบวนมากมาย และผู้หญิงที่วาดเครื่องแต่งกายชัดเจน รวมทั้งผู้คนแห่พอรำ เปาแคน แบบอีสานด้วยความยินดี ศิลปะการเขียนแบบระบบจิตรกรรมทางภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ทรงคุณค่า

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

สิมหลังนี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบ 2 ชั้น ชั้นในยกระดับสูงกว่าชั้นนอก ไม่พบใบเสมา มีเพียงการทำเสาเม็ดเป็นรูปบัวใหญ่ทรงกลมย่อมุม ฝีมือช่างท้องถิ่น คล้ายเสาหัวบัวที่ปรากฏในศาสนาคารหลายแห่งเมืองลาว อาจใช้เสาเม็ดนี้จนถึงขอบเขตสิมา ซึ่งการใช้กำแพงแก้วเป็นธรรมเนียมทางเมืองหลวง ทางภาคอีสานไม่นิยม แต่ที่นี่ได้นำมาผสมผสานประกอบด้วยสิงห์อมค้ำด้านหน้าช่องประตูทางเข้าที่แปลกกว่าที่อื่นคือ ตัวสิงห์หันหน้าเข้าสิม ไม่ได้หันออกอย่างศาสนาคารที่พบกันทั่วไป ส่วนพื้นลานปูกระเบื้องซีเมนต์

ภาพที่ 4-207 ปูนปั้นประดับที่ช่องประตู กำแพงแก้วชั้นใน รูปสิงห์อมค้ำหน้าสิม

ภาพที่ 4-208 เสาปูนปั้น หัวบัวตูม
ขนาดใหญ่ ที่มุมกำแพงแก้วชั้นนอก
ฝีมือช่างท้องถิ่น ทำในภายหลัง

ภาพที่ 4-209 เสาปูนปั้น หัวบัวตูมขนาดใหญ่ ที่มุมกำแพงแก้วชั้นใน
ฝีมือช่างท้องถิ่น ที่ทำมาแต่เดิมตั้งแต่สร้างสิม ทรวดทรงเอกลักษณ์
แปลกตา น่าจะหมายรวมถึงเป็นการกำหนดเขตเสมาในตัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.8 สิมวัดไต้ยางขึ้นก เลขที่ 105 หมู่ที่ 10 บ.ขึ้นก ต.ยางขึ้นก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-210 สิมวัดไต้ยางขึ้นก

4.8.1 ประวัติวัด

วัดไต้ยางขึ้นก ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2392 ชาวบ้านนิยมเรียกว่า "วัดไต้อัมพวัน" เขตวิสุคาม กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร เกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งชุมชน ของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไทย-ลาว จากครอบครัวไพร่พล ลูกหลานพระวอพระตา ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตงคู่มึง ห้วยแจระแม แล้วส่วนหนึ่งจะแตกออกมาอยู่ตามหมู่บ้าน ชุมชนต่างๆ และบ้านยางขึ้นกเป็นชุมชนของกลุ่มของผู้อพยพต่อมาจากบ้านลาก หนองบอ(เขตอ.เมือง จ.อุบลราชธานี ปัจจุบัน)

ในระยะแรกยึดจารีตประเพณีตามแบบกรุงศรีสัตนาคนหุต(อาณาจักรล้านช้าง) ภายในวัดประกอบด้วย อุโบสถสร้างใหม่ กว้าง 6 เมตร ยาว 15 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2530 ศาลาการเปรียญ กว้าง 13 เมตร ยาว 20 เมตร สร้างใหม่ กำลังก่อสร้าง กุฏิสงฆ์ จำนวน 3 หลัง อาคารไม้ 1 หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ 2 หลัง และศาลาบำเพ็ญบุญ 1 หลัง ศิลปวัตถุที่สำคัญ คือ พระประธาน 1 องค์ พระพุทธรูปยืน 2 องค์ พระพุทธรูปแกะสลักหิน 10 องค์

สภาพภายในบริเวณวัดปัจจุบันร่มครึ้มด้วยต้นไม้ใหญ่น้อย มีลานดินลานหญ้า เปิดโล่งรับกับผืนนา ดูสงบร่มเย็นสมกับเป็นวัดแถบชนบทภาคอีสาน

ปัจจุบันวัดยางขึ้นกปกครองโดย พระครูปะทีปธรรมกุล เจ้าอาวาสรูปที่ 8 ได้รับแต่งตั้งเมื่อ พ.ศ. 2523 มีพระสงฆ์จำพรรษา 5 รูป

4.8.2 ผังวัดกับชุมชน

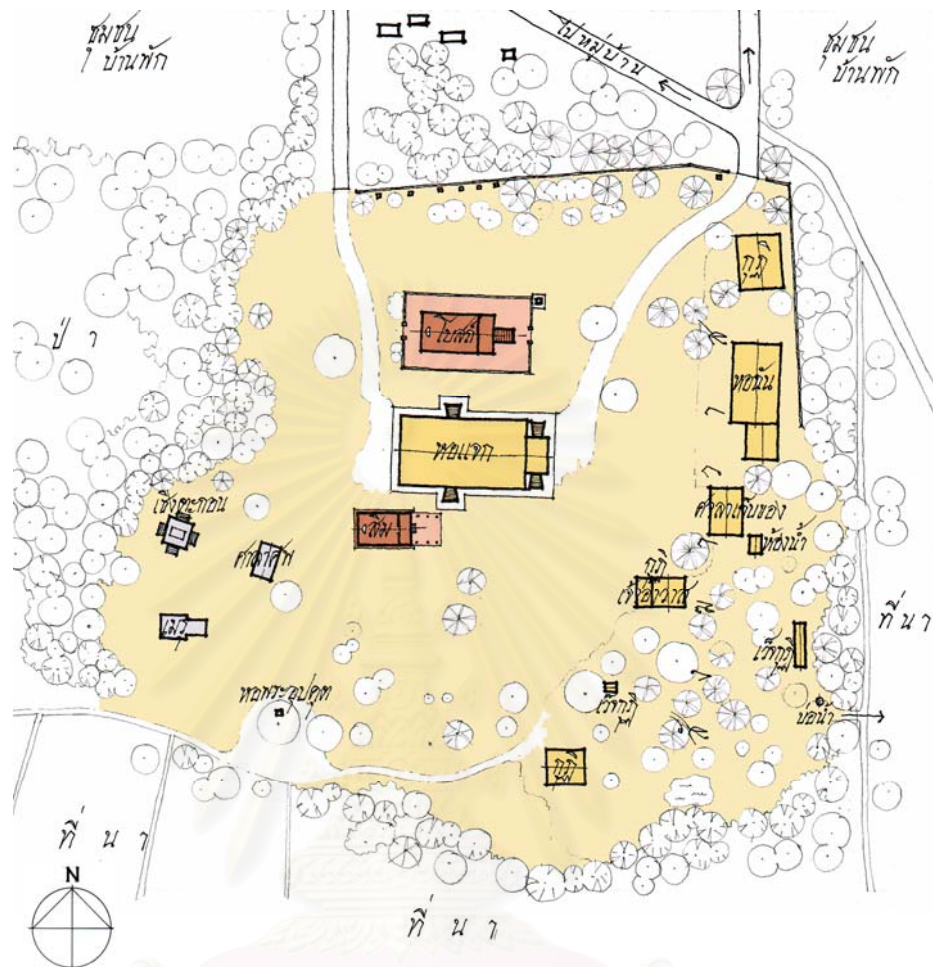

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-45 ผังบ้านไต้ยางซึก แสดงตำแหน่งวัดไต้ยางซึก

สืบจากประวัติการตั้งบ้าน พบว่า บ้านยางซึก เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นพร้อมกับเมืองอุบลราชธานี จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าสืบต่อกันมา ว่าครอบครัวไพร่พลลูกหลานพระวอพระตา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตั้งอยู่ฝั่ง ห้วยแจะระแม ส่วนหนึ่งจะแตกออกมาอยู่ตามหมู่บ้าน ชุมชนต่างๆ และบ้านยางซึกเป็นชุมชนที่อพยพต่อมาจากบ้านลาก หนองบอ(อ.เมือง) เดิมมาตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณตรงข้ามป่าช้าปัจจุบัน (บริเวณห้วยวังในทางทิศตะวันออก) ซึ่งคนสูงอายุจะเห็นร่องรอยของวัดเก่า และที่ห้วยวังในจะมีลิมน้ำตั้งอยู่ ต่อมาประมาณ 60-70 ปี เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกว่า“บ้านเดือด” จึงได้อพยพมาตั้งบ้านเรือน ณ หมู่บ้านปัจจุบัน ประมาณ พ.ศ.2392 โดยมาเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหมู่ที่ 10 ปัจจุบัน และอีกกลุ่มจะอยู่บริเวณใกล้หนองหว้า คือหมู่ที่ 1 เรียกกันเองว่า คุ้มหนองหว้า ต่อมาบ้านเมืองเจริญขึ้น จึงเคลื่อนย้ายมาใกล้ถนนหลวง(ถนนแจ้งสนิท) และโรงเรียน

โดยมีการตั้งวัดไต้ยางซึกขึ้นทางทิศใต้ของบ้าน บริเวณชายบ้านอันเจียบสังัด ติดกับทุ่งนา ต่อมามีการตั้งวัดด้านทิศเหนือของบ้าน จึงตั้งชื่อว่า วัดเหนือบ้านยางซึก และปัจจุบันมีการตั้งวัดป่าหนองสองพี่น้องถัดออกไปจากหมู่บ้าน ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นวัดประจำบ้านยางซึก แต่แบ่งส่วนกันใช้แต่ละคุ้มบ้าน นั่นเอง

4.8.3 ผังบริเวณวัด

ภาพลายเส้นที่ 4-46 ผังบริเวณวัดได้ยงขึ้นก

ลักษณะทางกายภาพ ของผังวัด ปัจจุบัน มีเนื้อที่ 8 ไร่ 40 ตารางวา ทิศเหนือ เชื่อมกับทางเข้าหมู่บ้าน ทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นที่นาของชาวบ้าน ทิศตะวันตกเป็นป่าละเมาะ ป่าไผ่ ผังวัดมีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู แต่เนื่องจากขอบเขตของวัดถูกกำหนดด้วยแนวเขตของป่า ทุ่งด้านทิศตะวันตก และที่นาด้านทิศตะวันออกและใต้ ทำให้ขอบเขตเป็นรูปหยักตามเขตป่าและที่นา ทางเข้าหลักของวัดและทางเข้ารองของวัดอยู่ทางด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมต่อมาจากถนนของหมู่บ้าน เชื่อมโยงเข้าสู่หอแจกใจกลางของวัด ส่วนด้านข้างหอแจกขนานด้วยโบสถ์ใหม่และสิมเก่า

ส่วนพุทธาวาส ประกอบด้วย โบสถ์ สิมเก่า และหอแจก ที่ตั้งอยู่บริเวณกลางวัด สามารถเข้าถึงได้โดยง่ายจากด้านหน้าวัด ส่วนพุทธาวาสใจกลางวัดตั้งอยู่บนเนิน แล้วค่อยลาดเฉียงลงทางทิศใต้

ส่วนเขตสังฆาวาส ประกอบด้วยหมู่กุฏิและหอนอน จะอยู่บริเวณด้านข้างของวัดทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นป่าไผ่ เสมือนเป็นแนวรั้วธรรมชาติกั้นอาณาเขตวัดกับที่นาชาวบ้าน เพื่อความสงบร่มรื่น (ส่วนสังฆาวาสเดิมของวัด ปลูกเป็นกุฏิหลังเดียว อยู่รวมกัน ตั้งอยู่ด้านหลังหอแจก ต่อมาย้ายมาอยู่ทางทิศใต้ และทิศเหนือ จนกระทั่งปัจจุบัน มาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก

และส่วนสาธารณะประโยชน์อันได้แก่ เเมรุและศาลาศพอยู่บริเวณมุมหลังวัดทิศตะวันตกเฉียงใต้

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัดปัจจุบัน สิมเก่าวัดไต้ยางขึ้นก ฤกษ์ตั้งร่าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว พระสงฆ์ทำสังฆกรรม และทำวัตรตามวันปกติในโบสถ์ใหม่ หากเป็นวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วัตถุประสงค์มาบูชา หรือ วันที่มีงานบุญ จะทำวัตรในหอแจก

หอแจก เป็นอาคารที่ใช้ประกอบงานบุญตามอิตติสิบสองของชาวบ้าน มีพื้นที่กว้างขวางรองรับ คนจำนวนมากได้ ไม่ว่าจะเป็งานบุญเฉพาะเขต ญาติโยมมาฟังเทศน์มหาชาติ งานบุญวันมาฆบูชา บุญเข้าพรรษา ญาติโยมก็มาจำศีล 8 ค่ำ 15 ค่ำ นอกในหอแจก 1 คืบ งานบุญออกพรรษา หรือบุญประจำปีอื่น ๆ ก็ล้วนใช้หอแจกเป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรม รวมทั้งการถวายภัตตาหารที่หอฉันในวันธรรมดา หากเป็นวันพระ หรือวันบุญสำคัญที่มีผู้คนมาร่วมกันมากก็จะมีการทำบุญ ถวายภัตตาหารในหอแจก ร่วมกันฟังเทศน์ ฟังธรรม ตามธรรมเนียมของชาวพุทธในภาคอีสาน

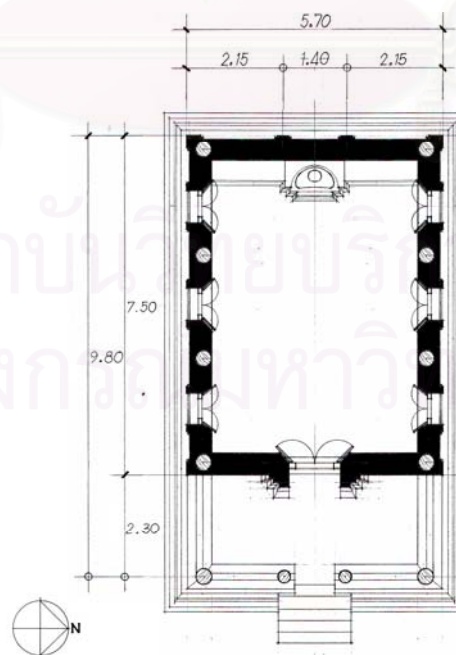
4.8.4 สิมเก่าวัดไต้ยางขึ้นก

สิมเก่าวัดไต้ยางมีสร้างขึ้นในปีใด ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัด แต่เมื่อพิจารณาจากประวัติการตั้งวัดในปี พ.ศ. 2392 ก็สันนิษฐานได้ว่า สิมเก่าหลังนี้สร้างขึ้นประมาณยุคปลายรัชกาลที่ 3 - ต้นรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นสิมที่มีมุขหน้า หลังคาจั่วทรงสูงเป็นเครื่องไม้ มุงสังกะสี ส่วนผนังและฐานก่ออิฐฉาบปูน ผนังด้านนอกทางทิศเหนือเขียนรูปแต้มแบบจิตรกรรมภาคกลาง แต่ลบเลือนไปมาก การประดับตกแต่งทางสถาปัตยกรรมใช้องค์ประกอบตามแบบอย่างศิลปะภาคกลาง แต่ฝีมือช่างท้องถิ่น

ปัจจุบัน สิมวัดไต้ยางขึ้นกถูกทิ้งร้าง ขาดการเหลียวแล เคยถูกไฟไหม้ด้านท้ายสิม ปีพ.ศ.2521 มีการต่อศาลาจั้วด้านหน้าทำเป็นหอกลอง

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-47 ผังพื้นสิมวัดไต้ยางขึ้นก

สิมเก่าวัดไต้ยางขึ้นก่ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 5.70 x 10.00 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.00 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า เป็นอาคารสิมที่ขนาด 4 ช่องเสาศา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสังฆกรรม 3 ช่องเสาศาและส่วนมุขหน้า 1 ช่องเสาศา ส่วนมุขหน้านั้นตั้งเสาไม้กลม เป็นเสา ลอยรับหลังคา ส่วนด้านสกัดมี 3 ช่องเสาศา แบ่งเป็นช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ส่วนห้องสิมนั้น ตั้งเสาไม้รับ โครงหลังคา ก่อผนังอิฐเป็นแท่นราวระเบียบอมตีนเสา เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ภายในห้องสังฆกรรมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง ตามลักษณะนิยมของการตั้งพระ ประธานในสิมทางภาคอีสาน และมีฐานพระบริวารยาวติดตลอดแนวผนังด้านหลังสิม

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-211 รูปตั้งด้านหลังสิม

ภาพที่ 4-212 รูปตั้งด้านข้างสิม

สิมวัดไต้ยางขึ้นก่เป็นสิมที่มีมุขหน้า ยกฐานสูง หลังคาทรงจั่ว ไม่มีการซ้อนทับหลังคา เดิมมุง ด้วยกระเบื้องดินขอ ปัจจุบันมุงสังกะสี ทรงอาคารสูงชะลูด เนื่องจากหลังคาทรงสูง คล้ายสถาปัตยกรรมภาค กลาง ประดับตกแต่งหลังคาด้วยรอยระกา โหง่ หางหงส์ (ปัจจุบันชำรุดถูกเปลี่ยนใหม่เป็นไม้แป้นลมเรียบๆ) การ ประดับตกแต่งอาคารเป็นไปตามแบบภาคกลาง แต่ทำโดยช่างท้องถิ่น ช่องประตูประดับซุ้มยอดปราสาทซ้อนชั้น และหน้าต่างประดับซุ้มบันแถลง ติดคันทวยขนาด ทำให้สิมหลังนี้มีคุณค่าทางศิลปกรรม ในฐานะเป็นสิมที่มี ส่วนผสมของศิลปะภาคกลาง และศิลปะท้องถิ่นได้อย่างดี

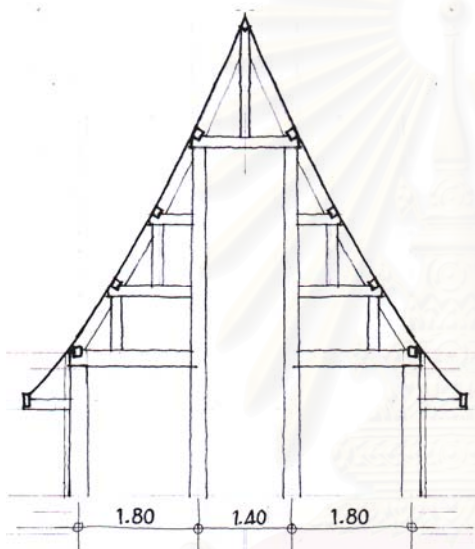
โครงสร้างและวัสดุ

สิมหลังนี้มีระบบโครงสร้างหลังคาแบบโครงมั่วตั้งใหม่ แบบมีจันทัน คล้ายกับสถาปัตยกรรม ล้านช้าง แต่จะวางแปะเฉียงเหมือนกับการวางแปะของของสถาปัตยกรรมไทย โครงมั่วตั้งใหม่ที่ตั้งดูก่ตาขึ้นไป รับชื่อแล้ววางแปะบนหลายชื่อ ซ้อนไล่ขึ้นไปจนถึงตั้งตัวบนสุดท้ายที่รับอกไก่ หน้าตัดแปะเป็นไม้จัตุรัส บากปลาย ชื่อเพื่อเป็นตัวยึดไม่ให้แปะหลุดจากปลายชื่อ เพิ่มความมั่นคง

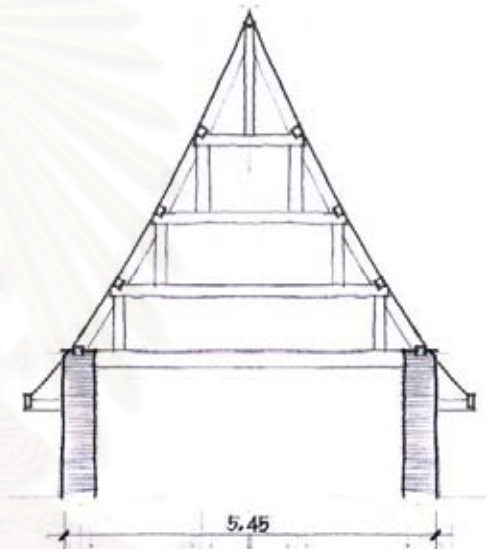
จากลักษณะเส้นกลอนของโครงหลังคา เป็นหลังคาตบเดียว แม้ทรงจะสูงชะลูด แต่ไม่พบร่องรอยของการซ้อนทับหลังคาชั้นล่างแต่อย่างใด ประกอบกับการพิจารณาโครงไม้บริเวณสีหน้า ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่า รูปแบบหลังคาเดิมเป็นหลังคาตบเดียว

รายละเอียดที่น่าสนใจอีกประการคือ การยื่นชายคาพาดยาวเลยขอบแปหัวเสา รวดเดียว โดยไม่เว้นเป็นร่องตีนผีเหมือนสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง แต่วางผืนหลังคายาวทิ้งกลอนเลยผนังไปรับกับปลายเต้า อันเป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมเมืองลาวที่ส่งอิทธิพลมายังลิมหลังนี้

สิ่งที่แปลกตาไปจากลิมหลังอื่นๆ คือ การใช้เสาไม้กลมที่มุขหน้ารับหลังคา ใช้เสาร่วมในขนาดเล็กกว่าเสาร่วมนอก ซึ่งตามปกตินิยมใช้เสาร่วมนอกขนาดเล็กกว่าเสาร่วมใน อาจเป็นเพราะช่างเห็นว่าเสาร่วมในรับน้ำหนักเพียงแค่วับบน (ซึ่งขนาดเล็ก) แต่ถัดลงมาที่เสาร่วมนอกต้องรับน้ำหนักของผืนหลังคาทั้งคู่ จึงทำให้ใช้เสาร่วมนอกขนาดใหญ่กว่าเสาร่วมใน

ภาพลายเส้นที่ 4-48 โครงสร้างหลังคามุขหน้า

ภาพลายเส้นที่ 4-49 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม

ภาพที่ 4-213 โครงสร้างหลังคาม้าตั้งใหม่ ผสมจันทัน

ภาพที่ 4-214 การบากปลายช่อเฉียงรับแปหาร

รายละเอียดโครงสร้างหลังคาไม้ลิมวัดได้ข้างขึ้นก มีดังนี้ คือ แปหารไม้ 5"x5" วางเฉียง แปหัวเสา 5"x5" วางตรง จันทันไม้ประมาณ 2"x5" ตูกตาไม้ 7"x7" ช่อเสาร่วมนอก ไม้ 8"x10" และ 7"x7" เต้าบน ไม้ 2"x5" เต้าล่าง ไม้ 2"x5"

ส่วนโครงหลังคาถ่ายน้ำหนักลงที่เสา คือ เสาร่วมในเป็นเสาไม้กลมโคนใหญ่ปลายเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางโคนเสา 0.28 ม. เสาร่วมนอกไม้กลมโคนใหญ่ปลายเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางโคนเสา 0.35 ม.

ส่วนผนังก่ออิฐฉาบปูน ผนังภายในห้องสังกรรม มีการฝังเสาแกนไม้ช่วยรับโครงสร้างหลังคา ส่วนฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัว พื้นเป็นพื้นซีเมนต์

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมลิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

จั่วเป็นลมไม้แบบเรียบ (เดิมเป็นรอยระกา ประดับยอดโห่งและหางหงส์ไม้แกะสลัก ฝีมือช่างท้องถิ่น)

วัสดุเดิมเป็นกระเบื้องดินขอ ปัจจุบันเป็นสังกะสี ครอบสันกระเบื้องเป็นไม้ สีหน้า(หน้าบัน)เป็นไม้ตีขีดเรียบ ไม่มีการประดับลวดลาย จั่วบนเป็นไม้ตีทางตั้ง ส่วนสีหน้าสุดที่เหลือเป็นไม้ตีทางนอน พบการประดับเพียงบัวหัวเสาติดตามันแกะแบบศิลปะท้องถิ่น และชุดกระจิงหน้ากระดานฐานพระ แบบอิทธิพลภาคกลางแต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-215 และ 4-216 บัวหัวเสาไม้แกะทรงผอมสูง และกาประดับกระจิงหน้ากระดานแบบภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-217 ใบริกาและหางหงส์ไม้แกะรูปตัวนาค ศิลปะอีสาน

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังลิมก่ออิฐฉาบปูนเรียบ เป็นอิฐก้อนใหญ่แบบอิฐโบราณ ส่วนมุมห้องสังกรรม 4 มุมก่ออิฐยอมุมเป็นบัวแปด แปะนูนจากผนังเหมือนเป็นเสามุม ผนังภายนอกทางทิศเหนือด้านเดียวเขียนชูปแต้มแบบศิลปะภาคกลาง แต่ลบเลือนไปมาก เรื่องรามเกียรติ์ วิถีชีวิตชาวบ้านจากเกี่ยวพาราตี เป็นต้น

ยังฝังประดับอยู่ทั้งส่วนเสาร่วมในและเสาร่วมนอก เป็นไม้แกะสลัก ฝีมือช่างท้องถิ่นที่มีความปราณีต งดงามและมีคุณค่าสูง ตัวลายมีการผสมผสานศิลปะภาคกลางกับศิลปะลาว ใช้ลายส่วนขอบโค้งเป็นลูกชะนากและลายคล้ายใบวันแล่นเล็กๆแบบอิทธิพลลาว ส่วนช่องที่ย้อยเป็นซั้งผึ้งตรงกลางคล้ายผสมลายจากภาคกลาง ส่วนปลายยังฝังแกะเป็นตัวนาคแบบนาคพื้นบ้านบริสุทธี ฝีมือช่างอีสาน

บัวหัวเสาไม้กลมแบบอิทธิพลภาคกลางผสมล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น ทำคล้ายบัวจงกลทรงสูงแบบภาคกลาง แต่คล้ายบัวคว่ำที่เป็นลายอีสานที่พัฒนาโดยช่างท้องถิ่น ทำเป็นบัวยาวคล้ายกรวยเชิง

คันทวยนาคอิทธิพลภาคกลาง ลวดลายผสมผสานจากภาคกลาง แต่มีการออกแบบลำตัวนาคแต่หัวเป็นเทพพนม ใช้ลายลูกขนานแบบศิลปะลาว แต่ปลายหางเป็นกนกอย่างภาคกลาง เป็นงานสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่นอันทรงคุณค่าชิ้นหนึ่ง

ทำซุ้มประตูมีการประดับตกแต่งเต็มที่ ทำเป็นซุ้มโขงแบบล้านช้างทรงปราสาทซ้อนชั้น (ลดรูปตามฝีมือช่างอีสาน) ยอดบัวตูมแบบลาว แต่ผสมผสานทรงปราสาทของภาคกลางด้วยการประดับซุ้มบันแถลง ส่วนเสาและฐานสิงห์ย่อมุมบัวแบบภาคกลาง แต่ลวดลายเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่รับอิทธิพลจากล้านช้าง บานประตูประดับลายลงรักปิดทองเป็นลายก้านแย่ง ซึ่งนิยมใช้ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ส่วนซุ้มหน้าต่างเป็นทรงบันแถลง 2 ชั้น แบบภาคกลาง แต่การประดับลวดลายต่างๆ เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น บานลงรักปิดทองลายก้านแย่งอิทธิพลล้านช้าง แต่ลบเลือนไป ทำให้เห็นการผสมผสานระหว่างศิลปะทั้งสองสาย

ราวระเบียงมุขหน้า ก่ออิฐฉาบปูนที่บอมดินเผา เป็นวิธีการของสถาปัตยกรรมลาว แต่ทำเป็นบัวหลังเจียดแบบอิทธิพลภาคกลาง

ภาพที่ 4-218 และ 4-219 ซึ้งฝั่งไม้แกะสลักที่เสาร่วมใน ลวดลายแบบ

ศิลปะภาคกลางผสมผสานล้านช้าง โดยฝีมือช่างอีสาน

ภาพที่ 4-220 นาคที่ปลายซึ้งฝั่ง

ศิลปะแบบท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ 4-221 และ 4-222 บัวหัวเสาไม้แกะและปูนปั้น ทำลือกันมา ศิลปะผสมผสาน ใช้บัววงกลจากภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-223 และ 4-224 คันทวยหางนาค หัวเป็นเทพพนมจากการสร้างสรรค์ของช่าง

ภาพที่ 4-225 4-226 และ 4-227 ชุ่มประตูยอดปราสาทแบบภาคกลางผสมผสานลักษณะชุ่มประตูโขงแบบล้านช้าง ส่วนชั้นทำแบบเรียบง่ายแบบช่างอีสาน ส่วนยอดเป็นทรงบัวตูมอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-228 และ 4-229 ชุ่มประตูปูนปั้นทำยอดชุ่มเล็กทรงบันแถลง แต่ลวดลายเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นอิทธิพลศิลปะลาว เช่น การประดับหงอนของนาคหางหงส์ ตัวบานประตูไม้และกรอบขีดหน้า ประดับลาย

ภาพที่ 4-230 ชุ่มหน้าต่างทรงบันแถลงอิทธิพลภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-231 แท่นราวระเบียง เป็นระเบียงการสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง และปั้นปูนเป็นบัวหลังเจียดตามแบบบัวภาคกลาง

ภาพที่ 4-232 สูปแต้มด้านนอกภาพเรื่องรามเกียรติ์

ภาพที่ 4-233 สูปแต้มด้านนอกสิมภาพการเกี่ยวพาราสี

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานสิมเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวแบบฐานสิงห์ทางภาคกลาง แต่ก็ยังเป็นงานปั้นจากช่างท้องถิ่น ทำให้ได้ทรวดทรงและสัดส่วนที่แปลกตา

บันไดทางขึ้นทางหน้าอาคารก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ไม่มีพนัก

ภาพที่ 4-234 ฐานสิงห์แบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ปั้นโดยช่างท้องถิ่น

องค์ประกอบภายในสิม

ภายในสิมประดิษฐานพระประธานก่ออิฐถือปูนปิดทอง ปางมารวิชัย หรือปางสะดุ้งมาร ขนาดประมาณเท่าคนจริง มีรูปแบบศิลปกรรมแบบพระอีสานได้รับอิทธิพลจากศิลปะลาว ฝีมือปั้นโดยช่างท้องถิ่น องค์พระประดิษฐานเหนือฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวเป็นฐานสิงห์ที่ได้รับอิทธิพลจากฐานชุกชีภาค

กลางโดยการขอมุม ระดับลายลงรักปิดทอง สวยงาม แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ปัจจุบันตัวลายลเลือนไปมาก ส่วนฐานพระบริวารก่อเป็นฐานสิงห์เต็มติดผนังด้านหลัง ที่เหนือส่วนฐานพระประธานยกระดับขึ้นด้วยชั้นกลีบบัวเขียนลายรดน้ำฝีมือช่างอีสาน สวยงามมาก

พระบริวารเป็นพระเล็กหลายองค์ องค์ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1 คืบ โดยมากเป็นพระหินทรายแกะสลัก

ภายในห้องสังฆกรรมเป็นแบบเรียบง่ายไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ส่วนพื้นเดิมเป็นปูนฉาบเรียบ

ประตูหน้าต่างเป็นบานไม้เรียบไม่มีการตกแต่ง ทำกรอบเป็นบานแฝดผ้าเพดานเป็นไม้ติดชิดขนาด 1 1/2"x9" เรียบไม่มีการประดับตกแต่ง

ภาพที่ 4-235 ภายในสิมวัดไต้ยางขึ้นก ประดิษฐานพระประธานติดผนังหลังสิม ภายในเรียบง่าย ไม่เน้นการตกแต่งใดๆ

ภาพที่ 4-236 และ 4-237 ฐานพระประธาน เป็นฐานสิงห์ปั้นโดยช่างท้องถิ่น ตอนบนเป็นชั้นกลีบบัวเขียนลายรดน้ำ

ภาพที่ 4-238 พระบริวารหินทรายแกะ

ภาพที่ 4-239 ฝ้าเพดานไม้ตีชิด

ภาพที่ 4-240 บานหน้าต่างเรียบ
เป็นบานแฝดละ เปิดคู่

องค์ประกอบสวนลานรอบอาคาร

สิมวางอยู่บนพื้นลานสนามหญ้าที่มีความลาดชันไม่เท่ากัน ไม่พบตำแหน่งใบเสมา คาดว่าน่าจะจมหายไปใต้นดิน เนื่องจากส่วนฐานสิมนั้นอยู่ต่ำกว่าระดับดินเดิม ซุดหน้ากระดานล่างของฐานจมหายไปใต้นดิน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.9 สิมวัดแจ้ง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 4-241 สิมวัดแจ้ง

4.9.1 ประวัติวัด

เป็นวัดคันถรฐะฝ่ายมหานิกาย สร้างประมาณ พ.ศ. 2418³⁴ โดยเจ้าราชบุตร(หนูคำ) หนึ่งในคณะอาสาสี่ผู้ปกครองเมืองอุบลฯสมัยนั้น ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างแล้วเสร็จภายหลังจากที่เจ้าราชบุตร(หนูคำ) ถึงแก่กรรมไปแล้ว เจ้าราชบุตรมีน้ำใจผ่องแผ้วเห็นแจ้งในกุศลผลบุญ จึงเรียกว่า“วัดแจ้ง” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2436 และหลังจากมีการสร้างพระประธานประจำวัดแล้วได้มีการสร้างสิมขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2455 โดยญาท่านเพ็ง(หลวงตาเพ็ง) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ญาท่านเพ็งเป็นลูกศิษย์ของญาท่านหอซึ่งเคยอยู่ที่วัดหลวงซึ่งเป็นวัดที่เจ้าคำผงเจ้าเมืองคนแรกเป็นผู้สร้าง ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าช่างที่สร้างสิมวัดแจ้ง น่าจะเป็นช่างหลวงของเมืองอุบลราชธานี³⁵

อาคารและศิลปวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ สิม ซึ่งทางกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ศาลาการเปรียญสร้าง พ.ศ.2527 พระประธานก่ออิฐถือปูนขนาดหน้าตัก 2.20 ม. สูง 3.35 ม. พระบริวารองค์เล็กจำนวน 10 องค์ และธรรมาสน์โบราณยอดบุษบก ซึ่งกรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุไว้ ส่วนหอแจกหลังเดิมเป็นอาคารไม้มุงแป้นเกล็ด ปัจจุบันพังทลายแล้วสร้างหอแจกหรือศาลาการเปรียญใหม่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในปี พ.ศ. 2527 (ในอดีตมีหมู่กุฏิไม้ทางมุมทิศใต้วัด เป็นกุฏิหมู่รวมเจ้าอาวาส สามเณร และศิษย์วัด

³⁴ วัดแจ้ง, “ประวัติวัดแจ้ง เมืองอุบลราชธานี” (อุบลราชธานี: ม.ป.ป.), ไม่มีเลขหน้า

³⁵ สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, หน่วยงานรักษาสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี, **สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี** (อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อภพเขต, 2541), หน้า 13. (อัครสำเนา)

รวมถึงรั้ววัดเดิมซึ่งเป็นเสาไม้แดงกลมปักเรียงลำสูงท่วมหัวประมาณ 2 เมตร ส่วนซุ้มประตูทางเข้าเดิมก็เป็นซุ้มโบราณเรียก"ไต่วัด"ลักษณะเหมือนไต่วัดหลวง ดังที่กล่าวมาแล้ว)

สภาพแวดล้อมภายในวัดปัจจุบันมีการสร้างอาคารสมัยใหม่เป็นอาคารคอนกรีตแทนอาคารเก่าซึ่งมักเป็นอาคารไม้ที่ได้ยุพังลง โดยเฉพาะกุฏิที่มีการสร้างเป็นจำนวนมาก ยังคงเหลือบางหลังที่เป็นอาคารไม้ เช่น กุฏิเจ้าอาวาส ต้นไม้ในวัดมีมากพอสมควร ประกอบด้วยไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว มะม่วง ตาล ขนุน หูกวาง เป็นต้น มีพระมหาบุญจันทร์ กิตติโสภณโกณ เป็นเจ้าอาวาสลำดับที่ 8 ปกครอง มีพระสงฆ์จำพรรษาจำนวน 15 รูป และเณร 16 รูป

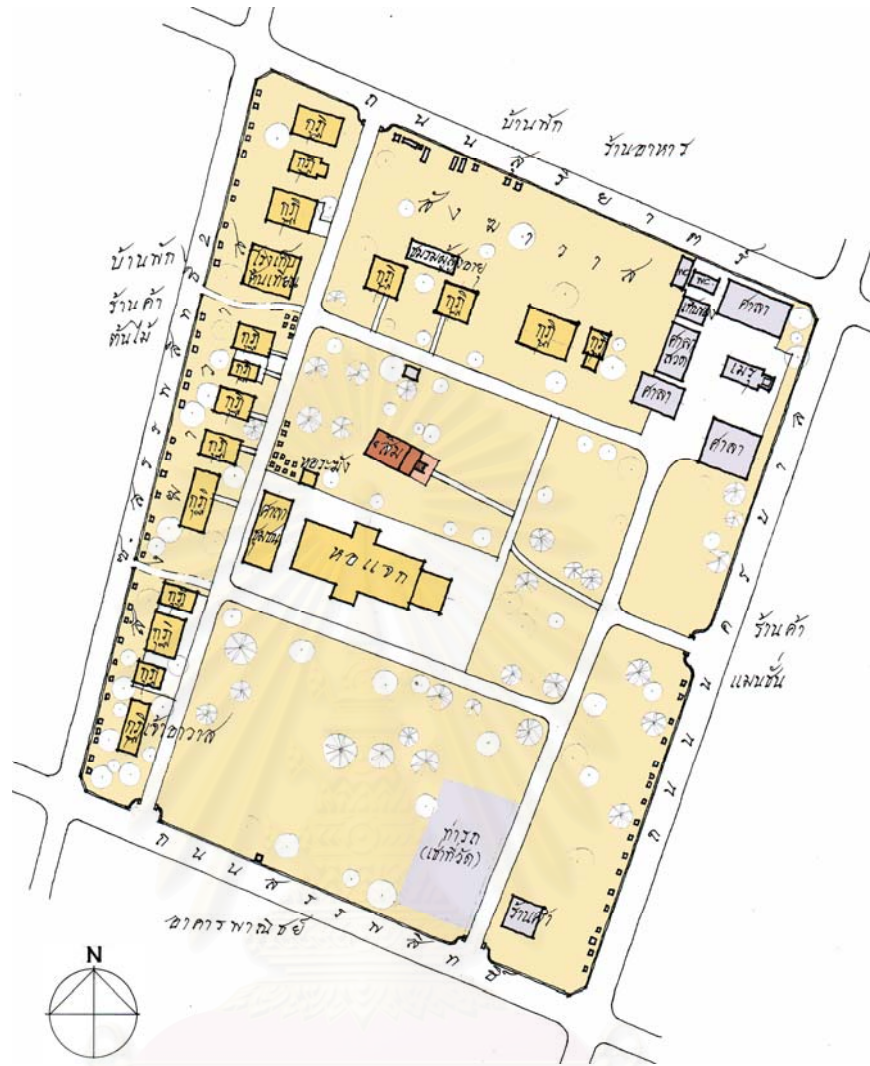
4.9.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-50 ผังที่ตั้งวัดแจ้ง ภายในเขต ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ผังที่ตั้งวัดแจ้งตั้งอยู่ในเขตใจกลางเมืองค่อนข้างมาทางทิศเหนือของเมืองเดิม (เขตคู่มือใจกลางเมืองเดิมอยู่บริเวณคู่มือวัดหลวงติดแม่น้ำมูลทางทิศใต้) ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเขตชายป่าของชุมชนสมัยอดีต ซึ่งเป็นที่สังกัดติดด้านเหนือวัดเดิมซึ่งเป็นเขตป่าช้า วัดตั้งออกมานอกขอบเมือง อาจเป็นไปได้ว่าผู้สร้างวัด เป็นบุคคลระดับชั้นปกครอง ตำแหน่ง ราชบุตร ซึ่งสร้างวัดตามโบราณราชประเพณี จึงได้เลือกทำเลในการตั้งวัดห่างออกมาจากเขตศูนย์กลางเมือง ซึ่งมีวัดหลวงเป็นศูนย์กลาง ที่สร้างโดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมือง อยู่แล้ว

4.9.3 ผังบริเวณวัด

ภาพที่ 4-51 ผังบริเวณวัดแจ้งปัจจุบัน

วัดแจ้งตั้งอยู่บนถนนสรรพสิทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี แยกเดียวกับวัดทุ่งศรีเมือง ที่ดินวัดมีเนื้อที่ 18 ไร่ 59 ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ 1942 มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จรดถนนสุริยาตร์ เป็นเขตบ้านพักอาศัยและร้านค้า
ทิศใต้	จรดถนนสรรพสิทธิ์ เป็นเขตตึกแถวร้านค้า
ทิศตะวันออก	จรดถนนนครบาล เป็นเขตร้านค้าและแมนชั่น
ทิศตะวันตก	จรดซอยสรรพสิทธิ์ 2 เป็นเขตบ้านพักอาศัยและร้านค้าต้นไม้

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดปัจจุบันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบด้วยถนนลาดยางและถนนคอนกรีตทั้ง 4 ด้าน รอบด้านเป็นบ้านพักอาศัย แมนชั่น ร้านค้า และอาคารพาณิชย์ ตามสภาวะการขยายตัวของชุมชนเมือง มีประตูทางเข้าหลักติดกับถนนสรรพสิทธิ์ซึ่งเป็นถนนเส้นหลักทางทิศใต้ 2 ช่อง ที่เหลือเป็นประตูเข้าวัดลำดับรองลงไป 2 ช่องทางทิศตะวันออกติดถนนนครบาลและทิศเหนือติดถนนสุริยาตร์ นอกจากนี้มีช่องเข้าออกวัดสำหรับคนเดินเข้าออกบริเวณส่วนสังฆาวาสด้านทิศตะวันตกอีก 2 ช่อง

ส่วนพุทธาวาสตั้งอยู่ใจกลางวัด ส่วนสังฆาวาสโอบล้อม 2 ด้านทางทิศเหนือและทิศตะวันตก เป็นรูปตัว L ส่วนหน้าวัดเป็นลานดินและต้นไม้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของวัด โดยล้อมเกาอยู่ในส่วนพุทธาวาสมี ถนนคอนกรีตล้อมรอบ ล้อมอยู่ในตำแหน่งค่อนข้างค่อนไปทางตอนเหนือเล็กน้อย หันหน้าทางทิศตะวันออก ถัดจากลิมลงมาทางทิศใต้เป็นหอแจกหรือศาลาการเปรียญสร้างใหม่หันหน้าทางตะวันออกเช่นกัน หลังหอแจกเป็นอาคารส่วน บริการหอแจก ใช้เก็บโต๊ะเก้าอี้หรือประชุมชาวบ้าน ส่วนสังฆาวาสประกอบด้วยกุฏิเจ้าอาวาสอยู่ทางมุมวัดทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนมุมวัดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือจัดสร้างเป็นส่วนฌาปนสถาน และมีลานดินทางทิศใต้ เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของวัดซึ่งปัจจุบันทางวัดเปิดให้เช่าเป็นพื้นที่ตลาดนัด และทำรถโดยสารต่างอำเภอ

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด ปัจจุบัน ลิมใช้สำหรับประกอบพิธีสังฆกรรม ได้แก่ การลงอุโบสถสวดปาติโมกข์ในวันพระ 15 ค่ำ 2 ครั้ง/เดือน และพิธีงานบวช

การทำวัตรเช้า-เย็น ของพระสงฆ์ ใช้หอแจกเป็นหลัก รวมถึงการทำบุญของชาวบ้าน ใช้หอแจก เป็นสถานที่หลัก ไม่ว่าจะเป็นทำบุญในวันธรรมดาหรือวันงานบุญใหญ่ตามฮีตสิบสอง ซึ่งงานบุญใหญ่ของวัดคือ บุญผะเหวดเดือน 4 ซึ่งมีการฟังเทศน์มหาชาติ เดิมชาวบ้านจะนอนค้างที่หอแจก แต่ปัจจุบันไม่นอนแล้ว ส่วน งานบุญอื่นๆ เช่น บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน ไม่มีการนอนที่วัด บุญกฐินสวดรับกฐินก็ทำ กันในหอแจกนี่เป็นหลัก หากเป็นวันสำคัญทางศาสนาหรือมีการทำบุญถวายภัตตาหารเช้า หรือเพลตามศรัทธา ญาติโยม ก็ทำกันในหอแจกนี้

สำหรับการฉันท์อาหารของพระสงฆ์ใช้ระเบียบการฉันท์ในกุฏิของแต่ละรูป ไม่ได้ฉันท์รวมกัน เนื่องจากวัดไม่มีหอฉันท์ ไม่มีโรงครัวให้ญาติโยมมาถวายอาหาร จึงมีลักษณะคล้ายกับวัดเมืองหลวง คือเมื่อ บิณฑบาตเสร็จจถอนเข้าก็ขึ้นกุฏิฉันท์ เว้นแต่เป็นวันพระใหญ่ 15 ค่ำ จะต้องไปรวมกันฉันท์เข้าที่หอแจก เนื่องจากจะมีญาติโยมมาทำบุญวันพระ ฟังเทศน์ รับประทานอาหาร แต่ตอนเพลก็แยกฉันท์ที่กุฏิ เช่นเดิม

ปัจจุบันพื้นที่วัดแบ่งให้เช่าด้านหน้าวัดทางมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นร้านค้า ทำรถ และเปิด เป็นตลาดนัดขายของในบางวัน ทำให้เสียทัศนียภาพและทำลายบรรยากาศบริเวณวัด

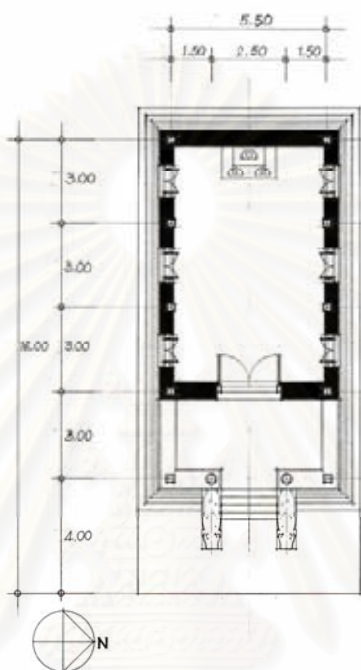
4.9.4 ลิมวัดแจ้ง

สร้างขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2455 โดยญาน่าเพ็ง(หลวงตาเพ็ง) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ญาน่าเพ็งเป็นลูกศิษย์ของญาน่าหอซึ่งเคยอยู่ที่วัดหลวงซึ่งเป็นวัดที่เจ้าคำผงเจ้าเมืองคนแรกเป็นผู้สร้าง ดังนั้นจึง สันนิษฐานว่าช่างที่สร้างลิมวัดแจ้งน่าจะเป็นช่างหลวงของเมืองอุบลราชธานี มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบ ผสมผสานระหว่างศิลปะล้านช้างที่ได้รับสืบทอดโดยช่างเมืองอุบลราชธานีผสมผสานกับศิลปะแบบภาคกลางจาก รัตนโกสินทร์

ลิมวัดแจ้งเป็นอาคารที่ได้รับการเอาใจใส่อย่างดีตลอดมา จึงยังคงสภาพสมบูรณ์มาก การอนุรักษ์ครั้งใหญ่ๆ ได้แก่ การซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงวัสดุ 3 ครั้ง คือใน พ.ศ. 2495 ได้เปลี่ยนแปลงหลังคาไม้ เป็นดินขอ และเปลี่ยนไม้บางตัวในโครงสร้างออก พ.ศ. 2513 เปลี่ยนกระเบื้องดินขอบางส่วนออกและเสริม บางส่วนเข้าไปใหม่ รวมทั้งทาสีต้นเสาและฝาผนังด้านนอกใหม่ และครั้งสุดท้ายเมื่อกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถาน ก็ได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2527 ซึ่งเป็นการบูรณะตั้งแต่พื้นจนถึงยอด โดยเปลี่ยน

วัสดุไม้บางตัวเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก เปลี่ยนกระเบื้องหลังคาและทำเพดาน และทาสีใหม่³⁶ การบูรณะครั้งนี้ มีแนวคิดที่จะอนุรักษ์สภาพเก่าของสิมไว้ให้มากที่สุดจนได้รับการยกย่องให้เป็นโบราณสถานที่มีการอนุรักษ์ยอดเยี่ยมได้รับเกียรติบัตรในงานนิทรรศการ “สถาปนิก 30” จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี³⁷ และเมื่อปลายปี พ.ศ. 2537 ทางกรมศิลปากรได้อนุมัติเงินงบประมาณบูรณะครั้งใหญ่ จนปรากฏดังปัจจุบัน³⁸

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-52 ผังบริเวณวัดแจ้งปัจจุบัน

ผังอาคารสิมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 6 x 14 ม. หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตัวอาคารเป็นสิมที่บ่งบอกอิทธิพลปูน มี 4 ช่วงเสา อาคารยกพื้นสูงประมาณ 1.00 เมตร ทำเป็นมุขหน้า ทำบันไดทางขึ้นด้านหน้า 5 ขั้น เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้าทางเดียว ด้านสกัดด้านหลังหลังก่ออิฐฉาบปูนที่ถึงส่วนหลังคา ผนังด้านข้างเจาะช่องหน้าต่างด้านละ 3 บาน ยกฐานสูงด้านหน้าเป็นบันได 5 ขั้น ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปโดยฐานพระติดกับส่วนผนังด้านหลัง ผังพื้นสิมวัดแจ้ง เป็นลักษณะผังพื้นศาสนาที่พบทั่วไปในภาคอีสาน

³⁶ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี, ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, **สถาปัตยกรรมสำคัญเมืองอุบลฯ** (ม.ป.ท., 2531), หน้า 48.

³⁷ สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี, **สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี**, หน้า 14. (อัคราเนา)

³⁸ วิโรฒ ศรีสุโร, **สวนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน ภูมิศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง)**, หน้า 37.

รูปตั้ง

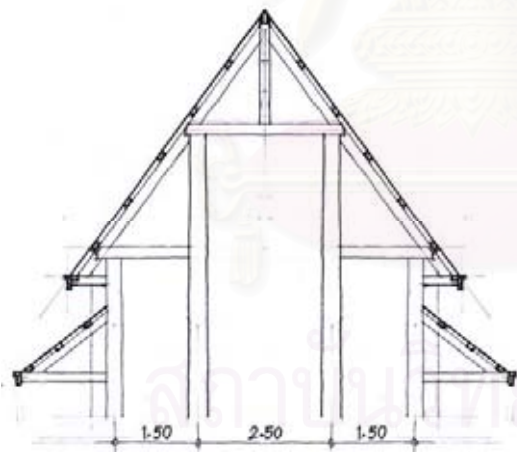
ภาพที่ 4-242 รูปตั้งด้านหน้า

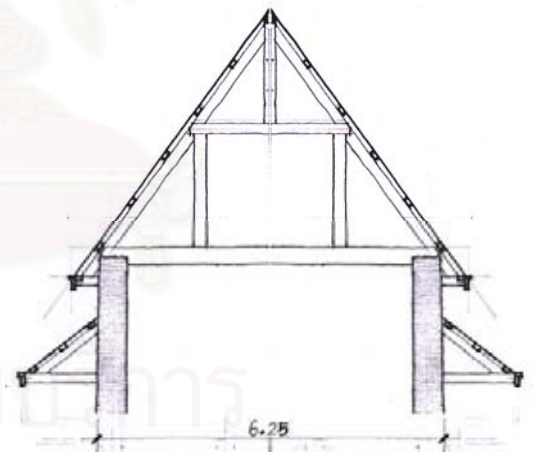
ภาพที่ 4-243 รูปตั้งด้านข้าง

สิมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทึบ เว้นช่องเสาด้านหน้าเป็นมุขทางขึ้นอาคารโดยใช้เสาไม้วางบนพนักกระเบื้องมุขหน้า เป็นเสาไม้กลม 4 ต้นสูงชูดับหลังคาทรงจั่ว 2 ตับ ไม่มีการซ้อนชั้น หลังคามุงกระเบื้องดินเผาหางมน ประดับด้วยเครื่องลายของไม้ โห้งและหางหงส์ไม้แกะสลัก ส่วนสีหน้าประดับตกแต่งด้วยไม้แกะสลักตามระเบียบแบบสถาปัตยกรรมเมืองหลวงผสมผสานฝีมือช่างท้องถิ่น มีซังฝั่งประดับมุขทางเข้าด้านหน้า ส่วนฐานอาคารก่ออิฐถือปูนผูกบัว ส่วนประตูทางเข้าด้านหน้าเป็นแบบเรียบไม่มีซุ้มเช่นเดียวกับซุ้มหน้าต่าง

โครงสร้างและวัสดุ

ภาพลายเส้นที่ 4-53 โครงสร้างหลังคามุขหน้า

ภาพลายเส้นที่ 4-54 โครงสร้างหลังคาห้องสังฆกรรม

หลังคาเป็นโครงสร้างไม้เนื้อแข็ง ระบบโครงจันทัน โดยตีบนไม้จันทันวางประกบกับซื่อบริเวณหัวเสา ยื่นปลายจันทันประกบกับเด้าที่ยื่นจากผนัง ปลายเด้ายึดกับเชิงกลอนและสะพานหนู ส่วนยอดจันทันยึดกับใบตั้งที่ตั้งขึ้นรับอกไก่ หลังจันทันวางแปะเอียงซึ่งรองรับกลอนและระแนงตามลำดับ ส่วนหลังคาตีล่างใช้โครงรูปสามเหลี่ยมโดยใช้จันทันยื่นจากผนังวางยึดปลายกับเด้าที่ยื่นออกจากผนังเช่นกัน ส่วนปลายเด้ายึดกับเชิงกลอนและสะพานหนูเช่นเดียวกับหลังคาตีบน บริเวณท้องเด้านี้ใช้เป็นส่วนยึดหัวคันทวยประดับอาคาร ซึ่งวางตั้งบนเด้าล่างที่ยื่นออกจากผนัง ฝ้าเพดานภายในห้องสิมรวมทั้งบริเวณมุขทางเข้าด้านหน้าเป็นฝ้าไม้ตีชิดตามแนวยาวของอาคาร โดยตีบริเวณขอบบนสั้นชื่อ ส่วนฝ้าไซราและฝ้าใต้ชายคาเป็นฝ้าไซรากลอนตีชิดทั้งหมด

ภาพที่ 4-244 โครงสร้างหลังคามุขหน้า ตับล่าง
ทำเป็นโครงจันทันสามเหลี่ยม ปักเข้าที่เสา
แยกเอกเทศกับโครงสร้างหลังคาจั่วบน

ภาพที่ 4-245 โครงสร้างหลังคามุขหน้า จั่วบน
พาดผืนหลังคายาวเลยขอบเสาร่วมใน
ไปทำชายคาที่เสาร่วมนอก ซึ่งแปลกตากว่าที่อื่น

รูปแบบโครงสร้างหลังคาแปลกตา จั่วบนยื่นชายคาพาดเลยผนังรวดเดียวแบบศาสนาจารย์ในประเทศลาว แต่โครงสร้างหลังคาตึบล่างปักเข้าที่ผนังเป็นเอกเทศ เป็นงานช่างอีสานท้องถิ่นที่ปรับเป็นของตนเอง โดยใช้ระบบโครงจันทันแบบภาคกลางมาประยุกต์

ระดับภายในห้องและมุขทางเข้าด้านหน้าเป็นระดับเดียวกัน

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

องค์ประกอบประดับหลังนี้เดิม ส่วนมากล้วนเป็นไม้แกะสลักประดับกระฉกสีทั้งสิ้น แต่ปัจจุบันหลุดหายไปเกือบหมดแล้ว ยังคงเหลือเพียงตัวไม้แกะสลักที่ปรากฏให้เห็น มีรายละเอียดคือ

องค์ประกอบส่วนหลังคา

หลังคา ประดับด้วย โหง(ซ้อฟ้า) รวยระกาไม้แกะสลักแบบไม่มีนาคสะดุ้ง และหางหงส์ตามระเบียบสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างพื้นถิ่นอีสาน จากการทำโหงและหางหงส์นาคหงอน สะบัดแบบอีสาน สิมมุขหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน ขอบทับสันหลังคาและหลบกระเบื้องเป็นปูนปั้นบัวแต่งคิ้ว หัวเสาไม้กลมด้านหน้าสิมติดกลีบบัวไม้แกะสลักฝีมือช่างพื้นถิ่น ส่วนสีหน้า(หน้าบัน)ประธานช่วงบนสุดเป็นไม้แกะสลักรูปช้างเอราวัณขนาดด้วยตัวคชสีห์ 2 ตัว ยืน 2 ขา หันหน้าเข้าหากัน สีหน้าตอนล่างแกะสลักรูปดาวดอกบัวอันสื่อความหมายถึงพระอาทิตย์(จั่วตราพระอาทิตย์แบบอีสาน) ทั้งสีหน้าประดับด้วยหน้ากระดานลายกระจังปักแบบภาคกลาง ซึ่งส่วนบัวหัวเสา ดาวดอกบัวและตัวกระจังนี้เป็นไม้แกะสลักขึ้นไปติดไว้ดูลอยเด่นชัดกว่าการสลักลงไปบนเนื้อไม้ สีหน้าส่วนหน้าสุดเป็นไม้แกะสลักลายพุดตาน ส่วนเหนือยังมีเป็นหน้ากระดานไม้แกะสลักลายลูกปักประจำยามก้ามปูแบบภาคกลางและลายดอกแบบศิลปะพื้นถิ่นผสมกัน ทั้งตัวกระจังรับสีหน้า ยังมี เป็นศิลปะท้องถิ่นที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาวผสมผสานกับศิลปะภาคกลาง คล้ายๆกับที่ปรากฏที่หอพระพุทธรบาท วัดทุ่งศรีเมือง เพียงแต่ช่างฝีมือที่ลือเลื่อง สร้างงานได้เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นมากกว่า

ภาพที่ 4-246 โห่ง(ช่อฟ้า) ไบระกา และหางหงส์ลิมวัดแจ้ง ศิลปะผสมภาคกลางโดยฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-247 สีหน้า(หน้าบัน)ประธานไม้
แกะสลักรูปช้างเอราวัณ และคชสีห์

ภาพที่ 4-248 สีหน้าส่วนหน้าสุด
ลายดอกพุดตาน

ภาพที่ 4-249 ดาวกลีบบัว อิงถึงดวงตะวัน
บริเวณใต้สีหน้าประธาน

ภาพที่ 4-250 ลายสลักไม้บริเวณ
หน้ากระดานเหนือซั้งผึ้ง

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังอาคารก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ที่มุขหน้าอาคารก่ออิฐทึบเป็นจาวระเบียงเรียบ รูปแบบสถาปัตยกรรมอีสาน ประตูละเอียดไม่มีซุ้ม เป็นบานไม้เรียบมีการแกะสลักไม้ดอกเลารูปพันธุ์ไม้ศิลปะพื้นถิ่น สืบจากล้านช้าง และสลักลายลูกประคบที่ส่วนกรอบเขตหน้า ส่วนบานหน้าต่างเรียบแต่ทำเป็นซุ้มกรอบตอนบน เป็นยั้งผึ้ง ตอนล่างเป็นลายลูกกรงมะหวดแกะสลักลวดลายพันธ์พฤกษางดงาม ส่วนคันทวยเป็นไม้แกะสลักรูป นาคแบบอีสาน

ระหว่างช่องเสาหน้าอาคารประดับด้วยยั้งผึ้งอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของ สถาปัตยกรรมอีสาน ซึ่งที่นี่ทำเป็นไม้แกะสลักรูปดอกบัวผุดจากบึง ส่วนขอบประดับลายลูกขนานเล็ก ๆ และลาย ไบวันเล่นตามอิทธิพลศิลปะล้านช้างชัดเจน แต่ฝีมือทำถูกกลั่นกรองเป็นเอกลักษณ์จากช่างท้องถิ่น

บัวหัวเสา เกิดจากการสร้างสรรค์ของฝีมือช่างท้องถิ่น โดยมีเค้าโครงของการรับ อิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้าง มาเป็นต้นแบบ แม้จะพยายามทำกลีบบัวแบบภาคกลาง แต่ด้วยฝีมือช่าง ท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบบัวที่เป็นลักษณะเฉพาะตน

คันทวยนาครไม้แกะสลักแบบนาคอีสาน มีปีก ฝีมือช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลศิลปะ จากล้านช้าง เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน คุณค่าสูง

ประประตูละเอียดต่างลวดลาย แบบเรียบไม่มีซุ้ม กรอบประตูใช้ลายลูกขนานและ ลายที่นมดอกเลาเป็นอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ส่วนช่องหน้าต่างประดับซุ้มยั้งผึ้งแบบล้านช้างที่ช่องหน้าต่าง แต่ได้ ทย่องลูกกรงมะหวดแบบภาคกลาง ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่พบในลวดลายอื่นของเขตเมืองอุบลราชธานี อาจเป็น เพราะการเจาะช่องหน้าต่างใหญ่ หากเทียบกับสัดส่วนลวดลาย จึงลดทอนส่วนด้วยการทำซุ้มยั้งผึ้งและทย่องเข้าไปใน กรอบหน้าต่าง

แท่นจาวระเบียงก่ออิฐอมดินเสฉาบปูนเรียบ สีขาว ถือเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของ ลิมอีสานที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 4-251 ยั้งผึ้งไม้แกะสลักแบบศิลปะท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ 4-252 อังมุ้งแบบศิลปะพื้นถิ่นอีสาน ประดับลายบัวผุด สัญลักษณ์แห่งพุทธศาสนา คุณค่าเชิงศิลปะสูง

ภาพที่ 4-253 อังมุ้งที่ช่องเสาร่วมนอก ประดับลายพฤษชาติ คุณค่าเชิงศิลปะสูง

ภาพที่ 4-254 บัวหัวเสา ทำกลีบบัวไม้แปะแบบช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-255 คันทวยขนาดฝีมือช่างท้องถิ่นอีสานแท้

ภาพที่ 4-256 ประตูลิ่มรูปแบบเรียบง่าย

ภาพที่ 4-257 ลายแกะสลักไม้ที่นวมอกเลาบานประตูรูปพันธุ์ไม้

ภาพที่ 4-258 หน้าต่างทำซุ้มแกะสลักลายพฤษชาติ

ภาพที่ 4-259 ซุ้มอังมุ้งไม้แกะสลักที่หน้าต่างลวดลายพฤษชาติ

ภาพที่ 4-260 ลูกมะหวดแกะสลักลายพฤษชาติที่หน้าต่าง

ภาพที่ 4-261 ราวระเบียงก่ออิฐที่ปั้นแบบสถาปัตยกรรมอีสานบริเวณมุขหน้า ก่อเชื่อมขึ้นมาจากส่วนฐานอาคาร ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของลิมอีสาน

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานลิมเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวแบบฐานเอวขัน แบบศิลปะท้องถิ่นแต่ทำชั้นหน้ากระดานบนบางจนเกือบเป็นเส้นลวดบัว ก่อเชื่อมต่อนั้นไปกับแท่นราวระเบียงมุขหน้า ส่วนพนักบันไดทางขึ้นมีรูปปูนปั้นจะเข้หมอบ 2 ตัว (เป็นสัตว์ตามตำนานที่แสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนา ว่ามีจะเข้ตัวหนึ่งต้องการทำบุญทอดกฐิน ได้ว่ายน้ำร่วมไปกับขบวนเรือของกษัตริย์เมืองหนึ่ง แต่ว่ายน้ำไม่ไหวเพราะระยะทางไกลมาก จึงขอฝากชื่อไปกับกษัตริย์พระองค์นั้นให้ร่วมทำบุญทอดกฐินด้วย)³⁹

ภาพที่ 4-262 ฐานเอวขัน ลิมวัดแจ้ง

ภาพที่ 4-263 ตัวจะเข้ปูนปั้นที่พนักบันไดทางขึ้นลิม

องค์ประกอบภายในลิม

ภายในลิม เป็นแบบเรียบง่าย ผนังก่ออิฐเรียบไม่มีซุ้มประตู ฝ้าไม้ตีขัดไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ เดิมประดิษฐานพระประธานมี 3 องค์เป็นพระทองสำริดโบราณศิลปะเชียงรุ่งขนาดหน้าตัก 12 นิ้ว เท่ากัน ปัจจุบันสูญหายไปแล้วจากการโจรกรรม ปัจจุบันภายในลิมจึงประดิษฐานพระประธานแบบภาคกลาง 3 รูปแทน ส่วนฐานสำหรับประดิษฐานพระประธานเป็นฐานบัวเหลี่ยมแบบเรียบง่ายติดกับผนังหลังลิม

³⁹ สัมภาษณ์พระมหาบุญจันทร์ กิตติโสภณ, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, 20 พฤษภาคม 2549.

ภาพที่ 4-264 พระประธานแบบภาคกลางภายในสิม

ภาพที่ 4-265 ฝ้าเพดานไม้ตีชิด

ภาพที่ 4-266
ฐานพระประธาน

ภาพที่ 4-267 พระบริวารองค์เล็ก
และศิลปวัตถุ

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

สิมวางอยู่บนดิน มีเพียงลานปูกระเบื้องด้านหน้าบันไดเท่านั้น ส่วนโบ
เสมาเป็นโบเสมาโบราณ ปัจจุบันพบเป็นหลักเสมาหินฝังดินอยู่ ร่วมกับหลักไม้โบราณบริเวณหลังสิม

ภาพที่ 4-268 และ 4-269 หลักเสมาหินและหลักไม้โบราณบริเวณหลังสิม

4.10 สิมวัดบ้านยางซำ บ.ยางซำ ต.อำนาจ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ

ภาพที่ 4-270 สิมวัดบ้านยางซำ

4.10.1 ประวัติวัด

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2316 พ่อใหญ่ชา พิทักษ์ พ่อใหญ่ชัย หานาม และ พ่อใหญ่หม่อม อพยพ บ้านเรือนมาจากบ้านค้อ (บ้านอำนาจ ในปัจจุบัน) พบทำเลตรงที่มีความเหมาะสมจึงตั้งเป็นบ้านขึ้นที่นี่ แล้วมี กลุ่มที่อพยพตามมาสมทบเรื่อยๆ ขยายใหญ่ขึ้น แล้วขยับขยายตั้งบ้านเป็นหลายหมู่เหล่า จนเป็นบ้านยางซำ ขึ้น

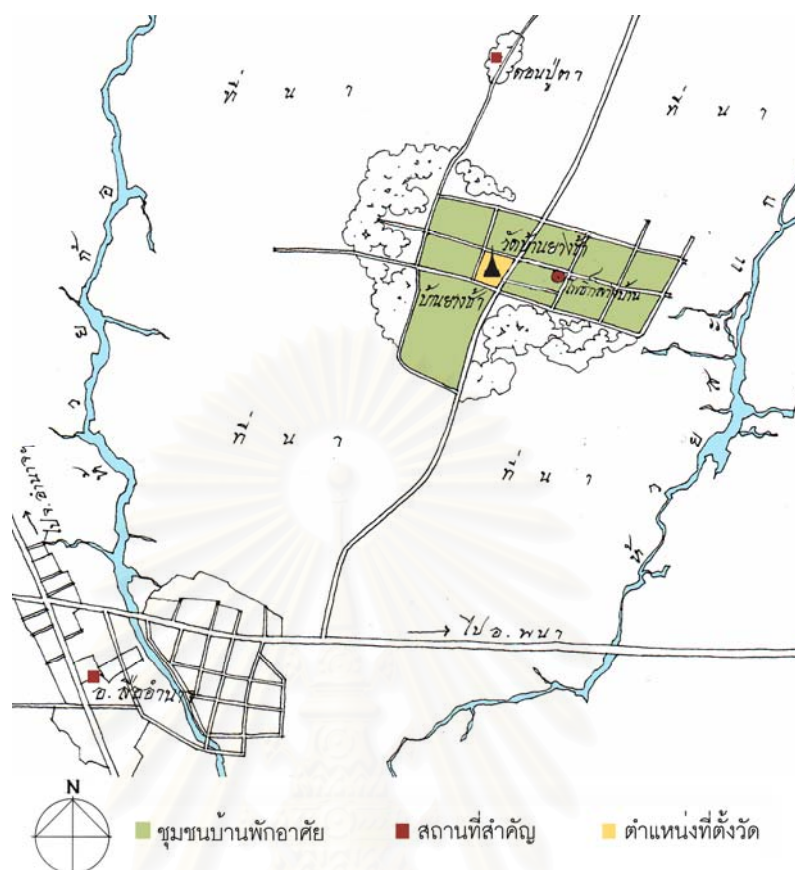
จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ อุโบสถวัดบ้านยางซำ สร้างขึ้นประมาณ ปีพ.ศ. 2460-2475 โดยเจ้าอาวาสเพ็ง กันยวิมล ได้ชักชวนราษฎรและผู้มีจิตศรัทธาบริเวณใกล้เคียงร่วมมือกันสร้างขึ้น ทั้งนี้เจ้า อาวาสเพ็ง กันยวิมล ได้ลงมือเขียนภาพปูนแต้มฝาผนังเองอีกด้วย

วัดบ้านยางซำจังหวัดอำนาจเจริญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย โบสถ์ใหม่ กว้าง 6 เมตร ยาว 14 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2505 เป็นอาคารคอนกรีต ศาลาการเปรียญ กว้าง 11 เมตร ยาว 20 เมตร สร้างเมื่อพ.ศ. 2504 เป็นอาคารไม้ ภูมิสงฆ์ จำนวน 2 หลัง เป็นอาคารไม้ 2 หลัง สร้าง เมื่อพ.ศ. 2528 ศาลาบำเพ็ญกุศล จำนวน 1 หลัง สร้างด้วยคอนกรีต

ประวัติการบูรณะ จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่ได้มีการซ่อมแซมเป็นระยะๆ ตามสภาพ ความทรุดโทรม โดยพระสงฆ์และชาวบ้านเอง เช่นมีการฉาบปูนซีเมนต์ตามรอยร้าวของผนังอาคาร มีการทาสี ผนัง และมีการนำอิฐและปูนซีเมนต์มาก่อเสริมไว้บริเวณฐานกันการทรุดตัวของอุโบสถเท่านั้น⁴⁰

⁴⁰ ห้างหุ้นส่วนจำกัดศรียุภา มาศก่อสร้าง, รายงานการบูรณะอุโบสถวัดบ้านยางซำ บ้านยางซำ ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ (ม.ป.ท., 2545), หน้า 7-13.

4.10.2 ผังวัดกับชุมชน

ภาพลายเส้นที่ 4-55 ผังบ้านยางช้า แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดบ้านยางช้า

ที่ตั้งวัดเกิดจากการขยับขยายตัวของชุมชน เมื่อมีกลุ่มผู้คนอพยพมาแสวงหาที่ทำกินใหม่ ก็แยกขยายไปตั้งบ้านเรือนเป็นคุ้มบ้านและสร้างวัดประจำบ้านของตน วัดบ้านยางช้าเป็นวัดประจำบ้านยางช้า ของกลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนตัวมาจากบ้านอำนาจ (เขตอ. ลืออำนาจ ปัจจุบัน) ที่อยู่ทางใต้ พอเห็นคนที่มาอยู่ก่อนมีความสุขดี กลุ่มพวกที่เหลือก็ยกตามกันมา จนกลายเป็นชุมชน ตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น กลุ่มคนกลุ่มนี้ก็เป็นคนอีสานเชื้อสายไท-ลาว นั่นเอง

4.10.3 ผังบริเวณวัด

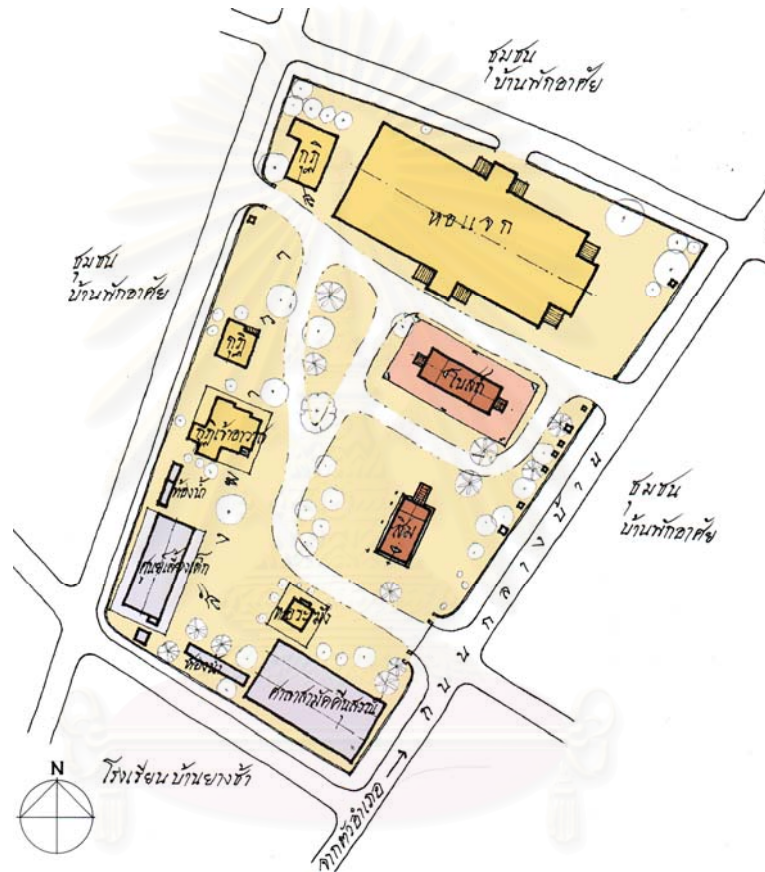
ลักษณะทางกายภาพ ของผังวัดมีเนื้อที่ 6 ไร่ 1 งาน 73 ตารางวา ล้อมรอบด้วยชุมชนบ้านพักอาศัยของชาวบ้าน และโรงเรียน ผังวัดมีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู ทิศตะวันออกเป็นประตูวัดทางเข้าออกหลัก ติดกับถนนกลางบ้านที่เชื่อมเข้าสู่หมู่บ้าน

ส่วนพุทธาวาส ประกอบด้วย โบสถ์ใหม่และสิมเก่า ตัวสิมเก่าตั้งอยู่เยื้องมาหน้าวัดทางทิศตะวันออกหันหน้าไปทางทิศเหนือ แต่โบสถ์ใหม่ตั้งขวางหน้าสิมเก่า อยู่บริเวณกลางวัด หันหน้าทางทิศตะวันออก รับกับประตูทางเข้าหลักของวัดที่เชื่อมสู่หมู่บ้าน ส่วนพุทธาวาสมีถนนภายในวัดล้อมรอบ เน้นความสำคัญ (ซึ่งปัจจุบันเน้นความสำคัญ และเชื่อมออกสู่หมู่บ้านทั้งทิศตะวันออกและทิศตะวันตก สามารถเข้าถึงได้โดยง่ายจากด้านหน้าวัดและหลังวัด

ส่วนเขตสังฆาวาส ประกอบด้วยหมู่กุฏิสงฆ์ ตั้งเป็นแนวริมรั้ววัดทางทิศตะวันตก ถัดไปทางเหนือเป็นหอแจกหลังใหญ่ ที่สร้างใหม่ (ตำแหน่งของหอแจกเดิม อยู่บริเวณโบสถ์ใหม่ในปัจจุบัน) และหอรบซังด้านทิศใต้หลังสี่มเก่า

และส่วนสาธารณะประโยชน์อันได้แก่ ศูนย์เลี้ยงเด็ก และศาลาสมาคมศิษย์ชุมชน อยู่ทางทิศใต้ของวัดใกล้กับประตูทางเข้าออกวัด

ภายในวัดเป็นลานดิน ปลูกต้นไม้ใหญ่มาก ร่มครึ้ม ปัจจุบันปกครองโดยพระครูสิริธรรมโสภณ เป็นเจ้าอาวาส มีพระสงฆ์จำพรรษา 5 รูป

ภาพถ่ายเส้นที่ 4-56 ผังบริเวณวัดบ้านยางชำ

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด

สี่มเก่าวัดบ้านยางชำ แต่เดิมใช้เป็นที่ประกอบพิธีสังฆกรรมของพระสงฆ์ อุโบสถกรรมหรือการทำปาติโมกข์พุทธเทศ หรือเรียกว่าแสดงปาติโมกข์ ของพระสงฆ์

ปัจจุบันมีการสร้างอุโบสถขึ้นใหม่ กิจกรรมทุกอย่างที่เคยทำในสี่มหลังเก่า ได้ย้ายมาทำที่โบสถ์ใหม่ สี่มเก่าจึงถูกปล่อยทิ้งไว้ให้ชำรุดทรุดโทรม ขาดการดูแลรักษา การสร้างสี่มใหม่ไม่ได้มีการสวดถอนสี่มา แต่ใช้การย้ายเขตสี่มา

หอแจกหลังใหญ่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้าน ในวันธรรมดาพระสงฆ์ทำวัตรเช้า-เย็น ญาติโยมก็จะมาร่วมทำวัตรเช้า-เย็น กับพระสงฆ์ มีการถวายภัตตาหารเช้า-เพล พระสงฆ์ รวมกัน

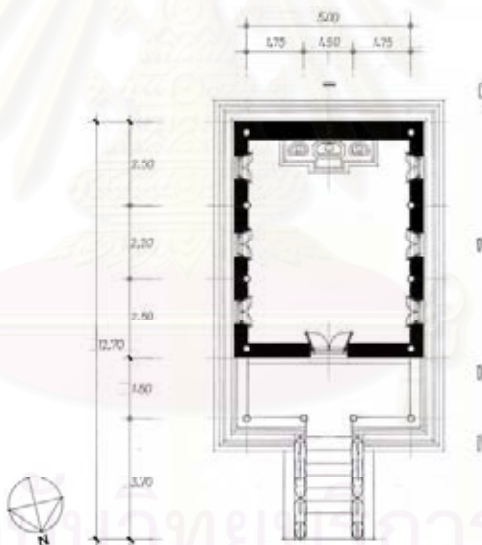
ฉันทภัตตาคารที่หอแจก ในวันสำคัญ วันงานบุญใหญ่ เช่น บุญผะเหวด หรืองานบุญตามประเพณี ฮีตสิบสอง ก็ ประกอบพิธีกันที่นี่ สวดมนต์ ฟังเทศน์ ฟังธรรม ญาติโยมมาจำศีล 1 คืน นอนกันอยู่ในหอแจกในวันเข้าพรรษา ก็ มารวมกันทำที่นี่

ปัจจุบันสิมเก่าถูกลบบทบาทลง ศูนย์กลางวัดกลายเป็นโบสถ์ใหม่ ในการเวียนเทียน ชาวบ้านก็ เวียนรอบโบสถ์ใหม่แห่งเดียว ไม่ได้เวียนรอบสิมเก่า

4.10.4 สิมวัดบ้านยางช้า

สิมวัดบ้านยางช้า เป็นสิมที่ได้รับอิทธิพลล้านช้างแบบอีสานท้องถิ่น ผังอาคารสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบบมีมุขทางเข้าด้านหน้าทางเดียวอันเป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัวแบบอีสาน สิมหลังนี้มีการซ้อนชั้นหลังคา 2 ชั้น และมีการลดชั้นหลังคา ประดับตกแต่งรอยระการรูปทรงหงส์นาคมีหางเกี่ยวกับตัวแป ส่วนสันหลังคาประดับช่อฟ้า และใช้ทับสันหลังคาไม้แกะสลัก มีการประดับฮั้งฝั้งไม้แกะสลัก และคันทวยไม้แขนนาง ที่ผนังด้านหน้าสิม และผนังภายในมีงานเขียนรูปแต้มของเจ้าอาวาสเพ็ง กันยวิมล ผู้สร้างสิม ตัวสิมวางบนฐานแฉวงขันที่โบกหางย (บัวหางย) เหนงนงอน บันไดทางขึ้นทำพนักปูนปั้นรูปมกรกะ(หรือจระเข้)คายนาคหรืออาจเป็นต้วสิงห์มอมม โดย ฝีมือช่างพื้นถิ่นสกุลช่างไท – อีสาน

ผังอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 4-57 ผังพื้นสิมวัดบ้านยางช้า

สิมเก่าวัดบ้านยางช้าตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 5.00 x 9.00 เมตร ยกพื้นสูงประมาณ 1.20 เมตร ทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า เป็นอาคารสิมที่ขนาด 4 ช่วงเสา โดยแบ่งเป็นส่วนห้องสังฆกรรม 3 ช่วงเสาและส่วนมุขหน้า 1 ช่วงเสา ส่วนมุขหน้านี้นั่งเสาไม้กลม เป็นเสา ลอยรับหลังคา ส่วนด้านสกัดมี 3 ช่องเสา แบ่งเป็นช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ส่วนห้องสังฆกรรมมีเสาไม้ฝัง ในเนื้อผนังรับโครงหลังคา มุขหน้าก่อผนังอิฐเป็นแท่นราวระเบียงอมตีนเสา เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ภายในห้องสังฆกรรมตั้งฐานพระประธานก่ออิฐติดกับผนังที่ด้านหลัง ตาม ลักษณะนิยามของการตั้งพระประธานในสิมทางภาคอีสาน

รูปตั้ง

ภาพที่ 4-271 รูปตั้งด้านหน้าสิม

ภาพที่ 4-272 รูปตั้งด้านข้างสิม

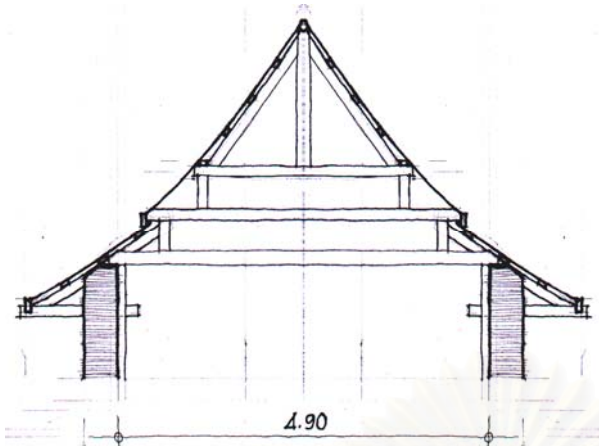

ภาพที่ 4-273 มุมมองด้านหลังสิม

สิมวัดบ้านยางเข้าเป็นสิมที่มีมุขหน้ายกฐานสูง ระดับหัว หลังคาทรงจั่วเตี้ย ชั้น 2 ตับ และลดชั้นหน้าหลัง ปัจจุบันมุงสังกะสี ทรงอาคารดูกว้างเตี้ย เนื่องจากหลังคาทรงเตี้ย ประดับตกแต่งหลังคาด้วยรอยระกา โหง่ ทางหงส์ ฝีมือช่างท้องถิ่น มุขด้านหน้าตั้งเสา 4 ต้น ก่อแท่นราวระเบียงเชื่อมขึ้นมาจากส่วนฐานแอวขันอมตีนเสา มองจากภายนอกเหมือนเสาอาคารวางอยู่บนแท่นนี้ ซึ่งก่อฐานแอวขันสูงกว่าระดับพื้นสิม ช่องประตูหน้าต่างเป็นกรอบเรียบไม่มีซุ้ม ติดคันทวยแขนงที่มีลักษณะแบบไม้ซ้ากันรอบผนัง ทำให้สิมหลังนี้มีคุณค่าทางศิลปกรรม ในฐานะเป็นสิมที่แสดงออกถึงงานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นได้อย่างดี

โครงสร้างและวัสดุ

โครงสร้างหลังคาสิมวัดบ้านยางเข้า เป็นโครงสร้างยุคใหม่ที่ทำกันขึ้นตามวิถีช่างชาวบ้าน จึงเห็นการทำโครงหลังคาแบบผสมผสานตามแต่ช่างจะคิดเลือกใช้ ที่สิมหลังนี้ใช้โครงหลังคาม้าตั้งใหม่แบบลาว ผสมกับโครงจันทัน คือ หลังคาจั่วตบบนใช้โครงจันทันประกบตั้งเป็นสามเหลี่ยมรับอกไก่ ใช้แปตัวแบนวางเฉียงกับหลังจันทัน(ไม่ปากจันทัน) และจอบชายคาที่ปลายชื่อ ส่วนหลังคาตบล่างตั้งโครงม้าตั้งใหม่ โดยใช้ตั้งตุ้กตา รับชื่อซ้อนชั้นขึ้นไปรับโครงจันทันช่วงบน พาดชายคายาวยื่นเลยขอบผนังเป็นโครงสามเหลี่ยม วางกลอนที่ปลายเค้าทำเป็นชายคาตบล่าง

ภาพลายเส้นที่ 4-58 โครงสร้างหลังคาเดิม

ภาพที่ 4-274 ตั้งโครงไม้ตั้งใหม่รับโครงจั่วจันทัน

ภาพที่ 4-275 การจัดระดับชั้นลดหลังคา โดยใช้
เดือยปลายเต้า ยึดกับเชิงกลอน เป็นวิธีการที่
สร้างสรรค์โดยช่างท้องถิ่น(พระสงฆ์)

ภาพที่ 4-276 การติตรวระยะกา เข้ากับหลังคา
ใช้การเข้าเดือยกับหัวไม้ระแนง ช่วยยึด

ขนาดตัวไม้โครงสร้างหลังคาเดิมวัดบ้านยางช้า มีรายละเอียดดังนี้ คือ แป้นลมไม้ 2 1/2"x12" ครอบสันหลังคาไม้ซุงเขาจะรอง 13"x13" ออกไก่ไม้ 5"x5" แปหารไม้ 2"x3" วางเอียง แปหัวเสา 2 1/2"x3" วางนอน จันทันไม้ 2"x4" ตั้งเอกไม้ 3 1/2"x4 1/2" ตึกตาไม้ 4"x5" และ 4"x4" ชื่อเอกไม้ประมาณ 5"x6" ชื่อโทไม้ประมาณ 4"x5" และ 4"x4" เต้าบนไม้ 2"x5" เชิงกลอนไม้ 2"x6"

โครงหลังคาถ่ายน้ำหนัก วางบนเสาเสาไม้กลม เส้นผ่าศูนย์กลางโคนเสา 0.25 ม.
ผนังและฐานก่อด้วยอิฐถือปูนขาวหมัก

องค์ประกอบสถาปัตยกรรมเดิม

องค์ประกอบส่วนหลังคา

หลังคาประดับเครื่องล่ายงรูปตัวนาคแบบศิลปะท้องถิ่นงดงาม ตัวนาคคล้ายนาค
ลาวเกี่ยวกระหวัดปลายหางเข้ากับหัวแป ส่วนสันหลังคาเป็นซ้อฟ้า(สตัดบริกัทท์)ไม้แกะสลัก คล้ายส่วนยอดของ
อาคารเครื่องยอดแหลมซ้อนชั้น พร้อมกับแกะลายคล้ายใบวันแล่นเล็กๆอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง ประดับที่
สันหลังคา มุงด้วยสังกะสีที่มีมาแต่เดิม

สีหน้า(หน้าบัน) मुखหน้าก่ออิฐถือปูนขาวหมัก เรียบไม่มีการประดับลวดลาย

ภาพที่ 4-277 โห่ง(ช่อฟ้า)ไม้แกะรูปตัวนาค
ปลายหางของอนยาว แบบศิลปะท้องถิ่น

ภาพที่ 4-278 ช่อฟ้า(สัตบริภคท์)ไม้แกะทรงยอดแหลม
ซ้อนชั้น และแกะใบวันแฉ่นเล็กประดับสันหลังคา

ภาพที่ 4-279 เครื่องล่ายของรูปนาคอีสาน ซึ่งมี
ความงามแบบศิลปะท้องถิ่น

ภาพที่ 4-280 นาคสะบัดหางอนแบบอีสาน
อิทธิพลศิลปะลาว ฝีมือช่างท้องถิ่น

องค์ประกอบส่วนผนังอาคาร

ผนังสิมก่ออิฐฉาบปูนหมัก จะเห็นลักษณะของการฉาบที่ไม่เรียบทีเดียว เป็นอิฐก้อนใหญ่แบบอิฐโบราณ ผนังภายนอกด้านหน้าสิมเขียนสฐปแต่้มโดยเจ้าอาวาสเพ็ง กันยวิมล ผู้สร้างสิม เป็นผู้เขียน เป็นงานศิลปะท้องถิ่น เขียนง่าย ๆ บนผนังขาวแบบวิธีการเขียนสฐปแต่้มทางภาคอีสาน เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และนรกภูมิ

ซั้งฝั่งสิมวัดบ้านยางซ้า บรรจุในช่องเสาร่วมในเป็นแบบมีซั้งฝั่งย่อยตรงกลาง ส่วนที่ติดอยู่เสาร่วมนอกทั้ง 2 ซ้าง เป็นแบบเส้นโค้ง เป็นไม้แกะสลักทาสีแบบเรียบง่าย ลวดลายที่บรรจุเป็นฝีมือช่างของช่างอีสาน ลายเครือเถา ก้านขดหัวม้วนอย่างง่าย

คันทวยไม้แขนง ติดตั้งโดยปักส่วนล่างฝังเข้ากับผนัง เป็นการแกะสลักโดยช่างท้องถิ่น ตัวลายเป็นลายกนกหัวม้วนปลายอ่อน ลายลูกขนานและใบวันแล่น เป็นหลัก แต่จะออกแบบให้ไม่เหมือนกันสักตัว

ประตู-หน้าต่าง ลักษณะเรียบไม่มีซุ้ม แต่มีการเขียนรูปแต้มเป็นซุ้มประตูรูปภูเขาสามเหลี่ยม ตัวบานเรียบไม่มีลวดลาย แต่มีการประดับลายที่กรอบเขตหน้าและอกเลา เป็นลวดลายก้านขดแบบอิทธิพลศิลปะลาว ที่สวยงาม ฝีมือช่างท้องถิ่น

แท่นราวะเบียง मुखหน้าเกิดจากการก่อแท่นอิฐฉาบปูนอมตีนเสา ซึ่งก่อเชื่อมเป็นเนื้อเดียวกับฐานอาคารขึ้นไป

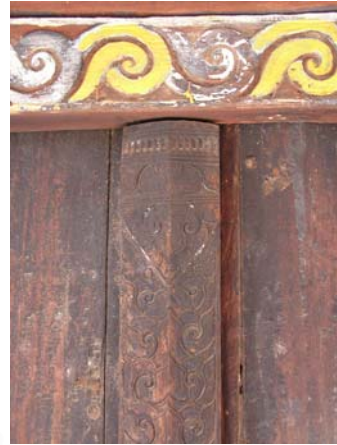

ภาพที่ 4-281 ซั้งฝังแกะไม้ลายก้านขดหัวม้วน ฝีมือช่างอีสาน

ภาพที่ 4-282 และ 4-283 คันทวยแบบแขนงไม้แกะสลัก ลักษณะไม่เหมือนกันสักตัว

แต่มักใช้ลายลูกขนาน กนกหัวม้วนและลายใบวันแล่นเล็กๆประกอบ

ภาพที่ 4-284 และ 4-285 ประตูกรอบเรียบไม่มีการทำซุ้ม มีเพียงการเขียนสีรูปแต้มประดับ เป็นยอดสามเหลี่ยม แต่มีการแกะลายที่กรอบเซ็ดหน้าและตัวอกเลา ทำเป็นลายก้านขดเครือเถา

ภาพที่ 4-286 และ 4-287 หน้าต่างกรอบเรียบไม่มีการทำซุ้ม แต่มีการแกะลายที่กรอบเซ็ดหน้าและตัวอกเลาเป็นลายก้านขดเครือเถา หัวม้วน แบบอิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 4-288 และ 4-289 รูปแต้มผนังด้านหน้าสิม รูปพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าออกบวช และเรื่องนรกภูมิ ที่เขียนไว้นอกสิมให้คนเห็นง่าย ได้เตือนสติให้ทำความดี เกรงกลัวบาป ตามวิถีอันดีงามของคนพุทธภาคอีสาน

องค์ประกอบส่วนฐานอาคาร

ฐานก่ออิฐฉาบปูนหมัก ปั้นเป็นบัวแฉกชั้นยกสูง ชั้นบัวคว่ำบัวหงายทำปลายอนแบบศิลปะอีสานอิทธิพลลาว

บันไดทางขึ้นทางหน้าอาคารก่ออิฐฉาบปูน ทำพนักปูนปั้นคล้ายรูปจระเข้ หรือมกรคายนาค(หรือสิงห์มอม) ซึ่งเป็นไปตามจินตนาการของช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 4-290 ฐานแฉกชั้นบัวคว่ำบัวหงาย
ปลายอนแบบอีสาน

ภาพที่ 4-291 มกรคายนาค หรือ จระเข้คาบสิงห์มอม
ประดับบันไดทางขึ้นลิ้ม ฝีมือช่างอีสาน

องค์ประกอบภายในลิ้ม

ภายใน ประดิษฐานพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนทาดด้วยสีทอง ปางมารวิชัย พุทธศิลป์แบบอีสาน ขนาดย่อมกว่าคนจริงหน่อย พระบริวารเป็นพระไม้แกะสลักแบบศิลปะท้องถิ่นอีสานบริสุทธิ์ ขนาดเล็กกว่าพระประธานเล็กน้อย แกะเป็นปางสมาธิองค์หนึ่ง อีกองค์เป็นปางมารวิชัย ทั้งสามองค์ประดิษฐานเหนือแท่นฐานบัวปูนปั้นแฉกชั้นอย่างง่ายแบบศิลปะอีสาน ตั้งชิดติดผนังหลังลิ้ม ส่วนที่รับพระประธานยกกะเปาะออกมาให้เห็นความสำคัญขององค์พระบริวาร

ภายในห้องสังฆกรรมเป็นแบบเรียบง่าย ผนังก่ออิฐฉาบปูนหมักเรียบทาสีขาว เขียนลายรูปแต้มรอบผนัง เป็นฝีมือเจ้าอาวาสเพ็ง กันยวิมล ผู้สร้างลิ้ม โดยเป็นวิธีการเขียนแบบศิลปะอีสานง่ายๆ ใช้สีคราม ดำ น้ำตาล และเหลือง เรื่องราวเขียนเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เรื่องพระเวสสันดรชาดก ในกัณฑ์ต่างๆ เช่น กัณฑ์วันประเวศน์ คือศึกษัตริย์เดินดงสู่เขาวงกต กัณฑ์จุลพลที่ชุกชุกลูกโกหกพราหมณ์บุตรว่าเป็นสาสน์จากพระเจ้ากรุงสุทศย์ กัณฑ์มัทรีตอนนางมัทรีทูลไถ้ของทางเทพเจ้า 3 สัตว์ กัณฑ์ทศพรตอนพระอินทร์ประสาทพร 10 ประการแก่นางผุสดี กัณฑ์หิมพานต์ตอนพระเวสสันดรประทานช้างเผือก และทานกัณฑ์ตอนพระเวสสันดรประทานม้าและราชรถแก่พราหมณ์ เป็นต้น

ประตู - หน้าต่างเป็นบานไม้เรียบไม่มีการตกแต่ง ทำกรอบเป็นบานแฝดและ

ภาพที่ 4-292 ภายในสิมวัดบ้านยางซำ เรียบง่ายแบบอีสาน

ภาพที่ 4-293 และ 4-294 ฐานใต้บริเวณหลังพระประธานรูปพระพุทธรูปเจ้า และพระโมคคัลลา พระสารีบุตร และที่ผนังทิศตะวันออกเป็นภาพพระเวสสันดรชาดก ตอนทานกัณฑ์ ที่พระราชทานม้าและราชรถแก่พราหมณ์

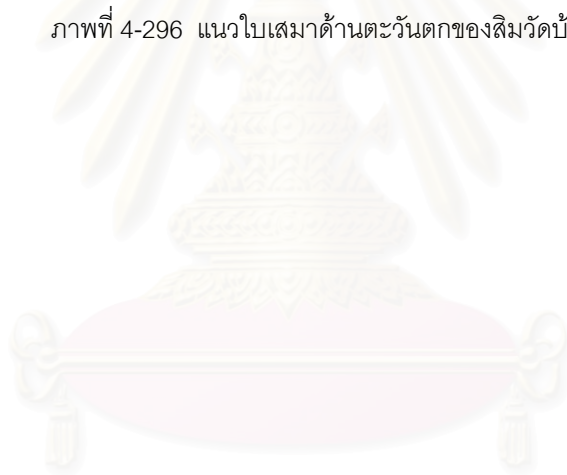
ภาพที่ 4-295 หน้าต่างและประตูบานไม้เรียบ
ไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ ทำกรอบเป็นบานแฝด

องค์ประกอบส่วนลานรอบอาคาร

สิมวางอยู่บนพื้นลานดินโล่ง มีการปักไບเสมาหินทรายแดง 5 จุด เนื่องจากส่วนที่เหลือชำรุดสูญหายแล้ว ปักเว้นระยะห่างจากขอบฐานโดยรอบเรียงข้างละ 4 ไบ หลังสิมอีก 1 ไบ จุดที่มุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ปักเป็นเสมาคู่

ภาพที่ 4-296 แนวไບเสมาด้านตะวันตกของสิมวัดบ้านยางซำ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทวิเคราะห์สัมปทานสายวัฒนธรรมไท-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ

จากการศึกษาสัมปทานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ภายในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ได้นำเสนอสมมติและวิหารที่ทำการศึกษาดังกล่าวจากเอกสารและภาคสนาม ดังที่ได้นำเสนอมาแล้วในเนื้อหา บทที่ 4 จำนวนทั้งสิ้น 10 หลัง (ดูตารางที่ 5.1 ประกอบ) ในส่วนของกรวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหากลุ่มรูปแบบ จัดหมวดหมู่ทางสถาปัตยกรรม ได้นำเข้าสู่ประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนี้

5.1 ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน

5.1.1 มูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัด

5.1.2 ปัจจัยในการกำหนดที่ตั้งวัด

5.2 ผังบริเวณวัด

5.2.1 ขนาดพื้นที่วัด

5.2.2 รูปร่างและการกำหนดเขตวัด

5.2.3 ทิศทางเข้า – ออกวัด

5.2.4 การแบ่งเขตภายในวัด

5.2.5 ทางสัญจร ทางเชื่อม และลานภายในวัด

5.2.6 ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด

5.3 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

5.3.1 ผังพื้นอาคาร

5.3.2 ลักษณะรูปทรง และสัดส่วนอาคาร

5.3.3 โครงสร้างและวัสดุ

5.3.4 องค์ประกอบประดับตกแต่งภายนอกอาคาร

5.3.5 สภาพภายใน และองค์ประกอบประดับตกแต่งภายในอาคาร

5.4 สรุป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5.1 สถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่เป็นกรณีศึกษาในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี
ยโสธร และอำนาจเจริญ เรียงตามลำดับอายุการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม	ที่ตั้ง	พ.ศ.ที่ สร้างวัด	พ.ศ.ที่สร้าง สถาปัตยกรรม	ทัศนียภาพ
1. สิมวัดเวฬุวัน	บ.ไผ่ใหญ่ ต.ไผ่ใหญ่ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี	2250	- (กรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย)	
2. สิมวัดพระเหลา- เทพนิมิต	บ.พนา ต.พนา อ.พนา จ.อำนาจเจริญ	2254	2263 (กรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย)	
3. อาษามวัดหลวง *(รื้อถอนแล้ว)	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2324	2324 (เริ่มก่อตั้งกรุง รัตนโกสินทร์)	
4. สิมวัดมณีวนาราม *(รื้อถอนแล้ว)	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2322 (เดิมเป็น วัดร้าง)	- (ร.1)	
5. สิมวัดหมากมี	หมู่ 1 บ.หมากมี ต.กระโสม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2330	2330-2332 (ร.1)	
6. สิมวัดใต้ศรีมงคล	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ยโสธร	2330	2338 (ร.1)	
7. สิมวัดทุ่งศรีเมือง	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2356	- (ปลาย ร.2 – ต้น ร.3)	
8. สิมวัดใต้ยางซึก	บ.ยางซึก ต.ยางซึก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี	2392	- (ปลาย ร.3 – ต้น ร.4)	
9. สิมวัดแจ้	ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	2418	2455 (ต้น ร. 6)	
10. สิมวัดบ้านยางซ้า	บ.ยางซ้า ต.อำนาจ อ.สี้ออำนาจ จ.อำนาจเจริญ	2470	2460-2475 (ร. 6 – ร. 7)	

5.1 ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน

วิเคราะห์ที่ตั้งจากตำแหน่งที่ตั้งวัดอันมีความสัมพันธ์กับชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยมุ่งประเด็นศึกษา เรื่องการจัดกลุ่มรูปแบบของผังที่ตั้งวัดอันมีความสัมพันธ์กับคติ ความเชื่อ ในการเลือกพื้นที่ การกำหนดทิศทาง ตำแหน่ง หรือระดับที่ตั้งวัด ซึ่งสัมพันธ์กับพื้นที่และกลุ่มประชากรภายในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น โดยพิจารณา เทียบกับลำดับอายุของวัด

ส่วนการวิเคราะห์ ได้ทำการวิเคราะห์ทั้งหมด 10 วัด(ทั้งนี้ ประเด็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของที่ตั้ง วัดหลวงกับชุมชน จะนำเสนอโดยละเอียดในบทที่ 6 ซึ่งเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อกำหนดรายละเอียดการ ออกแบบ ในลำดับต่อไป)

บทวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน

การศึกษาความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ภายในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจอยู่ 2 ประการ คือ **เรื่องมูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัด และ ปัจจัยในการกำหนดที่ตั้งวัด** อันจะนำไปสู่การชี้ให้เห็นถึงเหตุแห่งการตั้งวัดชุมชนอีสานบริเวณนี้ มีที่มาที่ ไปอย่างไร และเห็นถึงการจัดกลุ่มรูปแบบของผังที่ตั้งวัดโดยสังเขป มีรายละเอียด ดังนี้

5.1.1 มูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัด

โดยมากมักมีเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัดอยู่ 3 ประการใหญ่ๆ คือ

5.1.1.1 กำหนดโดยเจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครองชุมชน

หากเป็นวัดที่สร้างในเขตเมืองหรือชุมชนที่มีการตั้งบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้นนั้น ผู้ก่อตั้ง วัดและกำหนดสถานที่ในการตั้งวัดมักจะเป็นเจ้าเมืองหรือกลุ่มชนชั้นปกครองในลำดับที่ลดหลั่นกันลงมา ผู้มี อำนาจสูงสุดในเมือง เจ้าเมืองหรือกลุ่มชนชั้นปกครองนี้ จะเป็นผู้ดำเนินการสร้างวัดขึ้นประจำชุมชนนั้น ตาม ขนบธรรมเนียมที่สืบมาแต่โบราณ โดยการเลือกที่ตั้งมักเลือกชัยภูมิที่เหมาะสม อยู่ในเขตใจกลางเมือง ในตัว ชุมชนที่เหล่าชาวเมือง ศรัทธาวัดได้เข้ามาใช้สอยพื้นที่ได้สะดวก และใกล้ๆกับวัด มักจะเป็นคุ้ม โสง หรือบ้านของ เจ้าเมืองผู้สร้างวัด หรือมักตั้งอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ อาจตั้งชิดติดแม่น้ำลำห้วยสำคัญที่หล่อเลี้ยงเมืองอยู่ ได้แก่

- วัดมณีวนาราม ในเขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างโดยอุปฮาด(กำ)

- วัดหลวง เขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างโดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) ผู้ ก่อตั้งเมืองอุบลราชธานี และเป็นเจ้าเมืองอุบลฯคนแรก ซึ่งเลือกที่ตั้งวัดหลวงใกล้กับคุ้มโสงกลาง คือ ที่พักของ พระประทุมฯ โดยสร้างวัดหลวงติดกับริมแม่น้ำมูล แม่น้ำสำคัญซึ่งไหลผ่ากลางเมืองอุบลราชธานี

- วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร ที่สร้างโดยอุปฮาด(กำแพง) อยู่บนพื้นที่อันโอบ

ล้อมด้วยแม่น้ำชี กุดจับ และห้วยทวน

- วัดแจ้ง ในเขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างโดยเจ้าราชบุตร(หนูคำ)

ทั้งนี้ในกรณีที่ผู้นำในการสร้างวัดเป็นบุคคลในชนชั้นปกครองที่มีระดับลดหลั่นกันลงมา การเลือกที่ตั้งวัดจะขยับออกมาจากเขตใจกลางเมือง อาจจะมาอยู่บริเวณขอบเมือง ซึ่งเป็นไปตามระบบ ฐานานุศักดิ์ของผู้นำในการสร้างวัดนั้นๆ เป็นการลดความสำคัญของทำเลที่ตั้งวัดเพื่อให้เกียรติแก่วัดที่สร้างโดย เจ้าเมืองซึ่งมีศักดิ์สูงกว่า ได้แก่ วัดมณีวนาราม ในเขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างบูรณะโดยอุปฮาด(กำ) และ

วัดแจ้งในเขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งสร้างโดยเจ้าราชบุตร(หนูคำ) หนึ่งในคณะอาญาผู้ปกครองเมืองอุบลฯ สมัยนั้น ซึ่งมีศักดิ์ต่อยกกว่าเจ้าเมือง จึงเลือกสร้างวัดที่ขอบชานเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ขยับขยายออกไปจากเขตเมืองเดิม หรือ วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร ที่สร้างโดยอุปฮาด(กำแพง) ผู้มีศักดิ์ต่อยกกว่าเจ้าเมือง ก็สร้างวัดขยับออกมาจากใจกลางเมืองเดิมมาอยู่บริเวณขอบเมืองเช่นกัน

5.1.1.2 กำหนดโดยพระสงฆ์

โดยพระสงฆ์เป็นผู้เลือกหาทำเลที่สงบเพื่อปฏิบัติธรรม โดยการออกอุคตงค์ หรือการนั่งรุกขมูล(ธรรมเนียมวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ล้านช้าง สายวัดป่า ที่นิยมไปทำกรรมฐานในป่า โดยออกจากวัดที่เป็นสำนักเดิมไปนั่งปฏิบัติธรรมในที่วิเวก) เมื่อเห็นว่าเป็นที่สงบ มีความสงบร่มเย็น ไกลออกมาจากใจกลางเมืองพอสมควร เหมาะที่จะใช้เป็นที่ปฏิบัติธรรม ก็จะบูรณะปรับปรุงหรือสร้างเป็นวัดขึ้นมาในบริเวณนั้น และเมื่อตั้งเป็นวัดขึ้นมาแล้ว ก็เชิญชวนให้ชาวบ้านเข้ามาตั้งบ้านเรือน ณ บริเวณใกล้เคียง หรือรวมทั้งได้มีชาวบ้านอพยพเข้ามาด้วยความสมัครใจ ก็เป็นข้อสังเกตได้ว่า เมื่อมีการตั้งวัดขึ้นโดยพระสงฆ์แล้ว ก็มักจะเกิดหมู่บ้านขึ้นตามมา ประเด็นนี้ก็ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดที่ตั้งของหมู่บ้านไปโดยปริยาย ซึ่งวัดที่กำหนดที่ตั้งโดยพระสงฆ์นี้ มักจะเป็นวัดโบราณมีอายุเก่าแก่ ได้แก่

- วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี ก่อตั้งวัดและเลือกที่ตั้งวัดโดย ญาณุสา พระภิกษุเวียงจันทน์ ซึ่งออกอุคตงค์จนมาพบทำเลที่ตั้งของวัดเวฬุวัน

- วัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ ก่อตั้งและเลือกที่ตั้งวัดโดย พระครูพิ พระเกจิจากเมืองเวียงจันทน์ ศิษย์พระครูโพนสะเม็กที่ได้อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์พร้อมกัน

- วัดทุ่งศรีเมือง เขตเมืองอุบลราชธานี ก่อตั้งวัดและเลือกที่ตั้งโดย พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (สู้ย หลักคำ)

5.1.1.3 กำหนดโดยประชาคมของคนในชุมชน

มูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัดเป็นไปตามผู้นำชุมชนพิจารณาร่วมกับลูกบ้าน เป็นประชาคมโดยรวมของชาวบ้าน ชาวเมืองในชุมชน เห็นพ้องต้องกันว่าควรเลือกทำเลนั้นๆในการตั้งวัด ซึ่งมีข้อสังเกตได้ว่า เมื่อเกิดการตั้งหมู่บ้านโดยกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งแล้ว ก็มักจะมีที่ตั้งวัดประจำหมู่บ้านนั้นเกิดขึ้นตามมา โดยการไปนิมนต์พระสงฆ์มาอยู่ที่วัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวัดตามชนบทที่มีการอพยพย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานใหม่แล้วตั้งบ้านเรือนขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเลือกที่ตั้งวัดด้วยการบริจาคที่ดินสร้างวัด ซึ่งก็หมายความว่า ผู้บริจาคที่ดินเป็นผู้กำหนดที่ตั้งวัดไปโดยปริยาย ได้แก่

- วัดหมากมี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ซึ่งสร้างบนที่ดินบริจาคของนายตุ้ ชาวบ้านในหมู่บ้าน อยู่บริเวณขอบบ้าน

- วัดใต้ยางขึ้นก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี ซึ่งสร้างบริเวณขอบบ้านยางขึ้นกอันเป็นพื้นที่ที่กลุ่มชาวบ้านได้อพยพหนีโรคระบาดมาตั้งหมู่บ้านและวัดขึ้นใหม่

- วัดบ้านยางซ้า อ. ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ จัดตั้งโดยกลุ่มชาวบ้านผู้อพยพมาตั้งบ้านเรือนใหม่ ณ บ้านยางซ้า

ตารางที่ 5.2 ความสัมพันธ์ของที่ตั้งวัดกับชุมชน: แสดงการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งวัดและชุมชน

โดยเจ้าเมืองหรือชนชั้นปกครอง	โดยพระสงฆ์	โดยประชามติ
<p>วัดมณีวนาราม</p> 	<p>วัดเวฬุวัน</p> 	<p>วัดหมากมี</p>
<p>วัดหลวง</p> 	<p>วัดพระเหลาเทพนิมิต</p> 	<p>วัดใต้ข้างซึก</p>
<p>วัดใต้ศรีมงคล</p> 	<p>วัดทุ่งศรีเมือง</p> 	<p>วัดบ้านยางซ้า</p>
<p>วัดแจ้ง</p> 		

5.1.2 ปัจจัยในการกำหนดที่ตั้งวัด

ปัจจัยของการกำหนดที่ตั้งวัด ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ 3 ประการคือ

5.1.2.1 ที่ตั้งวัดมักอยู่ใกล้แหล่งน้ำ

โดยการเลือกทำเลเน้นตามความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ซึ่งสิ่งที่มีความจำเป็นกับมนุษย์คือน้ำ โดยเฉพาะกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งมีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำ ในแง่ของการมีวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก และสอดคล้องอยู่ในระบบความเชื่อ ทั้งเรื่องตำนานการสร้างเมือง เรื่องขนาด ต้นกำเนิดแห่งสายน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เรื่องที่อิงกับพระพุทธศาสนา ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในระบบวัฒนธรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว อย่างแน่นอน ดังนั้นพื้นที่ที่ตั้งวัดจึงมักพบแหล่งน้ำซึ่งเป็นแม่น้ำหรือลำห้วยสายหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนอยู่ใกล้ๆ เสมอ ถ้ามีสายน้ำหลักสายเดียวก็จะสร้างวัดไว้ติดแม่น้ำ หากมี 2 สาย หนอง ก็มักสร้างวัดไว้ตรงกลางหรือ เลือกที่ตั้งวัดให้มีสายน้ำโอบล้อมอยู่ได้แก่

- วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี สร้างติดกับบึงลำห้วยไผ่ใหญ่
- วัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ สร้างติดกับกุดพระเหลา
- วัดหลวง เขตเมืองอุบลราชธานี สร้างติดแม่น้ำมูล
- วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร อันโอบล้อมด้วยแม่น้ำชี กุดจับ และห้วยทวน
- วัดไต้ยางซึก อ.เซียงโน จ.อุบลราชธานี สร้างใกล้กับห้วยวังโน(ที่ตั้งวัดเดิม)
- วัดบ้านยางซ้า อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ ที่ตั้งหนองซ้างด้วยห้วยก้อ และห้วย

สะแก เป็นต้น

5.1.2.2 ที่ตั้งวัดมักอยู่บนเนิน หรือ โคกสูง

ตั้งวัดอยู่บนเนินสูงกว่าการตั้งหมู่บ้าน ด้วยถือว่าวัดเป็นสถานที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ ต้องยกระดับให้ดูเด่น มีความสง่างาม ถือเป็นพื้นที่มงคลเป็นของสูงทางพุทธศาสนา ใครเข้ามาในอาณาบริเวณได้ให้ความเคารพยำเกรง ระมัดระวังสำรวมกาย วาจา ใจ พื้นที่ของวัดที่ตั้งอยู่สูงกว่าหมู่บ้านยังเป็นการยกระดับเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน(โดยเฉพาะวัดที่สร้างติดกับแหล่งน้ำ) และยังคงมีความเชื่อที่ว่าเมื่อน้ำไหลจากหมู่บ้านในพื้นที่ที่ต่ำกว่าจะได้ไม่พัดพาเอาเศษสิ่งปฏิกูลต่างๆเข้าไปในวัด ซึ่งถือเป็นเรื่องไม่ดี ตัวอย่างได้แก่

- วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
- วัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ
- วัดหลวง เขตเมืองอุบลราชธานี
- วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร
- วัดไต้ยางซึก อ.เซียงโน จ.อุบลราชธานี เป็นต้น

5.1.2.3 ที่ตั้งวัดมักอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน

เป็นส่วนมากที่เลือกที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะวัดในเขตชานเมือง หรือวัดในชนบท การเลือกที่ตั้งวัดไว้ทางทิศใต้ของชุมชนอาจเป็นไปตามความเชื่อของคนโบราณที่ยึดถือว่าทิศใต้เป็นทิศหวนอน เป็นทิศมงคล ก่อนนอนได้สวดมนต์ไว้พระ ก็ได้หันไปทางที่ตั้งวัดอันถูกที่ถูททางหรืออาจมีหลักการอันสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่วางแนวสังฆาวาสซึ่งเป็นที่อยู่ของสงฆ์ไว้ทิศใต้ อันเป็นทิศเหนือลมเพื่อหลีกเลี่ยงกลิ่นกายของฆราวาส ซึ่งลมประจำปีส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ที่กินช่วงเวลายาว

นานที่สุดคือลมฝนและลมฤดูร้อนที่จะพัดผ่านมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ หากนำที่พำนักพักพิงของสงฆ์ไปไว้ที่อื่น ที่เป็นทิศใต้ลมแล้วอาจเป็นเป็นการไม่ให้ความเคารพแก่พระสงฆ์ ที่เสมือนว่าต้องสูดกลิ่นกายของฆราวาสทั่วไป ตัวอย่างวัดที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน ได้แก่

- วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
- วัดพระเหลาเทพนิมิตเดิม อ.พนา จ.อำนาจเจริญ (วัดเดิมตั้งอยู่ที่ไค้บ้านพนา แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาตั้งอยู่ในตัวบ้าน)

- วัดหลวง เขตเมืองอุบลราชธานี
- วัดหมากมี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร
- วัดไต้ยางซิ่นก อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
- วัดบ้านยางซ้า อ. ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ

ตารางที่ 5.3 แสดงการวิเคราะห์การวางผังวัดกับชุมชน

วัด / พ.ศ.ที่ตั้งวัด	กำหนดที่ตั้งวัดโดย			สภาพที่ตั้งวัด		
	เจ้าเมือง/ ชนชั้น ปกครอง	พระสงฆ์	ประชามติ	ใกล้ แหล่งน้ำ	อยู่บนเนิน	อยู่ทิศใต้ ชุมชน
1. วัดเวฬุวัน / 2250		/		/	/	/
2. วัดพระเหลาเทพนิมิต / 2254		/		/	/	/ (วัดเดิม)
3. วัดมณีวนาราม / 2322 (เดิมเป็นวัดร้าง)	/				/	
4. วัดหลวง / 2324	/			/	/	/
5. วัดหมากมี / 2330			/			/
6. วัดใต้ศรีมงคล / 2330	/			/	/	/
7. วัดทุ่งศรีเมือง / 2356		/				
8. วัดไต้ยางซิ่นก / 2392			/	/	/	/
9. วัดแจ้ง / 2418	/					
10. วัดบ้านยางซ้า / 2470			/	/		/

5.2 ผังบริเวณวัด

วิเคราะห์ผังบริเวณวัด โดยการหาลักษณะร่วมของรูปแบบการวางผังบริเวณจากการวิเคราะห์สภาพจริงในปัจจุบันเป็นหลัก ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำไปสู่การออกแบบผังบริเวณวัดหลวงให้สนองต่อประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน มุ่งประเด็นการวิเคราะห์เรื่อง ขนาดที่ดินวัด การแบ่งขอบเขตของพื้นที่วัดทั้งส่วนพุทธาวาส สังฆาวาส และส่วนอเนกประสงค์(ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังตามสภาพการใช้งานในยุคปัจจุบัน) การกำหนดทิศทางและตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มอาคารและอาคารต่างๆ โดยเฉพาะ"สิม" ซึ่งเป็นอาคารประธานหลักภายในวัด เรื่องของระดับที่ตั้งภายในวัด ไปจนถึงเรื่องเส้นทางเข้าออก ถนนทางสัญจรและทางเชื่อม ลานวัดหรือลานกิจกรรมต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์เรื่องกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่ภายในวัด ซึ่งเป็นประเด็นต่อเนื่องจากการวิเคราะห์ผังบริเวณวัด โดยมุ่งเน้นเรื่องการจัดสรรพื้นที่ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับพื้นที่หรืออาคารต่างๆ ตามวิถีชีวิตของคนพุทธในภาคอีสาน ที่ยึดถือการดำเนินชีวิตตามครรลองของการถือศีลสองคองสิบลี ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการจัดสรรพื้นที่ที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของคนพุทธภาคกลาง ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่นี้จะเป็นประโยชน์เอื้อในการออกแบบผังบริเวณวัดหลวง โดยประเด็นที่ทำกรวิเคราะห์ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นลักษณะของการวางผังบริเวณวัดที่มีความสอดคล้องกับคติความเชื่อแนวคิด อันแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลในการตอบสนองต่อกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่ ซึ่งเป็นประโยชน์สำคัญในแง่ของการนำไปใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบได้

ส่วนกรวิเคราะห์จะเลือกวิเคราะห์ทั้งหมด 8 วัด ยกเว้น 2 วัด คือ วัดหลวง และ วัดมณีวนาราม ซึ่งอาสาม(วิหาร)และสิมได้ถูกรื้อถอนแล้ว จึงเป็นการสำรวจภาคเอกสาร ไม่นำมาวิเคราะห์ในหัวข้อนี้ (ทั้งนี้ประเด็นการวิเคราะห์ผังบริเวณวัดหลวง ได้นำเสนอโดยละเอียดในบทที่ 6 ซึ่งเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลเพื่อกำหนดรายละเอียดการออกแบบ ในลำดับต่อไป)

บทวิเคราะห์ผังบริเวณวัด

จากการศึกษาผังบริเวณวัดในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ ทั้ง 8 วัดนี้ ได้ศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ และ ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับพื้นที่ภายในวัด พบว่า

5.2.1 ขนาดพื้นที่วัด

พื้นที่วัดแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ วัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ และ วัดที่มีพื้นที่ขนาดกลางไปจนขนาดเล็ก โดยหากเปรียบเทียบกับขนาดพื้นที่ของวัดหลวง (9 ไร่ 2 งาน) ซึ่งเป็นวัดที่เป็นโครงการในการออกแบบแล้ว จัดได้ว่าวัดหลวงเป็นวัดขนาดกลาง โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1.1 วัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ คือมีพื้นที่มากกว่า 15 ไร่ ขึ้นไป ได้แก่

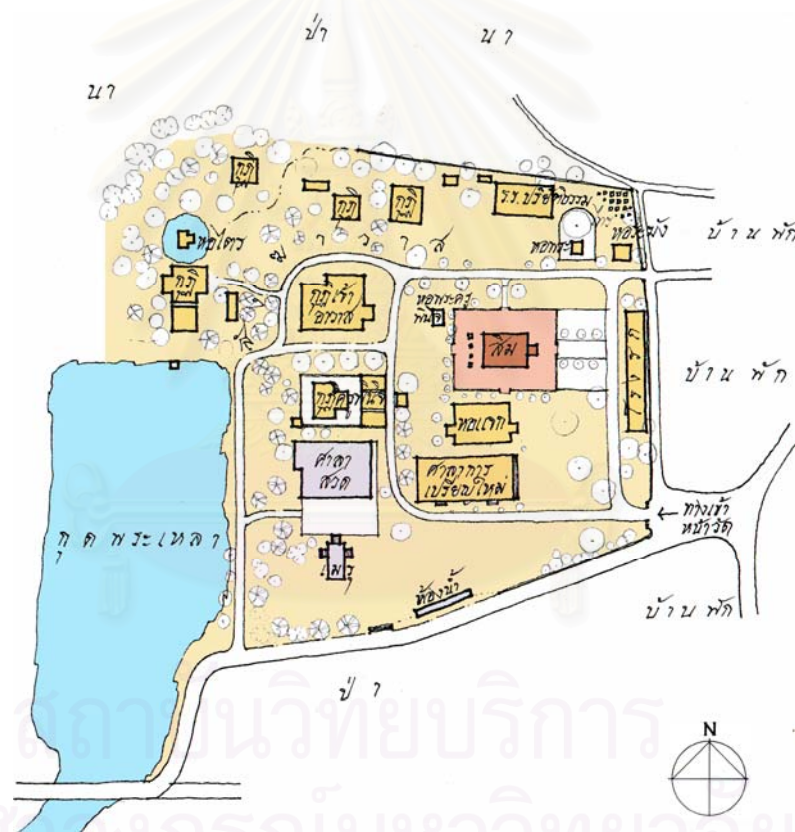
- วัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ	ขนาดพื้นที่ 20 ไร่ 1 งาน
- วัดหมากมี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี	ขนาดพื้นที่ 20 ไร่ 1 งาน
- วัดทุ่งศรีเมืองเมือง เขตเมืองอุบลราชธานี	ขนาดพื้นที่ 19 ไร่
- วัดแจ้ง ในเขตเมืองอุบลราชธานี	ขนาดพื้นที่ 18 ไร่
- วัดใต้ศรีมงคล เขตเมืองยโสธร	ขนาดพื้นที่ 18 ไร่

5.2.1.2 วัดที่มีพื้นที่ขนาดกลาง - เล็ก คือมีพื้นที่ตั้งแต่ 15 ไร่ ลงไปจนถึง 6 ไร่ (ซึ่งถือเป็นขนาดพื้นที่เล็กที่สุดในการจัดตั้งวัด) ได้แก่

- วัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี ขนาดพื้นที่วัด 13 ไร่ 2 งาน
- วัดไต้ยางขึ้นอก อ.เซียงโน จ.อุบลราชธานี ขนาดพื้นที่วัด 8 ไร่
- วัดบ้านยางซำ อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ ขนาดพื้นที่วัด 6 ไร่ 1 งาน

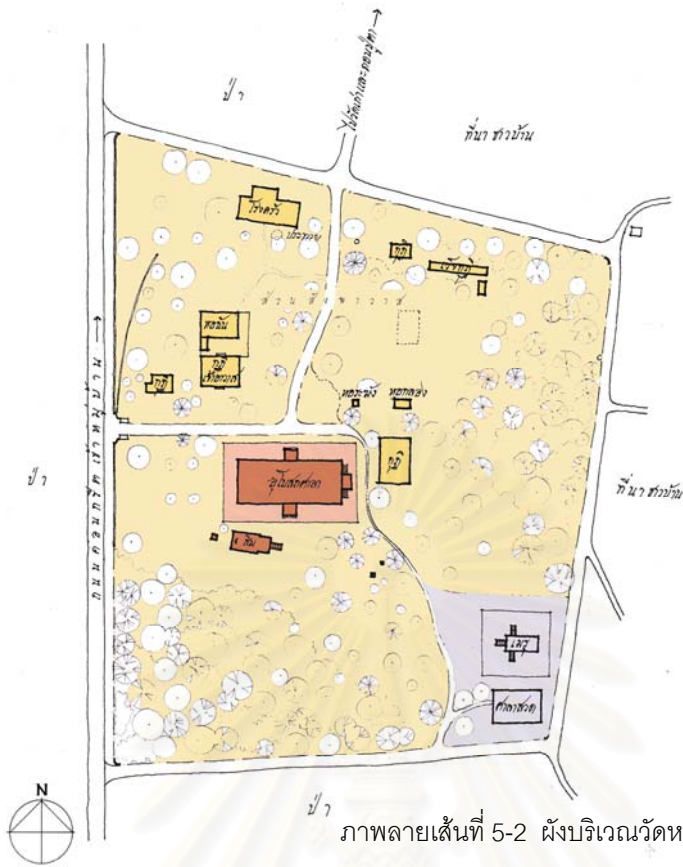
สังเกตได้ว่าวัดที่มีพื้นที่ขนาดกลางถึงขนาดเล็กมักเป็นวัดในเขตชนบท (ยกเว้นวัดหมากมี) ซึ่งน่าจะเกิดจากลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพอเพียงของคนชนบท ซึ่งสร้างวัดไว้ประจำคุ้มบ้านของตนตามกำลังศรัทธาตามกำลังทรัพย์เท่าที่มี มิได้มุ่งหวังให้มีความใหญ่โต ซึ่งต่างจากวัดในเขตเมือง ซึ่งมักมีขนาดใหญ่ ตามกำลังทรัพย์ของผู้สร้างที่มากกว่าเขตชนบท ทั้งที่สร้างแยกกลุ่มเจ้าเมือง หรือ ที่สร้างโดยพระสงฆ์ ก็ตาม

วัดที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ คือมีพื้นที่มากกว่า 15 ไร่ ขึ้นไป ได้แก่

ภาพถ่ายเส้นที่ 5-1 ผังบริเวณวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ

มาตราส่วน 1 : 2500

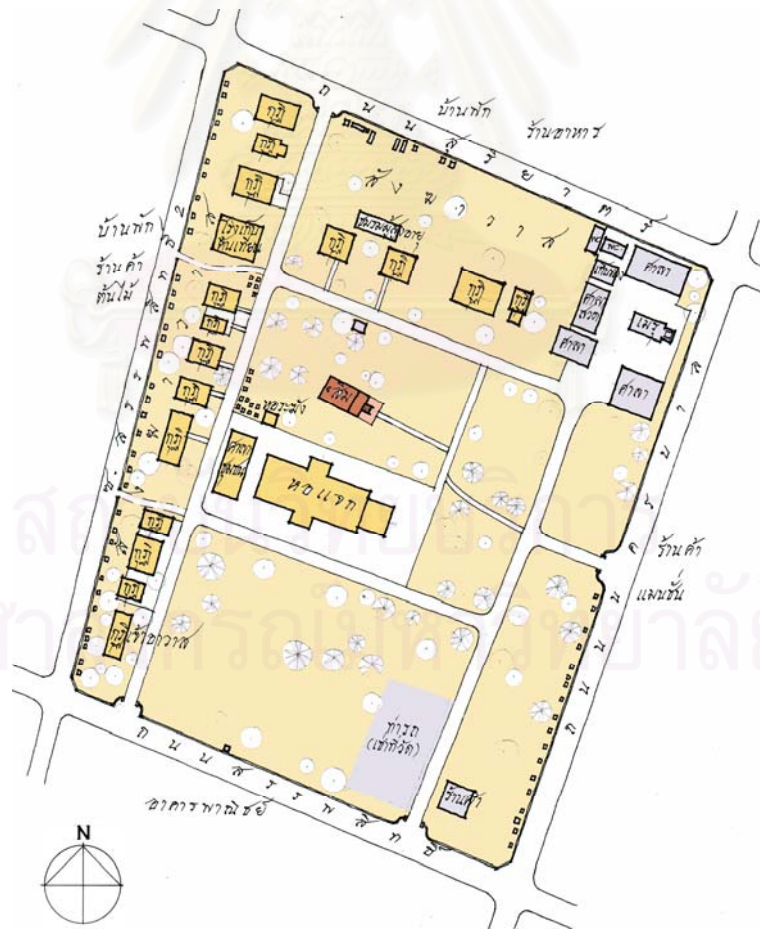
ภาพลายเส้นที่ 5-2 ผังบริเวณวัดมหามณี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
 มาตราส่วน 1 : 2500

ภาพลายเส้นที่ 5-3 ผังบริเวณวัดใต้ศรีมงคล อ.เมือง จ.อยุธยา
 มาตราส่วน 1 : 2500

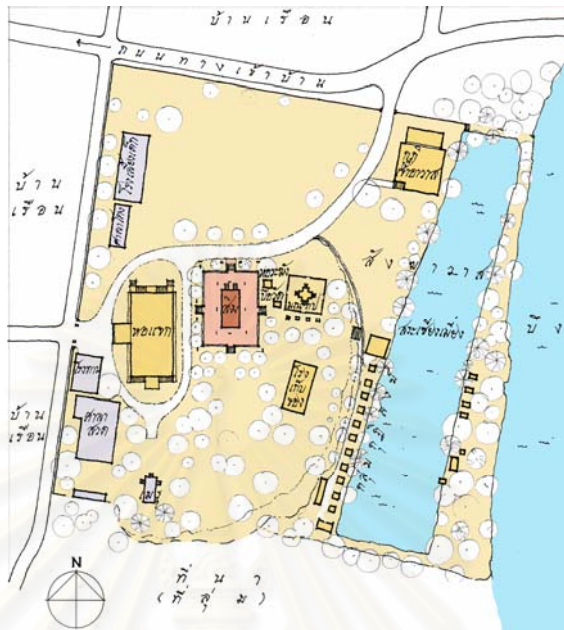

ภาพถ่ายเส้นที่ 5-4 ผังบริเวณวัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
มาตราส่วน 1 : 2500

ภาพถ่ายเส้นที่ 5-5 ผังบริเวณวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
มาตราส่วน 1 : 2500

วัดที่มีพื้นที่ขนาดกลาง - เล็ก คือมีพื้นที่ตั้งแต่ 15 ไร่ ลงไปจนถึง 6 ไร่

ภาพลายเส้นที่ 5-6 ผังบริเวณวัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
มาตราส่วน 1 : 2500

ภาพลายเส้นที่ 5-7 ผังบริเวณวัดไต้ยางชัน
อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
มาตราส่วน 1 : 2500

ภาพลายเส้นที่ 5-8 ผังบริเวณวัดบ้านยางช้า
อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ
มาตราส่วน 1 : 2500

5.2.2 รูปร่างและการกำหนดเขตวัด

รูปร่างของเขตพื้นที่วัด หมายถึง ที่วัด คือที่ดินซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตวัดนั้น (ไม่รวมถึงที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด แต่อยู่นอกเขตวัดออกไป หรือ ที่กลับนา คือที่ดินที่ผู้บริจาคยกแต่ผลประโยชน์ให้วัด หรือพระศาสนา) เป็นการกำหนดโดยใช้แนวรั้ววัด ซึ่งปัจจุบันพบทั้งที่เป็นรั้วที่สร้างขึ้น ทั้งรั้วคอนกรีตบล็อก รั้วไม้จริง รั้วไม้ไผ่ หรือรั้วลวดหนาม และกำหนดโดยรั้วธรรมชาติ ซึ่งใช้แนวของต้นไม้ใหญ่ แนวกอไผ่ หรือแนวลำน้ำ ลำห้วยต่างๆที่อยู่ติดกับวัดเป็นตัวกำหนด ซึ่งเป็นการกำหนดที่อิงกับการกำหนดเขตวัดแบบโบราณ เช่น สุดแนวต้นข่อยนี้เป็นเขตวัด แต่ปัจจุบันมีการกำหนดแนวรั้วและกรรมสิทธิ์ทางกฎหมายที่ชัดเจนและเคร่งครัดมากขึ้น เนื่องจากความจำเป็นของการใช้ที่ดินที่เพิ่มขึ้นตามอัตราการเพิ่มของประชากร

รูปร่างที่วัดมักอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมคางหมู หรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เช่น วัดเวฬุวัน วัดมหาภิณายะ วัดแจ้ง วัดบ้านยางช้า หรือมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนหรือมีการปรับเปลี่ยนรูปร่างตามสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ในยุคปัจจุบัน เป็นต้นว่า หากเป็นวัดในเขตเมือง อาจโดนเบียดเบียนที่วัดจากการถูกใช้เป็นอาคารพาณิชย์หรือที่พักอาศัยของคนในชุมชนนั้นๆ เช่น วัดทุ่งศรีเมือง วัดใต้ศรีมงคล หรือหากเป็นวัดในเขตชนบท ก็จะติดกับที่นาของชาวบ้าน หรือเขตป่าแนวรั้วธรรมชาติ เช่น วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ยางซึก เป็นต้น

5.2.3 ทิศทางเข้า – ออกวัด

เส้นทางเข้าออกหลักของผังวัดจะมุ่งเข้าสู่ตัวสิมเสมอ เนื่องจากเป็นส่วนที่เป็นศูนย์กลางวัด และจะมีเส้นทางรองเชื่อมต่อกับส่วนบริเวณสิมไปยังเส้นทางรองอื่นๆ โดยทิศทางที่พบว่าใช้เป็นเส้นทางเข้าออกหลักมากที่สุดคือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ตามลำดับ ส่วนทิศตะวันตก ไม่นิยมใช้เป็นทางเข้าออกหลักของวัด อาจเป็นเพราะมีความเชื่อที่ว่าเป็นทิศประตูผี เป็นทิศแห่งการตายก็เป็นได้ และด้วยประเด็นที่สอดคล้องกับหัวข้อ 5.1.2.3 ที่ระบุว่า ที่ตั้งวัดมักอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน จึงปรากฏว่าทางเข้าออกหลักสู่วัดก็จะอยู่ทางทิศเหนือเป็นส่วนใหญ่ เพื่อเชื่อมไปสู่ชุมชนนั่นเอง ส่วนทางเข้าออกรองก็มักจะมีอยู่รอบๆรั้ววัด ไม่มีการกำหนดทิศทางชัดเจน เป็นไปตามความเหมาะสมของผังบริเวณวัดแต่ละวัด โดยมากก็มี 1 -3 ช่อง

5.2.4 การแบ่งเขตภายในวัด

ธรรมเนียมการแบ่งเขตภายในวัดทางภาคอีสาน มีความแตกต่างจากธรรมเนียมการแบ่งเขตวัดทางภาคกลาง โดยการแบ่งเขตวัดแบบภาคกลางนั้นจะมีความชัดเจนในการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส หรือเขตสาธารณประโยชน์ ตลอดจนการวางอาคารเป็นแนวแกน หรือเป็นกลุ่ม หรือมีการใช้แนวกำแพงแก้วกำหนดขอบเขตชัดเจน แต่วัดในเขตวัฒนธรรมทางภาคอีสานจะไม่กำหนดที่ตั้งอาคารหรือขอบเขตของส่วนพุทธาวาส สังฆาวาส หรือส่วนสาธารณประโยชน์ให้เห็นเป็นแนวแกนหรือกลุ่มชัดเจนนัก แต่จะเลือกการกำหนดเขตภายในวัดจากการกำหนดที่ตั้งอาคารสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่รอบๆ เช่น การกำหนดที่ตั้งสิมบนเนินโคกสูง การวางตำแหน่งสิมโดยดูทิศทางตำแหน่งของลำน้ำ ลำห้วยที่ไหลผ่านหน้าวัดบ้าง ข้างวัดบ้าง การยกเอื้องตำแหน่งของสิมหลักหนีจากตาน้ำผุดไม่ให้ปิดกั้นการไหลของทางน้ำ การวางอาคารสิมไม่บังหรือซ้อนทับกันกับตำแหน่งอาคารรองอื่นๆ การวางหอแจก(ศาลาการเปรียญ) ไว้ข้างเคียงหรือใกล้กับสิม ทำให้เสมือนว่า อาคารหอแจกเป็นส่วนที่กั้นระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส การเว้นระยะห่างของอาคารหลักกับอาคารรอง การวางอาคารกุฏิเจ้าอาวาสเพื่อกำกับดูแลทางเข้าออกหลักหรือรอง เป็นต้น เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการวางผังตำแหน่งอาคารและการกำหนดขอบเขตพื้นที่ภายในวัดทางภาคอีสานที่มีคติหรือธรรมเนียมที่แตกต่างจากการวางผังวัดแบบภาคกลาง (การกำหนดแนวเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสอย่างชัดเจน เช่น การทำกำแพงแก้ว เป็นอิทธิพลการวางผังวัดแบบภาคกลาง ซึ่งเข้าในยุคหลัง) ทั้งนี้วิธีการศึกษา ได้ใช้การอ้างอิงถึงธรรมเนียมการ

วางผังบริเวณวัดแบบภาคกลางก็เพื่อเป็นการสะดวกแก่การอธิบายระบบของถาวรวัตถุ และง่ายแก่การทำควมเข้าใจ รวมทั้งเป็นประโยชน์ที่เอื้อไปถึงขั้นตอนของงานออกแบบให้มีความเป็นเหตุเป็นผลและมีระบบระเบียบชัดเจน ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษา ดังนี้

5.2.4.1 เขตพุทธาวาส มักตั้งอยู่ใจกลางวัดเสมอ หรือเอียงจากใจกลางเล็กน้อย เนื่องจากถือเป็นเขตที่เป็นส่วนสำคัญที่สุดของวัด เป็นศูนย์กลางวัด สืบเนื่องจากการตั้งสิม ซึ่งเป็นอาคารประธานในเขตพุทธาวาสและวัด จากวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้งหมด 8 วัด จะไม่ตั้งสิมชิดติดรั้ววัดเลย มีรายละเอียดที่น่าสนใจดังนี้

- โดยมากมักตั้งสิมหันหน้าทางทิศตะวันออก(หรือตะวันออกเฉียงเหนือ) ซึ่งถือเป็นทิศตะวันออก เป็นมงคล เป็นทิศแห่งการเกิดและความเจริญงอกงาม แต่ก็ไม่ได้ยึดถือเป็นกฎตายตัวนัก เนื่องจากไม่ได้มีกฎเกณฑ์บังคับทางพระวินัยในเรื่องนี้ บางแห่งอาจพิจารณาเอาตามสภาพภูมิประเทศและทางสัญจรของผู้คนเป็นหลัก สิมนี่ส่วนหลังหันทางเหนือ อาจถือตามคติโบราณ ทิศเหนือคือ "โลกอุดร" โลกอุดร อาจสื่อความหมายพ้องไปถึงคำว่า "โลกุตตรธรรม" (คือ ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก เป็นสภาวะพ้นโลกคือ มรรคผล และนิพพาน¹) จึงอาจเป็นความนิยมในการวางสิมหันหน้าทิศเหนือตามอย่างโบราณ ได้แก่ วัดเวฬุวัน วัดบ้านยางช้า

- ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้งของสิมกับอาคารอื่นๆ จะไม่ตั้งสิมในตำแหน่งที่เป็นแนวแกนชัดเจนกับอาคารข้างเคียง หรืออาคารสำคัญอันดับรอง เหมือนกับวิธีการวางผังบริเวณวัดทางภาคกลาง แต่การวางตำแหน่งของสิมมักจะเว้นระยะห่างจากอาคารอื่นๆ โดยรอบเป็นระยะพอประมาณ หรือถัดออกไปมีอาคารข้างเคียงเกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ นับว่าเป็นการให้ความสำคัญและเสริมสร้างความโดดเด่นแก่สิม หรือเนื่องจากว่าตามวัฒนธรรมไท-ลาวที่ความศรัทธาและให้ความเคารพแก่พุทธศาสนา มาก กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่บางท่านจะระมัดระวังแม้ตอนสนทนาหรือต้องอยู่ใกล้กับพระภิกษุ จะไม่เหยียบเงาของพระภิกษุ แสดงให้เห็นการให้ความเคารพอย่างสูง ซึ่งอาจส่งผลมาถึงเรื่องของการจัดผังวัด โดยวางสิมไม่ให้อาคารใดๆ มาบดบังเงาสิม แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็ไม่ได้ยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม มีบ้างบางวัดที่วางกลุ่มอาคารสำคัญเรียงตัวกันเป็นแนว ซึ่งก็เป็นการสร้างโดยได้รับอิทธิพลจากการวางผังวัดแบบภาคกลาง ได้แก่ วัดพระเหลาเทพนิมิต ซึ่งสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่เป็นแนวเดียวกับสิมและหอแจกหลังเก่า และวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งสร้างสิม หอไตร วิหาร(ทำหน้าที่เป็นศาลาการเปรียญ) วางเรียงกันไป แม้จะมีการเอียงกันเล็กน้อย ก็เป็นการสร้างวัดตามแบบอย่างการได้รับอิทธิพลทางภาคกลาง เช่นกัน

- บริเวณด้านหน้าสิม มักเว้นเป็นที่โล่งพอสมควร ไม่มีอาคารอื่นใดวางขวางกัน ข้อนี้ส่วนด้านหลังสิมอาจมีธาตุตั้งอยู่ มักเป็นธาตุบุคคล เช่น ที่วัดทุ่งศรีเมือง มีพระธาตุของอดีตเจ้าอาวาส และวัดหมากมี ที่มีธาตุบุคคลตั้งอยู่หลังสิมเก่า เป็นต้น

- สิมนั้นเป็นอาคารประธานตั้งอยู่ใจกลางวัด โดยมักมีอาคารอื่นๆ ตั้งขนานหรือเกาะกลุ่มอยู่เคียงข้าง คือ หอแจก(ศาลาการเปรียญ) วิหาร หรือ หอไตร ตามลำดับ ซึ่งกลุ่มอาคารเหล่านี้ถือเป็นอาคารสำคัญของวัดลำดับรองจากสิม โดยเฉพาะหอแจก จะพบว่าได้ตั้งอยู่เคียงข้างใกล้ๆ หรือเอียงกับสิม ประหนึ่งเป็นอาคารประกอบร่วมในเขตพุทธาวาส เพื่อสนองประโยชน์ในแง่การใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนพุทธศาสนิกชน ซึ่งยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบฮินดูสอง ที่ใช้หอแจกเป็นอาคารสำคัญในการทำกิจกรรมตามประเพณี

¹ พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 218-219.

การถือสิทธิ์สอง นับได้ว่า อาคารที่นิยมสร้างอยู่ใกล้ริมมากที่สุดคือ หอแจก (หรือ อาจเป็นอาคารอื่นๆ ที่ทำหน้าที่เป็นหอแจกในตัว อย่างเช่น วิหารวัดทุ่งศรีเมืองซึ่งเป็นทั้งหอแจกหรือศาลาการเปรียญ หรือ อุโบสถศาลา วัดหมากมี ที่สร้างขึ้นใหม่ข้างสิมหลังเก่า ทำหน้าที่เป็นทั้งโบสถ์ใหม่และศาลาการเปรียญ) อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับหอแจกประหนึ่งว่าเป็นอาคารในเขตพุทธาวาสร่วมกับสิม เป็นการเน้นความสำคัญในประเด็นของการที่หอแจกบางแห่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของวัดควบคู่กับสิม จนเสมือนว่าหอแจกเป็นอาคารที่อยู่ในเขตพุทธาวาสโดยปริยาย เช่น ที่วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดแจ้ง หรือ วัดหมากมี(มีการเวียนเทียนรอบสิมเก่าและรอบอุโบสถศาลาที่ทำหน้าที่เป็นทั้งโบสถ์ใหม่และเป็นหอแจกในตัว) เป็นต้น

วัฒนธรรมการสร้างหอแจกทางภาคอีสานมีข้อแตกต่างกับการสร้างหอแจกของกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาวทางตอนเหนือบางประการ เห็นได้จากในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเป็นกลุ่มร่วมสายวัฒนธรรมไท-ลาวด้วยกัน จะสร้างหอแจกหลังเล็กๆ เพราะการใช้ประโยชน์เรื่องงานบุญที่ต้องรวมคนมาก ๆ มักจะกระทำในวิหาร เสมือนว่าใช้วิหารเป็นอาคารประธานของวัดและเป็นหอแจกในตัว แต่วัฒนธรรมอีสานจะสร้างสิมเป็นประธานวัดแทนวิหาร แต่จะลดขนาดสิมลงตามสภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดังนั้นจึงเกิดอาคารที่จะต้องรองรับกิจกรรมงานบุญประจำปีและมีคนหมู่มากเข้ามาใช้สอยขึ้น ก็คือหอแจก ซึ่งมักสร้างเป็นอาคารหลังใหญ่รองรับคนได้คราวละมากๆ ที่มีที่ตั้งเกาะกลุ่มอยู่ใกล้ๆ กับสิม(พบทุกวัดยกเว้น วัดบ้านยางช้า) โดยตั้งหันหน้าไปในทิศทางเดียวกับสิมเสมอ อาจตั้งขนานข้างกันหรือเอียงกัน พร้อมกับเว้นระยะห่างจากสิมพอสมควร เพื่อความโดดเด่นของตัวสิม และมีการเน้นความสำคัญของกลุ่มอาคารนี้ด้วยการทำลานหรือถนนล้อมรอบ การทำทางเดินเชื่อมต่อกับทางเข้าออกหลักของวัด หรือมีการยกระดับพื้นที่ของกลุ่มอาคารนี้ให้สูงโดดเด่นกว่าส่วนอื่น เช่น วัดเวฬุวัน วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ยางขึ้นก เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ตามปกติแล้ววัดทางภาคอีสานจะวางสิมลงบนลานดินโล่งๆ เรียบๆ อันเป็นการสื่อความหมายถึงวิถีชีวิตอันสงบ เรียบง่าย และสันโดษของคนอีสาน เช่น วัดแจ้ง วัดหมากมี วัดบ้านยางช้า แต่ก็ได้มีการเน้นความสำคัญของกลุ่มอาคารสิมหรือหอแจกนี้ด้วยวิธีการทำกำแพงแก้วล้อมรอบตามแบบอย่างของวัดทางภาคกลาง ซึ่งมีทั้งที่สร้างขึ้นตามแบบอย่างภาคกลางโดยตรง ได้แก่ วัดใต้ศรีมงคล วัดทุ่งศรีเมือง หรือจากการบูรณะสร้างขึ้นในยุคหลัง ได้แก่ วัดเวฬุวัน วัดพระเหลาเทพนิมิต

5.2.4.2 เขตสังฆาวาส เป็นส่วนของกฎิพระสงฆ์ ซึ่งมีได้มีการกำหนดขอบเขต หรือทำกำแพงแก้วให้เห็นชัดเจนเหมือนอย่างเขตสังฆาวาสของวัดทางภาคกลาง กฎิมักจะวางตัวอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นหลัก แล้วเชื่อมต่อไปยังทิศเหนือและทิศใต้ ตามลำดับ โดยวัดที่เขตสังฆาวาสอยู่ทางตะวันตกและเหนือ ได้แก่ วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ศรีมงคล วัดแจ้ง วัดบ้านยางช้า ส่วนวัดที่เขตสังฆาวาสอยู่ทิศเหนือ ได้แก่ วัดหมากมี และวัดที่เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศตะวันตกและทิศใต้ ได้แก่ วัดทุ่งศรีเมือง แต่ก็จะมีบางวัดซึ่งจัดเขตสังฆาวาสไว้ต่างออกไปตามข้อจำกัดของพื้นที่ เช่น อาจวางไว้ด้านตะวันออก ได้แก่ วัดเวฬุวัน ที่เน้นเขตพุทธาวาสไว้กลางวัดบนเนินสูงด้านตะวันตก ส่วนด้านตะวันออกเป็นที่ลุ่มต่ำกว่า จึงสร้างเขตสังฆาวาสไว้ด้านนี้ เพื่อลดความสำคัญไม่ให้ชมเขตพุทธาวาส และอีกวัด คือ วัดใต้ยางขึ้นก ที่ย้ายแนวกฎิสงฆ์มาไว้ทางตะวันออกในภายหลังจากที่เดิมซึ่งตั้งเขตสังฆาวาสไว้ทางทิศตะวันตกของวัด

- การวางกฎิมักวางชิดกับขอบรั้ววัด หรือ เล็กเอาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ห่างเขตพุทธาวาสพอสมควร ซึ่งก็น่าจะเป็นไปตามสภาพพื้นที่วัดอีสานที่มักกว้างกว่าวัดทางภาคกลาง ไม่ได้มีความหนาแน่นอย่างวัดทางภาคกลาง มีความเป็นอยู่ของวิถีพุทธทางอีสาน อยู่สบายๆ ง่ายๆ เมื่อเห็นที่ทางที่มั่นคงไม่ร่วม

ครั้น มีความสงบร่มเย็น ก็ตั้งกุฏิขึ้น ซึ่งโดยมากมักเป็นกุฏิหลังเล็กๆ เดี่ยวๆ ตามวัตรปฏิบัติแบบสมณะ เรียบง่าย และสันโดษ ตามแนวทางของวิถีพุทธทางภาคอีสาน

กุฏิพระของวัดทางภาคอีสานเหล่านี้มีการวางอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ๆ ลักษณะแรกคือ การวางกุฏิเป็นแนวเดียวกัน โดยเป็นแนวเส้นตรงเห็นได้อย่างชัดเจน เรียงไปตามแนวรั้ววัด จะมีมากกว่า 1 แนว หรือ เป็น 2 แนวตั้งฉากกันก็ได้แก่ วัดเวฬุวัน วัดทุ่งศรีเมือง วัดแจ้ง หรือบ้างก็วางเป็นแนวแบบกลุ่มแยกๆกัน แต่ก็ยังเห็นลักษณะของแนวกุฏิอยู่ ได้แก่ วัดใต้ศรีมงคล วัดบ้านยางช้า หรือเป็นแนวกุฏิแต่ไม่ได้เป็นเส้นตรง หากแต่เลาะเลี้ยวไปตามร่มไม้ภายในวัดตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ ได้แก่ วัดใต้ยางซึ้ง การวางกุฏิอีก ลักษณะหนึ่งที่พบคือ การวางกระจายตัวเป็นหย่อมๆตามที่ว่างของพื้นที่ มีทั้งวางเป็นหลังเดี่ยวๆ เว้นระยะห่างกัน พอควรก็มี หรือวางเป็นกลุ่มอาคาร แต่เว้นระยะห่างระหว่างกลุ่มก็มี ได้แก่ วัดพระเหลาเทพนิมิต และ วัดหมากมี

- การวางตำแหน่งของกุฏิเจ้าอาวาสมักวางในตำแหน่งทางเข้าออกวัด เพื่อการกำกับดูแลวัดได้สะดวก และเพื่อรองรับญาติโยมให้เข้าถึงได้โดยง่าย ซึ่งตามวัฒนธรรมการไปวัดของคนอีสานบางแห่ง มักนิยมเข้าวัดแล้วไปยังกุฏิเจ้าอาวาสเป็นลำดับแรกเพื่อนมัสการและแสดงตัวแก่ท่าน เพราะพระกับชาวบ้านมีความใกล้ชิดกัน สมภารถือเป็นพระผู้ใหญ่ผู้เป็นศูนย์รวมใจและเป็นที่ยอมรับ เคารพนับถือของชาวบ้าน(และบางวัด ตามปกติวัฒนธรรมดา พระสงฆ์อาจมารวมกลุ่มฉันอาหารที่กุฏิเจ้าอาวาส ญาติโยมก็ได้นำอาหารมาถวายเพล ฟังเทศน์ สนทนาธรรมกับพระสงฆ์อย่างใกล้ชิด เป็นต้น) ได้แก่ วัดเวฬุวัน วัดหมากมี วัดใต้ศรีมงคล และ วัดแจ้ง หรือมักวางในตำแหน่งที่มองเห็นเส้นทางสัญจรหลักและสภาพบริเวณโดยรวมภายในวัดได้อย่างชัดเจน ได้แก่ วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดทุ่งศรีเมือง วัดใต้ยางซึ้ง และ วัดบ้านยางช้า

- หากพิจารณาตามความเชื่อโบราณในการวางผังกุฏิของเจ้าอาวาสแบบภาคกลาง² ซึ่งได้เริ่มแพร่เข้ามาในยุคหลังตามวัดในภาคอีสานแล้ว จะพบว่า วัดใดวางสิมหันหน้าทางตะวันออกแล้ว กุฏิเจ้าอาวาสจะไม่ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าสิมเลย ซึ่งการวางกุฏิเจ้าอาวาสไว้ขวางหน้าสิมจะถือเป็นทิศมงคล เจ้าอาวาสจะอายุไม่ยืน แต่จะนิยมตั้งกุฏิเจ้าอาวาสไว้ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้(ทิศลาภะ)มากที่สุด ทำให้เจ้าอาวาสมีลาภสักการะสมบุรณ์ ได้แก่ วัดใต้ศรีมงคล วัดทุ่งศรีเมือง วัดแจ้ง ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นวัดที่ได้รับอิทธิพลจากคติการสร้างจากวัดภาคกลางนั่นเอง ส่วนทิศที่มีการตั้งกุฏิเจ้าอาวาสในลำดับรองลงไป คือ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ทิศมัจฉิมะ) เป็นทางสายกลางพอดีๆ ได้แก่ วัดหมากมี และทิศตะวันออกเฉียงใต้(ทิศศาลา) ทำให้วัดเป็นเสมือนศาลาพักผ่อนหย่อนใจ มีความสงบร่มเย็น

5.2.4.3 เขตสาธารณประโยชน์ เป็นเขตที่เกิดขึ้นภายหลังเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยของชุมชน ซึ่งมักเป็นอาคารกลุ่มฌาปนสถาน อันประกอบด้วย เมรุ ศาลาสด ศาลาเก็บของ หรืออาคารอื่นๆ เช่น ศาลาชุมชน สำหรับใช้ในการประชุมชาวบ้าน ศาลาเนกประสงค์ หรือ สถานรับเลี้ยงเด็กอ่อน ซึ่งมักจะนำมาไว้ในพื้นที่วัดทางภาคอีสานกันมาก เขตสาธารณประโยชน์นี้เป็นพื้นที่ของคนจำนวนมากเข้ามาใช้สอย มีลักษณะของกิจกรรมค่อนข้างเป็นเอกเทศ แยกจากกิจกรรมหลักของทางวัด หรือแยกจากกิจกรรมตามวิถีชีวิตแบบการถือศีลสืบสอง จึงมักจัดเป็นส่วนหรือเขตเฉพาะตัวไว้ตามมุมวัด หรือด้านติดรั้ววัดด้านใดด้านหนึ่ง มีการทำลานรอบอาคารให้เหมาะกับการใช้สอยของคนจำนวนมาก มีทางเดินเชื่อมจากเส้นทางสัญจรภายในวัด โดยมากมักจัดไว้ทางทิศใต้เป็นหลัก ได้แก่ วัดเวฬุวัน วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ศรีมงคล วัดบ้านยางช้า บ้างก็

² พระธรรมวโรดม. **คู่มือพระอุปัชฌาย์** (กรุงเทพมหานคร: วัดเบญจมบพิตร, 2545), หน้า 143.

วางทางตะวันออกเฉียงใต้ อย่าง วัดหมากมี หรือ ทางตะวันตกเฉียงใต้ อย่างวัดใต้ข้างขึ้น หรือ มีบ้างที่วางไว้ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ วัดทุ่งศรีเมือง และ วัดแจ้ง

5.2.5 ทางสัญจร ทางเชื่อม และลานภายในวัด

เส้นทางสัญจรและทางเชื่อมภายในวัด จะมุ่งสู่ส่วนใจกลางวัดคือสวนลิมที่เป็นศูนย์กลางของเขตพุทธาวาสเป็นหลัก พร้อมทั้งอาจมีการทำลานรอบลิมหรือหน้าลิม เพื่อเน้นความสำคัญของพื้นที่ เช่น วัดเวฬุวัน วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ศรีมงคล วัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งก็มักเป็นวัดที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลางเข้ามาใช้ ส่วนลานวัดที่เป็นลานดิน หรือสนามหญ้าตามแนวคิดของความเรียบง่ายแบบคนอีสาน ก็ยังพอมีหลงเหลืออยู่ เช่น วัดหมากมี วัดใต้ข้างขึ้น วัดแจ้ง วัดบ้านยางช้า เป็นต้น

5.2.6 ความสัมพันธ์ของกิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัด

ระเบียบวิถีชีวิตในการถือตามฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นแบบคนพุทธท้องถิ่นชาวอีสานแถบเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ซึ่งเป็นธรรมเนียมตามศาสนาพุทธสืบจากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และขณะเดียวกันก็มีการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่เจ้าทางต่างๆ อย่างแนบแน่น ซึ่งมีความแตกต่างจากขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมของภาคกลาง ที่มีลักษณะเป็นพราหมณ์มากกว่าพุทธ ทำให้กิจกรรมของคนพุทธท้องถิ่นอีสาน ที่ใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ต่างๆ มีความน่าสนใจ ดังนี้คือ

- ลิมเป็นอาคารประธานสำคัญที่สุดภายในวัด เป็นสถานที่สำหรับการประกอบกิจกรรมหลักของพระสงฆ์ ทั้งงานอุปสมบทพระภิกษุ ทำวัตรเช้า-เย็น การลงอุโบสถศีลในวันพระใหญ่ สวดโอวาทปาติโมกข์ หรืองานพิธีตามฮีตสิบสอง แต่ต้องทำในเขตพัทธสีมาอย่างพิธีกรรมกฐินของสงฆ์ ซึ่งตามการปฏิบัติ ลิม ยังมีความผูกพันต่อกิจกรรมของชาวบ้านอย่างชัดเจน ทั้งการทำวัตร ที่บางแห่งก็ให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมทำด้วย การนั่งสมาธิปฏิบัติธรรม รัศมีศาล หรือเข้ามากราบไหว้บูชา สักการะองค์พระประธานภายในลิม หรือ บางแห่งมีการนำผ้าผะเวสมาซึ่งภายในลิมหลังเก่า(ในงานบุญแห่งพระเวสสันดร เดือน 4 ตามฮีตสิบสอง) เช่น ลิมวัดหมากมี เป็นต้น

ลิม จึงเป็นอาคารที่มักจะต้องอยู่ใจกลางวัด เพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยแก่ทุกๆ ฝ่าย ทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาส เข้าถึงได้ง่าย ตั้งเห็นเด่นชัด และแสดงความเป็นศูนย์รวมใจอย่างเต็มที่

- ธรรมเนียมการใช้ชีวิตตามครรลองของฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ทำให้คนพุทธท้องถิ่นอีสานมีความผูกพันกับวัด ต้องไปร่วมตัวกันทำบุญที่วัดตลอดปี นับตั้งแต่งานบุญเดือนอ้าย มีการให้พระสงฆ์เข้ากรรมชาวบ้านถวายจัดตุ้บัจฉัยไทยทาน ถวายเครื่องสังฆทาน ฟังเทศน์ ฟังธรรม ตลอดจนการปฏิบัติตนตามการถือฮีตสิบสองไปตลอดปีของพุทธศาสนิกชน ไม่ว่าจะเป็นการ ทำบุญเลี้ยงพระ ตักบาตร ถวายภัตตาหาร ถวายกัณฑ์เทศน์ สรงน้ำพระ เวียนเทียน การนอนจำศีล บวชนาค งานอุปสมบท ถวายข้าวประดับดิน ถวายข้าวสลาก งานบุญทอดกฐิน เป็นต้น โดยอาคารที่เป็นเสมือนศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ คือ หอแจก(ศาลาการเปรียญ) ด้วยเหตุผลของการเป็นอาคารศูนย์รวมทางกิจกรรมหลักๆ ของชาวบ้าน จึงมักมีการสร้างหอแจก ไว้ใกล้ๆ ลิมเสมอ(ดังที่กล่าวมาแล้ว)

- ปัจจุบันมีการพัฒนาการใช้สอยอาคารรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจ คือ ที่วัดหมากมี ได้สร้างอุโบสถศาลาใหม่ ใช้ประโยชน์เป็นทั้งลิม และหอแจกในหลังเดียวกัน เป็นการสะดวกต่อทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาสที่ได้ปฏิบัติศาสนกิจหรือประกอบศาสนพิธีร่วมกัน แต่ก็ทำให้สูญเสียบรรยากาศของลิม อันเป็นสถานที่หลักในการทำสังฆกรรมของสงฆ์ ประหนึ่งเป็นอาคารศูนย์รวมใจที่สำคัญสุดในทางพุทธศาสนาไป

- ใกล้ๆ กับลิมหรือหอแจก มักมีการตั้งหอร่มหรือหอบัง เพื่อประโยชน์ใช้สอยอันสะดวกในการตีบอกเวลาหรือกำหนดการณ์ต่างๆ ให้ทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนรับรู้ ซึ่งโดยหลักๆ แล้วพระสงฆ์จะ

เป็นผู้ตีสัญญาอนุญาตบอกให้ชาวบ้านรับรู้ในการมาทำกิจกรรมหรือศาสนพิธีร่วมกัน นั่นเอง เช่น วัดเวฬุวัน วัดมหาเกษ วัดใต้ศรีมงคล วัดทุ่งศรีเมือง วัดแจ้ง วัดบ้านยางช้าง

- ตามประเพณีงานบุญอื่นๆ จะมีการใช้ลานกิจกรรม เช่น การก่อกองทราย ขนทรายเข้าวัด ในงานบุญสงกรานต์ การจุดโคมดวงประทีบในวันออกพรรษา งานแข่งเรือในงานบุญทอดกฐิน(สำหรับวัดที่ติดแม่น้ำ) ซึ่งเป็นการใช้ลานกิจกรรมหรือพื้นที่โล่งในวัด โดยมักเป็นลานด้านหน้า หรือใกล้ๆ กับสิม หรือ หอแจก

5.3 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหากลุ่มรูปแบบ จัดหมวดหมู่จากลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมทั้งสภาพภายนอกและภายในอาคาร องค์ประกอบตกแต่งทางสถาปัตยกรรม รวมถึงลานหรือสภาพรอบอาคารที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นหลัก โดยพิจารณาเทียบเคียงตามลำดับอายุของสถาปัตยกรรม

การวิเคราะห์สถาปัตยกรรม คือวิเคราะห์อาคาร สิม หรือ วิหาร ที่ศึกษา โดยศึกษาเรื่อง ผังพื้นอาคาร การกำหนดตำแหน่งองค์พระประธาน ฐานพระประธาน โดยศึกษาประกอบกับสภาพแวดล้อมโดยรอบอาคาร คือ เรื่องการกำหนดขอบเขตเสมา และลานรอบอาคาร และศึกษาเรื่อง รูปทรงสัดส่วนอาคาร โครงสร้าง-วัสดุหรือวิธีการก่อสร้าง เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบศิลปะ อันจะนำไปสู่การจัดกลุ่มรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้

การวิเคราะห์องค์ประกอบตกแต่งสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ส่วนประดับตกแต่งหลังคา ผนัง จนถึงขั้นฐาน โดยพิจารณาเรื่องระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบตกแต่งทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งอิทธิพลทางศิลปะรูปแบบต่างๆ ที่มีผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงแนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมนั้น

การวิเคราะห์สภาพภายในอาคาร เรื่อง ที่ว่างภายในอาคาร ช่องเปิด ที่มีผลต่อสภาพแสงและบรรยากาศภายใน อันส่งผลต่อความรู้สึกแก่ผู้ที่เข้ามาใช้อาคาร เป็นต้น

ส่วนการวิเคราะห์จะทำการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมทั้ง 10 หลัง ดังที่กล่าวมา หากลักษณะทางกายภาพส่วนใดส่วนหนึ่งมีการชำรุดทรุดโทรม สูญหาย ไม่สามารถสืบค้นได้อย่างครบถ้วน ไม่สามารถระบุรูปร่างได้ชัดเจน หรือถูกบูรณะใหม่แล้วในปัจจุบันจนไม่เหลือร่องรอยเค้าโครงเดิมที่ทรงคุณค่าทางศิลปะ หรือไม่สมารถนำมาเป็นข้อมูลในเชิงวิเคราะห์เพื่อเป็นประโยชน์ต่อโครงการออกแบบแล้ว จะไม่นำมาเป็นประเด็นในการวิเคราะห์

บทวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ ทั้ง 10 หลังนี้ ได้ศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ เทียบเคียงตามลำดับอายุของสถาปัตยกรรม พบว่า

5.3.1 ผังพื้นอาคาร

5.3.1.1 ลักษณะผังพื้น

ผังพื้นอาคารของสิมและวิหาร(อาสาม) เป็นลักษณะสิมก่ออิฐฉาบปูนทึบทั้งสี่ด้าน อันเนื่องมาจากการสืบทอดรูปแบบศาสนาคารจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นสายวัฒนธรรมไท-ลาว และหากจำแนกลักษณะของผังพื้นอาคาร สามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ผังพื้นแบบที่มีเสาลอยภายใน และผังพื้นแบบไม่มีเสาลอยภายในอาคาร

เนื่องจากว่าสิมหรือวิหารสมัยก่อนมีขนาดใหญ่ ตามคติการสร้างอาฮาม หรือวิหาร (หรือทำหน้าที่เป็นสิมด้วยก็ดี) ได้รับความถ่ายทอดรูปแบบอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งเน้นอาคารวิหารหรืออาฮามเป็นหลัก และมักสร้างหลังใหญ่ เพราะเป็นสถานที่ประดิษฐานพระสำคัญของวัด และเป็นทีประกอบกิจกรรมทางศาสนาทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาส(วิหารหลังใหญ่) ดูได้จากสถาปัตยกรรมล้านนา อันเป็นต้นรากวัฒนธรรมไท-ลาว ร่วมสายกับ ล้านช้าง ซึ่งยังหลงเหลืออยู่ทุกวันนี้ แถบเชียงใหม่และลำปาง) ด้วยขนาดที่ใหญ่ ทำให้ส่งผลถึงการตั้งเสาโดยภายในขึ้นไปปรับโครงสร้างของอาคารที่ช่วงช่อจะยาว จนเป็นเอกลักษณ์ของสิมหรือวิหารหลังใหญ่ที่สร้างในเขตวัฒนธรรมแถบนี้ ในยุคแรก ซึ่งมักปรากฏในสิมหลังเก่าที่สร้างขึ้นในยุคแรกของการตั้งเมืองอุบลราชธานี นั่นเอง โดยรูปแบบผังอาคารประเภทนี้เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนที่ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีการแบ่งช่องเสาด้านหน้า 3 ช่อง มีช่องเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ด้านยาวอาคารมักแบ่งช่องเสาออกเป็น 5 ช่อง ยกฐานสูงทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 5 - 7 ชั้น โดยช่องหน้าสุดทำเป็นห้องโถงไม่มีผนัง เป็นมุขระเบียงด้านหน้า ภายในอาคารทำเป็นห้องสังฆกรรม ผนังด้านข้างมักเจาะช่องเปิดตลอดแนว ผนังด้านหลังก่อทึบไม่ ภายในประดิษฐานพระประธานบนฐานที่ก่อติดกับผนังด้านหลัง และบางแห่งมีฐานพระบริวารก่อติดตลอดแนวผนังหลังสิม แต่มีขนาดและความสูงเท่ากับหรือเล็กกว่าฐานพระประธาน รูปแบบผังอาคารนี้ ได้แก่

- สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต เป็นสิมขนาดใหญ่ที่มีการทำเสาลอยภายในอาคาร และเจาะช่องประตูทางเข้าออกด้านหน้าถึง 3 ช่อง รวมทั้งทำช่องเสาด้านยาวของอาคารทั้งหมด 5 ช่อง ทำให้มีส่วนห้องสิม 4 ช่อง (แต่เจาะช่องหน้าต่างเดิมเพียง 4 ช่อง และต่อมาถูกบูรณะเจาะเพิ่มเติมเป็น 8 ช่อง แต่ก็อุดช่องบริเวณห้องพระประธานทำเป็นบานปิดตาย 2 ช่อง เนื่องจากเป็นความเชื่อของคนท้องถิ่น ว่าไม่ต้องการให้คนเดินเข้าไปใกล้รั้วขององค์พระประธานซึ่งควรได้รับการเคารพสักการะสูงสุด ปัจจุบัน สิมวัดพระเหลาฯ จึงเหลือช่องหน้าต่างทั้งหมด 6 ช่อง

- อาฮามวัดหลวง เป็นสิมขนาดใหญ่ที่มีการทำเสาลอยภายในอาคาร เจาะช่องประตูเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง พร้อมกับ เจาะช่องประตูและทำบันไดขึ้นด้านข้าง บริเวณห้องหลังสุดของอาคารอีก 2 ช่อง ซ้ายขวา ซึ่งเป็นการกำหนดเส้นทางการเข้าออกของอาคารอย่างชัดเจน โดยบันไดด้านหน้านั้นให้สำหรับญาติโยมใช้ ส่วนบันไดด้านหลังซ้ายขวานี้ให้พระสงฆ์ใช้ เนื่องจาก ส่วนหลังอาฮามนี้เชื่อมต่อไปกับพื้นที่เขตสังฆาวาส ทำให้สะดวกแก่การเข้าถึงของพระสงฆ์ (เป็นไปได้ว่ารูปแบบผังอาคารของอาฮามวัดหลวง อาจนำเอารูปแบบผังของสิมวัดพระเหลาเทพนิมิตมาใช้ เนื่องจากสิมวัดพระเหลาเทพนิมิตสร้างก่อนอาฮามวัดหลวง และขนาดกว้างยาวและการวางช่องเสาก็มีความใกล้เคียงกัน)

พอยุคถัดมาในภาคอีสาน เริ่มมีการปรับเปลี่ยนระบบการให้ความสำคัญของสิมขึ้นมาทดแทนวิหาร เป็นยุคที่ศิลปสถาปัตยกรรมภาคกลางเข้ามาอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมในดินแดนอีสาน ซึ่งสังเกตได้ว่า ขนาดสิมยุคหลัง ไม่ได้มีขนาดใหญ่โตเหมือนอย่างวิหารยุคก่อน เพราะเป็นแต่เพียงใช้ประกอบสังฆกรรมให้เพียงพอกับจำนวนพระสงฆ์ ส่วนการประกอบกิจกรรมทางศาสนาฝ่ายฆราวาสนั้น ในวัฒนธรรมอีสานได้มีอาคารหอแจก(ศาลาการเปรียญ) เข้ามารองรับความต้องการนี้แทน (ซึ่งสังเกตได้ว่าหอแจกในภาคอีสานก็จะมีขนาดใหญ่ เพื่อรองรับคนหมู่มาก) โดยลักษณะของผังพื้นดังกล่าวนี้ พบมากในสิมที่มีอายุตั้งแต่ยุคสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ คือ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีการแบ่งช่องเสาด้านหน้า 3 ช่อง มีช่องเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ด้านยาวอาคารมักแบ่งช่องเสาออกเป็น 4 ช่อง ยกฐานสูงทำเป็นบันไดทางขึ้นด้านหน้า 5 - 7 ชั้น โดยช่องหน้าสุดทำเป็นห้องโถงไม่มีผนัง เป็นมุขทางเข้าออกด้านหน้า เจาะช่องประตูเข้าออก 1 ช่อง

สู่ภายในอาคารที่ทำเป็นห้องสังฆกรรม ผนังด้านข้างมักเจาะช่องหน้าต่างทั้ง 3 ช่องเสา รวม 6 ช่องหน้าต่าง ผนังด้านหลังมักก่อทึบไม่มีการเจาะช่องเปิด ส่วนห้องภายในประดิษฐานพระประธานบนฐาน ที่ก่อติดกับผนังด้านหลัง และบางแห่งมีฐานพระบริวารก่อติดตลอดจนสุดแนวผนังหลังสิม แต่มีขนาดและความสูงเท่ากับหรือเล็กกว่าฐานพระประธาน รูปแบบผังอาคารประเภทนี้ ได้แก่ สิมวัดมณีวนาราม(สันนิษฐานว่าไม่มีเสภายใน)

สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง สิมวัดใต้ยางซึก สิมวัดแจ้ สิมวัดบ้านยางซ้า

ส่วนสิมที่มีลักษณะผังพื้นที่มีข้อจำแนกแตกต่างออกไป ได้แก่

- สิมวัดเวฬุวัน ที่มีการก่อผนังมุขห้องด้านหน้า ทำบันไดทางขึ้นและเจาะช่องประตู

เข้าออก 2 ช่อง และสร้างฐานพระประธานแบบลอยตัวออกมาจากผนังหลังสิม

- สิมวัดหมากมี ซึ่งจัดเป็นสิมที่มีอายุตั้งแต่ยุคสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ แต่มีลักษณะ

ผังพื้นต่างจากสิมที่พบเห็นทั่วไปหลังอื่นๆ คือเจาะช่องหน้าต่าง 4 ช่อง

5.3.1.2 ขนาดและพื้นที่ผังพื้น

ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 5.3.1.1 เรื่องลักษณะผังพื้น จะเป็นตัวแสดงความสัมพันธ์ของขนาดและพื้นที่ของอาคารสิม ที่มีความเกี่ยวข้องกับช่วงเวลาของการรับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างยุคแรกตั้งเมือง กับยุคถัดมาที่วัฒนธรรมจากภาคกลางได้เข้ามาผสมผสาน โดยนำเสนอข้อมูลของผังพื้นอาคารสิมกลุ่มตัวอย่าง ในตารางที่ 5.4 เรื่องขนาด สัดส่วน พื้นที่ การเจาะช่องเปิด ตลอดจนความหนาของผนังอาคาร (พิจารณาร่วมกับภาพลายเส้นที่ 5-9 การกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้น)

ภาพลายเส้นที่ 5-9 การกำหนดคำเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้น

(พิจารณาร่วมกับตารางที่ 5.4)

ตารางที่ 5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างขนาด สัดส่วน และพื้นที่ของผังพื้นสิมและวิหารที่เป็นกรณีศึกษา (พิจารณาร่วมกับภาพฉายเส้นที่ 5-9 การกำหนดค่าเรียกชื่อศัพท์ในการอธิบายผังพื้น)

สถาปัตยกรรม	ปีพ.ศ.ที่สร้าง สถาปัตยกรรม	ขนาด ผังพื้น (m. x m.)	สัดส่วน ผังพื้น ด้านสกัด: ด้านยาว	พื้นที่ห้อง (m ²) พื้นที่ห้องมุขด้านหน้า + พื้นที่ห้องสิม = พื้นที่ห้องรวม	สัดส่วน พื้นที่ห้อง ห้องมุขหน้า : ห้องภายใน	จำนวน ช่องประตู / ช่องหน้าต่าง	ความหนาผนัง ด้านหน้า-ข้าง-หลัง ห้องสิม(m.)	ประเภท
1.สิมวัดเวฬุวัน	กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	5.80 x 12.40	1 : 2.14	12.5 + 40 = 52.5	1 : 3.20	2 / 2(ที่มุขหน้า) + 6	0.45 - 0.50 - 0.50	กลาง
2.สิมวัดพระเหลาฯ	2263	9.40 x 13.20	1 : 1.40	22 + 80 = 102	1 : 3.64	3 / 6 + (หลอก 2)	0.55 - 0.60 - 0.55	ใหญ่
3.อาสามวัดหลวง *	2324	9.00 x 14.00	1 : 1.56	20 + 76 = 96	1 : 3.80	3 / 6	0.55 - 0.55 - 0.55	ใหญ่
4.สิมวัดมณีวนาราม *	ร.1	ด้านสกัด 6.00	-	-	-	-	-	กลาง
5.สิมวัดหมากมี	2330-2332 (ร.1)	5.40 x 11.50	1 : 2.13	17 + 30 = 47	1 : 1.76	1 / 4	0.35 - 0.35 - 0.35	เล็ก
6.สิมวัดใต้ศรีมงคล	2338 (ร.1)	7.10 x 12.90	1 : 1.82	13.5 + 43 = 56.5	1 : 3.20	1 / 6	0.85 - 0.85 - 0.60	กลาง
7.สิมวัดทุ่งศรีเมือง	ปลาย ร.2 - ต้น ร.3	6.30 x 12.60	1 : 2	12 + 40 = 52	1 : 3.33	1 / 6	0.70 - 0.80 - 0.55	กลาง
8.สิมวัดใต้ยางขึ้นก	ปลาย ร.3 - ต้น ร.4	5.70 x 10.00	1 : 1.75	9.5 + 29 = 38.5	1 : 3	1 / 6	0.50 - 0.475 - 0.50	เล็ก
9.สิมวัดแจ้ง	2455 (ต้น ร. 6)	6.30 x 12.50	1 : 1.98	13 + 44 = 57	1 : 3.38	1 / 6	0.65 - 0.50 - 0.65	กลาง
10.สิมวัดบ้านยางซำ	2460-2475 (ร.6- ร.7)	5.70 x 9.50	1 : 1.67	10 + 30 = 40	1 : 3	1 / 6	0.45 - 0.40 - 0.55	เล็ก

* ในปัจจุบัน อาคารได้ถูกรื้อถอนแล้ว ข้อมูลที่ได้เป็นค่าประมาณการจากการสันนิษฐาน โดยอ้างอิงจากภาพถ่ายเก่า การสัมภาษณ์ และการร่างแบบโดยสังเขป เท่าที่สืบค้นได้

จากการศึกษาเรื่องขนาดและพื้นที่ผังพื้น สามารถแบ่งกลุ่มได้ ตามยุคของการรับอิทธิพลศิลปะได้ ดังนี้

- **สิมขนาดใหญ่** คือ สิมหรือวิหารที่มีช่วงความกว้างด้านสกัด(วัดที่ระยะขอบนอกสุด) มากกว่า 8.00 ม. หรือมีขนาดพื้นที่มากกว่า 80 ตรม. ขึ้นไป มักเป็นสิมหรือวิหารที่มีอายุเก่าแก่ ในยุคแรกของการสร้างเมือง และเป็นสิมที่มีเสาลอยภายในอาคาร เพื่อช่วยในการรับโครงสร้างของสิมที่มีขนาดใหญ่ได้ เนื่องจากการรับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมล้านช้างเมื่อแรกสร้าง ดังกล่าวมาแล้ว ได้แก่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และ อารามวัดหลวง

- **สิมขนาดกลาง** คือ สิมที่มีขนาดช่องความกว้างด้านสกัด(วัดที่ระยะขอบนอกสุด) มากกว่า 6.00 ม. แต่น้อยกว่า 8.00 ม. หรือ มีพื้นที่เท่ากับหรือมากกว่า 50 ตรม.ขึ้นไป ส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่มีอายุถัดมาจากยุคแรกของการสร้างเมือง ซึ่งเริ่มมีอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมจากภาคกลางเข้ามาในดินแดนแถบนี้ ได้แก่ สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดมณีวนาราม(สันนิษฐาน) สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง สิมวัดแจ้ง

- **สิมขนาดเล็ก** คือ สิมที่มีขนาดช่องความกว้างด้านสกัด(วัดที่ระยะขอบนอกสุด) น้อยกว่า 6.00 ม. ลงมา หรือ มีพื้นที่น้อยกว่า 50 ตรม.ลงมา ซึ่งมักเป็นสิมที่เกิดในยุคถัดจากการสร้างเมืองมาจนถึงยุคหลัง และมักเป็นสิมในท้องที่เขตชนบท ได้แก่ สิมวัดหมากมี สิมวัดใต้ยางขึ้นก และ สิมวัดบ้านยางช้า

5.3.1.3 รูปร่างและสัดส่วนผังพื้น

5.3.1.3.1 รูปร่างผังพื้น

- **ผังสี่เหลี่ยมรูปป้อมกว้าง** คือ ด้านสกัดเกือบเท่าด้านยาว มีลักษณะผังพื้นรูปป้อมกว้างจนเกือบเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีอัตราส่วนด้านสกัด : ด้านยาว ระหว่าง 1 : 1.4 - 1 : 1.6 มักเป็นสิมที่เกิดในยุคแรกของการตั้งเมือง ซึ่งเหตุที่มีรูปร่างผังที่ด้านสกัดกว้าง เพราะเป็นรูปแบบผังที่ตอบรับกับรูปแบบอาคารทรงกลุ่มแจ้ ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ได้แก่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และอารามวัดหลวง

- **ผังสี่เหลี่ยมรูปยาว** คือ ด้านสกัดสั้นกว่าด้านยาวมาก ทำให้มีลักษณะผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าชัดเจน มีอัตราส่วนด้านสกัด : ด้านยาว ระหว่าง 1 : 1.8 - 1 : 2.2 ส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่เกิดถัดจากยุคสร้างเมือง หรือ เป็นสิมโบราณเก่าแก่ที่ได้รับการบูรณะฟื้นฟูภายหลัง ได้แก่ สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดหมากมี สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง สิมวัดแจ้ง

- **ผังสี่เหลี่ยมรูปกึ่งป้อมกึ่งยาว** คือ มีลักษณะผังพื้นกึ่งระหว่าง 2 ประเภทแรก รูปทรงไม่ป้อมและก็ไม่ยาวอย่างชัดเจน มีอัตราส่วนด้านสกัด : ด้านยาว อยู่ระหว่าง 1 : 1.6 - 1 : 1.8 ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่เกิดถัดจากยุคสร้างเมือง หรือ เป็นสิมโบราณเก่าแก่ที่ได้รับการบูรณะฟื้นฟูภายหลัง ที่มักเป็นสิมรุ่นหลังที่สร้างในเขตพื้นที่ชนบท ได้แก่ สิมวัดใต้ยางขึ้นก และ สิมวัดบ้านยางช้า

5.3.1.3.2 สัดส่วนพื้นที่ मुखทางเข้าด้านหน้า

- **มีพื้นที่มุขหน้าเล็ก** ส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่มีอายุเก่าแก่ในยุคการสร้างเมือง มีอัตราส่วนพื้นที่ห้องมุขหน้า : พื้นที่ห้องสังฆกรรม ประมาณ 1 : 3.6 - 1 : 3.8 ได้แก่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และ อารามวัดหลวง

- **มีพื้นที่มุขหน้าปานกลาง** ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่เกิดถัดจากยุคสร้างเมือง หรือ เป็นสิมโบราณเก่าแก่ที่ได้รับการบูรณะฟื้นฟูภายหลัง มีอัตราส่วนพื้นที่ห้องมุขหน้า : พื้นที่ห้องสังฆกรรม ประมาณ 1 : 3.2 - 1 : 3.4 ได้แก่ สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง สิมวัดแจ้ง

- **มีพื้นที่มุขหน้ามาก** ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นสิมที่เกิดถัดจากยุคสร้างเมืองจนถึงยุคหลัง และมักเป็นสิมที่สร้างขึ้นในเขตชนบท มีอัตราส่วนพื้นที่ห้องมุขหน้า : พื้นที่ห้องสังฆกรรม ประมาณ 1 : 1.5 - 1 : 3 ได้แก่ สิมวัดหมากมี สิมวัดไต้ยางขึ้นก และ สิมวัดบ้านยางช้า

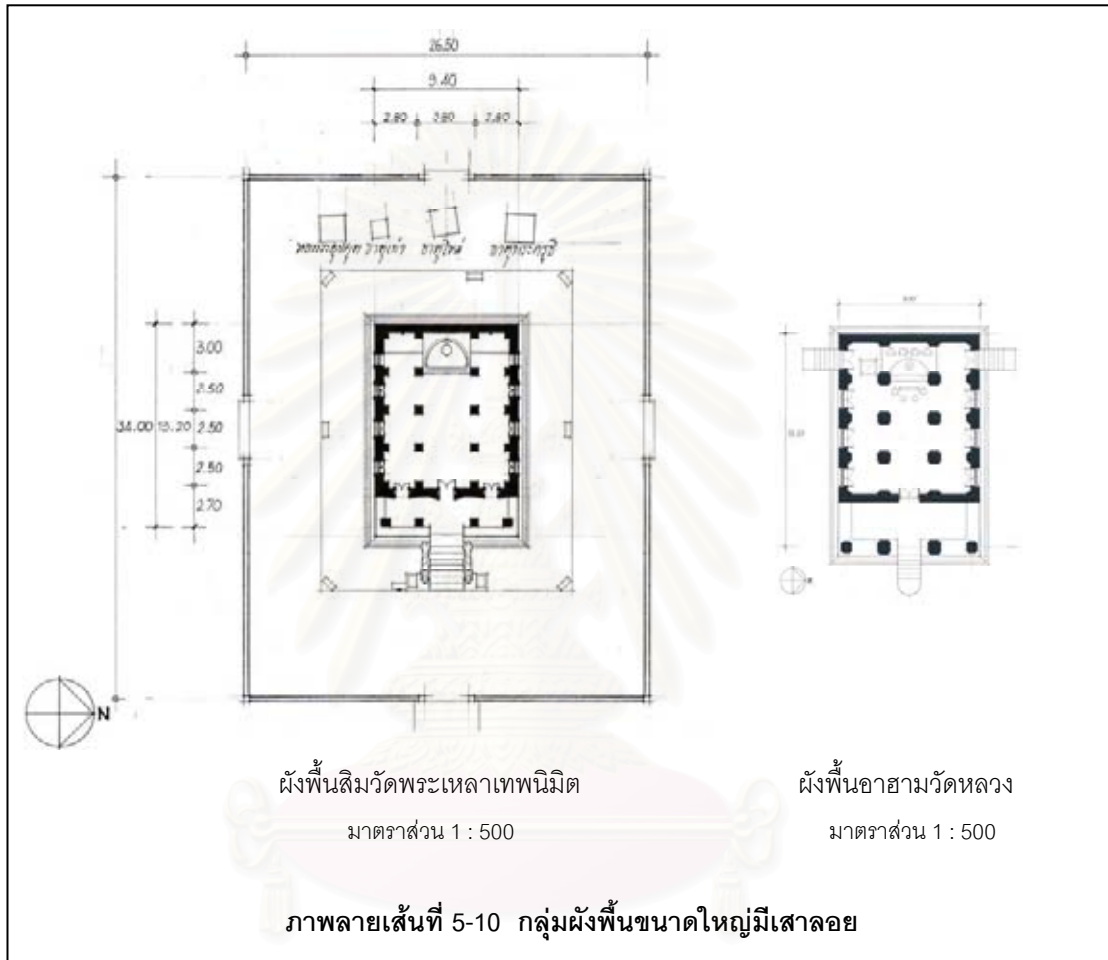
จะเห็นได้ว่าลักษณะของผังพื้น ขนาด พื้นที่ รูปทรง และสัดส่วนพื้นที่ของผังพื้นในสิมหรือวิหารต่างๆเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ในเชิงของช่วงเวลาและประวัติศาสตร์ศิลปะซ่อนอยู่ **โดยสามารถจัดกลุ่มรูปแบบผังพื้นได้ดังนี้**

- **กลุ่มผังพื้นขนาดใหญ่มีเสาลอย** เป็นผังพื้นที่ปรากฏในยุคแรกเริ่มของการก่อตั้งเมือง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เรื่องการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว บรรพบุรุษผู้สร้างที่ได้นำเอาวัฒนธรรมการก่อสร้างจากศิลปะล้านช้างเข้ามาเป็นแม่แบบในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาในยุคแรกของการตั้งเมืองนี้ สืบเนื่องจากผังพื้นอาคารมีขนาดใหญ่ มีการตั้งเสาลอยภายในเพื่อช่วยในการรับโครงสร้างของอาคารขนาดใหญ่ การเจาะช่องประตูทางเข้าออกมากกว่า 1 ช่องทาง เพื่อช่วยระบายคนที่เข้ามาใช้อาคาร ซึ่งมีขนาดใหญ่นี้ รูปทรงของผังพื้นมีลักษณะป้อม คล้ายกับผังพื้นของวัดในเมืองหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ ต้นสกุลศิลปะล้านช้าง ตลอดจนถึงเรื่องสัดส่วนของมุขหน้าอาคารซึ่งเทียบกับตัวห้องสิมแล้วมีขนาดเล็ก ก็อาจเนื่องมาจากพฤติกรรมการใช้สอยอาคารสิมหรือวิหารของคนอีสานโบราณ ซึ่งเน้นการทำกิจกรรมในสิม เช่น การนั่งสมาธิ จำศีล สวดมนต์ ไหว้พระ หรือประกอบศาสนพิธีต่างๆ ก็ใช้สิมเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมเหล่านี้ ลักษณะของผังที่ได้รับความนิยมการก่อสร้างจากศิลปะล้านช้างดังกล่าวนี้ จึงเปรียบเสมือนต้นแบบของผังพื้นอาคารสิม หรือวิหาร ในยุคแรกของการตั้งเมือง ได้แก่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และอาฮามวัดหลวง

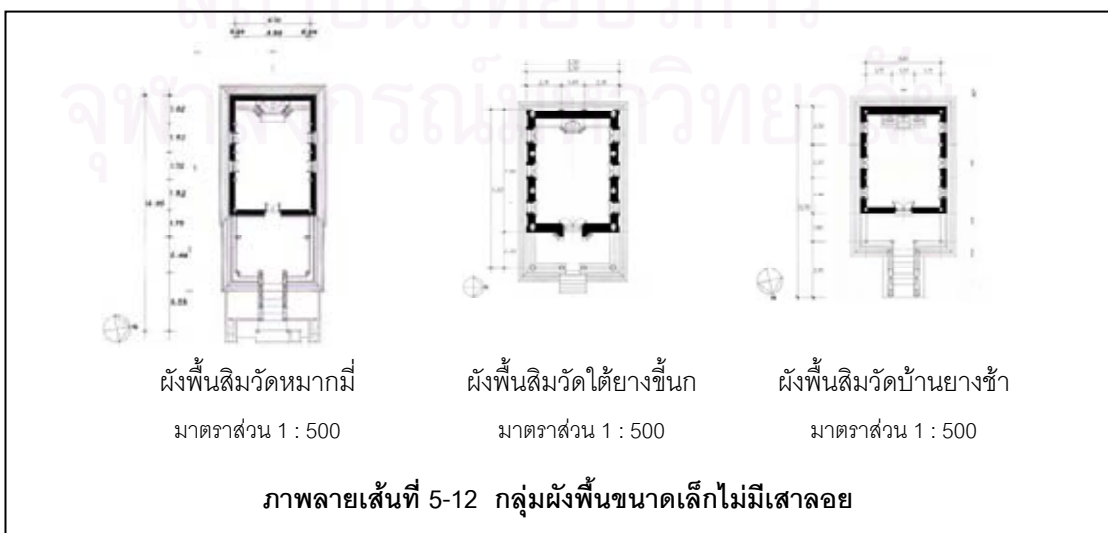
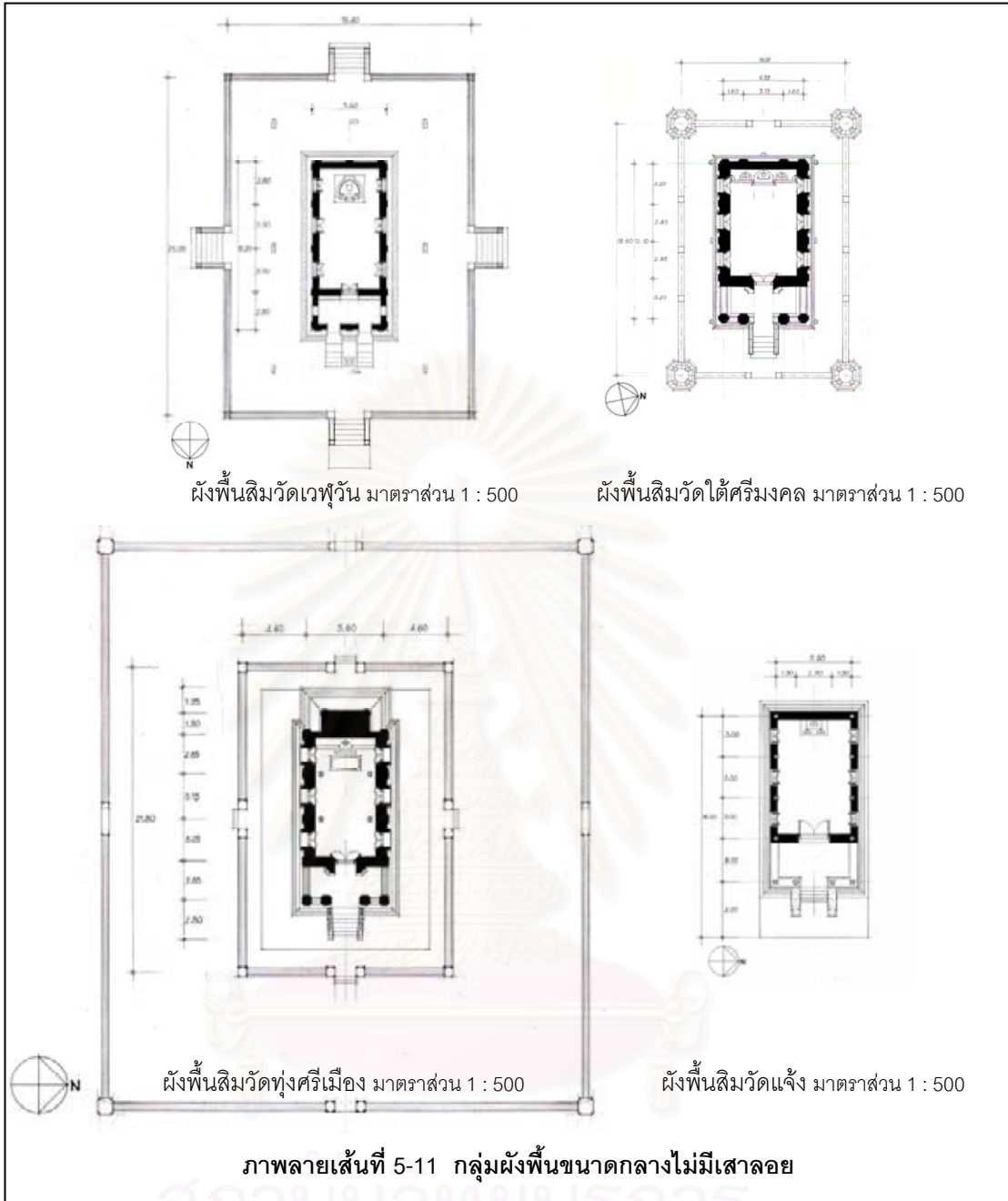
- **กลุ่มผังพื้นขนาดกลางไม่มีเสาลอย** ส่วนใหญ่เป็นผังพื้นที่ปรากฏในยุคถัดจากยุคสร้างเมือง คือ เป็นช่วงที่อิทธิพลศิลปะแบบรัตนโกสินทร์จากภาคกลางหรือเมืองหลวงได้เข้ามาถึงพื้นที่แถบนี้ อาจด้วยเหตุผลทางการเมืองการปกครอง ที่เป็นการโน้มรับเอาวัฒนธรรมจากเมืองหลวงไปสู่ภาคอีสาน ซึ่งคนอีสานยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็คือกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งอพยพมาจากประเทศลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคอีสาน และได้เข้าร่วมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาขึ้นต่อเมืองสยาม จึงเป็นเหตุให้วัฒนธรรมจากเมืองหลวงภาคกลางได้เผยแพร่ไปสู่ภาคอีสาน ทำให้เกิดผังพื้นที่มีรูปแบบของการผสมผสานศิลปะการก่อสร้างแบบล้านช้างตามรากเหง้าเดิมของกลุ่มชนไท-ลาวกับศิลปะแบบภาคกลางที่ล่งไหลถ่ายเทเข้ามาในห้วงเวลาต่อเนื่องกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ขนาดและพื้นที่ผังที่เล็กลง สัดส่วนรูปทรงผังที่ปรับจากทรงป้อมให้ยาวขึ้นจนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าชัดเจน เพื่อให้ตอบรับกับรูปทรงสถาปัตยกรรมทรงหลังคาสูงแบบภาคกลาง ซึ่งอย่างไรก็ดี ภาพรวมของผังพื้นก็ยังคงเอกลักษณ์ไว้ได้อย่างเด่นชัด คือเป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขหน้า เข้าออกทางเดียว เจาะช่องหน้าต่าง 6 ช่อง ผนังด้านหลังทึบ ซึ่งเป็นรูปแบบผังที่ชัดเจนของสิมประเภทนี้ ได้แก่ สิมวัดเวฬุวัน(มองภาพรวมที่ไม่เน้นข้อปลีกย่อยในการเจาะทางเข้าออกสิม 2 ช่อง) สิมวัดมณีวนาราม(สันนิษฐาน) สิมวัดไต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง และ สิมวัดแจ้ง

- **กลุ่มผังพื้นขนาดเล็กไม่มีเสาลอย** เป็นกลุ่มที่มักเกิดกับสิมที่อยู่ตามวัดในเขตชนบท มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เกิดขึ้นในยุคหลังๆถัดจากการสร้างบ้านแปงเมือง มีขนาดเล็กอาจด้วยเหตุผลของการประหยัด พอเพียงตามเศรษฐกิจและวิถีชีวิตแบบคนอีสานท้องถิ่นอันเรียบง่าย และเรื่องของสัดส่วนมุขหน้าที่ขยายใหญ่ขึ้นกว่าผังพื้น 2 แบบแรก แสดงให้เห็นว่าการใช้สอยสิม

ตามสภาวะของคนยุคหลังมีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นห้องสังฆกรรมใหญ่ๆแบบยุคแรก ก็ลดสัดส่วนห้องลง ห้องมุขหน้าขยายใหญ่ขึ้น การให้ความสำคัญต่อการเข้าไปใช้พื้นที่ในห้องสังฆกรรมลดลง ประกอบกับมีหอแจกเกิดขึ้นมาเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมมากกว่า ทำให้สิมมีขนาดเล็กลง สิมนในกลุ่มนี้ ได้แก่ สิมวัดหมากมี สิมวัดไต้ยางขึ้นก และ สิมวัดบ้านยางข้า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3.1.4 สภาพโดยรอบผังพื้น

เรื่องสภาพแวดล้อมโดยรอบอาคารเป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างอาคารและพื้นที่ภายในวัด จุดเชื่อมอันสำคัญนี้คือ เขตสีมา ซึ่งแสดงอาณาเขตโดย เสีมา

5.3.1.4.1 ไบเสมา เป็นสิ่งบ่งบอกถึงอาณาเขตของสีมา คำว่า “สีมา” ซึ่งก็หมายถึงขอบเขตหรืออาณาเขตที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในกิจกรรมของสงฆ์(สังฆกรรม)ในทางพระพุทธศาสนา³ โดยเป็นเขตที่สงฆ์กำหนดขึ้นเองซึ่งผูกแล้วเรียก“พัทธสีมา”(แดนที่ผูก) ทุกวัดที่พบเป็นลักษณะ**คามสีมา** คือเป็นสีมาที่ทำในบ้านเขตหมู่บ้านหรือในคุ้มบ้าน และเป็นสีมาตามแนวโรงอุโบสถคือ **ขัณฑ์สีมา**(ไม่ใช่มหาสีมาหรือสีมาที่คลุมรอบวัด) โดยตำแหน่งการวางไบเสมาทุกวัดในกลุ่มตัวอย่างเป็นการกำหนดนิมิต 8 ไบ วางแนบชิดติดขอบฐานสีมาก็มี(พบมากตามวัดในสถาปัตยกรรมล้านช้าง) หรือวางห่างจากขอบฐานออกมาโดยรอบประมาณ 1 เมตรก็มี บางแห่งปักเป็นเสมาคู่(แต่ก็ไม่ทุกจุด) เช่น **สิมวัดใต้ศรีมงคล** บางแห่งจุดหนึ่งมีถึง 3 ไบ เช่น **ที่วัดพระเหลาเทพนิมิต** ไบเสมาที่พบมักเป็นเสมาหินแกะสลัก(ตรงตามที่ระบุในพุทธบัญญัติ เรื่องวัดฤ 1 ใน 8 อย่างที่ใช้กำหนดเป็นนิมิตแสดงอาณาเขตของพัทธสีมาคือ สีลา) และมักเป็นหินทราย เพราะมีมากทางท้องถิ่นอีสาน ส่วนใหญ่มีรูปแบบศิลปะแบบท้องถิ่นอีสานบริสุทธิ์ จากการแกะหินเป็นรูปทรงเสมาแบบง่ายๆ หากมองในแง่สุนทรียภาพคงไม่ได้มีความงามมากมาย แต่มีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ ด้วยความง่ายของการแกะที่มีได้ประณีตพิถีพิถันมาก ทำให้มองถึงสักจะที่แผ่ไว้ตามระบบวัฒนธรรมอีสานที่ยึดความเรียบง่าย อีกทั้งการปักไบเสมาก็มักจะปักลงกับพื้นดินเปล่า ไม่ทำขุมเหมือนภาคกลาง บางแห่งระดับดินหรือลานรอบสิมถูกถมขึ้นใหม่จนเหมือนกับว่าไบเสมาจมหายไปกับพื้นดิน หากไม่สังเกตคงนึกเป็นเพียงก้อนหินธรรมดา ลักษณะการปักเสมาแบบนี้ สันนิษฐานได้ว่าขอบเขตสีมาเป็นที่รู้ในกลุ่มพระสงฆ์ ชาวवासไม่ได้มีกิจที่จะเข้ามาในอาณาบริเวณนี้ กลุ่มพระสงฆ์มีกิจปฏิบัติสังฆกรรมย่อมทราบกันดีโดยแท้ จึงไม่มีความจำเป็นต้องแสดงอาณาเขตให้ชาวवासเห็นโดยเด่นชัดแต่อย่างใด

ตำแหน่งไบเสมาเดิมสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

ไบเสมาสิมวัดแจ้ มีการปักเสาคล้ายหลักเสไม้(หลักวัด)

เสมาสิมวัดใต้ศรีมงคล วางชิดขอบฐานสิม เป็นลักษณะที่พบมากในเมืองหลวงพระบางเช่นกัน

ภาพที่ 5-1 กลุ่มที่ปักไบเสมาแบบชิดติดขอบฐานสิม

³ วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 69.

ไบเสมาหินทรายปักคู่
ที่สิมเก่าวัดหมากมี่

ไบเสมาหินทราย สิมวัดบ้านยางช้า

ปักเว้นระยะห่างจากขอบฐานโดยรอบเรียงข้างละ 4 ไบ (อีกด้านสูญหาย) หลัง
สิมอีก 1 ไบ รวม 9 ไบ ซึ่งน่าจะเกิดจากการความสะดวกในการสร้าง ไม่ต้องทำหลุม
ภายในสิมเพื่อฝังนิมิตจุดที่ 9 แต่ใช้การปักให้ครบ 9 ไบ ภายนอกสิมแทน
การฝังนิมิต 9 จุดนี้ เป็นคติที่เกิดขึ้นภายหลัง มิได้ระบุในพระวินัยแต่อย่างใด
(ลักษณะนี้พบในสิมวัดหมากมี่ เช่นกัน)

ภาพที่ 5-2 กลุ่มที่ปักไบเสมาแบบเว้นระยะห่างจากขอบฐานสิมโดยรอบ

ส่วนในระยะหลังบางแห่งมีการปรับปรุงทำซุ้มเสริมเพิ่มเติมเข้าไปเพื่อให้เห็นตำแหน่ง
ของสิมาได้ชัดเจนขึ้น การทำซุ้มเสมานี้น่าจะเป็นอิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง เช่น ที่สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
หรือที่แปลกแตกต่างกว่าที่อื่น คือ

- สิมวัดเวฬุวัน ที่เป็นไบเสมาหินทรายขนาดใหญ่ ปลายคล้ายไบหอก ฐานไบสลักรูปกลีบบัวคว่ำบัวหงายจำนวนมาก อันเป็นรูปแบบเสมาสมัยทวารวดีที่เป็นชุมชนเดิมของถิ่นนี้
- สิมวัดทุ่งศรีเมือง ไม่พบเสมา แต่อาจกำหนดขอบเขตเสมาด้วยการใช้เสาเม็ดบัวปูนปั้นขนาดใหญ่ ประดับพร้อมกำแพงแก้วชั้นใน ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลของการออกแบบในการบูรณะยุคหลังโดยฝีมือพระครูวิโรจน์รัตโนบล พระเกจิผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมของเมืองอุบลราชธานี

ไบเสมาสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
หลังการบูรณะย้ายตำแหน่งห่างออก
จากขอบฐานสิม และทำซุ้มเพิ่มเติม

ไบเสมาหินทรายแบบศิลปะทวารวดี
บริเวณฐานประทักษิณ สิมวัดเวฬุวัน

การกำหนดเขตเสมาด้วยเสาเม็ด
บัวปูนปั้นขนาดใหญ่ สิมวัดทุ่งศรี

ภาพที่ 5-3 ไบเสมาปักแบบเว้นระยะห่างจากขอบฐานสิม มีลักษณะไบเสมาแตกต่างจากปกติ

5.3.1.4.2 กำแพงแก้วและลานรอบอาคาร กำแพงแก้วเป็นองค์ประกอบส่วนรอบอาคารที่เกิดจากการรับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมจากภาคกลาง ด้วยเหตุผลเพื่อเน้นความสำคัญของสิ่งที่เป็นอาคารประธาน ชั้นกำแพงแก้วที่ปรากฏในสิมอีสานกลุ่มตัวอย่างพบในวัดที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับศิลปะทางภาคกลางทั้งสิ้น อีกประการหนึ่งคือเป็นสิ่งที่ได้รับการเผยแพร่เข้ามาในยุคหลัง ทำให้สิมบางหลังมีการบูรณะเพิ่มขึ้น กำแพงแก้วเข้าไป จนส่งผลกลายเป็นที่นิยมทำกันในวัดทางภาคอีสานยุคใหม่ รูปแบบศิลปะของกำแพงแก้วเป็นแบบอิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมผสานกับศิลปะภาคกลาง เกิดจากฝีมือช่างท้องถิ่น มักมีธาตุหรือเสาเม็ดเป็นตัวจบมุม หรือ สร้างธาตุบุคคลไว้ภายในส่วนกำแพงแก้ว และถ้าหากมีชั้นกำแพงแก้วล้อมรอบแล้ว ก็จะมีส่วนลานซิเมนต์เชื่อมไปยังตัวสิม วัดที่พบชั้นกำแพงแก้ว ได้แก่ สิมวัดเวฬุวัน(ทำชั้นกำแพงแก้วและยกฐานเป็นลานประทักษิณใหญ่ ซึ่งฐานส่วนนี้เกิดจากการขุดดินรอบสิมออกไป) สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต(บูรณะภายหลัง ปัจจุบันลานรอบสิมปูด้วยกระเบื้องเซรามิค) สิมวัดใต้ศรีมงคล และ สิมวัดทุ่งศรีเมือง(ปัจจุบันบานรอบสิมปูด้วยกระเบื้องซิเมนต์) ซึ่งเป็นสิมที่ได้รับอิทธิพลการสร้างจากภาคกลาง

ภาพที่ 5-4 ภายในชั้นกำแพงแก้วสิมวัดพระเหลา-เทพนิมิต ซึ่งสร้างธาตุอดีตเจ้าอาวาสและห่ออุปคุต

ภาพที่ 5-5 ธาตุจบมุมกำแพงแก้วสิมวัดใต้ศรีมงคล ซึ่งยังคงเห็นเค้าการผสมผสานรูปแบบศิลปะล้านช้างจากบัวฐานแอวขึ้นกับรูปแบบเจดีย์ทางภาคกลาง

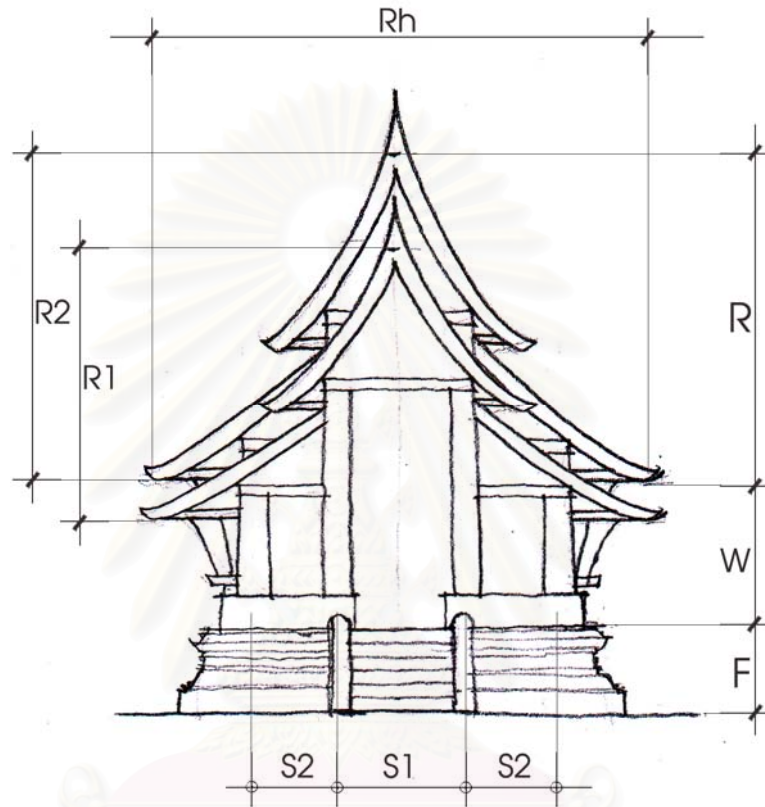

ภาพที่ 5-6 และ 5-7 กำแพงแก้วชั้นในซึ่งสร้างตั้งแต่ยุคแรกสร้างสิมวัดทุ่งศรีเมืองประดับด้วยตัวสิงห์มอม และใช้เสาเม็ดบัวเป็นตัวจบมุมกำแพง ซึ่งคล้ายทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สื่อว่าเป็นไบเสมาในตัว ส่วนกำแพงแก้วชั้นนอกบูรณะเพิ่มเติม

และสำหรับสิมที่ได้รับอิทธิพลการสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง หรือ สิมอีสานท้องถิ่นโดยเฉพาะที่อยู่ในเขตชนบท มักจะตั้งอยู่บนลานดินเรียบๆ หรือเป็นสนามหญ้า ไม่มีชั้นกำแพงแก้ว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในการวางผังรูปแบบหนึ่งของวัดที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง สอดคล้องกับลักษณะความเป็นอยู่ของคนอีสานที่เรียบง่าย สมถะ จริงใจ สิมเหล่านี้ได้แก่ อาฮามวัดหลวง สิมวัดมณีวนาราม สิมวัดหมากมี สิมวัดใต้ยางซึก สิมวัดแจ้ง และ สิมวัดบ้านยางซ้า

5.3.2 ลักษณะรูปทรง และสัดส่วนอาคาร

ได้ทำการศึกษารูปทรงและสัดส่วนอาคาร โดยพิจารณาองค์รวมของรูปทรงอาคาร พร้อมกับการหาอัตราส่วนของระยะต่างๆ ดังที่แสดงผลในตารางที่ 5.5 (พิจารณาร่วมกับภาพลายเส้นที่ 5-13 การกำหนดสัญลักษณ์กำกับระยะต่างๆ ของรูปทรงและสัดส่วนอาคาร) โดยศึกษาจากภาพถ่ายและแบบ รวมทั้งการสำรวจรังวัด

ภาพลายเส้นที่ 5-13 การกำหนดสัญลักษณ์กำกับระยะต่างๆ ของรูปทรงและสัดส่วนอาคาร (พิจารณาร่วมกับตารางที่ 5.5) โดยกำหนดให้

R = ความสูงรวมของหลังคา นับตั้งแต่ส่วนยอดสันหลังคาลงมาจนใต้เชิงกลอนชั้นล่างสุด

$R1$ = ความสูงรวมของหลังคามุขหน้า(ถ้ามี)

$R2$ = ความสูงรวมของหลังคาส่วนห้องสังฆกรรม

(ในกรณีเป็นอาคารที่มีมุขหน้า ใช้ $R2$ แทน R)

Rh = ความกว้างรวมของหลังคา

W = ความสูงผนัง นับตั้งแต่ระดับใต้เชิงกลอนหลังคาส่วนห้องสังฆกรรมลงมาจนถึงขอบบนฐาน

F = ความสูงรวมฐาน นับตั้งแต่ขอบบนลงมาสู่ขอบฐานที่ติดกับพื้น

$S1$ = ระยะความกว้างช่องเสาร่วมใน (วัดจากศูนย์กลาง - ศูนย์กลางเสา)

$S2$ = ระยะความกว้างช่องเสาร่วมนอก (วัดจากศูนย์กลาง - ศูนย์กลางเสา)

ตารางที่ 5.5 ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดผังพื้น กับ สัดส่วน ของรูปทรงสี่เหลี่ยมและวิหารที่เป็นกรณีศึกษา

(พิจารณาพร้อมกับภาพลายเส้นที่ 5-13 การกำหนดสัญลักษณ์กำกับระยะต่างๆ ของรูปทรงและสัดส่วนอาคาร)

สถาปัตยกรรม	ขนาด ผังพื้น (m. x m.)	สัดส่วนความสูงอาคาร ฐาน : ผนังกลางอาคาร : หลังคา F : W : R :	สัดส่วน ความสูง W : R	สัดส่วน หลังคา R : Rh	ระยะห่างหลังคาชั้นลด / สัดส่วนหลังคา R1 : R2	สัดส่วนระยะ ช่วงเสาด้านสกัด S1 : S2	ระยะยื่น ชายคา (m.)	ความสูงฐาน / ระยะยื่นฐาน (m.)	ความกว้าง หน้าตัดเสา (m.)
1. สิมวัดเวฬุวัน	5.80 x 12.40	มุขหน้า 1 : 1.20 : 2.07 (2.07 = ตับบน1.27 + ตับล่าง0.8)	1 : 1.73	1 : 1.50	0.50 m. / 1 : 1.23	-	0.67	1.95 / 0.67	0.45 (เสาดัดมน)
2. สิมวัดพระเหลาฯ	9.40 x 13.20	1 : 1.20 : 3.25 (3.25 = ตับบน2.18 + ตับล่าง1.07)	1 : 2.71	1 : 1.66	-	1 : 0.58	บน 1.05 ล่าง 1.50	2.20 / 0.85	ใน 0.55 นอก 0.65
3. อาสามวัดหลวง *	9.00 x 14.00	1 : 1.62 : 4.70 (4.70 = ตับบน2.63 + ตับล่าง2.07)	1 : 2.90	1 : 1.62	-	1 : 0.75	บน 0.60 ล่าง 1.15	1.45 / 0.70	ใน 0.80 นอก 0.70
4. สิมวัดมณีวนาราม *	6.00 x 10.00	1 : 2.33 : 4.33	1 : 1.86	1 : 1.38	-	1 : 0.66	1.40	-	ใน 0.45 นอก 0.35
5. สิมวัดหมากมี	5.40 x 11.50	มุขหน้า 1 : 0.80 : 2.70 ห้องสิม 1 : 0.82 : 2.28	1 : 3.38 1 : 2.78	1 : 1.41 1 : 1.55	0.70 m. / 1 : 1.53	1 : 0.93	บน 0.40 ล่าง 0.75	1.60, 1.75/ 0.60	ใน 0.28 นอก 0.25
6. สิมวัดใต้ศรีมงคล	7.10 x 12.90	มุขหน้า 1 : 2.93 : 4.33	1 : 1.48	1 : 1.22	0.50 m. / 1 : 1.12	1 : 0.51	บน 0.65 ล่าง 0.65	1.70 / 0.40	ใน 0.85 นอก 0.75
7. สิมวัดทุ่งศรีเมือง	6.30 x 12.60	มุขหน้า 1 : 1.66 : 3.19 (3.25 = ตับบน1.93 + กลาง0.86 + ล่าง 0.40)	1 : 1.92	1 : 1.17	0.45 m. / 1 : 1.10	1 : 0.50	0.77	2.05 / 0.60	ใน 0.82 นอก 0.82
8. สิมวัดใต้ยางซึก	5.70 x 10.00	1 : 1.89 : 3.42	1 : 1.81	1 : 1.11	-	1 : 1.29	0.65	1.75 / 0.45	ใน 0.28 นอก 0.35
9. สิมวัดแจ้ง	6.30 x 12.50	1 : 1.38 : 4.00 (4.00 = ตับบน3.00 + ตับล่าง1.00)	1 : 2.90	1 : 1.30	-	1 : 0.60	บน 0.70 ล่าง 1.60	1.45 / 0.75	ใน 0.35 นอก 0.28
10. สิมวัดบ้านยางซึก	5.70 x 9.50	1 : 1 : 1.90 (1.90 = ตับบน1.35 + ตับล่าง0.55)	1 : 1.90	1 : 1.70	0.20 m. / 1 : 1.08	1 : 1.13	0.75	2.00 / 0.60	ใน 0.25 นอก 0.25

* ในปัจจุบัน อาคารได้ถูกรื้อถอนแล้ว ข้อมูลที่ได้เป็นค่าประมาณการจากการสันนิษฐาน โดยอ้างอิงจากภาพถ่ายเก่า การสัมภาษณ์ และการร่างแบบโดยสังเขป เท่าที่สืบค้นได้

จากการศึกษาลักษณะรูปทรง และสัดส่วนอาคารในกลุ่มตัวอย่าง พบว่า

5.3.2.1 ลักษณะอาคาร

- รูปแบบหลังคา

รูปแบบของสิมและอาฮามที่ทำการศึกษารูปแบบหลังคาจั่ว โดยพบว่าอาคารในยุคแรกของการสร้างเมือง มักใช้หลังคาจั่วทรงสูงแต่กลุ่ม คือ มีลักษณะเส้นหลังคาโค้งตกท้องข้างมาก ทำให้ยอดเรียวแหลม แต่ฐานกว้างทรงป้านออกคลุมผนังอาคารด้านล่าง รูปทรงหลังคาสอดคล้องกับผังอาคารซึ่งปรากฏในอาคารที่มีผังขนาดใหญ่ มีช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอกใกล้เคียงกัน หลังคาต่บล่างจึงมีความยาวผืนหลังคาใกล้เคียงกับผืนหลังคาด้านบน ทั้งชายคายาว (พาดปลายกลอนเลยขอบนอกแป้นเสาดอกไปมากกว่าแบบสถาปัตยกรรมไท-ภาคกลาง) รูปทรงหลังคาเกิดจากการรับเอาอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างเข้ามาในยุคแรกของการตั้งเมือง (คล้ายรูปทรงหลังคาของวิหารวัดเชียงทอง ในเมืองหลวงพระบาง และศาสนาคารอีกหลายหลังในประเทศลาว) จึงนำรูปแบบหลังคานี้มาใช้ และเป็นที่สังเกตว่า หลังคาทรงนี้จะไม่มีการลดชั้นหลังคาแต่อย่างใด(แต่มีการซ้อนทับหลังคา) ไม่ว่าอาคารจะมีขนาดใหญ่โตก็ตาม ซึ่งต่างจากวิหารต่างๆในเมืองหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ ที่เมื่ออาคารใหญ่โตก็มักมีการซ้อนชั้นหลังคา เพื่อลดทอนความใหญ่โตของผืนหลังคา แต่หลังคาของสิมและวิหารที่พบในเมืองอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ หากเป็นรูปแบบหลังคาทรงสูงกลุ่มแบบนี้แล้ว มักทำหลังคาเป็นผืนเดียว ไม่มีการออกมุขลดชั้น อย่างไรก็ตามการได้รับอิทธิพลของรูปแบบหลังคา ก็ยังมีข้อแตกต่างจากลักษณะศิลปะอิทธิพลเดิมอยู่ คือ ทรวดทรงของหลังคาสิมในกลุ่มตัวอย่างมีทรงสูงกลุ่ม แต่จะไม่เตี้ยแค้มากเท่ากับสถาปัตยกรรมล้านช้างต้นแบบ มีการปรับทรงหลังคาให้ดูสูงขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งปรับผังอาคารให้เรียบง่าย ไม่มีการย้อมมุขอาคารเหมือนสถาปัตยกรรมล้านช้าง หรือทางล้านนา(ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสายวัฒนธรรมไท-ลาวเดียวกัน) ซ้อนนี้อาจมีเหตุผลพิจารณาอยู่ 3 ประเด็น คือ

- การรับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมสกุลช่างเวียงจันทน์ ซึ่งทรงหลังคาและอาคารจะมีความสูงชะลูดมากกว่าทรงหลังคาของสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง ถึงแม้ต้นรากของสถาปัตยกรรมล้านช้างเดิมจะอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง แต่ก็มี การเปลี่ยนถ่ายมายังเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงอาณาจักรล้านช้างยุคหลัง ที่มีการแลกเปลี่ยนศิลปสถาปัตยกรรมแบบภาคกลางของไทยเข้าไปเจือปน เมื่อครั้งที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของไทย ทำให้ศาสนาคารต่างๆในเมืองเวียงจันทน์ปรับเปลี่ยนทรวดทรงให้สูงขึ้น ตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมไทย

- การทำผังพื้นอาคารของสิมกลุ่มนี้ในภาคอีสาน ยังคงสัดส่วนด้านสกัดต่อด้านยาวมีลักษณะคล้ายกับวิหารทางล้านช้าง คือ ด้านสกัดจะกว้างเมื่อเทียบกับด้านยาว วิหารทางล้านช้างมีผังพื้นหน้ากว้างลักษณะเดียวกัน หลังคาทรงกลุ่มแจ้ แต่มีการซ้อนชั้นให้หลังคาของห้องสังฆกรรมสูงไล่ระดับขึ้นเรื่อยๆ ได้มุมมองทัศนียภาพที่สวยงาม แต่ด้วยรูปทรงหลังคาทางภาคอีสานกลุ่มนี้ ไม่มีการซ้อนชั้นหลังคา หากยังใช้รูปแบบหลังคาคลุมแจ้ตามเดิม อาจทำให้หลังคาดูเตี้ยมาก มองจากมุมทัศนียภาพจะไม่สวยงาม จึงปรับสัดส่วนหลังคาให้สูงขึ้นกว่าเดิม ซึ่งนับเป็นวิธีการของช่างในการแก้ปัญหารูปทรงอาคารอันชาญฉลาด

- เป็นเหตุผลที่มีนัยทางการปกครองอยู่ ด้วยเหตุที่ยุคนั้นเป็นยุคที่บรรพบุรุษชาวอีสานอพยพหนีภัยสงครามมาจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง อาณาจักรล้านช้าง เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ทางฝั่งขวาในภาคอีสาน โดยเข้ามาในลักษณะมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในฐานะเมืองประเทศราช ดังนั้นการสร้างศาสนาคารใดๆ ย่อมเป็นการอิงรูปแบบศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นประกอบ เพื่อเป็นการแสดงถึงการยอมรับอยู่ใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์ ทรวดทรงของหลังคาที่เคยเตี้ยแค้มแบบศิลปะล้าน

ช่างเดิม ก็ถูกปรับให้สูงขึ้นตามลักษณะของสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ในภาพรวมแล้วก็ยังเห็นเค้าโครงของรูปแบบเดิมอยู่อย่างเด่นชัด

การได้รับอิทธิพลทางรูปแบบของรูปทรงหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างมาเป็นแม่แบบ อาจด้วยเพราะเหตุผลของระบบความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่เริ่มด้วยความพอเพียง สันโดษ การก่อสร้างจึงลดทอนรูปแบบจากที่เคยเห็นเคยเป็น ให้เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมของตน และอาจด้วยเหตุผลเพื่อเป็นการลดทอนเวลาและความยุ่งยากของช่างในการก่อสร้าง เพราะช่วงแรกตั้งเมือง ยังคงมีความหวาดระแวงเรื่องภัยสงคราม การสร้างสิ่งก่อสร้างหรือตั้งบ้านเมืองต่างๆ ก็เป็นไปด้วยความจำกัดและรวบรัด สิมหรือวิหารเหล่านี้เป็นที่พึ่งทางใจที่สำคัญ เวลาสร้างก็คงเร่งดำเนินการให้แล้วเสร็จทันใจของผู้คน ประกอบกับช่างที่มีฝีมือสูงหาได้ยาก อาจพลัดพรากสูญหายไประหว่างสงครามก็เป็นได้

รูปทรงหลังคาลักษณะนี้พบใน **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** และ **อาสามวัดหลวง** และ **สิมเก่าวัดมณีวนาราม**(แม้จะได้รับการปรับปรุงส่วนหลังคาภายหลัง คล้ายได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง แต่ก็ยังคงเส้นสายความอ่อนโค้งแบบล้านช้างไว้พอสมควร)

และ รูปแบบหลังคานี้ยังส่งอิทธิพลสืบต่อในยุคถัดมาในงานสถาปัตยกรรมช่างท้องถิ่น แต่ได้ปรับแต่งให้เหมาะกับท้องถิ่นและมีมือช่าง เช่น ลดทอนความอ่อนช้อยลง ดังที่พบใน **สิมวัดหมากมี** และ **สิมวัดแจ้ง** เป็นต้น

(ซ้าย) ภาพที่ 5-8 อาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง ต้นแบบรูปทรงหลังคาอันอ่อนช้อย ทรงคลุมแจ้ (ขวา) ภาพที่ 5-9 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต จ.อำนาจเจริญ เป็นสิมที่สร้างรุ่นแรกๆ ที่แสดงถึงการนำรูปแบบทรงหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างเข้ามาใช้ ซึ่งสิมหลังนี้สร้างโดยพระครูธิ พระจากเมืองเวียงจันทน์ซึ่งอพยพเข้ามา จึงเห็นถึงการนำเอารูปทรงหลังคาทรงคลุมแจ้แบบสกุลช่างหลวงพระบาง ที่ปรับให้สูงขึ้นตามแบบสกุลช่างเวียงจันทน์ แต่ก็ยังแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าของรูปแบบหลังคาเดิมจากเมืองหลวงพระบางอยู่อีกทั้งการทำโครงสร้างหลังคาของสิมอีสานหลังนี้ มิได้มีการซ้อนชั้นหลังคาแต่อย่างใด คงเป็นลักษณะการก่อสร้างแบบเรียบง่าย ตามสภาพความเป็นอยู่ของวิถีชีวิตในยุคสมัยนั้น (สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตได้รับการบูรณะยุคหลัง โดยยกชั้นหลังคาต่บล้างขึ้นสูงเชื่อมกับปลายหลังคาต่บบนตามอย่างแบบสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง ทำให้ส่วนแผงแลคอสองแบบอิทธิพลล้านช้างหายไป)

ภาพที่ 5-10 อาสามวัดจันทะบุรีสี่ตะตะนาคะนะหุด เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว ซึ่งรูปทรงหลังคามีความสูงมากกว่า และไม่อ่อนช้อยเท่าทรงหลังคาของสถาปัตยกรรมแถบเมืองหลวงพระบาง แต่ก็ยังเห็นเค้าของความคลุ่มแจ้ของหลังคาจากรากเหง้าดั้งเดิมของเมืองหลวงพระบางอยู่

(ซ้าย) ภาพที่ 5-11 อาสามวัดธาตุหลวงใต้ เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งมีการปรับรูปทรงหลังคาที่มีความสูงมากกว่า และไม่อ่อนช้อยเท่าหลังคาของสถาปัตยกรรมแถบเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นรูปทรงหลังคาที่ส่งอิทธิพลมาสู่สถาปัตยกรรมศาสนาจารย์ในภาคอีสาน ยุคแรก ดังปรากฏใน (ขวา) ภาพที่ 5-12 อาสามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี เป็นวิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี สร้างโดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลฯ คนแรกที่อยู่พหุมาจากเมืองเวียงจันทน์ อันแสดงให้เห็นถึงการนำรูปแบบทรงหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างเข้ามาใช้ ในยุคแรกเริ่มการตั้งเมือง

รูปแบบหลังคาที่พบอีกอย่างคือ **หลังคาทรงจั่วสูงแบบภาคกลาง** ซึ่งเกิดขึ้นในยุคถัดมาภายหลังที่ศิลปวัฒนธรรมแบบภาคกลางได้แผ่ขยายอิทธิพลมายังภาคอีสาน มักพบในสิมขนาดกลางจนถึงขนาดเล็ก หลังคาแบบนี้ทรงสูงแต่ไม่อ่อนช้อยเท่าแบบที่รับอิทธิพลจากล้านช้าง มักมีการลดมุขหลังคา ไม่ว่าจะ เป็นด้านหน้าหรือด้านหลังก็แล้วแต่ รวมทั้งมีการซ้อนทับหลังคาเหมือนอย่างหลังคาทางภาคกลาง ดังปรากฏชัดเจนใน **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** ที่เป็นวัดในเขตตัวเมือง หรือ **สิมวัดเวฬุวัน**(บูรณะภายหลัง) และนอกจากนี้ยังปรากฏในวัดตามชนบทในงานช่างท้องถิ่น ซึ่งรับเอาอิทธิพลนี้ไปปรับแต่งตามฝีมือช่างท้องถิ่นของตนเอง ดังที่พบใน **สิมวัดใต้ยางซิ่นก**(เป็นข้อสันนิษฐาน เพราะหลังคาเดิมชำรุดสูญหายไปมาก แต่ยังคงเห็นทรวดทรงเดิมอยู่) และ **สิมวัดบ้านยางซำ** (รูปทรงหลังคาบ้าน ทรงเตี้ยคล้ายแบบล้านช้าง แต่รูปแบบหลังคามีการซ้อนชั้น ซึ่งเป็นลักษณะของหลังคาสถาปัตยกรรมภาคกลาง)

ภาพที่ 5-13 สิมวัดใต้ศรีมงคล จ.ยโสธร

รูปทรงหลังคารับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง

ภาพที่ 5-14 สิมวัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี

รูปทรงหลังคารับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง

- การย่อมุมอาคาร

สิมหรืออาฮามที่ได้สืบทอดอิทธิพลมาจากศิลปะล้านช้างนั้น จะไม่มีการย่อมุมอาคาร หรือองค์ประกอบอาคารอื่นๆใดเลย ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนมากของ ศิลปะสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ความเป็นเอกลักษณ์นี้ถ่ายทอดมาอย่างสิมและอาฮามในท้องถิ่นแถบภาคอีสาน ปรากฏในศาสนาจารย์ยุคแรกของการตั้งเมือง และส่งผลต่อไปถึงศาสนาจารย์ในยุคหลัง โดยเฉพาะตามท้องถิ่นแถบชนบท ซึ่งมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพความเป็นอยู่ของคนอีสาน ที่กินอยู่อย่างๆ สบาย สร้างบ้านสร้างเฮือน หรือวัดวาอารามต่างๆ ด้วยกรรมวิธีที่ง่าย ไม่ต้องมีชั้นมีเชิงให้มากความ ดังปรากฏใน สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาฮามวัดหลวง สิมวัดมณีวนาราม ซึ่งเป็นสิมยุคแรกของการตั้งเมือง ที่แม้สิมเหล่านี้จะมีความประณีตในการก่อสร้างที่ได้รูปทรงสัดส่วนและประดับตกแต่งอาคารอันงดงาม แต่ก็ไม่ได้มีการย่อมุมส่วนใดๆ ของอาคารเลย และในยุคถัดมา พบใน สิมวัดแจ้ง เขตชุมชนเมือง และสิมวัดหมากมี สิมวัดใต้ยางซันก สิมวัดบ้านยางซ้า ในเขตชนบท

ส่วนที่มีการย่อมุมอาคารนี้ เป็นรูปแบบศิลปะจากทางภาคกลางที่แพร่เข้ามายุคหลัง ด้วยเหตุผลของความงามและการลดทอนสัดส่วนของอาคารให้ดูเบา นุ่มนวลขึ้น อันเป็นไปตามอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งก็จะเป็นความงามที่แตกต่างกับศิลปะแบบล้านช้าง ที่ดูทึบตัน แข็งขัน แต่ก็เรียบและเข้าใจง่าย ตัวอย่างอาคารที่พบว่ามี การย่อมุม ได้แก่ **สิมวัดใต้ศรีมงคล** และ **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** ซึ่งรูปแบบศาสนาจารย์ที่มีการย่อมุมนี้ยังส่งอิทธิพลมาจนถึงวัดยุคใหม่ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ภาพที่ 5-15 สิมวัดหมากมี จ.อุบลราชธานี

เป็นสิมท้องถิ่นก่ออิฐเรียบ ไม่มีการย่อมุมอาคาร หรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นใด เรียบง่ายในแบบอีสานแท้

- **ผนังและช่องเปิด** (สัดส่วน ขนาดช่องและความงาม)

สิมอีสานที่พบมักเป็นสิมก่ออิฐฉาบปูนทึบ สิมแบบสิมโป่งในเขตนี้หาได้ยากขึ้น อาจเป็นเพราะรูปแบบของสิมโป่งเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมของมีค่า ศิลปวัตถุต่างๆที่เก็บไว้ในสิม ส่วนใหญ่ที่พบจึงเป็นสิมทึบ ความหนาของผนังประมาณ 0.35 - 0.90 ม. แล้วแต่หลัง มักเจาะช่องประตูเข้าออกเพียงทางเดียว เว้นแต่เป็นสิมหรือวิหารยุคเก่าที่มักเจาะช่องประตูเข้าออก 3 ทาง เพื่อตอบรับวัฒนธรรมการใช้อาคารของผู้คนในสมัยโบราณ ที่จะเข้ามาประกอบศาสนพิธีร่วมกันทั้งฝ่ายสงฆ์ และฆราวาส ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ส่งอิทธิพลมายังสิมและอาสามขนาดใหญ่ ที่พบคือ **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** ที่เจาะช่องประตูทางเข้าด้านหน้าถึง 3 ทาง และ **อาสามวัดหลวง** ที่เจาะช่องประตูหน้า 1 ช่อง และประตูท้ายอาสามทั้งสองด้านอีก 2 ช่อง เพื่อแยกเป็นทางเข้าออกฆราวาสด้านหน้าอาสาม และทางเข้าออกสำหรับพระสงฆ์ด้านท้ายอาสาม ส่วนสิมหลังอื่นๆ รวมทั้งสิมที่เกิดขึ้นในยุคหลัง ก็มีการเจาะช่องประตูเปิดเข้าออกด้านหน้า 1 ช่อง เท่านั้น จนนับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสิมอีสานยุคถัดมา

ส่วนการเจาะช่องหน้าต่าง มักเจาะตลอดตามแนวยาวของอาคารตลอดทุกช่วงเสา เว้นแต่ว่าบางแห่งมีการปิดทึบช่วงเสาท้ายสิมที่เป็นส่วนของพระประธาน อาจเพื่อต้องการความเข้มข้นของแสงเพียงเล็กน้อย เพื่อสร้างบรรยากาศภายในให้ดูนิ่ง สงบ ศักดิ์สิทธิ์ เช่น **สิมวัดหมากมี** หรือ **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** ที่มีการเจาะช่องทุกแนวเสาแล้ว แต่ก็มาตามจุดเป็นหน้าต่างหลอกติดตายไม่ให้เปิดได้ ณ บริเวณส่วนท้ายที่เป็นส่วนพระประธาน เนื่องจากเป็นการแสดงความเคารพพระประธาน ไม่อยากให้คนไปเดินย่างกลายใกล้ คอยเปิดปิดหน้าต่าง หรือแสดงกิริยาอาการไม่สำรวมใกล้องค์พระประธาน ซึ่งก็เป็นกุศโลบายของคนแต่ละท้องถิ่น อันแสดงให้เห็นความเกี่ยวพันทางความเชื่อในการดำเนินชีวิตกับงานสถาปัตยกรรมอย่างน่าสนใจ

สัดส่วนของช่องหน้าต่างที่จะเปิดรับแสงนี้ มีขนาดพอประมาณ ความกว้างต่อความยาว 1 : 2 ส่วน โดยไม่มีข้อจำกัดว่าอาคารใหญ่ต้องเจาะช่องหน้าต่างใหญ่ ขึ้นอยู่กับช่าง แต่ละหลังไม่เหมือนกัน พบแต่เพียงที่แปลกกว่าหลังอื่นๆ คือ เจาะขนาดช่องหน้าต่างใหญ่กว่าปกติเมื่อเทียบกับสัดส่วนอาคาร คือ **สิมวัดแจ้ง** เจาะช่องหน้าต่างใหญ่ แต่ก็มีวิธีการเชิงช่างช่วยลดทอนสัดส่วนช่องหน้าต่าง โดยการใส่ซุ้มยังฝั่งเล็กๆ (ล้อกับส่วนประดับหน้าอาคาร) และหย่องให้ดูสวยงามและทำให้ขนาดช่องหน้าต่างดูเล็กลง ซึ่งการใช้ซุ้มยังฝั่งในกรอบเข็ดหน้านี้ พบที่สิมวัดแจ้งเพียงแห่งเดียว นับเป็นการประดับที่เอื้อต่อประโยชน์ให้เกิดความงามอย่างลงตัว

ส่วนการประดับตกแต่งช่องเปิดนั้น หากเป็นสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง มักจะไม่นิยมทำซุ้มประตูหรือหน้าต่าง จะเจาะเป็นเพียงช่องเรียบๆง่ายๆ แบบวัฒนธรรมของชาวอีสาน ซึ่งก็คล้ายกับลักษณะของสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่ส่วนใหญ่จะไม่ทำซุ้มประดับช่องเปิดอาคาร แม้ว่าสิมหลังนั้นจะมีความใหญ่โตหรือมีการประดับประดาตกแต่งอาคารอย่างไรก็ตาม (ยกเว้นสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ที่มีการประดับตกแต่งซุ้มโขงทั้งช่องหน้าต่างและประตู) ก็นิยมทำกรอบประตู-หน้าต่างแบบเรียบๆ เท่านั้น ข้อนี้อธิบายได้ว่า สิมอีสานส่วนใหญ่ที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากล้านช้าง จะมีทรวดทรงผนังเตี้ย จึงทำให้ไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการประดับยอดซุ้ม ก็เป็นได้ ตัวอย่างที่พบการเจาะช่องเปิดแบบเรียบๆ เช่น **อาสามวัดหลวง** **สิมวัดบ้านยางช้า**

แต่สำหรับสิมที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเข้ามานั้น จะมีการประดับซุ้มตามแบบศิลปะภาคกลาง เนื่องมาจากช่วงผนังที่สูง สามารถประดับซุ้มตกแต่งได้ เช่น **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง**

ภาพที่ 5-16 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต สิมขนาดใหญ่ เจาะช่องหน้าต่าง ทุกช่วงเสา ภายหลังอุดปิดตายบริเวณ ช่องพระประธาน เพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนพระประธาน

ภาพที่ 5-17 สิมวัดแจ้ง ในขณะที่เป็นสิม ขนาดกลางเจาะช่องหน้าต่างค่อนข้างใหญ่ เมื่อเทียบกับขนาดสิม

ภาพที่ 5-18 ชุ่มโขงประดับประดา ทางเข้าสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อธิพิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 5-19 ลักษณะการเจาะช่องหน้าต่างเรียบ ไม่มีชุ่มประดับ ที่สิมเก่าวัดหมากมี จ.อุบลราชธานี ช่องหน้าต่างตั้งลูกกรง มะหวด เป็นลักษณะที่สืบทอดมาจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

- ฐานอาคาร

ฐานอาคารในสิมและอาฮาม ในภาคอีสาน และแถบนี้ เป็นฐานอาคารที่คงความเป็นเอกลักษณ์สืบต่อสายศิลปวัฒนธรรมไท-ลาว จากสถาปัตยกรรมล้านช้าง คือ ฐานแอวขันบัวปากพาน (มีฐานบัวคว่ำบัวหงาย ถลามากกว่าศิลปะแบบภาคกลาง) ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและชัดเจนมากของสิมอีสาน อาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผสมผสานกับศิลปะแขนงอื่น หรือเป็นไปตามฝีมือช่าง แต่ก็ยังคงเห็นเค้าโครงเดิมอยู่โดยตลอด สำหรับศาสนาคารที่รับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมไท-ลาว จะเห็นความเป็นเอกลักษณ์ของฐานชุกนี้ชัดเจน โดยจะทำส่วนฐานต่อเนื่องขึ้นไปกับราวระเบียงมุขหน้า ที่จะก่ออิฐผอกหนารอบแนวเสา อมตินเสาศิมหรือวิหารไว้ หากมองจากด้านหน้าจะเห็นเหมือนกับเสาตั้งอยู่บนฐานใหญ่อันมั่นคงต่อขึ้นไปถึงราวระเบียง ลักษณะเฉพาะนี้ยังคงอยู่ในสิมหรือวิหารอีกหลายหลังในภาคอีสาน แม้ว่าจะเป็นอาคารยุคหลังที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางแล้วก็ตาม ก็ยังให้ความสำคัญกับวิธีการที่ก่ออิฐเป็นราวระเบียงอมตินเสาศิมเหมือนเป็นฐานเสาอยู่ ทำให้สร้างความรู้สึกบึกบึน มั่นคงแข็งแรงแก่อาคาร สอดรับกับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เน้นเส้นเหลี่ยมไม่มี

การย่อมุม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนอย่างยิ่งของสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว ศิลปะล้านช้าง ที่สืบต่อมายังดินแดนภาคอีสาน ดังปรากฏใน **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง ยุคแรกสร้างเมือง หรือ สิมวัดหมากมี สิมวัดแจ้ง และ สิมวัดบ้านยางช้า เป็นต้น**

ส่วนอาคารที่รับอิทธิพลจากภาคกลาง จะทำฐานอาคารเป็นบัวฐานปัทมตามแบบอย่างภาคกลาง แต่ก็ยังคงเห็นการผสมผสานรูปแบบที่ติดอยู่กับตัวช่างที่เป็นคนท้องถิ่นเอง หรืออาจเป็นช่างที่อพยพมาจากประเทศลาว ทำให้ยังเห็นกลิ่นของตัวฐานแฉวงชั้นบัวปากพานอยู่ไม่มากนักน้อย เช่นที่ปรากฏใน **สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง เป็นต้น**

ภาพที่ 5-20 ฐานสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

ฐานแฉวงชั้นบัวปากพาน อิทธิพลศิลปะลาวล้านช้าง ซึ่งถ่ายทอดมายังสิมยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานบ้านเมือง

ภาพที่ 5-21 ฐานสิมวัดพระทุ่งศรีเมือง

เป็นชุดฐานสิงห์แบบที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

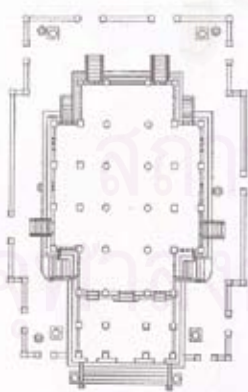
ภาพที่ 5-22 ชุดฐานแฉวงชั้น สิมวัดแจ้ง เมืองอุบลราชธานี แสดงเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของการนับเอาวัฒนธรรมการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ส่วนฐานก่ออิฐสูงขึ้นไปอมดินเส้า ทำให้วงสัดส่วนให้ด้านหน้าอาคารมีทรวดทรงเตี้ย กลุ่มแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเรื่องความสูงชะลูดของอาคาร ทำให้ได้รูปร่างของอาคารที่มีสัดส่วนสวยงาม รั้งกับทรวดทรงของหลังคามากขึ้น วิธีการนี้นับเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของสถาปัตยกรรม ประเภทศาสนาทางภาคอีสานที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

5.3.2.2 รูปทรงและสัดส่วนอาคาร (ฐาน : ผนัง : หลังคา เทียบกับแปลน-ช่วงเสา)

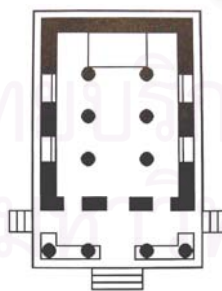
เมื่อพิจารณาสัดส่วนต่างๆ ตามที่แสดงในตารางที่ 5.4(ประกอบกับภาพลายเส้นที่ 5-9) และ ตารางที่ 5.5 (ประกอบกับภาพลายเส้นที่ 5-13) จะพบว่า

- สิมหรืออาฮามที่ปรากฏในยุคแรกสร้างเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และ

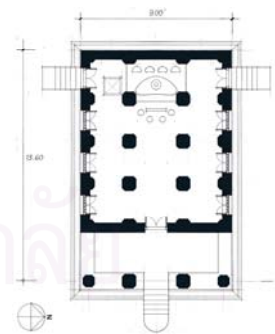
อำนาจเจริญ มีรูปทรงสัดส่วนอาคาร ตามแบบอย่างใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาวที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมเหล่านี้เข้ามาสร้าง ซึ่งการนำมาสร้างไม่ได้นำมาแบบทั้งหมด แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีความเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง โดยรูปแบบนี้พบว่าเป็นอาคารขนาดใหญ่ตามแบบอย่างอาคารยุคโบราณ ทรวดทรงหลังคาจะสูงแต่คลุมแค้ ครอบส่วนผนังซึ่งมักทำเป็นผนังเตี้ย ต่อไปยังฐานแอวขันบัวปากพานที่ยกสูง(บางหลังสูงท่วมหัวก็มี) เส้นสายของอาคารอ่อนช้อย โดยเฉพาะส่วนหลังคาที่จะใช้เส้นโค้งตกท้องช้างมาก ทำให้อาคารหลังใหญ่นี้เกิดความนุ่มนวล อย่างไรก็ตาม มีการปรับสัดส่วนอาคารให้เหมาะกับวัฒนธรรมของชาวอีสาน โดยยกทรงหลังคาให้ดูสูงชันกว่าเดิม ความอ่อนช้อยอาจไม่มากเท่าสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบางต้นแบบ แต่ได้ปรับเปลี่ยนตามวิถีคนอีสานที่เน้นความเรียบง่าย (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 5.3.2.1 ลักษณะอาคาร-รูปแบบหลังคา) อีกทั้งส่วนล่างตั้งแต่ส่วนผนังต่อลงไปยังฐานฐานเป็นการเข้ามุมเหลี่ยม ไม่มีการย่อมุมอาคารทำให้อาคารดูทึบตัน หนา มั่นคงแข็งแรง แม้กระทั่งส่วนเสาด้านหน้าอาคารไม่ว่าจะเป็นเสาปูนหรือไม้ ก็จะไม่เชื่อมต่อเนื่องลงไปกับฐานฐานที่ก่ออิฐทำราวระเบียงอมตีนเสา ให้เหมือนกับเป็นฐานเสาอาคาร ทำให้เกิดการลดสัดส่วนให้ผนังอาคารด้านสกัดเตี้ยลง ทำให้รูปด้านหน้าอาคารดูเตี้ย และถูกส่งด้วยหลังคาทรงสูงคลุม ซึ่งเป็นรูปทรงอันเป็นเอกลักษณ์ยิ่งของสถาปัตยกรรมอีสานยุคแรกนี้ ส่วนผนังอาคารจมนมเหลี่ยม ไม่มีการย่อมุม ตัวผนังวางอยู่บนฐานแอวขันที่มีบัวลดรับดูมั่นคง แข็งแรง บึกบึน แต่ก็สร้างความแตกต่างด้วยความอ่อนช้อยของทรวดทรงหลังคา ประหนึ่งคล้ายกับการสะท้อนจิตวิญญาณของกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่มีบรรพบุรุษสืบตกทอดมาสู่รุ่นคนอีสาน ที่ต้องมีความอดทนแข็งแกร่ง ต่อสู้กับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ แต่ก็แฝงไว้ด้วยความอ่อนหวาน เรียบง่าย และนุ่มนวล ประสานอยู่ในการดำเนินชีวิต

ภาพลายเส้นที่ 5-14 ผังพื้นอาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง เป็นวัดหลวง ด้านสกัดมีช่วงกว้าง ตั้งเสากลางใน ตัวผังมีการย่อเก็จ เป็นลักษณะที่รับอิทธิพลจากผังวิหารทางล้านนา ที่มา: วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **ชื่นชมสถาปัตยกรรม วัดในหลวงพระบาง** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 46.

ภาพลายเส้นที่ 5-15 ผังพื้นอาฮามทั่วไป ในเมืองหลวงพระบาง ที่ไม่ใช่วัดหลวง จะมีผังอาคารเรียบไม่ย่อเก็จ ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ภาพลายเส้นที่ 5-16 ผังพื้นอาฮามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับผังวัดเมืองหลวงพระบาง

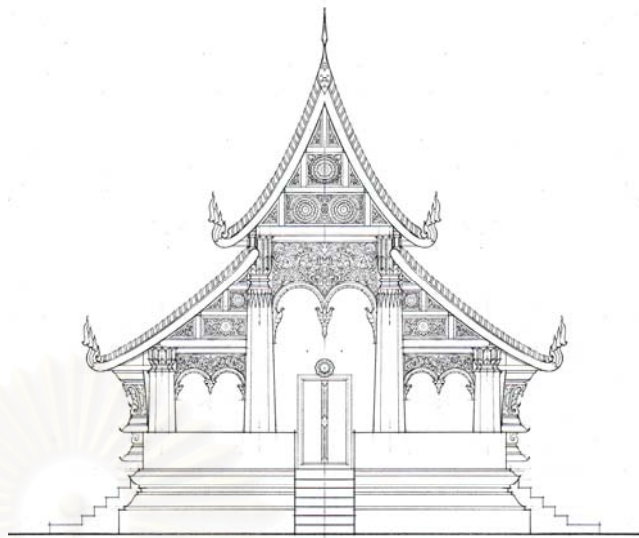
ลักษณะของผังพื้นอาคารส่งผลต่อรูปทรงและสัดส่วนอาคาร เห็นได้ว่า ผังพื้นสี่เหลี่ยมหรืออาสามเขตเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ในยุคแรกของการสร้างเมือง ที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากศิลปวัฒนธรรมล้านช้าง ซึ่งพิจารณาจากผังพื้นอาสามวัดหลวง หรือผังพื้นวัดพระเหลาเทพนิมิต ก็ให้เห็นชัดเจนด้วยผังอาคารที่มีหน้ากว้าง ทรงป้อม ทำให้สัดส่วนอาคารมีด้านสกัดกว้าง รูปทรงหลังคาจึงต้องทิ้งชายคาคลุมเพื่อคลุมหน้ากว้างของอาคารนี้ ประสานกับเสาลอยภายในอาคารที่ขึ้นไปรับโครงสร้างจั่วบน เกิดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลุ่มอีสานในยุคนี้

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ เรื่องของระยะช่วงเสาร่วมในและเสาร่วมนอกจะเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ที่ค่อนข้างชัดเจนของลุ่มอีสานนี้ คือ หากเป็นอาคารในกลุ่มที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างแล้ว ช่วงเสาร่วมในจะมีขนาดใกล้เคียงกับเสาร่วมนอกมาก ซึ่งก็เป็นตามเหตุผลของทรวดทรงอาคารที่ทิ้งดัดหลังคาชั้นล่างยาวมากกว่าหลังคาแบบศิลปะภาคกลาง อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวอีกอย่างของศาสนาคารกลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว นี้ ดังที่พบใน **ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง ลิมแก้ววัดมณีวนาราม** (มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหลังคาเป็นไปอย่างศิลปะภาคกลาง แต่ก็ยังเห็นเค้าเงื่อนเดิมของการรับอิทธิพลศิลปะสายวัฒนธรรมไท-ลาว แบบสถาปัตยกรรมล้านช้างอยู่)

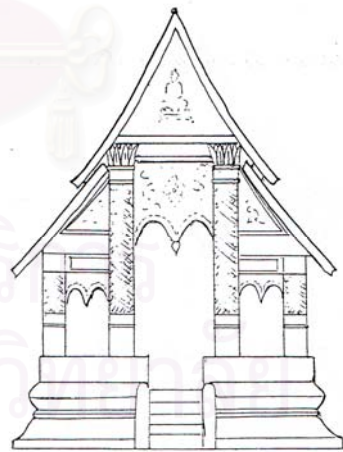
ส่วนผนังไม่มีการลั้มนอบ จะเป็นผนังตั้งตรง (เช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง) มีแต่เพียงการใช้เสามุขหน้าแบบโคนใหญ่ปลายเล็ก ทำให้ลวงตา มองดูคล้ายอาคารสอบเข้า

ภาพลายเส้นที่ 5-17 ตัวอย่างรูปแบบและสัดส่วนศาสนาคาร ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ทั้งแบบรูปทรงคลุมแค้ แบบสกุลช่างหลวงพระบางดั้งเดิม หรือแบบที่ปรับทรงหลังคาให้ดูชะลูดขึ้น ทรงอาคารสูงขึ้น แบบสกุลช่างเวียงจันทน์ ซึ่งได้ส่งอิทธิพลมาสู่รูปทรงและสัดส่วนอาคารลิมในภาคอีสาน โดยเฉพาะยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองในภาคอีสาน

(ซ้าย) ภาพที่ 5-23 รูปด้านมุขระเบียงหน้าอาสามวัดเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบางเทียบสัดส่วนและรูปทรงกับ (ขวา) ภาพลายเส้นที่ 5-18 อาสามวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี (ภาพร่างจากกรวิเคราะห์ภาพถ่ายประกอบกับข้อมูลจากคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล ปราชญ์ผู้มีความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและคุ้นเคยกับวัดหลวง เมื่อครั้งเป็นศิษย์วัด) จะสังเกตได้ถึงการส่งอิทธิพลของรูปทรงและสัดส่วนสถาปัตยกรรมล้านช้างฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง มาสู่ฝั่งขวาทางภาคอีสาน ซึ่งมีรูปทรงและสัดส่วนเชื่อมโยงใกล้เคียงกัน เพียงแต่อาสามวัดหลวงได้ปรับสัดส่วนหลังคาให้ดูสูงชะลูดขึ้นคล้ายการผสมผสานอิทธิพลจากสกุลช่างหลวงเวียงจันทน์ ประกอบกับอิทธิพลสถาปัตยกรรมไท-ภาคกลาง(เนื่องจากว่าได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวมา)

(ซ้าย) ภาพที่ 5-24 สิมวัดมณีวนาราม เมืองอุบลราชธานี สิมรุ่นแรกยุคตั้งบ้านเมืองที่ได้รับการปรับปรุงส่วนหลังคา รูปทรงสูงชะลูดคล้ายกับรับอิทธิพลทางรูปแบบมาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างเวียงจันทน์ ซึ่ง ณ ห้วงเวลานั้นมีการอพยพผู้คนทางฝั่งลาวแถบเมืองเวียงจันทน์เข้ามาตั้งถิ่นฐานทางภาคอีสานเป็นจำนวนมาก หากลองเทียบสัดส่วนอาคารก็มีความใกล้เคียงกับ (ขวา) ภาพลายเส้นที่ 5-19 รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านช้างที่ส่งอิทธิพลการก่อสร้างมายังสิมในภาคอีสาน

ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร, **สิมอีสาน** (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536), หน้า 91.

- **สิมที่สร้างในยุคถัดมา ที่มักได้รับอิทธิพลศิลปะจากภาคกลางที่แผ่เข้ามาใน**

ภาคอีสาน รูปแบบของสิมประเภทนี้จึงมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างที่เป็นรากเหง้าต้นแบบเดิมและอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลางที่เข้ามายุคหลัง สิมประเภทนี้มักมีทรงหลังคาสูงกว่าแบบที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง แต่เส้นสายหลังคาไม่อ่อนช้อยเท่า เพราะเป็นหลังคาทรงสูงตามแบบสถาปัตยกรรมไทยภาคกลาง และมักเป็นอาคารขนาดกลางไปจนถึงเล็ก ทรวดทรงอาคารเลยไม่กว้างมาก มีการซ้อนทับหลังคา และลดชั้นหลังคาแบบภาคกลาง ผนังสูง บางหลังทำผนังสูงมากแบบโบสถ์ภาคกลาง

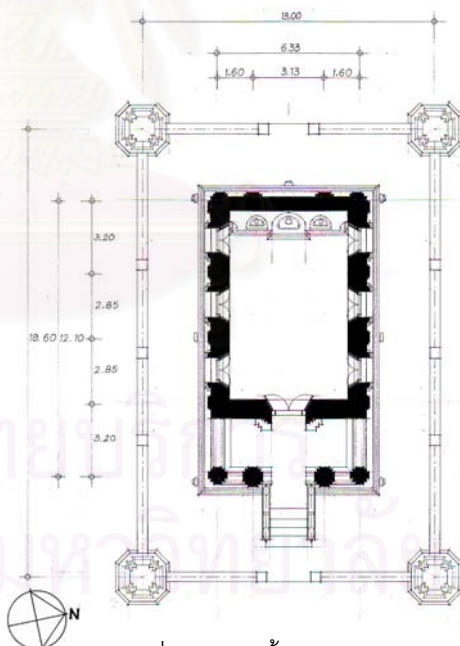
ผังพื้นของสิมกลุ่มนี้ มีลักษณะด้านสกัดแคบกว่าแบบที่รับอิทธิพลล้านช้าง ทำให้ผังดูยาวรีมากกว่า ซึ่งก็เป็นการผสมผสานลักษณะสัดส่วนผังของอาสามแถบเมืองเวียงจันทน์และผังโบสถ์ทางภาคกลางเข้ามา ตัวผังสะท้อนถึงรูปทรงอาคาร การวางชื่อของอาคารช่วงแคบกว่า จึงไม่ต้องมีเสาลอยภายใน เหมือนสิมแบบล้านช้างที่เป็นอาคารหน้ากว้าง ผังอาคารมักมีทางเข้าออก 1 ช่องด้านหน้า เป็นสิมที่บีบเรียบ ไม่มีการย่อมุมอาคาร(อิทธิพลล้านช้าง) แต่มีการย่อมุมองค์ประกอบอาคารส่วนอื่นๆ(อิทธิพลภาคกลาง)เช่น ใช้เสาย่อมุม

ส่วนระยะช่วงเสาพร้อมในจะมีอัตราส่วนมากกว่าเสาร่วมนอก ซึ่งก็เป็นไปตามทรวดทรงหลังคาจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง ที่ทั้งชายคาของหลังคาตึบล่างไม่มากเหมือนสถาปัตยกรรมล้านช้าง ดังที่ปรากฏใน **สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดทุ่งศรีเมือง สิมวัดใต้ยางซิ่นก และ สิมวัดแจ้ง** (เป็นหลังที่มีระยะช่วงเสาพร้อมในใกล้เคียงกับเสาร่วมนอกคล้ายกับจะตั้งเสาร่วมขึ้นไปรับหลังคาแบบศิลปะไท-ลาว อย่างล้านช้าง แต่ปรับเปลี่ยนทรงหลังคาผสมผสานกับศิลปะแบบภาคกลางเข้าไปด้วย)

ส่วนผนังอาคารเริ่มมีการล้อมสอบตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ทำให้ทรงอาคารดูสูงเพรียว

ภาพลายเส้นที่ 5-20 ผังพื้นอาสาม
วัดหนองศรีคุณเมือง เมืองหลวงพระบาง เป็น
ผังที่รับอิทธิพลแบบเวียงจันทน์ รูปทรงผังจะแคบ
เพรียวกว่าแบบล้านช้างหลวงพระบางดั้งเดิม
ที่มา: วรดิญจก์ บุญยสุรัตน์, **ชื่นชมสถาปัตยกรรม**
หลวงพระบาง, หน้า 53.

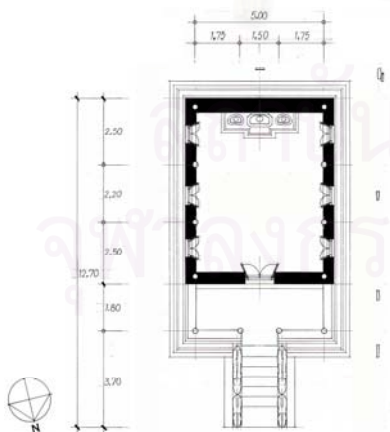
ภาพลายเส้นที่ 5-21 ผังพื้นสิมวัดใต้ศรีมงคล ได้รับ
อิทธิพลล้านช้างเวียงจันทน์ผสมผสานกับผังโบสถ์ภาค
กลาง ตัวผังไม่ย่อมุม แต่ตัวองค์ประกอบ เช่น เสามีการ
ย่อมุม ตัดทอนส่วนทางเข้าออกเหลือด้านหน้าทางเดียว
ด้วยด้านสกัดที่แคบลงทำให้รูปทรงอาคารสูง
เช่นเดียวกับแบบสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง

ภาพที่ 5-25 โบสถ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ตัวอย่างสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง ที่ส่งอิทธิพลมายัง ศาสนาคารต่างๆในภาคอีสาน ยุคหลัง

ภาพที่ 5-26 สิมวัดใต้ศรีมงคล มีรูปทรงอาคารสูงชะลูด ทั้งส่วนผนังและหลังคา แสดงการรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลางเข้ามาผสมผสาน

- สิมในรูปแบบสุดท้าย เป็นสิมขนาดเล็ก ในท้องถิ่นชนบท ที่สร้างในยุคหลังนับแต่ยุคแรกที่ได้รับรูปแบบศิลปะล้านช้างเข้ามาเป็นต้นแบบ และยุคต่อมา มีการผสมผสานรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมภาคกลางเข้ามา จนทำให้เกิดสิมรูปแบบที่กรองเอาส่วนของรูปแบบศิลปะทั้งสองแบบแรก พัฒนาปรับแต่งให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมของตนเอง โดยมีมือช่างท้องถิ่น ทำให้มีรูปทรงลักษณะกึ่งผสมผสาน ได้แก่ **สิมวัดหมากมี** ที่มีหลังคาทรงสูง ผนังเตี้ย แสดงถึงการรับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง แต่ความอ่อนช้อยของรูปทรงและการประดับตกแต่งไม่มากเท่า และ **สิมวัดบ้านยางซำ** ที่เป็นงานของช่างท้องถิ่น ใช้หลังคาทรงสูงลักษณะคลุมแต่บ้าน คล้ายหลังคาแบบล้านช้าง แต่มีการซ้อนทับหลังคา มีการลดชั้น และยื่นชายคาต่ำล่างไม่มากเหมือนกับแบบหลังคาทางภาคกลาง และใช้ผนังสูงตามแบบศาสนาคารในภาคกลางอีก เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ 5-22 ผังพื้นสิมวัดบ้านยางซำ จ.อำนาจเจริญ ยังคงลักษณะการรับอิทธิพลผังพื้นสิมแบบล้านช้างยุคหลัง คือมีห้องสังฆกรรม และห้องมุขหน้าเจาะช่องทางเข้าออก 1 ช่อง

ภาพที่ 5-27 รูปทรงสิมวัดบ้านยางซำ อันเป็นสิมฝีมือช่างท้องถิ่นในเขตชนบท มีรูปแบบอาคารที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้าง ผสมผสานกับศิลปะภาคกลาง(ในการซ้อนชั้นหลังคา)

สรุปลักษณะรูปทรง และสัดส่วนอาคาร

สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

อาสามวัดหลวง

สิมวัดมณีวนาราม

ภาพที่ 5-28 สิมและอาสามที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร ใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง

สิมวัดเวฬุวัน

สิมวัดใต้ศรีมงคล

สิมวัดทุ่งศรีเมือง

สิมวัดไต้ยางขึ้นนก

สิมวัดแจ้ง

ภาพที่ 5-29 สิมที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร แบบรับอิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง

สิมวัดหมากมี

สิมวัดบ้านยางข้า

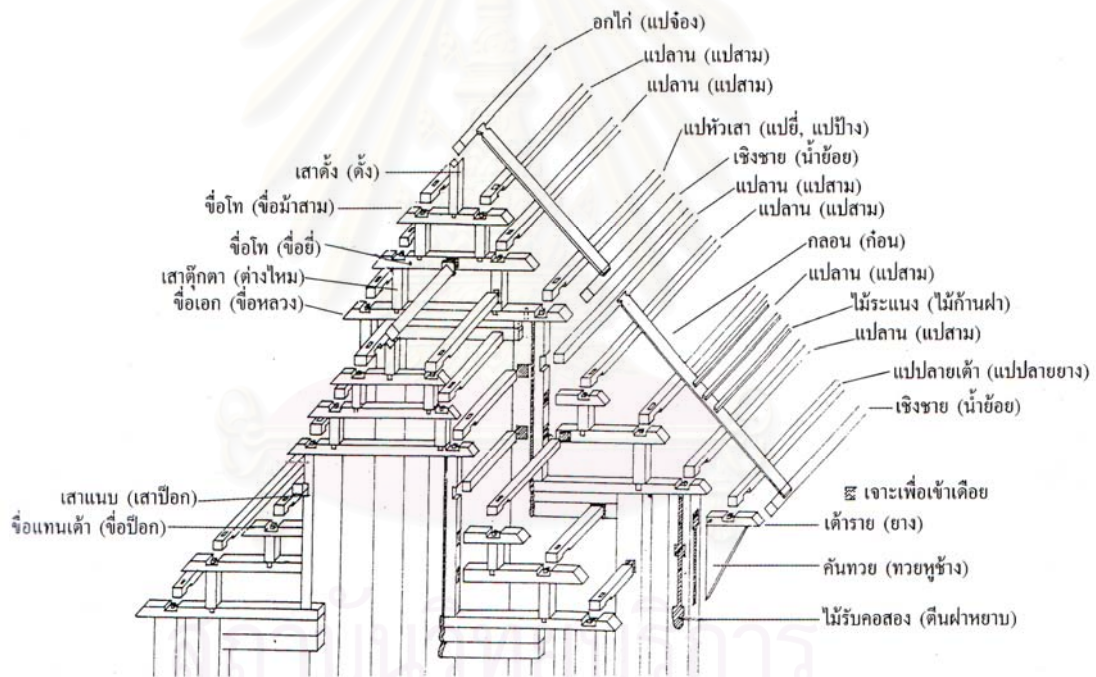
ภาพที่ 5-30 สิมที่มีรูปทรงและสัดส่วนอาคาร แบบรับอิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมไทย-ภาคกลาง โดยมีข้อข้างท้องถิ่น

5.3.3 โครงสร้างและวัสดุ

5.3.3.1 โครงสร้างหลังคา และวัสดุ

โครงสร้างหลังคาของอาคารกลุ่มตัวอย่าง ทุกหลังใช้ไม้เป็นวัสดุหลักในการทำโครงหลังคา เนื่องจากเป็นวัสดุที่มีมากมาแต่โบราณ มีช่างฝีมือคุ้นเคยกับงานไม้ และสามารถตัดเป็นเส้นโค้งตามเส้นสายความอ่อนช้อยของผืนหลังคาได้ สิมหลายหลังยังคงใช้โครงสร้างไม้เดิมมาจนกระทั่งปัจจุบัน อาจมีการบูรณะซ่อมแซมขึ้นส่วนโครงไม้ที่ชำรุด แต่ก็ยังคงลักษณะโครงสร้างเดิมให้เห็น ส่วนบางหลัง ในระยะเวลาต่อมา มีการปรับเปลี่ยนเป็นโครงสร้าง ค.ส.ล. ตามวิธีการก่อสร้างยุคใหม่ อาจด้วยเพราะไม้เก่าชำรุดเสียหายตามกาลเวลา จากการศึกษพบว่า

- ระบบโครงสร้างหลักที่นิยมใช้มากในสิมกลุ่มตัวอย่าง จนอาจถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางโครงสร้างหลังคาอย่างหนึ่งของสิมอีสาน คือ ระบบโครงสร้างแบบ “มั่วตั้งใหม่” หรือ “มั่วต่างใหม่” ที่เป็นโครงสร้างระบบเดียวกับวิหารล้านนา และศาสนาคารทางด้านช้าง ซึ่งเป็นเป็นสายศิลปสถาปัตยกรรมไท-ลาว เช่นกัน โดยวิธีการตั้งเสาตั้งรับช่อโทและแปหาร ไล่ต่อกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ จนถึงดั่งเอกที่รับกับอกไก่ เพื่อให้เห็นภาพของโครงสร้างหลังคา มั่วตั้งใหม่ ขอยกตัวอย่างอ้างอิงจากโครงหลังคาวิหารวัดปงยางคค จังหวัดลำปาง

ภาพลายเส้นที่ 5- 23 โครงสร้างหลังคา “มั่วตั้งใหม่” วิหารวัดปงยางคค จังหวัดลำปาง

ที่มา: วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), หน้า 34.

โดยระบบโครงสร้างมั่วตั้งใหม่ของสิมอีสานมีความแตกต่างจากมั่วตั้งใหม่ของสถาปัตยกรรมล้านช้าง คือ ศาสนาคารในประเทศลาวส่วนใหญ่ใช้จันทันประกอบโครงมั่วตั้งใหม่ ซึ่งอาจเป็นเพราะอาคารในสถาปัตยกรรมล้านช้างส่วนมากหลังใหญ่กว่า ช่วงความห่างของแปหารมีมากกว่า จึงต้องใช้จันทันเป็นตัวช่วยประกับให้เกิดเป็นโครงสามเหลี่ยม ช่วยให้โครงสร้างแข็งแรง แต่สำหรับสิมอีสานมักเป็นโครงมั่วตั้งใหม่ ไม่มีจันทัน อาจเนื่องมาจากอาคารมีขนาดย่อมกว่า จึงทำให้ระยะการวางแปหารไม่มากเท่าสถาปัตยกรรมล้านช้าง จึงตั้งโครงมั่วตั้งใหม่ได้โดยไม่ต้องมีจันทันเป็นตัวช่วยประกับ ส่วนความแตกต่างกับทาง

สถาปัตยกรรมล้านนานั้น วิหารล้านนาหลายหลัง ใช้โครงสร้างหลังคาม้าตั้งใหม่ ไม่มีจันทัน เพราะวิหารล้านนามีลักษณะแตกต่างจากวิหารล้านช้างหรือลื้ออีสาน ที่เห็นชัดคือการวางระยะแปหารของวิหารล้านนา จะมีระยะสั้นชอยช่วงแปหารที่มากกว่า (แม้จะเป็นอาคารหลังใหญ่ก็ตาม) ซึ่งประเด็นนี้เชื่อมโยงไปถึงรูปทรงของตัวอาคารสังเกตจากเรื่องของสีหน้า(หน้าบัน)สถาปัตยกรรมล้านช้างที่เน้นการใช้ลายดาวเนบ(พระอาทิตย์) เป็นรูปดอกกลมที่ถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของสถาปัตยกรรมล้านช้าง สัดส่วนของพระอาทิตย์รูปกลมมีความสัมพันธ์กับกรอบลูกฟักที่ตั้งขึ้นจากการกำหนดระยะแปหารให้ลงตัว สถาปัตยกรรมล้านช้างต้องจัดสัดส่วนของกรอบนี้ให้มีความกว้างเพื่อรับกับลายดอกพระอาทิตย์นี้ ระยะแปหารจึงห่าง หากระยะแปหารสั้น จะทำให้กรอบลูกฟักเล็กลงตามดอกพระอาทิตย์จะมีขนาดเล็กไป ไม่สวยงามและไม่สอดคล้องกับสัดส่วนอาคาร ลักษณะของโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์กับรูปร่างหน้าตาอาคารนี้ ส่งผลมายังสถาปัตยกรรมในภาคอีสาน เช่นกัน จะเห็นศาสนาจารย์หลายหลังในภาคอีสานที่เน้นลวดลายสีหน้ารูปพระอาทิตย์และมีการจัดจ้งหะแปหารให้ตอบรับกับรูปดอกพระอาทิตย์นี้เช่นกัน แต่สำหรับศาสนาจารย์ล้านนา ไม่ได้มีการเน้นการใช้ลายพระอาทิตย์กำกับกรอบหน้าบัน นิยมเน้นช่องลูกฟักถี่ๆและประดับลวดลายอันละเอียดลออมากกว่า ทำให้เกิดการจัดช่วงแปหารที่สั้นและถี่มากกว่า

สถาปัตยกรรมล้านช้างหรือลื้ออีสาน

ข้อแตกต่างอีกข้อหนึ่งคือ วิหารล้านนาจะมีเสานแนบ(เสาบืออก) เป็นเหมือนดั่งแปะอยู่ข้างเสา เพราะผังพื้นวิหารล้านนาส่วนใหญ่มีการยกเก็จ แนวเสาหลักอาคารจะเอียงกันเล็กน้อย ทำให้ต้องมีเสานแนบช่วยรับโครงสร้างหลังคาของห้องถัดมา แต่ผังพื้นของลื้ออีสาน หรือ สถาปัตยกรรมล้านช้าง ส่วนใหญ่เป็นผังพื้นเรียบ ไม่มีการยกเก็จ ส่วนเสานแนบนี้ จึงไม่ปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้าง หรือ ลื้อทางภาคอีสาน(อาจมีบางหลัง แต่เป็นส่วนน้อย) **เมื่อไม่มีการยกเก็จอาคาร ลื้อทางภาคอีสานรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่ จึงมักไม่มีการลดมุข หรือ ซ้อนชั้นหลังคา** ซึ่งก็อาจเป็นไปตามวิธีการลดทอนโครงสร้างและรูปทรงอาคารของช่างอีสาน ให้มีความสะดวกในการสร้างแต่ก็ยังคงไว้ซึ่งความงามไว้ตามแบบฉบับความพอเพียงของตน จะเห็นได้ว่าประเด็นนี้มีความเกี่ยวพันกันอยู่ระหว่าง ผังพื้น รูปทรง และโครงสร้างอาคาร

(ซ้าย) ภาพที่ 5-31 อาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง แสดงการตั้งโครงสร้างม้าตั้งใหม่ที่เว้นช่องแปะห่างเพื่อรับกับลายตะแวน(พระอาทิตย์) บริเวณสีหน้า(หน้าบัน) เทียบกับอาคารทางล้านนา ซึ่งเป็นสายวัฒนธรรมตระกูลไท-ลาว ร่วมกัน (ขวา) ภาพที่ 5-32 วิหารวัดบวกรวมหลวง จ.เชียงใหม่ ที่ตั้งระยะช่วงแปหารถี่ เพื่อการเน้นลายกรอบลูกฟักเล็ก ๆ ไข่ประดับลวดลายอันละเอียดลออแบบศิลปกรรมล้านนา

ภาพที่ 5-33 การวางระยະแปะของห้อง(เมื่อเทียบกับสัดส่วนอาคาร) ของสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
จ.อำนาจเจริญ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมทางภาคอีสาน ที่ได้รับอิทธิพลทางโครงสร้างหลังคา
ซึ่งมีความสัมพันธ์กับรูปทรงอาคาร มาจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

จากการศึกษาสิมกลุ่มตัวอย่าง 10 หลัง ใช้โครงสร้างแบบ “ม้ายั้งไหม” ถึง 7 หลัง คือ
สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง สิมวัดมณีวนาราม ซึ่งเป็นสิมรุ่นอายุเก่าแก่ และ
สิมวัดหมากมี สิมวัดทุ่งศรีเมือง และ สิมวัดไต้ยางชั้นก เป็นสิมที่สร้างขึ้นในยุคถัดมา

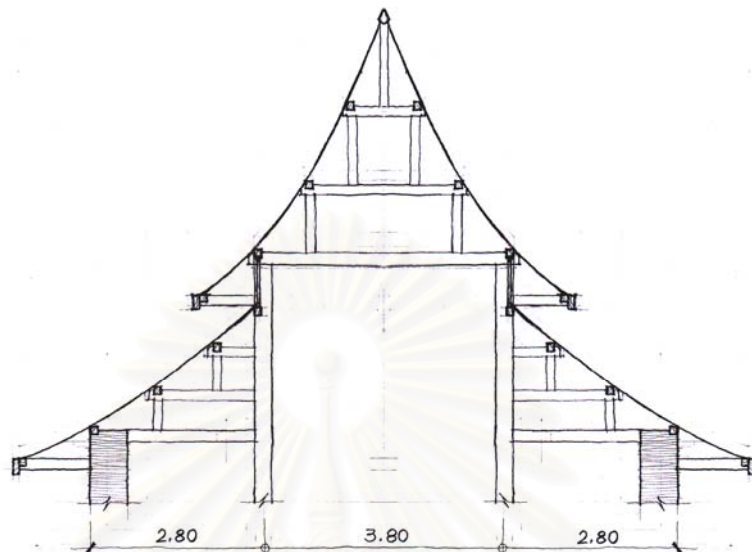
- จากการสำรวจภาคเอกสารและภาคสนาม พบตั้งเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง** เป็นสิมยุคแรกของการตั้งเมืองที่ได้รับอิทธิพลทางการก่อสร้างโครงสร้างหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างต้นสาย จากบรรพบุรุษผู้สร้าง ซึ่งเป็นพระ และ เจ้าเมือง ตามลำดับ ทรงหลังคาอ่อนช้อยแต่แผ่คลุมแจ้ ฐานกว้าง ยื่นผืนหลังคายาวพาดเลยแนวขอบเสาออกไปเป็นชายคารวดเดียว มีช่องแฉงคอสองระหว่างหลังคาตับบนและตับล่าง

- ผังพื้นอาคารมีความสัมพันธ์กับโครงสร้าง โดยสิมรุ่นแรกอย่าง **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และ อาสามวัดหลวง** มีผังอาคารช่วงกว้างประมาณ 9 เมตร จำเป็นต้องตั้งเสาโดยภายในช่วยในการรับโครงสร้างหลังคา ทำให้มีการซ้อนทับหลังคา 2 ชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบอาคารที่พบในยุคแรกของการตั้งเมือง การใช้โครงสร้างม้ายั้งไหมก็จะเป็นไปตามการเลือกรูปแบบอาคารจากสถาปัตยกรรมล้านช้างมาปรับใช้ ก็ได้แนววิธีการทำโครงสร้างเข้ามาใช้ด้วย และช่างผู้สร้างส่วนใหญ่ในยุคนั้นมักจะเป็นพระ หรือชาวเมืองที่อพยพลงมาจากเวียงจันทน์ จึงได้นำวิธีการก่อสร้างติดตัวมาเผยแพร่ยังภาคอีสาน นั่นเอง

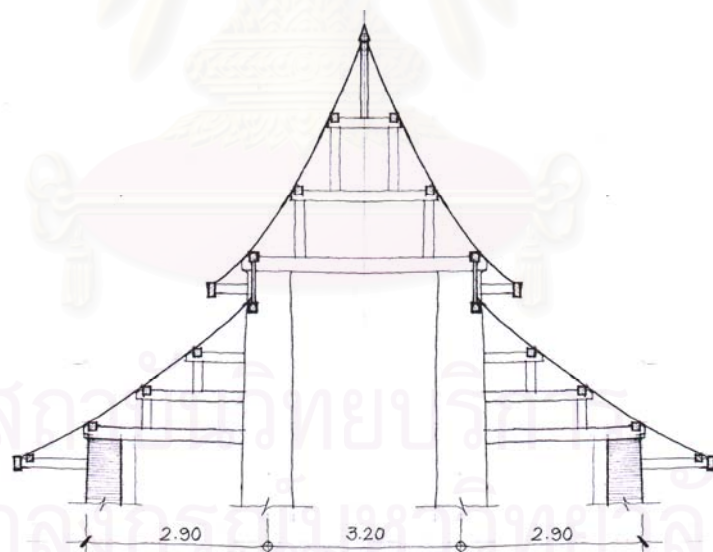
- อิทธิพลรูปแบบหลังคาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นที่สุด คือ การพาดผืนหลังยื่นเลยแนวขอบเสา ทั้งเป็นชายคาอาคารออกไปรับกับปลายเต้า ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากหลังคาของสถาปัตยกรรมไท-ภาคกลาง ซึ่งจะจบปลายหลังคาที่หัวเสา แล้วเว้นระยะตีนผีเล็กน้อย แต่สิมอีสานได้รับอิทธิพลรูปแบบหลังคาจากสถาปัตยกรรมลาว ทำให้**สิมในกลุ่มตัวอย่าง 9 หลัง** (ยกเว้นสิมวัดทุ่งศรีเมืองซึ่งทำหลังคาตามรูปแบบภาคกลาง) มีการทำชายคายื่นเลยขอบเสา(ดังที่กล่าวมา) ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเอกลักษณ์สำคัญของสิมอีสาน กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

- ส่วนแฉงคอสองซึ่งปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้าง เมื่อส่งอิทธิพลมายังสิมอีสาน จะพบในสิมยุคแรกที่ **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** (ถูกบูรณะยกหลังคาตับล่างขึ้นไปชิดหลังคาตับบน ทำให้แฉงคอสองหายไป ซึ่งจากการสำรวจโครงสร้างภายในอาคาร พบร่องรอยโครงสร้างหลังคาเดิมอยู่ในระดับต่ำกว่า

ปัจจุบัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ทรงอาคารเดิมคงมีแผงแลคอสอง) และ **อาสามวัดหลวง** พอดีตมาในลิมอีสาน
 รุ่นหลังๆ ส่วนแผงแลคอสองได้หาย อาจเป็นเพราะอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลางเริ่มเข้ามา รวมทั้งการ
 ปรับเปลี่ยนรูปแบบอาคารให้เหมาะสมกับความต้องการและวิธีการก่อสร้างที่เปลี่ยนแปลงของคนท้องถิ่น เอง

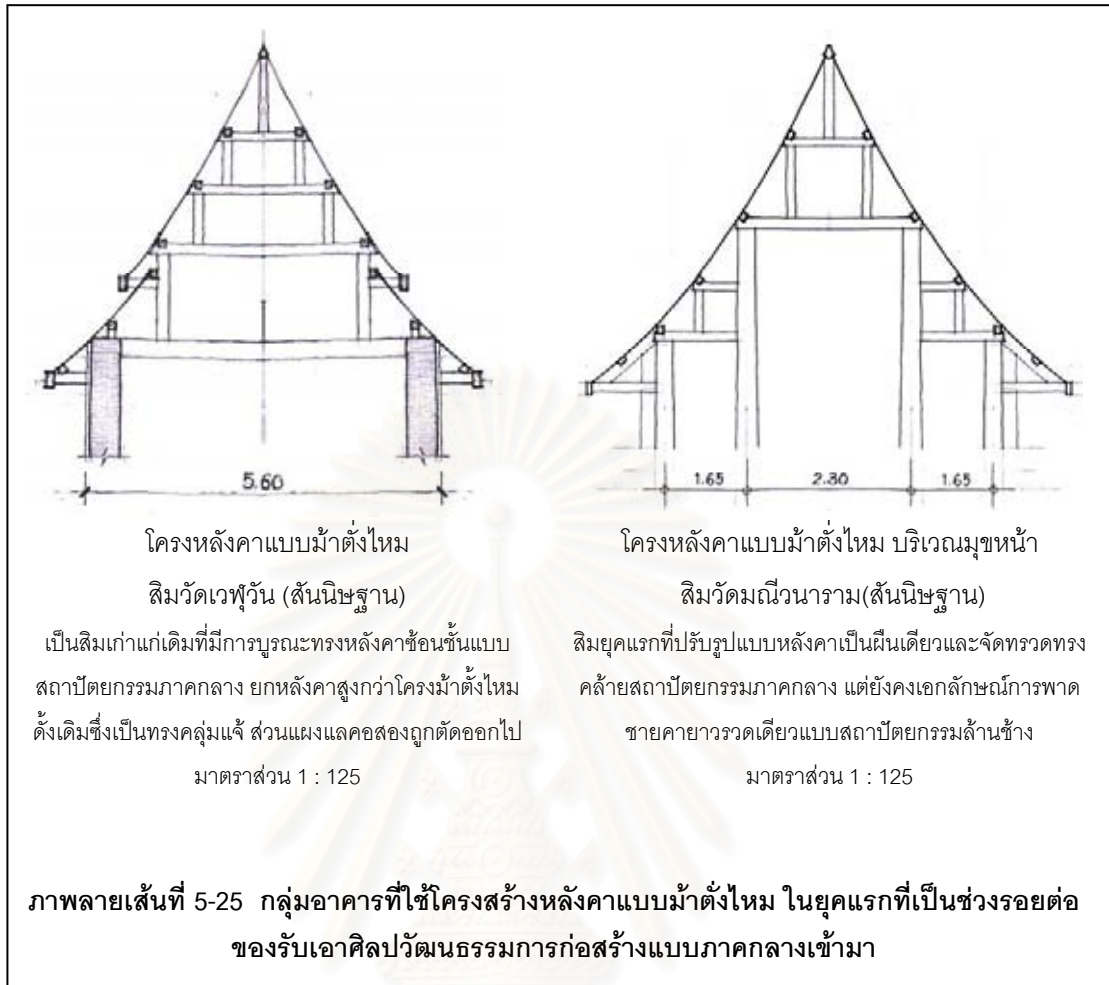

โครงสร้างหลังคา(เดิม ก่อนบูรณะ) แบบมั่วตั้งใหม่ของสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
 เสาลอยภายในเป็นไม้กลม(ปัจจุบันก่ออิฐพอกเป็นเสาเหลี่ยมใหญ่) ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง
 ประมาณ 0.25 ม. เพื่อช่วยรับโครงจั่วหลังคาชั้นบน ทรงหลังคาลุ่มแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง
 มาตรฐาน 1 : 125

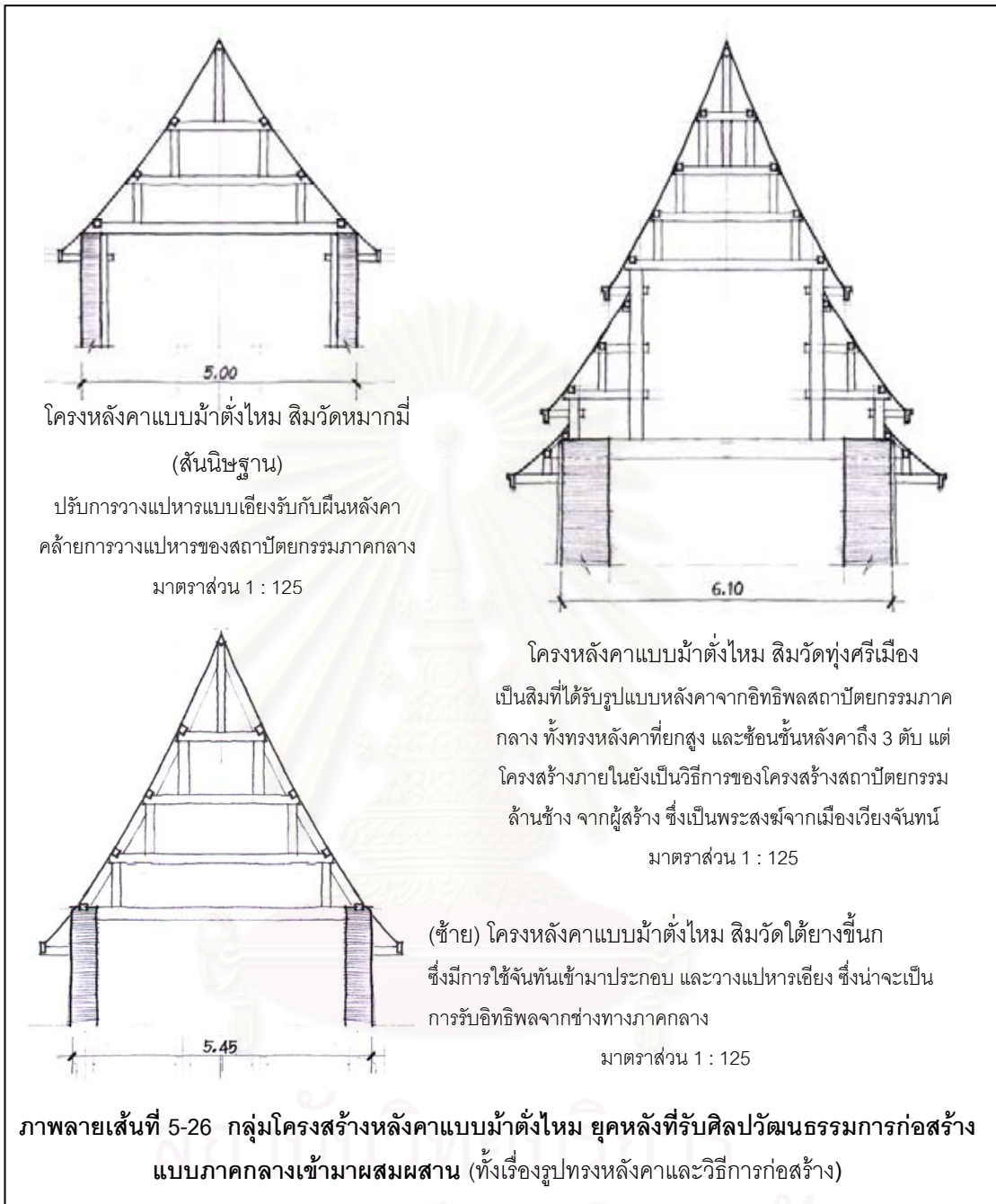

โครงสร้างหลังคาแบบมั่วตั้งใหม่ของอาสามวัดหลวง (สันนิษฐาน)
 เสาลอยภายในก่ออิฐขนาดใหญ่ มีแผงแลคอสอง ทรงหลังคาลุ่มแบบสถาปัตยกรรมล้านช้าง
 มาตรฐาน 1 : 125

ภาพลายเส้นที่ 5-24 กลุ่มอาคารที่ใช้โครงสร้างหลังคาแบบมั่วตั้งใหม่ ในยุคแรกของการตั้งเมือง
 ซึ่งรับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ทั้งรูปแบบหลังคาและวิธีการก่อสร้าง สังเกต
 การยื่นพื้นหลังคายาวพาดเลยขอบผนัง ทั้งเป็นชายคา(ไม่ได้วางจอบที่แปหัวเสาแล้วเว้นร่องดินผี เหมือน
 สถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง) ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เด่นชัด ของโครงสร้างหลังคาสิมในภาคอีสาน

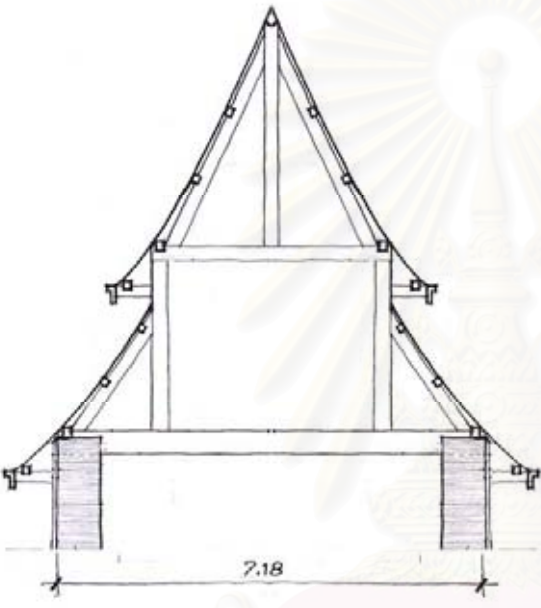

- สังเกตได้ว่า **สิมวัดมณีวนาราม** นั้น ช่างได้ปรับเปลี่ยนวิธีการติดตั้งแปแตกต่างจากโครงมั่วตั้งใหม่ดั้งเดิม คือ การวางแปหัวเสาหรือแปหารเอียงตามผืนหลังคา จากเดิมที่เคยวางตรงในแนวฉาก อาจเป็นเพราะอิทธิพลทางโครงสร้างแบบวางแปลานเอียง ของสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง ที่ได้เริ่มเข้ามามีส่วนผสมผสานในการก่อสร้างศาสนาคารยุคนั้น หรือจะด้วยเหตุผลของการรับน้ำหนักจากผืนหลังคาได้เต็มหน้าตัดแปไม้ก็ไม่ได้ ลักษณะการวางแปหารเอียง(ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากการก่อสร้างจากช่างภาคกลาง) ที่พบในสิมที่ใช้โครงสร้างแบบมั่วตั้งใหม่นี้ ได้ส่งผลต่อสิมในยุคถัดมา เช่น **สิมวัดหมากมี** **สิมวัดไต้ยางขึ้นก** ซึ่งเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่ยังคงสืบทอดอิทธิพลจากวิธีการของสถาปัตยกรรมล้านช้าง โดยเฉพาะสิมวัดไต้ยางขึ้นก มีรูปทรงหลังคาสูงและการประดับตกแต่งอาคารตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ก็ยังคงใช้วิธีการทำโครงสร้างแบบล้านช้าง (สิมวัดไต้ยางขึ้นก เป็นโครงสร้างมั่วตั้งใหม่แบบมีจันทัน เหมือนกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง) ก็ด้วยเหตุผลในเรื่องความคุ้นเคยและความชำนาญของช่าง นั่นเอง

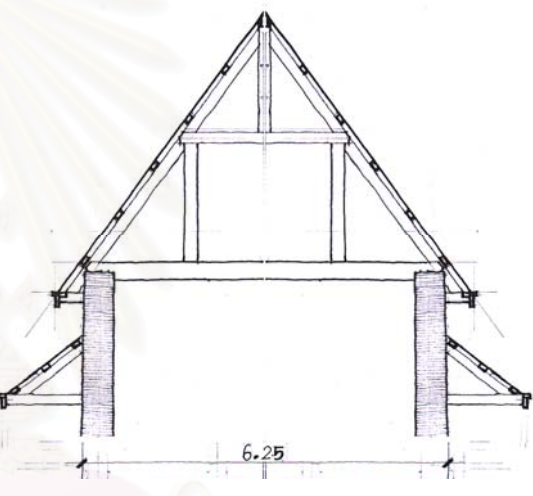

- ในยุคถัดมาที่อิทธิพลการก่อสร้างจากวัฒนธรรมภาคกลาง เริ่มแพร่เข้ามายังภาคอีสาน จนกระทั่งเข้ามาแถบเมืองอุบลราชธานี สิมหลายหลังปรับเปลี่ยนลักษณะรูปร่างหน้าตาเป็นไปตามการรับอิทธิพลจากภาคกลาง แต่ทุกหลังก็ยังคงรูปแบบหลังคาที่ยื่นพื้นหลังคาพาดเลยขอบเสาออกไปเป็นชายคารวดเดียว อันเป็นลักษณะเด่นของรูปแบบและโครงสร้างหลังคาสถาปัตยกรรมล้านช้าง เช่น **สิมวัดไต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** **สิมวัดแจ้ง** สิมที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางจะเริ่มใช้**โครงสร้างระบบมีจันทัน**เข้ามาประกอบ คือ ตั้งดั่งบนช่อสูงขึ้นไปรับอกไก่ แล้วประกบด้วยไม้จันทันเป็นโครงสามเหลี่ยม แล้วบากหลังจันทันเพื่อวางแปหาร ดังที่ปรากฏใน **สิมวัดไต้ศรีมงคล** และ **สิมวัดแจ้ง** (วิธีการเป็นไปตามแบบอย่างภาคกลาง แต่

คงอยู่ในกรอบรูปลักษณะแบบล้านช้าง) แต่สำหรับ **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** แม้จะได้รับอิทธิพลของรูปแบบหลังคามานี้ จากสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่โครงสร้างหลังคาด้านในยังเป็นแบบมั่วตั้งใหม่ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรม ล้านช้าง อาจเป็นเพราะการรับเอาวัฒนธรรมทางภาคกลางมาเป็นเพียงการนำรูปแบบมาปรับใช้ ส่วนวิธีการทำก็ ยังเป็นความชำนาญของช่างท้องถิ่น ซึ่งสิมวัดทุ่งศรีเมืองนี้ ช่างผู้สร้างคือญาคูช่าง เป็นพระภิกษุจากเมือง เวียงจันทน์ โดยมีผู้ควบคุมการก่อสร้าง คือ พระอริยวงศาจารย์(สูย) ซึ่งเป็นพระภิกษุเมืองอุบลฯ ที่ได้เรียนพระ ปรียัติธรรมสำนักวัดสระเกศฯ ในกรุงเทพฯ และได้นำขนบธรรมเนียมที่ดีตลอดถึงการนำศิลปวัฒนธรรมแบบ รัตนโกสินทร์กลับมาเผยแพร่ ในเมืองอุบลราชธานี ซึ่งนับเป็นการสืบรับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมใหม่ แต่ เลือกลงใช้วิธีการก่อสร้างเดิมเฉพาะของตน

7.18

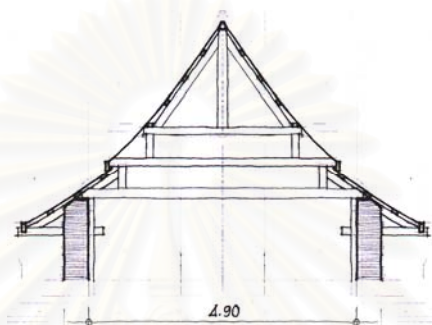
6.25

โครงหลังคาแบบระบบจันทัน สิมวัดใต้ศรีมิ่งคล
เป็นสิมที่มีรูปแบบหลังคาที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรม
ภาคกลาง จากการยกทรงหลังคาสูง ช้อนขึ้น แต่ยังคง
เอกลักษณ์การยื่นพื้นหลังคายาวรวดเดียวเป็นชายคาแบบ
สถาปัตยกรรมล้านช้าง แต่เลือกวิธีใช้โครงหลังคาแบบภาค
กลางโดยใช้ระบบจันทันเข้ามาประกอบ และวางแปหารเอียง
ตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง
มาตราส่วน 1 : 125

โครงหลังคาแบบระบบจันทัน สิมวัดแจ้ง
เป็นสิมที่มีรูปแบบหลังคาที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรม
ล้านช้าง คงเอกลักษณ์การยื่นพื้นหลังคายาวรวดเดียวเป็น
ชายคา แต่เลือกวิธีใช้โครงหลังคาแบบภาคกลางโดยใช้
ระบบจันทันเข้ามาประกอบ และวางแปหารเอียง ตาม
แบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง
มาตราส่วน 1 : 125

**ภาพถ่ายเส้นที่ 5-27 กลุ่มโครงสร้างหลังคาแบบระบบจันทัน ยุคหลังที่รับศิลปวัฒนธรรม
การก่อสร้างแบบภาคกลางเข้ามาผสมผสาน**

- **โครงสร้างหลังคาที่ประยุกต์โดยช่างท้องถิ่น ในสิมวัดบ้านยางช้า** ซึ่งเกิดขึ้นมาในยุคหลัง จากภูมิปัญญาเฉพาะของช่าง อย่างสิมวัดบ้านยางช้า ที่เป็นสิมท้องถิ่นแถบชนบท ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง(จากการวางผัง รูปทรงและองค์ประกอบประดับอาคาร) ผสมผสานกับอิทธิพลสถาปัตยกรรมทางภาคกลาง(สังเกตจากการซ้อนชั้น) ที่เป็นฝีมือการก่อสร้างของเจ้าอาวาสผู้นำชุมชน มีการประยุกต์โครงสร้างทั้งแบบมั่วตั้งใหม่ กับ แบบโครงสร้างระบบจันทัน ประกอบกัน จนเป็นโครงสร้างแบบพลิกแพลง ซึ่งก็ได้ผลงานทางสถาปัตยกรรมที่แปลกตา และควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้แก่คนรุ่นหลัง เนื่องจากเป็นกรรมวิธีเฉพาะตน เป็นภูมิความรู้เฉพาะท้องถิ่น

โครงสร้างหลังคาแบบประยุกต์โดยช่างท้องถิ่น สิมวัดบ้านยางช้า

เป็นสิมที่มีรูปแบบหลังคาที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมภาคกลาง จากการคงเอกลักษณ์การขึ้นพื้นหลังคายาวรวดเดียวเป็นชายคาแบบล้านช้าง แต่มีการซ้อนชั้นแลภาคกลาง และเลือกวิธีใช้โครงสร้างผสมผสานกันระหว่างระบบมั่วตั้งใหม่ กับระบบจันทันเข้ามาประกอบ และวางแปหารเอียง ตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง จนทำให้

โครงสร้างหลังคาดูแปลกตา ไม่พบที่ไหน เป็นวิธีการเฉพาะตนของช่างท้องถิ่น

มาตราส่วน 1 : 125

ภาพลายเส้นที่ 5-28 กลุ่มโครงสร้างหลังคาประยุกต์โดยช่างท้องถิ่น

- ในปัจจุบัน**โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก และ เหล็ก** ได้เข้ามามีบทบาทในการก่อสร้าง หรือ การบูรณะอาคารยุคหลัง เนื่องจากเป็นวัสดุในระบบอุตสาหกรรมและช่างมีความชำนาญ และมีช่างรองรับ ส่วนไม้ นั้นจัดเป็นทรัพยากรที่หาได้ยาก ราคาแพง และช่างฝีมือลดน้อยลง การสร้างหรือซ่อมอาคารในยุคหลังจนปัจจุบันจึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือ ใช้เหล็กประกอบ เช่น การบูรณะโครงสร้างหลังคาสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ปัจจุบันเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งมีร่องรอยการบูรณะยกทรงหลังคาต่ำลงไปประชิดปลายหลังคาตึบบน ทำให้ส่วนแฝงแลคอสองหายไป ก็เป็นการทำทรวดทรงแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลาง ที่แพร่เข้ามาในยุคหลังนี้เอง

รายละเอียดวิธีการทำโครงสร้างหลังคา และการใช้วัสดุ

วัสดุผนังหลังคาสมัยอีสานในระยะแรกเป็นกระเบื้องดินขอ และเป็นเกล็ด เมื่อดินขอหรือเป็นเกล็ดผุพังหมดอายุการใช้งาน ในยุคถัดมาจนกระทั่งปัจจุบัน จะเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาหางมน กระเบื้องดินเผาปากกล้วย หรือ กระเบื้องดินเผาเคลือบ กระเบื้องซีเมนต์ หรือ สังกะสี เป็นต้น

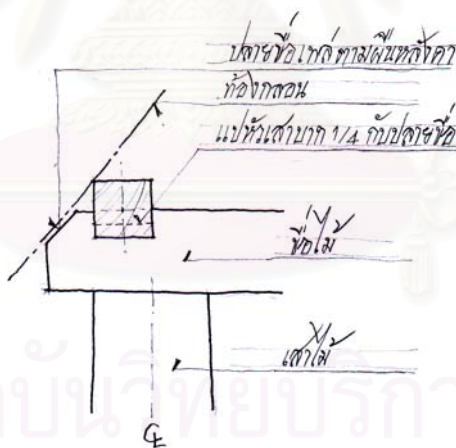
ไม้ที่ใช้ทำโครงหลังคา เป็น ไม้ประดู่ หรือ ไม้ตะเคียนที่ทนทาน หรือไม้แดงซึ่งสวยงาม ปัจจุบัน ไม้เหล่านี้หายาก มีการปรับเปลี่ยนมาใช้ไม้เนื้อแข็งอื่นๆ หรือ ไม้ยางภาคอีสานแทน

ขนาดชิ้นส่วนไม้ที่พบในโครงสร้างหลังคาแบบมั่วตั้งใหม่ (ที่ยังคงมีหลักฐานเหลืออยู่ให้สำรวจได้) ใช้วิธีการถ่ายน้ำหนักจากบนลงล่างไล่ระดับลงมาเป็นชั้นๆ ต่อเนื่อง ชิ้นส่วนไม้ตัวบนจะขนาดหน้าตัดเล็ก เพราะรับน้ำหนักรวมน้อยกว่า ส่วนไม้ตัวล่างก็จะมีขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ โดยหน้าตัดไม้ทุกชิ้นส่วนมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส (ยกเว้นจันทัน) โดยมีขนาดชิ้นส่วน เช่น

- อกไก่ไม้ มักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ขนาด 4"x4" หรือ 5"x5"
- แปะहारไม้ มีทั้งแบบโบราณมักใช้หน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 4"x4"

5"x5" วางตรง และยุคหลังมีแบบติดตั้งเอียงตามผืนหลังคา และรูปแบบตัวแบนขนาดประมาณ 2"x3" 2"x4" วางเอียงตามผืนหลังคา

- แปะหัวเสาแบบโบราณ วางตรงแนวขอบนอกเสาอาคาร มักเป็นหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ 4"x4" 5"x5" วางตรง บากเข้ากับปลายซื่อ ลักษณะ 1/4 ซึ่งช่วยยึดแปไม่หลุดจากซื่อ และทำให้เสียเนื้อไม้ น้อย แปจะมีกำลังรับน้ำหนักได้มากขึ้น เช่น ที่สิมวัดหมากมี สิมวัดได้ยงขึ้นก ในสิมยุคหลังเริ่มใช้แปหัวเสาตัวแบน ขนาด 2"x4" วางเอียงตามผืนหลังคา หรือ 2 1/2"x3" วางนอน ก็มี

ภาพลายเส้นที่ 5-29 วิธีการวางแปหัวเสาของสิมอีสาน ใช้การบาก

1/4 เข้ากับปลายซื่อ ช่วยให้สามารถรับน้ำหนักได้ดีขึ้น

- กลอนไม้แบบโบราณ มีทั้งแบบตีขีดและเว้นช่อง ถ้าแบบเว้นช่อง

ระยะห่างกลอนค่อนข้างถี่กว่าสิมยุคหลัง คือ ประมาณ 0.20-0.30 ม. เช่น อาสามวัดหลวง หรือ สิมวัดมณีวันาราม เพราะวัสดุผนังเป็นดินขอ น้ำหนักมาก ต้องตั้งระยะกลอนถี่เพื่อกันระแนงบิด ทำให้กระเบื้องรวน น้ำฝนรั่วได้ แต่หากเป็นสิมรุ่นหลัง ขนาดไม้กลอนจะห่างขึ้น เช่น สิมวัดหมากมี ใช้กลอนไม้ 2"x4" @ 0.90 ม. สิมวัดทุ่งศรีเมือง ใช้กลอนไม้ 1"x3" @ 0.65 ม. หรือบางแห่งใช้กลอนไม้ตีขีด เป็นฝาไปในตัว เช่น สิมวัดแจ้ง ใช้กลอนไม้ ประมาณ 1"x6" (เดิม 1/2"x3")

- สิมที่มุงด้วยแป้นเกล็ด วางไม้ระแนงทางนอน เพื่อความสะดวกในการติดตั้ง เช่น สิมวัดหมากมี ใช้ไม้ระแนง 1/2"x1 1/2" วางนอน @ ประมาณ 17 ซม. ตียึดแป้นเกล็ดด้วยตะปู ส่วน สิมยุคหลังมุงกระเบื้องดินเผา วางระแนงไม้ 1"x1" @ 0.13 ม. ซึ่งเป็นระยะพอเหมาะกับขนาดกระเบื้อง เช่น สิมวัดทุ่งศรีเมือง

- ตั้งไม้ ใช้ไม้ 4" ถึง 6" มักมีหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ 4"x5" หรือ 6"x6" หรือถ้าสิมขนาดเล็ก อาจใช้ตั้งไม้ขนาด 3.5"x4.5" ก็เพียงพอกับการรับแรง

- ต่อกตาไม้ เป็นส่วนที่มีขนาดหลากหลาย ขึ้นอยู่กับชั้นของการรับน้ำหนัก สิมขนาดใหญ่ รับน้ำหนักหลังคามาก ก็มักใช้ไม้ต่อกตาขนาดใหญ่ตาม ซึ่งต่อกตามักมีหน้าตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเสมอ เช่น 8"x8.5" 7"x7" 6"x7.5" 6"x6" 4"x5" และ 4"x4" เป็นต้น

- จันทันไม้เป็นชิ้นส่วนที่เกิดขึ้นยุคหลัง ช่วงอิทธิพลงานสถาปัตยกรรมจากภาคกลางแพร่เข้ามา เป็นไม้ตัวแบน ในสิมขนาดกลางที่พบ เช่น สิมวัดแจ้ง ใช้ขนาดประมาณ 2"x8" เพราะมีช่วงพาดจันทันยาว ส่วนสิมขนาดเล็ก เช่น สิมวัดใต้ยางซึ้ง ใช้จันทันตัวสั้นประกบโครงมาตั้งใหม่ ขนาดจันทันจึงหน้าไม่กว้างมาก ประมาณ 2"x5" หรือสิมขนาดเล็ก อย่างสิมวัดบ้านยางซึ้ง ที่ช่วงพาดไม่ยาวมาก ใช้ขนาด 2"x4"

- ช่อเอกไม้ เป็นตัวรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาทั้งหมด ขนาดจึงใหญ่เป็นพิเศษ มักมีหน้าตัดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ในสิมหลังเล็กอาจมีขนาดเพียง 5"x6" เช่น สิมวัดบ้านยางซึ้ง ในสิมขนาดกลางหรือใหญ่ อาจใช้ไม้หน้าตัดถึง 0.40 x 0.40 ก็เป็นได้ เช่น สิมวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งเป็นสิมขนาดกลาง ช่วงกว้างประมาณ 6 เมตร แต่รับน้ำหนักหลังคา 3 ชั้น ใช้ช่อเอกไม้ขนาด 0.35 x 0.35 ม.

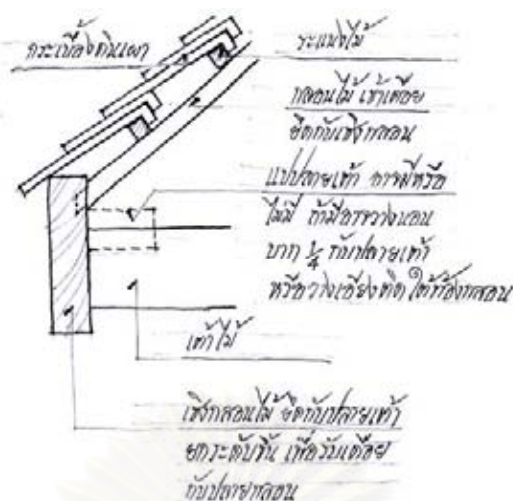
- ช่อโทไม้มีขนาดไล่กันไปตามชั้นของการรับน้ำหนักเช่นกัน อาจมีขนาดประมาณ 4"x5" และ 4"x4" ไปจนถึงขนาด 6"x9" 7"x7.5" 6 1/2"x7 และ 6"x7 ขึ้นอยู่กับการรับน้ำหนัก

- ช่อเสาร่วมในและช่อเสาร่วมนอก(บริเวณหลังคาจั่วมุขหน้า) ส่วนใหญ่เป็นไม้หน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ 6"-8" เช่น 6"x6" 7"x7" 8"x8" หรืออาจมีขนาดใหญ่ถึง 8"x10"

- เค้าไม้บริเวณหลังคาตับล่าง ซึ่งยื่นยาวรับชายหลังคาและเป็นส่วนติดตั้งคันทวย ในสิมอีสานจะมีทั้งเค้าบน(รับชายคา) และเค้าล่าง(ยื่นจากผนังเพื่อรับคันทวย มักทำลวดลายแกะสลักให้เข้ากับคันทวย ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสิมอีสาน) มีทั้งแบบหน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัส และแบบแบน ขึ้นอยู่กับการออกแบบ เช่น เค้าบน ไม้แบบจัตุรัส 6"x6" 5"x5" หรือ แบบแบน 2"x5" 2"x4" ส่วนเค้าล่างไม้แบบจัตุรัส ขนาด 4"x6" แต่งรูป หรือแบบแบน ขนาด 2"x5" 2"x4"

ส่วนเค้าหลังคาตับบน มักมีขนาดเล็ก เนื่องจากชายคาสั้นกว่าหลังคาตับล่างมาก ไม่ต้องใช้หน้าตัดใหญ่ ก็สามารถรับน้ำหนักได้ เช่น ขนาด ประมาณ 2 1/2"x4" วางตั้ง

- ในสิมอีสานหลายหลัง แบบรับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมไท-ลาว มักไม่มีไม้สะพานหนู จะใช้ปลายกลอนเจาะเข้าเดียวกับเชิงกลอน และมีไม้ตียึดขอบวงยาวตามเชิงกลอน คล้ายไม้แปปลายเต้าช่วยยึด เช่น สิมวัดหมากมี สิมวัดแจ้ง สิมวัดบ้านยางซึ้ง วิธีการนี้พบในวัดแถบหลวงพระบาง เช่นกัน ขนาดไม้เชิงกลอนมักมีขนาดสัมพันธ์กับขนาดสิม คือ ถ้าสิมหลังใหญ่ หน้าเชิงกลอนจะกว้าง เช่น สิมวัดทุ่งศรีเมือง ใช้ไม้เชิงกลอน 2"x9" สิมหลังเล็กลงมา ขนาดเชิงกลอนก็เล็กตาม เพื่อความสวยงามได้สัดส่วนกับตัวสิม เช่น สิมวัดหมากมี ใช้เชิงกลอน 1/2"x7" สิมวัดใต้ยางซึ้ง เชิงกลอน 2"x8" หรือสิมวัดบ้านยางซึ้ง ซึ่งหลังเล็ก ก็ใช้เชิงกลอนขนาดเพียง 2"x6" เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ 5-30 วิธีการติดตั้งเชิงกลอน กับสวนปลายเด้า ของสิมอีสาน

- ขนาดหน้าตัดไม้หากเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส อาจไม่เท่ากันทั้ง 4 ด้าน เช่น ขนาดเหลี่ยมกันอยู่ ยกตัวอย่าง แป้นเสา 4"x5" ซึ่งก็เป็นลักษณะที่พบบ่อย หากขนาดหน้าตัดเหลี่ยมกัน มักจะวางแนวแนวตั้ง เพื่อช่วยในการรับน้ำหนักได้ดียิ่งขึ้น

5.3.3.2 ผนังอาคาร

ผนังอาคารสิมทุกหลังใช้การก่ออิฐฉาบปูนขาวหมักแบบกรรมวิธีโบราณ ซึ่งอิฐโบราณมักปั้นเป็นอิฐก้อนใหญ่ ขนาดแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น เช่น สิมวัดทุ่งศรีเมืองปั้นอิฐก้อนใหญ่ขนาดกว้าง 0.26-0.275 ม. ยาว 0.13 ม. หนาประมาณ 0.06-0.075 ม. เป็นต้น

ปัจจุบันสิมบางหลังได้รับการบูรณะ เช่น วัดทุ่งศรีเมือง ใช้ปูนก่อและปูนฉาบเป็นปูนขาวหมัก และขัดทับหน้าด้วยปูนดำอีกชั้นก่อนทาสี สิมวัดแจ้ง ใช้ปูนขาวหมัก ผสมปูนซีเมนต์ และทรายละเอียด อัตราส่วน 3 : 1 : 6 ตัวปูนขาวหมักเป็นปูนที่ชาวสขชนิดก่อนเผาสุกจากเตาใหม่ ๆ จากโรงงาน นำมาหมักไว้ในน้ำในบ่อหมัก ถ่ายน้ำทิ้งวันตลอด 1 สัปดาห์ และหมักไม่น้อยกว่า 1 เดือน จึงนำมาใช้ ก่อนใช้ต้องร่อนตะแกรงเก็บไว้นานถึงอีกครั้งก่อน จึงนำมาใช้ได้ หรือ ที่สิมวัดบ้านยางช้า ใช้ปูนขาวหมักฉาบผนังเช่นกัน และใช้ปูนก่อจากปูนซีเมนต์ขาว ผสมปูนขาวหมัก และทราย อัตราส่วน 1 : 4 : 8 ซึ่งเป็นกรรมวิธีการบูรณะผนังสิม

ภาพที่ 5-34 อิฐโบราณก้อนใหญ่ของผนังสิมวัดหมากมี และเสาไม้ภายในห้องสังฆกรรม ช่วยรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา

การรับน้ำหนักของผนังอาคารสิมอีสาน น่าจะใช้เสาไม้ภายในผนังเป็นตัวรับน้ำหนัก หลังคา ซึ่งจากสิมกลุ่มตัวอย่างมีหลายหลังที่ตั้งเสาไม้ไว้ด้านในของผนัง แล้วก่อผนังหนาหุ้ม ผนังของสิมอีสานจึง น่าจะมีประโยชน์ในการห่อหุ้มอาคาร ไม่น่าใช้ในการรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา

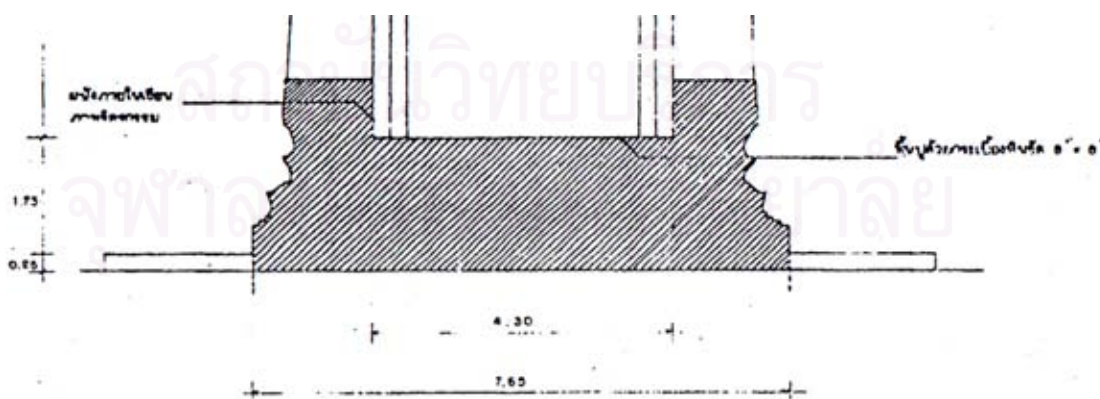
ความหนาของผนังอาคารขึ้นกับขนาดอาคาร แต่ก็ไม่ตายตัวเสมอไป **สิมวัดหมากมี** หลังเล็ก มีความหนาผนังน้อยที่สุด 0.35 ม. ซึ่งสิมวัดได้ย่างขึ้นก และสิมวัดบ้านยางช้า ขนาดเล็กเช่นเดียวกัน ความหนาผนัง ประมาณ 0.40-0.50 ม. แต่สิมวัดเวพูนวันและสิมวัดแจ้ง ที่เป็นสิมขนาดกลาง ก็มีความหนา ผนังประมาณ 0.50 ม. ซึ่งใกล้เคียงกับสิมขนาดใหญ่อย่างสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และอาสามวัดหลวง ที่ ความหนาผนัง ประมาณ 0.60 ม. ไม่แตกต่างกันมากทั้งที่เป็นสิมขนาดใหญ่ ทั้งนี้เนื่องมาจากสิมวัดพระเหลา เทพนิมิต และอาสามวัดหลวง มีเสาลอยภายในช่วยรับโครงสร้างหลังคาด้านบน ไม่ได้ถ่ายน้ำหนักลงที่ผนังอาคาร ทั้งหมด ส่วนที่เห็นชัดว่าผนังหนามาก คือ **สิมวัดใต้ศรีมงคล** และ **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** ซึ่งได้รับอิทธิพลการ ก่อสร้างผนังอาคารหนาเหมือนกับสถาปัตยกรรมภาคกลาง โดยหนาถึง 0.85 ม.

ข้อสังเกตสำหรับสิมที่มีการตั้งเสาไม้กลมบริเวณมุขหน้าทางเข้า จะใช้ไม้โคนใหญ่ ปลายเล็ก (เพื่อความงามตามทางทรวดทรงอาคาร และสอดคล้องกับการรับน้ำหนัก)ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางโคน เสา ประมาณ 0.25 หรือ 0.28 หรือ 0.35 ซึ่งมักเป็นสิมขนาดเล็กและสิมขนาดกลาง ได้แก่ สิมวัดได้ย่างขึ้นก สิม วัดแจ้ง และ สิมวัดบ้านยางช้า และถ้าหากเป็นสิมขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ที่ใช้เสาบริเวณมุขหน้าเป็นเสาก่อ อีฐู ขนาดหน้าตัดเสาก็จะมีขนาดใกล้เคียงกับความหนาผนัง เช่น สิมวัดใต้ศรีมงคล ขนาดความหนาผนัง 0.85 ขนาดหน้าตัดเสามุขหน้า 0.82 x 0.82 ม. เป็นต้น

5.3.3.3 ฐานอาคาร

ฐานอาคารเป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนปั้นบัวทั้งหมด ปูนที่ใช้เป็นปูนขาวหมักโบราณ บาง แห่งได้รับการบูรณะก็ยั้งใช้ปูนขาวหมักฉาบ และขัดด้วยปูนดำทับหน้าอีกชั้น เช่น สิมวัดทุ่งศรีเมือง

ส่วนพื้นอาคารสิมในยุคแรกเป็นพื้นปูนซีเมนต์ ช่วงหลังได้รับการบูรณะโดยยังคง สภาพพื้นซีเมนต์เดิมไว้บ้าง หรือเปลี่ยนใหม่ เป็นปูด้วยกระเบื้องเซรามิค หรือกระเบื้องดินเผา เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ 5-31 ตัวอย่างโครงสร้างฐานอาคารสิมวัดทุ่งศรีเมือง

ที่มา: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอกพรไพศาล, รายงานการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์อุโบสถ(หอพระพุทธรูป) วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (ม.ป.ท., 2547), ไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 5-35 ภาพแสดงการบูรณะกะออิฐขนาดใหญ่เหมือนอิฐโบราณ

ฉาบปูนบัวฐานสิมวัดบ้านยางช้า

ที่มา: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศรัณญามาตก่อสร้าง, รายงานการบูรณะอุโบสถวัดบ้านยางช้า บ้านยางช้า ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ (ม.ป.ท., 2545), หน้า 29.

5.3.4 องค์ประกอบประดับตกแต่งภายนอกอาคาร

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นรูปแบบศิลปะของสิมสิมบางหลังอาจเลือกที่จะรับอิทธิพลทางการก่อสร้างจากวัฒนธรรมหนึ่ง แต่เลือกการประดับตกแต่งอาคารจากอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งเมื่อสำรวจเทียบเคียงกับประวัติการก่อสร้างสิม จะทำให้เห็นที่มาที่ไปของการเลือกใช้รูปแบบศิลปะต่างๆนี้ อย่างน่าสนใจ รวมทั้งองค์ประกอบประดับตกแต่งอาคาร ยังมีความเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งจากการศึกษา ได้จำแนกหัวข้อในการวิเคราะห์ ดังนี้

5.3.4.1 ส่วนหลังคา ได้แก่

- ส่วนปิดเครื่องมุง
- ช่อฟ้า ทับสันหลังคา หลบกระเบื้อง
- สีน้้า (หน้าบัน) ได้แก่ สีน้้าหลัก สีน้้ารอง สีน้้าอุดปีกนก)
- สะพานหนูและเชิงกลอน
- คอซอง
- ฝ้าเพดาน (ฝ้าไซรา และ ฝ้าชายคา)

5.3.4.2 ผนัง ได้แก่

- สังกั๊ง
- เส้า
- คันทวย
- ประตู (ซุ้ม กรอบ และ บาน)
- หน้าต่าง (ซุ้ม กรอบ และ บาน)
- ช่องระบายอากาศ
- ราวระเบียง

5.3.4.3 ฐาน

- รูปแบบฐาน
- บันไดและพนักบันได

จากการศึกษาเรื่ององค์ประกอบสถาปัตยกรรมลุ่มสหายวัฒนธรรมไท-ลาว ในจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และ อำนาจเจริญ พบว่า

5.3.4.1 ส่วนหลังคา ได้แก่

ส่วนปิดเครื่องมุง ในลุ่มอีสานใต้ได้รับการถ่ายทอดอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมผสานกับอิทธิพลสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง ส่วนปิดเครื่องมุงนี้มีทั้งที่เป็นแบบ”แป้นลม” เป็นภาษาอีสานเรียกแทนคำว่า”แป้นลม” เป็นไม้แผ่นเรียบโค้งตามผืนลาดของหลังคา อาจมีการประดับลวดลายเขียนสี ปิดทองหรือประดับกระจก แล้วแต่ ถ้าทำเป็นทอดตัวตรงๆไม่มีนาคสะดุ้งเรียกว่า”รอย” และหากมีการเพิ่มใบระกา เรียกว่า”รอยระกา” ซึ่งจะประกอบโหง่ ใบระกา หางหงส์ (“โหง่”เป็นภาษาอีสานใช้เรียกแทน”ช่อฟ้า”ในสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง) และหากตัวรอยมีการสะดุ้งหรือเกี่ยวกระหวัดแป ทำเป็น”นาคสะดุ้ง” เรียกรวมเป็น “เครื่องล้ายอง”

ในลุ่มอีสานมีวิธีการติดตั้งอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ มักจะติดตั้งด้วยการนำส่วนปิดเครื่องมุงนี้ปิดหัวแป อันเป็นวิธีการติดตั้งแบบเดียวกับกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง (ไม่ได้วางบนหัวแปเหมือนอย่างสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง) โดยใช้ตะปูตียึดกับหัวแป

ในสถาปัตยกรรมล้านช้างทั้งในเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ อันเป็นต้นสายวัฒนธรรมกลุ่มชนไท-ลาวที่แพร่มายังภาคอีสาน นิยมติดแป้นลมปิดหัวแปเป็นไม้แผ่นเรียบ(เขียนสี ปิดทองหรือประดับกระจก) แล้วปั้นปูนที่ขอบสันหลังคาให้กลมขอบบนตัวแป้นลมนี่ เป็นบัวขอบสวยงาม บางแห่งมีการปักใบวันแล่นเรียงบนบัวขอบนี้เรียกว่า “วันแล่นแป้นลม” (ทำหน้าที่เหมือนใบระกาในสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง) ตัววันแล่น เป็นองค์ประกอบที่ใช้ในสถาปัตยกรรมไท-ลาวกลุ่มสิบสองปันนา และพบในวิหารล้านนา เช่น วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง และยังเป็นองค์ประกอบที่ใช้ประดับส่วนสันหลังคาด้วย จึงมักมีชื่อเรียกตามลักษณะลวดลายที่ประดับ เช่น ถ้าเป็นรูปกระจังใบเทศ เรียก “ชูปลอกก่อนแล่นกระจังใบเทศ” เป็นต้น⁴

ภาพที่ 5-36 แป้นลมประดับอาสามวัดเชียงทอง
เมืองหลวงพระบาง เห็นการปั้นขอบปูนอมกับไม้แป้นลม

ภาพที่ 5-37 วันแล่นแป้นลมประดับอาสาม
วัดอาสาม เมืองหลวงพระบาง

⁴ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **ชื่นชมสถาปัตยกรรม วัดในหลวงพระบาง** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 68.

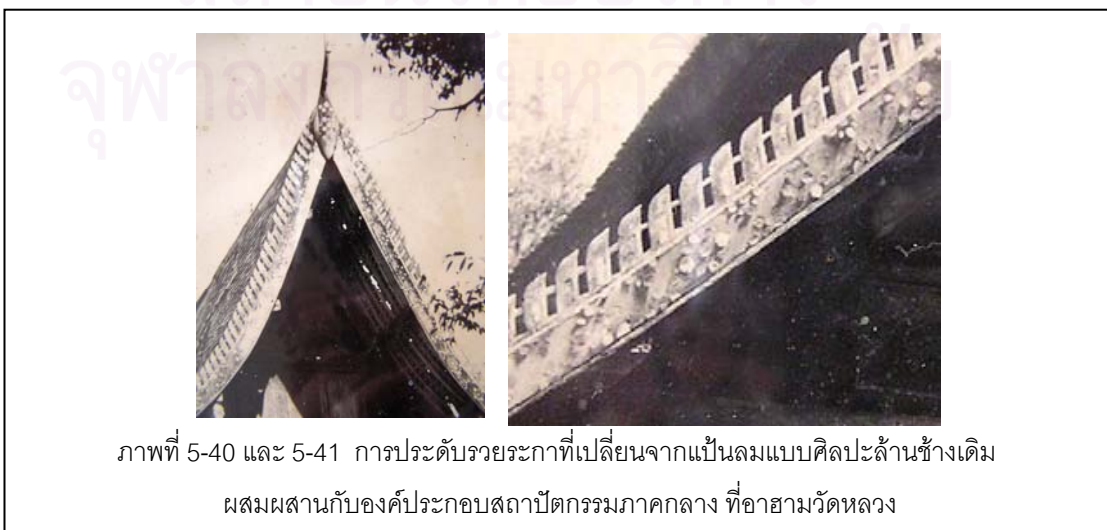

ภาพที่ 5-38 ไม้ฉลุนที่ใช้ประกอบบรุษระกา
วัดพระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์

ภาพที่ 5-39 ส่วนองค์ประกอบ “ไม้ฉลุน” รูปกนกหัว
ม้วน และรูปดอกก้นฉลุนกระจังโบเขต ใช้ประดับ
ส่วนปิดเครื่องมุงหรือส่วนทับสันหลังคาของศาสนา
คารหลายแห่งในเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์
ที่มา: วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, **ชื่นชมสถาปัตยกรรม**
พระบาง (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547), หน้า 68.

ส่วนปิดเครื่องมุงในสิมอีสานรุ่นแรกๆที่ปรากฏในอาสามวัดหลวง เป็นองค์ประกอบที่
รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างมา เป็นต้นแบบและผสมผสานกับอิทธิพลของสถาปัตยกรรม
ไทย-ภาคกลาง อันเนื่องมาจากกลุ่มชนไท-ลาวสายบรรพบุรุษที่หนีสงครามมาจากเวียงจันทน์ ได้เข้ามา
ตั้งถิ่นฐานทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงในภาคอีสาน เข้าสู่ใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งนับเป็นนัย
ทางการเมืองการปกครอง คือ พระประทุมฯผู้สร้างอาสามวัดหลวง ได้นำเอาองค์ประกอบทาง
สถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลางแบบอย่างกรุงรัตนโกสินทร์เข้ามาผสมผสานกับศิลปะล้านช้างแบบเดิม
ของตนเองเพื่อเป็นการแสดงการน้อมรับเข้าเป็นข้าขอบขัณฑสีมาแห่งราชวงศ์จักรี เมื่อครั้งที่อพยพไพร่
พลหนีภัยลาวเข้ามาตั้งเมืองอุบลราชธานี นั่นเอง สังเกตได้ว่าส่วนปิดเครื่องมุงของอาสามวัดหลวง
ลักษณะเส้นสายและรูปทรงเหมือนแป้นลมของสถาปัตยกรรมล้านช้าง แต่ปรับเป็นบรุษระกาไม่มีนาคสะดุ้ง ใ้
บรุษระกาแบบภาคกลาง ซึ่งถ้าหากเป็นอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างเดิมทั้งหมด คงเป็นการปักด้วยไม้ฉลุน
ล้วน ตัวไม้แป้นลมก็มีมีการประดับตกแต่งเหมือนกับวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-40 และ 5-41 การประดับบรุษระกาที่เปลี่ยนจากแป้นลมแบบศิลปะล้านช้างเดิม
ผสมผสานกับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมภาคกลาง ที่อาสามวัดหลวง

สิมรุ่นแรกในยุคตั้งบ้านเมือง ส่วนใหญ่ถูกบูรณะส่วนปิดเครื่องมุงใหม่เป็นเครื่อง
 ลายองตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง ติดตั้งแบบเกี่ยวกับหัวแป เช่น ส่วนปิดเครื่องมุง **สิมวัดพระเหลา
 เทพนimit** **สิมวัดมณีวนาราม** รวมทั้งสิมรุ่นหลังที่ทำเครื่องลายองเลียนแบบภาคกลางเช่นกันโดยฝีมือช่าง
 ท้องถิ่น เช่น ส่วนปิดเครื่องมุง **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** หรือแบบที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบจากภาค
 กลางเข้ามาผสมผสาน แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเค้าโครงของศิลปะแบบล้านช้างให้เห็น โดยผ่านการกลั่นกรองจากฝีมือ
 ของช่างท้องถิ่น เช่น ส่วนปิดเครื่องมุง **สิมวัดเวฬุวัน** **สิมวัดใต้ยางขึ้นก**(เดิมก่อนบูรณะ) **สิมวัดแจ้ง** และ
สิมวัดบ้านยางช้า

เครื่องลายอง สิมวัดพระเหลาเทพนimit

เครื่องลายอง สิมวัดมณีวนาราม

เครื่องลายอง สิมวัดใต้ศรีมงคล

เครื่องลายอง สิมวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพที่ 5-42 กลุ่มเครื่องลายองทำเลียนแบบตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมภาคกลาง โดยฝีมือช่าง
 ท้องถิ่น เช่น สิมวัดมณีวนาราม และ สิมวัดทุ่งศรีเมือง ฝีมือทำได้ใกล้เคียงกับแบบภาคกลาง แต่ที่วัดพระ
 เหลาเทพนimit และ วัดใต้ศรีมงคล ทรวดทรงโบราณกาผิดแปลกไปจากภาคกลาง ซึ่งก็เกิดจากฝีมือช่างท้องถิ่น

(ซ้าย-ขวา) เครื่องล่ายของปูนปั้นรูปขนาดสามเศียร สิมวัดเวฬุวัน
ใช้องค์ประกอบแบบภาคกลาง แต่ฝีมือสร้างสรรค์โดยช่างท้องถิ่น สวยงามมาก

(ซ้าย-ขวา) เป็นลมใหม่ สิมวัดไต้ยางขึ้นก ซึ่งเดิมเป็นแบบ
รอยระกา ประดับโห่ง หางหงส์นาค ฝีมือช่างท้องถิ่น

รอยระกาไม้แกะ สิมวัดแจ้ง ซึ่งรับแบบจาก
ภาคกลาง แต่ใบระกาดัดรูปใบวันแฉ่น
ของสถาปัตยกรรมล้านช้าง
สร้างสรรค์โดยช่างท้องถิ่น

(ซ้าย-ขวา) เครื่องล่ายของไม้แกะสลัก รูปขนาดเกี่ยวกระหวัด ใช้องค์ประกอบ
แบบภาคกลาง แต่ฝีมือสร้างสรรค์โดยช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-43 กลุ่มรับอิทธิพลรูปแบบจากภาคกลางเข้ามาผสมผสาน แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งเค้าโครงของ
ศิลปะแบบล้านช้างให้เห็น โดยผ่านการกลั่นกรองจากฝีมือของช่างท้องถิ่น

รูปแบบแป้นลมไม้เรียบๆ ตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง มักปรากฏในสิมขนบท ซึ่งมีทรัพย์ในการสร้างน้อย อาจเป็นชาวบ้านและพระช่วยกันสร้าง ซึ่งภายหลังก็มักถูกทอดทิ้ง(จากคนอีสานเอง) ที่มองไม่เห็นคุณค่าหรือความงามแบบท้องถิ่นของสิมเหล่านี้ ด้วยคิดว่าเป็นเพียงแป้นไม้ติดไว้ ไม่ได้มีลวดลาย วิจารณ์เหมือนอย่างเครื่องล่ายองทางภาคกลางแต่อย่างใด ตัวอย่างที่พบ คือ ส่วนปิดเครื่องมุง สิมวัดหมากมี

ระบบการติดตั้งส่วนปิดเครื่องมุงแบบปิดหัวแป่ตามอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง ได้เลื่อนหายไปกับเครื่องล่ายองทางภาคกลางที่เข้ามาแทน ใช้การเกี่ยวติดตั้งบนหัวแป่ แต่บางแห่งก็ยังมี การติดตั้งแบบผสมผสาน เช่น สิมวัดบ้านยางช้า ใช้เครื่องล่ายองทางภาคกลางเกี่ยวหัวแป่ แต่ส่วนหัวนาคปิดหัวแป่โดยใช้การบากเป็นรูเพื่อเข้าเดือยกับไม้ระแนง เป็นต้น

เห็นได้ว่า แป้นลม หรือ รวยระกา(ปักใบวันแล่น) เป็นลักษณะการประดับอาคารในสถาปัตยกรรมล้านช้าง และสิมอีสานดั้งเดิม สิมในกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ยุคหลังได้รับอิทธิพลการทำส่วนปิดเครื่องมุงจากสถาปัตยกรรมภาคกลางแบบเครื่องล่ายอง ทั้งที่รูปแบบเดิมคงเป็นแป้นลมหรือรวยระกาไม้แกะสลักประดับลวดลายเขียนสีหรือประดับกระจกสวยงาม แต่เวลาต่อมาเกิดชำรุดผุพัง ก็เปลี่ยนเป็นเครื่องล่ายองตามแบบสถาปัตยกรรมภาคกลาง การเลือกใช้แป้นลม รวยระกา หรือ เครื่องล่ายอง เป็นไปตามการออกแบบของช่าง โดยไม่ได้เคร่งครัดเรื่องฐานานุศักดิ์ของอาคารมากนัก บางหลังเป็นของเจ้าเมืองสร้าง อย่างอาฮามวัดหลวง ก็ใช้เป็นรวยระกา มิได้ใช้เครื่องล่ายองแต่อย่างใด เครื่องล่ายองเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมภาคกลางที่แพร่ อิทธิพลเข้ามายังภาคอีสานในยุคถัดมา และมีแนวโน้มที่จะรับเอาจนเป็นวัฒนธรรมตายตัว อาจกล่าวได้ว่าสิมอีสานยุคปัจจุบันจะเลือกรูปแบบเครื่องล่ายองเป็นลำดับแรก อันเป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่ทำให้ศิลปะท้องถิ่นได้สูญหายไป

ส่วนช่อฟ้า ทับสันหลังคา และหลบกระเบื้อง ส่วนประดับอาคารที่เรียก “ช่อฟ้า” (สัตบริภันท์) ประดับอยู่บริเวณกลางสันหลังคา มักเป็นส่วนที่สืบต่อมาจากคติภูมิจักรวาล เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล โดยรูปแบบที่พบในสิมหลวงพระบางนั้นมักทำเป็นยอดปราสาทแหลม ยอดตรงกลางแทนยอดเขาสูงสุดคือปราสาทไพชยนต์สถานที่ประทับของพระอินทร์เทวราชาที่ประทับเหนือยอดเขาพระสุเมรุ ที่มีเขาสัตบริภันท์ 7 ชั้นล้อมรอบรองรับปราสาทบริวาร ลดหลั่นเป็นระดับรูปวงกลมรอบ (มักแสดงเป็นรูปตัดขวาง)⁵ ส่วนประดับสันหลังคาที่พบในสิมกลุ่มตัวอย่าง แสดงการได้รับอิทธิพลด้านข้างจากการประดับช่อฟ้า และตัววันแล่น ที่สร้างสรรค์ตามแนวคิดของช่างพื้นถิ่นเป็นรูปแบบแปลกใหม่ น่าสนใจ เรียงประดับเป็นทิวแถวตามแนวสันหลังคา ทำหน้าที่เหมือนกับบราลี ในสถาปัตยกรรมไทย หรือบางแห่งจะมีการทำเป็นแผ่นไม้สลักรูปตัวนาคฝีมือช่างอีสานท้องถิ่น ตัวอย่างที่พบ ได้แก่ **ช่อฟ้าสิมวัดบ้านยางซำ ช่อฟ้าสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต**

ภาพที่ 5-46 ช่อฟ้าไม้แกะลวดรูปจากคติเขาพระสุเมรุ และครอบทับสันหลังคาไม้แกะ ลักษณะคล้ายใบวันแล่นจากศิลปะล้านช้าง สิมวัดบ้านยางซำ ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-47 ช่อฟ้าแสดงคติเรื่องเขาพระสุเมรุ อาฮามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

การประดับช่อฟ้าของสิมวัดบ้านยางซำ (ภาพที่ 5-46) ได้รับอิทธิพลตามคติล้านช้าง (รูปที่ 5-47) แต่ความประณีตนั้นเทียบกับของหลวงพระบางไม่ได้ เป็นเพียงการทำไม้แกะสลักเสมือนเป็นยอดอาคาร โดยมีรูปแบบเรียบง่ายตามแบบวัฒนธรรมอีสาน ช่อฟ้าสิมวัดบ้านยางซำ จึงทำเป็นรูปยอดแหลมยอดเดียว ช่างแกะอาจจะไม่ได้ตั้งใจให้สื่อความหมายถึงเขาพระสุเมรุแต่อย่างใด เพียงทำขึ้นเพื่อเป็นการประดับตกแต่งตัวอาคาร สังเกตส่วนประดับสันหลังคาที่เป็นทิวแถวไม้แกะสลักเล็ก ๆ ก็น่าจะรับอิทธิพลมาจาก ตัววันแล่นที่นิยมทำกันของสิมเมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-48 ช่อฟ้า สิมวัดพระเหลาเทพนิมิตช่อฟ้ารูปใบโพธิ์ ซึ่งทำขึ้นใหม่ และส่วนประดับสันหลังคา ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่ใช้ใบวันแล่นประดับ แต่ที่สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ใช้เหมือนรูปใบระกาอย่างภาคกลางประดับ

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

ปัจจุบัน ส่วนซ่อฟ้าในลิมภาคอีสาน เป็นองค์ประกอบที่ไม่ได้มีทุกหลังตายตัว ไม่พบมากเหมือนสถาปัตยกรรมล้านช้าง บางหลังมีบางหลังไม่มี ขึ้นอยู่กับการออกแบบ บางวัดก็ไปปรากฏอยู่ตามสันหลังคาหอแจก ก็มี

ส่วน**ทับสันหลังคา และหลบกระเบื้อง** เป็นองค์ประกอบของส่วนหลังคา เป็นตัวจบชายกระเบื้อง และมีค้ำคาวเข้ามุกกันน้ำฝนรั่วที่มุกผืนหลังคา เช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมภาคกลาง รูปแบบและวัสดุมักเลือกใช้ตามวัสดุเมือง เช่น หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ทับสันหลังคา และหลบกระเบื้อง จะเป็นดินเผา ดังที่พบใน **ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** หรือเป็นปูนปั้นบัว แบบลิมที่รับอิทธิพลการสร้างจากภาคกลาง ดังที่พบใน **ลิมวัดใต้ศรีมงคล ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ลิมวัดแจ้ง** หากมุงด้วยแป้นเกล็ดไม้ ก็จะเป็นไม้ซุงเขาจะร่องแต่งรูปครอบสันหลังคา ดังที่พบใน **ลิมวัดหมากมี** หรือ ลิมตามชนบทบางหลังมุงสังกะสี ก็ครอบด้วยสังกะสี หรือ ใช้ไม้แต่งรูปครอบทำสันหลังคา และหลบกระเบื้อง เช่น **ลิมวัดบ้านยางซำ** ซึ่งทั้งหมดก็ล้วนเป็นไปตามรูปแบบอาคาร บางแห่งก็มีการบูรณะใช้วิธีการและวัสดุสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ แต่ยังคงรักษารูปแบบเดิมไว้ เช่น ลิมแบบรับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง ใช้ครอบทับสันหลังคาและหลบกระเบื้องปูนปั้น (หรือปัจจุบันใช้การหล่อค.ส.ล. เพื่อความสะดวกในการก่อสร้าง)

โหง (ซ่อฟ้า) ถือเป็นองค์ประกอบอันโดดเด่นที่ประดับเหนือสุดยอดจั่วหลังคา เป็นองค์ประกอบที่แสดงรูปแบบทางศิลปะของลิม และเสริมความสวยงาม รวมทั้งเป็นเครื่องแสดงศักดิ์ที่สูงของอาคาร ถือเป็นอาคารสำคัญของวัด โหงในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นสายศิลปะวัฒนธรรมไท-ลาว มักเป็นไม้แกะสลักรูปพญานาค ตามความเชื่อของชาวพุทธลุ่มน้ำโขงที่มีความผูกพันกับนาค สายน้ำ ซึ่งมีนาคปรากฏในตำนานการสร้างเมืองทั้งฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงประเทศลาว และฝั่งขวาแม่น้ำโขงในภาคอีสาน รวมทั้งยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความผูกพันของนาคกับพระพุทธรูปศาสนาเรื่องการบวชนาค (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 หัวข้อ 2.9.5.1 เรื่อง นาค) นาคหรือพญานาคจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรมที่มักถูกหยิบยกมาใช้ประดับในศาสนาคารกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว เสมอ ตั้งแต่กลุ่มสิบสองปันนา มาจนสายวัฒนธรรมล้านนา – ล้านช้าง จนกระทั่งมายังดินแดนอีสานในที่สุด ซึ่งนาคแต่ละท้องถิ่นก็จะถูกสร้างสรรค์จากฝีมือช่างให้มีรูปลักษณะที่แตกต่างกันไป และนอกจากนี้ “นาค” มักถูกนำมาใช้ประกอบในงานสถาปัตยกรรมและงานศิลปกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาส่วนอื่นๆอีก เช่น ซ่อฟ้า หางหงส์ คันทวย ราวบันได เป็นต้น

ในสถาปัตยกรรมล้านช้างเมืองหลวงพระบาง มักนิยมทำโหง เป็นไม้แกะสลักรูปพญานาค ด้วยเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่คอยปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนา ในสมัยหลังจึงได้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุเป็นปูนปั้น และนำรูปสัตว์ชนิดอื่น เช่น รูปหงส์มาประดับแทน⁶

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

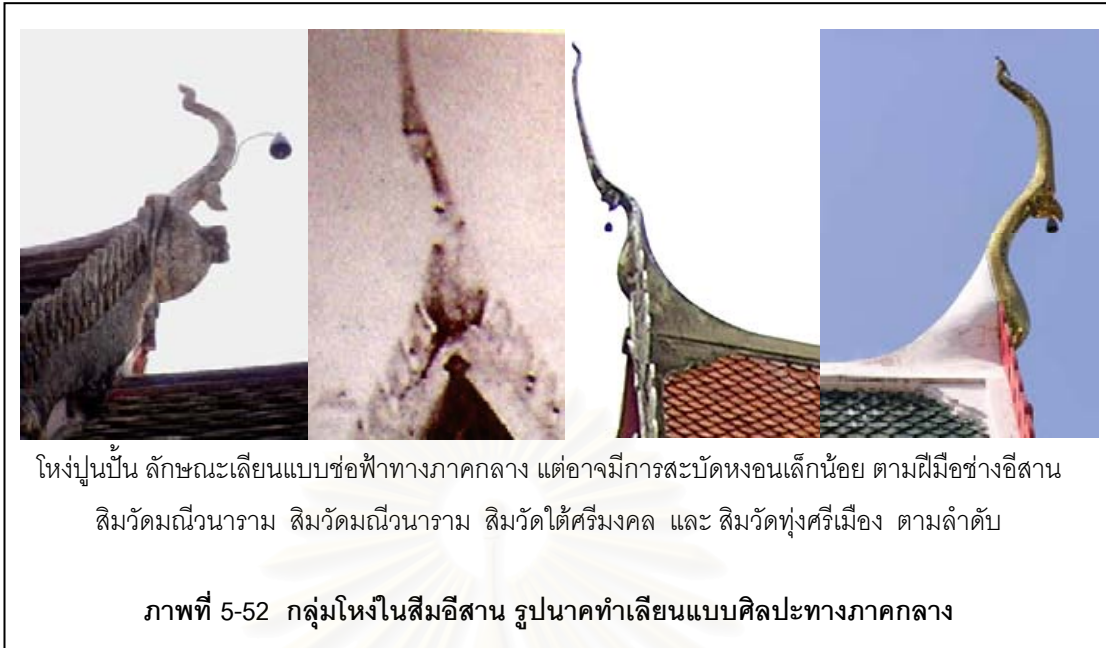

ส่วนโห่งที่ปรากฏในสิมอีสานก็จะมีรูปร่างแตกต่างกันไปแต่ละท้องที่ จากการศึกษาสิมกลุ่มตัวอย่าง พบว่า การเลือกใช้รูปแบบของโห่งมักขึ้นกับการออกแบบของช่าง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับช่วงอายุของอาคาร โดยพบโห่งที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ที่ทำโดยฝีมือช่างท้องถิ่น ในสิมที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากล้านช้าง โดยรูปแบบโห่งเป็นรูปหัวนาคลดรูป (ลักษณะคล้ายกับที่ปรากฏในอาขามวัดเชียงทอง และวัดทาดหลวง เมืองหลวงพระบาง ดูภาพที่ 5-35 ประกอบ) คือ **โห่งอาขามวัดหลวง** ที่สร้างโดยเจ้าเมืองซึ่งเป็นอาคารรุ่นแรกยุคตั้งบ้านเมือง และ **โห่งสิมวัดหมากมี โห่งสิมวัดบ้านยางซำ** ที่สร้างโดยชาวบ้านและพระสงฆ์ตามลำดับ เป็นอาคารยุคหลังและค่อนข้างยุคใหม่แล้ว

ส่วนโห่งที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างรูปหัวนาคจริง (ลักษณะคล้ายที่ปรากฏในอาขามวัดดองค์ตี๋อ เมืองเวียงจันทน์ หรือ วัดวิซุนและวัดล่องคุณ เมืองหลวงพระบาง ดูภาพที่ 5-35 ประกอบ) พบใน**สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** ที่เป็นอาคารที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง และ **สิมวัดแจ้ง** ที่ได้ตัวสิมได้รับอิทธิพลผสมผสานจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง ตัวนาคของสิมวัดแจ้งจึงมีส่วนผสมของนาคแบบภาคกลาง (สังเกตที่ช่วงปาก หากเป็นนาคแบบล้านช้าง ปากจะเรียวยาวแหลม ดังที่ปรากฏในโห่งวัดวิซุน) แต่กลับทำหงอนสะบัดพลิ้วไหว ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมภาคอีสาน

ทั้งนี้ได้ปรากฏรูปแบบโหงลักษณะที่ทำเลียนแบบช่อฟ้าของสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง โดยฝีมือช่างท้องถิ่น อาจได้รูปแบบออกมาใกล้เคียงกับต้นแบบ หรือไปไม่ถึงตัวต้นแบบก็ตาม ซึ่งมักพบใน สิมที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลางนั่นเอง ได้แก่ โหง **สิมวัดมณีวนาราม** และ **สิมวัดมณีวนาราม** (สิมรุ่นแรกยุคตั้งเมือง แต่ได้รับการบูรณะองค์ระบอบหลังคาแบบผสมผสานอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง) และ **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** ที่ทำลิ้นเลียนแบบโบสถ์ทางภาคกลาง

หางหงส์ เป็นองค์ประกอบปลายส่วนปิดเครื่องมุง ในสถาปัตยกรรมล้านช้างนิยมทำอยู่ 2 รูปแบบคือ รูปพญานาคม ก็คงถือคติความเชื่อเรื่องนาคเช่นเดียวกับนำมาประดับในส่วนขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะกับประเภทศาสนาคารหลายๆแห่ง ดังที่กล่าวมาแล้ว อีกรูปแบบของที่นิยมคือ รูปกนกหัวม้วน เรียก “คันทก” ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบก็เป็นลักษณะที่ส่งอิทธิพลมายังศาสนาคารในภาคอีสานของไทย แต่รูปแบบพญานาคได้รับความนิยมมากกว่า เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนอีสานค่อนข้างลึกซึ้ง

ภาพที่ 5-53 และ 5-54 หางหงส์ปูนปั้นรูปพญานาค อาฮาม
 วัดใหม่สุวรรณคูมาราม และ วัดทาดหลวง เมืองหลวงพระบาง ตามลำดับ

ภาพที่ 5-55 คันทก รูปกนกหัวม้วน
 วัดธาตูลอง เมืองหลวงพระบาง

การเลือกใช้รูปแบบของหางหงส์ขึ้นอยู่กับการออกแบบของช่าง หางหงส์ในสิมอีสานกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลศิลปะผสมผสานระหว่างล้านช้างกับภาคกลาง ซึ่งช่างท้องถิ่นได้สร้างสรรค์ฝีมือให้ส่วนผสมนี้ลงตัวสวยงาม ดังปรากฏในหางหงส์สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาฮามวัดหลวง และ สิมวัดแจ้ง บางแห่งก็เป็นการทำเลียนแบบทางหางหงส์ทางภาคกลาง แต่ด้วยฝีมือช่างชาวอีสาน ทำให้ได้

ชิ้นงานออกมาสัดส่วนผิดแปลกไปจากงานศิลปกรรมภาคกลางต้นแบบ ดังที่พบใน **หางหงส์ลิมวัดใต้ศรีมงคล** **ลิมวัดทุ่งศรีเมือง** ส่วนที่พบใน **ลิมวัดหมากมี** เป็นรูปแบบที่นำมาติดตั้งที่หลัง ฝีมือใกล้เคียงกับแบบภาคกลาง ส่วนหางหงส์ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบหางหงส์ที่เป็นศิลปะท้องถิ่นอีสานบริสุทธิ์ เฉพาะแบบของท้องถิ่นตน ไม่เหมือนใคร พบในลิมรุ่นแรก อายุเก่าแก่ คือ **หางหงส์ลิมวัดเวฬุวัน** และลิมรุ่นหลังในเขตชนบท คือ **ลิมวัดไต้ยางขึ้น**(รูปแบบการประดับตกแต่งอาคารเป็นองค์ประกอบภาคกลาง แต่ฝีมือช่างท้องถิ่น) และ **ลิมวัดบ้านยางซำ**

หางหงส์ปูนปั้นรูปนาค
ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
ได้รับการบูรณะใหม่ แต่ยังสื่อให้เห็น
อิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง แม้ตัวนาค
จะมีลักษณะของนาคภาคกลางเข้า
มาผสมผสานแล้ว

หางหงส์ไม้แกะขนาดสามเศียร
อาสามวัดหลวง
อิทธิพลศิลปะล้านช้าง ซึ่งเลือกรับ
อิทธิพลศิลปะภาคกลางเข้ามา
ผสมผสาน เนื่องจากเป็นวิหารหลังแรก
ที่สร้างโดยเจ้าเมืองอุบลฯ ที่เข้ามาอยู่
ใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์

หางหงส์ไม้แกะรูปนาคมีปีก
ลิมวัดแจ้
แบบศิลปะภาคอีสานที่รับอิทธิพลจาก
ล้านช้าง โดยฝีมือช่างท้องถิ่น แม้ตัวนาค
จะผสมความเป็นนาคภาคกลางเข้ามา
บางส่วน แต่ทองอันสะบัดพลิ้วไหว ก็เป็น
ลักษณะเด่นของศิลปกรรมภาคอีสาน

ภาพที่ 5-56 กลุ่มหางหงส์ในลิมอีสานรูปนาค อิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมภาคกลาง

หางหงส์ไม้แกะสลัก ลิมวัดหมากมี

หางหงส์ ลิมวัดใต้ศรีมงคล

หางหงส์ไม้แกะ ลิมวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพที่ 5-57 กลุ่มหางหงส์ในลิมอีสาน ที่ทำเลียนแบบศิลปะภาคกลาง

หางหงส์ สิมวัดเวพุวัน

หางหงส์ สิมวัดเวพุวัน

หางหงส์ สิมวัดบ้านยางช้า

ภาพที่ 5-58 กลุ่มหางหงส์ในสิมอีสานรูปขนาด อิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง โดยมีช่างท้องถิ่น
ถือได้ว่าเป็นกลิ่นกรองศิลปะการรับอิทธิพลจากล้านช้าง มาสร้างสรรค์ในแบบของตนเอง
จนทำให้เกิดผลงานรูปแบบศิลปกรรมอีสานที่สวยงาม เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของตน

สีหน้า (หน้าบัน) เป็นองค์ประกอบที่เปรียบเสมือนหน้าตาของอาคาร แปะอยู่บนหน้าจั่ว ทั้งสีหน้าหลักในจั่วสามเหลี่ยม สีหน้าชั้นรอง (ด้านใต้ติดลงมาจากสีหน้าหลัก) และสีหน้าอุดปีกนก (ระหว่างเสาร่วมนอก) สีหน้าของสิมเมืองหลวงพระบางที่นิยมทำ คือ สีหน้าลายตะแวน (ตะแวน หมายถึง พระอาทิตย์) ซึ่งทำเป็นไม้แกะสลักหรือทำลายรดน้ำ บรรจุอยู่ในกรอบโครงสร้างชื่อและตุ๊กตาของโครงสร้างจั่วหลังคา ประกอบด้วยลายเครือเถา ลายดอก หรือรูปสัตว์ต่างๆ สีหน้าแบบบรรจุลายในโครงสร้างจั่วนี้ จะติดตั้งโดยมีตัวชั้นไม้บัวหงายประดับลายกลีบบัว แปะอยู่ด้านใต้ชื่อเสมอ ตัวลายกريبบัวตรงกลางทำเป็นรูปกระจังหรือทรงบัวตูม แล้วแยกเป็นกลีบถลาออกซ้าย-ขวา ยาวจนจบขอบไม้

สีหน้าอีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมใช้ในสถาปัตยกรรมล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง คือ สีหน้าในโครงจั่วจันทัน มักประดับลวดลายเทพพนมและลายกนกเครือเถา ลายก้านชด หรือ ลายดอกกลอย สีหน้าแบบโครงจั่วจันทันจะมีไม้หน้ากระดานตั้งกระจัง คล้ายกับสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง รองรับอยู่ด้านใต้ และบางหลังอาจไม้บัวหงายลายกลีบบัวซ้อนอยู่ได้หน้ากระดานตัวนี้อีกที แต่จะทำให้สัดส่วนเล็กลง ไม่นั้นเหมือนกับเวลาที่ประดับไว้ด้านใต้สีหน้าแบบโครงจั่วหลังคา

และหากเป็นสีหน้าของสถาปัตยกรรมล้านช้างเมืองเวียงจันทน์ มักทำเป็นลวดลายพรรณพฤกษา ล้านกนกก้านชด ลายเครือเถา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมไทย สมัยที่เข้าไปครอบครองเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งก็มีปรากฏในศาสนาจารย์ทางภาคอีสานเช่นกัน

ภาพที่ 5-59 ลายตะแวน(ตะวัน) ส่วนสีหน้า
อาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-60 ลายเทพพนมและก้านนกแก้ว
อาสามวัดล่องคูณ เมืองหลวงพระบาง

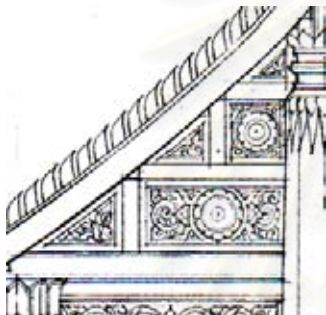
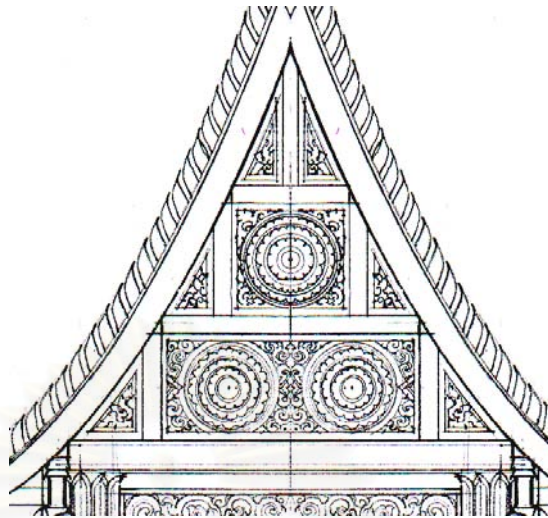

ภาพที่ 5-61 ลายกลีบบัว ชั้นไม้บัวหงาย
ใต้ช่อ รองรับสีหน้าแบบโครงสร้างจั่วหลังคา
อาสามวัดเชียงทอง

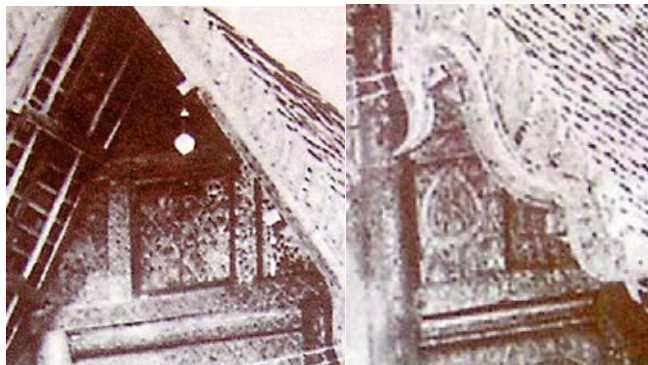

ภาพที่ 5-62 หน้ากระดานตั้งกระจัง แบบ
สถาปัตยกรรมไทย รองรับสีหน้าแบบโครง
จั่วจันทัน สีหน้าสิมวัดล่องคูณ

สีหน้าของสิมในกลุ่มตัวอย่างพบทั้งแบบที่เป็นไม้และปูนปั้น สีหน้าแบบกรุไม้ภายในกรอบโครงสร้างจั่วหลังคา อิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิม ซึ่งก็มักพบในอาคารที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง พบที่ **อาสามวัดหลวง สิมวัดมณีวนาราม และ สิมวัดหมากมี** ซึ่งที่วัดหลวงสร้างโดยเจ้าเมือง ได้นำเอารูปแบบการตกแต่งสีหน้าจากสถาปัตยกรรมล้านช้างมาใช้อย่างเต็มที่ ด้วยการประดับลายตะแวน ทำลายรดน้ำประดับ ตามอย่างต้นแบบ การใช้ลายตะแวน หรือ พระอาทิตย์ น่าจะสื่อให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ของกลุ่มชนไท-อีสาน ที่สืบเชื้อสายจากกลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เรื่องของการให้ความเคารพแก่ธรรมชาติ ฝนฟ้า และดวงอาทิตย์ จึงอยู่ในวัฒนธรรมความเชื่อของคนกลุ่มนี้ ประกอบกับความเชื่อเรื่องการหันหน้าสิมทางทิศตะวันออก ซึ่งถือเป็นทิศเกิด ทิศดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นตัวแทนของความเจริญ งอกงาม ก็เป็นเรื่องที่สื่อให้อิงถึงกันได้ ส่วนสีหน้าสิมวัดมณีวนารามมีหลักฐานเพียงภาพถ่าย ไม่สามารถระบุวดลายได้อย่างชัดเจน ส่วนสีหน้าสิมวัดหมากมีปัจจุบันหลงเหลือการกรุไม้แผ่นเปล่าในกรอบโครงสร้างจั่ว ซึ่งการติดตั้งสีหน้าทั้งสามวัดก็ยังคงเห็นองค์ประกอบไม้บัวหงายลายกลีบบัวอยู่ด้านใต้สีหน้า เหมือนกับสถาปัตยกรรมล้านช้าง

สีหน้าอาสามวัดหลวง ประดับลาย
ตะเวน(ตะวัน)แบบอาสาม
เมืองหลวงพระบาง

สีหน้าสิมวัดมณีวนาราม แบบโครงสร้างจั่ว
สังเกตุการติดตั้งชั้นบัวหงายใต้จั่ว
อันถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของสีหน้าประเภทนี้

สีหน้าสิมวัดหมากมี เป็นสิมในเขตชนบท
เป็นสีหน้าแบบโครงสร้างจั่ว สังเกตุการ
ติดตั้งชั้นบัวหงายใต้จั่ว อันถือเป็น
เอกลักษณ์เด่นของสีหน้าประเภทนี้

ภาพที่ 5-63 กลุ่มสีหน้าแบบกรูไม้ภายในกรอบโครงสร้างจั่วหลังคา
อิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิม

สีหน้าที่พบอีกกลุ่มซึ่งเกิดจากการรับอิทธิพลการทำสีหน้าจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง เช่นกัน คือ การทำสีหน้าแบบโครงจั่วจันทน์ ในสีหน้าสิมวัตเวพูนัน วัดพระเหลาเทพนิมิต วัดใต้ศรีมงคล วัดทุ่งศรีเมือง และวัดแจ้ง ซึ่งก็เป็นการรับอิทธิพลของการใช้ลวดลายที่นิยมจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง รวมทั้ง การติดตั้งก็มีชั้นหน้ากระดานตั้งกระจังรองรับเช่นกัน ส่วนสีหลังไหนดึงหน้าอุดปีกนก ก็จะทำสีหน้าอุดปีกนก ที่มีรูปแบบที่ล้อกันมากับสีหน้าจั่วหลัก โดยแต่ละแห่งมีการใช้ลวดลายต่างกันไป ขึ้นกับฝีมือช่าง อาจมีการผสม ลวดลายทางภาคกลางบ้าง

สีหน้าสิมวัตเวพูนัน ลายปูนปั้นรูปเครือเถา ซึ่งเป็นลายยอดนิยมในศาสนาครภาคอีสาน

สีหน้าสิมวัตพระเหลาเทพนิมิต ลายปูนปั้นรูปเทพนมประกอบก้านเครือเถาพฤษชาติ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในอาฮามเมืองหลวงพระบาง เช่นกัน

สีหน้าสิมวัตใต้ศรีมงคล ปูนปั้นรูปเทพนม ลวดลายผสมศิลปะทางภาคกลาง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-64 กลุ่มสีหน้าแบบโครงจั่วจันทน์ รับอิทธิพลจากสีหน้าสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ตั้งตัวอย่างสีหน้าสิมวัดเวฬุวันเป็นลายปูนปั้นก้านเครือเถาม่วง แล้วปั้นหน้ากระดานติดกระจังรองรับ สีหน้าสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต เป็นลายปูนปั้น(บุรณะ)รูปเทพพนมประกอบลายก้านเครือเถา ลายพฤษชาติ สีหน้าสิมวัดใต้ศรีมงคลเป็นลายปูนปั้น(บุรณะ)รูปเทพพนมประกอบลายก้านชด(ลักษณะลายรับอิทธิพลภาคกลาง จากรูปแบบของตัวอาคารซึ่งรับอิทธิพลจากภาคกลาง)

การใช้ลวดลายประดับสีหน้าแบบโครงจั่วจันทน์ ที่แปลกตากว่าที่อื่น คือ การใช้ลายระบบสัญลักษณ์ ปรากฏในสีหน้าสิมวัด**ทุ่งศรีเมือง** และ**สิมวัดแจ้ง** เขตเมืองอุบลฯ สีหน้าสิมวัดทุ่งศรีเมืองเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ อันเป็นตราสัญลักษณ์ประจำเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งก็สื่อให้เห็นคนกลุ่มเชื้อสายไท-ลาวที่ข้ามฝั่งแม่น้ำโขงมาเป็นบรรพบุรุษของชาวเมืองอุบลฯ มาตั้งถิ่นฐานจนกลายเป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองก็มากในยุคนั้น การทำสีหน้ารูปสัญลักษณ์ที่สื่อถึงถิ่นฐานบ้านเมืองเดิมของตน ก็เพื่อเป็นเกียรติและให้ระลึกถึงรากเหง้าของตนเอง ส่วนสีหน้าจั่วหลักสิมวัดแจ้ง เป็นไม้แกะสลักรูปช้างเอราวัณขนาดด้วยตัวคชสีห์ 2 ตัว ยืน 2 ขา ซึ่งเหนือช้างเอราวัณเดิมน่าจะมีพระอินทร์ประทับอยู่ ยอดสุดติดดอกตะเวน อันเป็นเอกลักษณ์ที่นิยมใช้ในศาสนาภาคอีสาน สีหน้าส่วนหน้าสุดเป็นไม้แกะสลักลายพุดताल

ส่วนสีนารองชั้นใต้สีหน้าจั่วหลัก จะมีกับอาคารทรงหลังคาสูงแบบรับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง เพราะทรงอาคารสูงทำให้เกิดเนื้อที่ว่างระหว่างจั่วบนกับส่วนยังฝั่ง(ส่วนประดับอาคารชั้นล่างถัดมา ภาคเหนือ เรียก โกงคิ้ว) ปรากฏใน**สิมวัดใต้ศรีมงคล** **วัดทุ่งศรีเมือง** และ**วัดแจ้ง** ซึ่งมักเว้นช่องแล้วคาดด้วยลายหน้ากระดานติดกระจัง เว้นแต่ที่วัดแจ้ง มีการเพิ่มลายรูปดาวดอกบัว หรือดอกตะเวน อันสื่อความหมายถึงพระอาทิตย์(จั่วตราพระอาทิตย์แบบอีสาน) นั่นเอง

สีหน้าสิมวัดทุ่งศรีเมือง รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ สัญลักษณ์ประจำเมืองจำปาศักดิ์ สื่อถึงกลุ่มเจ้านายชาวเมืองจำปาศักดิ์ผู้อุปถัมภ์วัด แทนรากเหง้าบรรพบุรุษคนในชุมชน ประกอบลายเครือเถา รับอิทธิพลลายก้านชดช่องทางโตแบบภาคกลาง

สีหน้าสิมวัดแจ้ง รูปช้างเอราวัณและคชสีห์ ประดับดอกลายตะเวน และดอกพุดตาน ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-65 กลุ่มสีหน้าแบบโครงจั่วจันทน์ แบบใช้ลวดลายรูปสัญลักษณ์

จะเห็นได้ว่ารูปแบบและลวดลายต่างๆของสีหน้าสิมอีสาน มีเค้าโครงจากการรับอิทธิพลจากศิลปวัฒนธรรมล้านช้างเป็นหลัก ซึ่งมีการผสมผสานลวดลายตามอิทธิพลภาคกลาง จากรูปแบบอาคารที่รับแบบอย่างจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง และโดยฝีมือช่าง หากวิเคราะห์รูปแบบแล้วจะพบว่ามีการผสมผสานทั้งองค์ประกอบจากสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิม เช่น การประดับ“ลายตะแวน” แบบสกุลช่างหลวงพระบาง หรือ ผสมผสานการใช้ลวดลายพันธุ์พฤกษาตามแบบสกุลช่างล้านช้างเวียงจันทน์ การใช้ลายในระบบรูปสัญลักษณ์เช่น รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ที่สื่อถึงรากเหง้าของบรรพบุรุษไท-ลาว แขวงเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งบางแห่งใช้องค์ประกอบติดหน้ากระดานตั้งชั้นกระจัดแบบสถาปัตยกรรม ผสมผสานกันไป

การทำสีหน้าของสิมกลุ่มตัวอย่าง เป็นฝีมือของช่างท้องถิ่น ความมั่งคั่งและความประณีตย่อมไม่เท่าศิลปะล้านช้างเดิม เช่น การแกะสลักไม้แกะไว้ อย่างสิมวัดแจ้ง หรือทำลายปูนปั้นไม่ได้ส่วนความหนา แต่ก็เกิดจากฝีมือของช่าง เกิดจากความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างจริงใจ ได้รับความรู้สึก และรสชาติแปลกใหม่ มีคุณค่าในแบบของตนเอง

5.3.4.2 ผนังอาคาร

ฮังผิ้ง เป็นแผงไม้แกะสลักอยู่ใต้ชั้นจั่วหน้าบันหลัก หรือหน้าบันชั้นรอง ติดระหว่างเสา ทั้งเสาร่วมในและเสาร่วมนอก ในที่นี้ เรียก ฮังผิ้งหลัก และฮังผิ้งรอง ตามลำดับ ซึ่งก็จะทำรูปแบบล้อกันมา ส่วนฮังผิ้งนี้ ทำหน้าที่อย่างเดียวกับที่ภาคกลางเรียกว่า รวงผึ้ง หรือ สาหร่ายรวงผึ้ง ส่วนทางภาคเหนือในวิหารล้านนา เรียกว่า ไก่แก้ว ส่วนฮังผิ้งนี้เป็นเอกลักษณ์เด่นของสถาปัตยกรรมศิลปะล้านช้าง ที่ส่งอิทธิพลในการรับรู้มากที่สุด ถ้าหากว่าขาดส่วนนี้ไปก็เหมือนกับขาดความครบถ้วนสมบูรณ์ ของรูปแบบล้านช้างไป สิมอีสานได้รับอิทธิพลองค์ประกอบส่วนนี้มาอย่างชัดเจน ได้มีการนำเอาส่วนฮังผิ้งนี้มาใช้มีทั้งที่แบบบรรจุตัวลายไว้ตอนบน ซึ่งมักเป็นลายพันธุ์พฤกษา ลายก้านเครือ ประกอบสรรพสัตว์ หรือมีตัวราหูกลืนจันทร์ ส่วนขอบโค้งของฮังผิ้งประดับลายลูกขนานและใบวันแล่น ซึ่งก็เป็นลวดลายที่ปรากฏในอาฮามแทบเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ หรือแบบเรียบๆที่ไม่มีการบรรจุลายแต่อย่างใด แต่ในสิมอีสานจะทำฮังผิ้งโดยฝีมือช่างท้องถิ่น โดยการรับศิลปะล้านช้างนี้ เป็นการนำเอาองค์ประกอบมาใช้ และค่อยๆ เกิดการพัฒนาด้วยฝีมือช่างท้องถิ่นที่ทำให้ได้รูปแบบศิลปะสกุลช่างไท-อีสาน อันทรงคุณค่า สวยงามในตัวเอง

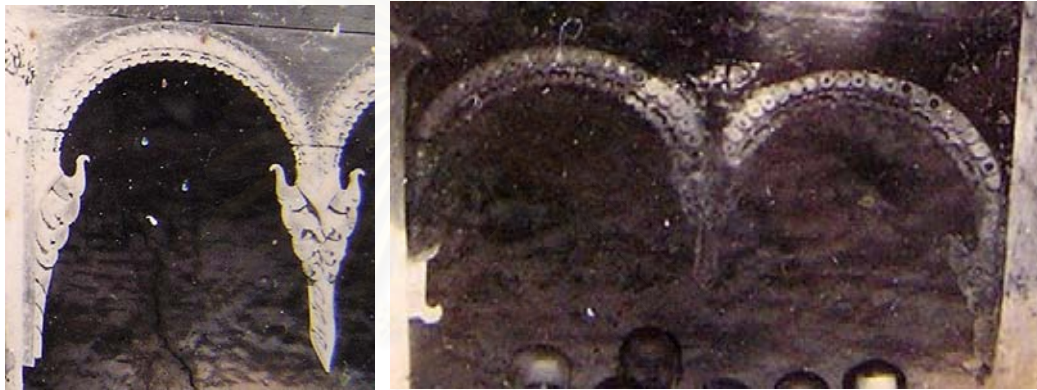

ภาพที่ 5-66 ตัวอย่างฮังผิ้ง อาฮามวัดเชียงทอง ใช้ลายพฤกษชาติ แบบก้านขดเครือเถา ส่วนขอบปักใบวันแล่นเรียงตามความโค้งของฮังผิ้ง เป็นลักษณะเด่นที่ส่งอิทธิพลมายังฮังผิ้งของสิมอีสาน

ดังตัวอย่างที่นำเสนอ คือ

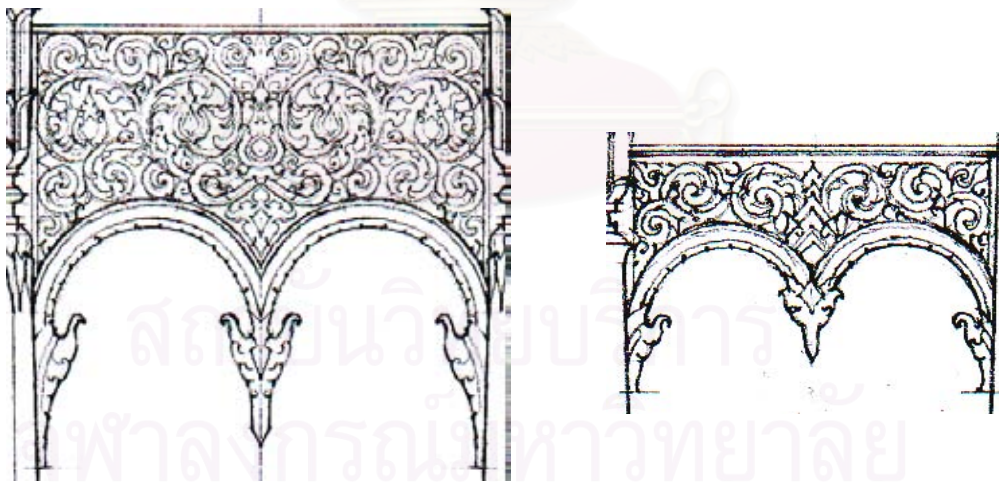
กลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างและสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น โดยพบในยุคต้นของการตั้งเมือง จากการรับวัฒนธรรมล้านช้างมาใช้ ที่ **ฮ้างฝิ่งสิมวัดหลวง**(สันนิษฐาน) และที่พัฒนากลับกรองจากฝีมือช่างท้องถิ่น คือ **ฮ้างฝิ่งสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** **สิมวัดหมากมี** **สิมวัดแจ้** และ **สิมวัดบ้านยางซำ**

และกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างผสมผสานอิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง และสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น คือ **ฮ้างฝิ่งสิมวัดใต้ศรีมงคล** **วัดทุ่งศรีเมือง** **วัดใต้ยางซำ** ซึ่งเป็นสิมที่ได้รับอิทธิพลการสร้างอาคารและการประดับตกแต่งจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง

ฮ้างฝิ่งหลักและฮ้างฝิ่งรอง อาสามวัดหลวง

ตัวฮ้างฝิ่งที่ย่อยหยดสวยงามประดับลายลูกขนานแบบศิลปะล้านช้าง

ภาพลายเส้น แสดงการสันนิษฐานลวดลายประกอบฮ้างฝิ่งหลักและฮ้างฝิ่งรอง

อาสามวัดหลวง ประดับลายพฤษชาติ ก้านขด

ภาพที่ 5-67 ฮ้างฝิ่งอาสามวัดหลวง ในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างและสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น โดยพบในยุคต้นของการตั้งเมือง จากการรับวัฒนธรรมล้านช้างมาใช้

ยังฝั่งสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต รูปแบบลวดลายเป็นการรับอิทธิพลจากล้านช้างชัดเจน
รูปราหูกลืนจันทร์ ตัวเทพพนม และหนุมาน เป็นลวดลายที่ปรากฏในอาสามเมืองหลวงพระบาง
และลักษณะลายกนกกำนดหัวม้วนที่นิยมใช้ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ยังฝั่งสิมวัดหมากมี รูปแบบลวดลายเป็นการรับอิทธิพลจากล้านช้าง โดยช่างท้องถิ่นฝีมือสูง
เป็นลายกำนดหัวม้วน ที่นับเป็นเอกลักษณ์เด่นของลายประดับศาสนาคารภาคอีสาน ส่วนยังฝั่งรอง
แกะเป็นรูปปริศนาธรรม รูปนกกางิ๊งไม้ด้านหนึ่งหันหน้าเข้าหากัน อีกด้านหนึ่งหันหน้าออกจากกัน

ภาพที่ 5-68 ยังฝั่งในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างและสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น
จากการรับวัฒนธรรมล้านช้างมาเป็นแม่แบบ

ฮังผิ้งสิมวัดแจ้งเป็นศิลปะของช่างท้องถิ่น ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างอย่างชัดเจน จากระเบียบของลายกรอบที่เป็นลายลูกขนานบและลายใบวันเล่นเล็กๆ เช่นเดียวกับฮังผิ้งสิมวัดเชียงทอง (ดูภาพที่ 5-66 ประกอบ) ส่วนตัวลายเป็นลายพันธุ์พฤกษา ตอนในเป็นรูปดอกบัวแสดงถึงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญยิ่งในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน

ฮังผิ้งสิมวัดบ้านยางซำ แบบเรียบง่าย ลวดลายฝีมือดิบๆของช่างอีสาน ลายเครือเถาถักกันขดหัวม้วนอย่างง่าย ศิลปะจากการสร้างสรรค์ของช่างท้องถิ่นโดยมีแบบอย่างลายกนกหัวม้วนที่นิยมในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 5-69 ฮังผิ้งในกลุ่มที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างและสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น จากการรับวัฒนธรรมล้านช้างมาเป็นแม่แบบ

ยังฝั่งสิมวัดใต้ศรีมงคล และ สิมวัดทุ่งศรีเมืองเป็นงานผสมผสานระหว่างอิทธิพลล้านช้าง จากโครงรวมของตัวยังฝั่งเอง ประกอบกับศิลปะแบบภาคกลางจากการประดับลวดลายพฤษชาติและใบกระจังรวนแทนใบวันแล่น (แต่ก็คล้ายกับการทำลวดลายศิลปะสกุลช่างเวียงจันทน์) อุดมไปด้วยคุณค่าความงาม เพราะทั้งสองศิลปะประสานกลมกลืนเกิดความงดงาม ได้รสชาติความเป็นงานศิลปกรรมท้องถิ่นที่แปลกใหม่

ยังฝั่งสิมวัดใต้ยางขึ้นก เป็นงานผสมผสานระหว่างอิทธิพลล้านช้าง จากโครงรวมของตัวยังฝั่งเอง การประดับลายลูกขนาน ประกอบกับศิลปะแบบภาคกลางจากการประดับลวดลายใบกระจังรวนแทนใบวันแล่น ได้รสชาติความเป็นงานศิลปกรรมท้องถิ่นแบบผสมผสาน สวยงาม

**ภาพที่ 5-70 ยังฝั่งในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างผสมผสาน
อิทธิพลศิลปะจากภาคกลาง และสร้างสรรค์ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น**

เสา ในลิมอีसानกลุ่มตัวอย่างเกือบทั้งหมดเป็นลิมที่ปลั๊กษณะมีเสามุขหน้า ซึ่งมีทั้ง เสาไม้กลมและเหลี่ยม หรือเหลี่ยมลบมุม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเสาประมาณ 0.25 – 0.40 ม. และแบบเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ หน้าตัดสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมลบมุมเป็น 8 เหลี่ยม ขนาดใหญ่อาจ 0.50- 1.00 ม. หากเป็นเสาก่ออิฐในลิมที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง จะย่อมไม้สิบสองที่ตัวเสา

การประดับตกแต่งหน้าเสาแบบสกุลช่างหลวงพระบางดั้งเดิมตามอิทธิพลล้านช้าง คือ ทำลายรดน้ำปิดทองที่หน้าเสา ปรากฏที่ **อาฮามวัดหลวง** แต่ได้ชำรุดลอกออกไป

ส่วนการประดับตกแต่งหัวเสา ในลิมอีसानบางหลังอาจไม่ทำบัวหัวเสาเลย ปล่อยให้ เป็นหน้าเสาเกลี้ยงๆ บางแห่งที่ทำบัวหัวเสามีรูปแบบการประดับบัวหัวเสาจากอิทธิพลดลยของศิลปะล้าน ช้าง หากเป็นสกุลช่างหลวงพระบางแล้วจะเป็นเสากลับบัวทรงเตี้ยแจ้ ออกไปทางบัวปากพาน ไม่ยาวชะลูด แต่ถ้าหากเป็นแบบสกุลช่างเวียงจันทน์จะเป็นกลีบบัวทรงสูง ซึ่งในลิมอีसानนั้น พบว่า บัวหัวเสาร่วมในจะใช้บัว ทรงสูง ส่วนเสาร่วมนอกจะใช้บัวรูปแบบเดียวกันแต่ทรงเตี้ย ซึ่งก็เกิดจากเหมาะสมกับสัดส่วนเสาและสอดคล้อง กับทรวดทรงของอาคาร นั้นเอง

ภาพที่ 5-71 บัวหัวเสาทรงเตี้ยแจ้ อาฮามวัดป่าฝาง เมืองหลวงพระบาง ตัวเสาประดับลายรูปตัวนาค

ภาพที่ 5-72 บัวหัวเสาทรงสูงซ้อน 2 ชั้น ลิมวัดธาตุดหลวงใต้ เมืองเวียงจันทน์

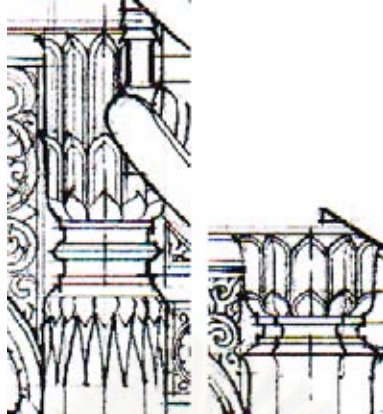
ภาพที่ 5-73 บัวหัวเสาทรงสูง ลิมวัดศรีสะเกษเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง

บัวหัวเสาลิมในกลุ่มตัวอย่าง สามารถจำแนกตามรูปแบบการรับอิทธิพลทางศิลปะคือ กลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ใน **บัวหัวเสา ลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาฮามวัดหลวง** ซึ่งเป็นลิมยุคแรกของการตั้งเมือง

กลุ่มที่รับอิทธิพลผสมผสานระหว่างศิลปะล้านช้าง และภาคกลาง ใน **บัวหัวเสา ลิมวัดใต้ศรีมงคล ลิมวัดทุ่งศรีเมือง ลิมวัดใต้ยางขึ้น** ซึ่งมีรูปแบบอาคารรับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง และกลุ่มที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของฝีมือช่างท้องถิ่น โดยมีเค้าโครงของการรับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้าง มาเป็นต้นแบบ ใน **ลิมวัดแจ้ง** ที่แม้จะพยายามทำกลีบบัวแบบภาคกลาง แต่ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบบัวที่เป็นลักษณะเฉพาะตน

บัวหัวเสาเกล็ดบัวทรงเตี้ย
 สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
 รับอิทธิพลสถาปัตยกรรม
 ล้านช้าง สกulptช่างหลวงพระบาง

บัวหัวเสา อาฮามวัดหลวง
 เสาร่วมในใช้เกล็ดบัวทรงสูงซ้อน 2 ชั้น
 อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างสกulpt
 ช่างเวียงจันทน์ ส่วนเสาร่วมนอกใช้บัว
 หัวเสาทรงเตี้ยแฉกแบบ สกulptช่างหลวง
 พระบาง

ลายบัวคว่ำคล้ายกรวยเชิง รูปขมวดก้นหอย
 พบเฉพาะในภาคอีสาน เช่น ที่หัวเสาวิหาร
 วัดมโนภิรมย์ จ.มุกดาหาร น่าจะเป็น
 ลักษณะเฉพาะตัวที่เกิดจากการสร้างสรรค์
 ของช่างอีสาน โดยรับอิทธิพลจากศิลปะ
 ล้านช้าง สกulptช่างเวียงจันทน์

ภาพที่ 5-74 บัวหัวเสากลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

บัวหัวเสา สิมวัดใต้ศรีมงคล

บัวหัวเสา สิมวัดทุ่งศรีเมือง

บัวหัวเสา สิมวัดใต้ยางขึ้น

ภาพที่ 5-75 บัวหัวเสากลุ่มที่
 รับอิทธิพลผสมผสานระหว่าง
 ศิลปะล้านช้างและภาคกลาง
 การใช้เสายอมุม การทำเกล็ดบัวทรง
 สูงแบบภาคกลาง แต่ทำปลายเกล็ด
 คล้ายบัวปากพานของล้านช้างรวมทั้ง
 ลายบัวคว่ำกรวยเชิงแบบฝีมือเฉพาะ
 ของช่างอีสาน

บัวหัวเสาร่วมใน และ บัวหัวเสาร่วมนอก สิมวัดแจ้ง

ภาพที่ 5-76 บัวหัวเสา กลุ่มที่เกิดจาก
 การสร้างสรรค์ของฝีมือช่างท้องถิ่น
 โดยมีเค้าโครงของการรับอิทธิพล
 ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างเป็นต้นแบบ

คันทวย เป็นส่วนประดับอาคารที่ใช้รองรับชายคา และเป็นเครื่องตกแต่งอาคารให้สวยงาม จากการศึกษาพบว่าคันทวยในสิมกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้างอย่างมาก และมีรูปร่างหลากหลายตามการออกแบบของช่างท้องถิ่น บางแห่งก็เป็นการทำเลียนแบบล้านช้างแต่ฝีมือไม่ถึง ก็ได้รูปแบบที่ดูแล้วเป็นอีสานล้านช้างที่งดงามเป็นแบบเฉพาะของท้องถิ่น บางแห่งช่างก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบ แล้วแต่จินตนาการของช่างผู้ทำจะพาไป ซึ่งก็ล้วนแล้วแต่ประสพผลสำเร็จอย่างดี ทั้งนี้ในสิมบางหลังจะมีคันทวย 2 แบบ คือตัวสั้น และตัวยาว อาจมีรูปแบบเหมือนกันแต่ตัวสั้นจะติดอยู่ที่มุขหน้าอาคาร 2 ตัว ซึ่งจะติดกับระบับราวระเบียงมุขหน้าที่ก่ออิฐสูงขึ้นมาอมตีนเสา ส่วนตัวยาวที่เหลือก็จะติดรอบผนังอาคารตามสัดส่วนความยาวผนัง สิบบางแห่งจะติดคันทวยจะมีรูปร่างหน้าตาใกล้เคียงกันแต่ไม่เหมือนกันเลยหากมีคันทวย 10 ตัว ก็ออกมา 10 แบบ เช่น ที่สิมวัดบ้านยางซำ

วิธีการติดตั้งคันทวย นอกจากการค้ำยัน ยึดกับผนังอาคารโดยตรงแล้ว ยังมีวิธีอันเป็นลักษณะเฉพาะแบบล้านช้างและสืบต่อมายังสิมอีสาน คือ การทำคันทวยไม้แกะสลักวางอยู่บนเด้าล่างที่ยื่นจากผนัง ส่วนบนก็ยึดติดกับเด้าโครงหลังคาเหมือนอย่างทั่วไป

ภาพที่ 5-77 คันทวยแผงหูช้าง
อาสามวัดเชียงทอง

ภาพที่ 5-78 คันทวยนาค
สิมวัดเชียงแมน

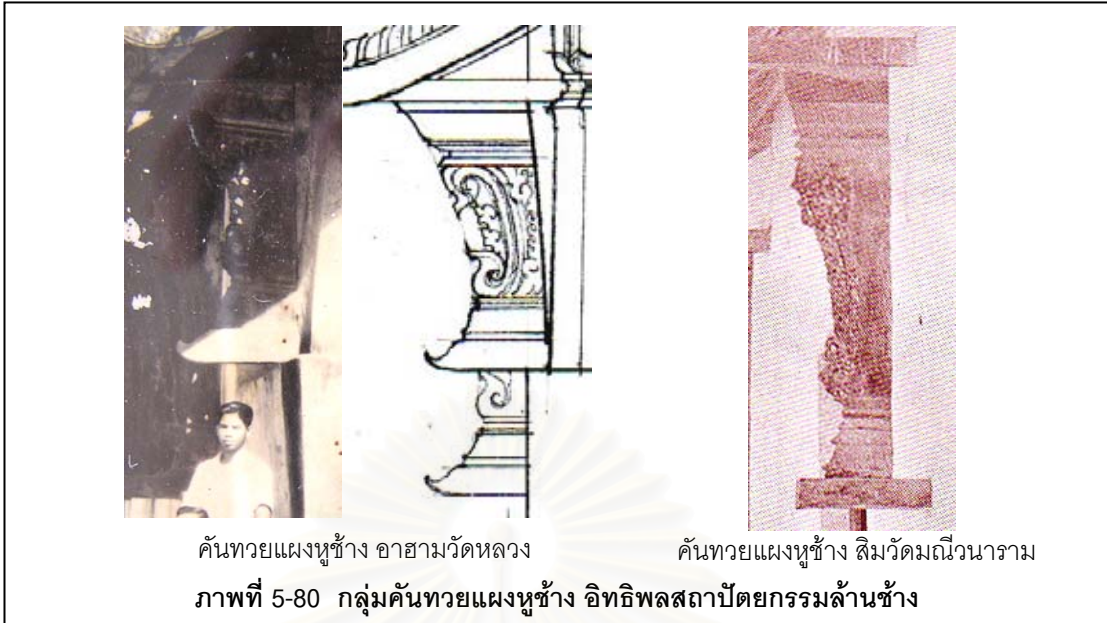
ภาพที่ 5-79 คันทวยแขนนาง
วัดธาตุดหลวงเมืองเวียงจันทน์

จากการศึกษา คันทวยสิมกลุ่มตัวอย่าง สามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ

- **คันทวยแผงหูช้าง** เป็นคันทวยไม้แผ่นแกะสลัก ซึ่งเป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิม มักติดตั้งอยู่บนเด้าไม้ที่ยื่นออกจากผนัง มีลวดลายกนกกำนหด และตรงขอบประดับลายลูกขนานและใบวันแฉ่น พบที่ **คันทวยอาสามวัดหลวง** และ **สิมวัดมณีวนาราม** ซึ่งเป็นวัดแรกของการตั้งเมืองอุบลฯ จึงนำรูปแบบคันทวยหูช้างดั้งเดิมมาใช้

- **คันทวยนาคแบบอิทธิพลศิลปะภาคกลาง** เป็นคันทวยอีกชนิดที่พบมาก คือ แกะสลักเป็นรูปตัวนาค รูปทรงคล้ายรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลางซึ่งมักพบในสิมยุคถัดมา มีทั้งที่ทำเลียนแบบภาคกลางโดยช่างท้องถิ่น คือ **คันทวยสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** (ปรับเป็นรูปเทพพนม) และแบบสร้างสรรค์โดยช่างท้องถิ่น คือ **คันทวยสิมวัดหมากมี** **สิมวัดใต้ยากซันก** (ปรับเป็นรูปเทพพนม) **สิมวัดแจ้ง**

- **คันทวยแขนนาง** มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบคันทวยแผงหูช้าง แต่ขนาดจะเล็กเรียกว่า ซึ่งมักติดตั้งโดยปักส่วนล่างฝังเข้ากับผนัง พบที่ **คันทวยสิมวัดบ้านยางซำ**

ภาพที่ 5-83 คันทวยแขนนาง
พบที่สิมวัดบ้านยางช้า ประดับผนังสิมเป็น
แบบสร้างสรรค์จากฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งไม่
เหมือนกันสักตัว

เห็นได้ว่าคันทวยขนาดเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในสิมอีสาน จากความผูกพันกับตำนานความเชื่อเรื่องนาคของชาวอีสาน(ดังที่กล่าวมาแล้ว)ซึ่งสืบทอดมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง ประกอบกับการผสมผสานกับคันทวยจากภาคกลางซึ่งแพร่อิทธิพลเข้ามาในยุคถัดมา ซึ่งก็ทำเป็นรูปแบบตัวขนาดเช่นกัน การรับอิทธิพลจึงได้รับการผสมผสาน โดยออกมาในรูปแบบของคันทวยที่ทำเลียนแบบอย่างเดิม และแบบที่สร้างสรรค์โดยการกลั่นกรองจากฝีมือช่างท้องถิ่นเอง

ประตู - หน้าต่าง เป็นส่วนที่เชื่อมโยงระหว่างภายในและภายนอกอาคาร หากเป็นอาฮามในเมืองล้านช้าง นิยมเจาะช่องประตูทางเข้าด้านหน้า 3 ช่อง โดยช่องกลางใหญ่สุด ตั้งเป็นซุ้มประตูโขง ส่วนช่องประตูเล็กซ้ายขวาทำซุ้มทรงเตี้ย (ตามสัดส่วนอาคาร) ซุ้มประตูโขง ถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของสถาปัตยกรรมล้านช้างที่ส่งอิทธิพลมาสู่อีสาน มักทำเป็นรูปปราสาทซ้อนชั้น ประดับด้วยหงส์และพญานาคใช้ทางเกี่ยวกระหวัดกันขึ้นไปส่วนยอด ถือเป็นสัตว์สวรรค์ ตัวบานมักเป็นภาพสลักหรือเขียนลายรดน้ำ รูปเทพย่นถือพระขรรค์เหนือตัวสัตว์⁷ หรือยักษ์แบก หรือบางแห่งทำเป็นรูปยักษ์ทวารบาล หรือ หนุมาน คล้ายเป็นผู้คอยดูแลปกป้องรักษาอาฮามหรือสิม หรือเป็นเหล่าทวยเทพ ยักษ์า ยักษ์ี ที่มาคอยชุมนุมพิทักษ์รักษาพระพุทธรองค์ ประกอบลายก้านขดช่อโตรูปบัว อันเป็นลายที่นิยมใช้กับบานประตู-หน้าต่าง

ส่วนหน้าต่างที่นิยมใช้มากที่สุดในสถาปัตยกรรมล้านช้าง คือ หน้าต่างตั้งลูกกรงไม้กลิ้ง ลักษณะเหมือนลูกกรงมะหวด และหลายแห่งที่ไม่มีบานหน้าต่าง

ลักษณะของช่องประตู-หน้าต่างของสิมอีสาน หากจำแนกตามรูปแบบ สามารถแบ่งประเภทของประตู-หน้าต่างเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีการประดับซุ้ม และ กลุ่มที่ไม่มีการประดับซุ้ม และถ้าหากจำแนกตามรูปแบบการรับอิทธิพลสามารถแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ

- กลุ่มประตู-หน้าต่าง ซึ่งรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ถ้าหากเป็นแบบที่มีซุ้มมักใช้ซุ้มประตูแบบซุ้มโขง ซึ่งเป็นอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิมอันเป็นเอกลักษณ์อัน

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78-81.

เด่นชัด ที่ส่งอิทธิพลมายังลิมอีสาน หรือทำเป็นเพียงกรอบเรียบไม่มีการประดับซุ้ม แต่มีการตกแต่งกรอบ
 เช็ดหน้าและตัวบานแทน พบใน **ประตู-หน้าต่างลิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง ลิมวัดหมากมี**

- กลุ่มประตู-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมอิทธิพล

สถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง พบใน **ประตู-หน้าต่างลิมวัดใต้ศรีมงคล ลิมวัดทุ่งศรีเมือง ลิมวัด
 ใต้ยางซิ่นก และ ลิมวัดแจ้ง**

- กลุ่มประตู-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างเป็นแม่แบบ อาจ
 ผสมผสานอิทธิพลศิลปะภาคกลางแล้วกลั่นกรองโดยการสร้างสรรค์จากฝีมือช่างท้องถิ่น เกิดเป็นลักษณะแบบ
 ท้องถิ่นอีสานเฉพาะของตนเอง พบใน **ประตู-หน้าต่างลิมวัดเวฬุวัน ลิมวัดบ้านยางซ้า**

หากลิมหลังใดมีซุ้มประตู ก็จะมีซุ้มหน้าต่างด้วย ซุ้มประตูโขงอาจได้รับการผสมผสาน
 อิทธิพลศิลปะภาคกลาง ตามยุคของการรับอิทธิพลของตัวอาคาร โดยฝีมือช่างท้องถิ่น

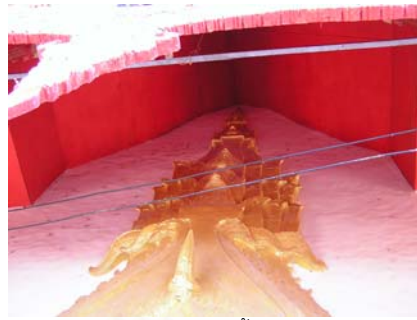
ภาพที่ 5-84 ซุ้มประตูโขง อาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-85 หน้าต่างลูกกรงไม้กลึง แบบลูกกรงมะหวด อาสามวัดวิฑูณ เมืองหลวงพระบาง

ซุ้มประตูโขงสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต
บานประตูรูปเทพพนม
อิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

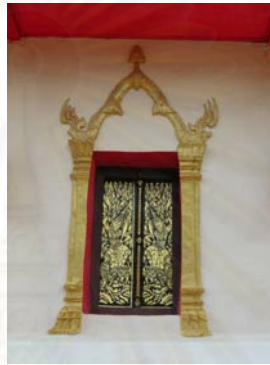

ยอดซุ้มโขงปราสาทซ้อนชั้น ประกอบตัวนาค
เกี่ยวกระหวัดหางแบบศิลปะล้านช้าง

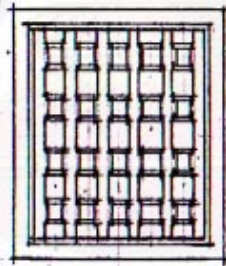
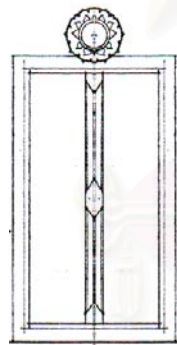

ยอดซุ้มประตูทอง รูปนาค
แต่ทำซุ้มทรงเตี้ย

(ขวา)ซุ้มหน้าต่างคล้ายทรงบันแถลง
รูปนาคเกี่ยวกระหวัดหาง แบบฝีมือช่างท้องถิ่น
บานรูปสี่เหลี่ยม ตามคติในการปกป้องรักษาสิม

(บน)ประตู-หน้าต่างสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

(ซ้าย)ประตู-หน้าต่างอาฮามวัดหลวง

การสร้างแบบกรอบเรียบไม่มีซุ้ม
ส่วนหน้าต่างตั้งลูกกรงไม้กลึง
แบบลูกมะหวด อันเป็นรูปแบบ
นิยมของสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ประตู-หน้าต่างสิมวัดหมากมี

แบบเรียบง่ายไม่มีซุ้ม ประดับลายออกเลาศิลปะลาว ส่วนหน้าต่างตั้งลูกกรงไม้กลึงแบบลูกกรงมะหวด แบบล้านช้าง

ภาพที่ 5-86 กลุ่มประตู-หน้าต่าง ซึ่งรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ประตู-หน้าต่างต่างสิมวัดใต้ศรีมงคล

ซุ้มประตูโขง แบบล้านช้าง แต่ประดับส่วนกระจังและทำเสาซุ้มย่อมุมบัวแบบภาคกลาง ส่วนซุ้มหน้าต่างเป็นแบบซุ้มบันแถลงภาคกลาง แต่ฝีมือการทำลวดลายเป็นของช่างท้องถิ่นที่รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง

ประตู-หน้าต่างต่างสิมวัดทุ่งศรีเมือง

ซุ้มประตูโขงแบบล้านช้างทรงปราสาทซ้อนชั้น แต่ประดับซุ้มบันแถลง และกระจังดา้อยแบบภาคกลาง ส่วนเสาและฐานสิงห์ย่อมุมบัวแบบภาคกลาง แต่ลวดลายเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่รับอิทธิพลจากล้านช้าง บานประตูแกะสลักลวดปิดทองประดับกระจุกรูปก้านชดเครือเถา อิทธิพลศิลปะล้านช้าง

ส่วนซุ้มหน้าต่างเป็นทรงบันแถลงแบบภาคกลาง แต่การประดับลวดลายต่างๆ ก็เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ตัวบานลงรักปิดทอง ทำให้เห็นการผสมผสานระหว่างศิลปะทั้งสองสาย

ภาพที่ 5-87 กลุ่มประตู-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างผสม
อิทธิพลสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง

ประตู-หน้าต่างลิมวัดไต้ยางขึ้นก

ทำซุ้มประตูโขงแบบล้านช้างทรงปราสาทซ้อนชั้น(ลดรูปตามฝีมือช่าง)ยอดบัวตูมแบบลาว แต่ประดับซุ้มบันแถลงแบบภาคกลาง ส่วนเสาและฐานสิงห์ย่อมุมบัวแบบภาคกลาง แต่ลดกลายเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่รับอิทธิพลจากล้านช้าง บานประตูประดับลายลงรักปิดทอง เป็นลายก้านแย่ง ซึ่งนิยมใช้ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ส่วนซุ้มหน้าต่างเป็นทรงบันแถลงแบบภาคกลาง แต่การประดับลดคล้ายต่างๆ เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น บานลงรักปิดทองลายก้านแย่งอิทธิพลล้านช้าง ทำให้เห็นการผสมผสานระหว่างศิลปะทั้งสองสาย

ประตู-หน้าต่างลิมวัดแจ้ง

แบบเรียบไม่มีซุ้ม กรอบประตูใช้ลายลูกขนานและลายตีนมอกเลา เป็นอิทธิพลศิลปะล้านช้าง

ส่วนช่องหน้าต่างประดับซุ้มอันฉิ่งแบบล้านช้างที่ช่องหน้าต่าง แต่ใส่หย่องลูกกรงมะหวดแบบภาคกลาง

ภาพที่ 5-88 กลุ่มประตู-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมอิทธิพลสถาปัตยกรรมไทย-ภาคกลาง (ต่อ)

ประตู-หน้าต่างต่างสิมวัดเวฬุวัน

บริเวณมุขทางเข้าเป็นซุ้มประตูคู่ แปลกกว่าที่อื่น แต่เจาะช่องประตูเข้าสิมช่องเดียว ซุ้มทางเข้าคูหาสิมทรงจั่วยอดแหลม แบบทรงอาคารไทย ส่วนซุ้มประตูเข้าภายในสิม และซุ้มหน้าต่างทรงบันแถลง แบบฝีมือช่างท้องถิ่นเป็นปูนปั้นปะกับผนัง แล้วเซาะร่องเป็นลวดลาย ได้ความแปลกใหม่เฉพาะตน

ประตู-หน้าต่างต่างสิมวัดบ้านยางช้า

ลักษณะเรียบไม่มีซุ้ม แต่มีการเขียนสลับแต้มเป็นซุ้มรูปภูเขาสามเหลี่ยม ตัวบานเรียบไม่มีลวดลาย แต่มีการประดับลายที่กรอบเซ็ดหน้าและอกเลา เป็นลวดลายก้านขด สวยงาม อิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-89 กลุ่มประตู-หน้าต่างที่รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างเป็นแม่แบบ (อาจผสมผสานอิทธิพลศิลปะภาคกลาง) สร้างสรรค์จากฝีมือช่างท้องถิ่น

สूपแต่้ม (จิตรกรรม) ที่พบในสิมกลุ่มตัวอย่างแบบที่เขียนไว้ที่ผนังด้านนอกมี 2 แห่ง คือ สิมวัดใต้ข้างขึ้น ทางผนังทิศเหนือเพียงด้านเดียว (อาจเขียนยังไม่แล้วเสร็จ) แต่ปัจจุบันลบเลือนไปเกือบหมด เป็นศิลปะการเขียนแบบจิตรกรรมภาคกลาง ภาพตัวเทพ และชีวิตชาวบ้าน เช่นการเกี่ยวพาราสี ส่วนอีกแห่งพบที่ผนังด้านหน้าสิมวัดบ้านยางช้า เป็นงานเขียนรุ่นใหม่โดยฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งเป็นพระสงฆ์เจ้าอาวาส เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ และ นรกภูมิ เพื่อเตือนสติให้คนภายนอกได้รับรู้เรื่องราวที่เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ โดยให้ผู้ที่ผ่านไปมาได้ศึกษา ไม่ต้องเข้าไปในตัวสิมก็เห็นได้

การเขียนสूपแต่้มภายนอกของสิมอีสานตอนล่าง ไม่ค่อยพบมากนัก จะพบมากทางสิมอีสานตอนกลางแถบจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ สวรรคาม ซึ่งมักทำรูปแบบสิมมีกันสาดปีกนกรอบอาคารเพื่อกันแดดฝนสาดกลบสूपแต่้มให้เลือนหายไป นั่นเอง รูปแบบของสิมอีสานตอนล่างจึงมักเป็นสิมที่แบบมีมุขหน้าตามเหตุผลข้างต้น

ภาพที่ 5-90 สूपแต่้มฉากเกี่ยวพาราสี ศิลปะแบบจิตรกรรมภาคกลาง ผนังภายนอกสิมวัดใต้ข้างขึ้น เนื่องจากตัวอาคารได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง

ภาพที่ 5-91 สूपแต่้มภายนอกผนังด้านหน้าสิมวัดบ้านยางช้า ฉากเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช ศิลปะช่างท้องถิ่น เขียนขึ้นด้วยความศรัทธา อย่างบริสุทธิ์

ลักษณะการเขียนสूपแต่้มภายนอก ไม่ปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้าง แต่ในสถาปัตยกรรมล้านช้างมักจะทำเป็นลายรดน้ำตกแต่งอาคารภายนอก เป็นภาพทวยเทพ เทวดา ชุมนุญ นางอัปสร ลวดลายมงคลต่างๆ ลายดอกไม้ ดอกตะวัน หรือ หม้อปูลงฆงูะที่สื่อถึงความเจริญของงาม ความรุ่งเรือง ประดับอยู่รายรอบอาคาร และประดับเป็นตัวๆ แต่ละพื้นที่ ไม่ได้เล่าเรื่องเหมือนอย่างสूपแต่้มภายนอกของสิมอีสาน

เป็นไปได้ว่า เนื่องจากสิมอีสานส่วนใหญ่เป็นขนาดเล็กหรือขนาดกลาง จุคนได้ไม่มากเท่าวิหารล้านนา หรือโบสถ์ภาคกลาง ประกอบกับความเคร่งครัดในอดีตที่ถือว่าสิมเป็นสถานที่เฉพาะพระสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรม ห้ามฆราวาสเข้า จึงเกิดงานเขียนสूपแต่้มภายนอกขึ้น โดยเฉพาะเรื่องราวที่นิยมมากคือเรื่องนรกภูมิที่ผู้คนภายนอกที่ไม่มีโอกาสเข้าไปในสิม ได้เห็น ได้ตระหนักถึงเรื่องบาปบุญคุณโทษ

แท่นรารวะเบียง ถือเป็นเอกลักษณ์เด่นชัดของสถาปัตยกรรมลุ่มอีสาน ซึ่งสืบอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง การทำรารวะเบียงก่ออิฐหน้าเป็นแท่นขึ้นมาอมตีนเสาอาคารบริเวณมุขหน้า ทำหน้าที่เป็นรารวะเบียง แต่หากมองจากภายนอกจะเห็นเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของฐานอาคารที่เชื่อมขึ้นมาสู่ช่วงผนัง ทำให้เส้นฐานอาคารยาวต่อเนื่อง สร้างความรู้สึกมั่นคง แข็งแรง ให้กับอาคาร และเป็นการลดด้านสกัดให้ดูดีเยี่ยมล้ำ แม้แบบทรวดทรงอาคารทางด้านข้างสกุลช่างหลวงพระบาง ซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ล้ำค่าอย่างหนึ่งที่พบในลุ่มอีสานหลายหลัง

แท่นรารวะเบียงนี้จะได้รับการออกแบบโดยช่าง พบในลุ่มแรกตั้งเมือง **ลุ่มวัดพระเหลาเทพนิมิต อาฮามวัดหลวง ลุ่มวัดมณีวาราม** ไปจนลุ่มยุคหลังที่ได้รับการออกแบบแท่นรารวะเบียงให้โปร่ง ทำให้อาคารดูเบายิ่งขึ้น ดังปรากฏใน**ลุ่มวัดหมากมี** หรือแม้แต่ลุ่มที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลาง ก็ทำรารวะเบียงหน้าเต็มหน้าเสา คล้ายอิงกับรูปแท่นรารวะเบียงนี้ ใน**ลุ่มวัดใต้ศรีมงคล ลุ่มวัดทุ่งศรีเมือง** หรือ ลุ่มยุคหลัง ที่ไม่ว่าจะสร้างโดยเจ้านายประจำเมือง สร้างโดยชาวบ้าน หรือ พระสงฆ์ ก็ยังคงปรากฏเอกลักษณ์อันโดดเด่นนี้อยู่ไม่เสื่อมคลาย ใน **ลุ่มวัดใต้ยางซึก ลุ่มวัดแจ้ง ลุ่มวัดบ้านยางซ้า**

ภาพที่ 5-92 การก่อแท่นรารวะเบียงอมเสา อาฮามวัดคีลี เมืองหลวงพระบาง ถือเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 5-93 การก่อแท่นรารวะเบียงอมเสา ลุ่มวัดแจ้ง ถือเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของลุ่มอีสานที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ภาพที่ 5-94 การก่อแท่นรารวะเบียงอมเสา ลุ่มวัดบ้านยางซ้า ซึ่งก่อเชื่อมเป็นเนื้อเดียวกับฐานอาคารขึ้นไปอมตีนเสา ทำให้อาคารดูเหมือนฐานอาคารสูง

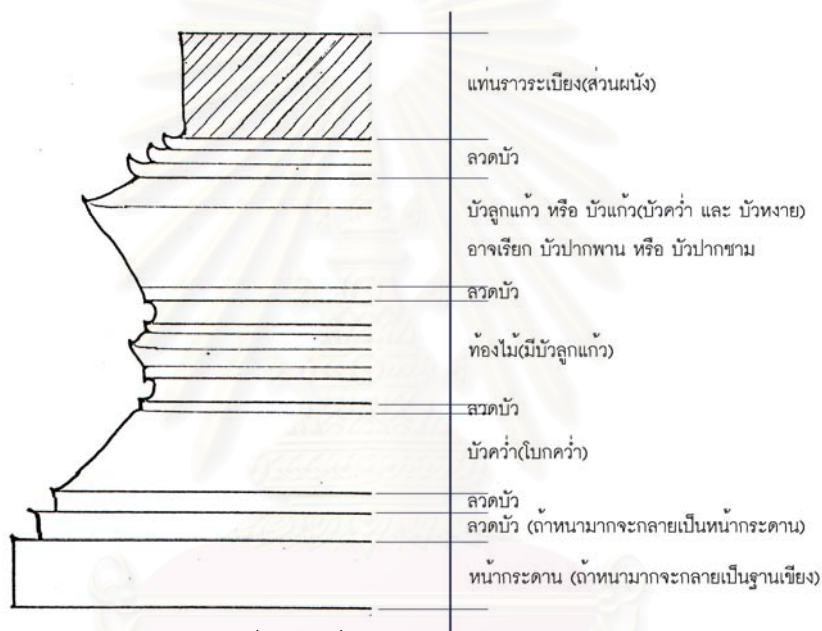

ภาพที่ 5-95 การก่อแท่นรารวะเบียงแบบโปร่ง ในลุ่มวัดหมากมี ฝีมือช่างท้องถิ่นที่ทำให้อาคารดูเบาขึ้น

5.3.4.3 **ฐานอาคาร**

รูปแบบฐานอาคาร ในลิมอีसानได้รับอิทธิพลจากชุดฐานอาคารจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งศาสนาคารในเมืองหลวงพระบางมักทำชุดฐานเป็นฐานเขียงซ้อนสามชั้นรับชุดฐานโบริกคว่าโบริกหงาย (บัวคว่าบัวหงาย) โดยเว้นท้องไม้ อาจมีบัวลูกแก้วหรือไม่มี ส่วนบัวแก้วใหญ่ด้านบน (บางแห่งทำเป็นหน้ากระดาน) สะบัดปลายอนที่ปลายบัวหงาย เรียกชุดฐานนี้ว่า “ฐานแอมซัน” และหากบัวแก้วใหญ่ด้านบนมีลักษณะบัวหงายใหญ่กว่าบัวคว่ามากคล้ายปากชาม หรือ ปากพาน เรียกฐานชุดนี้ว่า “ฐานแอมซันบัวปากพาน” หรือ “ฐานแอมซันบัวปากชาม” คำว่า “แอม” หมายถึง เอม คือเป็นการเรียกที่สื่อถึงทรวดทรงองค์เวยของชุดฐานที่มีลักษณะคอดกึ่งบริเวณท้องไม้ เหมือน เอมของคน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เด่นของฐานในสถาปัตยกรรมลาว และชุดฐานนี้ได้ส่งอิทธิพลมายังลิมอีसान จนกลายเป็นชุดฐานเอกลักษณ์ในลิมอีसान ปัจจุบัน

การเรียกชื่อองค์ประกอบชุดฐานแอมซัน มีรายละเอียด คือ

ภาพลายเส้นที่ 5-32 ชื่อองค์ประกอบชุดฐานแอมซัน ในลิมอีसान

ที่มา: สุวิทย์ จิระมณี, “ลิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง,”(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), หน้า 193.

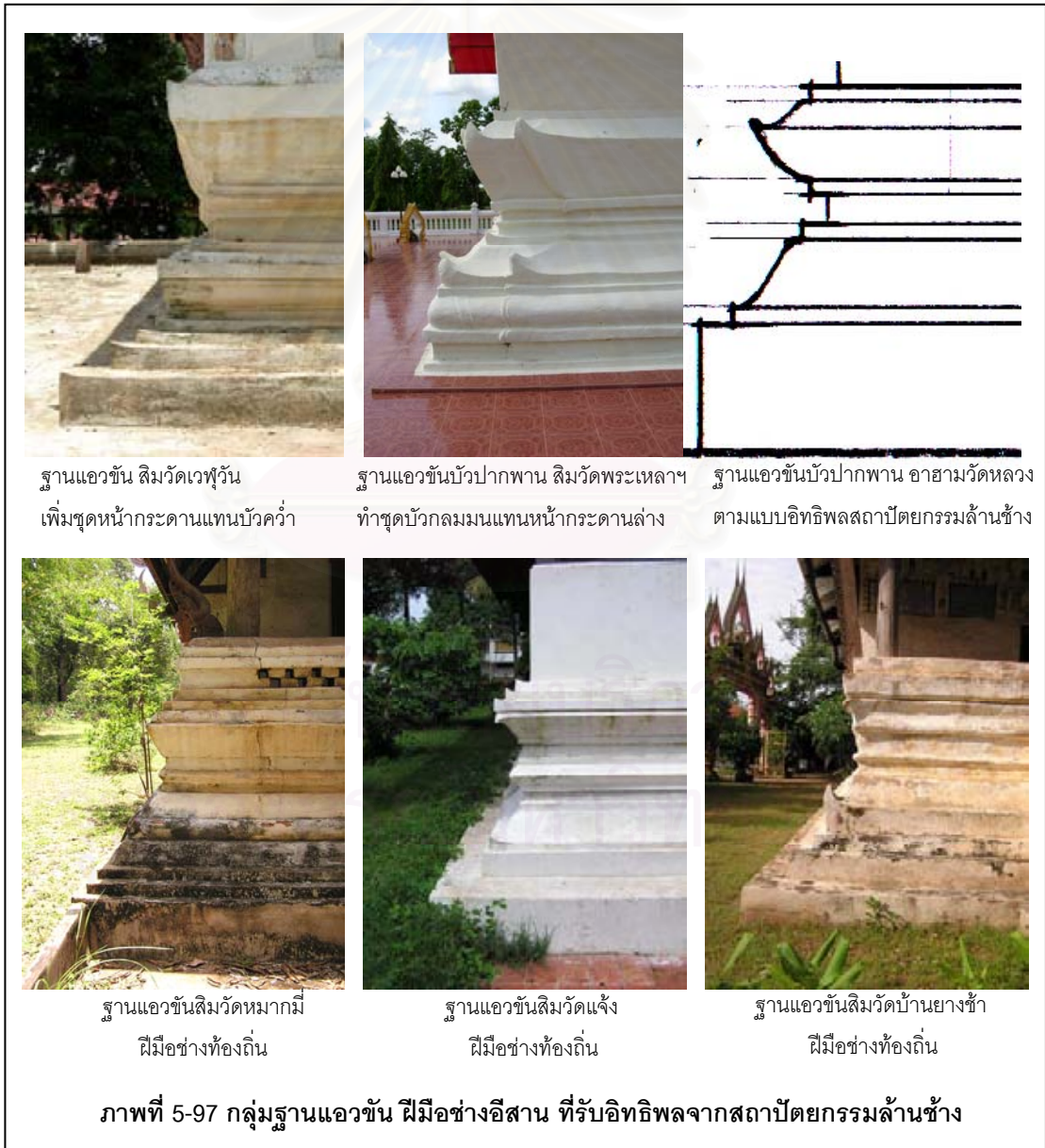

ภาพที่ 5-96 ฐานแอมซันบัวปากพาน
อาสามวัดปากคาน เมืองหลวงพระบาง

ฐานลิมอีसानที่พบส่วนใหญ่จะ

ได้รับอิทธิพลจากฐานแฉวงชั้น ในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งเมื่อสร้างขึ้นในภาคอีสานแต่ละท้องถิ่นก็มีรายละเอียดของรูปทรงหรือชั้นบัวแตกต่างกันไป บางแห่งใช้หน้ากระดานแทนบัลลังก์ใหญ่(ศาสนาคารหลายหลังในลาว ใช้ชั้นหน้ากระดานแทนชั้นบัวแก้วใหญ่) บ้างก็ปรับสัดส่วนความคอดกึ่งของฐาน บ้างก็ปรับระดับเพิ่มชั้นบัวกลม บัวมน แล้วแต่ความคิดสร้างสรรค์ของช่างแต่ละแห่ง แต่โดยภาพรวมก็ยังคงเค้าโครงของฐานแฉวงอยู่ เช่น ฐานสิมวัดเวฬุวัน สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อาสามวัดหลวง สิมวัดหมากมี สิมวัดแจ้ สิมวัดบ้านยางซำ

ส่วนสิมที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากภาคกลางในยุคถัดมา มีการทำชุดฐานตามแบบฐานสิงห์ของสถาปัตยกรรมภาคกลาง แต่ก็ยังเป็นไปตามฝีมือช่างอีสาน ทำให้สัดส่วนต่างๆ ไม่สวยงามเท่าแบบฐานสิงห์ต้นแบบ แต่ก็เป็นงานที่เกิดจากความศรัทธาและความตั้งใจของช่าง พบในฐานสิมวัดใต้ศรีมงคล สิมวัดแจ้ และ สิมวัดใต้ยางซำ

ฐานสิงห์ สิมวัดใต้ศรีมงคล
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ฐานสิงห์ สิมวัดทุ่งศรีเมือง
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ฐานสิงห์ สิมวัดใต้ยางขึ้นก
ฝีมือช่างท้องถิ่น

ภาพที่ 5-98 กลุ่มฐานแอวขัน ฝีมือช่างอีสาน ที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง

บันไดและพนักบันได ในลิมอีสานมีทั้งแบบเรียบๆเป็นขั้นบันไดเปล่า ไม่มีพนักบันได และแบบที่มีพนัก ซึ่งมักประดับด้วยสัตว์ปูนปั้นรูปต่างๆ ที่ขึ้นไปตามจินตนาการของช่างท้องถิ่น เช่น นาค จระเข้ มอมหรือสิงห์มอม มกร หรือ มกระ ตลอดจนคนตัวมนุษย์ที่ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นตัวอะไร ก็ล้วนขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของช่างผู้ปั้น (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 หัวข้อ 2.9.5 เรื่องความเชื่อเรื่องสัตว์มงคล หรือ อมนุษย์)

สัตว์ต่างๆเหล่านี้มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของผู้คน เช่น ในเรื่องตำนานการสร้างเมืองของนาค เมืองในภาคอีสานเกิดจากการดินของนาคให้เกิดเป็นแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำโขง ชี มูล คอยหล่อเลี้ยงแผ่นดินอีสาน ตัวจระเข้ที่เกี่ยวกับการกินอยู่ของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมลุ่มน้ำ หรือความผูกพันกับพุทธศาสนา มีตำนานเล่าว่าจะเข้ข่อยน้ำตามขบวนเรือกษัตริย์ผู้หนึ่งไปร่วมพิธีทอดกฐิน แต่ระยะทางไกลตามไม่ไหว เลยขอฝากชื่อร่วมทำบุญไปกับขบวน จึงมักจะเห็นการปักธงรูปจระเข้ในงานทอดกฐินทางน้ำ (และปักธงรูปตะขาบในงานทอดกฐินทางบก) หรือการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาฝนฟ้า ต้องมีพิธีขอฝน โดยใช้การแห่มอม ที่เหมือนแมวผสมสิงโต ด้วยความเชื่อว่าเป็นสัตว์พาหนะของเทพดาผู้ดูแลฝนฟ้า ปัจจุบันเลยกลายเป็นพิธีแห่นางแมว และโดยเฉพาะความเกี่ยวพันที่มีต่อพุทธศาสนา อย่างเรื่องนาคขอบวช จนกลายเป็นวัฒนธรรมอันเข้มข้นที่ต้องเรียกขานผู้ออกบวชว่า นาค ก่อนที่เข้าเป็นพระสงฆ์ เป็นต้น เห็นได้ว่าสัตว์ต่างๆเหล่านี้มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และศาสนา ของคนอีสานอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความเชื่อในพุทธศาสนา เราจึงพบเห็นรูปปูนปั้นประดับบันไดลิมหรือบันไดศาสนาอื่นๆในภาคอีสาน ในฐานะที่เป็นผู้ดูแล คอยปกป้องพิทักษ์คุ้มครองพระศาสนา และสื่อให้เห็นว่า แม้จะเป็นสัตว์ แต่ก็มิใช่เลื่อมใสในพระพุทธานุภาพอย่างยดอัยง ทำไมบุคคลที่ได้มีบุญเกิดเป็นมนุษย์แล้ว เหตุใดจึงจะละทิ้งความเลื่อมใสต่อพระพุทธานุภาพ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความเข้มข้นของกำลังศรัทธาของชาวอีสานที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

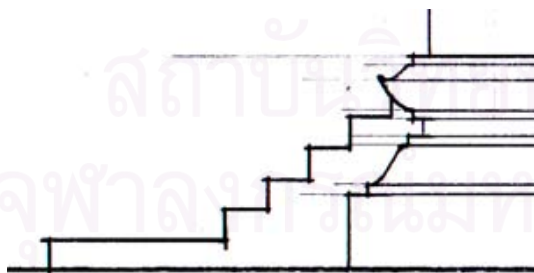
การทำบันไดขึ้นศาสนามากทั้งแบบเรียบ และแบบมีพนักบันไดมีปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้างเช่นกัน รวมทั้งการประดับสัตว์ต่างๆ เช่น นาค จระเข้ มกร สิงห์ เป็นต้น

ภาพที่ 5-99 บ้านไต่แบบไม่มีพนัก แต่ประดับสัตว์ปูนปั้นคล้ายตัวสิงห์หมอม อารามวัดอาสาม เมืองหลวงพระบาง

บ้านไต่หน้าสิมวัดเวฬุวัน

บ้านไต่หน้าอารามวัดหลวง

บ้านไต่หน้าสิมวัดใต้ยางขึ้นก

ภาพที่ 5-100 กลุ่มบ้านไต่เรียบ ไม่มีการทำพนักบ้านไต่

มกรคายนาค พนักงานไดสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

นาค พนักงานไดสิมวัดใต้ศรีมงคล มีลักษณะศิลปะผสมภาคกลาง

นาค พนักงานไดสิมวัดหมากมี

จระเข้ พนักงานไดสิมวัดทุ่งศรีเมือง น่าจะเป็นสกุลช่างเดียวกับที่สิมวัดแจ้ง (ภายหลังมีการปั้นนาคแบบศิลปะผสมผสานภาคกลางเข้ามาที่ทับ)

จระเข้ พนักงานไดสิมวัดแจ้ง

มกรคายนาค หรือ จระเข้ก่ลื่นสิงห์มอม พนักงานไดสิมบ้านยางช้า

ภาพที่ 5-101 กลุ่มบันไดแบบมีนาคและประดับปูนปั้นรูปสัตว์ ฝีมือช่างท้องถิ่น

5.3.5 สภาพภายใน และองค์ประกอบประดับตกแต่งภายในอาคาร

5.3.5.1 พระประธาน พระบริวาร และฐานพระ ในสิมอีसानยุคแรกของการตั้งเมืองแถบนี้ มักนำเอาศาสนาจากสถาปัตยกรรมล้านช้างมาเป็นต้นแบบในการสร้างสิม สิมอีसानยุคแรกมักเป็นสิมหลังใหญ่ มีเสาลอยภายใน และองค์พระประธานใหญ่ เมื่อเทียบกับสัดส่วนอาคาร แต่ก็มีได้องค์ใหญ่มากเหมือนพระประธานทางภาคกลางของไทย พระองค์ใหญ่ภายในสิมอีसानอาจมีหน้าตักกว้างประมาณ 2.50 ม. ประดิษฐานเหนือฐานชุกชีซึ่งตั้งชิดติดผนังด้านหลังของสิม อันเป็นเอกลักษณ์เด่นของสิมอีसान ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง จากตัวอย่างพบว่า **สิมแทบทุกหลังตั้งฐานพระประธานติดผนังด้านหลัง ยกเว้นวัดเวฬุวัน** เพียงวัดเดียว ที่ตั้งฐานพระประธานลอยออกมาจากผนังด้านหลังเล็กน้อย อาจเป็นเพราะเคยเป็นวัดร้างเก่าแก่มาก่อนในชุมชนที่รับวัฒนธรรมทวารวดี

พระประธานอีसानนิยมเป็นพระนั่งปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิราบ ในอดีตองค์ใหญ่ มักเป็นพระก่ออิฐถือปูนปิดทอง พระประธานในยุคถัดมามีขนาดเล็กกว่าอดีต อาจเป็นพระขนาดกลางจนถึงเล็ก มีทั้งพระก่ออิฐถือปูนปิดทอง และบางที่ทำเป็นพระหล่อโลหะ แต่เป็นส่วนน้อย อาจเป็นเพราะหาช่างชำนาญการหล่อโลหะในท้องถิ่นยาก ส่วนใหญ่นิยมแบบพระก่ออิฐถือปูนปิดทองมากกว่า สาเหตุที่ทำให้พระประธานองค์เล็กลง อาจเนื่องมาจากสิมอีसानที่มีขนาดเล็กลง ขนาดพระประธานทำให้ได้ส่วนตามอาคาร หรือ อาจเป็นเรื่องของกำลังทรัพย์ และหาช่างฝีมือในการทำพระองค์ใหญ่ได้ยาก

รูปแบบพุทธศิลป์ของพระอีसान มีลักษณะได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านช้าง ผสมกับฝีมือช่างท้องถิ่นภาคอีสาน ทำให้ได้รูปแบบศิลปกรรมเฉพาะทางภาคอีสาน โดยหากเป็นพระองค์ใหญ่ เป็นพระสำคัญประจำเมือง เช่น **พระเหลาเทพนิมิต วัดพระเหลาเทพนิมิต** หรือ **พระเจ้าใหญ่องค์หลวง วัดหลวง** ก็จะมีลักษณะพุทธศิลป์ใกล้เคียงกับพระลาว แต่หากเป็นวัดตามชนบท ช่างชาวบ้านช่วยกันสร้างช่วยกันปั้น ก็จะมีลักษณะพุทธศิลป์ในสัดส่วนที่แปลกตาไป ตามฝีมือช่างท้องถิ่น เส้นสายความสวยงามอาจไม่สวยงามเนียบ แต่สวยเพราะความซื่อ ความบริสุทธิ์ที่เกิดจากแรงศรัทธาของผู้สร้างนั่นเอง

พระประธานลาวนิยมทำพระนั่งปางมารวิชัยนั่งขัดสมาธิราบ ลักษณะพุทธศิลป์คือเศียรโต ไหล่ตั้ง เอวคอด ข้อพระรัศมีแบบดั้งเดิมจะซ้อนชั้นเป็นข้อขึ้นไป หากได้รับอิทธิพลจากไทยจะมีลักษณะคล้ายยอดคิระประภาของพระพุทธรูปไทย เม็ดพระศกูปักนอยคล้ายศิลปะอยุธยา คิ้วโก่ง พระเนตรตกลเล็กน้อย จมูกโด่งงุ้มเล็กน้อย แยมุมพระโอษฐ์เล็กน้อย สังฆาฏิทำแทบค่อนข้างใหญ่ ยาวจรดพระนาภี

ฐานพระประธานในสิมอีसान มักทำเป็นบัวแฉกชั้นแบบอิทธิพลล้านช้าง แต่ทำเป็นชั้นหน้ากระดานบนแทนที่บัวแก้วใหญ่ที่เป็นบัวปากพาน เพื่อให้ความรู้สึกในการรับน้ำหนักขององค์พระประธาน องค์ใหญ่ได้อย่างมั่นคง (วิธีการใช้หน้ากระดานบนแทนบัวแก้วใหญ่นี้ เป็นวิธีการเดียวกับที่ใช้ในฐานพระประธานในสถาปัตยกรรมล้านช้าง) ในสิมอีसानด้านซ้าย-ขวาพระประธาน มักจะมีฐานพระบริวารยาวติดตลอดช่วงผนังด้านหลัง ตั้งพระบริวารองค์เล็กๆ เรียงราย มักเต็มไปด้วยความหลากหลาย เป็นพระเล็กพระน้อยที่ทางวัดมีอยู่เดิมบ้าง หรือมีผู้นำมาถวายบ้าง ทั้งพระยืน พระนั่ง ที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นที่สุดคือ พระไม้ แบบศิลปะอีสานบริสุทธิ์ ที่เกิดจากฝีมือช่างท้องถิ่น องค์อื่นๆอาจมีพระหล่อโลหะ พระทองเหลือง เป็นต้น และฐานพระประธานจะมีรายละเอียดการตกแต่งมากกว่าฐานพระบริวาร และมักยกระดับสูงกว่า หรือมีการย่อมุมเพิ่มเพื่อเป็นการเน้นความสำคัญ แต่ในบางวัดอาจทำเป็นแทนฐานพระประธานเป็นเพียงฐานเหลี่ยมเรียบๆ เหมือนฐานเชียงสูง แล้วแต่ด้วยลวดบัวและชั้นกลีบบัวรับองค์พระเล็กน้อยด้านบน แต่ประดับลายที่ฐานเต็ม เช่น **ฐานพระประธานวัดพระเหลาเทพนิมิต** ซึ่งก็เป็นลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากล้านช้าง เช่นกัน และหากวัดไหนมีอิทธิพลศิลปะภาค

กลางเข้ามาผสมผสาน ก็มีการทำฐานพระย่อมุมแบบภาคกลาง ซึ่งตามปกติในฐานพระอีสานที่รับอิทธิพลจาก ล้านช้าง มักจะไม่ทำการย่อมุมฐาน เช่น

ภาพที่ 5-102 และ 5-103 พระประธาน ปางมารวิชัย วัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-104 พระประธาน ปางมารวิชัย สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต ลักษณะพุทธศิลป์ลาว

ภาพที่ 5-105 พระประธานปางมารวิชัย สิมวัดไต้ยางขึ้น
ลักษณะพุทธศิลป์ลาว แบบฝีมือช่างท้องถิ่น

5.3.5.2 องค์ประกอบประดับตกแต่งภายใน

เสากภายในอาคาร สำหรับสิมที่มีเสากภายใน คือ สิมขนาดใหญ่ ได้แก่ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต และอาสามวัดหลวง ทำเป็นเสากอรับโครงสร้างหลังคาจั่วบน และทำเป็นเสากอกที่ผนังภายในรอบห้องสังฆกรรม รูปแบบบัวหัวเสากมักจะทำล้อกันมากับเสากภายนอก มักใช้บัวหัวเสากแบบเดียวกัน และ

ฝ้าเพดาน

ฝ้าเพดานในสถาปัตยกรรมล้านช้าง เมืองหลวงพระบาง มักทำเป็นฝ้าไม้กรุโครงคร่าวเป็นรูปตาราง ทำลายรดน้ำตลอดทั้งแผ่น ตรงกลางมักเป็นลายดาวเพดาน หรือ ทำเป็นฝ้าไม้ตีขีดประดับลายดาวเพดาน สรรพสัตว์ ต่างๆ การติดตั้งจะไม่ติดฝ้าที่ทับหลังคาชั้นสอง จะติดเฉพาะส่วนใต้จั่วประธาน หรือติดเฉพาะตำแหน่งห้องพระประธาน บางแห่งมีการชิงฝ้าเพิ่มเติมเพื่อเน้นความสำคัญขององค์พระ เป็นฝ้าขาว หรือ ฝ้าสีจิวร ฝ้าแดง เขียนลายดอก บางที่ไม่มีฝ้าไม้เลย ใช้เป็นฝ้าชิงอย่างเดียว ลักษณะเช่นนี้ พบในวิหารล้านนาเช่นกัน ซึ่งก็เป็นลักษณะที่ถ่ายทอดมายังการทำฝ้าเพดานของสิมอีสาน คือ

ส่วนฝ้าเพดานของสิมอีสานส่วนใหญ่เป็นฝ้าไม้ตีขีด(เห็นท้องข้อ) อาจมีการเขียนลายประดับ หรือเป็นฝ้าไม้เรียบง่าย ๆ หากเขียนลายมักเป็นลายดาวเพดาน ประกอบลายสรรพสัตว์ เช่น นก กระรอก กระแต หรือลายที่ขพันธุ เป็นต้น สิมในกลุ่มตัวอย่างที่พบว่ามีการทำฝ้าเพดานที่เป็นไม้ตีขีดและไม่ประดับลวดลายใดๆ คือ **สิมวัดเวฬุวัน สิมวัดไต้ยางขึ้น สิมวัดแจ้ง** และ ที่ไม่ทำฝ้าเพดานเลยพบที่ **สิมวัดบ้านยาง** ซึ่งสังเกตได้ว่ามักเป็นสิมตามชนบทที่มีกำลังทรัพย์น้อย ทำให้ใช้วิธีการทำฝ้าแบบเรียบง่ายก็เพียงพอแล้ว

ส่วนการทำฝ้าเพดานแบบมีดอกดาวเพดานไม้แกะสลัก เกิดจากการผสมผสานอิทธิพลทางภาคกลางเข้ามา หรือ การบูรณะภายหลัง พบที่ **ฝ้าเพดานสิมวัดพระเหลาเทพนิมิต**(บูรณะ

ภายหลังโดยพระครูวิโรฒนรีตโนบล พระผู้ชำนาญการช่างประจำเมืองอุบลฯที่รับเอาวัฒนธรรมการก่อสร้างจากภาคกลางเข้ามาผสมผสาน และ **ผ้าเพดานสิมวัดใต้ศรีมงคล** ซึ่งเป็นอาคารที่รับอิทธิพลจากภาคกลาง และพบว่าผ้าเพดานแบบพิเศษที่ไม่พบที่ใด คือผ้าเพดานอาฮามวัดหลวง เป็นผ้าไม้ไผ่สานลายคุบ เดินคิ้วกรอบไม้ไผ่รอบ กรูดด้วยผ้าเขียนสีลายดอกดาวจกกล และลายประจำยามเป็นช่วงๆ ประกอบลายเครือเถา รวมทั้งรูปสัตว์จำพวกนกบิน นกจับกิ่งไม้ กระรอก กระแต ล้อมกรอบด้วยลายกาบบัว เป็นฝีมือศิลปะลาวชั้นสูง ซึ่งคล้ายกับการเป็นผ้ากึ่งชั่วคราว

ภาพที่ 5-106 ผ้าเพดานไม้ตีขีดแบบเรียบง่าย สิมวัดแจ้ง สะท้อนความเป็นอยู่และสังคมของชาวอีสาน

ภาพที่ 5-107 ผ้าเพดานประดับดอกดาวเพดาน และแต่งคิ้วบัวย้อมแบบอิทธิพลภาคกลาง สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

สรุปแต่้ม

ภายในอาฮามวัดในเมืองหลวงพระบาง ไม่ค่อยปรากฏการเขียนสรุปแต่้มภายในมากนัก ส่วนใหญ่จะทำเป็นลายรดน้ำทั้งเสาและผนัง พื้นลายเป็นสีเข้มดำ หรือ แดง เพื่อให้อาคารใหญ่ดูขลัง ขรึม และมีบเล็กลง เรื่องราวที่ปรากฏ เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดกพื้นบ้าน เรื่องนรก-สวรรค์ ก็คล้ายๆกับเรื่องราวของสรุปแต่้มในภาคอีสาน แต่ผนังภายในห้องสังฆกรรมของสิมอีสานมักเป็นสีขาวนวลเรียบ เพื่อช่วยเพิ่มความรู้สึกให้ห้องสังฆกรรมดูกว้างขวางขึ้น เพราะสิมอีสานจะขนาดเล็กกว่าอาฮามในสถาปัตยกรรมล้านช้าง การเขียนสรุปแต่้มภายในสิมอีสาน ก็จะใช้สีขาวของผนังเป็นพื้นแล้วเขียนตัวรูปลายลงไป ซึ่งต่างจากอาฮามทางล้านช้างหรือโบสถ์ทางภาคกลางที่อาคารใหญ่ แล้วใช้สีดำหรือสีเข้มเป็นพื้นในงานทำลายรดน้ำหรืองานเขียนจิตรกรรม ที่จะทำให้ห้องที่กว้างดูแคบลง (สิมวัดทุ่งศรีเมือง มีงานเขียนสรุปแต่้มที่ใช้พื้นสีเข้ม ต่างจากวิธีเขียนสรุปแต่้มในสิมอีสานโดยทั่วไป เพราะเป็นงานเขียนจากอิทธิพลจิตรกรรมจากภาคกลาง)

สิมกลุ่มตัวอย่างที่พบว่ามีการเขียนสรุปแต่้มภายใน คือ **สิมวัดใต้ศรีมงคล**(งานเขียนรุ่นใหม่) **สิมวัดทุ่งศรีเมือง**(งานเขียนอิทธิพลจากจิตรกรรมภาคกลาง) และ **สิมวัดบ้านยางซำ**(งานเขียนรุ่นใหม่ฝีมือช่างท้องถิ่น ซึ่งเป็นเจ้าอาวาส)

ช่องเปิด

เนื่องจากขนาดของสิมที่เล็กกว่าอาฮามทางเมืองหลวงพระบาง สิมอีสานจึงมักทำช่องประตูเพียงด้านหน้าช่องเดียว เว้นแต่ยุคแรกสร้างเมืองที่สิมอีสานได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้างชัดเจน และอาคารมีขนาดใหญ่ เช่น **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** และ **อาฮามวัดหลวง** ที่มีการเจาะช่องเข้าออก 3 ช่องทาง โดยวัดหลวงเจ้าด้านท้ายอาฮาม ซึ่งเป็นลักษณะที่พบมากในอาฮามเมืองหลวงพระบาง เช่นกัน การกำหนดช่องทางเข้าออกมากกว่า 1 ช่องนี้ ก็เพื่อให้สอดคล้องกับขนาดอาคาร และผู้คนที่เข้ามาใช้สอยอาคาร นั้นเอง รวมทั้งเป็นการควบคุมปริมาณแสงให้เหมาะกับอาคารใหญ่ หากไม่มีช่องประตูเปิดด้านท้ายอาฮามหรือสิม จะทำให้พระประธานดูแข็ง หากได้แสงทางช่องเปิดด้านหลังช่วย จะทำให้องค์พระประธานมีความนุ่มนวลขึ้น ซึ่งอาฮามเมืองหลวงพระบางมักทำช่องประตูมากกว่า 1 ช่อง อาจมีทางด้านข้างและด้านหลัง เป็นการเพิ่มช่องแสง เข้ามากระทบกับลายรดน้ำภายในให้ส่องสุกสว่าง

ส่วนช่องหน้าต่างมักเป็นลูกกรงมะหวด มีสัดส่วนที่เหลี่ยมผืนผ้าวางแนวนอน ให้ได้สัดส่วนกับอาคารขนาดใหญ่และยาว และจะไม่นิยมทำบานหน้าต่าง จะเปิดเป็นช่องระบายอากาศอยู่ตลอด โดยไม่ต้องกังวลเรื่องฝนสาด เพราะชายคาสถาปัตยกรรมล้านช้างจะยื่นยาวคลุมตัวอาคาร ซึ่งต่างจากสิมอีสานที่มักมีสัดส่วนหน้าต่างในแนวตั้ง และมีบานเปิดคู่เข้าด้านในอาคาร ซึ่งก็เป็นไปตามเหตุผลของอาคารที่ขนาดเล็กลง ความยาวลดลง การทำช่องหน้าต่างจึงทำให้ได้สัดส่วนกับตัวอาคาร และบางแห่งก็ไม่ได้ใส่ช่องลูกกรงมะหวด ทำให้ต้องใส่บานหน้าต่างเพื่อป้องกันการโจรกรรม และตัวบานเปิดเข้ามีความสัมพันธ์กับสัดส่วนช่องในแนวตั้งมากกว่าแนวนอน หากเป็นช่องหน้าต่างแนวนอนจะทำให้เสียเนื้อที่บานเปิดมาก การติดตั้งบานเปิดภายในสิมอีสานจึงทำให้เกิดบานเพลขึ้น เพื่อประหยัดเนื้อที่ในการเปิดบาน

สิมอีสานจะไม่นิยมประดับตกแต่งหรือทำซุ้มภายในแก่ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่าง ทำเป็นเพียงบานเรียบๆ

(บน) ภาพที่ 5-108 ช่องประตู ตกแต่งบานเฉพาะด้านนอก แต่ภายในเรียบ สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต

(บน) ภาพที่ 5-109 บานหน้าต่างอิทธิพลภาคกลาง สิมวัดทุ่งศรีเมือง

(ขวา) ภาพที่ 5-110 แสงธรรมชาติที่ลอดผ่านช่องหน้าต่างลูกกรงมะหวด สิมวัดหมากมี

5.3.5.3 แสงและที่ว่างภายในห้อง

สิ่งที่มีผลต่อการรับรู้เรื่องที่ว่าแสงและส่งผลต่อสภาพบรรยากาศภายในอาคารคืออัน สำคัญที่สุดคือ พระประธาน ซึ่งในสมัยอาณาจักรขอมการตั้งเมืองจะหยิบยกเอาศาสนาจากสถาปัตยกรรม ล้วนเข้ามาเป็นต้นแบบในการสร้างสิม อาคารยุคแรกมักเป็นสิมหลังใหญ่ มีเสาลอยภายใน และองค์พระประธาน ใหญ่ เมื่อเทียบกับสัดส่วนอาคาร ประดิษฐานเหนือฐานชุกชีติดผนังด้านหลังของสิม ด้านซ้าย-ขวามักจะมีฐาน พระบริวารยาวติดตลอดช่วงผนังด้านหลัง ด้วยความใหญ่ขององค์พระประธาน จะทำให้การรับรู้ของคนมุ่งไปสู่ องค์พระเป็นสำคัญ พระประธานคู่ใหญ่ค้ำองค์สิม สร้างความรู้สึกให้แก่ผู้เข้าไปให้เกิดความเคารพเลื่อมใส และทำให้ระมัดระวัง สำรวมกิริยา ไปพร้อมๆกับความรู้สึกสงบและขลัง

ในอาฮามเมืองหลวงพระบาง อาคารจะมีขนาดใหญ่กว่าทางภาคอีสาน พระประธาน องค์ใหญ่เช่นกัน ประดิษฐานติดผนังด้านหลังเช่นกัน ส่วนผนังมักทำเป็นลายรดน้ำมีพื้นลายเป็นสีดำนหรือแดง รวมทั้งนิยมใช้หน้าต่างลูกกรงมะหวด ทำให้กักแสงจากภายนอก สาเหตุของการกำหนดแสงให้เข้ามาภายใน เพียงเล็กน้อยน่าจะมาจาก ความต้องการให้จุดสนใจของคนที่เข้ามาภายใน อยู่ที่องค์พระประธานที่มักใช้วิธีการ สร้างด้วยการปิดทองตกแต่งเหลืองอร่าม และความเข้มของแสงที่น้อยจะขับสีทองของลายรดน้ำที่ผนังให้สุกปลั่ง เนื่องจากมีพื้นลายเป็นสีเข้ม หากแสงสว่างจ้ามกเกินไป การรับรู้ความงามของสีทองจะหายไป ซึ่งนับเป็นกลวิธี เจิงช่างที่ชาญฉลาดยิ่ง รวมทั้งการตีฝ้าภายในมักตีเพียงส่วนห้องเสาร่วมใน หรือตีเพียงส่วนห้องพระประธาน พร้อมกับมีการชิงฝ้าเหนือพระประธาน เพื่อเน้นความสำคัญ วิธีการนี้พบในวิหารล้านนา เช่นกัน

อาฮามวัดหลวง เป็นวิหารหลังแรกยุคตั้งเมือง ที่เป็นตัวอย่างของการตกแต่งภายใน ให้เกิดที่ว่าง ที่ทำให้รับรู้ถึงการรับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง และพัฒนาปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับสภาพ ความเป็นอยู่ตามวิถีชีวิตและความเชื่อของตน โดยการตั้งพระประธานติดผนังด้านหลัง ผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบสี ขาวนวล เจาะช่องหน้าต่างลูกกรงมะหวด เพื่อควบคุมปริมาณแสงให้จับต้ององค์พระประธานให้พอเหมาะ ฝ้าแบบ กิ่งข้าวควาว ตามสภาพความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชาวอีสาน เป็นฝ้าไม้ไผ่สานลายคูป เดินคิ้วกรอบไม้ไผ่รอบ กรูดด้วยผ้าเขียนสีลายดอกดาวจงกล และลายประจำยามเป็นช่วงๆ ประกอบลายเครือเถา รวมทั้งรูปสัตว์จำพวก นกบิน นกจับกิ่งไม้ กระรอก กระแต ล้อมกรอบด้วยลายกาบบัว เป็นฝีมือศิลปะลาวชั้นสูง เน้นองค์พระประธาน บริเวณหลังพระประธาน ใช้การชิงฝ้าประดับ ตัวฝ้าเขียนภาพพระบฏ เป็นพระยืนทรงเครื่องปางห้ามสมุทร เขียน ลายปิดทององค์พระ ลายกรอบรูปกาบบัวเหมือนลายกรอบฝ้าเพดาน ด้านข้างทั้ง 2 ข้างตัวภาพเป็นฉัตรโบราณ 5 ชั้น (สูญหายตอนรั้ววิหาร) ด้านขวาพระประธานเยื้องไปทางด้านหน้า ตั้งธรรมาสน์เทศน์เป็นธรรมาสน์ทรงสูง ศิลปะล้านนา (ภายในอาฮามสถาปัตยกรรมล้านช้าง มักมีการตั้งธรรมาสน์เทศน์ไว้เบื้องขวาพระประธานเสมอ เช่นเดียวกับในวิหารล้านนา) ยอดปราสาทแหลม เสาย่อมุมไม้สิบสอง บันไดขึ้นรูปนาคสะดุ้ง หัวบันไดตั้งอยู่บน ฐานสิงห์ ฐานบัวปากชาม ส่วนเบื้องหน้าพระประธานวางสัตภัณฑ์(ราวเทียน) เป็นไม้แกะสลักประดับกระจกปิด ทองร่องชาด สำหรับติดเทียนและวางเครื่องสักการะบูชา พร้อมชั้นกระหย่อง(ไม้ไผ่สานรูปร่างคล้ายพาน)ใส่ ดอกไม้บูชา ไม่เติมน้ำเพราะเหตุว่า หากขาดการดูแลน้ำจะเน่าเสีย เป็นการเคื่องพระพักตร์พระพุทธรูป ซึ่งถือเป็น วิถีปฏิบัติอันละเอียดอ่อนต่อพุทธศาสนาของชาวอีสานโบราณ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการรับอิทธิพลจากล้าน ช้างแต่ได้นำมาปรับใช้ให้เหมาะกับตนเองของศาสนาคารในยุคแรกของการตั้งเมืองหลังนี้

สิมอีสานในยุคถัดมา ขนาดของอาคารส่วนใหญ่ จะมีขนาดเล็กกว่าอาฮามของ สถาปัตยกรรมล้านช้าง ผนังภายในของอาคารจึงมักเป็นสีขาวนวลเรียบ เพื่อช่วยเพิ่มความรู้สึกให้ห้อง

สังฆกรรมดูกว้างขวางขึ้น และหากมีการเขียนรูปแต่้มก็ใช้สีขาของผนังเป็นพื้นแล้วเขียนตัวรูปลายลงไป ซึ่งต่างจากอาสามทางด้านข้างหรือโบสถ์ทางภาคกลางที่อาคารใหญ่ แล้วใช้สีดำหรือสีเข้มเป็นพื้นในงานทำลายรดน้ำหรืองานเขียนจิตรกรรม ที่จะทำให้งานที่กว้างดูแคบลง (สิมวัดทุ่งศรีเมือง มีงานเขียนรูปแต่้มที่ใช้พื้นสีเข้ม ต่างจากวิธีเขียนรูปแต่้มในสิมอีสานโดยทั่วไป เพราะเป็นงานเขียนจากอิทธิพลจิตรกรรมจากภาคกลาง)

การเจาะช่องประตูและช่องหน้าต่างของสิมอีสานที่เน้นกรอบแนวตั้ง และเปิดรับแสงมากขึ้น ตัวลูกกรงมะหวดอิทธิพลด้านข้างยังมีใช้อยู่ แม้จะไม่นิยมเท่ากับต้นแบบด้านข้างเดิม แต่ก็เป็นตัวกำหนดความเข้มของแสงได้อย่างดี สิมบางหลังหลังเล็ก ใช้วิธีการทาสีขาวภายในให้ห้องดูกว้างใหญ่ขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็กำหนดให้แสงเข้ามาจับต้องพระประธานเพียงส่วนน้อย โดยการใช้ช่องหน้าต่างลูกกรงมะหวด เพื่อสร้างความรู้สึกขรึมและน่าศรัทธาเลื่อมใสแก่องค์พระ ซึ่งเป็นวิธีการที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมด้านข้าง และนำมาปรับใช้เป็นของตนเอง ดังปรากฏในสิมวัดหมากมี สิมแบบฝีมือช่างท้องถิ่น แต่สิมบางหลังก็มีความใหญ่โต ตั้งเสาถอย เจาะช่องหน้าต่างเล็กๆ กักแสงให้เข้ามาน้อยๆ เพื่อสร้างความรู้สึกสงบ ขณะเดียวกันก็ตั้งพระประธานองค์ใหญ่ ให้คนรู้สึกเคารพยำเกรง เช่น **สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต** ที่สร้างยุคแรกของการตั้งเมืองแล้ว นำวิธีการจัดที่ว่างภายในของสถาปัตยกรรมด้านข้างเข้ามาใช้ เป็นต้น

สิมในยุคหลังๆ ได้รับอิทธิพลทางภาคกลางเข้ามาผสมผสาน คือ **สิมวัดใต้ศรีมงคล** **สิมวัดทุ่งศรีเมือง** **สิมวัดแจ้ง** หรือ **สิมวัดใต้ย่างขึ้น**ก แต่บรรยากาศของที่ว่างภายใน และการรับรู้ความรู้สึกจากตัวสถาปัตยกรรมก็ยังคงเป็นแบบสิมอีสาน ที่เรียบง่ายสงบ แม้จะมีการประดับประดาตกแต่ง หรือการเขียนจิตรกรรมตามแบบอย่างภาคกลาง แต่ก็ไม่มากมายเท่า จึงทำให้ยังรู้สึกได้ว่าเป็นสิมอีสาน

ภาพที่ 5-111 ภายในอาสามวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 5-112 ภายในอาสามวัดศรีบุญเรือง เมือง
หลวงพระบาง ติดฝักรูไม้ลูกฝักรูปตาราง ซึ่งผ้าขาว
เน้นความสำคัญแก่องค์พระประธาน

ภาพที่ 5-113 การใช้ช่องแสงลูกกรงมะหวด
ภายในสิมวัดศรีบุญเรือง ช่วยควบคุมความเข้มข้น
ของแสง ที่มีผลกระทบต่อการรับรู้ตัวลายรดน้ำที่
ประดับอยู่ตามผนังและเสา

ภาพที่ 5-114 พระเหลาเทพนิมิต พระประธานองค์ใหญ่
คัมภีร์ อธิธิพลการจัดที่ว่างภายในจากสถาปัตยกรรม
ล้านช้าง ในสิมขนาดใหญ่ แบบมีเสาลอยภายใน
ซึ่งปรากฏในยุคแรกของการตั้งเมือง

ภาพที่ 5-115 ภายในสิมวัดหมากมี สิมขนาดเล็ก
ฝีมือช่างท้องถิ่น ที่ใช้การทาสีผนังให้ขาวนวล
เพื่อช่วยทำให้ภายในดูกว้างขวางขึ้น

ภาพที่ 5-116 ภายในสิมวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งได้รับอิทธิพลการสร้างจากสถาปัตยกรรมภาคกลาง มีการเขียนลายพื้นหลังเข้มแบบภาคกลาง แต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์การตั้งฐานพระประธานติดผนังแบบสิมอีสาน และเห็นได้ว่าองค์พระในยุคถัดมาจะลดขนาดลงจากอดีต

ภาพที่ 5-117 ภายในสิมวัดแจ้ง ลักษณะเรียบง่าย ไม่เน้นการประดับตกแต่งใดๆ ตามวิถีชีวิตของคนอีสาน (ในภาพเป็นพระประธานองค์ใหม่แบบภาคกลาง)

ภาพที่ 5-118 ภายในสิมวัดบ้านยางช้า เรียบง่าย แบบฝีมือช่างท้องถิ่น เป็นสิมหลังเล็กที่ทาผนังภายในสีขาว และเขียนรูปแต้มเป็นตัวละคร ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์การเขียนรูปแต้มของสิมอีสาน

5.4 สรุป

การศึกษาสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีจุดมุ่งหมายศึกษาวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งสืบสายจากวัฒนธรรมไท-ลาว และ ศึกษาวิวัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ระบบสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งอิทธิพลทางศิลปะรูปแบบต่างๆ อันจะนำไปสู่การค้นหาลักษณะของสถาปัตยกรรมสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว กลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เพื่อเสนอแนะงานออกแบบสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี โดยให้มีเอกลักษณ์ของรูปแบบที่แสดงถึงความสืบเนื่องเชื่อมโยงจากสายวัฒนธรรมไท-ลาว ในสภาวะที่เหมาะสมและสนองประโยชน์ใช้สอยได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในยุคปัจจุบัน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบสิมในภาคอีสานยุคปัจจุบันได้

จากผลการศึกษาสิมและอาฮาม(วิหาร)สายวัฒนธรรมไท-ลาว ในบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ทำให้ทราบได้ว่า มูลเหตุในการกำหนดที่ตั้งวัดนั้น สามารถกำหนดได้โดยเจ้าเมืองหรือชนชั้นผู้ปกครองชุมชน พระสงฆ์ หรือ ประชามติของคนในชุมชน และพบว่าคนอีสานมักเลือกที่ตั้งวัดมักอยู่ใกล้แหล่งน้ำ หรืออยู่บนเนิน หรือมักอยู่ทางทิศใต้ของชุมชน อันเป็นไปตามเหตุผลของวัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบสังคมเกษตรกรรม รวมทั้งการทำกินในที่โคกเนิน ใกล้ชายป่า สามารถหาของป่าไว้กินได้ เมื่อหมดจากฤดูทำนา

ในเรื่องผังบริเวณวัด พบว่า รูปร่างและการกำหนดเขตวัดมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู หรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หรือมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมลบมุมเพราะมีการปรับเปลี่ยนรูปร่างตามสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ในยุคปัจจุบัน ขนาดพื้นที่วัดมีตั้งแต่ขนาดใหญ่ กลาง - เล็ก เส้นทางเข้าออกหลักของผังวัดจะมุ่งเข้าสู่ตัวสิมเสมอ เนื่องจากเป็นส่วนที่เป็นศูนย์กลางวัด และจะมีเส้นทางรองเชื่อมต่อจากบริเวณสิม โดยทิศทางที่ใช้เป็นเส้นทางเข้าออกหลักมากที่สุดคือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ ตามลำดับ ส่วนทิศตะวันตก ไม่นิยมใช้เป็นทางเข้าออกหลักของวัด ด้วยความเชื่อที่ว่าเป็นทิศของคนตาย

การแบ่งเขตพื้นที่ภายในวัดนั้น จะไม่แบ่งอย่างชัดเจนเหมือนกับผังวัดทางภาคกลางที่มีรั้วกำแพงแก้วหรือแนวอาคารแบ่งเขต แต่วัดทางภาคอีสานดั้งเดิม จะไม่ใช้กำแพงแก้วในการกำหนดเขตภายในวัด และมักจะวางแนวของอาคารยกยู่กัน จะเห็นอาณาเขตแต่ละส่วนใดโดยการดูตำแหน่งและกลุ่มของอาคาร ดังนี้คือ

- มักจัดเขตพุทธาวาสอยู่ใจกลางวัดเสมอ โดยตั้งสิมหันหน้าทางทิศตะวันออก(หรือตะวันออกเฉียงเหนือ) ซึ่งถือเป็นทิศตะวันออก เป็นมงคล เป็นทิศแห่งการเกิดและความเจริญงอกงาม

- จะไม่ตั้งสิมในตำแหน่งที่เป็นแนวแกนชัดเจนกับอาคารข้างเคียง หรืออาคารสำคัญอันดับรอง เหมือนกับวิธีการวางผังบริเวณวัดทางภาคกลาง และบริเวณด้านหน้าสิม มักเว้นเป็นที่โล่งพอสมควร ไม่มีอาคารอื่นใดวางขวางกัน หากมีอาคารข้างเคียง มักเป็นหอแจก(ศาลาการเปรียญ) วิหาร หรือ หอไตร ตามลำดับ

- ในเขตสังฆาวาส มิได้มีการกำหนดขอบเขต หรือทำกำแพงแก้วให้เห็นชัดเจน ภูมิมักจะวางตัวอยู่ทางทิศตะวันตกเป็นหลัก แล้วเชื่อมต่อไปยังทิศเหนือและทิศใต้ ตามลำดับ โดยมักวางชิดกับขอบรั้ววัดหรือเลือกเอาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ห่างเขตพุทธาวาสพอสมควร วางภูมิเป็นแนวเดียวกัน เป็นแนวเส้นตรงเห็นได้อย่างชัดเจน หรือบ้างก็วางเป็นแนวแบบกลุ่มแยกๆกัน แต่ก็ยังเห็นลักษณะของแนวภูมิอยู่ หรือเป็นแนวภูมิเลาะเลี้ยวไปตามร่มไม้ภายในวัดตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่

- ภูมิเจ้าอาวาสมักวางในตำแหน่งทางเข้าออกวัด เพื่อการกำกับดูแลได้สะดวก และเพื่ออำนวยความสะดวกติดต่อเข้าถึงของเหล่าญาติโยมศรัทธาที่มักมาแวะเวียนเยี่ยมเยียน ภาวยภัตตาหารเช้า เพล หรือ

รวมกลุ่มสนทนา ปรีกษาปัญหาภายในชุมชนของตนกับเจ้าอาวาส ตามครรลองของผู้ศรัทธาในพระศาสนา และเป็นวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นอีสาน ที่พระกับฆราวาสมีความใกล้ชิดกัน โดยถือว่าวัดและพระเป็นศูนย์รวมใจของคนในหมู่บ้าน และทุกคนให้ความเคารพ เลื่อมใส

- เขตสาธารณะประโยชน์ เป็นเขตที่เกิดขึ้นภายหลังเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยของชุมชน ซึ่งมักจะเป็นการสนองประโยชน์ในรูปแบบวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตที่ผิดไปจากเดิมของคนอีสาน เช่น มักเป็นอาคารกลุ่มฌาปนสถาน อันประกอบด้วย เมรุ ศาลาสด ศาลาเก็บของ หรืออาคารอื่นๆ ซึ่งสื่อให้เห็นว่าป่าช้าทำวัดริมหมู่บ้านในอดีตได้ถูกยกเลิกบทบาทลง ปัจจุบันคนนิยมเผาศพกันในวัด ซึ่งส่วนฌาปนสถานนี้มักจัดเป็นเขตเฉพาะตัวไว้ตามมุมวัดหรือด้านติดรั้ววัดด้านใดด้านหนึ่ง มีการทำลานรอบอาคารให้เหมาะกับการใช้สอยของคนจำนวนมาก

- เส้นทางสัญจรและทางเชื่อมต่างๆ ภายในวัดจะมุ่งไปสู่ส่วนใจกลางวัด คือ อาคารสิมที่เป็นศูนย์กลางของเขตพุทธาวาสเป็นหลัก

และเมื่อศึกษาเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรม พบว่า ลักษณะรูปแบบของสิมและอาฮาม(วิหาร)สายวัฒนธรรมไท-ลาว ในบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ แบ่งตามอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมและช่วงลำดับก่อนหลังได้ 3 กลุ่ม คือ

1. สิมที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบดั้งเดิม

สิมหรืออาฮามที่พบในกลุ่มนี้มักเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในยุคแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง คือยุคที่มีการตั้งเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ หรือเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างก่อนหน้านั้น มีมาแต่เดิมก่อนที่จะมีการตั้งเมือง ซึ่งในยุคแรกที่มีการสร้างวัดหรือศาสนาอาคารต่างๆ ในบริเวณนี้ สืบเนื่องจากกลุ่มคนที่สร้างเป็นกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท - ลาว เช่นเดียวกับทางอาณาจักรล้านช้าง เป็นสายบรรพบุรุษเดิมที่อพยพลงมาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ เมื่อแรกตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ย่อมมีการสร้างวัดคู่เมืองตามประเพณีโบราณ จึงได้มีการหยิบยืมรูปแบบของสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือเป็นสิ่งที่ตนเองคุ้นเคยนำมาใช้ (คล้ายกับหลักการที่ รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงนำเอารูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบอยุธยามาใช้เมื่อครั้งที่มีการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นใหม่) สถาปัตยกรรมกลุ่มนี้จึงสะท้อนให้เห็นรูปแบบศิลปะล้านช้างได้อย่างชัดเจนทั้งในเรื่องผังพื้นอาคาร รูปร่าง ทรวดทรงอาคาร และการใช้องค์ประกอบประดับตกแต่งอาคาร ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมในเมืองหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์แล้ว มีลักษณะพ้องหรือสืบทอดถึงกันชัดเจน แม้ว่าอาจมีบางส่วนที่ได้รับการบูรณะภายหลัง ตามความต้องการของกลุ่มคนในยุคถัดมา ให้มีรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมอื่นเจือปนอยู่บ้าง แต่โดยภาพรวมแล้วก็ยังคงแสดงเอกลักษณ์ของสิมอีสานที่รับอิทธิพลการก่อสร้างจากสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบดั้งเดิมไว้เป็นหลัก ได้แก่

- สิมวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา จ.อำนาจเจริญ
- อาฮามวัดหลวง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี (รื้อถอนแล้ว)
- สิมวัดมณีวนาราม(วัดป่าน้อย) อ.เมือง จ.อุบลราชธานี (รื้อถอนแล้ว)

2. สิมที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมผสานภาคกลาง

สิมกลุ่มนี้ จะเกิดขึ้นมาในยุคถัดมาโดยเป็นการนำเอาศิลปะล้านช้างเดิมยึดเป็นแม่แบบ และเริ่มมีการรับเอาศิลปวัฒนธรรมจากภาคกลางตามแบบอย่างของกรุงรัตนโกสินทร์เข้ามา เป็นผลทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างศิลปะล้านช้างอันเป็นต้นแบบเดิมกับศิลปะแบบภาคกลางตามอย่างรัตนโกสินทร์ จนทำให้เกิด

รูปแบบของสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างผสมผสานกับภาคกลางขึ้น ทั้งนี้จะเป็นการสร้างสรรคงานจากฝีมือช่างท้องถิ่น ภาพรวมของอาคารจะเห็นการผสมผสานระหว่างสองศิลปสถาปัตยกรรมนี้ แต่อาจมีบางจุด เช่น ส่วนองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม ที่เลือกรับรูปแบบศิลปะภาคกลางด้วยการเลียนแบบ โดยช่างท้องถิ่นที่สร้างตามแบบอย่างภาคกลาง แต่ด้วยฝีมือและความไม่คุ้นเคย ทำให้ชิ้นงานดูด้อยค่า ไปไม่ถึงของต้นแบบที่ทำไว้ ได้ผลงานออกมาที่ขาดคุณค่าทางศิลปะ และไร้จุดยืนทางวัฒนธรรมของตนเอง แต่จุดเด่นของสถาปัตยกรรมกลุ่มนี้คือ หากการรับวัฒนธรรมแบบผสมผสานเป็นไปในลักษณะเกื้อกูลและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ช่างท้องถิ่นมีความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของรูปแบบศิลปะล้านช้างอันเป็นรากเหง้าเดิมของตน แล้วพัฒนาผสมผสานกับรูปแบบศิลปะจากภาคกลางที่เข้ามาใหม่ได้อย่างพอเหมาะ ลงตัว จะเกิดเป็นรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมที่เป็นรสชาติแปลกใหม่ น่าสนใจ และอุดมด้วยคุณค่าของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอย่างเต็มที่ สิมในกลุ่มนี้ ได้แก่

- สิมวัดเวฬุวัน อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
- สิมวัดใต้ศรีมงคล อ.เมือง จ.ยโสธร
- สิมวัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- สิมวัดใต้ยางซึ้ง อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี
- สิมวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

3. สิมที่รับอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบท้องถิ่นอีสาน

สิมกลุ่มนี้จะเกิดขึ้นมาในยุคหลัง เนื่องจากเมื่อการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองเริ่มเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น บ้านเมืองปราศจากสงครามมีความสงบมั่นคงมากขึ้น ทำให้ผู้คนในท้องถิ่นเริ่มมีการสังเคราะห์วัฒนธรรมและสร้างสรรค์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นของตนเองขึ้นมา นั่นก็คือรูปแบบของสกุลช่างไท – อีสาน ซึ่งก็ยังคงอาศัยหลักศิลปะล้านช้างเดิมยึดเป็นแม่แบบ จุดเด่นของสถาปัตยกรรมกลุ่มนี้ คือการเลือกรับเอาวัฒนธรรมล้านช้างต้นแบบในบางส่วน แล้วช่างท้องถิ่นอีสานได้นำมาปรับปรุง ย่อยสังเคราะห์จนได้สิ่งที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง จนทำให้เกิดรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่นอีสาน ที่เมื่อพิจารณาดูให้ลึกแล้วจะเห็นถึงร่องรอยจากการรับอิทธิพลของการรับศิลปะล้านช้างมาใช้เป็นต้นแบบในการก่อสร้าง สิมในกลุ่มนี้ ได้แก่

- สิมวัดหมากมี อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
- สิมวัดบ้านยางซึ้ง อ.ลืออำนาจ จ.อำนาจเจริญ

จากการศึกษา ทำให้เห็นถึงรูปแบบและวิวัฒนาการของการรับศิลปะล้านช้าง ซึ่งเกิดจากการถ่ายโอนทางวัฒนธรรมโดยกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานกลายเป็นบรรพบุรุษของชาวเมืองอุบลราชธานี ยโสธรและอำนาจเจริญ โดยที่หลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมที่เหลือปรากฏอยู่ในปัจจุบันนั้น มีแนวโน้มที่จะสูญหายและถูกเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบตามอย่างสถาปัตยกรรมภาคกลางเสียหมด อันเป็นจุดที่ชี้ให้เห็นถึงการรับกระแสวัฒนธรรมในยุคสมัยใหม่โดยขาดการถ่วงถ่วงให้ได้ในสิ่งที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน ส่วนใหญ่มักเป็นการรับในลักษณะการเลียนแบบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทศาสนาคารในยุคปัจจุบัน

ในกรณีของอาฮามวัดหลวง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี นับเป็นตัวอย่างสำคัญของการสูญหายของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งควรได้รับการค้นคว้าสืบหารูปแบบเดิมอันเป็นรากเหง้าของศิลป

วัฒนธรรมของกลุ่มชนไท-ลาว ผู้เป็นบรรพบุรุษของคนถิ่นนี้ และเพื่อนำไปสู่การพัฒนารูปแบบงานสถาปัตยกรรม
ลิมอีสานให้เหมาะกับยุคสมัย ดังที่ได้นำเสนอในภาคของการออกแบบโครงการลิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี

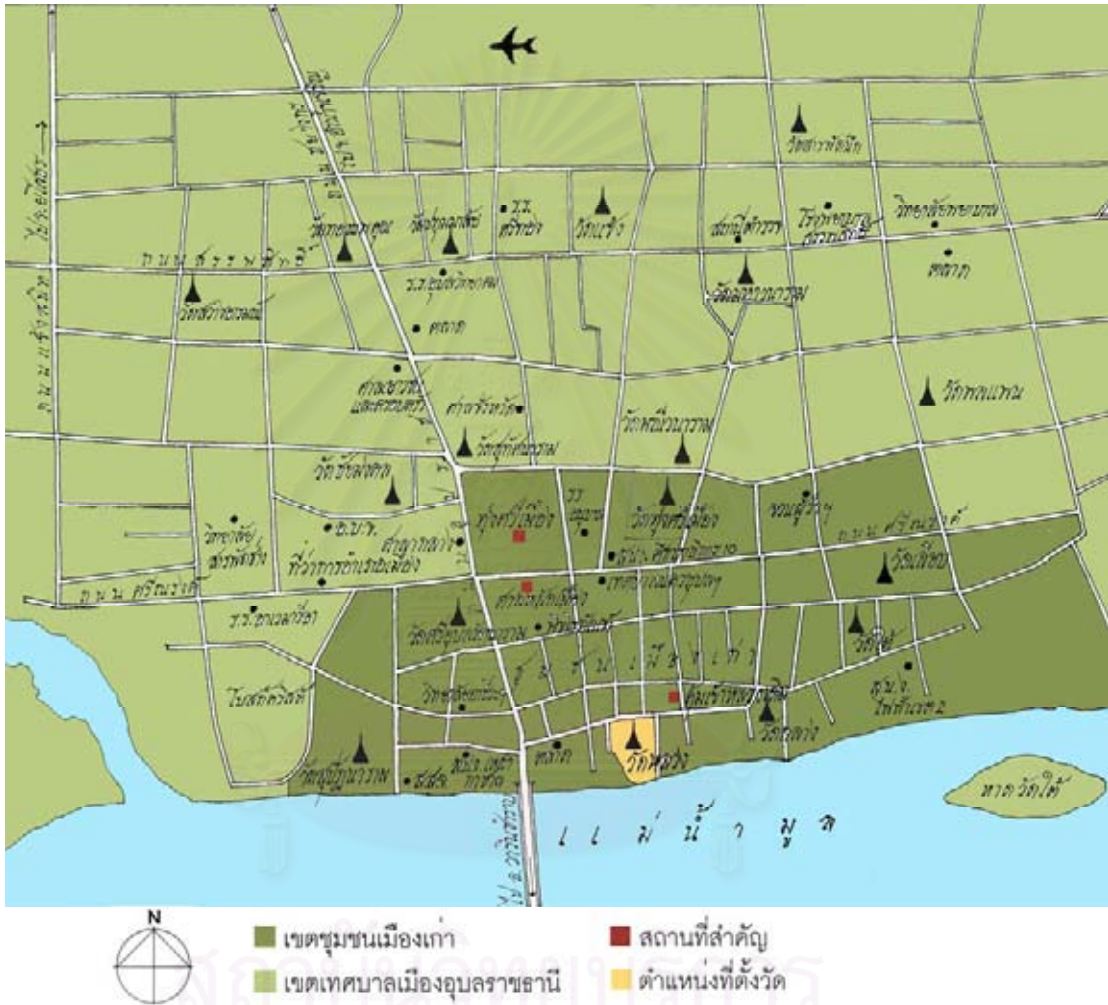
ในภายภาคหน้าหากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนชาวเมืองอุบลราชธานี
ไม่ได้ให้ความใส่ใจในจุดนี้อย่างที่ควรจะเป็น ก็อาจจะไม่เหลือร่องรอยของอารยธรรมแบบล้านช้างที่ถ่ายทอด
มายังดินแดนอีสานที่เมืองอุบลราชธานีอันเป็นส่วนสำคัญที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ให้กลุ่มชนรุ่นหลังได้เห็นได้
ศึกษาอีกต่อไป ก็เป็นไปได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6 ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้ในการออกแบบ

6.1 วิเคราะห์ที่ตั้งวัดหลวง

ภาพถ่ายแผนที่ 6-1 ผังที่ตั้งวัดหลวง ภายในเขตเมืองเก่าจังหวัดอุบลราชธานี

ตามประวัติศาสตร์การตั้งเมืองอุบลราชธานี พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองคนแรกได้สร้างวัดหลวงเป็นวัดประจำเมืองวัดแรกพร้อมๆกับการตั้งเมือง ที่ตั้งของวัดหลวงจึงอยู่ในศูนย์กลางเขตเมืองเก่าด้านทิศใต้ โดยสร้างวัดบนที่เนินสูงติดริมแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงเมืองอุบลฯ และถือเป็นเส้นทางคมนาคมหลักในยุคนั้น ที่ตั้งวัดจึงโดดเด่น มีความสำคัญ มีมุมมองและทัศนียภาพที่สวยงามจากอีกฝากฝั่งแม่น้ำ อีกทั้งตำแหน่งที่ตั้งวัดยังอยู่ใกล้กับคูเมืองกลางหรือคูเมืองหลวง คือบ้านของเจ้าเมือง ที่ตั้งอยู่เยื้องไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดเล็กน้อย อันแสดงถึงความใกล้ชิด และเพื่อความสะดวกในการเดินทางมาประกอบกิจการพระศาสนาของเจ้าเมือง วัดหลวงจึงเปรียบเสมือนศูนย์กลาง ศูนย์รวมใจของชาวเมืองอุบลฯ ทั้ง

ด้านศาสนา วัฒนธรรม และการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของแนวคิดในการวางผังเมืองที่วางตำแหน่ง บ้าน วัด วัง ไว้สัมพันธ์กันในลักษณะเป็นสามก้นเส้า ที่ทำให้เกิดความใกล้ชิดกันระหว่างผู้ปกครองและชาวเมือง โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง จึงนับได้ว่าตำแหน่งที่ตั้งวัดหลวง เป็นตำแหน่งที่เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิตของกลุ่มชนในชุมชนอย่างยิ่ง

การเข้าถึงวัดหลวงปัจจุบันมี 2 เส้นทาง คือ สายแรกใช้การสัญจรทางบก จากถนนพรหมเทพด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นถนนสายหลักเชื่อมกับถนนสายรองต่างๆในเขตเมืองเก่า อีกสายหนึ่งคือ โดยการสัญจรทางน้ำ ซึ่งแต่เดิมเป็นเส้นทางสัญจรหลักที่ผู้คนนิยมสัญจรทางเรือยังมีจำนวนมากอยู่ ปัจจุบันมีตลิ่งและบันไดขึ้นจากท่าหน้าเข้าสู่ตัววัดจากด้านทิศใต้ แต่ก็เป็นการสัญจรสายรอง ผู้คนที่ใช้มีจำนวนไม่มากเหมือนสมัยก่อน

วัดหลวงเป็นเสมือนศูนย์กลางของเมืองเก่า ที่ได้มีการขยายเมืองขึ้นไปทางทิศเหนือ ซึ่งเป็นส่วนสถานที่สำคัญประจำเมือง คือ ศาลหลักเมือง พุ่ศรีเมือง(ลานกิจกรรมประจำเมือง) รวมทั้งมีการสร้างวัดขึ้นอีกมากมาย โดยเจ้าเมือง อุปลยาด ราชวงศ์ เจ้านาย หรือพระสงฆ์ ตลอดจน ชาวเมืองอุบลฯได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นใหม่หรือบูรณะวัดเก่าขึ้นมาในยุคหลัง เช่น วัดกลาง วัดสุปฏิญนาราม วัดพุ่ศรีเมือง วัดแจ้ง ก็ได้สร้างขยายขยายพื้นที่ออกไปรอบๆ ตัวเมือง และตามขอบเมืองต่างๆ โดยมีวัดหลวงเป็นเสมือนศูนย์กลาง ศูนย์รวมใจของชุมชน

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว สามารถนำเอาคุณลักษณะของที่ตั้งวัดหลวง ในเรื่องของความเป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งชนชั้นผู้ปกครองและชาวเมือง รวมทั้งนำเอาลักษณะทางกายภาพของที่ตั้งวัดอันโดดเด่น เน้นความสำคัญที่ตั้งโดยการเลือกทำเลบนที่เนินโคกสูง ติดกับแม่น้ำมูล ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญอันสื่อความหมายและความสัมพันธ์ถึงพื้นที่ของกลุ่มชน วัฒนธรรมลุ่มน้ำ ซึ่งก็คือกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ผู้เป็นบรรพบุรุษของชาวเมืองอุบลราชธานี มาใช้ในการออกแบบได้

6.2 วิเคราะห์ผังบริเวณวัดหลวง

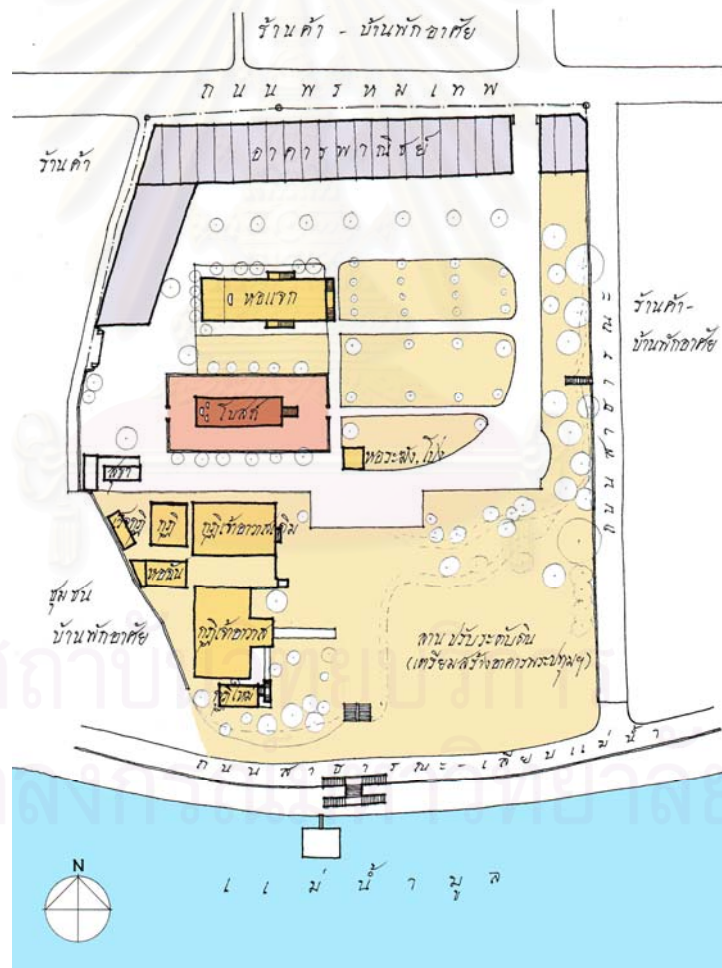
6.2.1 ผังบริเวณวัดหลวง ปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพของผังบริเวณวัดหลวง ในปัจจุบัน มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมูที่ถูกเฉือนมุม วัดตั้งอยู่บนเนินโคกสูง ระดับพื้นที่ที่มีความลาดชันจากทิศเหนือต่ำลงมาทางใต้สู่มแม่น้ำมูล เมื่อมองจากทิศใต้ก็อีกฝากฝั่งของแม่น้ำจะเห็นวัดตั้งอยู่บนเนินโคกสูงกว่าหมู่บ้าน ประตูทางเข้าออกหลักของวัดอยู่ด้านทิศเหนือติดถนนพรหมเทพ ซึ่งเป็นถนนสายหลักเชื่อมเข้ากับตัวเมืองอุบลฯ ด้านทิศเหนือนี้ติดกับอาคารพาณิชย์ของโยมผู้อุปการะวัด(ซึ่งควรหรือถอนออกเมื่อมีการออกแบบผังบริเวณวัดใหม่ เพราะอาคารบดบังมุมมองจากถนนทางเข้าหลักหน้าวัด ไม่สวยงาม) ด้านทิศใต้ติดแม่น้ำมูล ไม่มีรั้ววัดเพราะเชื่อมกับตลิ่งมีบันไดลงไปยังแม่น้ำ มีประตูรั้วทางเข้าออกรองด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกเชื่อมกับเขตชุมชนบ้านพักอาศัย

ภายในวัดแบ่งพื้นที่เป็น 2 เขตคือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส โดยเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ใจกลางวัดบนเนินสูง มีอาคารโบสถ์(สร้างใหม่)เป็นประธาน ตั้งหันหน้าทางทิศตะวันออก เน้นความสำคัญด้วยการมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ข้างลิ้มด้านทิศเหนือเป็นหอแจก(ศาลาการเปรียญ หรือ วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง) เพราะประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวงเป็นพระพุทธรูปสำคัญของวัด (เป็นตำแหน่งที่ตั้งเดิมของอาสามหลังเก่า) แต่ในแง่ของประโยชน์ใช้สอยเปรียบเสมือนศาลาการเปรียญที่เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่างๆ หอแจกหรือวิหารหลังนี้จึงเสมือนว่าเป็นอาคารที่ตั้งเคียงข้างลิ้ม ซึ่งก้ำกึ่งระหว่างส่วนพุทธาวาสและสังฆาวาส ทั้งลิ้มและหอแจกจึงเสมือนเป็นอาคารศูนย์กลางวัด ส่วนเขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้ติดแม่น้ำมูล พื้นที่ลดระดับจาก

ส่วนพุทธาวาสประมาณ 1-3 เมตร และเฉียงลาดลงไปทางใต้สู่แม่น้ำ เป็นกลุ่มอาคารกุฏิและหอฉัน กุฏิเจ้าอาวาสตั้งอยู่มุมติดแม่น้ำหลังแรก ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เหมาะสมแก่การกำกับดูแลเส้นทางสัญจรทางน้ำและได้มุมมองที่สวยงามของแม่น้ำ เมื่อเวลาถึงงานเทศกาลทางน้ำก็สามารถดูแลงานได้ง่าย มีหอระฆัง-โพง ตั้งอยู่ที่รอยต่อของเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ซึ่งนับว่าสะดวกต่อการใช้สอยให้พระภิกษุตีบอกสัญญาณได้ง่าย ซึ่งกิจกรรมที่ต้องตีสัญญาณบอกเวลา ก็มักเป็นกิจกรรมที่ร่วมกันทำกิจที่โบสถ์และหอแจกนั่นเอง ส่วนกุฏิพระสงฆ์หลังอื่นๆเป็นกุฏิหลังเดี่ยวและตั้งรวมกลุ่มกับหอฉัน(เชื่อมติดกับโรงครัว และเว็จกุฏิ) บริเวณรั้ววัดทางทิศตะวันตกเป็นสุขาของญาติโยม นับว่าเป็นตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม เพราะใกล้กับส่วนเว็จกุฏิ และอยู่บนเนินสูงในเขตพุทธาวาส ควรได้รับการรื้อถอน

สภาพบรรยากาศในวัดปัจจุบัน มีการทำลานปูนคอนกรีตบล็อกบริเวณเขตพุทธาวาส ทำให้สูญเสียบรรยากาศของลานวัดทางภาคอีสาน ซึ่งเดิมนิยมทำเป็นลานดินเรียบๆ ตามวิถีชีวิตอันเรียบง่าย มีการอนุรักษ์ไม้สำคัญบางส่วน เช่น ต้นโพธิ์ใหญ่ด้านทิศตะวันออก ต้นไม้อื่นๆจำพวก มะม่วง มะขาม ลั่นทม และมีการปลูกต้นโกสนเป็นแนวเสริมประดับส่วนที่ต้องการบังสายตาหรือเน้นแนวรอบพื้นที่ เช่น บริเวณรอบหอแจก

ภาพถ่ายเส้นที่ 6-2 ผังบริเวณวัดหลวงปัจจุบัน (พ.ศ. 2549)

ภาพที่ 6-1 ชุ่มประตูทางเข้าด้านหน้าวัดหลวง (ถ่ายจากภายในวัด) รูปแบบศิลปะเลียนแบบภาคกลาง

ภาพที่ 6-2 หอแจกและโบสถ์ใหม่ ตั้งอยู่ใจกลางวัด เปรียบเสมือนศูนย์กลางวัดในเขตพุทธาวาส บรรยากาศภายในวัดปัจจุบันเป็นไปตามวัฒนธรรมภาคกลาง

ภาพที่ 6-3 คอนกรีตบล็อกบริเวณทางเข้าสู่หอแจก

ภาพที่ 6-4 ลานคอนกรีตบล็อกบริเวณข้างหอแจกทางทิศเหนือ ซึ่งติดกับแนวด้านหลังอาคารพาณิชย์(หน้าวัด) ทำให้บรรยากาศภายในวัดแข็งกระด้าง ขาดความนุ่มนวลและเรียบสงบแบบลานดินของวัดภาคอีสาน

ภาพที่ 6-5 บริเวณหลังโบสถ์ใหม่ทำลานคอนกรีตบล็อก เช่นกัน เป็นที่น่าเสียดายที่รอบๆวัดเต็มไปด้วยลานคอนกรีตบล็อก ทำให้สูญเสียบรรยากาศลานดินแบบวัดอีสานไป ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ภาพที่ 6-6 หอระฆัง-กลอง-โพง โบสถ์ใหม่ และหอแจกบริเวณใจกลางวัด

ภาพที่ 6-7 กุฏิเจ้าอาวาสเดิม ปัจจุบันใช้เป็น
พิพิธภัณฑ์เก็บศิลปวัตถุต่างๆของวัด

ภาพที่ 6-8 ถนนคอนกรีตทำใหม่ผ่ากลางวัดลงไป
ยังท่าน้ำ ด้านขวามือเป็นเขตสังฆาวาส

ภาพที่ 6-9 ทางเข้ากุฏิพระสงฆ์และหอดฉัน
เป็นส่วนที่ชาวบ้านเข้ามาทำบุญ
ถวายอาหารเช้าและเพลในวันธรรมดา

ภาพที่ 6-10 ถัดจากกุฏิสงฆ์และหอดฉัน เชื่อมไปยัง
กุฏิเจ้าอาวาส ทำเป็นอาคารออกมุขทางเข้า
ด้านหน้า เพราะเป็นทางที่ญาติโยมเข้ามาพบปะ
พูดคุย ทำบุญ สนทนาธรรมกับเจ้าอาวาสอยู่เป็นประจำ

ภาพที่ 6-11 ถนนคอนกรีตแบ่งส่วนสังฆาวาสเชื่อม
จากกลางวัดสู่ท่าน้ำ

ภาพที่ 6-12 ระดับสวนพุทธาวาสใจกลางวัดอยู่บนเนิน
สูง กว่าระดับท่าน้ำประมาณ 1-2 เมตร ทำให้ดูสง่า
มองเห็นจากอีกฟากของแม่น้ำมูล เป็นชัยภูมิที่เหมาะสม
กับการตั้งวัดใหม่คู่กับการสร้างเมือง

ภาพที่ 6-13 บันไดคอนกรีตลงไปยังสวนทำน้ำซึ่งลดระดับจากสวนใจกลางวัดประมาณ 2 เมตร

ภาพที่ 6-14 โครงการทำถนนสาธารณะริมน้ำผ่านเขตวัดด้านที่ติดกับแม่น้ำมูลทางทิศใต้

ภาพที่ 6-15 ชุมชนแออัดที่รุกล้ำแนววัดจากอดีตเข้ามาจับจองพื้นที่บริเวณมุมวัดทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ถูกรื้อถอน เพื่อทำโครงการถนนสาธารณะริมแม่น้ำมูล

ภาพที่ 6-16 ถนนสาธารณะติดวัดด้านทิศตะวันออก ส่วนถัดขวามือมาเป็นเขตที่พักอาศัยของชาวบ้าน

ภาพที่ 6-17 วัดเตรียมพื้นที่ถมดินด้านมุมวัดทิศตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อทำโครงการสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ศูนย์ประชุมปฏิบัติธรรมและห้องสมุด ในอนาคต

ภาพที่ 6-18 บริเวณตลิ่งทำน้ำมีบันไดค.ส.ล.ต่อลงไปยังโป๊ะ เป็นทางสัญจรทางน้ำที่เคยใช้มาตั้งแต่อดีต ปัจจุบันยังคงมีการใช้งานอยู่สำหรับชุมชนสองฝากฝั่งแม่น้ำมูล

ภาพที่ 6-19 แม่น้ำมูลทำยวัดหลวงทางทิศใต้ เป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนภาคอีสานตอนล่าง ไหลตกลงสู่มแม่น้ำโขง บริเวณชายแดนจังหวัดอุบลราชธานี ทิศนียภาพอีกฝากฝั่งของแม่น้ำคือบริเวณ หาดสวน

กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัดหลวง ปัจจุบัน

โบสถ์ใหม่ ใช้ประกอบสังฆกรรมอันเป็นกิจของสงฆ์ และใช้งานพิธีบวช

พระสงฆ์ทำวัตรเช้าเย็น ที่ชั้นบนของหอแจก หากเป็นวันพระใหญ่จะมีการลงอุโบสถสวดปาติโมกข์ 2 เดือน/ครั้ง และใช้สำหรับการทำบุญตามฮีตสิบสองต่างๆ เช่น งานบุญผะเหวด(บุญพระเวสสันดร มีการเทศน์มหาชาติ) ทอดกฐิน งานบุญเลี้ยงพระถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน หรืองานประชุมต่างๆ¹ เป็นต้น บนหอแจกเป็นสถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจของชาวบ้านที่จะมาทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งจะมีชาวบ้านจำนวนมากมาทำบุญ(หากเป็นวันธรรมดา มักมีการถวายภัตตาหารบริเวณหอฉัน ซึ่งไม่ต้องรองรับคนจำนวนมาก) เมื่อชาวบ้านมาทำบุญ พระสงฆ์เทศน์และให้ศีลให้พร

หอรฆัง-หอโปง อยู่ด้านหน้าลานเชื่อมระหว่างพุทธาวาสและสังฆาวาสเพื่อให้พระหรือเณรสะดวกในการใช้สอย เช่น การตีโปงหรือหอรฆังเพื่อบอกเวลาเข้าก่อนพระออกบิณฑบาตร และ เวลาเย็น 16.00 น. เพื่อบอกให้ญาติโยนเตรียมตัวมาทำวัตรเย็น ทำบุญ ฟังศีล ฟังธรรมร่วมกับพระสงฆ์ หรือการตีกลองตีบอกเวลา 4.00 น. ตีกลองเพลในเวลา 11.00 น. ตีกลองเย็นเวลา 15.00 น. เรียก รวมทั้งตีในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา หรือใช้ ตีในเวลาอุกเขิน

ลานกิจกรรมภายในวัด คือ ลานหน้าวิหารหลวงหลังเก่า เป็นพื้นที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม ร่วมงานบุญ ลานพักผ่อนต่างๆ เมื่อมีงานบุญพิธีใหญ่มักจะใช้พื้นที่บนหอแจกและลานด้านหน้านี้ เช่น งานพระราชทานเพลิงศพพระเถระผู้ใหญ่มีการสร้างเมรุที่หน้าลานวัดนี้ งานพุทธาภิเษกสมโภชน์พระเจ้าใหญ่องค์หลวงก็มีชาวบ้านมานั่งหมัข้าว ฟังธรรม จำศีล ที่ลานนี้เป็นอย่างดีเนื่องแน่น บริเวณนี้เดิมเป็นลานดินทราย ปัจจุบันเป็นลานสนามหญ้า มีการปลูกไม้ซ้อยประดับตกแต่งเหมือนกับส่วนหย่อมทางภาคกลาง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่บรรยากาศแบบลานดินของวัดภาคอีสานได้ถูกทำลายลงด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

¹ สัมภาษณ์ พระครูวิลาสกิจจารุ, เจ้าอาวาสวัดหลวง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, 14 สิงหาคม 2548.

ท้าย โดยแบ่งเป็นญาติโยมเข้าออกบันไดด้านหน้า ส่วนพระสงฆ์เข้าออกด้านท้ายอาสาม ซึ่งสอดคล้องกับการวางตำแหน่งของหอแจกซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ใช้สอยของญาติโยม และส่วนกุฏิขวางทั้งสองหลังที่ตั้งเยื้องออกไปทางด้านหลังอาสาม ส่วนเขตสังฆาวาสกระจายตัวอยู่ล้อมรอบพุทธาวาส มีลานทรายเป็นลานกิจกรรมอยู่กลางวัด หน้าอาสาม หอระฆังและโปงตั้งอยู่ระหว่างรอยต่อของพุทธาวาสและสังฆาวาสเช่นกันกับฝั่งในยุคปัจจุบัน สะดวกแก่การใช้สอย ส่วนด้านทิศใต้ติดทำนน้ำเป็นหอคำซึ่งเป็นกุฏิเจ้าอาวาส เป็นตำแหน่งที่ตั้งคอยกำกับดูแลทางเข้าออก เส้นทางสัญจรทางน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นทางเข้าออกหลักในสมัยก่อน หอคำได้ทำเป็นเรือนหมู่เชื่อมกับหอฉันและหอไตร เพื่อสะดวกในการดูแล และเป็นศูนย์รวมของพระลูกวัดได้มาพบ พุดคุยดูแลได้ง่าย ส่วนสาธารณประโยชน์อื่นๆ ได้แก่ ส่วนฉางข้าว และโรงเก็บล้อขนศพ ซึ่งเป็นพื้นที่ให้เช่าของวัด

สภาพบรรยากาศภายในวัดในอดีต มีบรรยากาศสงบร่มรื่นด้วยต้นไม้ร่มครึ้ม โดยเฉพาะต้นตาล หรือมะพร้าว ที่มีจำนวนมาก ลานวัดเป็นลานดินทราย อาคารทุกหลังวางบนลานดิน เป็นการรักษาซึ่งบรรยากาศอันสงบ สันโดษ เรียบง่าย สะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสานได้อย่างดียิ่ง

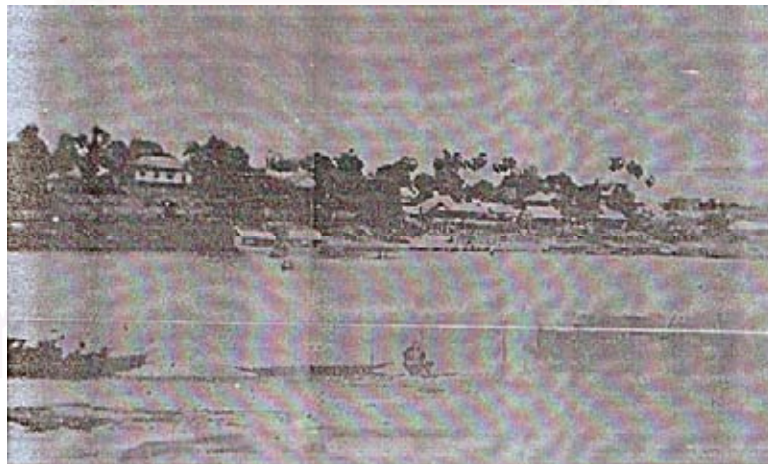
กิจกรรมกับการใช้สอยอาคารหรือพื้นที่ภายในวัดหลวง ในอดีต

การใช้งานอาสาม(วิหาร)ในอดีตใช้เป็นที่สักการะพระพุทธรูป และสวดมนต์ไหว้พระ

สิมเก่า ใช้ประกอบสังฆกรรมอันเป็นกิจของสงฆ์ และใช้งานพิธีบวช

หอแจกเดิมเป็นสถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจของชาวบ้านที่จะมาทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งจะมีชาวบ้านจำนวนมากมาทำบุญเมื่อชาวบ้านมาทำบุญ พระสงฆ์เทศน์และให้ศีลให้พร ในอดีตเมื่อก่อนในหอแจกหลังเก่า มีธรรมาส์ทรงสูงสำหรับพระสงฆ์ใช้เทศน์ การเทศน์ในวันธรรมดา พระสงฆ์มีหน้าที่เปลี่ยนกันเทศน์ให้โยมฟังประมาณ 3-4 โมงเย็น ใช้คัมภีร์เทศน์เป็นอักษรธรรม หากเป็นการเทศน์โดยใช้คัมภีร์อักษรขอมจะเทศน์ในธรรมาส์ทรงเตี้ย²⁾

ลานกิจกรรมภายในวัด คือ ลานหน้าวิหารหลวงหลังเก่า เป็นพื้นที่ใช้ในการประกอบกิจกรรม ร่วมงานบุญ ลานพักผ่อนต่างๆ บริเวณนี้เดิมเป็นลานดินทราย อันเป็นบรรยากาศที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของลานวัดในภาคอีสาน

ภาพที่ 6-20 ภาพถ่ายในอดีตแสดงมุมมองจากอีกฝั่งแม่น้ำ บริเวณหาดสวนยาง เห็นกุฏิท่าของวัดหลวง ที่มา: วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า. พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2547). หน้า 7.

²⁾ วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า. พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2547), หน้า 12.

6.3 สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุสำคัญภายในวัดหลวง

สถาปัตยกรรมและศิลปวัตถุสำคัญอันปรากฏในวัดหลวงในอดีต แต่ปัจจุบันสูญหายไปเกือบหมดสิ้น แล้วนั้น จากการสำรวจภาคสนามและการสืบค้นจากเอกสารวิชาการเรื่อง วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า³ รวมทั้งการสัมภาษณ์สอบถามข้อมูลจากคุณต๋าน้ำเพ็ญ ณ อุบล ปรากฏแก่เมืองอุบลราชธานี ที่ท่านได้เห็นความเป็นมาของวัดหลวงโดยตลอด ได้อธิบายว่า⁴

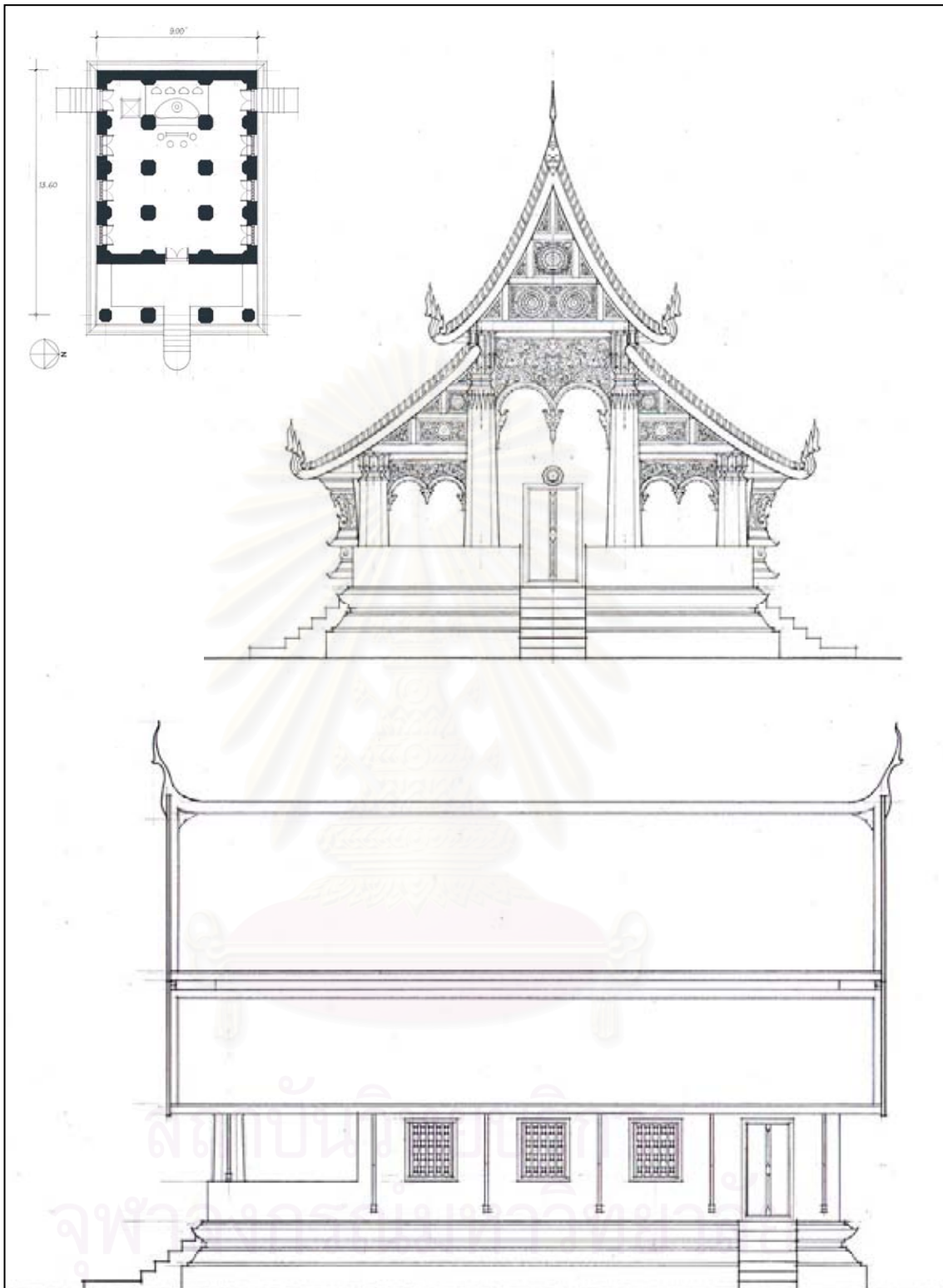
- **อาฮาม หรือ วิหารเก่าวัดหลวง** (ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว) เป็นวิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี สร้างขึ้นในปี พ.ศ.2324 ภายหลังจากตั้งเมืองอุบลได้ 2 ปี โดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(คำผง) เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนแรก ที่สร้างวัดหลวงขึ้นตามโบราณราชประเพณี และได้สร้างวิหารหลังนี้ขึ้นเพื่อประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวงที่สร้างขึ้นพร้อมกัน ซึ่งล้วนเป็นฝีมือช่างจากเมืองเวียงจันทน์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะล้านช้างเมืองหลวงพระบาง จากกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นบรรพบุรุษของชาวอุบลฯ ซึ่งสืบสายต้นตระกูลจากเมืองหลวงพระบาง(เนื่องจากพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เป็นเชื้อสายต่อเนื่องจากพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช สายตระกูลพระไชยเชษฐาธิราชผู้ครองเมืองหลวงพระบาง เมืองหลวงเดิมแห่งอาณาจักรล้านช้าง) อพยพหนีภัยสงครามมายังเมืองเวียงจันทน์ก่อนที่จะอพยพต่อลงมาตั้งเป็นเมืองอุบลราชธานี ช่างผู้สร้างจึงเป็นช่างกลุ่มคนผู้ที่อพยพติดตามพระประทุมฯมาจากเมืองเวียงจันทน์ โดยทั้งนี้วิหารเก่าวัดหลวง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากอาฮามวัดเชียงทอง (รากศัพท์ประเทศลาว ศูนย์กลางอาณาจักรล้านช้าง ไม่มีการแยกสิมหรือวิหาร แต่จะรวมกันเป็นหลังเดียว เรียกว่า"อาฮาม") ซึ่งเป็นอาฮามที่ถือว่าเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมศิลปะล้านช้างสกุลช่างหลวงพระบาง มีความสวยงาม ทรงคุณค่า และมีความสำคัญมากที่สุดของเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

ภาพที่ 6-21 อาฮาม หรือ วิหารเก่าวัดหลวง (ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว)
เป็นวิหารหลังแรกของเมืองอุบลราชธานี

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-32.

⁴ สัมภาษณ์ บ้ำเพ็ญ ณ อุบล, 26 มิถุนายน 2549.

ภาพลายเส้นที่ 6-4 รูปแบบอาคารอาสาม หรือ วิหารเก่าวัดหลวง

ร่างแบบจากการวิเคราะห์ภาพถ่ายประกอบข้อมูลตามคำบอกเล่าของ คุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล ปรากฏเก่าแก่เมือง
อุบลราชธานีซึ่งคุณตาได้ให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบภาพลายเส้นนี้โดยละเอียด เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล

(ดร.น้ำเพ็ญ นองค)
กองโบราณคดีจังหวัดอุบลราชธานี

อาศรมหรือวิหารเก่าวัดหลวง ได้ใช้เป็นสถานที่สักการะพระเจ้าใหญ่องค์หลวงของชาวเมือง อุบลราชธานี ได้มีการบูรณะในช่วงปี พ.ศ. 2445- 2458 ตามที่ระบุในดาวไม้จารึกที่ผนังหน้าวิหาร ซึ่งได้คงรูปแบบเดิมไว้ มาจนกระทั่ง พ.ศ. 2492 ได้ชำรุดทรุดโทรม จนทางวัดได้รื้อถอนทิ้ง (แล้วสร้างวิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวงหลังใหม่ที่ทำหน้าที่เป็นศาลาการเปรียญขึ้นแทน ที่ปรากฏมาจนถึงปัจจุบันนี้)

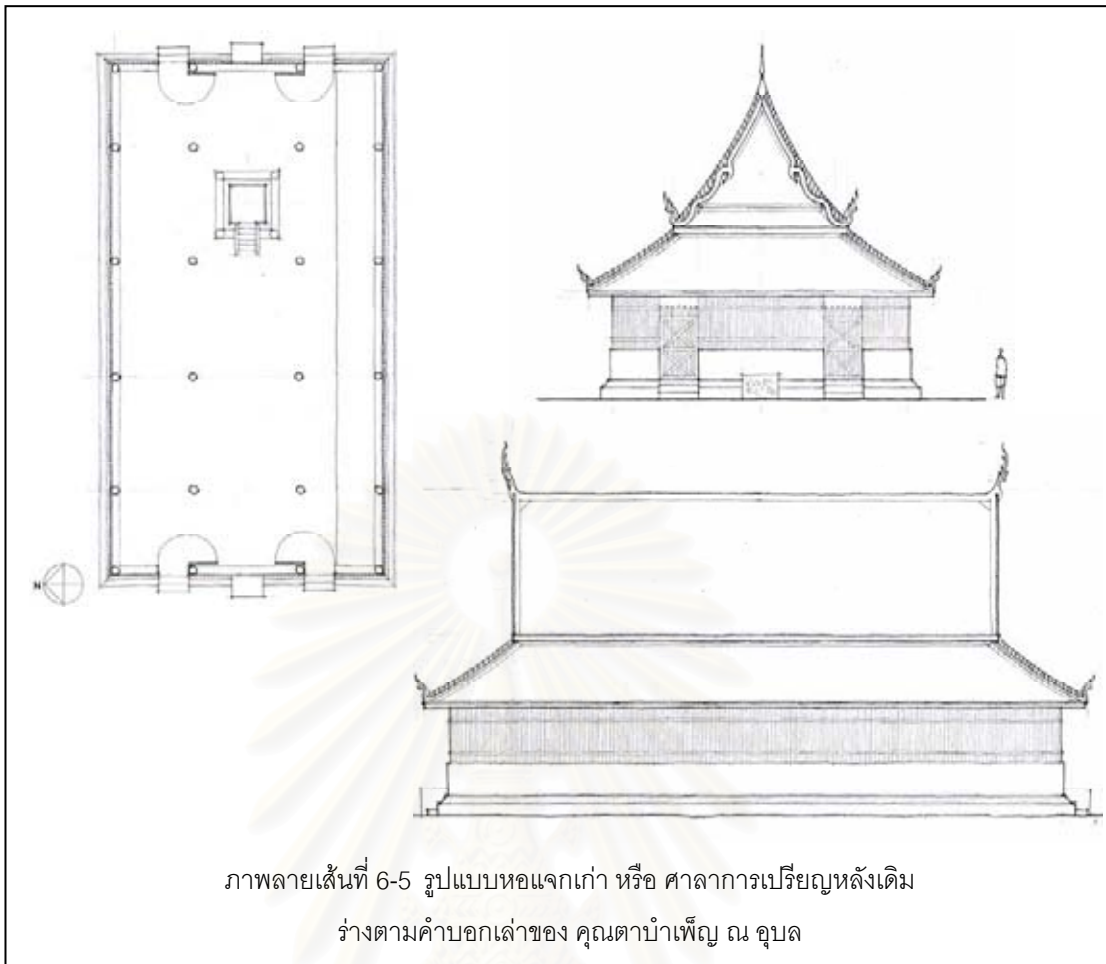
- **วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง หรือ ศาลาการเปรียญใหม่** สร้างภายหลังจากที่วิหารหลังเก่าถูกรื้อทิ้ง ในปี พ.ศ. 2492 ได้มีการสร้างศาลาการเปรียญหลังปัจจุบันขึ้น ณ ตำแหน่งที่ตั้งวิหารหลังเก่า เป็นอาคารขนาดใหญ่ 2 ชั้น ครึ่งไม้ครึ่งปูน หันหน้าทางทิศตะวันออก มีบันไดทางขึ้นด้านหน้ากว้างและทางขึ้นด้านข้างอีก 2 ข้าง ชั้นบนเป็นผนังไม้เจาะช่องประตูทางเข้าด้านหน้ากว้างเป็นบานเฟี้ยม ส่วนช่องหน้าต่างเป็นบานเปิดคู่ติดกัน 2 คู่ ตลอดช่วงผนัง ซึ่งเป็นห้องโถงกว้าง เป็นสถานที่ประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวงเช่นเดิม จึงให้ชื่อเรียกว่า "วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง" ซึ่งทำหน้าที่เป็นศาลาการเปรียญ ส่วนหลังพระประธานกันฝาไม้เป็นโถงเล็กมีบันไดภายในลงไปชั้นล่าง และมีห้องกุฏิพระลูกวัดคอยดูแลหอแจก และเก็บของที่ใช้ในงานบุญบ่อยๆ เช่นธรรมาสน์เทศน์ ส่วนชั้นล่างใช้เก็บของสำหรับงานบุญพิธีประจำปีต่างๆ เก็บของทั่วไป ด้านหลังกันเป็นเว็จกุฏิ

ภาพที่ 6-22 วิหารพระเจ้าใหญ่องค์หลวง หรือ ศาลาการเปรียญใหม่(หอแจก)

รูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น มีคุณค่าทางศิลปะประจำเมือง เพียงแต่ได้รับการซ่อมโดยช่างผู้ขาดความรู้เชิงศิลปะ หลังคาถูกบูรณะมุงด้วยแผ่นโลหะ ทำให้บั่นทอนความงามตามแบบท้องถิ่นลง

- **หอแจกเก่า หรือ ศาลาการเปรียญหลังเดิม** (บางท้องที่เรียกหัวแจก หรือโงงธรรม) ตั้งอยู่ถัดจากวิหารหลังเก่าไปทางทิศเหนือ(ปัจจุบันคือบริเวณที่เป็นตึกแถวอาคารพาณิชย์หน้าวัด) หันหน้าทางทิศตะวันออก เป็นหอแจกชั้นเดียวยกพื้นสูงประมาณ 0.60 ม. แปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดใหญ่กว่าวิหารหลังเก่าเล็กน้อย เป็นอาคาร 5 ช่วงเสาเจาะช่องประตูหน้าหลังด้านละ 2 ช่อง หลังคาโครงไม้ทรงจั่วลดชั้นปีกนกรอบ มุงแป้นเกล็ดไม้ ประดับเครื่องลายอง โหง้หว้านาคไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก มีใบระกา หางหงส์ แบบฝีมือช่างท้องถิ่น ผนังก่ออิฐสูงระดับเอวแล้วตั้งลูกกรงไม้แผ่นรอบอาคาร มีเคร่าตัวขวางตียึด ไม่มีการเว้นช่องหน้าต่าง บานประตูเป็นช่องลูกกรงไม้แผ่น ดีโครงรูปกากบาทบนล่าง ภายในหอแจกตรงกลางด้านหน้าตั้งธรรมาสน์ทรงสูงยอดรูปคล้ายดอกรักซ้อน 3 ชั้น สำหรับงานบุญเทศน์มหาชาติและการเทศน์โดยคัมภีร์อักษรธรรม ทางทิศใต้มีอาสน์สงฆ์ก่อยกสูงตลอดแนว ถัดจากหอแจกหลังเก่าทางทิศตะวันตกเป็นโรงครัวซึ่งปลูกติดกับหอแจก ใช้เป็นที่ประกอบอาหารของชาวบ้านก่อนจะนำขึ้นมาถวายพระสงฆ์ ซึ่งถูกรื้อถอนแล้ว

ภาพลายเส้นที่ 6-5 รูปแบบหอแจกเก่า หรือ ศาลาการเปรียญหลังเดิม
ร่างตามคำบอกเล่าของ คุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล

- **พระเจ้าใหญ่องค์หลวง** เป็นพระประธานคู่วัด องค์พระก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทองฝีมือช่างจากเวียงจันทน์⁵ (จากพระพักตร์เดิมกลมรูปไข่ ยอดศีรษะประภาทรงสูงเป็นแบบศิลปะลาวล้านช้าง ก่อนที่จะมีการบูรณะภายหลัง) ขนาดหน้าตัก 2.5 เมตร ความสูงรวมส่วนซุ้ม ประมาณ 4 เมตร ประดิษฐานภายในหอแจกที่สร้างขึ้นแทนวิหารหลังเก่า ช่วงที่สร้างหอแจกหลังใหม่นั้น ไม่ได้มีการมุงสังกะสี จึงเกิดความเสียหายแก่พระเจ้าใหญ่องค์หลวง ในปี พ.ศ. 2495-2497 จึงมีการบูรณะพระเจ้าใหญ่องค์หลวง โดยช่างจากจังหวัดนครพนม ซึ่งได้ทำการซุรรักและปูนหอยเก่าออก ทำให้องค์พระผอมบางลงกว่าปกติแม้ว่าจะมีการฉาบปูนเสริมใหม่แล้วก็ยังไม่คงงามเท่าของเดิม ส่วนศีรษะประภาก็ได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิมที่เคยฝังผลึกแก้วขาว ส่วนซุ้มหลังพระและฐานก็ปรับแต่งใหม่

- **พระบริวาร** เป็นพระหินทรายแกะสลัก 4 องค์ ปัจจุบันอยู่ข้างหลังพระประธาน 2 องค์ เป็นปางนาคปรกทาสีทอง ส่วนอีก 2 องค์ นำไปประดิษฐาน ณ วัดวารินทราราม อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี และที่วัดใหญ่

- **พระแก้วบุษราคัม** และ **พระแก้วไพฑูรย์** ซึ่งพระแก้วบุษราคัมเป็นพระคู่ต้นตระกูลของพระวอ พระตา ตั้งแต่สมัยเจ้าปางคำนครเข็ญรัง ตกทอดมาจนถึงพระประทุมฯ ส่วนพระแก้วไพฑูรย์ไม่มีประวัติการสร้างชัดเจน แต่อยู่ในความครอบครองของเจ้านายเมืองอุบลฯมายาวนาน พระพุทธรูปสำคัญทั้งสองถูกมอบให้แก่วัดหลวงคู่มือเมืองอุบลราชธานี แต่เจ้านายเมืองอุบลฯ ต้องนำไปซ่อนเจ้านายจากเมืองหลวงเพราะเกรงจะ

⁵ กสิณานุสรณ์ '46 (อุบลราชธานี: อุบลกิจจอพเซทการพิมพ์, 2546), หน้า 2.

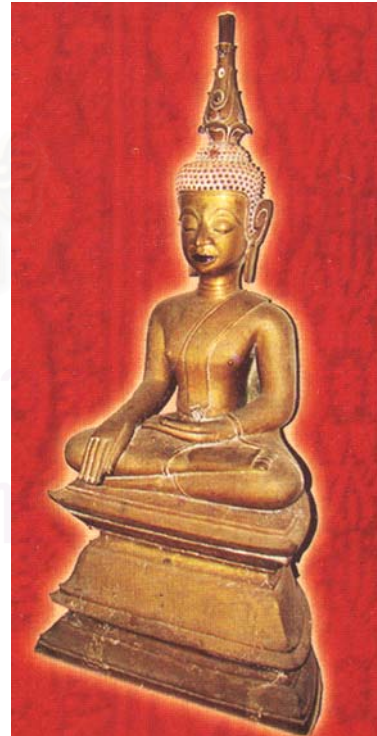
นำไปเป็นส่วนตัว ภายหลังได้มีการสร้างวัดศรีทอง(วัดศรีอุบลรัตนาราม) เจ้าอุบลชาติ(โท)บิดาของพระอุบลเดช
พระราชรักษ์(เสื่อ ณ อุบล) จึงมอบพระแก้วบุษราคัมให้ท่านเจ้าคุณเทวธมฺมี(ม่วง) เจ้าอาวาสวัดศรีทองรูปแรกเก็บ
รักษา เพราะเหตุว่าวัดศรีทองเป็นวัดฝ่ายธรรมยุตินิกายในรัชกาลที่ 4 ข้าราชการจากกรุงเทพฯน่าจะมีความ
เกรงใจ ไม่กล้าขอพระแก้วบุษราคัมไปจากเมืองอุบลราชธานี ส่วนพระแก้วไพฑูรย์ ทายาทสายเจ้านายเมืองอุบล
เก็บไว้ให้แล้วได้มอบกลับคืนให้วัดหลวงตามเดิม

ภาพที่ 6-23 พระเจ้าใหญ่องค์หลวง รูปแบบพุทธศิลป์อิทธิพลศิลปะลาว
ประดิษฐานเป็นประธานภายในหอแจก(ซุ้มถุกบูรณะใหม่ภายหลัง)

ภาพที่ 6-24 พระพักตร์เค้าโครงเดิม
รูปไข่ พระเจ้าใหญ่องค์หลวง รูปแบบ
อิทธิพลศิลปะลาว

ภาพที่ 6-25 รูปจำลองพระเจ้าใหญ่
องค์หลวงเดิม ยอดศิโรตศเป็นพุทธ
ศิลป์แบบลาวโดยแท้

ภาพที่ 6-26 ที่พระแก้ว
ไพฑูรย์ พระพุทธรูปสำคัญคู่

ภาพที่ 6-27 พระบริวารด้านหลังพระประธาน
เป็นพระหินทรายแกะทาสีทอง ปัจจุบันเหลือ 2

- **ธาตุใหญ่** ตั้งถัดจากวิหารหลังเก่ามาด้านทิศใต้อยู่ระหว่างวิหารหลังเก่ากับสิมเก่า สร้างในสมัยพระปฐมบรมราชสุริยวงศ์(คำผง) ขนาดประมาณ 10 x 10 ม. สูงประมาณ 15 ม. ใช้เก็บอัฐิพระมหाराชครูเจ้าท่านหอแก้ว(เจ้าอาวาสรูปแรก) พระพุทธรูป ศิลปวัตถุ และของสำคัญต่างๆที่นำมาจากเวียงจันทน์ ต่อมาฐานเอวชั้นนึ่งพังลงกองเป็นซากปรักหักพัง จนสมัยพระครูสังฆรักษ์เส็ง เจ้าอาวาสลำดับที่ 9 เห็นว่าเกะกะ จึงประกาศให้คนมารื้อถอน แล้วไม่มีการตั้งกรรมการวัดควบคุม ศิลปวัตถุต่างๆภายในธาตุใหญ่จึงได้สูญหายไปกับการรื้อถอนครั้งนี้ บริเวณธาตุใหญ่ในอดีตนี้ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโบสถ์หลังใหม่

- **ธาตุน้อย 4 องค์** ตั้งอยู่ด้านหลังวิหาร องค์สำคัญสุดเป็นธาตุก่ออิฐย่อมุมไม้สิบสองของพระปฐมบรมราชสุริยวงศ์(คำผง) มีประวัติคือเมื่อท่านถึงแก่อสัญกรรม ประชาชนได้สร้างธาตุเจ้าเมืองไว้บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของทุ่งศรีเมือง (ต่อมาพระพรหมมหาราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองคนที่ 2 ผู้น้อง ถึงแก่อสัญกรรมจึงได้นำอัฐิมารื้อธาตุไว้เคียงข้าง) จนกระทั่งเมื่อเมืองขยับขยายตัว บริเวณนี้ มีการสร้างเรือนจำ ทางการจึงรื้อถอนธาตุเจ้าเมืองทั้งสองมาก่อไว้หลังวิหารเก่าวัดหลวง ภายในธาตุพระปฐมฯเก็บอัฐิของท่าน พระพุทธรูปบุเงินบุทอง 1 บาท กว่า 50 องค์ และศิลปวัตถุต่างๆ ภายหลังในสมัยญาคูสุด เจ้าอาวาสลำดับที่ 7 ธาตุน้อย 4 หลังมีต้นโพธิ์เกิดแทรกทำให้แตกร้าง จึงได้ถูกรื้อถอนพร้อมกับวิหารหลังเก่า อัฐิพระปฐมฯและ พระพุทธรูปบุเงินบุทอง 50 องค์ ในธาตุน้อยได้นำไปเก็บไว้ในฐานพระประธานของสิมเก่า ต่อมาเมื่อมีการสร้างโบสถ์ใหม่จึงนำอัฐิพระปฐมฯไปเก็บในโบสถ์ใหม่ ส่วนพระพุทธรูป ศิลปวัตถุต่างๆเก็บไว้ในกุฏิเจ้าอาวาส⁶

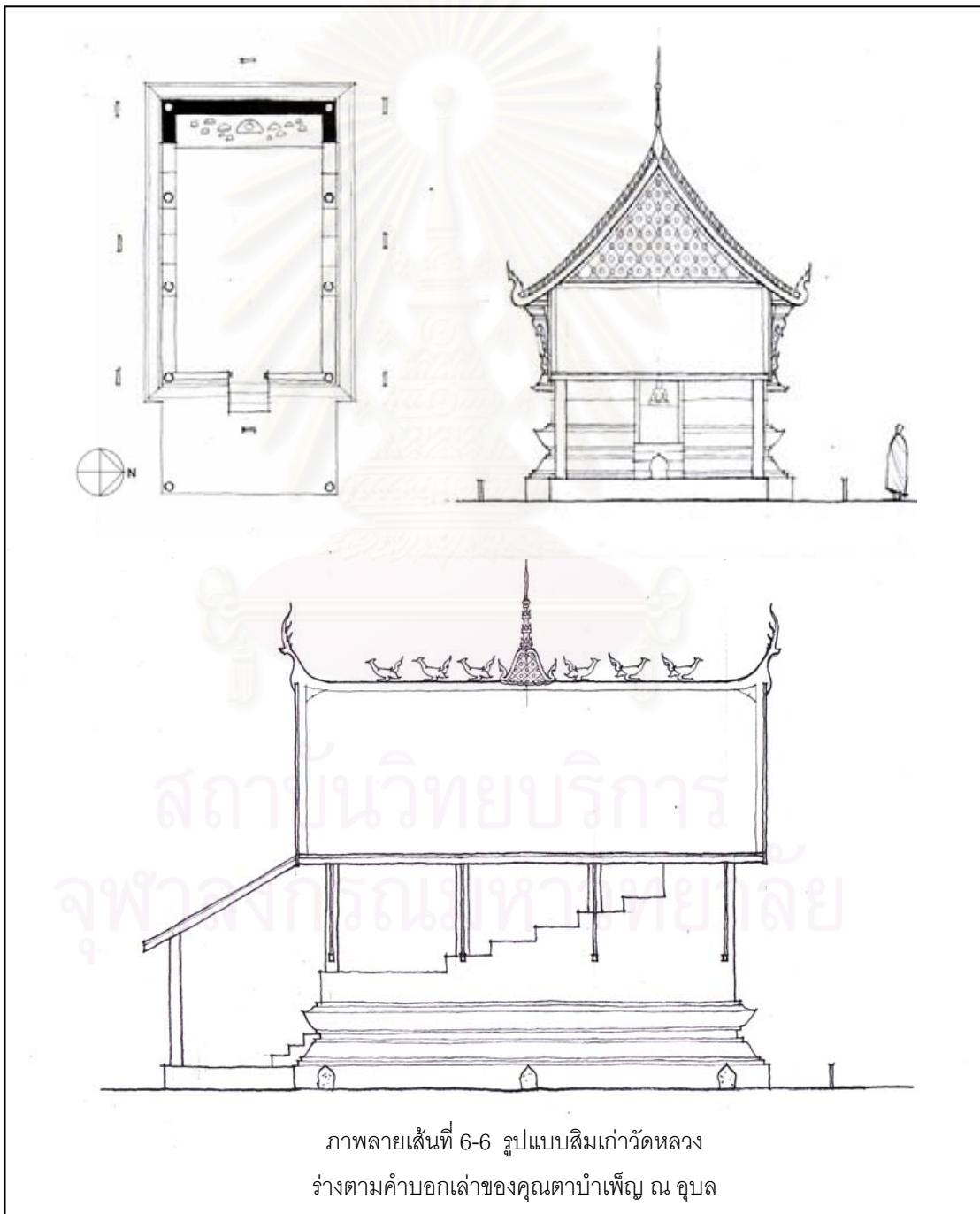
- **สิมเก่าวัดหลวง** อยู่ด้านข้างวิหารเก่าด้านทิศใต้ถัดจากธาตุใหญ่ตั้งหันหน้าทางตะวันออก เป็นสิมโถงก่ออิฐถือปูน ลักษณะเดียวกับภาพสิมเก่าวัดป่าใหญ่ที่ได้นำแบบจากสิมวัดหลวงไปใช้(แต่ขนาดเล็กกว่าสิมวัดหลวง)⁷ อันเป็นรูปแบบสิมที่พบในสิมโถงทั่วไปในภาคอีสาน แปลนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า 3 ช่วงเสา ยกพื้นเป็นฐานเอวชั้นบัวปากพานสูง ด้านหน้าต่อเทิบลงมาคลุมฐานใหญ่และบันไดทางขึ้น 3 ชั้น ผนังด้านข้างก่ออิฐเรียงลักษณะเป็นชั้นบันไดซ้อนขึ้นบนจากหน้าสิมไปหลังสิม ผนังหลังสิมทึบ (เมื่อเวลาถึงงานบวชพระบวชใหม่จะมายืนที่หน้าประตูสิม รั้วญาติโยมที่นั่งอยู่ที่ฐานเขียงลานด้านหน้าสิมนั้น) หลังคาสิมทรงจั่วชั้นเดียว ประดับช่อฟ้า ศิลปะลาวล้านช้างเป็นไม้แกะสลักลวดรักปิดทองประดับกระจก มีโหง่ และบราลึรูปสัตว์หิมพานต์ตระกูลนก เช่น นกวางยูงกษัตริย์ นกหัสดีลิงค์(คชสีห์ ราชสีห์ และหงส์) แป้นลมไม้ประดับกระจก เรียบไม่มีนาคสะดุ้งลักษณะเดียวกันกับวิหารหลังเก่า ประดับโหง่ หางหงส์เศียรนาค สีหน้ากรูพื้นสังกะสีแล้วตีระแนงไม้เซาะร่องรูปตาข่ายทแยงมุม กลางตาข่ายประดับดาวดอกไม้แกะสลักปิดทอง ใจกลางดอกฝังกระจกฝาแอบ(ตลับ)น้ำมันหอม (เป็นวิธีเดียวกับสีหน้าสิมวัดกลาง แต่ที่วัดกลางเป็นสิมที่ทึบ) ผนังก่ออิฐฉาบปูน คันทวยแฉงไม้แกะสลัก ส่วนขอบประดับกระจกแว่น(จากตลับสีผึ้ง)⁸ ยึดติดกับเด้าบนและเด้าล่างรองรับฐานเอวชั้น ภายในมีพระประธานไม้หน้าตักกว้าง 1 ศอก พระบริวารไม้ พระเงินพระทององค์เล็กองค์น้อยหลายองค์ ประดิษฐานเหนือฐานชุกชีเรียบ สัปทนโบราณ 2 อัน รอบสิมปักเสมาหินจำนวน 8 ใบ สิมหลังนี้รื้อถอนปี พ.ศ. 2475 แล้วในสมัยญาคูสุด เป็นเจ้าอาวาสลำดับที่ 7 ได้สร้างใหม่เป็นสิมผนังก่ออิฐฉาบปูนที่ฝีมือช่างญวน หลังคาจั่วชั้นเดียวมีชั้นกันสาดรอบ ประดับเครื่องล่ายองมีนาคสะดุ้ง โหง่ ใบระกา หางหงส์ โดยฝีมือช่างญวน สีหน้าปูนปั้นลงรักปิดทอง मुखหน้าเป็นระเบียงทำ

⁶ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

⁷ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

⁸ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, อ้างถึงใน วิโรฒ ศรีสุโร, **ส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง)** (ม.ป.ท., 2536), หน้า 16.

บ้านไดนาคขึ้นแบบโค้งออกและทำเจาะช่องผนังโค้ง 3 ช่อง ตามแบบสถาปัตยกรรมฝรั่งเศสที่ได้ทิ้งวัฒนธรรมไว้กับช่างญวนเมื่อครั้งที่เคยเข้ามาครอบครองเวียดนามสมัยยุคล่าอาณานิคม เจาะประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง ด้านยาวเจาะช่องหน้าต่างเรียบ 4 ช่อง ไม่มีการประดับคันทวย พระประธานชื่อมาจากกรุงเทพฯ เป็นพระพุทธรูปทองแบบห่มดองลายดอกพิกุล ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี พระบริวารก่ออิฐถือปูนสร้างพร้อมลิม 2 องค์โดยช่างญวน และแท่นพระประธานก่อ 3 ชั้น ฝีมือช่างญวนเช่นกัน ได้ฐานพระประธานยังคงเก็บอิฐเจ้าเมืองและพระบุเงินบุทอง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2508-2509 สมัยพระครูสังฆรักษ์เส็ง เป็นเจ้าอาวาสลำดับที่ 9 ได้รื้อถอนลิมญวนหลังนี้ เพราะที่ตั้งเบียดกับธาตุใหญ่ แล้วสร้างโบสถ์หลังใหม่ขึ้นที่ปรากฏมาจนกระทั่งยุคปัจจุบัน

- โบสถ์ใหม่ ที่มีรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบอย่างภาคกลาง (บริเวณที่ตั้งของธาตุใหญ่เดิม) ทรงสูงชะลูดเหมือนกับแบบมาตรฐานที่นิยมสร้างกัน แม้จะมีการประดับตกแต่งด้วยองค์ประกอบแบบอีสานอยู่บ้าง ภายในประดิษฐานพระประธานแบบภาคกลาง มีบุษบกเก็บอัฐิเจ้าพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (คำผง) ผู้สร้างวัด ซึ่งเคลื่อนย้ายมาจากฐานพระประธานในสิมเก่า ส่วนพระนุเงินนุทอง 50 องค์นั้นที่อยู่ในฐานพระประธานสิมเก่าเช่นกัน ได้นำไปเก็บยังกุฏิเจ้าอาวาส

ภาพที่ 6-28 โบสถ์หลังใหม่วัดหลวง ทรงสูงชะลูดเลียนแบบโบสถ์ทางภาคกลาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการรับวัฒนธรรมแบบไม่คำนึงถึงความสอดคล้ององค์ความเหมาะสมต่อชุมชนอีสานของตน ทำให้เกิดความสูญเสียเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อย่างน่าเสียดายยิ่ง

ภาพที่ 6-29 ภายในโบสถ์ใหม่ ประดิษฐานพระประธาน 3 องค์ แบบที่นิยมกันทางภาคอีสาน แต่รูปแบบพุทธศิลป์เป็นพระที่ขี้อมาจากภาคกลาง

ภาพที่ 6-30 ภายในโบสถ์ใหม่ ตั้งบุษบกแบบศิลปะท้องถิ่นสำหรับเก็บอัฐิพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลฯคนแรกผู้สร้างวัด

- **หอคำ** หรือ **กุฎิหอ** (รื้อถอนแล้ว) เป็นสถานที่จำพรรษาของพระมหाराชาของพระมหाराชาครุเจ้าหอแก้ว เจ้าอาวาส และประมุขสงฆ์เมืองอุบลราชธานีองค์แรก และพระมหाराชาครุเจ้าหอเทน เจ้าอาวาสรูปที่ 2 ตั้งอยู่มุมวัดด้าน ตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นหมู่กุฎิขนาดใหญ่มีชานเชื่อมกับหอไตรและหอฉัน หอคำเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น ยกใต้ถุน หลังคาหอคำเป็นยอดปราสาททรงมณฑปชั้น 3 ชั้น มีชั้นกันสาดด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ หลังคาชั้นยอดนพ ศูลประดับกระจก ไม่มีหางหงส์ มุงสังกะสี หลบกระเบื้องไม้ ฝาผนังไม้ประกนเอียงออก ฐานผนังเป็นบัวเว้าชั้น หนึ่ง ขนาดเล็ก ช่องประตูหน้าต่างเปิดเข้าแบบไทย หยอดหน้าต่างตั้งเป็นลูกมะหวด(คาดว่ารูปแบบผนังของหอคำหลัง นี้ เป็นต้นแบบให้กับหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี)⁹ ผนังหอคำไม่มีการประดับคันทวย มีระเบียงรอบตั้ง รวดลูกทรงไม้ ผังอาคารรูปจัตุรัส ด้านหน้ามีบันได 3 ขั้นขึ้นไปเป็นห้องจำวัดของท่านเจ้าหอแก้ว ท่านเจ้าหอเทน ตรงกลางเป็นห้องที่เชื่อมกับห้องจำวัดเจ้าอาวาส เป็นฝาไม้ส่ายบัวทึบไม่มีหน้าต่าง เป็นที่ประดิษฐานพระพุท ธิปฏิมากรแก้วบุษราคัมหรือพระแก้วเจ้าประจำเมือง รวมทั้งศิลปวัตถุสำคัญ อาทิ พระแก้วไพฑูริย์ พระเงิน พระ คลัง พระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ ตู้พระธรรม เครื่องบริขารท่านเจ้าหอ เป็นต้น ส่วนห้องรายล้อมที่เหลือเป็น ห้องจำวัดของพระเถรลูกวัดมีบันไดขึ้น 3 ชั้นเข้าแต่ละห้อง ภายในห้องจำวัดเจ้าอาวาสนี้ตั้งหอพระแก้วเพื่อ สะดวกในการนำออกมาใช้สอย [หอพระแก้ว เป็นบุษบกไม้ปิดทองประดับกระจก ยอดมณฑป 5 ชั้นย่อมุมแบบ ล้วนข้าง ชั้นหลังคาปีกกระจังรอบ เสา 12 ต้นย่อมุมไม้สิบสอง(มุมละ 3 ต้น) ระหว่างเสาเป็นผนังน้อย ตั้งซุ้ม ประตูโขง ฐานซุ้มไม้กลึงโอบค้ำโอบหางาย(บัวคว่ำบัวหงาย) หอพระแก้วนี้ถูกปลวกกัดกินทำลายเมื่อปี พ.ศ. 2487]¹⁰ ส่วนพื้นที่ชั้นล่างเป็นชั้นใต้ถุนสำหรับเก็บของ

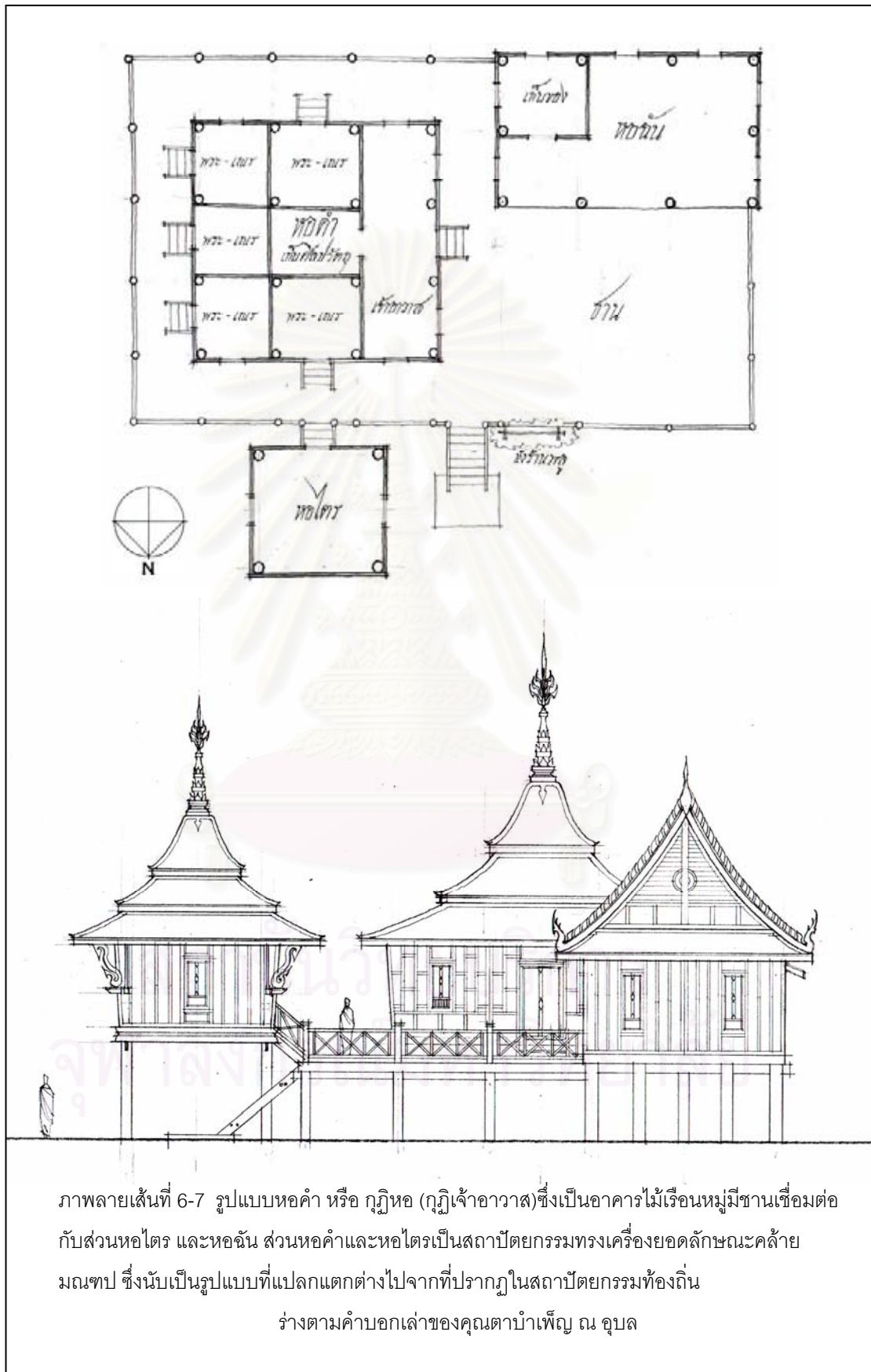
- **หอไตร** (รื้อถอนแล้ว) เป็นส่วนเชื่อมกับหอคำ ตั้งถัดจากหอคำไปทางทิศเหนืออยู่ในหมู่เดียวกัน เป็น อาคารไม้รูปทรงคล้ายกับหอคำ แต่หลังเล็กกว่า อาคารตั้งเสากลมขนาดใหญ่ 4 ต้น ยกพื้นสูง ส่วนยอดหลังคาสูง ชั้น 3 ชั้นทรงมณฑปเครื่องยอดลักษณะแบบเดียวกับหอคำ ผนังเอียงออกเป็นฝาไม้ส่ายบัว ช่องไม้กระดาน ระหว่างลูกตั้งเขียนลายรดน้ำรูปเครื่องเขินรอบทั้งหลัง ฐานผนังเป็นเว้าชั้นเล็ก ไม่มีระเบียงรอบ มีคันทวยยื่น ออกมารับชายคามุมละ 3 ตัว เป็นคันทวยรูปนาคไม้แกะสลักเขียนสีเดินเส้นขาวที่ขอบ เกร็ดสีเขียว มีกระจกขาว ประดับ เจาะช่องประตูด้านทิศใต้เชื่อมกับชาน และเจาะช่องหน้าต่าง 2 ช่องด้านทิศตะวันออกและตะวันตก ภายในไม่มีฝ้าเพดาน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ใช้ซื่อจากบาท มีดั่งตั้งซ้อนไล่กันขึ้นไป

- **หอฉัน** (รื้อถอนแล้ว) มีชานเชื่อมกับหอคำและหอไตร อยู่ในหมู่เดียวกัน ตั้งถัดจากหอคำเยื้องไปทาง ตะวันตก เป็นอาคารไม้ทรงไทยอีสานหลังคาจั่ววางแนวตามตะวัน ประดับโหง้ ใบระกา ฝาผนังไม้ 3 ด้าน เว้น ด้านที่เป็นทางเข้าด้านหน้าเชื่อมกับชาน ไม่มีผนัง ฝาเป็นฝาส่ายบัว ภายในเป็นห้องโถงโล่งใช้เป็นพื้นที่ฉันอาหาร มุมห้องส่วนหนึ่งเป็นห้องเก็บถ้วยโถโอชาม อุปกรณ์ต่างๆในการฉันสำหรับพระสงฆ์ โครงสร้างพื้นใต้ถุน ใช้เสา ตอม่อช่วยค้ำคานไม้ด้านสกัด ซึ่งตามคติการก่อสร้างมักสร้างเสาทอม่อไว้ด้านที่ตรงกับทิศตะวันออกและ ตะวันตกของอาคาร¹¹ หอฉันเป็นพื้นที่ที่ถึงสาธารณะประโยชน์โดยเวลายามงานบุญต่างๆ เช่น งานแข่งเรือ จะใช้ได้ หอฉันทำเป็นครัวสำหรับเลี้ยงคน และบนหอฉันใช้สำหรับเป็นที่นอนของผู้ที่เข้ามาแข่งเรือเป็นจำนวนมากด้วย

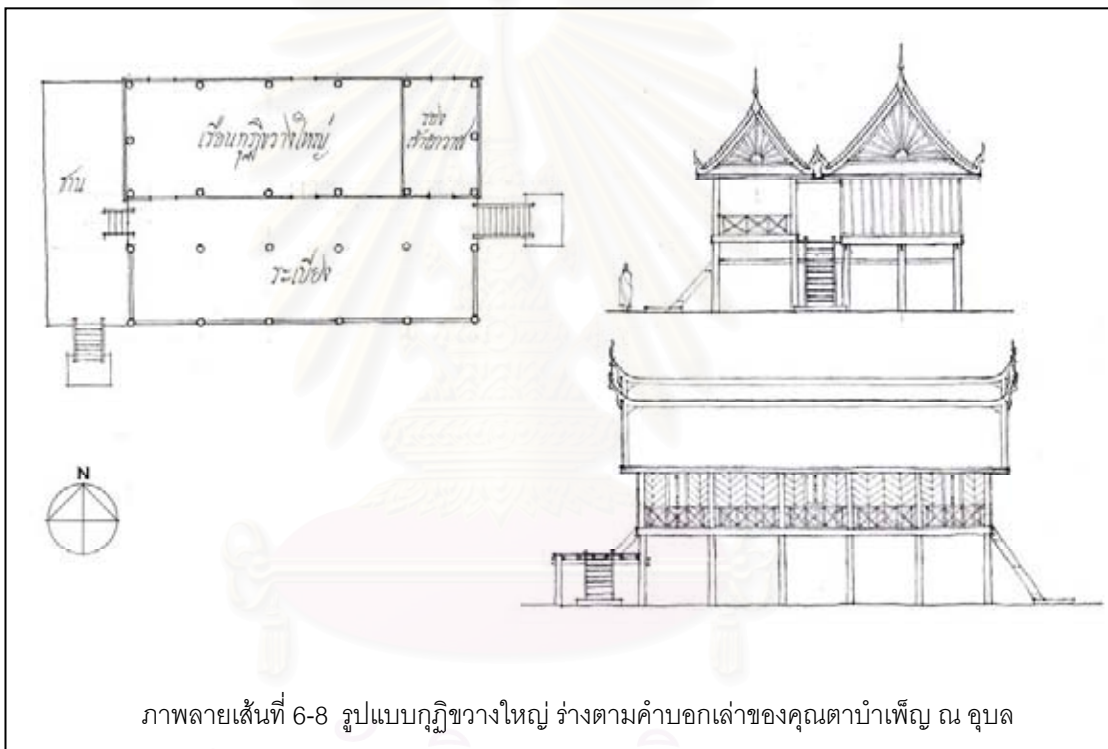
⁹ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

¹⁰ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

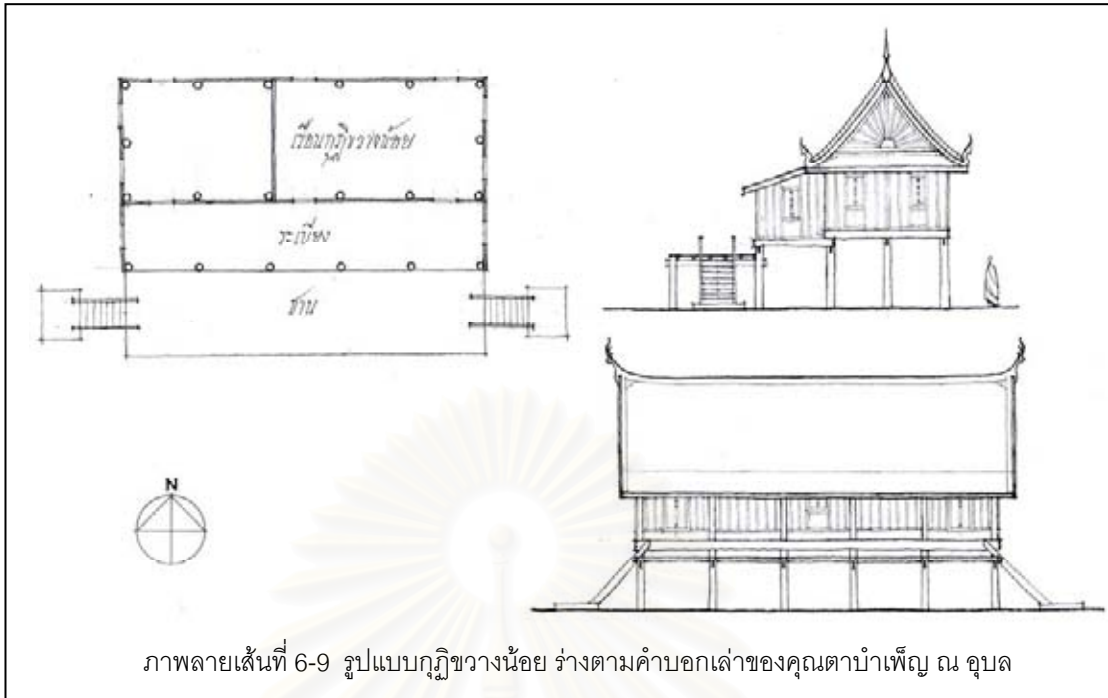
¹¹ สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 28 กรกฎาคม 2549.

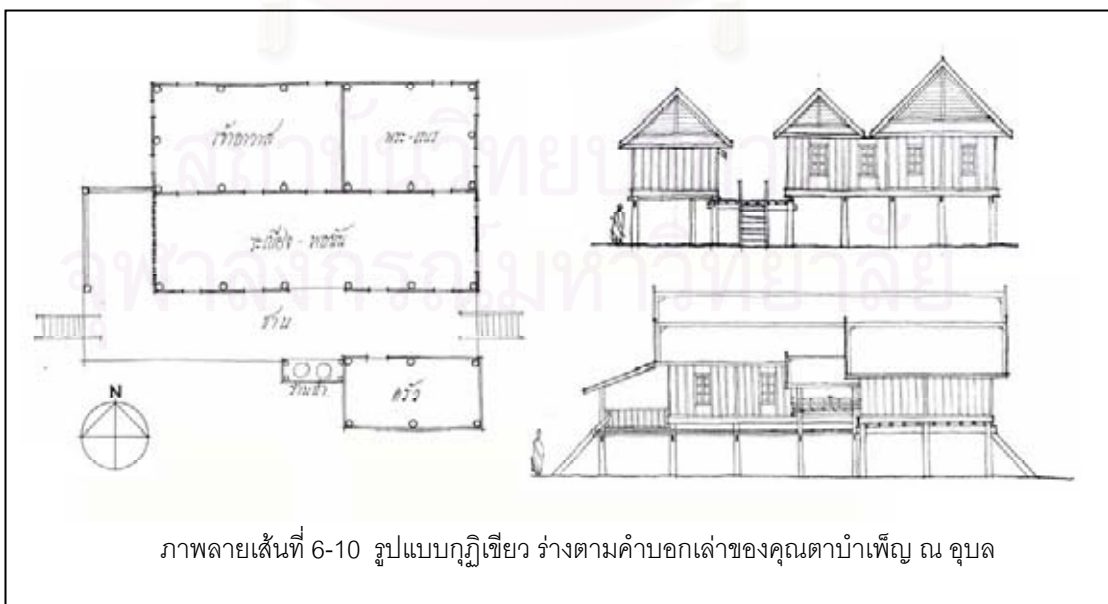
- **กุฏิขวางใหญ่** (รื้อถอนแล้ว) ตั้งอยู่หลังหอแจกหลังเก่าด้านทิศตะวันตก ที่เรียกว่ากุฏิขวางใหญ่ คือขวางขวางตะวัน เป็นกุฏิเรือนแฝดยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่วดับเดียวมุงแป้นเกล็ดไม้ ประดับโหงงและใบระกา สีหน้าเป็นไม้ตีรูปลายตาเวนหรือพระอาทิตย์เป็นสีหน้าเรือนอีสาน ไม่มีคันทวย ตัวเรือนยาวขนาด 5 ช่วงเสา แบ่งเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็ก เรือนใหญ่มีฝาผนังรอบ ส่วนเรือนเล็กเป็นเรือนโล่งทำเป็นราวระเบียงไม้ กลางเรือนเป็นชานเชื่อมทะเล่ไปยังชานแล่นด้านทิศใต้ มีบันไดขึ้นด้านทิศตะวันออกของชานแล่น และบันไดด้านทิศเหนือ ฝาผนังเรือนใหญ่ด้านหน้าเป็นแฉ้มฝาแบบพื้นปลา(ฝาไม้รูปหยักตีบังใบตามนอน) ด้านที่เหลือเป็นฝาสาวยบัว ฝาด้านหน้าทางตะวันออกเจาะช่องประตูทางเข้า 2 ช่องที่หัวและท้ายเรือน ส่วนกลางเรือนทำเป็นช่องหน้าต่าง ภายในเป็นห้องจำวัดรองเจ้าอาวาสรูปที่ 2 และเก็บพระพุทธรูปไม้ พระสำริด พระแก้ว ตู้พระธรรม ในปี พ.ศ. 2503 เกิดไฟไหม้ใหญ่เมืองอุบลฯ จากตลาดมาจนถึงแม่น้ำมูล จนไหม้กุฏิขวางใหญ่นี้ จึงได้มีการรื้อถอนออก

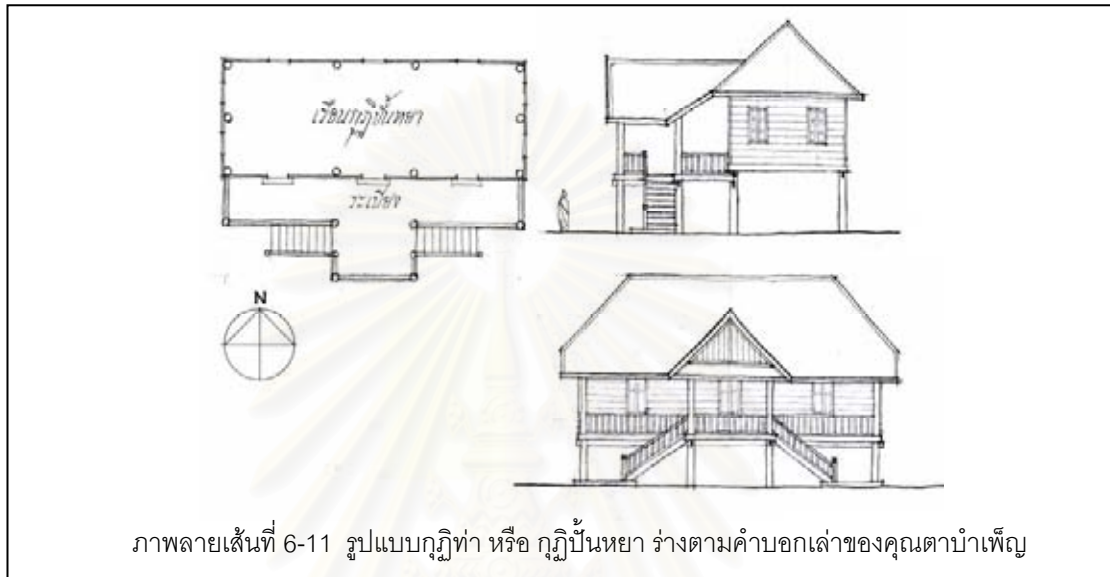
- **กุฏิขวางน้อย** ตั้งอยู่หลังสิมเก่า วางแนวจั่วขวางตะวัน เป็นกุฏิไม้ทรงไทยอีสาน ยกพื้นสูง หลังคาจั่วเดียวประดับโหงงและใบระกา สีหน้าเป็นไม้ตีรูปลายตาเวนหรือพระอาทิตย์เป็นสีหน้าเรือนอีสาน ไม่มีคันทวย เป็นเรือนยาวขนาด 5 ช่วงเสา มีระเบียง และชานด้านทิศตะวันออก บริเวณชานมีบันไดทางขึ้นทางทิศเหนือและใต้ ฝาผนังเป็นฝาสาวยบัวไม้ ฝาด้านทิศตะวันออกเจาะช่องประตูทางเข้า 2 ช่องที่หัวและท้ายเรือน ส่วนกลางเรือนทำเป็นช่องหน้าต่าง ประตูหน้าต่างทำลายรดน้ำ ขอบหน้าต่างเขียนลายทองปิดทองร่องซาด บานหน้าต่างเขียนลายรามเกียรติ์ ภายในเก็บพระบาง พระพุทธรูปสำริด ฮางฮดสงฆ์ แก้วอีพระประทุมฯ เสลี่ยง ปัจจุบันพังทลายแล้วเช่นกัน

- **กุฏิเขียว** เคยตั้งอยู่ ณ บริเวณแนวตึกแถวปัจจุบันทางทิศเหนือ เป็นกุฏิเจ้าอาวาสองค์ต่อมาหลังจากหมดยุคเจ้าท่านหอทั้งสองท่าน เป็นอาคารไม้เรือนแฝดทรงไทยอีสานแบบชาวบ้าน สีหน้าตีไม้บังใบตามแนวนอน ผังอาคารมีตัวเรือนขนาด 5 ช่วงเสา แบ่งกันเป็นห้องจำวัดเจ้าอาวาสและห้องจำวัดพระเถรลูกวัด มีระเบียงซึ่งทำหน้าที่เป็นหอดันในตัวเชื่อมต่อไปยังชานด้านทิศใต้ บริเวณชานมีบันไดทางขึ้นในทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ฝาผนังตัวเรือนเป็นฝาสาวยับไม้ ฝาหน้าเรือนด้านทิศใต้เจาะช่องประตูทางเข้า 2 ช่องหัวท้ายส่วนกลางเรือนทำเป็นช่องหน้าต่าง 3 ช่อง ภายในห้องเรือนเก็บพระพุทธรูปหน้าตัก 40 นิ้ว ซึ่งได้สูญหายไปแล้ว ส่วนผนังระเบียงที่เป็นหอดันตีรอบเว้นช่องเสาทงเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และที่ชานด้านทิศตะวันตกต่อพาดเป็นส่วนพักผ่อนเจ้าอาวาสสำหรับต่อหนังสือ

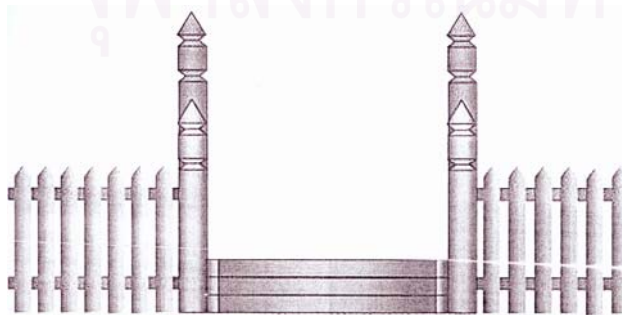
- **กุฎิทำ** หรือ **กุฎิบันหยง** เป็นเรือนหลังคาแบบตรีมุขทรงหลังคาบันหยง ส่วนมุขที่ยื่นทำเป็นทางเข้า หลังคาทรงจั่วติดบันลมนไม้แบบเรียบ สีหน้าไม้ตีตามแนวตั้ง ไม่มีคันทวย ตั้งหันหน้าไปทางริมแม่น้ำมูล ฝั่งมีตัว เรือนขนาด 3 ช่วงเสา ต่อกับส่วนระเบียง และมุขทางเข้า ฝาเรือนเจาะเป็นช่องประตู 3 ช่อง ติฝาไม้บังใบตาม นอน ส่วนระเบียงและมุขมีพนักลูกกรงไม้รอบ มุขทางเข้าต่อเป็นบันไดทางขึ้น 2 ทางซ้ายขวา ภายในห้องเรือน เก็บตู้พระไตรปิฎก ฝาฉะหวัดโบราณ และระฆังใหญ่ ซึ่งปัจจุบันสูญหายพังทลายหมดแล้ว ส่วนระเบียงและมุข ด้านหน้านี้ใช้เป็นที่นั่งของพระเถระผู้ใหญ่ในงานบุญแข่งเรือด้วย

ภาพลายเส้นที่ 6-11 รูปแบบกุฎิทำ หรือ กุฎิบันหยง ร่างตามคำบอกเล่าของคุณตาบำเพ็ญ

- **ศาลาท่าน้ำ** ตั้งอยู่บริเวณท่าน้ำมูล หันหน้าตามตะวัน

- **ซุ้มประตู** และ **รั้ววัดเดิม** เป็นไม้ รั้วรอบที่ดินสามด้าน เว้นด้านแม่น้ำมูล บริเวณประตูเข้า วัดจะเรียกว่า "ไต่วัด" เนื่องจากจะใช้เสาไม้จริงลำใหญ่ปักที่พื้นดิน 6 ต้น แล้ววางไม้ท่อนใหญ่ขวางเป็นชั้นบันได ขึ้นชั้น 3 ชั้น เสียบประกบไว้ที่หัวเสา คล้ายทรงพีระมิด(บางแห่งมีการทำหัวเม็ดประดับตกแต่ง) เพื่อป้องกันวัว ควายเข้า และเมื่อเวลาคนเข้าออกก็ให้เดินไต่ข้ามไป จึงเรียกว่า"ไต่วัด" เช่น ณ ที่นี้ก็จะเรียกว่า ไต่วัดหลวง เป็น ต้น หากต้องมีการเคลื่อนย้ายด้วยเกวียน หรือ ขบวนพิธีต่างๆ ก็ถอดไม้ตัวขวางออกได้ทุกตัว ส่วนรั้วไม้เป็นเสาไม้ จริงลำใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 นิ้ว ปักห่างกันประมาณ 0.20-0.30 เรียก "ไม้เรียงลำ" เรียงติดกันเพื่อ ไม่ให้คนรอดผ่านได้ และมีไม้ตัวขวางสอดทะลุกลางลำเสายึดหัว กลาง และโคนเสา¹² จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2474- 2475 มีพ่อค้าแม่ค้าเมืองอุบลฯไปเช่าที่หน้าวัดหลวง สร้างห้องแถวไม้ เจ้าอาวาสก็ยินดีให้เช่า จึงรื้อรั้วไม้เดิมออก แล้วสร้างห้องแถวไม้ตลอดแนวแทน

ภาพลายเส้นที่ 6-12 รั้วและประตูวัดหลวงในอดีต
ที่มา: วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมือง
อุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า.
พิมพ์ครั้งที่ 1 (อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น
ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี, 2547), หน้า 11.

¹² สัมภาษณ์ บำเพ็ญ ณ อุบล, 3 มกราคม 2549.

6.4 รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับโครงการออกแบบ

ในโครงการออกแบบสิมวัดหลวงได้อาศัยข้อมูลจากการวิเคราะห์สิมในกลุ่มตัวอย่าง เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบสิมวัดหลวง ส่วนของอาคารแวดล้อมอื่นๆภายในวัด อาทิ ธาตุ หอแจก(ศาลาการเปรียญ) กุฏิ ไม่ได้มีการเก็บข้อมูลอาคารกลุ่มตัวอย่างแต่อย่างใด จึงได้ใช้ข้อมูลจากการวิเคราะห์กลุ่มอาคารแวดล้อมภายในพื้นที่ใกล้เคียง ที่มีคุณค่าทางศิลปะท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบกับข้อมูลส่วนอาคารเดิมที่ได้จากการสอบถามคุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล นำมาใช้ในการออกแบบได้อย่างสอดคล้องกับลักษณะของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น โดยได้เลือกอาคารที่ศึกษา ดังนี้

6.4.1 ธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา(หน้า) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.ยโสธร

ภาพที่ 6-31 ธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา(หน้า) วัดมหาธาตุ อ.เมือง จ.ยโสธร
สร้างไว้บริเวณหลังพระธาตุอานนท์ ถือเป็นธาตุอุทิศแด่บุคคลระดับเจ้าเมือง
ลักษณะเดียวกับธาตุพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ที่วัดหลวง

พระวิไชยราชขัตติยวงศา(ท้าวหน้า) เป็นบุตรพระตาตันสายบรรพบุรุษเมืองอุบลราชธานี ท้าวหน้าหรือท้าวฝ่ายหน้าเป็นผู้นำชุมชนที่อพยพเคลื่อนตัวลงมาพร้อมกับพระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี แล้วแยกตัวออกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองยโสธร พร้อมกับได้สร้างวัดมหาธาตุขึ้น ภายหลังได้รับความดีความชอบเมื่อครั้งปราบกบฏอ้ายเชียงแก้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นพระวิไชยราชขัตติยวงศา ครองนครจำปาศักดิ์ แทนพระเจ้าองค์หลวงที่ถึงแก่พิราลัย พระวิไชยราชขัตติยวงศาครองนครจำปาศักดิ์ตราวจนถึงแก่พิราลัย กระทั่งราวปี.ศ. 2357 สมัยรัชกาลที่ 2 พระสุนทรราชวงศาเจ้าเมืองยโสธรคนแรก(บุตรพระวิไชยราชขัตติยวงศา) ได้นำอัฐิพระวิไชยราชขัตติยวงศา(หน้า)ผู้เป็นบิดา มาสร้าง

ธาตุบรรจุเก็บไว้ที่วัดมหาธาตุ เมืองยโสธรที่หนึ่ง และสร้างธาตุหลวงเฒ่าบรรจุอัฐิเก็บไว้ ณ วัดเหนือเมืองเก่าคันแกิง อีกที่หนึ่ง(ตรงข้ามเมืองปากเซ) (ดูหัวข้อ2.4.2 ประวัติการก่อตั้งเมืองยโสธร ประกอบ)

ลักษณะยอดธาตุ ก็คงอิทธิพลของพระธาตุแถบเมืองหลวงพระบาง แต่ช่างได้ทำให้ทรงคอดก๊วขึ้นไปคล้ายคอขวด ตรงตีนหีบประดับกาบบัวใหญ่ข้างละ 3 กาบ (เช่นเดียวกับฐานปติยอดบนก็มีกาบบัว) ส่วนถัดลงมาที่เรือนธาตุทำเป็นลักษณะฐานแฉกชั้นทรงบอกคว่ำโบกหงาย(แฉกชั้นทรงบัวคว่ำบัวหงาย) รองรับยอดธาตุลงมาจนถึงตัวบอกคว่ำส่วนล่าง ซึ่งน่าจะยังคงลักษณะอิทธิพลจากพระธาตุอานนท์ พระธาตุประธานของวัดอยู่เช่นเดิม แต่ช่างได้ประดิษฐ์ลดลวดลายปูนปั้นรูปก้านชดกันหอยประดับ ให้มีกาบซ้อน 3 ชั้น ห้อยลงสู่เบื้องล่างวางให้ลายล้อเข้าหากัน นับว่าเป็นลักษณะแปลกที่ยังไม่พบ ณ ที่ใด(นอกจากแถบฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ประเทศลาว) อย่างไรก็ตาม ลวดลายส่วนฐานนี้ ถือว่าเป็นการแก้ความเรียบง่ายของส่วนบนให้ธาตุขึ้นนี้ดูอลังการขึ้น ให้สมกับฐานะที่เป็นธาตุเจ้าเมือง แต่ก็ไม่ได้ประดับตกแต่งมากมายจนเกินไปแต่ดูขลังดี อิทธิพลรูปแบบนี้ยังส่งผลไปยังธาตุในพื้นที่ใกล้เคียงอื่นๆ เช่น ธาตุบิหารวัดธาตุสวนตาล บ.ชีทวน อ.เขื่องใน จ.อุบลราชธานี กลุ่มธาตุบิหารธาตุตาดทอง บ.ตาดทอง อ.เมือง จ.ยโสธร ธาตุโบราณเมืองร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด เป็นต้น¹³

(บน)ภาพที่ 6-32 ลายก้านชดกันหอยประดับส่วนฐานธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา ซึ่งไม่พบที่ใดในแถบนี้

(ขวา)ภาพที่ 6-33 พระธาตุอานนท์ ธาตุพระประธานของวัดส่งอิทธิพลทางรูปแบบต่อธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา

จากประวัติและรูปแบบศิลปกรรมของธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา นี้ จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องทางบริบทที่มีความคล้ายคลึงกับลักษณะการก่อสร้างธาตุพระปฐมวราชสุรยวงศา เจ้าเมืองอุบลราชธานี ในฐานะที่เป็นธาตุอุทิศเพื่อบุคคล ซึ่งก็เป็นบุคคลชั้นระดับเจ้าเมืองเช่นกัน อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่มีความเกี่ยวพันกันทางสายเลือด มีประวัติความเป็นมาร่วมกัน การนำรูปแบบของธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา วัดมหาธาตุ เมืองยโสธร มาประกอบใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบธาตุพระปฐมวราชสุรยวงศา ณ วัดหลวง จึงนับได้ว่ามีความสมเหตุสมผล อีกทั้งยังสามารถประยุกต์ใช้ในการออกแบบธาตุพระมหाराชครูเจ้าหอแก้ว อดีตเจ้าอาวาสและประมุขสงฆ์เมืองอุบลราชธานีองค์แรก ของวัดหลวง ได้อีกด้วย

¹³ วิโรฒ ศรีสุโร, ธาตุอีสาน (กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2539), หน้า 18-19.

6.4.2 หอแจกวัดศรีอุบลรัตนาราม(วัดศรีทองเดิม) อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 6-34 หอแจก(ศาลาการเปรียญ)วัดศรีอุบลรัตนาราม อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืองานศิลปะฝีมือช่างท้องถิ่นแบบพื้นเมืองที่สวยงามหลังหนึ่งในภาคอีสาน

ภาพที่ 6-35 สีหน้า(หน้าบัน)หอแจกวัดศรีอุบลรัตนาราม เป็นลวดลายปูนปั้นลายเครือเถา อิทธิพลจากลวด
สังเกตุส่วนหลังคามุงแผ่นเหล็ก ซึ่งเป็นการบูรณะยุคใหม่ แต่ทว่าทรงของหอแจกหลังนี้ยังคงงดงาม ได้สัดส่วน

หอแจกหลังนี้นับเป็นสถาปัตยกรรมเพชรน้ำเอกที่เหลืออยู่เพียงเม็ดเดียวของอีสาน มีสัดส่วนที่สวยงาม มีงานตกแต่งประดับลวดลายอย่างช่างพื้นเมืองโดยปริสุทธ์แท้จริง เครื่องประดับสีหน้า(หน้าบัน)แปลกพิศดารกว่าแหล่งอื่น เป็นปูนปั้นลายเครือเถาสลับหัวม้วน ตัวเรียวเล็กขึ้นไปสู่ยอดแหลมทรงสามเหลี่ยม ตรงกลางเป็นรูปดอกบัวกลีบล่างและกลีบบน เป็นเครื่องหมายตรงรามชื่อวัด โห่ง(ช่อฟ้า)รูปขนาดผวาปีก ตัวลายองเป็นนาคเลื้อยมีเกล็ดไม้สะดุ้ง หางหงส์หัวนาคมีหงอนอ่อนพลิ้ว ส่วนบานหน้าต่างมีอกเลา หย่องลูกทรงไม้โปร่ง ส่วนล่างทำเป็นชาลิ่งหมีชายผ้าทิพย์รองรับ งดงามมาก ด้านบนแกะสลักลายเครือเถา มีแจกคล้ายรูปพัดประดับ

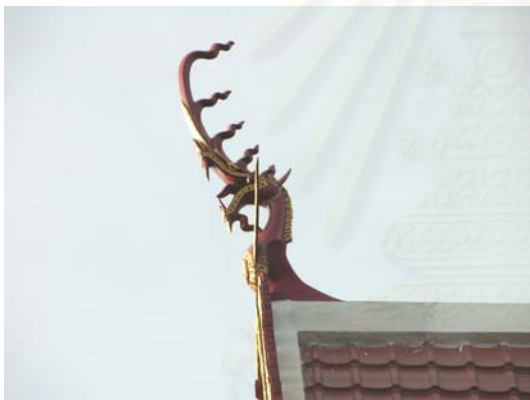
มูม(บ้างเรียกเก็ดดลุม) เฉพาะส่วนบนของหน้าต่างหอแจกหลังนี้ ช่างจะออกแบบแกะสลักลายไม่เหมือนกัน ล้วนเป็นลายพื้นบ้านของอีสานทั้งสิ้น¹⁴

ภาพที่ 6-36 หางหงส์ประดับส่วนหลังคารูปนาคมีปีก
ฝีมือช่างพื้นเมืองโดยแท้จริง

ภาพที่ 6-37 ลายของตัวนาคเกี่ยวกระหวัดกันแบบ
อีสาน และสีหน้าลายก้านชดเครือเถาแบบอีสาน

ภาพที่ 6-38 โหง(ช่อฟ้า)รูปนาคหงานสบัดปลิวไหว
นับเป็นเอกลักษณ์เด่นของงานศิลปกรรมอีสาน

ภาพที่ 6-39 ลายประดับผนังส่วนเข้ามูม เป็นกระจังลาย
เครือเถาทางอีสาน งดงามมาก

¹⁴ วิโรฒ ศรีสุใจ, ส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง) (ม.ป.ท., 2536), หน้า 44.

ภาพที่ 6-40 ส่วนล่างหน้าต่างประดับหย่องลูกกรงมะหวด
และฐานสิงห์พาดผ้าทิพย์ ฝีมือช่างพื้นเมือง

(ขวา)ภาพที่ 6-41 กรอบประตูประดับซุ้ม
และลายอกเลาแกะสลักสวยงาม

(ซ้าย)ภาพที่ 6-42 ลายประดับกรอบบนบานหน้าต่างลายเครือเถา และลบบมุด้วยลายรูปพัด(เกล็ดลม)
ซึ่งหน้าต่างแต่ละบาน ช่างออกแบบไม่เหมือนกัน เช่น

(ขวา) ภาพที่ 6-43 ลายเครือเถาไม้รวบไขว้สลับ มีเฉพาะที่นี้แห่งเดียว

หอแจกวัดศรีอุบลรัตนารามเป็นหอแจกวัดครั้งปูนครั้งไม้ 2 ชั้น ลักษณะเดียวกับหอแจกวัดหลวง
หลังปัจจุบัน ซึ่งขนาดสัดส่วนผังอาคาร ความกว้างความยาว ทรวดทรงรูปแบบหลังคาก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน
อาจมีการใช้เป็นแนวคิดเดียวกันมา และหอแจกหลังนี้ยังคงหลงเหลือรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่น
อีสานอันทรงคุณค่า อีกทั้งจากข้อมูลของหอแจกหลังเก่าวัดหลวง เป็นลักษณะชั้นเดียว ที่ไม่น่าจะตอบสนอง
ประโยชน์ใช้สอยที่ต้องการพื้นที่มากขึ้นในยุคปัจจุบันได้ จึงมีการปรับแบบหอแจกหลังปัจจุบันเป็นหอแจก 2 ชั้น
อันมีลักษณะของผังและการใช้ประโยชน์คล้ายคลึงกับหอแจกวัดศรีอุบลรัตนารามหลังนี้ จึงนับได้ว่ามีความ
เหมาะสมในการนำเอารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอแจกวัดศรีอุบลรัตนาราม มาใช้เป็นข้อมูลในการบูรณะ
ปรับปรุงรูปแบบอาคารหอแจกวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี ได้เป็นอย่างดี

6.4.3 กุฏิเก่าวัดราษฏร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน) อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

ภาพที่ 6-44 กุฏิเก่าวัดราษฏร์ประดิษฐ์(วัดบ้านกระเดียน) อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี
รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่สวยงามที่สุดหลังหนึ่ง

กุฏิเก่าหลังนี้เป็นเรือนไม้(เรือนไม้)ลักษณะเฮือนโขง คือ มีโครงสร้างแยกจากกัน ไม่ได้ฝากโครงสร้างกันเหมือนเฮือนแฝด แต่เมื่อมองจากภายนอกจะมีลักษณะเหมือนกับเฮือนแฝด ซึ่งกุฏิไม้เก่าเดิมของวัดหลวง เป็นกุฏิไม้เฮือนแฝดโดยทั้งสิ้น

ภาพที่ 6-45 โครงสร้างกุฏิลักษณะเป็นเฮือนโขง แยกเป็นเอกเทศจากกัน ส่วนนี้ใช้การตั้งเสาขึ้นไปรับรางน้ำ

ภาพที่ 6-46 กุฏิไม้เฮือน 3 ห้อง ฝาผนังไม้ลูกฟักปะกนเจาะช่องหน้าต่าง เป็นช่องเล็กๆ เท่านั้น

ภาพที่ 6-47 โหง้และแป้นลมไม้แกะสลัก
รูปลายดอก กนกกำนชด สลับเกล็ดคนาค
ฝีมือช่างท้องถิ่นแบบพื้นเมือง

ภาพที่ 6-48 สีหน้าตัวกุฏิเสี้ยนโง่ง
รูปลายตะเวน(พระอาทิตย์)
แบบที่นิยมในเสี้ยนภาคอีสานทั่วไป

(บน)ภาพที่ 6-49 สีหน้าส่วนเสี้ยนใหญ่ ทำเป็น
ลายไม้ลูกฟักปะกน ประดับกระจกแว่นกลม
ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกันกับการประดับตกแต่ง
ศาสนาคารต่างๆของวัดหลวงในอดีต

(บน)ภาพที่ 6-50 การเจาะช่องหน้าต่าง
สัดส่วนยาวและประดับกรอบลูกฟักบน
และล่าง ขอบหน้าต่างตกแต่งลวดลาย
ดอกไม้เล็กๆมีกำนเชื่อมถึงกันคล้ายลาย
ดอกประจำยามลูกโซ่

(ล่าง)ภาพที่ 6-51 เริงกลอนฉลุลายอุบะ
เป็นลักษณะแปลกที่ไม่พบในสถาปัตยกรรม
อื่นทางภาคอีสาน

กุฏิเก่าวัดบ้านกระเดียนหลังนี้ มีรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมแบบท้องถิ่นฝีมือช่างสูงมาก การก่อสร้างอาคาร รูปทรงล้วนได้สัดส่วนสวยงาม งานประดับลวดลายประณีตบรรจง ชั้นเอก เป็นสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบกุฏิวัดหลวงได้

บทที่ 7

โครงการออกแบบ : สิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี

7.1 เกณฑ์ในการออกแบบ และ บทสรุปเพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบ

การศึกษาเพื่อนำบทสรุปมาเป็นข้อมูลในการออกแบบโครงการสิมวัดหลวง เมืองอุบลราชธานี ได้อาศัยข้อมูลของบทสรุปเรื่องการจัดวางผังบริเวณวัดมาเป็นเกณฑ์ในการปรับปรุงผังบริเวณวัดหลวงใหม่ ทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้ความเหมาะสมกับผังหรือพื้นที่เดิม คือ

-ให้คงตำแหน่งหอแจก(หรือศาลาการเปรียญ)ไว้ตำแหน่งเดิม เนื่องจากถือได้ว่าเป็นอาคารที่มีคุณค่าเชิงศิลปะท้องถิ่น และเป็นอาคารประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวง พระสำคัญประจำเมืองอุบลราชธานี ยากต่อการเคลื่อนย้าย และให้ปรับปรุงรูปแบบหอแจกให้มีลักษณะที่สะท้อนวัฒนธรรมอีสานให้ดียิ่งขึ้น

การออกแบบสิมหลังใหม่ แทนสิมหลังเดิมที่มีรูปแบบอันไม่แสดงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้ข้อมูลจากบทสรุปเรื่องการจัดกลุ่มรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมของสิมในเขตจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และอำนาจเจริญ ซึ่งสรุปได้ว่า **อาสาม(วิหาร)วัดหลวงหลังเก่ามีรูปแบบที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบดั้งเดิม** ซึ่งได้นำมาเป็นแนวทางในการออกแบบสิมวัดหลวงขึ้นเป็นอาคารประธานของวัด โดยอาศัยรูปแบบเดิมของอาสามวัดหลวงที่ทำหน้าที่เป็นอาคารประธานวัดในอดีต เป็นต้นแบบหลัก แต่ได้ทำการออกแบบผังอาคาร รูปทรง ลักษณะทางสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมใหม่ให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมในยุคปัจจุบัน เนื่องมาจากเป็นอาคารของภาคอีสานในเขตประเทศไทย และในสภาวะปัจจุบันได้มีการผสมผสานศิลปะจากภาคกลางเข้ามา รวมทั้งเกิดการกลั่นกรองทางวัฒนธรรมจนได้เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นไทย-อีสานขึ้นมา ในการกำหนดแนวทางการออกแบบ ได้คำนึงถึงประเด็นนี้ประกอบ จึงได้ผนวกข้อมูลกับการศึกษารูปแบบสิมที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างผสมผสานภาคกลาง และรูปแบบสิมที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบท้องถิ่นอีสาน เข้ามาใช้ในการออกแบบด้วย แต่ให้ยึดรูปแบบที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างแบบดั้งเดิมเป็นหลัก ดังตัวอย่างของการเลือกรูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจากภาคกลางบางส่วนเข้ามาผสมผสานและปรับให้สวยงามตามความเหมาะสมเชิงช่างและศิลปะ โดยยังคงเอกลักษณ์ให้เห็นเค้าโครงความเป็นสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลจากล้านช้างแบบดั้งเดิมไว้ หรือใช้ฝีมือของช่างท้องถิ่นในการก่อสร้าง ตลอดไปจนการเลือกใช้วัสดุสมัยใหม่ที่สร้างได้รวดเร็ว แต่ยังคงได้ชิ้นงานที่สวยงาม ประณีตเช่นเดิม เป็นต้น

7.2 รายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ

7.2.1 ความเป็นมาของโครงการ

วัดหลวง เมืองอุบลราชธานี เป็นวัดสำคัญที่สร้างโดยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(เจ้าคำผง) เจ้าเมืองอุบลคนแรก ได้สร้างวัดหลวงขึ้นอย่างปราณีตงดงาม และเป็นผู้นำในการสร้างอาสาม(วิหาร) พระเจ้าใหญ่ ธาตุใหญ่ ปราสาทไม้ย่อมุม และอาคารอื่นๆทั่วภายในวัด และยังได้สร้างหนังสือพระไตรปิฎก พระสูตร พระวินัย ตำนาน ตำราต่างๆไว้ประจำวัด เพื่อให้เป็นที่จำพรรษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนาและสั่งสอนอบรมศีลธรรมแก่เหล่าพุทธศาสนิกชนเมืองอุบลราชธานี นอกจากนี้ ในอดีตวัดหลวงยังเป็นวัดที่มีความสำคัญในการใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในสมัยที่เมืองอุบลราชธานีอยู่ในฐานะเป็นเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯ

จึงนับได้ว่า วัดหลวงเป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะเปรียบเสมือนศูนย์กลางของชุมชนทั้งทางด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม สังคม และการเมืองการปกครองในขณะนั้น

ปัจจุบันสภาพภาพของวัดหลวง ถูกลดบทบาทและความสำคัญลงจากในสมัยแรกตั้งเมืองอุบลฯ ยุคหลังเมื่อเกิดวัดธรรมยุติกายขึ้น สมัยที่กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จมาเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ย้ายพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาไปกระทำที่วัดฝ่ายธรรมยุติกาย เช่น วัดสุปฏิหารามบ้าง วัดศรีทอง(วัดศรีอุบลรัตนาราม)บ้าง รวมทั้งสภาพแวดล้อมภายในวัดปัจจุบันนั้น อาคารต่างๆในอดีตที่ทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ได้ถูกรื้อถอนและพังสูญหายเสียสิ้น กลายเป็นอาคารที่สร้างใหม่โดยช่างผู้ขาดความรู้ความเข้าใจในศิลปสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองอุบลฯ (ปัจจุบันมีการปรับแต่งที่บริเวณทำน้ำวัด เตรียมก่อสร้างอาคารพระปฐมมณฑล วงศา ประกอบด้วย ห้องปฏิบัติธรรม ห้องสมุด ส่วนจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ศิลปวัตถุ ห้องประชุมสัมมนาของ พระสงฆ์และฆราวาส) และมีการวางผังบริเวณภายในวัดอย่างเปลี่ยนแปลงไร้ระเบียบ การสร้างบูรณะอาคาร และพื้นที่โดยขาดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องตามหลักการออกแบบ เช่น การสร้างสิมหรือโบสถ์ใหม่ที่มีรูปทรงตามสมัยนิยมแบบภาคกลาง ขาดคุณค่าความงามตามแบบอย่างศิลปะท้องถิ่นอีสาน การจัดวางตำแหน่งอาคารหรือการกำหนดที่อยู่สงฆ์หรือส่วนห้องน้ำมีความแออัดและเป็นตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม การปูลือซิเมนต์ที่ลานวัดทำให้ลดความอ่อนนุ่มของบรรยากาศภายในวัด และทำให้พื้นที่สีเขียวส่วนที่เป็นธรรมชาติลดลง เป็นต้น

วัดหลวงจึงเป็นวัดที่มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการออกแบบปรับปรุงทั้งด้านสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมให้สวยงามเป็นแบบแผน โดยเฉพาะสิมที่เป็นอาคารประธานหลักของวัดที่ควรจะได้รับ การปรับปรุงรูปแบบให้แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอีสานประจำเมืองอุบลราชธานี ที่สะท้อนถึงศิลปสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นรากเหง้าเดิมของสังคมเมืองอุบลราชธานี และรูปแบบของสถาปัตยกรรมควรมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ตอบสนองกับการใช้ประโยชน์ตามแนวทางของวัฒนธรรมสังคมยุคใหม่ได้เต็มที่ ให้มีความสวยงาม อุดมด้วยคุณค่าทางศิลป-สถาปัตยกรรมให้สัมพันธ์ที่เป็นวัดสำคัญคู่เมืองที่สร้างโดยเจ้าเมืองอุบลราชธานีคนแรก และเป็นแบบอย่างแก่การสร้างสิมและอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาวหลังอื่นๆในภาคอีสานหรือในพื้นที่ใกล้เคียง

7.2.2 วัตถุประสงค์โครงการ

1. สร้างสิม(อุโบสถ) เพื่อแสดงความระลึกถึง ความศรัทธา และความเคารพ ต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป
2. สร้างสิมหลังใหม่ขึ้นแทนสิมหลังเดิม ให้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอันแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอีสานประจำเมืองอุบลราชธานี
3. พัฒนาปรับปรุงสถาปัตยกรรมอื่นๆภายในวัด ปรับภูมิทัศน์และการจัดวางผังบริเวณให้สวยงามเป็นสถานที่ท่องเที่ยวประจำเมือง

7.2.3 รายละเอียดการใช้พื้นที่

1. การจัดผังบริเวณภายในวัดโดยประกอบไปด้วยกลุ่มอาคารหลักภายในวัด ได้แก่ สิม เป็นอาคารวิหาร หอแจก(ศาลาการเปรียญ) และ ธาตุ รวมทั้งกลุ่มอาคารรองอื่นๆ ได้แก่ หอไตร กุฏิ หอฉัน หอระฆัง-กลอง-โพง ตลอดจน อาคารบริการ ได้แก่ ห้องน้ำ และ โรงครัว
2. สิมเป็นอาคารหลัก ขนาดพื้นที่ประมาณ 140 ตารางเมตร โดยอิงจากขนาดของวิหารหลังเก่า ประกอบด้วยห้องโถงมุขทางเข้าด้านหน้า และห้องสังฆกรรมภายในสิม

3. ขนาดของอาคารแวดล้อมหลังอื่นๆ ใช้การประมาณพื้นที่ของอาคารหลังเดิมในอดีตจากข้อมูลการสัมภาษณ์ ประกอบกับขนาดอาคารในปัจจุบัน

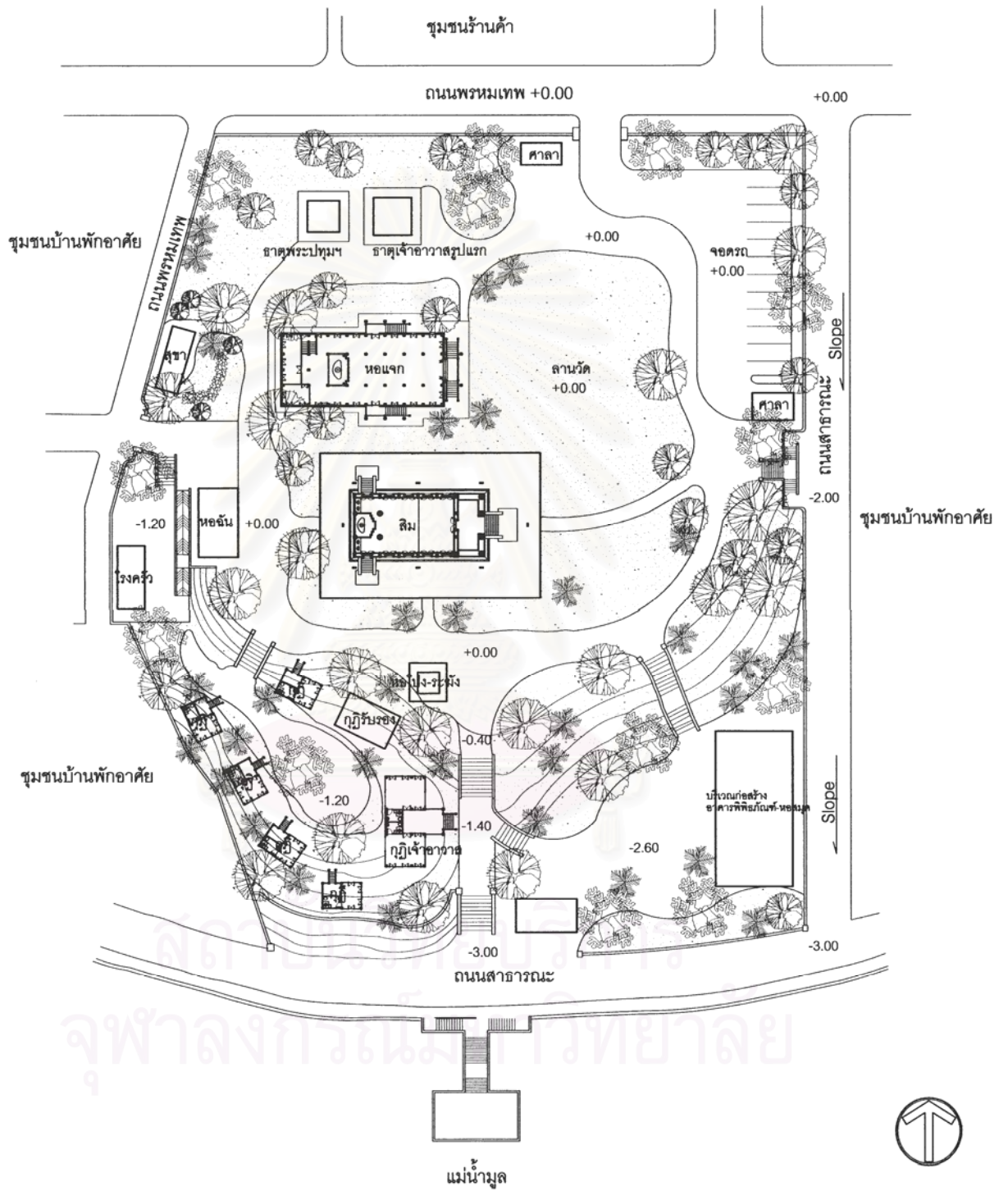
7.2.4 ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ

1. เกิดรูปแบบของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น และแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน
2. พื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความตระหนักและความภาคภูมิใจต่อภูมิปัญญาช่างพื้นถิ่น โบราณผู้เป็นบรรพบุรุษในการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมเพื่อการพระศาสนา
3. เป็นแบบอย่างแก่การสร้างสิมและอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาวหลังอื่นๆ ในภาคอีสานหรือในพื้นที่ใกล้เคียง

7.3 แนวคิดในการออกแบบ

รูปแบบสถาปัตยกรรมสิมแสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอีสานประจำเมืองอุบลราชธานี ที่สะท้อนถึงศิลปสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว อันเป็นรากเหง้าเดิมของสังคมเมืองอุบลราชธานี และรูปแบบของสถาปัตยกรรมมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการใช้ประโยชน์ตามแนวทางของวัฒนธรรมสังคมยุคใหม่ได้เต็มที่ เป็นการประสานทั้งเรื่องความงามเชิงศิลปวัฒนธรรมควบคู่กับเรื่องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้ตอบรับกับวิถีชีวิตยุคใหม่ ตลอดจนสอดคล้องกับการใช้โครงสร้าง วัสดุ และวิธีการก่อสร้างในยุคปัจจุบัน เพื่อให้เกิดสถาปัตยกรรมที่ใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ มีความสวยงาม และอุดมด้วยคุณค่าทางศิลปะ ให้สมกับเป็นวัดสำคัญคู่เมืองอุบลราชธานี ที่สร้างโดยเจ้าเมืองคนแรก

7.4 ผลงานการออกแบบ
7.4.1 ผังบริเวณวัด

ภาพลายเส้นที่ 7-1 ผังบริเวณวัดหลวง

มาตราส่วน 1 : 1000

แนวคิดในการออกแบบผังบริเวณวัดหลวง ใช้แนวคิดในการวางผังบริเวณวัดทางภาคอีสาน เป็นแม่แบบ ทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้ความเหมาะสมกับพื้นที่เดิม โดยให้คงตำแหน่งหอแจก(ศาลาการเปรียญ)ไว้ ตำแหน่งเดิม เนื่องจากถือได้ว่าเป็นอาคารที่มีคุณค่าเชิงศิลปะท้องถิ่น และเป็นอาคารประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์หลวง พระสำคัญประจำเมืองอุบลราชธานี ซึ่งยากต่อการเคลื่อนย้าย

ทางเข้าหลักของวัดเข้าจากถนนพรหมเทพทางทิศเหนือ โดยปรับให้ห่างจากตำแหน่งเดิม เนื่องจากประตูวัดเดิมติดกับทางแยก ทำให้เข้าออกวัดลำบาก จึงปรับให้ห่างออกจากทางแยกเดิมเพื่อให้เข้าออกวัดได้สะดวกขึ้น พร้อมทั้งรื้อถอนอาคารพาณิชย์บริเวณหน้าวัดออกทั้งหมดเพื่อเปิดมุมมองเข้าสู่วัด เป็นการส่งเสริมบรรยากาศของวัดให้ตอบรับกับชุมชน และเชิญชวนให้ผู้คนเข้ามาสัมผัสกับวัดหลวงที่ถือเป็นวัดสำคัญในฐานะเป็นวัดแรกของเมืองอุบลราชธานี ส่วนทางเข้าออกรองใช้ประตูเดิมของวัด จัดทำรั้วรอบก่อกออิฐให้มั่นคง และแสดงอาณาเขตวัดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

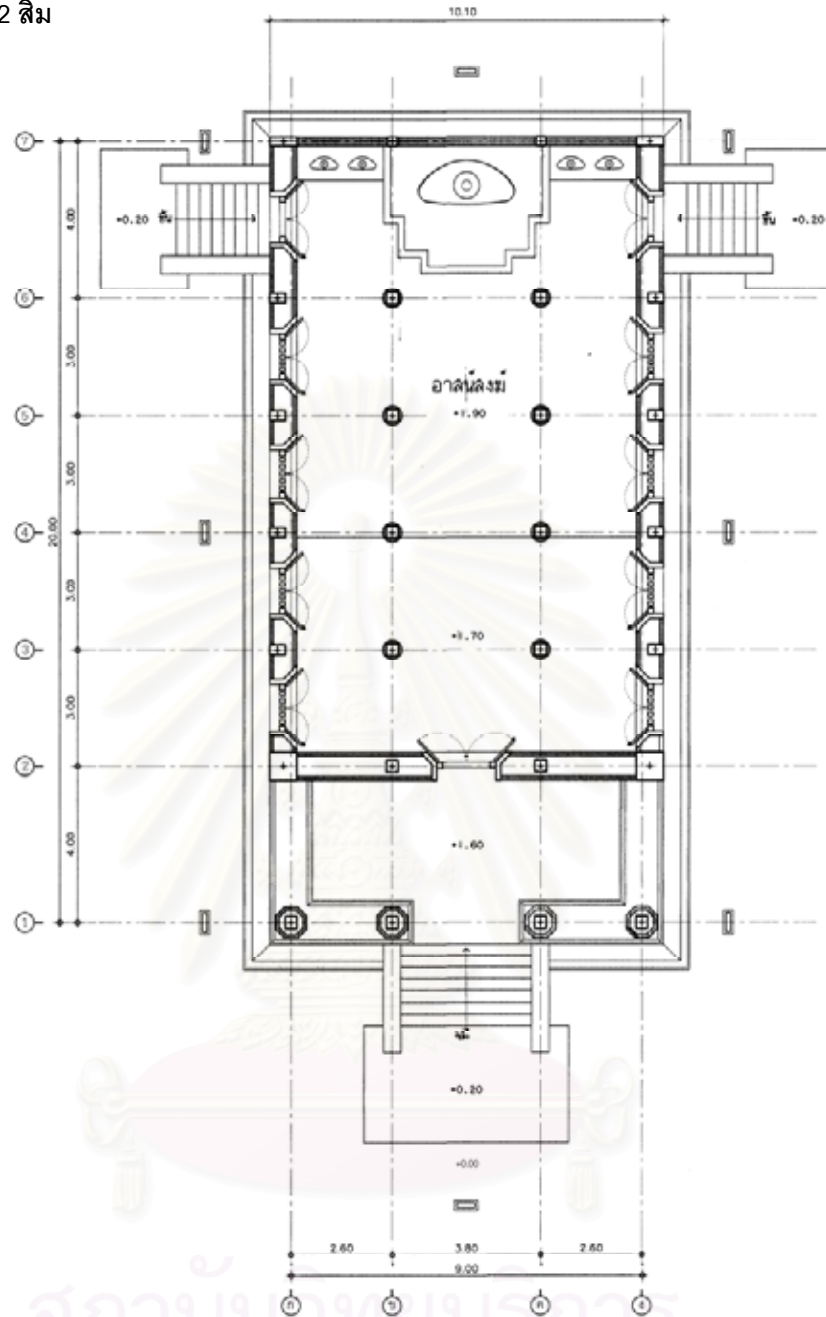
โดยจัดสวนพุททาวาสไว้บริเวณใจกลางวัด แสดงความเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมใจตามแนวคิดในการวางผังวัดภาคอีสาน และสอดคล้องกับตำแหน่งของสิมหลังเดิม ส่วนพุททาวาสที่ตั้งอยู่ใจกลางวัด บนลานดินสูงแล้วค่อยๆลดระดับลงทางทิศใต้บริเวณติดแม่น้ำมูล บริเวณทำน้ำวางผังเป็นส่วนสังฆาวาส และเตรียมพื้นที่สำหรับการขยายตัว การสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งการตัดถนนเลียบบนน้ำมูล ซึ่งเป็นโครงการของส่วนการปกครองท้องถิ่นที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การวางตำแหน่งสิมปรับเปลี่ยนจากเดิมเล็กน้อย ให้ยกเยื้องกับหอแจกที่ตั้งอยู่ข้างเคียงกัน ที่ตั้งของอาคารทั้งสองสอดคล้องกับมุมมองทางเข้าด้านหน้าวัด เมื่อเข้ามาจากประตูหลักจะเห็นสิมและหอแจกเป็นลำดับแรก รวมทั้งไล่ระดับสายตาไปด้านข้างจะพบธาตุของอดีตเจ้าอาวาสรูปแรก และธาตุพระประทุมฯผู้สร้างวัดหลวง ที่เลือกที่ตั้งไว้ด้านหน้าวัดเป็นการให้ความสำคัญลำดับแรก สอดคล้องกับตำแหน่งสิมและหอแจก พร้อมทั้งได้มุมมองและบรรยากาศที่งดงาม

การวางอาคารหลักไว้ใจกลางวัดนี้ เป็นการวางผังที่นิยมสร้างในวัดภาคอีสาน โดยสิมสำหรับการใช้ประโยชน์ของพระสงฆ์ทำสังฆกรรม และหอแจกสำหรับญาติโยมเข้ามาทำบุญ ตั้งอยู่เคียงข้างกัน ใช้ประโยชน์สัมพันธ์กัน เช่น การทำบุญเลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์ ฟังเทศน์ฟังธรรม งานบุญตามประเพณีฮีตสิบสองต่างๆ ก็ใช้ที่หอแจก ทั้งพระสงฆ์และญาติโยมได้ปฏิบัติกิจด้านพระพุทธศาสนาส่วนกัน อาคารหลักสองหลัง ตั้งอยู่ใกล้กับประตูทางเข้าออกรองทางทิศตะวันตกซึ่งเชื่อมสู่ชุมชน และตลาด อันเป็นแหล่งจับจ่ายซื้อข้าวปลาอาหาร เตรียมมาทำบุญช่วงพระฉันเช้า และฉันเพลเป็นประจำทุกวัน ส่วนนี้รองรับด้วยหอฉัน และห้องสุขา ซึ่งเตรียมสำหรับพระฉันในวันธรรมดามาไม่ต้องใช้หอแจก ซึ่งเชื่อมไปสู่ส่วนสังฆาวาสให้พระสงฆ์เข้ามาใช้งานได้สะดวก ส่วนหอกลอง-ระฆัง-โปง ตั้งเชื่อมต่อระหว่างพุททาวาสและสังฆาวาส ตามประโยชน์ใช้สอยของอาคารซึ่งสะดวกในการให้พระเถรตีสัญญาณบอกเวลา เพื่อประกอบกิจทางศาสนาต่างๆ

ส่วนสังฆาวาส คือ กุฏิต่างๆ ตั้งอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าส่วนพุททาวาสเพื่อเป็นการให้ความสำคัญแก่พระพุทธรูปสูงสุด โดยจัดทำเป็นกุฏิเดี่ยวแยกหลัง ขนาดเล็กให้เหมาะสมกับวัตรปฏิบัติแบบสมณะ สันโดษ และเรียบง่ายของพระอีสาน กุฏิเจ้าอาวาสตั้งติดกับถนนเชื่อมสู่ทำน้ำ เป็นการควบคุมกำกับเส้นทางเข้าออกวัด รวมทั้งได้ดูแลวัดและพระลูกวัดได้สะดวก ซึ่งเป็นแนวคิดการวางผังวัดทางภาคอีสานที่นิยมกันอยู่อย่างหนึ่ง

เส้นทางถนนทางเชื่อมภายในวัดเชื่อมจากประตูหน้าวัดสู่ประตูทำน้ำ เชื่อมล้อมรอบพุททาวาส แสดงความสำคัญของส่วนนี้ แต่ออกแบบเส้นสายของถนน ลาน และทางเชื่อมต่างๆเป็นรูปแบบอิสระ และทำเป็นลานดิน ลานทราย (ลานกิจกรรมอยู่บริเวณหน้าสิมและหอแจก ช่วยเปิดมุมมองต้อนรับผู้คนที่เข้ามาภายในวัด) รวมทั้งปลูกต้นไม้ใหญ่ให้น้อยมากมาช่วยให้ร่มครึ้ม เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศความนุ่มนวลของวัดภาคอีสาน

7.4.2 ลิม

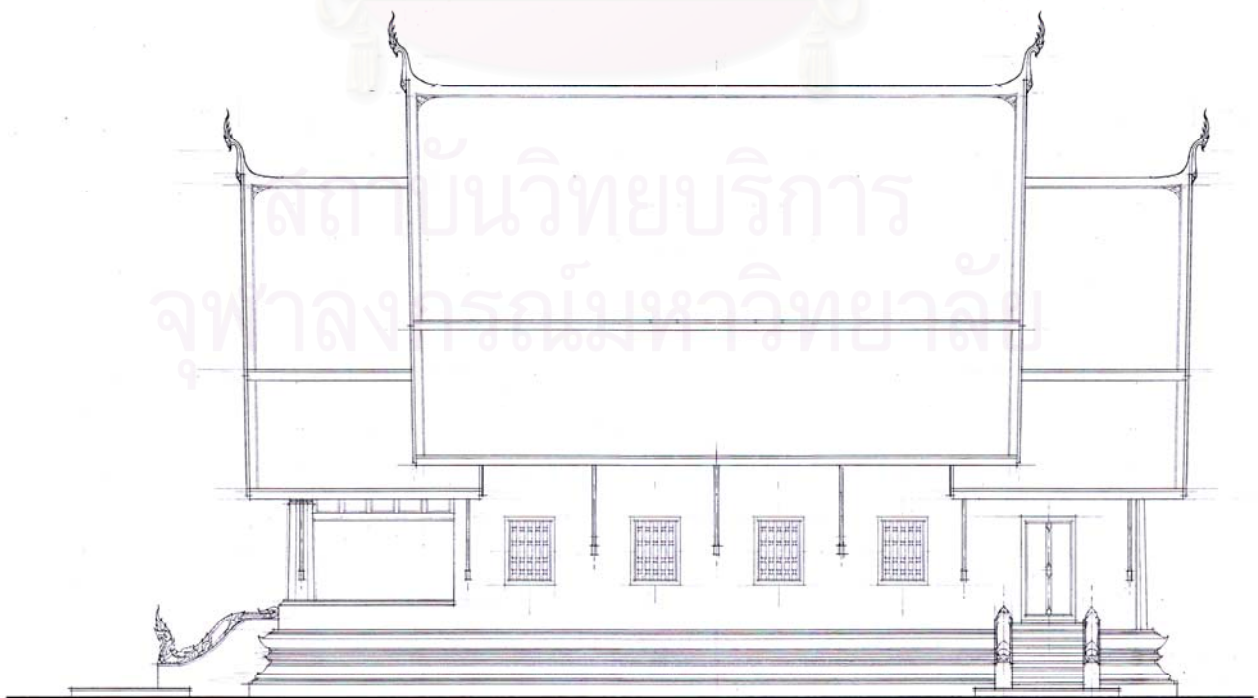
ภาพลายเส้นที่ 7-2 ผังพื้นลิม มาตรฐาน 1 : 200

การออกแบบผังพื้นลิม รูปแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกฐานสูง มีมุขหน้าและห้องสังฆกรรม ขนาดช่วงเสารวม 9 x 20 ม. ด้านสกัดช่วงกว้าง ตั้งเสาตลอดภายใน ไม่มีการย่อมุมอาคาร ประดิษฐานพระประธานติดกับผนังด้านหลังลิม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์อันเด่นชัดของลิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว ทั้งนี้มีการปรับสัดส่วนผังให้ยาวขึ้นเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการใช้สอยทั้งพระสงฆ์และฆราวาส มีอาสน์สงฆ์ภายในรองรับภิกษุที่นั่งหัตถบาสน์ได้เพียงพอทั้ง 21 รูป ทำให้สัดส่วนผังยาวขึ้นคล้ายผังวัดแบบภาคกลาง แต่ยังคงรักษาสัดส่วนของอาคารไว้ตามความสวยงาม ซึ่งก็เป็นตามความสอดคล้องด้านประโยชน์ใช้สอย เจาะช่องประตู 3 ช่อง ปรับบันไดหลักและรองให้กว้างขวางขึ้นรองรับกับญาติโยมซึ่งมีจำนวนมากขึ้น และเข้ามาใช้อาคารมากกว่าในอดีต โดยให้บันไดทางด้านหน้าลิมเป็นทางเข้าออกญาติโยมเชื่อมสู่ลานและทางเข้าหน้าวัด ส่วนด้านท้ายห้องสังฆกรรม ให้เป็นทางเข้าออกสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งเชื่อมไปยังส่วนสังฆาวาสและหอแจกได้โดยสะดวก

ส่วนเรื่องตำแหน่งของเสมา ปักเป็นเสมาทั้งหมด 8 นิมิตอบลิม และใจกลางลิมอีก 1 นิมิต รวม 9 นิมิต อันเป็นลักษณะนิยมในปัจจุบัน โดยให้เป็นเสมาหินทรายแกะสลักตั้งบนแท่นฐานก่ออิฐรูปแบบเรียบง่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงอาณาเขตสีมาให้ชัดเจนกว่าในอดีต ไม่มีการทำซุ้มให้ดูฟุ้งเพื่อเกินความจำเป็น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของการปักเสมาในลิมอีสาน แต่ปรับให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อเป็นสิ่งเตือนให้ผู้ที่เข้ามาภายในวัดได้สำรวมกาย วาจา ใจ ให้สมกับที่เข้ามาในพื้นที่บริสุทธิ์นี้ ซึ่งตำแหน่งของโบสถ์จะไม่ตั้งติดบันได ขวางทางเข้าออก แต่ปรับระยะห่างตามความเหมาะสม

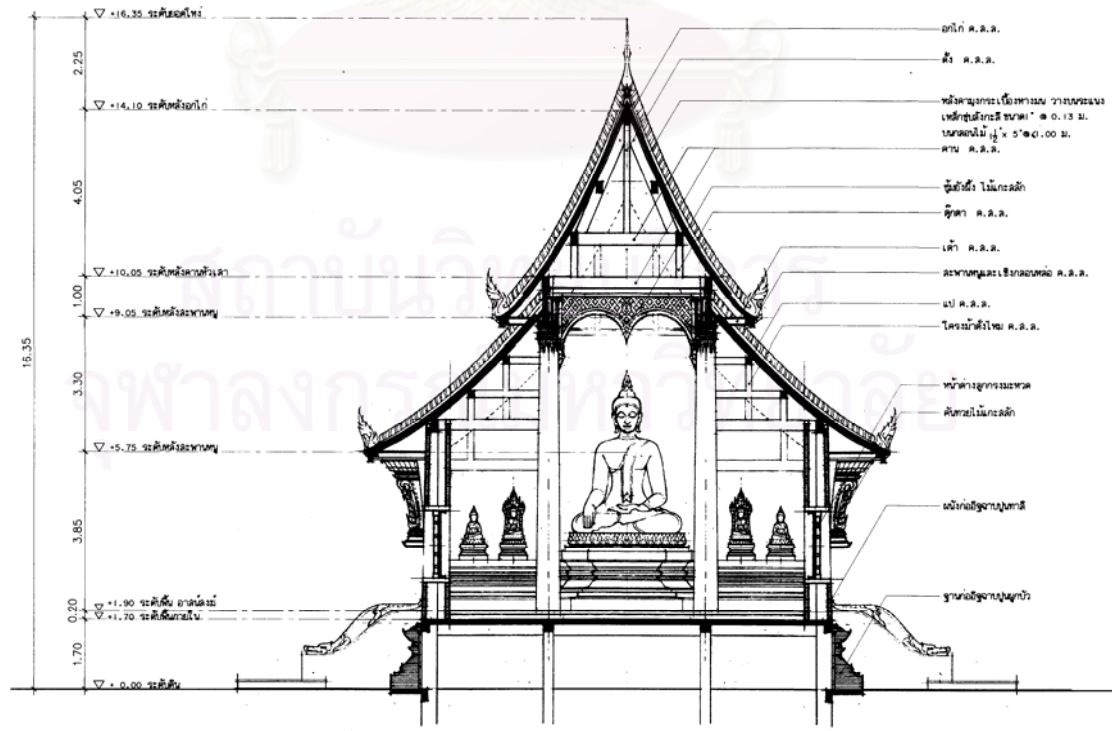

ภาพลายเส้นที่ 7-3 รูปตั้งด้านหน้าลิม มาตรฐาน 1 : 200

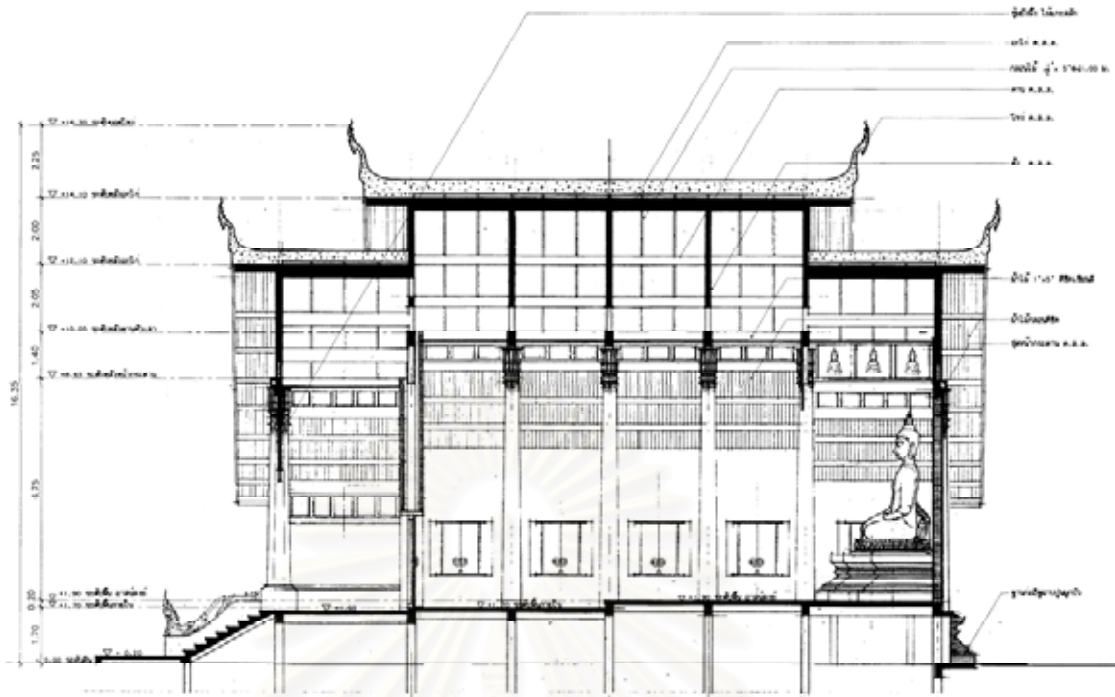

ภาพลายเส้นที่ 7-4 รูปตั้งด้านข้างลิม มาตรฐาน 1 : 200

การออกแบบรูปตั้งสิม คำนึงถึงรูปแบบและสัดส่วนของอาสามวัดหลวงหลังเดิม และสิมรุ่นแรกในเขตเมืองอุบลราชธานีหรือพื้นที่ใกล้เคียงที่รับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้างเป็นหลัก และผสมผสานกับรูปแบบอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมภาคกลางในบางส่วน อันเนื่องมาจากการการวิเคราะหุรูปแบบของอาสามวัดหลวงในอดีตซึ่งรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้างเข้ามาปรับทรงให้สูงขึ้นเล็กน้อย โดยออกแบบรูปทรงอาคารให้ดูกลมแฉับแบบอย่างล้านช้างแต่ปรับทรงหลังคาให้สูงขึ้นเล็กน้อยคล้ายทรงหลังคาสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง เพื่อสื่อถึงการรับอิทธิพลตามสภาวะปัจจุบัน อันหมายถึง สิมอีสานที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทย สอดคล้องกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ที่พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ผู้สร้างอาสามวัดหลวง ได้เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์แห่งสยามประเทศ และได้แสดงออกถึงการน้อมรับวัฒนธรรมไทยเข้ามาปรับใช้ (อย่างเช่นการประดับตกแต่งอาสามวัดหลวงด้วยวอยระกาแบบไทยแทนการใช้แป้นลมแบบลาว เป็นต้น สิมวัดหลวงหลังนี้จึงได้มีแนวคิดในการออกแบบให้สื่อถึงประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์โดยใช้ศิลปะสายวัฒนธรรมไท-ลาว รากเหง้าเดิมเป็นต้นแบบ หากแต่มีการ ปรับเปลี่ยนผสมผสานศิลปะสายภาคกลางเข้ามาบ้างในบางส่วน ตามสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น และเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ในปัจจุบัน เช่น การขยายผังให้ยาวขึ้นเพื่อรับคนจำนวนที่มากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อรูปตั้งอาคาร ทำให้เกิดการใช้วิธีการซ้อนชั้นหลังคาแบบภาคกลางเข้ามาเพื่อช่วยลดทอนความยาวของตัวอาคาร แทนที่การใช้หลังคายาวผืนเดียวตามลักษณะของสิมสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่ปรากฏในภาคอีสานโดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ดียังคงรักษาสัดส่วนและรูปทรงกลุ่มแฉับตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมล้านช้างเดิมไว้เป็นหลักใหญ่ เพื่อสื่อให้เห็นรากเหง้าดั้งเดิมของศิลปะสายวัฒนธรรมไท-ลาว และเลือกที่จะใช้การผสมผสานศิลปะจากภาคกลางเข้ามาในบางส่วนอย่างพอเหมาะพอควร เท่านั้น แล้วปรับให้เป็นส่วนผสมที่กลมกลืนโดยกำหนดให้รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมสายวัฒนธรรมไท-ลาว ปรากฏเป็นลักษณะเด่นของอาคารมากกว่า

ภาพลายเส้นที่ 7-5 รูปตัดตามขวางสิม มาตรฐาน 1 : 200

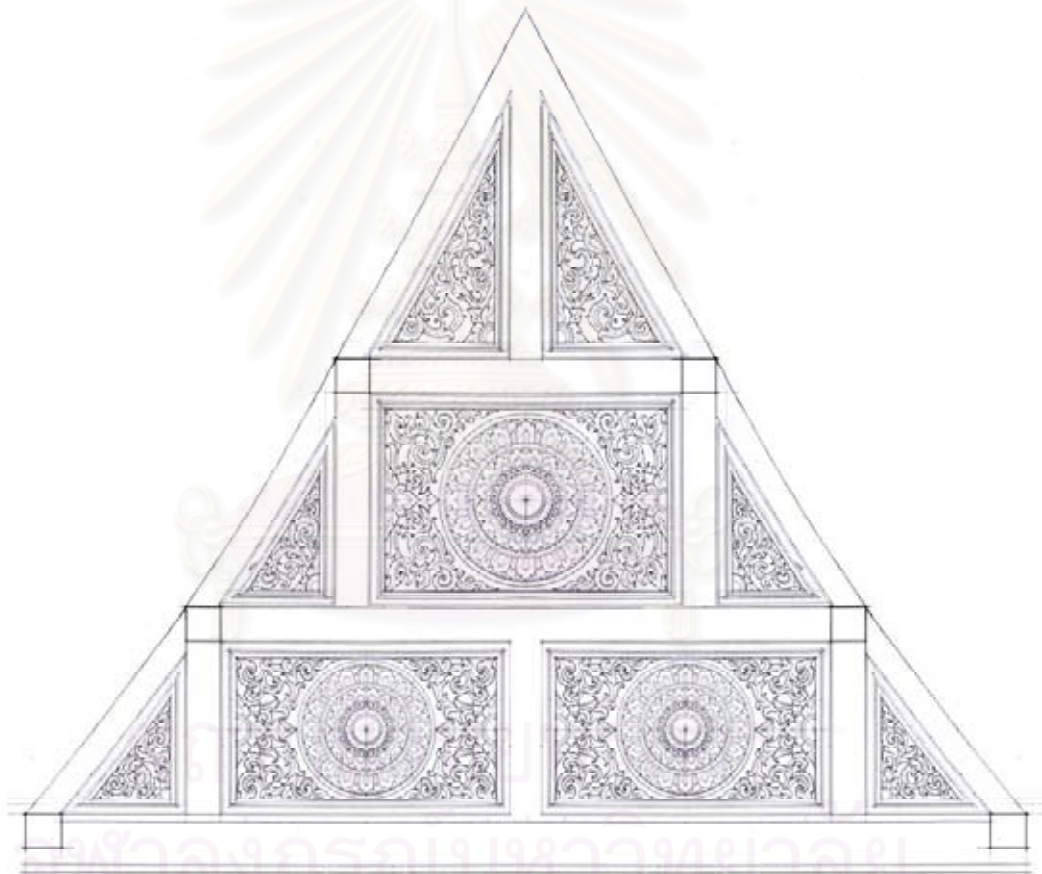
ภาพลายเส้นที่ 7-6 รูปตัดตามยาวสิม มาตรฐาน 1 : 200

แนวความคิดในการออกแบบโครงสร้างและวัสดุ และการตกแต่งภายในสิม คือ การเลือกใช้วัสดุสมัยใหม่ภายใต้รูปแบบอาคารที่รับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยพยายามรักษาที่ว่างและบรรยากาศภายในห้องสังฆกรรมตามสถาปัตยกรรมล้านช้างต้นแบบ โดยการตั้งเสาลอยภายในห้องช่วยรับโครงสร้างหลังคา ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของสิมสายวัฒนธรรมไท-ลาวที่มีขนาดใหญ่ (แม้ว่าในระบบโครงสร้างปัจจุบันสามารถทำโครงสร้างช่วงกว้างได้ก็ตาม) เสาลอยเป็นส่วนนำสายตาสู่องค์พระประธาน สร้างความรู้สึกให้สงบ สบาย และการไม้ตีฝ้าเพดานบริเวณด้านหลังคากลาง แต่ตีฝ้าไม้กลอนตีชิดเฉพาะส่วนใต้หลังคาจั่ว ช่วยเปิดที่ว่างภายในห้องขึ้นสู่ชั้นอากาศด้านบน และเน้นความสำคัญของพื้นที่ในแนวแกนต้องค์พระประธาน พระประธานองค์ใหญ่เปียดเสา ตั้งติดชิดผนังหลังสิม ส่วนติดผนังด้านหลังเป็นพระบริวาร ตั้งบนฐานยาวตลอดแนวผนังด้านหลัง อันเป็นเอกลักษณ์ของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว อย่างชัดเจน

การ แสดงเนื้อวัสดุไม้กลอน เป็นการล้อกับอดีต หากแต่โครงสร้างหลักที่ใช้ในการก่อสร้างเป็นวัสดุสมัยใหม่ คือ คอนกรีตเสริมเหล็ก และเหล็ก เช่น ส่วนแป ระแนง ซึ่งเปิดให้เห็นการออกแบบโครงสร้างหลังคา ต่ำล่างรูปแบบมาตั้งใหม่ของสถาปัตยกรรมไท-ลาว เพื่อแสดงการเชื่อมต่อระหว่างรูปแบบอดีตกับวัสดุสมัยใหม่ ในปัจจุบัน อดีตเป็นต้นแบบของปัจจุบัน เน้นสีจะให้เห็นรากเหง้าของความเป็นวัฒนธรรมไท-ลาว ต้นกำเนิดของวัฒนธรรมอีสานในปัจจุบัน การใช้คอนกรีตเสริมเหล็กเนื่องจากเป็นวัสดุในระบบอุตสาหกรรมยุคใหม่ ทำงานหล่อขึ้นรูปได้ตามต้องการ จึงสามารถทำรูปแบบล้อตามโครงสร้างไม้เดิมได้ โดยทำขึ้นส่วนเลียนแบบไม้ ให้ขนาดใกล้เคียงกับไม้ โดยใช้การเสริมเหล็กเข้าช่วยลดหน้าตัดอันใหญ่เทอะทะของค.ส.ล. เพื่อสร้างความรู้สึกและบรรยากาศเชื่อมโยงกับรากเหง้าวัฒนธรรมไท-ลาว

ส่วนการให้แสงสว่างจากช่องหน้าต่าง ใช้รูปแบบลูกกรงมะหวดตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมล้านช้างดั้งเดิม ซึ่งเป็นการกักความเข้มข้นของแสงจากภายนอกอาคาร ให้แสงผ่านเข้ามาภายในพอประมาณ ให้แสงกระทบของค์พระประธานซึ่งปิดทองเพียงเล็กน้อย เพื่อสร้างบรรยากาศของความสงบ ความศรัทธา ความขรึมแก่ผู้ที่เข้ามาภายใน

การออกแบบองค์ประกอบตกแต่งสถาปัตยกรรมลิม ใช้แนวทางการนำเอารูปแบบศิลปะลาวล้านช้างต้นแบบเข้ามาปรับใช้ผสมผสานกับลายไทย โดยเน้นลวดลายการประดับแบบศิลปะลาวเป็นหลัก เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม(ลาว)ที่ได้รับการผสมผสานจากศิลปะเจ้าของพื้นที่เดิม(ไทย) เล็กน้อย แต่ให้น้ำหนักและภาพรวมทางการแสดงออกถึงศิลปะลาวล้านช้างต้นแบบเป็นหลัก ให้เห็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมซึ่งนำมาสู่การแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานในเขตเมืองอุบลราชธานี ก็เพื่อแสดงความเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทย ดังตัวอย่างที่พระประทุมฯ ผู้สร้างวัดหลวง ได้แสดงออกมาในการสร้างอาฮาม ซึ่งใช้องค์ประกอบประดับตกแต่งอาคารแบบศิลปะลาวดั้งเดิมผสมกับการรับรูปแบบศิลปะจากกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น การนำใบระกาเข้ามาใช้แทนแป้นลม(บันลม) การใช้ฐานอาคารเป็นฐานแฉกชั้นแบบลาวผสมฐานบัวภาคกลาง เป็นต้น โดยกำหนดโครงเป็นลาว แต่รายละเอียดบางจุด(ไม่ทั้งหมด)เป็นแบบไทยเข้ามาผสม เพื่อเป็นการแสดงการยอมรับนำวัฒนธรรมของผู้เป็นเจ้าของประเทศ(รัชกาลที่ 1) ซึ่งพระประทุมฯ อพยพจากลาวเข้ามาของอาศัยเป็นข้าขอบขัณฑสีมา จนได้ลงหลักปักฐานตั้งบ้านสร้างเมืองอุบลราชธานีขึ้น นั่นเอง ดังตัวอย่าง คือ

ภาพลายเส้นที่ 7-7 แบบขยายสีหน้า (หน้าบัน) ลิมวัดหลวง

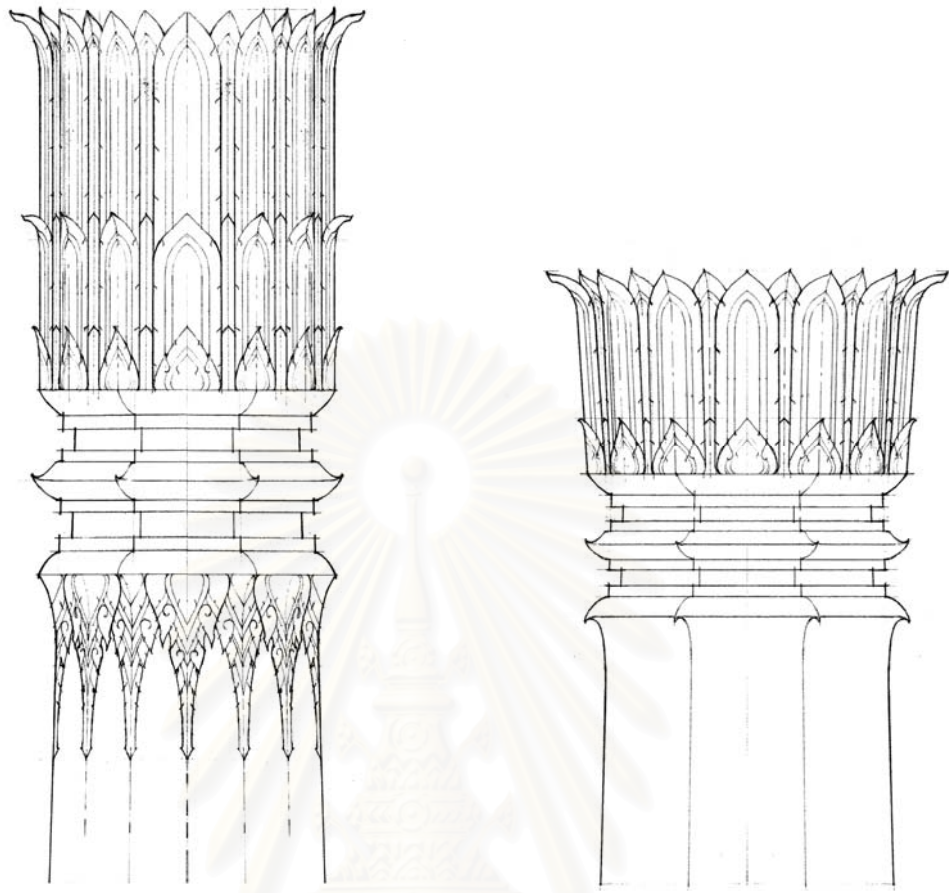
ออกแบบสีหน้า (หน้าบัน) รูปแบบแสดงโครงสร้างมาดั่งใหม่ ตามแบบอย่างสีหน้าที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ต้นสายวัฒนธรรมไท-ลาว โดยประดับลายปูนปั้นรูปลายตะแวน(ตะแวน) คือ รูปพระอาทิตย์ อันเป็นลายที่นิยมใช้กับสีหน้าในสถาปัตยกรรมล้านช้าง ซึ่งในที่นี้ให้หมายความหมายเป็นลายรูปดอกบัวบาน 3 ดอก ดอกไม้บูชาพระรัตนตรัยทั้งสาม และ ดอกบัว ยังเป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองอุบลราชธานีด้วย โดยใช้ลายประกอบรูปแบบลายก้านขดหัวม้วน ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมใช้กันมากในสถาปัตยกรรมล้านช้างเช่นกัน แต่ได้ปรับเปลี่ยนการออกลายผสมผสานลายพฤษชาติแบบลายไทยเล็กน้อย จากที่เคยเป็นก้านขดหัวม้วนตลอด

ภาพลายเส้นที่ 7-8 และ 7-9 แบบขยายโหง่(ซ้อฟ้า) และ หางหงส์ สิมวัดหลวง

การออกแบบโหง่และหางหงส์ เป็นรูปตัวนาค ตามลักษณะนิยมของศิลปะของกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว ที่สื่อความสัมพันธ์ของความเป็นชนลุ่มน้ำ อาศัยดื่มกินกับสายน้ำโดยตลอด ซึ่งนาคเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำต่างๆ ทั้งมีความเกี่ยวพันกับตำนานการถือกำเนิดและการสร้างเมืองต่างๆ ในภาคอีสาน และยังเกี่ยวพันกับพุทธศาสนา (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.9.5.1 เรื่องนาค) โดยการออกแบบให้นาคปากตรง ไม่หยักริมฝีปากเหมือนนาคภาคกลาง หงอนกระหวัดปลิวไหว และทำปีกประดับ ซึ่งเป็นรูปแบบอิทธิพลตามแบบอย่างศิลปะลาวล้านช้าง หากแต่ผสมขนาดทางภาคกลางเข้าไปเล็กน้อยด้วยการสะบัดหงอนเล็กน้อย ไม่ปลิวไหวมากเหมือนหงอนของขนาดแบบศิลปะล้านช้าง

ทั้งนี้ได้ปรับวัสดุจากไม้ เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กหล่อในที่ หรือ หล่อถอดพิมพ์ได้ ลดปัญหาเรื่องการขาดแคลนทรัพยากรไม้ และทำงานได้สะดวกรวดเร็วในปัจจุบัน และหาช่างฝีมือได้ง่ายกว่าการหาช่างแกะสลักไม้

ภาพลายเส้นที่ 7-10 และ 7-11 แบบขยายบัวเสาร่วมใน
และบัวหัวเสาร่วมนอก สิมวัดหลวง

การออกแบบบัวหัวเสาปูนปั้นทรงสูงและทรงเตี้ย ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในลุ่มอีสานสาย
วัฒนธรรมไท-ลาว โดยผสมผสานรูปแบบบัวจกทรงสูงแบบศิลปะภาคกลางเข้ากับบัวกลีบทรงเตี้ยของศิลปะลาว
ส่วนคิ้วและลวดต่างๆประดับบนแบบลาว แต่ไม่มากเท่า เนื่องจากต้องการให้เป็นถึงการผสมศิลปะภาคกลางเข้า
มาเล็กน้อย หัวบัวทรงสูงประดับที่เสาร่วมใน มีบัวคว่ำยาวคล้ายลายกรวยเชิงทางศิลปะภาคกลาง แต่ออกแบบ
ใหม่ล้อยู่กับลักษณะเดิมของบัวหัวเสาอาสามวัดหลวง ซึ่งได้วิเคราะห์จากการขยายภาพถ่าย ซึ่งบัวหัวเสาเดิมของ
อาสามวัดหลวง ก็มีลักษณะการประดับปลายกลีบบัวไม่มากเหมือนศิลปะลาวต้นแบบ แต่ทำกลีบงอนเพียง
เล็กน้อย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นการผสมผสานรูปแบบศิลปะไทย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เข้ามาสอดแทรกไว้ใน
โครงสร้างศิลปะลาวล้านช้าง ซึ่งพระประทุมฯผู้สร้างอาสามได้แสดงออกถึงการให้ความสำคัญในเรื่องนี้

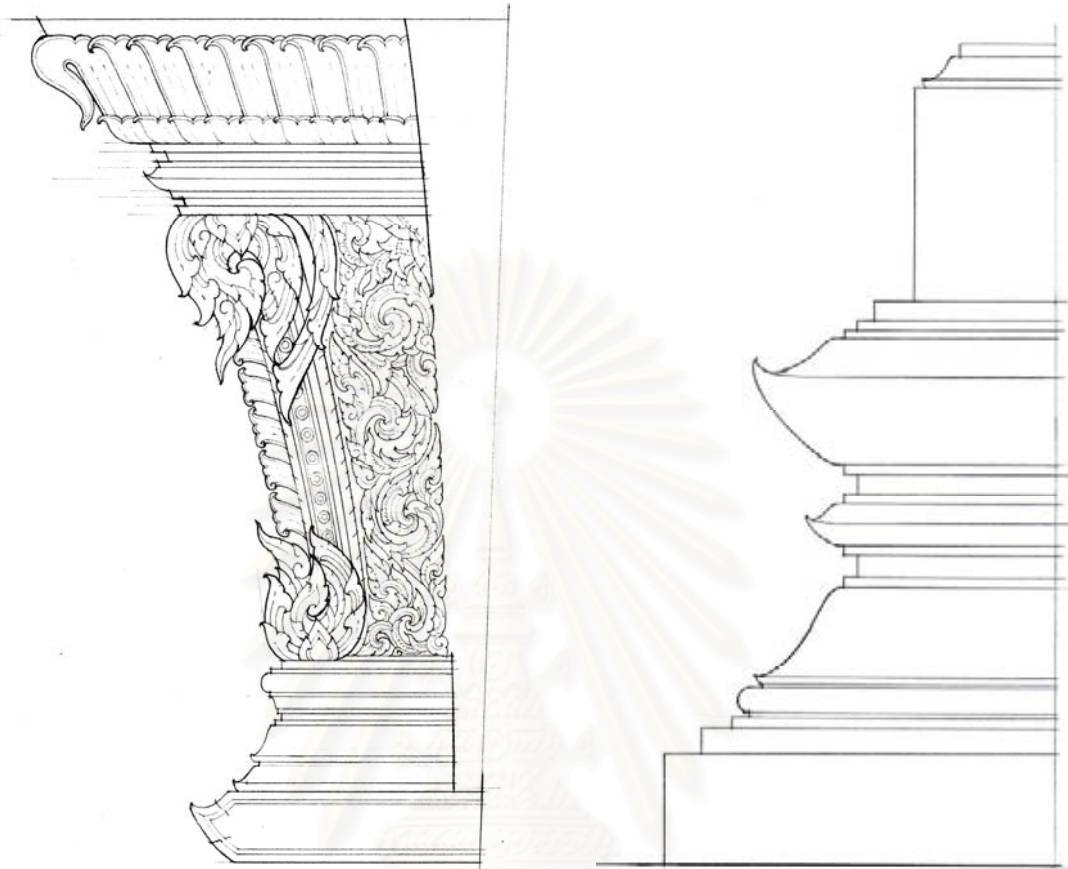

ภาพลายเส้นที่ 7-12 แบบขยายอั้งผิ้ง เสาร่วมใน สิมวัดหลวง

การออกแบบอั้งผิ้ง ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบประดับตกแต่งศาสนาคารอันเด่นชัดและเป็นเอกลักษณ์ยิ่งของลุ่มสายวัฒนธรรมไท-ลาว ซึ่งได้เข้ามาเป็นเอกลักษณ์ของลุ่มในภาคอีสานเช่นกัน

ลวดลายที่ใช้ประดับเป็นลายก้านขดหัวม้วน ซึ่งเป็นลักษณะลายที่นิยมใช้มากในลุ่มอีสานและศาสนาคารทางประเทศลาว แต่ปรับผสมกับลายไทยเล็กน้อย ส่วนกลางลายเป็นรูปดอกบัวตูม ดอกไม้ที่ใช้สักการะพระพุทธศาสนา และอิงความหมายถึงเมืองอุบลราชธานี ตัวส่วนย่อยของอั้งผิ้งประดับปลายลายเล็กน้อย แต่ไม่มากเท่าประเทศลาว) ส่วนขอบลายตรงบริเวณส่วนโค้งทำเป็นลายลูกขนาน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้าง

ส่วนนี้ใช้การแกะสลักไม้เพื่อเพิ่มความนุ่มนวลแก่ตัวอาคาร พร้อมกับเป็นตัวแทนในการสร้างบรรยากาศเชิงศิลปวัฒนธรรมในอดีตเชื่อมโยงกับวัสดุสมัยใหม่ช่วงบนอาคาร เช่น อาจใช้คอนกรีตหล่อถอดพิมพ์รอยระกา ซึ่งถือเป็นวัสดุใหม่ ดังนั้นส่วนอั้งผิ้งซึ่งประดับช่องทางเข้าหลัก จึงทำเป็นไม้แกะสลัก คนผ่านเข้าออกบ่อย มองเห็นได้ง่ายในระดับใกล้สายตา จึงเป็นองค์ประกอบที่แสดงออกได้ในเรื่องของการเชื่อมโยงบรรยากาศของอดีตเข้าสู่ความเป็นปัจจุบัน

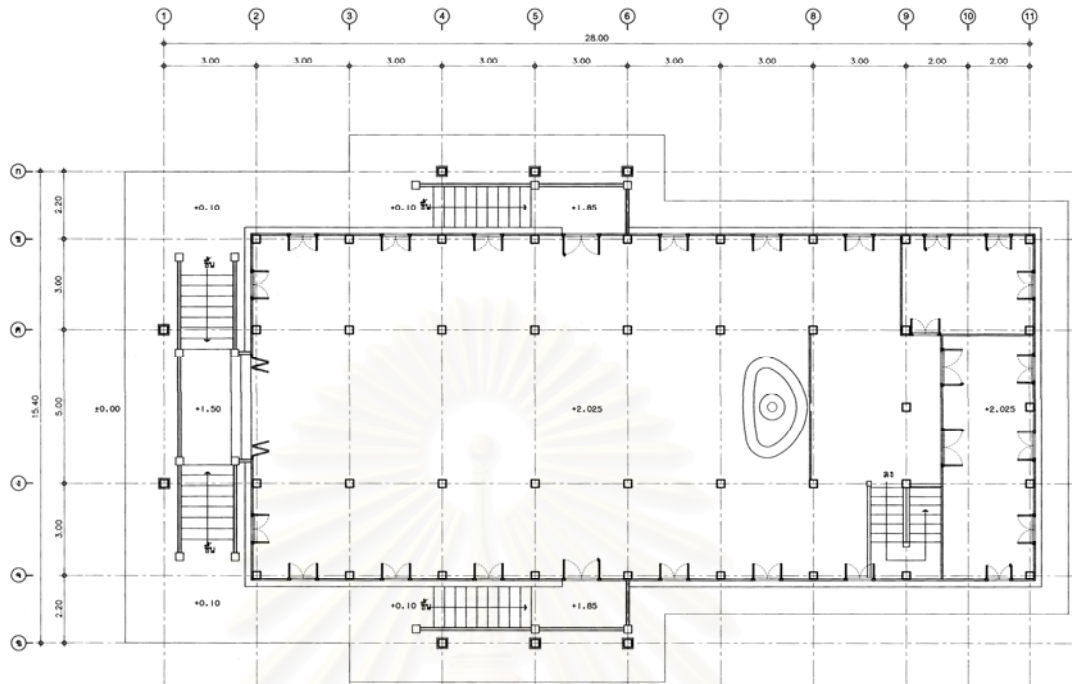
ภาพลายเส้นที่ 7-13 แบบขยายคันทวย
สิมวัดหลวง

ภาพลายเส้นที่ 7-14 แบบขยายฐาน
สิมวัดหลวง

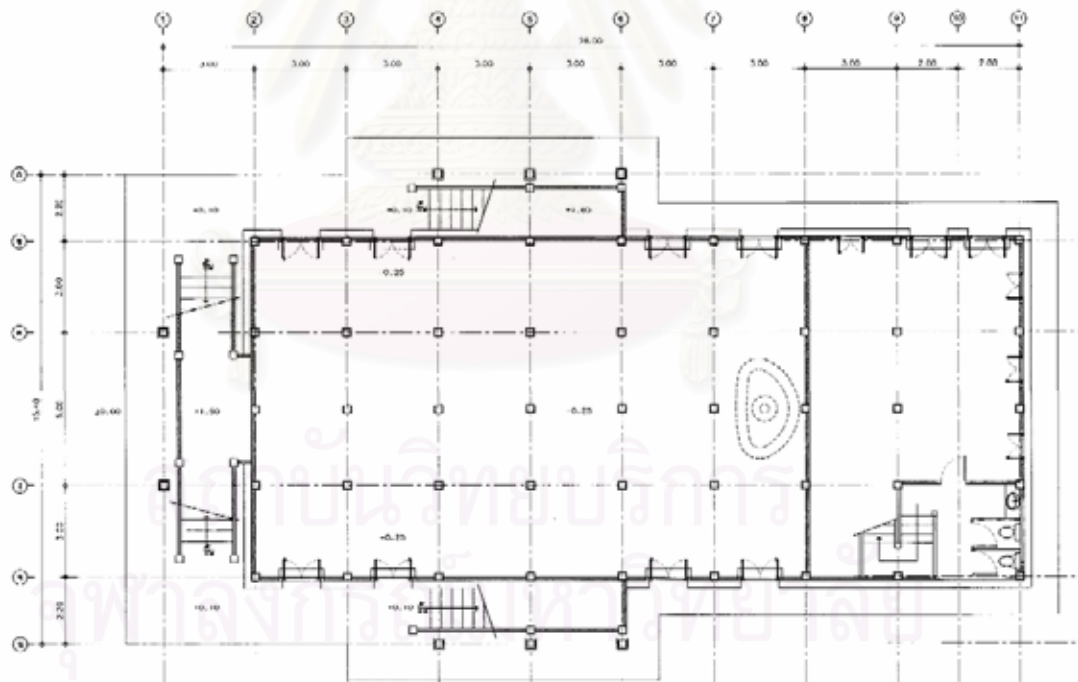
การออกแบบคันทวย ใช้ต้นแบบจากคันทวยแผงหูช้างของอาสามวัดหลวงเดิม โดยออกแบบเป็นคันทวยแผงไม้แกะสลัก เพื่อสร้างความนุ่มนวลแก่ตัวอาคาร เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่อยู่ใกล้ระดับสายตา ใช้ลวดลายก้านขด ส่วนขอบทำเป็นลายใบวันแล่น และลายลูกขนานแบบศิลปะลาว โดยผสมผสานกับลายกนกแบบศิลปะไทยเล็กน้อย แต่ใช้เอกลักษณ์การประดับปลายลายให้พลิ้วไหวตามแบบอย่างศิลปะลาว

การออกแบบฐานสิม เป็นฐานก่ออิฐฉาบปูนรูปแบบ ฐานแอ่นขันบัวปากพาน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนที่สุดของสิมอีสานสายวัฒนธรรมไท-ลาว โดยส่วนฐานนี้ทำเชื่อมต่อเนื่องขึ้นไปกับการก่อแท่นราวระเบียงมุขหน้า ซึ่งมีผลกับสัดส่วนด้านสกัดของอาคาร ให้เกิดการลวงตา ทำให้อาคารได้ทรวดทรงที่กลมแจ่มมากขึ้น ตามลักษณะการรับอิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านช้าง

7.4.3 ปรับปรุงหอแจก(ศาลาการเปรียญ)ใหม่ : โดยใช้ผังพื้นเดิม

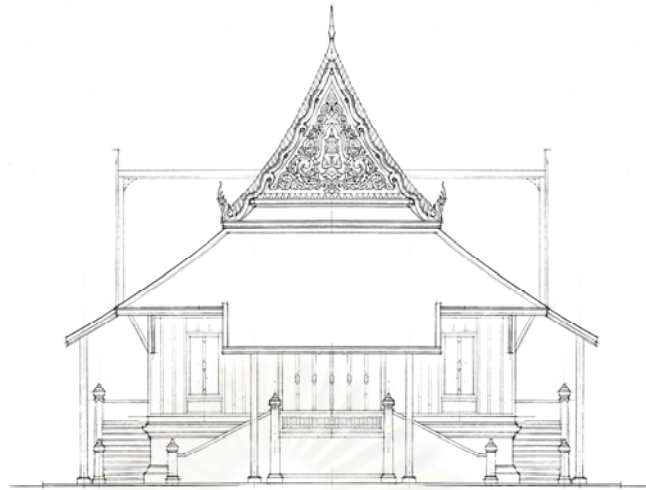

ภาพลายเส้นที่ 7-15 ผังพื้นหอแจกชั้นที่สอง มาตรฐาน 1 : 250

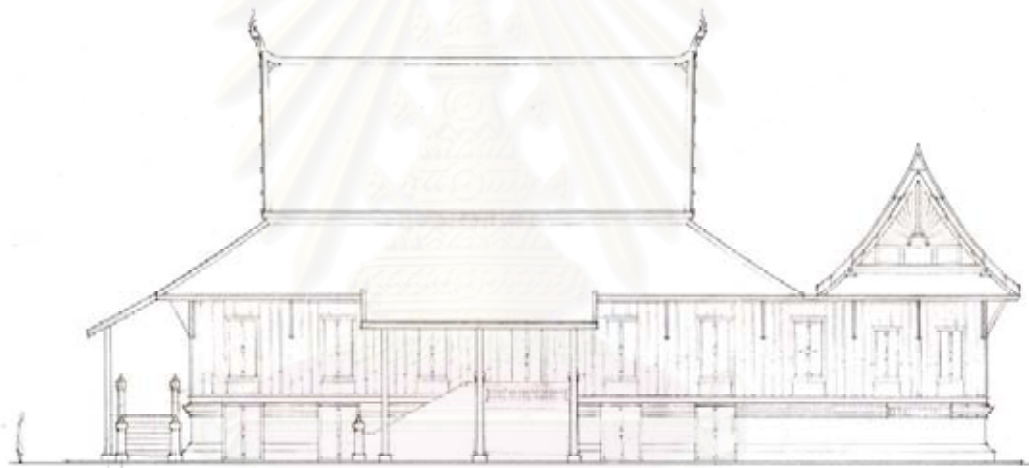

ภาพลายเส้นที่ 7-16 ผังพื้นหอแจกชั้นที่หนึ่ง มาตรฐาน 1 : 250

การออกแบบปรับปรุงหอแจกหลังเดิมได้คงตำแหน่งและระยะต่างๆของผังเดิมไว้ มีการปรับเปลี่ยนเล็กน้อยคือบริเวณห้องด้านหลังพระประธาน ซึ่งชั้นที่หนึ่งทำเป็นสำนักงานสงฆ์สำหรับผู้ที่เข้ามาติดต่อวัด (พื้นที่ชั้นที่หนึ่งเป็นใต้ถุนเตี้ย ใช้เก็บของเบ็ดเตล็ดที่ใช้ในงานประจำปีของวัด ส่วนชั้นที่สองจัดเป็นห้องเก็บของ เช่น อาสน์สงฆ์ ซึ่งเป็นโต๊ะยาววางต่อเรียงกัน เมื่อมีงานบุญใหญ่ ได้นำออกมาวางใช้ได้สะดวก หรือ เก็บอุปกรณ์โสตทัศนฯ เตรียมรับรองงานบุญประจำปีต่างๆ

ภาพลายเส้นที่ 7-17 รูปตั้งด้านหน้าหอแจก มาตรฐาน 1 : 250

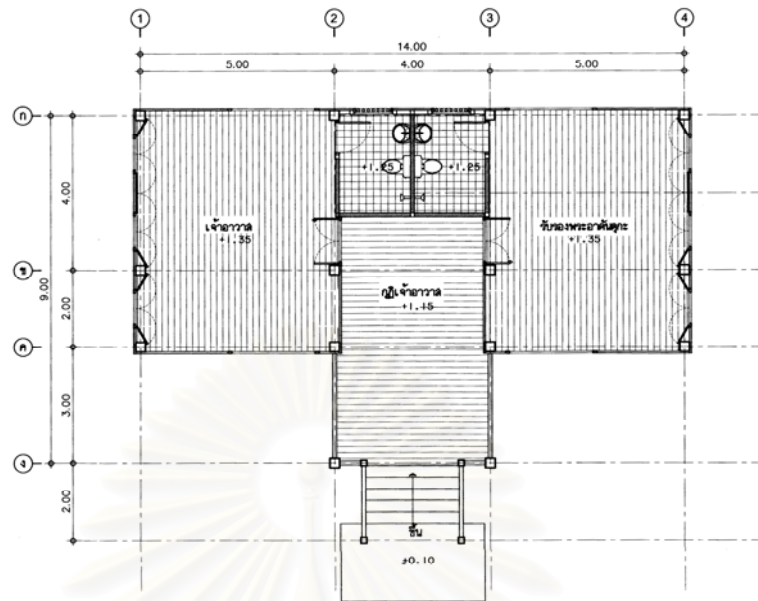

ภาพลายเส้นที่ 7-18 รูปตั้งด้านข้างหอแจก มาตรฐาน 1 : 250

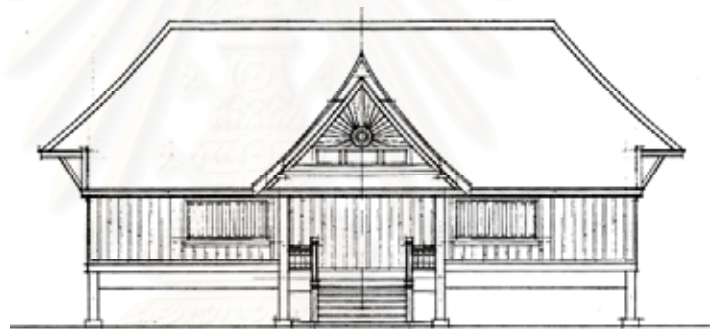
สถาบันวิทยบริการ

การออกแบบปรับปรุงรูปตั้งหอแจก ยังคงรักษาระยะช่วงเสาเดิมไว้ทั้งหมด รักษารูปแบบของหลังคาจั่วและชั้นกันสาดเดิมไว้ แต่ปรับปรุงให้ทรวดทรงสวยงามขึ้น โดยทำให้เส้นสายหลังคาโค้งอ่อนช้อยเล็กน้อย และเพิ่มชั้นพาดิวยารับกับบันไดทางขึ้นทั้งสามด้าน ส่วนผนังและช่องเปิดประตูหน้าต่าง ปรับทำใหม่ทั้งหมด จากของเก่าซึ่งเป็นผนังไม้ตีตามนอน ประตู-หน้าต่างที่เป็นบานเปิดคู่วงกบไม้ ตามแบบบ้านเรือนพักอาศัยทั่วไป ปรับให้เป็นฝาสาวยบัว และบานช่องเปิดแบบมีอกเลาประดับให้งดงามขึ้น ส่วนชั้นที่หนึ่งปรับให้เป็นเหมือนสวนฐานอาคาร โดยการเพิ่มเส้นบัวฐานแบบบัวปากพานแบบศิลปะอีสาน ส่วนผนังบันไดปรับปรุงเสาหัวเม็ด และทำลวดบัวใหม่ให้งดงามยิ่งขึ้น ซึ่งโดยภาพรวมทั้งหมดได้พยายามรักษาและคงไว้ซึ่งฝีมือช่างท้องถิ่นเดิม ซึ่งบางส่วนได้สะท้อนศิลปะท้องถิ่นได้ดีอยู่แล้ว

7.4.4 ภูมิเจ้าอาวาส

ภาพลายเส้นที่ 7-21 ผังพื้นภูมิเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200

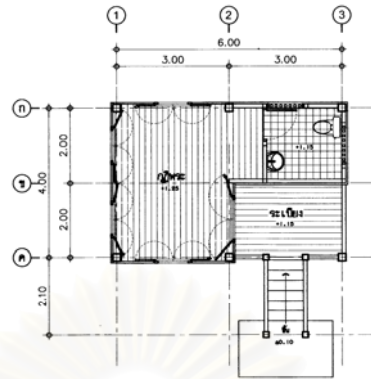
ภาพลายเส้นที่ 7-22 รูปตั้งด้านหน้าภูมิเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200

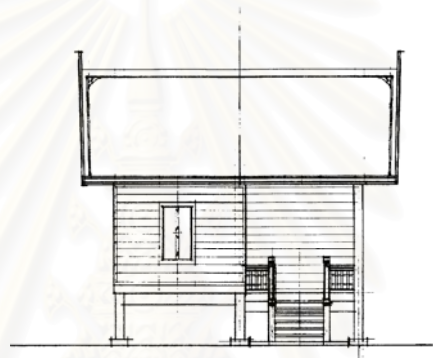
ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านข้างภูมิเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 200

การออกแบบภูมิเจ้าอาวาส ใช้แนวคิดความเรียบง่ายตามแนวทางวัตรปฏิบัติของพระอัสสัณที่สันโดษ สมณะ โดยมีรูปแบบทรงหลังคาคล้ายกับกุฏิทำน้ำในอดีตของวัดหลวง ซึ่งเคยตั้งอยู่บริเวณที่ตั้งของกุฏิหลังนี้ ออกแบบให้เรียบง่าย มีเพียงห้องจำวัตรของเจ้าอาวาส และห้องรับรองพระอาคันตุกะ ซึ่งมีห้องน้ำในตัวเพื่อความสะดวกและถูกสุขลักษณะ ภายนอกประดับลายสีหน้า(หน้าบัน)รูปจั่วพระอาทิตย์ตามแบบนิยมในภาคอีสาน ใช้ผนังไม้ฝาตายบัวล้อกับอาคารหอแจก ส่วนโครงสร้างภายในเป็นวัสดุสมัยใหม่ คือ เสาคานค.ส.ล. ส่วนโครงหลังคาเป็นเหล็ก มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน

7.4.5 กุฏิพระสงฆ์

ภาพลายเส้นที่ 7-24 ผังพื้นกุฏิพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200

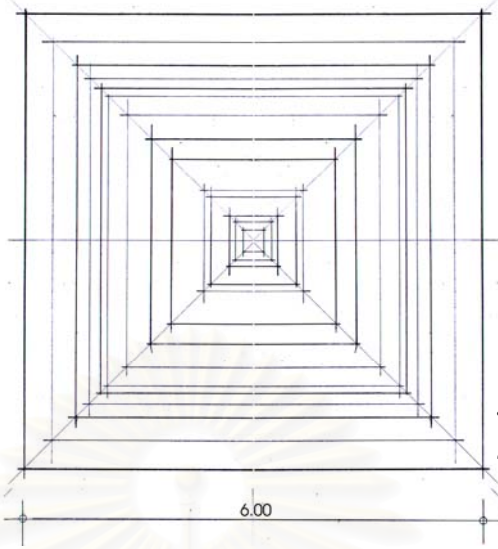
ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านหน้ากุฏิพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200

ภาพลายเส้นที่ 7-23 รูปตั้งด้านข้างกุฏิพระสงฆ์ มาตรฐาน 1 : 200

การออกแบบกุฏิพระสงฆ์ ใช้แนวคิดความเรียบง่ายตามแนวทางวัตรปฏิบัติของพระอัสสัสนที่ เช่นเดียวกัน โดยทำรูปแบบอาคารหลังเล็ก มีรูปแบบทรงหลังคาจั่ว ประดับสีหน้า(หน้าบัน) แบบตีไม้ซ้อนเกล็ด เพื่อแสดงความสำคัญอันดั่งรองกว่ากุฏิเจ้าอาวาส มีห้องจำวัดขนาดเล็กพอเพียงสำหรับพระสงฆ์ 1 รูป ซึ่งมีห้องน้ำในตัว เพื่อความสะดวกและถูกสุขลักษณะ ผนังไม้ตีตามนอน ส่วนโครงสร้างภายในเป็นวัสดุสมัยใหม่ คือ เสาคานค.ส.ล. ส่วนโครงหลังคาเป็นเหล็ก มุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผาหางมน

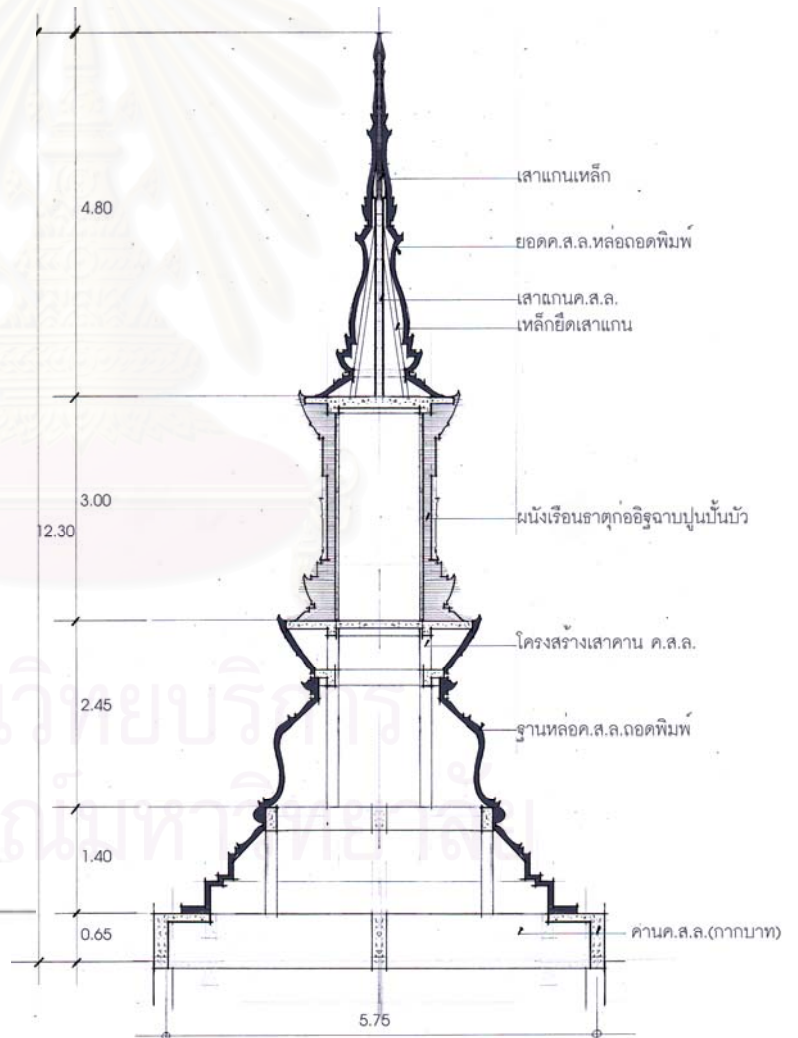
7.4.6 ธาตุอดีตเจ้าอาวาสรูปแรก (ท่านพระมหาธาตุเจ้าหอแก้ว)

ภาพลายเส้นที่ 7-24 ฝั่งพื้นธาตุ
อดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100

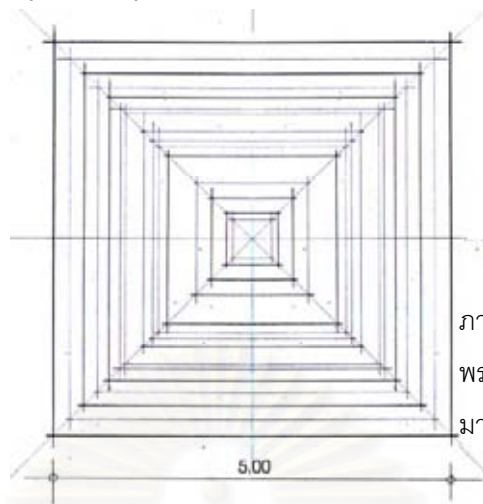
ภาพลายเส้นที่ 7-25 รูปตั้งธาตุ
อดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100

ภาพลายเส้นที่ 7-26 รูปตัดธาตุอดีตเจ้าอาวาส มาตรฐาน 1 : 100

การออกแบบธาตุอดีตเจ้าอาวาส อิงรูปแบบธาตุทรงสูงในภาคอีสาน โดยใช้ฐานกว้างเป็นบัวปากพานขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมล้านช้าง โดยตัวเรือนธาตุทำเป็นชั้มนาคกระหวัดหาง สำหรับบรรจุอัฐิ ประดับลายก้านขดกันหอยม้วน คล้ายที่ปรากฏที่ธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา จ.ยโสธร

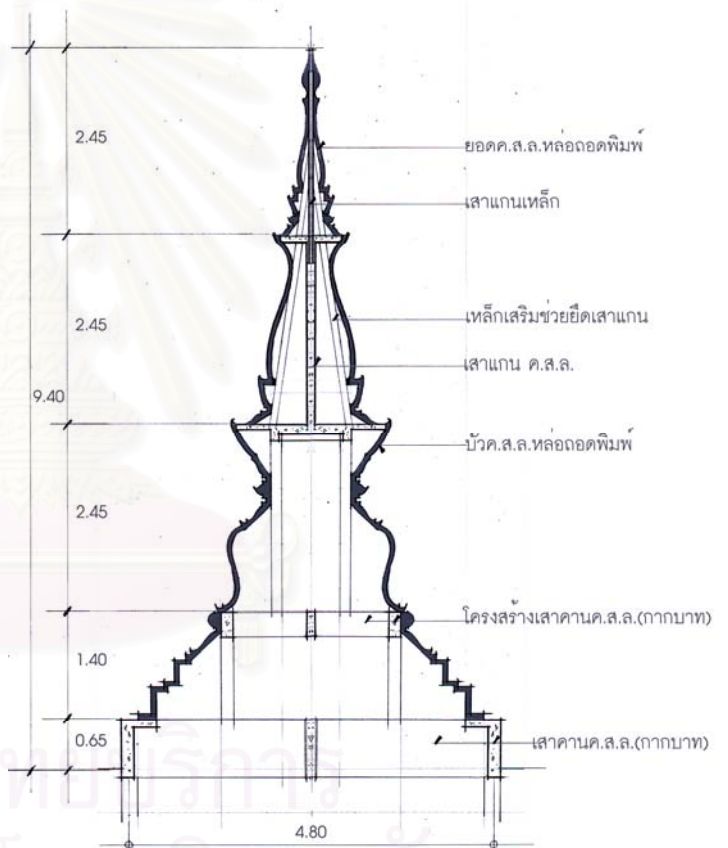
7.4.7 ธาตุพระประทุมมวารราชสุริยวงศ์ ประกอบด้วย

ภาพลายเส้นที่ 7-27 ฝั่งพื้นธาตุ
พระประทุมมวารราชสุริยวงศ์
มาตราส่วน 1 : 100

ภาพลายเส้นที่ 7-28 รูปตั้งธาตุ
พระประทุมมวารราชสุริยวงศ์
มาตราส่วน 1 : 100

ภาพลายเส้นที่ 7-29 รูปตัดธาตุ
พระประทุมมวารราชสุริยวงศ์
มาตราส่วน 1 : 100

การออกแบบแบบธาตุพระประทุมมวารราชสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นธาตุบุคคล ผู้สร้างวัดหลวง อิงรูปแบบคล้ายกับธาตุพระวิไชยราชขัตติยวงศา วัดมหาธาตุ จ.ยโสธร ซึ่งเป็นน้องชายของพระประทุมฯ รูปแบบรับอิทธิพลศิลปสถาปัตยกรรมล้านช้าง ใช้ฐานสูงแผ่กว้าง เป็นฐานบัวแฉกชันปากพานขนาดใหญ่ ส่วนฐานล่างทำล้อกับฐานธาตุอดีตเจ้าอาวาสรูปแรก ซึ่งตั้งอยู่เคียงข้างกัน และกำหนดให้ธาตุพระประทุมฯ มีขนาดเล็กกว่า เนื่องจากเป็นบุคคล ซึ่งมีสถานะลำดับรองจากพระสงฆ์

รายการอ้างอิง

- กฐินานุสรณ์ '46.** อุบลราชธานี: อุบลกิจออฟเซทการพิมพ์, 2546. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสงานทำบุญทอดกฐิน ณ วัดหลวง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ในวันเสาร์ที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2546).
- กรุงเทพ, ธนาคาร. **อุบลราชธานี 200 ปี.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์, 2535.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **อุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: http://203.146.21.155/thai/media/images/doc/resource_1_1068713160_.doc
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิต. **พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะที่เกี่ยวข้อง.** (ม.ป.ท.), 2535.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดยโสธร.** (ม.ป.ท.), 2542. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุบลราชธานี.** (ม.ป.ท.), 2542. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอำนาจเจริญ.** (ม.ป.ท.), 2542. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542).
- คณินันต์ย์ จันทบุตร. พุทธศาสนาในอุบลราชธานี ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475. ใน **เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอุบลราชธานี**, หน้า 423-482. 26-28 กันยายน 2531 ณ ห้องประชุมอาคารหอสมุด วิทยาลัยครูอุบลราชธานี.
- งามวงศ์วานก่อสร้าง, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. **รายงานการบูรณะโบราณสถานอุโบสถ(สิม)วัดแจ้ง ตำบลในเมืองอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.** (ม.ป.ท.), 2546.
- งามวงศ์วานก่อสร้าง, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. **รายงานการบูรณะโบราณสถานอุโบสถ(สิม)วัดบ้านด้าย ตำบลไธ้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.** (ม.ป.ท.), 2545.
- จันดี สุจนโท, พระอาจารย์. **วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี. สัมภาษณ์,** 17 พฤษภาคม 2549.
- จิตรา กอนันทเกียรติ. **ทุกเรื่องให้สมปรารถนา บ่วง-สี่-อยู่-อี.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, 2544.
- จ่านงค์ กิตติสกุล. **ประติมากรรมรูปนาคประดับสิมในเขตอีสานเหนือ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาเอกไทยคดีศึกษา(เน้นมนุษยศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2533.
- ฉัตร ปิยะอุย. **งานบุญแห่เวด มุกดาหาร.** กรุงเทพฯ: ฟรีสเกล, 2541.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. **วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย(ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์.** ใน **วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์**, หน้า 126-156. (ม.ป.ท.), 2533.

ญาณวชิระ. **ประทีปธรรมแห่งแม่มูล**. กรุงเทพฯ: วชิราสำนักพิมพ์, 2549.

ดวงเดือน บุนยวง และ โอทอง คำอินชู. **แนวคิดและฮิตคอง ท่างฮุ่ง ท้าวเจือง**. แปลโดย ชาย โพธิ์สีตา และ สมชาย นิลอาธิ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

ติก แสนบุญ, บรรณาธิการ. **วิกฤตติลปะพื้นบ้านอีสาน อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2548. (หนังสือประกอบการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง วิกฤตติลปะพื้นบ้านอีสาน: อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต เนื่องในวาระครบรอบ 15 ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วันที่ 29 กรกฎาคม 2548).

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

เต็ม สิงห์สิทธิ์. **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง**. พระนคร: คลังวิทยา, 2499.

เทพกิตติภูมิ, พระ และคนอื่นๆ. **วัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุบลราชธานี: วิทยาออฟเซทการพิมพ์, 2546. (จัดพิมพ์เนื่องในงานสถาปนาปกิจศพ น.ส.นพมณี ศรีภา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2546).

ธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตโต), พระ. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

ธรรมวโรดม, พระ. **คู่มือพระอุปัชฌาย์**. กรุงเทพมหานคร: กรรมการมหาเถรสมาคม วัดเบญจมบพิตร, 2545.

ธรรมะไทย. **วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.dhammadharm.org/watthai/northeast/watthoongsrimuang.php>[26 มิถุนายน 2549]

ธิดา สาระยา. **เมืองอุบล: ธานีแห่งราชา ศรีสง่าแห่งไพรพฤกษ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2536.

ธิดา สาระยา, รองศาสตราจารย์ ดร. เจนละ: **ประวัติศาสตร์อีสานโบราณ**. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มติชน, 2535.

ธวัช บุญโณทก, รองศาสตราจารย์. **ประวัติหัวเมืองอีสานตอนล่าง พิจารณาทางด้านวัฒนธรรมและประชาคม**.

ใน กตัญญู ชูชื่น (บรรณาธิการ), **สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3**, หน้า 35-45. กรุงเทพมหานคร:

ภาพพิมพ์, 2527.

น. ณ ปากน้ำ. **ศิลปทวารวดีและขอมในเขตอีสานใต้**. ใน กตัญญู ชูชื่น (บรรณาธิการ), **สมบัติอีสานใต้ ครั้งที่ 3**, หน้า 61-64. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, 2527.

นาควาย, วัดบ้าน. **ที่ระลึกในงานฉลองอุโบสถวัดนาควาย**. อุบลราชธานี: วิทยาออฟเซทการพิมพ์, 2545.

นายกรัฐมนตรี, สำนัก. **สำนักงานสถิติแห่งชาติ. ประชากรจำแนกตามเพศ ครั้วเรือน ประเภทของ**

ครั้วเรือน ภาคและจังหวัด พ.ศ.2543[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: http://service.nso.go.th/nso/data/data23/stat_23/toc_1/1.1.1-3.xls[24 มกราคม 2549]

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน**. กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, 2529.

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยลาว-อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระโขง: มิตรนราการพิมพ์, 2539.

- บำเพ็ญ ณ อุบล. **ประวัติศาสตร์บางตอนของเมืองอุบลราชธานี**. (ม.ป.ท.), 2538. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานทำบุญประจำปี วัดนรนาถสุนทริการาม 7-8 กันยายน 2538).
- บำเพ็ญ ณ อุบล. **เล่าเรื่อง...เมืองอุบลราชธานี**. พิมพ์ครั้งที่ 1. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545. (ที่ระลึกโครงการสัมมนาความร่วมมือระหว่างห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ครั้งที่ 20 เรื่องรูปแบบความร่วมมือของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษายุคปฏิรูปการศึกษา ระหว่างวันที่ 7 – 9 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเนวาด้าแกรนด์ จ.อุบลราชธานี).
- บำเพ็ญ ณ อุบล. **สัมภาษณ์**, 3 มกราคม 2549.
- บุญจันทร์ กิตติโสภณ, พระมหา. **เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี**. **สัมภาษณ์**, 20 พฤษภาคม 2549.
- ประจักษ์ บุญอารีย์, รองศาสตราจารย์. **ธรรมชาติกับวิถีชุมชนอีสาน**. อุบลราชธานี: สำนักศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, 2544.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3(ประชุมพงศาวดาร ภาค 3 และภาค 4 ตอนต้น)**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2506.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 43(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 69-70) เรื่องเกี่ยวกับกรุงเก่าตอนที่ 1 เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ และ เรื่องขุนบรมราชา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2512.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 44(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 70(ต่อ)-71) เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์(ต่อ) พงศาวดารละแวก**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2512.
- ประมวล พิมเสน. **หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม แนะนำทั่วไปไทย**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, 2544.
- ประมวลวิชาพล, พระยา. **พงศาวดารเมืองล้านช้างและลำดับสกุลสิทธิสารบุตร ราชตระกูลล้านช้าง เวียงจันทน์**. (ม.ป.ท.), 2484. (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงชลปทานธนาภิรักษ์ (พอน ไตรภวานนท์) ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม).
- ประวัติความเป็นมาเมืองยโสธร**[Online]. แหล่งที่มา: <http://www.yasothon.org/ypoc/oth/history.html>
[20 กุมภาพันธ์ 2549]
- ประวัติความเป็นมาเมืองอำนาจเจริญ**[Online]. แหล่งที่มา: <http://us.geocities.com/cddamnat/history.htm>[24 มกราคม 2549]
- ปรีชา ปริญาโณ(เจ้าคุณพระศรีธรรมโศภณ), พระมหา. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2530.
- ปลัดบัณฑิต อคฺคปัญโญ, พระครูประจักษ์กิจจานุกุล, ประเดิม สมบูรณ์ และ วิจิตร กัลยา. **ประวัติพระเหลาเทพนิมิต**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.
- แผนที่จังหวัดอุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.moc.go.th/opscenter/ub/prov/ubonmapalbum.htm>[29 ตุลาคม 2549]
- ไพฑูริย์ มีกุล, รองศาสตราจารย์. **วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยา และประวัติศาสตร์กรณีผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์ กวย เขมร และลาว**. ใน **วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์**, หน้า 119-125. (ม.ป.ท.), 2533.
- ไพโรจน์ สิมสร. **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, (ม.ป.ป.).

- เมืองในภาคอีสาน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2516. [พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอุตรธานี(จิตร จิตตะยโสธร) ณ ฌาปนสถาน วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี].
- ยโสธรพิทยาคม, โรงเรียน. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. **เมืองยศสุนทร.** (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- วรดิษฐ์ บุณยสุรัตน์. **ชื่นชมสถาปัตยกรรมวัดในหลวงพระบาง.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2547.
- วรดิษฐ์ บุณยสุรัตน์. **วิหารล้านนา.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544.
- วัฒนธรรม, กระทรวง. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และ เซลล์แห่งประเทศไทย. **แผนที่เที่ยวทั่วไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: Perfect Prints and Advertising, 2544.
- วัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.watthongubon.com/th/watthong.php>[26 มิถุนายน 2549]
- วิโรฒ ศรีสุโร. **ธาตุอีสาน.** กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2539.
- วิโรฒ ศรีสุโร. **สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไต-ลาว.** (ม.ป.ท.), 2534.
- วิโรฒ ศรีสุโร. **สิมอีสาน.** กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส, 2536.
- วิโรฒ ศรีสุโร. **ส่วนประดับสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี (ในเขต อ.เมือง).** (ม.ป.ท.), 2536.
- วิโรฒ ศรีสุโร, ธาดา สุทธิธรรม, ธนสิทธิ์ จันทร์วี และ พรณรงค์ ชาญนวงศ์. **สถาปัตยกรรมอีสาน “หลากหลายวัฒนธรรม นฤมิตรกรรมอีสาน”.** (ม.ป.ท.), 2540.
- วิลาศกิจจาท, พระครู. เจ้าอาวาสวัดหลวง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี. สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2548.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. **สังเขปความ การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ในภาคอีสาน. ใน สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร,** หน้า 79-96. 29 ตุลาคม – 1 พฤศจิกายน 2530 ณ โรงแรมโฆษะ จังหวัดขอนแก่น.
- ศรีบุญมาศก่อสร้าง, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. **รายงานการบูรณะอุโบสถวัดบ้านยางซำ บ้านยางซำ ตำบลอำนาจ อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ.** (ม.ป.ท.), 2545.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **แฉกหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย แฉกอารยธรรมอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.
- ศรีศักร วัลลิโภดม, รองศาสตราจารย์. **แฉกอารยธรรมอีสาน: แฉกหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าอีสานใต้.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2533.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. **ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2534.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุญ, สุรศักดิ์ พิมพ์เสน และ เสริม ผลเพิ่ม. **โครงการสารคดี ลาวตอนล่าง “สะพานนะเขตสาละวัน เขกอง จำปาสักและอัตตะปือ: ห้าแขวงลาวตอนล่าง.”** กรุงเทพฯ: ดรีม แคชเชอร์ กราฟฟิค, (ม.ป.ป.).
- ศาลากลางจังหวัดอำนาจเจริญ. **ประวัติความเป็นมาเมืองอำนาจเจริญ**[Online]. อำนาจเจริญ: กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดอำนาจเจริญ, (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.amnatcharoen.go.th/data/history/index.htm>[24 มกราคม 2549]
- ศาลากลางจังหวัดอำนาจเจริญ. **สภาพทั่วไปจังหวัดอำนาจเจริญ**[Online]. อำนาจเจริญ: กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดอำนาจเจริญ, (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: <http://www.amnatcharoen.go.th/data/general%20.htm>[20 กุมภาพันธ์ 2549]

ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี. **สภาพทั่วไปของจังหวัดอุบลราชธานี**[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา:

<http://www.ubonratchathani.go.th/>[20 กุมภาพันธ์ 2549]

ศาสนา, กรม. กองพุทธศาสนสถาน. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.

ศาสนา, กรม. กองพุทธศาสนสถาน. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**. เล่ม 14. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2538.

ศิลปากร, กรม. กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เมืองอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532. (เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี วันที่ 30 มิถุนายน 2532).

ศิลปากร, กรม. สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **เอกลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: กราฟิเคฟอรัม(ไทยแลนด์), 2540.

สงวน รอดบุญ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. **พุทธศิลป์ลาว**. (ม.ป.ท.), 2526.

สมเกียรติ โฉมเพชรรัตน์, บรรณธิการ. **ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.

สมศักดิ์ จันทวิจิตรศรี. **ประมวลประเพณีมงคล ไทยอีสาน**. พระนคร: สำนักพิมพ์ธรรมบรรณาคาร, 2516.

สีลา วีระวงส์. **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2535.

สีลา วีระวงส์. **ฮีตสิบสอง**. อุบลราชธานี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, 2530.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **เบิ่งสังคัมและวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2543.

สุมาลี เอกชนนิยม. **อุปแต้มในลิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548.

สุนัย ณ อุบล และคนอื่นๆ. **ผ้าก๊วยวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล**. (ม.ป.ท.), 2536.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, หม่อมหลวง. **จากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2544.

สุวัฒน์ สุวัชโณ, พระมหา, พระเลขาธิการวัดใต้ศรีมงคล อ.เมือง จ.ยโสธร. **สัมภาษณ์**, 26 กรกฎาคม 2549.

สุวิช สถิตวิทยานนท์ และ คงฤทธิ ภาระราช. **รายงานการวิจัยประติมากรรมตกแต่งพุทธสถานตามริมฝั่งแม่น้ำโขง**. (ม.ป.ท.), 2536.

สุวิทย์ จิระมณี. **ลิมพื้นถิ่นอีสานตอนกลาง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.

เสริม สุวรรณ. **สัมภาษณ์**, 24 พฤษภาคม 2549.

อริยานุวัตร เขมจารี, พระ. **หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางอย่าง**. มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2525.

อำไพ บุญสุตม์. **สัมภาษณ์**, 14 สิงหาคม 2548.

อุดม บัวศรี, รองศาสตราจารย์. **วัฒนธรรมอีสาน**. (ม.ป.ท.), 2540.

อุบลราชธานี, มหาวิทยาลัย. **วัดหลวง พุทธศาสนศึกษาแห่งเมืองอุบลราชธานี : ประวัติศาสตร์จากคำบอก**

เล่า. พิมพ์ครั้งที่ 1. อุบลราชธานี: งานข้อมูลท้องถิ่น ฝ่ายหอสมุด สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัย

อุบลราชธานี, 2547.

อุบลราชธานี, มหาวิทยาลัย. สำนักวิทยบริการ. **ประเพณีพื้นบ้าน ตำนานพื้นเมืองจังหวัดอุบลราชธานี**
[Online]. (ม.ป.ป.). แหล่งที่มา: [http://www.lib.ubu.ac.th/html/report/ubontraditional/
bundoun1.htm](http://www.lib.ubu.ac.th/html/report/ubontraditional/bundoun1.htm)[11 ธันวาคม 2548]

อุบลราชธานี, วิทยาลัยครู. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี. **คนดีเมืองอุบล**. อุบลราชธานี: วิทยาการ
พิมพ์, 2527.

อุบลราชธานี, วิทยาลัยครู. สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. **โครงการสำรวจและจัดทำ
สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม**. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

อุบลราชธานี, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี. **สถาปัตยกรรมสำคัญ
เมืองอุบลฯ**. (ม.ป.ท.), 2531.

อุบลราชธานี, สถาบันราชภัฏ. หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี. **ภาพจิตรกรรม
ฝาผนังจังหวัดอุบลราชธานี**. พิมพ์ครั้งที่ 1. อุบลราชธานี: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, 2539.

อุบลราชธานี, สถาบันราชภัฏ. สำนักศิลปวัฒนธรรม, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัด
อุบลราชธานี. **สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์ออฟเซต, 2541. (อัดสำเนา)

อุบลราชธานี, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัด. **คู่มือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ท้องถิ่น**. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซต, 2540.

อุส่าห์ จันทรวจิตร. สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2549.

เอกพรไพศาล, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. **รายงานการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์อุโบสถ(หอพระพุทธรบาท)
วัดทุ่งศรีเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี**. (ม.ป.ท.), 2547.

Yasothon Provincial Operation Center[Online]. copyright 2004 allrights reserved. 2004. แหล่งที่มา:
<http://www.yasothon.org/main.html>[20 กุมภาพันธ์ 2549]

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายณรงค์ฤทธิ์ ทองแสง

เกิด 5 มีนาคม 2521 ภูมิลำเนา จังหวัดอุบลราชธานี

จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ในกลุ่มวิชาสถาปัตยกรรมไทย ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่ง สถาปนิก สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย